

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія "Філологічна"

Випуск 24

Острого – 2012

УДК: 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.
Н 34

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету "Острозька академія"
(протокол № 4 від 23 лютого 2012 року).*

*Збірник затверджено постановою президії ВАК України
від 22 квітня 2011 року № 1-05/4*

Редакційна колегія:

Архангельська А. М., доктор філологічних наук, професор;
Білоус П. В., доктор філологічних наук, професор;
Вокальчук Г. М., доктор філологічних наук, доцент;
Пасічник І. Д., доктор психологічних наук, професор;
Поліщук Я. О., доктор філологічних наук, професор;
Тищенко О. В., доктор філологічних наук, професор;
Хом'як І. М., доктор педагогічних наук, професор, академік АН ВШ України;
Яворська Г. М., доктор філологічних наук, професор.

Укладачі:

Ковальчук І. В., кандидат психологічних наук, доцент.
Коцюк Л. М., кандидат філологічних наук, доцент.
Новоселецька С. В., кандидат психологічних наук, доцент.

Наукові записки. Серія "Філологічна". – Острог: Видавництво Національного університету "Острозька академія". – Вип. 24. – 2012. – 314 с.

У збірнику містяться статті, присвячені проблемам лексичної, фразеологічної та фреймової семантики. Збірник рекомендовано науковцям, викладачам, студентам-філологам і всім, хто цікавиться філологічною наукою.

Адреса редколегії:

*35800, Україна, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2,
Національний університет "Острозька академія",
факультет романо-германських мов*

© Видавництво Національного університету
"Острозька академія", 2012

Анан'єва О.С.,

Буковинський державний фінансово-економічний університет, м. Чернівці

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КВАНТИФІКАТОРА НЕВИЗНАЧЕНОСТІ "FEW" АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Дане дослідження ґрунтується на вивченні квантифікатора невизначеності 'few' в англійській мові на семантичному та лексичному мовленнєвих рівнях. Ми формуємо концептосферу 'few', будемо його мікро лексико-семантичне поле та виділяємо шляхи його вираження.

Ключові слова: *дефініційний аналіз, квантифікатор невизначеності, кількість, компонент значення, компонентний аналіз, концепт, концептосфера, лексема, лексико-семантичне поле.*

Данное исследование основано на изучении квантификатора неопределенности 'few' в английском языке на семантическом и лексическом языковых уровнях. Мы формируем концептосферу 'few', строим его микро лексико-семантическое поле и выделяем средства его выражения.

Ключевые слова: *дефиниционный анализ, квантификатор неопределенности, количество, компонент значения, компонентный анализ, концепт, концептосфера, лексема, лексико-семантическое поле.*

The present research is based on the study of lexeme 'few' in the English language on lexical and semantic levels of the language. We model the conceptual system of 'few', build its micro lexico-semantic field and define the ways of its verbalization.

Key words: *componential analysis, concept, conceptual system, definitional analysis, lexeme, lexico-semantic field, meaning component, quantity, vagueness quantifier.*

Становлення та зміст категорії кількості, будучи об'єктивним відображенням світу засвідчує значний прогрес у розвитку абстрактного мислення людини. У лінгвістиці ця категорія представлена як єдність двох протилежних понять: визначеної та невизначеної кількості. Категорія числа в англійській мові виражається здебільшого за допомогою числівників та квантифікаторів невизначеності. Квантифікатори належать до підрозділу детермінативів. Вони надають нам інформацію стосовно кількості іменника, перед яким вони вживаються в іменникових словосполученнях. Основна різниця між числівниками та квантифікаторами полягає в тому, що попередні виражають точну кількість речей, а останні – не виражають певного числа предметів (речовин чи речей). Терміном "квантифікатор" позначаються слова: *all, any, each, either, every, (a) few, half, (a) little, many, more, much, none, some, several* та деякі інші, семантика яких відзначається узагальненістю, оскільки вони позначають неконкретну кількість. У сучасній лінгвістиці проблему визначеності класу квантифікаторів вирішують у два способи: квантифікатори – це самостійна частина мови (С.А. Жаботинська) або квантифікатори та числівники належать до одного класу слів (А.А. Молчанов). На нашу думку, слова-квантифікатори в англійській мові є єдиною гомогенною системою, яка є особливим, спеціалізованим засобом вираження кількісних відношень. Основними критеріями виділення цих слів в окремий клас є, у першу чергу, ознака "невизначеної кількості", яка характеризує одиниці цієї групи, та властиві їм дистрибуції.

Вивчення процесу квантифікації в мові почався з робіт Барвіса та Купера (1981), Хіггіботама та Мея (1981), Кінана та Ставі (1986). Продовжили дослідження цього процесу за надбаннями попередників такі вчені, як Дж. Ченел (1990), К. Бах (2000), Л.Метьюсон (2001), М. Куп Гланзберг (2004), Н. Арутюнова (2005), В. Левицький (2004), Б. Тошович (2005) Л. Грижак (2008) та інші. До цього часу не було проведено концептуального аналізу та не було побудовано концептуальної системи квантифікаторів невизначеності англійської мови.

Квантифікатори – слова, що позначають кількість, постійно знаходяться у центрі уваги вітчизняних (Л.Г. Акуленко (1975), І.О. Бодуен де Куртене (1868), Л.М. Грижак (2008), С.А. Жаботинська (1999), О.М. Медвідь (1983), А.А. Молчанов (1994), В.В. Левицький (2005), В.З. Панфілов (1977), О.М. Пешковський (1956), С.О. Швачко (1981) та зарубіжних лінгвістів (К. Bach (2000), G. Carden (1974), M. Coop Glanzberg (2004), S. Greenbaum (1982), V. Hall Partee (1975), G. Lakoff (1980), D. Lightfoot (1999), L. Matthewson (2001), R. Quirk (1982).

Наше дослідження базується на вивченні квантифікатора невизначеності 'few', моделюванні концептуальної системи та побудові лексико-семантичного поля 'few'. Ми проводимо дослідження на лексичному, граматичному та семантичному мовленнєвих рівнях.

Метою даної статті є системне дослідження семантики квантифікатора невизначеності 'few', щоб виявити дистрибутивні особливості його вживання та виокремити компоненти лексичного значення досліджуваного квантифікатора. Все це дасть нам можливість змоделювати концептосферу 'few'.

Актуальність дослідження полягає в проведенні інтегрального семантичного аналізу квантифікатора невизначеності англійської мови 'few'.

Об'єктом дослідження є квантифікатор невизначеності 'few' у мовній компетенції. Предмет аналізу – функціональні, семантичні та функціонально-семантичні відношення квантифікаторів у системі мови.

Концептосфера квантифікатора невизначеності 'few' пов'язана з наступними словами та виразами: *hard, many, some, numerousness, numerosity, multiplicity, a few, a couple of, fewer, fewness, hardly, elite, elite group*. Графічно концепт 'few' представлений на Рисунку 1, де кожен овал означає слово, яке утворює концептосферу 'few'.

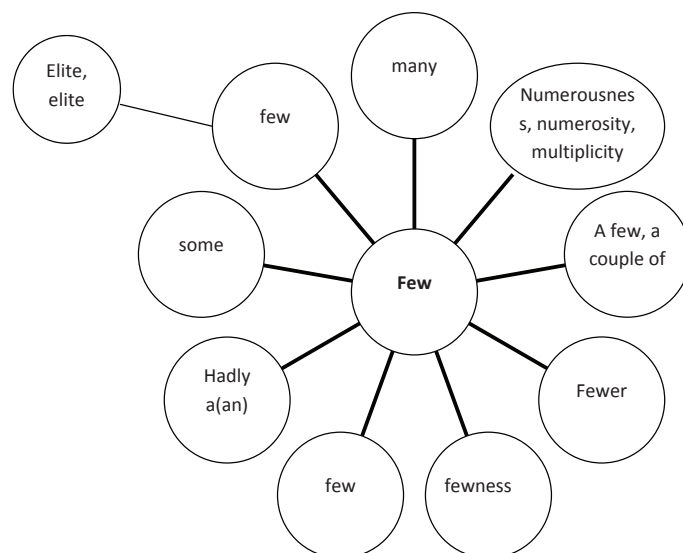

Рисунок 1. Концептосфера квантифікатора 'few'

Рисунок 1 включає в себе іменники (elite, elite group, few, fewness, numerousness, numerosity, multiplicity) та прикметники (hardly, few, few, a couple of, fewer, some, many). Всі слова зображені навколо 'few' об'єднані спільним значенням, а точніше, компонентом значення: hardly, few, a few, fewer, fewness, numerousness, numerosity, multiplicity, some, a couple of, a few; крім слова 'many', яке є протилежним за значенням до 'few'. Таким чином представлена концептосфера квантифікатора невизначеності 'few'.

Дефініційний аналіз словникових значень квантифікатора 'few' представлений нижче необхідний для подальшого аналізу компонентів значення квантифікатора невизначеності 'few'. Сферою нашого дослідження ми визначили наступні тлумачні словники англійської мови: Oxford Advanced Learner's Dictionary (2005), Encarta Dictionary (2009), Collins Dictionary (2006) та Webster Dictionary (2009). Ми систематизуємо словникові значення квантифікатора невизначеності 'few' для подальшого аналізу компонентів його значення, тобто проведення компонентного аналізу.

Виокремлено словникові значення лексеми 'few', які зустрічаються у досліджених словниках і вони є наступними:

- A small number of; hardly any;
- Limited number;
- A few/some, though not many;
- At great intervals; widely spaced;
- Not abundant; scarce;
- (fewer) Not as many as;
- (the few) Used with a plural verb to mean "a small group of people".

Компонентний аналіз проводиться для визначення компонентів лексичного значення слова. Для цього також необхідне дослідження тлумачних словникових значень, у нашому випадку значень квантифікатора невизначеності 'few', для виокремлення компонентів його лексичного значення у тлумачних словниках, які ми використовували у дефініційному аналізі. Результати компонентного аналізу квантифікатора невизначеності 'few' представлені у Таблиці 1.

Таблиця 1
Компонентний аналіз лексеми 'few'

	The meaning of the lexeme	Oxford Advanced Learner's Dictionary	Encarta Dictionary	Collins Dictionary	Webster Dictionary
1	a small number of; hardly any	+	+	+	+
2	Limited number	-	+	-	-
3	A few/some, though not many	+	+	-	-
4	at great intervals; widely spaced	-	-	+	-
5	not abundant; scarce	-	-	+	+
6	(fewer) Not as many as	+	-	-	-
7	(the few) used with a plural verb to mean "a small group of people"	+	-	-	+

З Таблиці 1 ми бачимо, що у словниках чотири рази зустрічається такий компонент лексичного значення квантифікатора невизначеності 'few', як 'a small number of; hardly any'. Він присутній у всіх досліджуваних тлумачних словниках. В той час, як інші компоненти з'являються у двох тлумачних словниках англійської мови: 'not abundant; scarce', '(the few)used with a plural verb to mean "a small group of people", 'a few/some, though not many'. Найрідше ми зустрічаємо такі компоненти значення, як '(fewer)not as many as', 'at great intervals; widely spaced', 'limited number' лише по одному разу у досліджуваних словниках.

Наступний крок нашого дослідження – це побудова мікро лексико-семантичного поля квантифікатора невизначеності 'few', що дасть нам змогу показати, що даний квантифікатор виражає неозначену кількість (Рисунок 2).

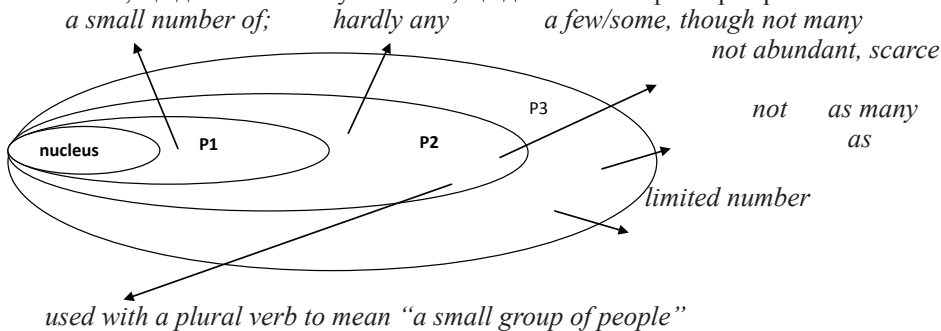

Рисунок 2. Мікро лексико-семантичне поле 'few'

Лексема 'few' є ядром даного поля, а інші конституенти його значення формують периферію лексико-семантичного поля. Компонентний аналіз квантифікатора невизначеності 'few', представлений у Таблиці 1, показує частоту вживання зареєстрованих словникових компонентів значення, а Рисунок 2 демонструє мікро лексико-семантичне поле квантифікатора 'few'.

Ядро представлене квантифікатором 'few', а периферія – компонентами значення квантифікатора: a small number of; hardly any; limited number; a few/some, though not many; at great intervals; widely spaced; not abundant; scarce; (fewer)not as many as; (the few)used with a plural verb to mean "a small group of people".

Найближче до ядра знаходяться такі компоненти значення як 'few' та 'a small number of; hardly any' і вони формують перший рівень периферії (P 1), а компонентами 'not abundant; scarce', '(the few)used with a plural verb to mean "a small group of people", 'a few/some, though not many' представлений другий периферійний рівень (P2); компоненти '(fewer) not as many as', 'at great intervals; widely spaced', 'limited number' розташовані на крайньому рівні периферії (P 3).

Для сполучуваності квантифікаторів невизначеності в англійській мові характерні деякі правила, які зумовлюють використання квантифікаторів у іменникових словосполученнях, залежно від валентності іменників перед якими вони вживаються. Квантифікатори є детермінативами та займенниками, які виражають кількість та їх функції в реченні можна умовно поділити на три групи. Квантифікатори, які є детермінативами, виступають у іменниковому словосполученні у ролі пре-детермінатива (як 'all'), інші ж виконують функцію центрального детермінативна (як 'some'), а третя група вживається у ролі пост-детермінативів (як 'many').

Перцептивна модель розглядає використання квантифікаторів невизначеності з урахуванням контекстуальних факторів, які так чи інакше впливають на вживання квантифікаторів невизначеності. Таким чином, вибір і використання квантифікатора невизначеності 'few' в англійській мові у більшості випадків залежить від комунікативної цілі мовця. Так, наприклад, візьмемо два речення і порівняємо їх комунікативний акцент.

1. *A few* people went to the cinema. They liked the movie.
2. *Few* people went to the cinema. They preferred the restaurant.

Вибір вживання між квантифікатором *a few* і іншим – *few* полягає у різному фокусуванні уваги. *A few* вжите для акцентування саме походу в кіно (went to the cinema), коли *few* переключає увагу на людей, які не пішли в кіно (they preferred the restaurant).

У реченні квантифікатор невизначеності 'few' часто функціонує в ролі іменникового детермінативна, наприклад:

1. *A few* times she had seen her at the piano in the parlour; and not infrequently had heard her play (T. Dreiser).
2. Elizabeth thanked him from her heart, and then walked towards a table where *a few* books were lying (J. Austen)

Квантифікатор невизначеності 'few' може також вживатися перед конструкцією з прийменником of, наприклад:

1. *By all that I have ever read, I am convinced that it is very common indeed, that human nature is particularly prone to it, and that there are very few of us who do not cherish a feeling of self-complacency on the score of some quality or other, real or imaginary (J. Austen).*

2. *Deprived of his position, and struck by a few of the involved and baffling forces which sometimes play upon man, he would have been as helpless as Carrie – as helpless, as non-understanding, as pitiable, if you will, as she (T. Dreiser).*

Інша функція квантифікатора невизначеності, яку він виконує у реченні є означення чи предикатив, наприклад:

1. *The muscles so held irritated a few nerves, and now a vague scene floated in on the drowsy mind (T. Dreiser).*
2. *At length, every idea seemed to fail him; and, after standing a few moments without saying a word, he suddenly recollected himself, and took leave (J. Austen).*

На основі вище проведеного дослідження, тобто проведених концептуального, дефініційного та компонентного аналізів, ми можемо зробити висновок, що квантифікатор невизначеності 'few' виражає неозначену кількість, більш того найпоширенішим компонентом значення лексеми 'few' є 'a small number of; hardly any'. Нами побудо-

вано мікро лексико-семантичне поле квантифікатора невизначеності 'few', що дасть нам змогу показати, що даний квантифікатор виражає неозначену кількість.

ване мікро лексико-семантичне поле, структуровані лексичні компоненти значення та сформована концептосфера квантифікатора невизначеності ‘few’.

Результати, представлені у даній статті надають матеріал для подальшої побудови функціонально-семантичного поля лексеми ‘few’.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Проблема числа : Сб. Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка / Арутюнова Н. Д. – М. : Индрик, 2005. – С. 5-21.
2. Грижак Л. Детермінація та індикація в системі англійської мови / Грижак Л., Ніколаєва Т. // Актуальні проблеми романо-германської філології в Україні та Болонський процес : Матеріали Міжнародної наукової конференції (24-25 листопада : 2004). – Чернівці : Рута, 2004. – С. 64-66.
3. Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике / Левицкий В. В. – Черновцы : Рута, 2004. – 190 с.
4. Тошович Б. Квантитативная категоризация и категориальная квантификация : Сб. Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка / Тошович Б. – М. : Индрик, 2005. – С. 104-126.
5. Wiese H. Numbers, language, and the human mind / Wiese H. – Cambridge University Press, 2003. – 239 p.

Бачишина О. Б.,

Львівський національний університет імені Івана Франка

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПРОСТОРОВИХ ВІДНОШЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті подано комплексний аналіз засобів вираження просторових відношень в українській мові на різних мовних рівнях та показано взаємопереплетення цих засобів. Аналіз здійснено на матеріалі творів М.М. Коцюбинського.

Ключові слова: просторові відношення, категорія локативності, мовні рівні.

В статті представлено комплексний аналіз засобів вираження просторових відношень в українській мові на різних мовних рівнях та показано взаємопереплетення цих засобів. Аналіз здійснено на матеріалі творів М.М. Коцюбинського.

Ключевые слова: пространственные отношения, категория локативности, уровни языка.

The article gives a complex analysis of idioms of spacial relations in the Ukrainian language on different language levels. It also shows interrelation of these idioms. The analysis was done on the basis of literary works by M.M. Kociubynsky.

Key words: spacial relations, locative category, language levels.

У сучасній мовознавчій науці відбувається активне пізнання мови щодо простору. Загалом, простір – філософське поняття. “Це одна із форм існування матерії, її атрибут (поряд з рухом і часом); філософська категорія, що характеризує співіснування об’єктів, їх взаємодію, протяжність та структурність матеріальних систем” [20].

Питання просторових відношень у мовознавстві не нове. Зроблено чимало галузевих досліджень. Так, вивченню просторових відношень як концептів присвячені також праці Н. Сегал [14], Т. Радзівєвської [13], К. Трикоз [18].

Активно досліджують також особливості вираження просторових відношень на різних мовних рівнях. Зокрема на лексичному рівні цим питанням займалися С. Фоміна [21], Т. Скорбач [15], В. Головіна [5].

Низку досліджень зроблено також на морфолого-синтаксичному рівні, де описують прийменникові та безприйменникові відмінкові форми іменників на позначення місця (Н. Степаненко [16], І. Коплик [8]), синтаксими дієслівного (В. Войцехівська [4]) та займенникового (В. Ожоган [12]) типів. У галузі типологічної лінгвістики – праця С. Терехової [17].

Окрім цього, згадки про просторове значення відмінкових форм, прийменникових та дієслівних конструкцій зустрічаємо у працях Р. Вихованця [2; 3], А. Загнітка [7], М. Жовтобрюха [6], К. Шульжука [19].

Проте комплексного аналізу засобів вираження просторових відношень на різних мовних рівнях досі не було зроблено, що визначає актуальність нашого дослідження.

Метою статті є комплексний аналіз мовних засобів вираження просторових відношень на лексичному, морфологічному та синтаксичному рівнях, здійснений на матеріалі творів М.М. Коцюбинського. Але вважаємо доцільним не розглядати окремо морфологічний та синтаксичний рівні, адже відмінкові форми слів, які, як правило, передають просторові відношення, вступають в певні синтаксичні зв’язки. Як зазначав В. Виноградов [1, с. 29]: “Немає нічого в морфології, чого немає, чи раніше не було в синтаксисі ... Морфологічні форми – це відстояні синтаксичні форми”. Що підтверджує і Р. Вихованець: “... Кожна синтаксична функція має звичайно спеціалізований морфологічний елемент” [3, с. 188].

Розглядаючи просторові відношення, говорити лише про один мовний рівень важко, адже всі елементи у мові тісно переплетені і взаємодіють між собою. Розпочнемо з **лексичного рівня**. Тут, насамперед, беремо до уваги семантику слова.

Розглядаючи лексичний рівень, як правило говорять про художній простір мови поетів, і цей простір “нерідко приймає на себе відбитки зовсім не просторових відносин у змодельованій структурі світу. Таким чином, художній простір може подаватися як модель світу автора, відбита мовою його просторових уявлень” [11, с. 622]. Тому часто простір на лексичному рівні розглядають як концепт. Такий художній простір “характеризується не тільки лексикою на позначення просторових реалій, а й назвами явищ, властивих тому чи тому просторові. До них належать назви рослин (трави, квіти, дерева, куші), істот (птахи, комахи, звірі) та назви властивостей: запах, колір, звук” [15, с. 4]. Сюди можемо додати ще й форму. Крім того, простір може бути відкритий і закритий, міський, сільський, ідилічний тощо, в залежності від того, де відбувається дія твору [5, с. 36].

Лексику, що здатна виражати просторові відношення можна поділити на такі групи:

1. Назви форм рельєфу, обмежених та необмежених, водних, повітряних та інших просторів (поле, світ, небо, гори, царинка, стежка, долина, подвір’я тощо): *Звідси дивився на гори, близькі й далекі верхи* [10, с. 136]; *По далеких горбах дримали на сонці самотні оселі* [10, с. 136].

2. Власні назви топонімів та мікротопонімів. В аналізованих творах М. М. Коцюбинського зустрічається лише назва річки Черемош: *Під ним, в долині, кипів холодний Черемош* [10, с. 136]; *Було так тихо і сумно, чорні смереки безперестанку спускали сум свій в Черемош, а він ніс його долом й оповідав* [10, с. 136].

3. Назви зелених масивів та рослин: *Ледве помітною стежкою підіймався вище і вище, поміж густі зарослі блідой папороті, колючої ожини й малини* [10, с. 137].

4. Назви предметів побуту, їх частин (годинник, ложка, відро, вікно, двері тощо): *Вона відчиняє вікно своєї хати ...* [9, с. 112]; *Я приклав ухо до дверей* [9, с. 112].

5. Назви людей та частин тіла: *Тоді мати виймала люльку з зубів і, замахнувшись на нього, люту гукала* [10, с. 135]; *Щось од спини розлазиться холодними мурашками по всьому тілу, і щелепи трястяться ...* [9, с. 112].

Просторові відношення на лексичному рівні можуть передавати не лише іменники, але й прислівники, що

мають певне просторове значення. Це прислівник місця: *тут, там, туди, звідки, звідусюди, скрізь, внизу, вгорі, вгору, вправо, ліворуч, спереду, збоку*. Вони вказують місце дії або напрямок руху і відповідають на питання *де? куди? звідки?* [6, с. 181-183]. Просторові відношення можуть виражати і прикметники: *близький, далекий, більший, менший, вищий* тощо.

Просторові відношення в контексті **морфолого-синтаксичного рівня** пов'язані насамперед із тим, які частини мови і як саме можуть їх передавати. Це питання ми вже частково розглянули, коли говорили про лексичний рівень.

Тому тепер нас насамперед цікавить семантико-синтаксична функція відмінка іменника. Локативну семантику в українській мові мають родовий, знахідний, орудний та місцевий відмінки. Так, родовий відмінок може мати аблативне чи досяжне значення [4, с. 26], яке виражається через сполучення з такими прийменниками: з (зі, із), з-за (із-за), з-перед, від (од), до, серед, біля (коло), круг, вздовж, у: *Мусила баба златити з печі* [10, с. 100]; *Щось од спини розлазиться холодними мурашками по всьому тілу* [9, с. 112]; *Я приклав ухо до дверей* [9, с. 112]; *А ти нашо коло воза стояла?* [10, с. 140]; **Вздовж Черемошу** *плив різнобарвний потік* [10, с. 140]. Родовий відмінок може виражати просторову семантику і без прийменника, якщо іменник несе в собі значення простору: ... *Не обкурила десь хати ... – і хитра бісиця встигла обміняти її дитину на своє бісеня* [10, с. 135]; *Вона відчиняє вікно своєї хати* [9, с. 112].

Знахідний відмінок спеціалізований як відмінок об'єкта [3, с. 87]. Але він виражає також просторово-об'єктне значення і таким чином займає проміжне місце між об'єктними і просторовими засобами. Тому часто зустрічаються безприйменникові конструкції, що мають змішану семантику: *Він збирав квіти і косичив ними свою **кресаню*** [10, с. 136]; *Вона відчиняє вікно своєї хати ...* [9, с. 112]; *Всякі злі духи заповнюють **скелі, ліси, провалля, хати й загороди** та чигають на християнина або на маржину, щоб зробити їм шкоду* [10, с. 136]. Знахідний відмінок у творах М.М. Коцюбинського вживається з такими прийменниками: повз, в (у), крізь, на, за, через, під: *То Катерина внесла щось у хату* [9, с. 140]; ... *Проникне **крізь вікно** якась істота з великими чорними крилами* [9, с. 111]; *Білі ярки, забившись у холодок **під смереку**, дивились дурними очима, як качались по мхах двоє дітей, дзвонячи в тиші молодим сміхом* [10, с. 141].

Основне значення орудного відмінка – об'єктне [6, с. 127], але він може також виражати і обставинні відношення, в тому числі просторові. Може вживатися як з прийменником, так і без: *Я бачу навіть себе, як я ходжу з кутка в куток **поміж** не потрібними мені й наче не моїми **меблями**; бачу своє серце, в якому немає найменшого горя* [9, с. 114]; *Ледве помітною **стежкою** підіймався вище і вище, поміж густі зарослі білої папороті, колючої ожини й малини* [10, с. 137]. На позначення просторових відношень у творах М.М. Коцюбинського орудний відмінок зафіксований з такими прийменниками: під, по, попід, між, поміж, за, перед, на, над: ***Під вікнами** сумно ридали трембіти* [10, с. 183]; *Перекидалась у полотно, що біліло смерекою попід лісом, повзла вужем або котилась **горбами** прозорим клубком* [10, с. 162].

Просторове значення є основним для місцевого відмінка. Він завжди вживається з прийменником, кількість яких обмежена (в (у), на, при, по, о (об)): *Так знайшов він у **лісі** те, чого шукав* [10, с. 138]; *Я завмер на **місці**, й серце моє стало* [9, с. 112]. У творах М.М. Коцюбинського зустрічаються лише три з них: в (у), на, по.

Із групою просторових прийменників пов'язані такі ознаки, як контактність-дистантність та статичність-динамічність. Прийменники статичної локації або вказують на місце дії в середині предмета чи на його поверхні (контактні прийменники), або позначають місцеперебування поряд з предметом, на деякій відстані від нього (дистантні прийменники). До контактних прийменників належать *в (у), на, по, серед, посеред*. Дистантні прийменникові конструкції позначають різні ступені просторової близькості та вказують на засіб розташування предмета у просторі. Це такі прийменники: *при, біля, коло, неподалік, попід, над* тощо [8, с. 70-71].

Динамічна локалізація притаманна просторовим відмінкам, які вказують на пересування об'єкта та кінцеву чи початкову точку пересування і поєднуються з дієсловами руху, тобто основу їх становлять предикати.

На цьому мовному рівні можемо говорити про локативні синтаксеми-предикати, які вказують на стан предмета у просторовому плані (його місцезнаходження, перебування і под.) [2, с. 248]: *Ті, що **сиділи** ближче до дверей, **повернулись** спиною до тіла, готові **приєднатись** до гри* [10, с. 182]; *Гачі на йому **спадують**, а воно **стоїть** серед хати, **заплющило** очі, **роззявило** рота і **верещить*** [10, с. 135].

Центром зазначених синтаксем виступають локативні предикати. Сукупність останніх складає три групи: а) власне локативні предикати; б) процесуально-локативні предикати; в) акціонально-локативні предикати (предикати дії і локативності) [2, с. 256]. Власне-локативні предикати вказують на статичну природу просторової ознаки і належать до морфологічного класу дієслів. Це дієслова типу *бути, перебувати, знаходитися, опинятися, розташовуватися*.

До власне-локативних предикатів прилягають споріднені з ними предикати процесу-локативності, або процесуально-локативні. Найближчими до власне-локативних дієслів слід вважати дієслова типу *сидіти, лежати, стояти, висіти*, що позначають водночас процес та локативний стан.

Акціонально-локативні предикати, або предикати із значенням дії і локативності, найбільш віддалені від власне-локативних предикатів. Вони можуть бути три-, чотири-, п'яти- і шестивалентними, тобто виступати предикатними одиницями із середньою і максимальною валентністю. До предикатів із максимальною семантико-синтаксичною валентністю належать предикати типу *везти, відвезти, звезти, завезти, навезти, повезти*, наприклад: *Брат віз вантаж бабусі автомашиною з Києва до Луцька*.

Три підкласи локативних предикатів ілюструють, так би мовити, еволюцію предикатів і "вказують на поступове збільшення валентної рамки дієслова у напрямку від власне-локативності до дії-локативності" [2, с. 257].

Просторові відношення можна розглядати також і на рівні речення, де вони виражаються складнопідрядними з підрядними частинами місця або (за терміном Р. Вихованця [2, с. 334]) локативними придієслівними складнопідрядними реченнями. Їх центр – дієслова просторового значення та дієслова руху, лексичне значення яких

містить вказівку на просторові виміри дії, і сполучні слова де, куди, звідки, що стосуються статичних та динамічних просторових значень. Окрім складнопідрядних речень з підрядними місця, просторові відношення можуть виражати і складнопідрядні з підрядними з'ясувальними чи означальними: *Я не знаю, де знайду свою дитину, де її поклали, – і в першій хаті, в яку вступаю, в гостинній, натикаюся на стіл, а на ньому ...* [9, с. 117]; *Бряжчало намисто у молодичь на грудях, жіночий вереск роздирав вуха, гриміли ослони, зрушені з місця, і стукались в лаву, де лежав мрець* [10, с. 183].

Серед членів речення просторове значення характерне для обставини місця, адже вона відповідає на питання де? куди? звідки?, та детермінантів, адже, як зазначає М. Жовтобрюх [6, с. 211], “детермінантами найчастіше бувають обставини місця й часу, рідше додатки”.

Текст писемної чи усної форми мови може членуватися на більші структурно-семантичні одиниці, ніж речення. Таким чином, ССЦ (складне синтаксичне ціле) може передавати просторові відношення, якщо воно має відповідну тематику. Це відбувається завдяки використанню слів із просторовою семантикою, наприклад: *Котивсь зеленими царинками, маленький і білий, наче банька кульбаби, безстрашно забрався у темний ліс, де гаджуги кивали над ним галузками, як ведмідь лабами. Звідси дивився на гори, близькі й далекі верхи, що голубіли на небі, на смерекові чорні ліси з їх синім диханням, на ясну зелень царинок, що, мов дзеркала, блищали в рамах дерев. Під ним, в долині, кипів холодний Черемош. По далеких горбах дрімали на сонці самотні оселі. Було так тихо і сумно, чорні смереки безперестанку спускали сум свій в Черемош, а він ніс його долом й оповідав* [10, с. 135-136].

Синтаксис як мовний рівень – надзвичайно багатий і різноманітний, адже він вбирає в себе всі інші мовні рівні. І власне мовний матеріал підводить нас до того, що мова – не структура, а система.

Загалом, питання передачі просторових відношень на різних мовних рівнях потребує подальшого дослідження, адже залишається багато питань, серед яких, наприклад, взаємодія лексичного та синтаксичного рівнів, просторові відношення і члени речення тощо.

Література:

1. Виноградов В. В. Русский язык. / В. В. Виноградов. – М. : Высш. шк., 1972. – 613 с.
2. Вихованець Р. І. Граматика української мови. Синтаксис. / Р. І. Вихованець. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
3. Вихованець Р. І. Система відмінків української мови. / Р. І. Вихованець. – К.: Наук. думка, 1987. – 231 с.
4. Войцехівська В. Г. Прийменникове керування префіксованих дієслів (префіксально-прийменникова кореляція) // Мовознавство. – 1968. – № 6. – С. 23-27.
5. Головіна В. С. Просторові параметри у поезії Оксани Забужко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Серия “Филология. Социальные коммуникации”. – Том 23 (62). – № 2. – Ч. 2. – Симферополь. – 2010. – С. 36-40.
6. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова. / М. А. Жовтобрюх. – К. : Наук. думка, 1984. – 256 с.
7. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови : Морфологія : Монографія. / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
8. Коплик І. С. Просторові прийменниково-відмінкові конструкції як засіб вираження категорії локативності // Дослідження з лексикології і граматики української мови. Збірник наукових праць. – 2007. – Вип. 6. – С. 69-74.
9. Коцюбинський М. М. Твори в 3 томах. Т. 2. / М. М. Коцюбинський. – К. : Дніпро, 1979. – 288 с.
10. Коцюбинський М. М. Твори в 3 томах. Т. 3. / М. М. Коцюбинський. – К. : Дніпро, 1979. – 375 с.
11. Лотман Ю. М. Художественное пространство в прозе Гоголя. // Лотман Ю. М. В школе поэтического слова : Пушкин. Лермонтов. Гоголь. – М. : Просвещение, 1988. – С. 251-292.
12. Ожоган В. Локативні й темпоральні синтаксеми займенникового типу в структурі речення // Наукові записки – Вип. 80– Серія : Філологічні науки. – Кіровоград. – 2008. – С. 84-94.
13. Радзієвська Т. В. Концепт шляху в українській мові: поєднання ідей простору і руху // Мовознавство. – 1997. – № 4-5. – С. 17-26.
14. Сегал Н. А. Пространственная семантика текста : способы реализации и модели восприятия // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Серия “Филология. Социальные коммуникации”. – Том 24 (63). – № 1. – Ч. 1. – Симферополь. – 2011. – С. 300-305.
15. Скорбач Т. В. Мовний образ простору в поезіях М. Семенка і В. Поліщука : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Тетяна Василівна Скорбач. – Харків, 1999. – 20 с.
16. Степаненко Н. С. Орудний безприйменниковий з локативним значенням в українській мові / Н. С. Степаненко // materialy VI Mizdzynarodowej naukowii-praktycznej konferencji [“Stosowane naukowe opracowania – 2010”]. – Przemysl : Nauka i studia, 2010. – Volume 5. Filologiczne nauki. Psychologia i socjologia. – Str. 37-41.
17. Терехова С. І. Система орієнтаційних координат у мові і мовленні (на матеріалі української, російської та англійської мов) : Монографія. / С. І. Терехова. – К., – 2007. – 400 с.
18. Трикоз К. Г. До проблеми визначення концепту “водний простір” // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Серия “Филология. Социальные коммуникации”. – Том 23 (62). – № 2. – Ч. 1. – Симферополь. – 2010. – С. 219– 223.
19. Шульжук К. Ф. Статус української мови : підручник. / К. Ф. Шульжук. – 2-ге вид., доп. – К. : ВЦ “Академія”, 2010. – 408 с.
20. Філософський словник / [за ред. В. І. Шинкарука]. – 2 вид. перероб. і доп. – К. : Головна редакція УРЕ, 1986. – 800 с.
21. Фоміна Б. С. Зіставний аналіз вербалізації образного компонента концепту простір у фантастичних романах В. Винниченка “Сонячна машина” та Г. Уеллса “Машина часу” // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Серия “Филология. Социальные коммуникации”. – Том 23 (62). – № 2. – Ч. 2. – Симферополь. – 2010. – С. 606-611.

Бронських С. В.,

Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці

ПОЛЬОВИЙ ПІДХІД ЩОДО ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИЧНОЇ СИСТЕМИ МОВИ У ФОРМАТІ ДОСЛІДЖЕННЯ "ПОНЯТІЙНОГО ПОЛЯ"

У лінгвістиці існує кілька концепцій поля. Найбільшу розповсюдженість отримали концепції понятійного, семантичного, лексико-граматичного, синтаксичного та функціонально-семантичного полів. Оскільки наше дослідження проводиться на основі теорії понятійного та семантичного поля, ми зосредили увагу саме на цих двох концепціях. Багато дискусій викликали концепції Й. Тріра та Л. Вейсгербера. Критична оцінка їхніх праць стимулювала подальші поглиблені дослідження лексичної системи мови. У роботі проаналізовані праці вчених, присвячені вивченню груп слів або словникового складу з лінгвістичної позиції.

Ключові слова: польовий підхід, теорія поля, понятійне поле, мислення, сприйняття, мовні знаки.

В лингвистике существует несколько концепций поля. Наибольшей распространенностью отличаются концепции понятійного, семантического, лексико-грамматического, синтаксического и функционально-семантического полей. Поскольку наше исследование проводится на основе теории понятійного поля, мы сосредоточили внимание именно на этих двух концепциях. Концепции И. Трира и Л. Вейсгербера вызвали много дискуссий. Критическая оценка их трудов стимулировала дальнейшие, углубленные исследования лексической системы языка. В работе проанализованы научные труды, посвященные изучению группы слов или словарного состава с лингвистической позиции.

Ключевые слова: полевой подход, теория поля, понятійное поле, мышление, восприятие, языковые знаки.

There are several notions of the field in linguistics. The greatest prevalence is referred to the concept of semantic, lexical, grammatical, syntactic, semantic-functional and conceptual fields. Since our research is based on the theory of conceptual and semantic field, we focus our attention on these two concepts. J. Trier's and L. Weisgerber's concept is the subject of scientific debate. Critical assessment of their works stimulates further profound investigation of lexical system of language. A group of scientists take up the study of word groups or vocabulary, but from the linguistic point of view.

Key words: field approach, field theory, concept field, thinking, perception, language symbols.

Актуальність теми полягає у дослідженні семантики слова, систематизації, організації, що є вирішальним елементом у вивченні мови. Адже слово само по собі майже нічого не означає а його значення є відносним. Слово набуває сили у контексті.

Мета роботи – вивчення польового підходу як одного із можливих шляхів дослідження мови та лексичної системи.

Предмет дослідження – корпус окремих лексичних складових мови.

Мова є складним, багатограним та багатоаспектним явищем. Видатний лінгвіст Л.В. Щерба говорив про необхідність виділення в мові трьох аспектів – мовленнєвої діяльності, мовної системи та мовного матеріалу. За Л.В. Щербою, "мовленнєва діяльність" – це процеси мовлення та розуміння, мовна система – словники та граматики мови, а мовний матеріал-тексти [11, с. 21]. Оскільки мова є складною та цілісною системою, її неможливо досліджувати у цілому. Тому, найдоцільнішим ми вважаємо аналіз окремих її складових. Аналіз за допомогою польового підходу, як справедливо зауважує А.І. Кузнецова, при знайомстві із теорією поля дослідника вражає не тільки наявність численних тлумачень самого поняття поля, але й різноманітні методи його аналізу [7, с. 34].

У лінгвістиці існує кілька концепцій поля. Найбільшу розповсюдженість отримали концепції понятійного, семантичного, лексико-граматичного, синтаксичного та функціонально-семантичного полів.

Оскільки наше дослідження проводиться на основі теорії понятійного та семантичного полів ми зосредили увагу саме на цих двох концепціях.

Слово створено для того, щоб передавати певну ідею. Уперше до дослідження слова саме з точки зору ідеї, яку воно відбиває, звернувся німецький мовознавець Й. Трір у 1928 році. Він першим звернувся до поняття поля, під яким розумів структуру певної понятійної сфери чи кола понять, які присутні у мовній свідомості певної спільноти. Понятійний всесвіт розбивається на різні понятійні поля, понятійні сфери, яким в мові відповідають словесні поля. Словесні поля нашаровуються на понятійні, і при цьому кожному слову відповідає певний відрізок понятійного поля. На думку Й. Тріра зміни у мові відображаються на структурі поля, тобто понятійне поле змінюється внаслідок перегрупування його відрізків [5, с. 53].

Такий підхід до мови є продовженням розуміння мовних явищ за В. Гумбольдом, який вважає, що крізь різноманітність мов для нас відкривається багатство світу та різноманітність того, що ми пізнаємо у ньому; і людське буття стає для нас більш широким, оскільки мови у виразних та чинних рисах дають нам різні способи мислення та сприйняття. Мова завжди втілює у собі своєрідність цілого народу. Насправді, Й. Трір пов'язує структуру понятійного поля із внутрішньою формою мови В. Гумбольдта [1, с. 94]. Він вважав, що дослідження членування поля є нічим іншим як дослідженням частини внутрішньої форми мови. Завдяки такому дослідженню можливо виявити внутрішню форму мови, яка виражає світогляд певної мови у певний період.

Отже, на перший план у Й. Тріра виходить структура, взаємозв'язків між компонентами поля. Саме вони визначають сутність, значення лінгвістичного компонента й сам лінгвістичний компонент, а це підтверджує думку, що у мові ніщо не існує самостійно і незалежно. Оскільки утворення структури мови складає основний її зміст, її сутність, усі лінгвістичні компоненти є результатом процесу утворення (членування) цієї структури. Кінцеве значення кожного компонента визначається остаточно, тільки з його відношення та функції у межах усєї лінгвістичної структури [5, с. 52].

Щодо формальних мовних засобів, до яких Й. Трір відносить слова, то у мові співіснують поля слів, поля “мовних знаків” [5, с. 53]. План мовного вираження є подвійною структурою відносин: словниковий склад мови, поля слів та окремі слова відносяться одне до одного як ціле до частини або частина до цілого. Весь словниковий склад членується на поля слів, або лексичні поля, які у свою чергу членуються на індивідуальні слова. І навпаки, окремі слова викладаються мозаїкою у поля мовних знаків, а ці останні – у єдності більш високого порядку, до всього словникового складу мови.

Отже, Й. Трір спирається на весь вокабуляр, поділяючи його на великі поля слів, а ці останні – далі, доки не дійде до найменших одиниць – окремих слів. Отже, окреме слово виступає межею членування поля слів (поля мовних знаків), яке співвідноситься з понятійним полем. Окремі слова розподіляють понятійне поле між собою – кожному слову відповідає певна ділянка понятійного поля. Поєднанням двох планів (плану змісту та плану вираження) відбувається, на думку Й. Тріра, у членуванні понятійних полів, і полів мовних знаків (слів). Окремі слова окреслюють межі у понятійних полях, роблячи їх більш чіткими. З іншого боку, слова знаходяться у взаємозалежності одне від одного. Всередині цієї цілісної споруди й отримує окреме слово свою внутрішню понятійну означеність. Саме таким чином, у середині “поля мовних знаків” слова отримують свою мовну значеннєвість – здатність представляти ідею. Для того, щоб зрозуміти окреме слово, у свідомості слухача повинно бути присутнім все поле слів, слово стає зрозумілим завдяки наявності всього поля. Слово “має значення” тільки всередині цілого поля і завдяки цьому цілому [6, с. 77]. Поза полем слово взагалі не може мати значення. Значення окремого слова залежить від значення його понятійних сусідів. За кожним словом стоїть цілий комплекс зв'язків, який обумовлює і вживання певного слова, і його розуміння. Вибір того чи іншого слова, яке належить певному семантичному полю, є свідченням і ставленням мовця до висловлення, і його обізнаності, і його рівня культури, і намірів, і настрою тощо [5, с. 55].

Таким чином, науковим внеском Й. Тріра у розвиток мовознавства були такі нововведення: 1) предметом лінгвістичного дослідження стає система понять, понятійний склад мови; 2) методом вивчення системи понять обирається диференційоване визначення значеннєвості слів як знаків при зіставленні плану змісту та плану вираження; 3) основною одиницею дослідження є “понятійне поле”; 4) дослідження лексико-семантичного поля визначається як з'ясування особливостей та форм мовного мислення носіїв мови.

Теорія понятійного поля Й. Тріра отримала подальший розвиток у працях Л. Вейсгербера. Л. Вейсгербер вважають основним ідеологом сучасного неогумбольдтіанства; із його ім'ям пов'язано відродження вчення В. Гумбольдта про “внутрішню форму мови” [7, с. 28]. Вчений був одним із перших, хто звернув увагу на певні взаємопов'язані сфери словникового складу мови та розробив самостійне рішення проблеми системності у мові за допомогою нових методів семантичного аналізу. Своє головне завдання автор вбачає у аналізі світогляду німецького народу за допомогою мови. Мовне пізнання реального світу легше всього виявити за допомогою лексики, яка у Л. Вейсгербера ділиться на три об'єкта (природа, матеріальна цивілізація, інтелектуально-духовна культура та абстрактний досвід).

В своїх працях Л. Вейсгербер спирається на твердження про те, що мова – це не тільки засіб спілкування, але й справжній світ, який повинен відкриватись духом. Виходячи з подібної позиції, Л. Вейсгербер оголошує мову “проміжним світом думки”, який є результатом взаємодії світу речей та світу свідомості (ідею про співвіднесеність світу мови із зовнішнім світом автор повністю заперечує) [8, с. 29]. Л. Вейсгербер також висловлюється проти розуміння мови як простого інструмента світопізнання. Лінгвіст підкреслює, що мова сама створює навколишній світ. Мова є образом, картиною всесвіту, світоглядом народу. При цьому кожна мова пов'язана із певним народом, що призводить до того, що для людей різної національності світ виглядає по-іншому [10, с. 149].

Згідно з його концепцією наш світогляд зумовлюється виключно полями, які являють собою частину мови яка є “проміжним світом думки”. За Л. Вейсгербером, воно створюється на основі єдності органічно пов'язаних та взаємодіючих груп мовних знаків. Мовному полю притаманний свій закон розвитку – закон органічного виділення частини із цілого. За цим законом члени споріднених груп визначають один одного своїм місцем у межах поля. На цьому законі мовного членування базується вивчення значення слова. Як вважає Л. Вейсгербер, ціле не складається із окремих незалежних частин, скоріше навпаки – значення кожного окремого слова повинно розвиватись із загального. Слова не передбачають окремі предмети як такі, а впорядковують різноманітність предметів завдяки певній точці зору. “Точка зору” дозволяє кожній людині по-іншому членувати те чи інше поняття в результаті чого виникає певне значення слова. Поля можуть бути одномірними та багатомірними.

Одномірне поле – це поле, яке розглядається з певної точки зору. Прикладом такого поля може бути поле “родинні відносини” [3, с. 58]. Дослідник доводить, що в різні історичні епохи люди мали різну точку зору щодо родинних взаємовідносини.

Багатомірне поле створюється внаслідок того, що його можна розглядати з двох, або більше точок зору [7, с. 31]. Прикладом такого поля може служити поле “кольору”, яке складається із двох основних форм пізнавального процесу, з двох точок зору: одна точка зору виходить із предметів та пов'язана з останніми (білий колір, чорний колір), а друга є продуктом діяльності мозку (сірий колір, якого не існує у природі, його отримано із симбіозу білого та чорного в свідомості людини). Це дві можливості, перша з яких витікає з переваги світу речей, а друга – із переважаючої сили людського розуму. Обидві можливості однаково важливі для формування картини світу, а різноманітність точок зору призводить до збагачення мовного образу.

Отже, Л. Вейсгербер постулює ідею про активний вплив мови на світ речей, демонструє вплив мови на думку та на еволюцію людської свідомості. За Л. Вейсгербером, мова, і через мову свідомість зумовлює буття, а не навпаки. Для того, щоб обґрунтувати явище системності у мові Л. Вейсгербер створює систему, яка все ж таки відрізняється від концепції Й. Тріра. У Й. Тріра йдеться про понятійне поле, на яке нашаровується словесне поле, Л. Вейсгербер ж говорить не про двомірне, а про трьохмірне поле вводить поняття “проміжний світ думки”, яке є посередником між об'єктивним світом та суб'єктом. Л. Вейсгербер підкреслює інтелектуальну сферу мови та

пояснює всі зміни у значенні слова зміною точки зору на світ. Ми погоджуємось з концепціями Й. Тріра та Л. Вейсгербера. Вони мають багато спільного: у своїх працях обидва відштовхуються від поняття, від факту свідомості, а не від слів, як мовних одиниць, що поле у їхньому трактуванні є "єдиною в своєму роді чітко вираженою структурою зі своїми законами; воно втілює особливе бачення всесвіту та ієрархію цінностей, які змінюються залежно від мови та від періоду" [26, с. 55].

Література:

1. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию / В. Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1984. – 487 с.
2. Гухман М. М. Лингвистическая теория Л. Вейсгербера. Вопросы теории языка в современной зарубежной лингвистике / М. М. Гухман. – М. : Прогресс, 1961. – 284 с.
3. Звегинцев В. А. Современные направления к типологическим языкам. Вып. 3. / В. А. Звегинцев. – М., 1986. – 314 с.
4. Звегинцев В. А. Семасиология. / В. А. Звегинцев. – М. : Изд-во МГУ, 1957. – 348 с.
5. Ковтанюк М. Р. Зіставна семантика лексичних мікросистем // Навчальний посібник / М. Р. Ковтанюк – Чернівці : Рута, 2004. – 64 с.
6. Кодухов В. И. Общее языкознание. / В. И. Кодухов. – М. : Высшая школа, 1974. – 303 с.
7. Кузнецова А. И. Понятие семантической системы языка и методы ее исследования. / А. И. Кузнецова. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1963. – 58 с.
8. Уфимцева А. А. Лексическое значение : принципы семиологического описания лексики. / А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1986. – 245 с.
9. Уфимцева А. А. Опыт изучения лексики как системы. / А. А. Уфимцева. – М. : Акад. нац. СССР, 1962. – 287 с.
10. Уфимцева А. А. Слово в лексико-семантической системе языка. / А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1968. – 272 с.
11. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. / Л. В. Щерба. – Ленинград, 1974. – 236 с.

Божеску М. Г.,

Буковинська державна фінансова академія, м. Чернівці

ЗАЧИННА ФАЗОВІСТЬ ТА ЗАСОБИ ЇЇ ВИРАЖЕННЯ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються засоби вираження зачинної фазовості у сучасній англійській мові. Дослідження дозволило виявити, описати та проаналізувати словотвірні, морфологічні, лексичні, синтаксичні та контекстуальні засоби вираження зачинної фазовості.

Ключові слова: аспектуальність, фазовість, фаза, зачинність, засоби вираження.

В данной статье рассматриваются средства выражения начинательной фазовости в современном английском языке. Исследование позволило идентифицировать, описать и проанализировать словообразовательные, морфологические, лексические, синтаксические и контекстуальные средства выражения начинательной фазовости.

Ключевые слова: аспектуальность, фазовость, фаза, начинательность, средства выражения.

The present article focuses on the means of expressing ingressive phase in Modern English. The research allowed to identify, to describe and to analyze the word-formative, morphological, lexical, syntactic, and contextual means of expressing ingressive phase.

Key words: aspect, phase, ingression, beginning, means of expressing.

Проблеми, пов'язані з вивчення аспектуальності, її складових, а також засобів їхнього вираження неодноразово привертала увагу лінгвістів. Найбільш відомими серед них є дослідження таких видатних лінгвістів як Ю.С. Маслов (1978), Т.В. Булигіна (1982), М.А. Шелякін (1983), О.В. Бондарко (1987, 2002), В.С. Храковский (1987), В.П. Недялков (2003). Проте, питання фазовості, та, зокрема, зачинної фазовості, все ще недостатньо досліджені як у вітчизняній, так і зарубіжній літературі і залишаються дискусійними. Актуальність роботи зумовлена відсутністю сучасного дослідження зачинної фазовості та засобів її вираження у сучасній англійській мові.

Фазовість передає початковий та кінцевий етапи спливання дії, а також проміжні етапи розвитку між початковою та кінцевою межею. Фазові компоненти утворюють систему, де вихідним та найпростішим є значення "починати". Ю.Д. Апресян розглядає як похідне значення "припиняти", з компонентом "починати не", та значення "продовжувати", з компонентом "не припиняти", та, відповідно, "не починати не" [1, с. 27].

Фазова детермінація є одним з "компонентів якісної аспектуальності" [5, с. 153]. За словами Ю.С. Маслова, "фазова детермінація є виділенням однієї з фаз у спливанні дії або стану – зачинної, серединної або кінцевої. ... Виокремлення початкової фази дії або стану дає самостійне аспектуальне значення – інгресивне, широко представлене у різних мовах" [3, с. 18].

Мета нашого дослідження – визначити засоби вираження зачинної фазовості у сучасній англійській мові. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: проаналізувати 1) словотвірні, 2) морфологічні, 3) лексичні, 4) синтаксичні та 5) контекстуальні засоби вираження зачинної фазовості та навести основні моделі зачинних фазових конструкцій. Матеріалом дослідження слугували одиниці зачинної фазовості виявлені у художніх творах сучасних американських і британських письменників обсягом 30.000 сторінок шляхом комп'ютерної вибірки.

Словотвірними засобами фазовості є префікси та суфікси, а також словотвірні моделі з фазовим значенням. Дієслова, що виражають становлення, утворюються за допомогою суфікса –en (*come to be, become*), наприклад: *blacken, broaden, freshen, sadden, soften, worsen, weaken* тощо. Становлення – повільний, поступовий перехід із небуття у буття (*become – come to be, grow to be; begin to be*). Дієслова становлення марковані також суфіксами -(i)fy, наприклад: *to solidify, to acidify, to alkalify, to calcify*; та –ize (ise), наприклад: *to oxidize, to plasticize, to polymerize*. Зачинні дієслова, що позначають повторний початок, марковані префіксом re – (again), наприклад: *to refresh, to renew, to restart, to recommence, to reopen*.

Фазова лексика – це складне сплетіння дериватів різних частин мови. Між фазовими дієсловами та фазовими іменниками також існують складні дериваційні відношення. Існують випадки паралельного словоутворення, відношення конверсії, утворення декількох іменників від однієї дієслівної основи: *initiating – initiation, initiator*.

Чимало зачинних фазових іменників та прикметників утворено за конверсією: *start, gel, firm, inchoate, flare-up, face-off* тощо.

Фазові іменники можуть утворюватися й від фразових фазових дієслів, при цьому постпозит стоїть перед коренем та виступає префіксом: *outbreak, outburst, outset, onset*. В інших випадках фазовий іменник утворюється за допомогою афікса дієприкметника теперішнього часу, а постпозит займає звичну пост-позицію: *setting off, going off*.

До **морфологічних форм**, у яких реалізуються фазові дієслова, належать окремі значення деяких видно-часових форм. Майбутній час, наприклад, пов'язаний із вираженням початку, який має потенційний характер:

– *There is nothing so likely to give it as standing and stooping in a hot sun; but I dare say it will be well to-morrow* (J. Austen "Mansfield Park").

Найтісніше переплетені видно-часові та фазові характеристики дієслівної дії, оскільки вони передають суміжні поняття: граничність та часову локалізованість. Усі етапи дії можуть позначатися видно-часовими формами повнозначних дієслів, характер яких поширюється і на фазові дієслова. Фазові дієслова є одним із засобів передачі об'єктивного часу, виокремлюючи у дії або події етапи їхньої реалізації. Тим не менше, саме передавання фаз може мати різний характер: миттєвий, коли початок та кінець дії практично збігаються; тривалий, коли у кожній із фаз виокремлюють початок, середину та завершення. Фазові дієслова можуть передавати тривалість/лімітатив-

ність своїми часовими формами. Найчастіше для позначення фази дії і способу її реалізації використовують групу часів Indefinite:

– *"I'm not a bit tired and this is almost the last night of the year; really, because the prom stuff starts Monday"* (S. Fitzgerald "This Side of Paradise").

Особливо частотними є випадки, коли необхідно передати процес початку фази як поступовий, та такий, що займає не точку, а відрізок на вісі часу. У цих випадках зачинні фазові дієслова мають форму прогресива, а наступне дієслово – форму інфінітива:

– *She had regained her breath and was beginning to resist* (J. London "Before Adam").

Одним із найпоширеніших та найуживаніших засобів вираження зачинної фазовості в англійській мові є **лексичні одиниці**. Фазова лексика є взаємозв'язаною та розгалуженою системою лексем та фразеологічних словосполучень, які мають не тільки спільну концептуальну базу, але також зв'язані, як правило, дериваційними відношеннями. До лексичних одиниць зачинної фазовості належать слова різних лексико-граматичних категорій (дієслова, іменники, прикметники, прислівники), що мають фазову семантику, наприклад: *begin, beginning; initiate, initial, initially*; фразові дієслова типу *to flake out, to fade away, to nod off, to pitch into sth*, а також ідіоматичні одиниці, наприклад: *to see the light, to get/set/start the ball rolling, to set up a shop* тощо.

Серед дієслів, іменників, прикметників та прислівників із фазовими значеннями провідними є фазові дієслова. Саме вони створюють ситуації, у яких фазове значення є ремою. Інші частини мови, зазвичай, беруть участь у формуванні складних аспектуально-таксисних ситуацій, переважно залишаючись темою, таким чином зв'язуючи події тексту у їхній послідовності та взаємозв'язку.

Фазові іменники займають друге місце після фазових дієслів у ієрархії фазової лексики, оскільки вони можуть слугувати рематичною частиною висловлювання, хоча й значно поступаючись у цьому фазовим дієсловом. Іменники з фазовим значенням є будівельним матеріалом для створення численних фразеологічних та ідіоматичних одиниць типу *from start to finish, from the outset, at the beginning, for a start, (right) from the word go* тощо.

Найбільш мобільну частину зачинної фазової лексики складають зачинні дієслова. Вони безпосередньо виражають фазу аспектуальної дії, мають широкі синтаксичні можливості, можуть сполучатися як одне з одним, так й з іншими дієслівними операторами, наприклад з модальними та каузативними дієсловами.

Фазові характеристики дії знаходять своє відображення у семантиці великої кількості лексичних одиниць фазовості. Частина з них пов'язана з "чистою" фазою, тобто однозначно (визначення цих лексичних одиниць побудовані на базових фазових дієсловах та виразах: *begin, start, first, for the first time, etc.*) вказують на такі типи початку:

- 1) початок як момент переходу від небуття до буття: *to be born, give birth to, to institute*;
- 2) початок як ступінь розвитку дії: *start – begin to move; go at – begin or proceed vigorously*;
- 3) повторний початок: *resume, reopen, recommence*.

Щодо зачинних фазових дієслів, то в англійській мові постпозитиви, які походять від прислівників та приіменників, часто супроводжують повнозначні дієслова зі значенням руху, просування, розповсюдження та й власне фазові дієслова. Як правило, вони мають підсилюючу функцію. Якщо сполучення дієслова та постпозитива має спільне фразеологічне значення, тоді маємо справу з регулярно закріпленою значення початку. Це призводить, перш за все, до генералізації значення дієслова, що дозволяє фазовому дієслову сполучатися з широким колом предикатних актантів різної семантики.

Найчастотнішими у таких сполученнях є дієслова руху. Дієслова руху у сполученнях з іменниками зі значенням різних видів діяльності або існування позначають початок ситуації, тобто її виникнення: *enter upon, come into existence, to start off, to start up*.

Основною семантичною особливістю фазової дієслівної лексики є її облігаторна орієнтація відповідно до типу діяльності, наприклад: *to aggress – to begin to quarrel; to take up – to begin to advocate or support, to engage – to begin fighting with sb ...* Ця семантична особливість фазової лексики відображає специфіку об'єктивних фазових зв'язків. Фаза (кількість) дії не може мати окремого, незалежного від самої дії (якості) існування. Вони є нероздільними.

Ця риса фази відображається і у **синтаксичних одиницях** – різноманітних дієслівних словосполученнях. Ми виокремили такі моделі фазових зачинних синтаксичних одиниць:

- 1) "зачинне фазове дієслово + інфінітив", наприклад: *to begin to read, to start to smoke, to commence to do*;
- 2) "зачинне фазове дієслово + герундій", наприклад: *to start crying, to begin writing*;
- 3) "зачинне фазове дієслово + іменник", наприклад: *to start a war, to begin a lesson*;
- 4) "зачинне копулятивне дієслово + прикметник", наприклад: *to become red, to grow dark, to get silent, to fall ill, to turn yellow*;
- 5) "зачинне копулятивне дієслово + іменник", наприклад: *to become a writer, to become a rich man*;
- 6) "зачинне копулятивне дієслово + дієприкметник минулого часу", наприклад: *to get broken, to become tired*;
- 7) "зачинне дієслово (зі значенням каузативності) + іменник (зі значенням живого/неживого об'єкта) + (приіменник) + герундій", наприклад: *to draw smb. into discussing smth., to stir smb. into speaking*;
- 8) "зачинне дієслово + (іменник) + прийменник + іменник", наприклад: *to get into/out of place, to involve smb. into sth.*

Базовим дієслівним компонентом численних синтаксичних одиниць фазовості є одиниці, що потребують семантичного поширення. Це основні інгресивні дієслова (*begin, commence, start*), копулятивні дієслова (*become, get, go, grow, make, turn*), дієслова широкої семантики (*come, put, set, take*). Дієслівне ядро синтаксичних одиниць фазовості поширюється за рахунок дієслівних компонентів (інфінітив, герундій, дієприкметник минулого часу) та номінативних компонентів (іменники з прийменником та без прийменника, прикметники, займенники), що виражають вид діяльності.

Контекст – є іншим розповсюдженим засобом вираження зачинної фазовості. Компоненти, які утворюють текст – сполучники, обставинні показники тривалості дії, раптовості виникнення нової ситуації, імпліцитна зачинність, слугують **контекстуальними засобами** передачі аспектуально-таксисних ситуацій з імпліцитним фазовим компонентом значення. Система аспектологічного контексту охоплює як суто мовні засоби, так й ситуативні чи екстралінгвальні фактори оформлення аспектуальних значень конкретних дій.

Проспективність та ретроспективність імплікують виникнення / припинення ситуації та самі по собі мають фазовий характер. Хоча це не виключає наявності фазового дієслова у висловлюванні. Так, фаза проспективності у наступному реченні позначається фазовим дієсловом:

– *Then I will start dressing myself to go out ... (J. Joyce “Ulysses”).*

Крім планування, проспективності та реального початку дії можна виділити ще одну ситуацію. Це – невдала спроба виконання дії, що вводиться дієсловами *try* та *pretend*, які можуть її передати самостійно без фазових лексем:

– *He tried, because he loved her, to interest her in these things intelligently, but while she pretended slightly, she could not really see or care, and it was very plain that she could not (T. Dreiser “The Financier”).*

Початок дії можна передати обставиною зі значенням “раптово, зненацька” типу *suddenly, immediately, instantly, unexpectedly, quickly, abruptly, promptly, instantaneously, instantly, unexpectedly, at once, all at once, rapidly, impatiently, intently, all of a sudden, virtually, presently*:

– *He asks me to visit you, and I am happy – for reasons which you shall presently hear – to comply with his request (W. Collins “The Law and the Lady”);*

– *Sometimes people carry the mask they assumed that in due course they actually become the persons they seem (S. Maugham “The Moon and Sixpence”).*

Фазові дієслова та обставини способу дії використовуються у різних варіаціях. Інколи, для передачі фази дії вистачає тільки обставини, в інший час це здійснюється фазовим дієсловом, або обставина може використовуватися для якісної характеристики фази дії:

– *His notion was to wheedle your mistress out of the money by good behavior; but it seems he started badly by quarreling with her about a fiddle-playing parson (W. Collins “The Queen of Hearts”).*

Поява у полі зору спостерігача суб'єкта ситуації, який виконує певну дію, передається дієсловами *go/come* у сполученнях із герундієм повнозначного дієслова. Ціле сполучення має значення характеристики або конкретизації. При цьому дієслово *come* позначає наближення суб'єкта ситуації до спостерігача, а сама дія, що характеризує повнозначне дієслово, могла розпочатися раніше:

– *Elizabeth jumped out; and, after giving each of them an hasty kiss, hurried into the vestibule, where Jane, who came running downstairs from her mother's apartment, immediately met her (J. Austen “Pride and Prejudice”).*

У сполученнях дієслова *go* з герундієм, герундій передає дію, яка розпочалася:

– *Now on this occasion she went babbling as if he were broken-hearted, in need of her greatest care and tenderness (Dreiser “The Financier”).*

З викладеного вище стає очевидним, що зачинна фазовість виражається не тільки за допомогою зачинних дієслів. Для сучасної англійської мови характерним є цілий комплекс різноманітних одиниць зачинної фазовості, на всіх рівнях лінгвістичного аналізу – словотвірні, морфологічні, лексичні, синтаксичні та контекстуальні засоби, що передають універсальні стосунки реального світу. Перспективним напрямом наукових пошуків у майбутньому може стати аналіз сполучуваності та функціонування одиниць зачинної фазової лексики у тексті.

Література:

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка / Ю. Д. Апресян. – М. : Языки русской культуры, 1995. – 472 с.
2. Бондарко А. В. Теория значения в системе функциональной грамматики / А. В. Бондарко. – Москва : Наука, 2002. – 768 с.
3. Маслов Ю. С. К основаниям сопоставительной аспектологии / Ю. С. Маслов // Вопросы сопоставительной аспектологии. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1978. – С. 4-44.
4. Неद्याков В. П. Начинательность и средства ее выражения в языках разных типов / В. П. Неद्याков // Теория функциональной грамматики : Введение, аспектуальность, временная локализованность, таксис. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – С. 180-195.
5. Храковский В. С. Кратность. Фазовость / В. С. Храковский // Теория функциональной грамматики. – Л. : Наука, ЛО, 1987. – С. 127-180.

Бойко Я. В.,

Донецький національний університет

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЕСТЕТИЧНОЇ ОЦІНКИ У ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ (на матеріалі лірики англійського романтизму)

У статті розглянуто особливості процесу концептуалізації естетичної оцінки в аксіологічно навантажених художніх концептах ПРЕКРАСНЕ і ПОТВОРНЕ у поезії англійського романтизму.

Ключові слова: художній концепт, естетична оцінка.

В статье рассмотрены особенности процесса концептуализации эстетической оценки в аксиологично нагруженных художественных концептах ПРЕКРАСНОЕ и УРОДЛИВОЕ в поэзии английского романтизма.

Ключевые слова: художественный концепт, эстетическая оценка.

The article highlights the peculiar features of conceptualization process of aesthetic evaluation in value-loaded literary concepts THE BEAUTIFUL and THE UGLY in English romanticism poetry.

Key words: literary concept, aesthetic evaluation.

Поетичний текст перебуває у фокусі не тільки літературознавчих (В.М. Жирмунський, Б.В. Томашевський, В.Б. Шкловський) і перекладознавчих (М. Лукаш) досліджень, а й залишається об'єктом уваги українських і зарубіжних лінгвістів. У мовознавстві вивчалися такі його аспекти, як: структурний (К. Леві-Строс, Ю.М. Лотман), семіотичний (Р. Барт, Р.О. Якобсон), стилістичний (В.В. Виноградов, В.А. Кухаренко, А.М. Киншак), лінгвокогнітивний (Л.І. Белехова, В.Б. Бурбело, Л.В. Димитренко). Структурування естетичної оцінки, утіленої у поетичних творах, потребує реконструкції складників поетичної картини світу – художніх концептів як одиниць пізнання й осмислення світу, які віддзеркалюють специфіку індивідуально-авторського когнітивного стилю в поетичних творах.

Мета цієї статті – визначити особливості процесу концептуалізації естетичної оцінки в аксіологічно навантажених художніх концептах ПРЕКРАСНЕ і ПОТВОРНЕ. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання наступних завдань: 1) охарактеризувати художній концепт як засіб реконструкції індивідуально-авторського світобачення; 3) встановити місце ціннісного компонента у структурі аксіологічно навантажених художніх концептів ПРЕКРАСНЕ і ПОТВОРНЕ у поетичному тексті.

Важливим здобутком поетологічного напрямку у концептології (D. Freeman, M. Freeman, G. Lakoff, R. Tsur, M. Turner, Л.І. Белехова, О.П. Воробйова, О.М. Кагановська, В.Г. Ніконова та ін.) є теоретичне обґрунтування художнього концепту. Уведений у 1928 р. російським мислителем С.А. Аскольдовим-Алексеевим, термін “художній концепт” позначає “мисленнєве утворення, що заміщає в процесі думки безліч предметів одного й того ж роду” [1, с. 267]. Поділяючи концепти на художні (в мистецтві) і пізнавальні (в науці), С.А. Аскольдов-Алексеев акцентує на тому, що в художньому концепті найбільш повно виявляється “невизначеність можливостей”, їхня невідповідність ні вимогам відповідності реальній дійсності, ні законам логіки. Безліч інтерпретацій, безліч асоціацій, пов'язаних із сприйняттям кожного конкретного тексту, характеризується невизначеністю і непередбачуваністю реакції тих, хто сприймає текст. “Зв'язок елементів художнього концепту ґрунтується на логіці і реальній прагматичній художньої асоціативності” [1, с. 275]. Саме потенційність, тобто “неможливість у сенсі розкриття (а інколи і пряма символістика), становлять визначальну цінність художніх концептів, особливо концептів художньо-емотивних” [1, с. 276].

У річищі когнітивної поетики художній концепт характеризується “індивідуальністю, естетизмом і своєрідною образністю” [4, с. 28-29]. Художні концепти як складники концептуальної картини світу у літературному творі, що втілюють індивідуально-авторське світобачення, відрізняються від концептів культури та мовних концептів, на думку В.Г. Ніконової, за кількома параметрами: за змістом і способом експлікації, обсягом та історичною мінливістю [6, с. 51-59]. Виявлення контекстуальних утілень художнього концепту дозволяє реконструювати індивідуально-авторську картину світу, якою вона постає у художньому творі, простежити особливості авторської інтерпретації культурно-історичного досвіду, визначити систему уявлень, цінностей тощо у світобаченні літературної особистості, втілених у художньому тексті.

Складність і багатомірність структури художнього концепту не викликає сьогодні жодних сумнівів, проте інвентар складників / компонентів / шарів / модусів концепту належить до дискусійних питань. Наприклад, немає єдиної думки щодо наявності у структурі концепту ціннісного компонента, який “визначає місце репрезентованого концептом феномена у системі аксіологічних орієнтирів лінгвокультурного соціуму” [5, с. 139-140]. Зокрема, С.Г. Воркачов вважає, що він не є релевантним для лінгвістичних досліджень [3, с. 21]. Але більшість дослідників наголошує на значущості ціннісного складника у структурі концепту, оскільки саме цей компонент, у якому віддзеркалюються фундаментальні характеристики лінгвокультури, закріплюються загальноприйняті норми соціальної поведінки індивіда, визначає етнокультурну специфіку концепту [5, с. 27].

Аксіологічність концепту пронизує всі компоненти його структури і ускладнює виокремлення власне понятійних, ціннісних та образних ознак, адже вони перебувають у тісному зв'язку, наприклад, в етичних концептах [9], у бінарних лінгвокультурних концептах ПРЕКРАСНИЙ / ПОТВОРНИЙ [7], у концепті феліцитарної оцінки ЩАСТЯ [2] та ін. У результаті хрещення, внутрішньої нерозривності, з одного боку, ціннісного, а з іншого, – поняттєвого й образного складників утворюються гібридні типи – поняттєво-ціннісний та образно-ціннісний складники у структурі концепту [2, 7].

Саме аксіологічне навантаження вирізняє процес концептуалізації естетичної оцінки в художніх концептах ПРЕКРАСНЕ і ПОТВОРНЕ, які не “мисляться”, а “переживаються”, за Ю.С. Степановим, як “предмет емоцій, симпатій і антипатій, а іноді й зіткнень” [8, с. 43].

Поняттєвим змістом, структурованим у таких концептах, є позитивна чи негативна оцінка суб'єктом (художником слова) об'єктивного світу, послідовності життєво важливих подій як у зовнішньому стосовно індивіда матеріальному світі (*terrible towers, appalling mist, howling, despair*), наприклад: “*I hear rushing of muskets and bright'ning of swords; and visages, redd'ning with war; / Frowning and looking up from brooding villages and every dark'ning city*” [10, с. 416]; *as, risen from beneath, the Archbishop of Paris arose / In the rushing of scales, and hissing of flames, and rolling of sulphurous smoke* [10, с. 416]. Або оцінка стану у його / її внутрішньому духовному світі, наприклад: *in his soul stood the purple plague* [10, с. 408], *the rushing of chaos overwhelm'd his dark soul* [10, с. 408]. Наприклад, “<...> *his den was short / And narrow as a grave dug for a child, with spiders' webs wove, and with slime / Of ancient horrors cover'd, for snakes and scorpions are his companions; / In flames of red wrath burning*” [10, с. 416].

Роль суб'єкта полягає у співвіднесенні властивостей об'єктів із загальнолюдськими / етнокультурними / соціальними нормами та еталонами на основі власних ціннісних орієнтирів.

Позитивний чи негативний емоційний стан переживання суб'єктом цієї оцінки упредметнюється в образних асоціаціях на підставі уподібнення більш конкретним об'єктам. Наприклад, “*And the den nam'd Horror held a man / Chain'd hand and foot; round his neck an iron band, bound to the impregnable wall; / In his soul was the serpent coil'd round in his heart, hid from the light, as in a cleft rock: / And the man was confin'd for a writing prophetic*” [10, с. 404].

Отже, нерозривна єдність поняттєвого, образного й ціннісного складників художніх концептів ПРЕКРАСНЕ і ПОТВОРНЕ, що структурують інтелектуально-емоційну естетичну оцінку у поетичному тексті, уможливує виокремлення поняттєво-ціннісного й образно-ціннісного складників.

Література:

1. Аскольдов С. А. Концепт и слово / С. А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология : [под ред. проф. В. П. Нерознака]. – М. : Academia, 1997. – С. 267-279.
2. Братусь Т. В. Гендерна специфіка об'єктивації концепту щастя у сучасному англійському художньому дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Т. В. Братусь. – Харків, 2009. – 225 с.
3. Воркачев С. Г. счастье как лингвокультурный концепт / С. Г. Воркачев. – М. : ИТДГК Гнозис, 2004. – 236 с.
4. Изотова Н. П. Текстовий концепт шлях до слави в англійських біографічних романах ХХ століття: семантико-когнітивний та нарративний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Н. П. Изотова. – К., 2009. – 252 с.
5. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс : [монография] / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
6. Ніконова В. Г. Художній концепт: поетико-когнітивний підхід / В. Г. Ніконова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. – 2006. – Т. 9, № 2. – С. 51-59.
7. Семегин Т. С. Динаміка семантичної структури бінарних концептів прекрасний / потворний в англійській та українській мовах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / Т. С. Семегин. – Київ, 2011. – 197 с.
8. Степанов Ю. С. Семиотика концептов / Ю. С. Степанов // Семиотика : [антологія]. – М. : Академический Проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – С. 603-612.
9. Шевченко И. С. Дискурсообразующие концепты викторианства: скромность vs ханжество / И. С. Шевченко // Когниция, коммуникация, дискурс. – 2010. – № 2. – С. 73-84.
10. Blake W. Selected Verse / W. Blake. – М. : Progress Publishers, 1982. – 558 p.

Бойчук О. І.,

Буковинський державний фінансово-економічний університет, м. Чернівці

СЕМАНТИКА ЛЕКСЕМИ "BRITISH" У ДИСКУРСІ

Стаття присвячена вивченню семантики лексеми "BRITISH" для виокремлення її компонентної структури змодельовано лексико-семантичне поле лексеми "BRITISH". Проаналізовано дистрибутивні характеристики лексеми у дискурсі.

Ключові слова: лексема, лексико-семантичне поле (далі ЛСП), ядро, периферія, дискурс, сполучуваність, функціональна семантика.

Статья посвящена изучению семантики лексеми "BRITISH" для построения её лексико-семантического поля и исследованию его компонентов. Проанализованы дистрибутивные лексемы в дискурсе.

Ключевые слова: лексема, лексико-семантическое поле (ЛСП), ядро, периферия, дискурс, сочетаемость, функциональная семантика.

The present paper is a study of the "BRITISH" lexeme. Its components are defined and the LSP "BRITISH" is modeled. The distributional characteristics of the lexeme are revealed in discourse.

Key words: lexeme, LSP, nucleus, periphery, discourse, distribution, functional semantics.

Зміни у лінгвістичній парадигмі кінця ХХ початку ХХІ століття викликані розвитком антропоцентричного підходу, коли в центрі дослідження знаходиться людина, а мова забезпечує її комунікативні потреби та процес пізнання світу [3, с. 381].

Проблема вивчення взаємозв'язків мови та культури в останній третині ХХ століття спричинила появу нової наукової дисципліни – лінгвокультурології. На сьогодні в лінгвокультурології постали такі основні напрями: 1) фразеологічний (культурні потенції фразеологічно-паремійного фонду мови); 2) концептологічний (концепти як культурні константи на тлі дискурсів різних типів – повсякденного, художнього, політичного, наукового тощо); 3) лексикографічний (відтворення національно-культурної своєрідності мови у словнику) [8, с. 21].

Методологічною базою даного дослідження виступають лінгвокогнітивні засади сучасного мовознавства (А.Д. Белова, О.П. Воробйова, М.М. Полюжин, Г.Г. Слышкин та ін.) та корпусної лінгвістики (Д. Бібер, С. Гріс, М. Маккарті та ін.). **Матеріалом** слугують автентичний англійський дискурс (British National Corpus – корпус сучасної британської англійської мови (далі BNC)) та лексикографічні джерела (Collins Essential English Dictionary, Webster's Online Dictionary, Longman Dictionary of Contemporary English, Oxford English Dictionary та Macmillan Dictionary).

Концепт не має однозначного тлумачення на сучасному етапі розвитку лінгвістики. Питання що стосуються типології концептів [1], методів їх дослідження [4] та вербалізації [6] залишаються дискусійними і саме постійна динаміка наукової думки зумовила **актуальність** даного дослідження.

Сучасна лінгвокультурологічна наукова парадигма зорієнтовує дослідників на інтегроване розуміння концепту, який належить колективній чи індивідуальній свідомості, детермінується культурою і виражається в мові [3, с. 382]. Ми розділяємо визначення концепту, запропоноване С.Г. Воркачевим: "Концепт – це одиниця колективного знання / свідомості, що посилається на вищі духовні цінності, має мовне вираження й позначена етнокультурною специфікою" [5, с. 68].

Оскільки, **метою** нашого дослідження є системний опис лексеми "BRITISH" та визначення її лексичної і функціональної семантики у системі мови та структурі дискурсу, що передбачає виконання наступних **завдань**:
– визначити поняття лексико-семантичного поля як засобу актуалізації концепту;
– змоделювати лексико-семантичне поле лексеми "BRITISH", визначити його складові та структуру;
– вирізнити моделі сполучуваності лексеми "BRITISH" на матеріалі текстових фрагментів електронного корпусу (BNC).

Концепт "BRITISH" представлений домінантною лексемою "BRITISH" в англійській картині світу. Для вивчення семантичної структури зазначеної лексеми ми провели її дефініційний аналіз шляхом використання тлумачень з 5 англійських словників (Collins Essential English Dictionary, Webster's Online Dictionary, Longman Dictionary of Contemporary English, Oxford English Dictionary та Macmillan Dictionary).

Проаналізувавши дефініції лексеми "BRITISH" за частотою їх використання у словникових статтях, були виокремлені такі компоненти, які слугують дефініційними репрезентантами досліджуваної лексеми: "the British people", "a person from Britain", "the Celtic language", "the natives of Britain", "the inhabitants of Britain". Саме на основі дефініційного аналізу та на матеріалі словникових статей, можна зробити висновок, що ядерним компонентом семантики лексеми "BRITISH" слід вважати наступну дефініцію – *A person/people from Britain*.

Проте для більш детального опису лексеми "BRITISH" та для побудови її лексико-семантичного поля ми здійснили компонентний аналіз отриманих дефініцій (див. табл. 1).

Таблиця 1
Компонентний аналіз значення лексеми "BRITISH"

	Webster's Dictionary	Longman Dictionary	Oxford Dictionary	Macmillan Dictionary	Collins Dictionary
a person	+	-	+	+	+

people	+	+	+	+	+
a language	+	+	-	-	+
an inhabitant	-	-	-	-	+
a native	-	-	-	-	+

Отже, доміантним компонентом у структурі лексичного значення можна вважати компонент “people”, оскільки ця лексема зареєстрована в усіх п’яти дефініціях.

У сучасній лінгвістиці лексико-семантичне поле – це семантико-парадигматичне утворення, що має певну автономність і специфічні ознаки організації: спільну нетривіальну частину у тлумаченні, ядро-периферійну структуру, існування зон семантичного переходу [1, с. 201]. У центрі ЛСП “BRITISH” знаходиться лексема “people”, на периферії 1 ряду знаходиться лексема “person”, на основі збігу 4 словникових дефініцій, а периферію другого ряду складає лексема “language”, оскільки цей компонент збігається в трьох словникових дефініціях. Периферію 3 ряду репрезентують лексеми “inhabitant” та “native”, оскільки ці компоненти є тільки в одному лексикографічному джерелі. Встановлену структуру можна представити за допомогою Рисунку 1:

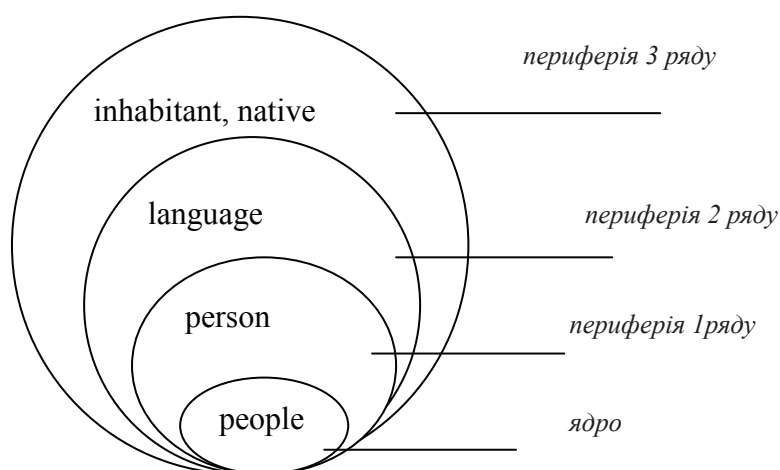

Рисунок 1. Структура лексико-семантичного поля лексеми “British”

Складовими значення лексеми “British” виступають 5 компонентів – *people, person, language, inhabitant, native*. Кожна диференціальна ознака представлена відповідною лексико-семантичною групою:

people – *human beings, folks, humanity, humankind, public, species, world, commoners, commons, crowd, herd, hoi polloi, millions, mob, multitude, people, plebeians, plebs, populace, public;*

person – *baby, being, body, character; cookie (or cooky), creature, customer, face, guy, head, human being, individual, man, personage, scout, slob, soul, specimen;*

language – *lingo, mother tongue, speech, tongue, vocabulary, argot, dialect, jargon, jive, language, lingo, shoptalk, slang, vocabulary;*

inhabitant – *denizen, dweller, habitant, inhabiter, occupant, resident, resider, tenant, native; citizen, townie;*

native – *local, localite, townie (or towny), year-rounder, inhabitant, aboriginal, autochthon, indigene.*

Доведено, чим ближче до ядра знаходиться лексема, тим тісніші її семантичні зв’язки ядерним компонентом “people” (напр. *people – person*), але чим вона далі від центру, тим вільніші її відносини (напр. *people – language, people – inhabitant, people – native*).

Далі розглянемо засоби вираження концепту “BRITISH” в дискурсі та спробуємо вирізнити моделі сполучуваності лексеми “BRITISH” за Д.Н. Шмельовим (див. табл. 2) [9, с. 267] на матеріалі текстових фрагментів, отриманих із BNC [10]. Ми дослідили 50 текстових фрагментів з лексемою “BRITISH”, яку зареєстровано 35676 разів на 100 млн. одиниць за даними BNC.

Під терміном “сполучуваність” розуміється поєднання за певним синтаксичним зв’язком будь-яких слів, тому як різновид дистрибуції вона охоплює не тільки валентні, а й не валентні зв’язки (узуальні й оказіональні) (Л.А. Булаховський, Л.В. Щерба, И.С. Куликова, М.Д. Степанова, А.М. Мухін, Г.Г. Почепцов, О.І. Федоренко та ін.) [7, с. 109].

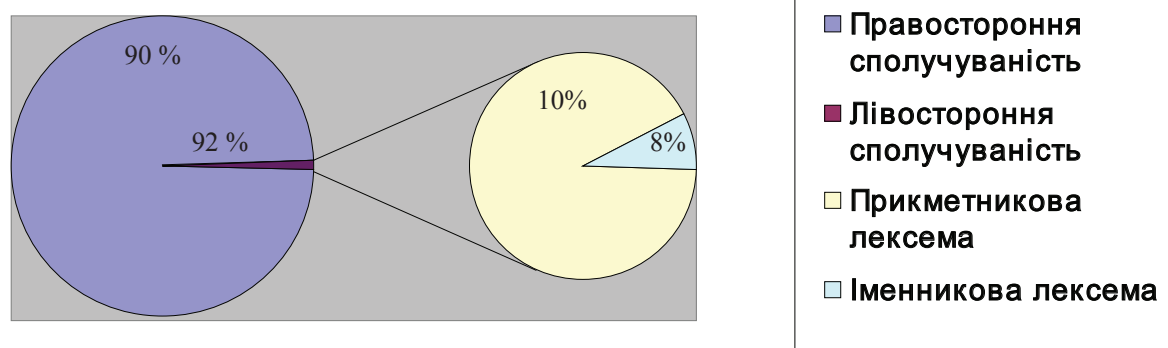
Дистрибутивний аналіз – основний метод дескриптивної лінгвістики, який при класифікації мовних елементів враховує порядок їхнього розміщення (дистрибуцію). Ці елементи виділяються з тексту за відмінністю чи подібністю фонетичної будови основ та афіксів або за функціонуванням слів у певних типах словосполучень і речень [11]. Дистрибутивний аналіз лексеми “BRITISH” дав змогу вирізнити наступні моделі сполучуваності досліджуваної лексеми (див. табл. 2):

Таблиця 2
 Моделі лексико-граматичної сполучуваності лексеми "BRITISH"

Правостороння сполучуваність	Лівостороння сполучуваність
Adj + N Det + Adj + N Adj2+Adj1+N Det + Adj2+Adj1+N	V+ Adj Det+ N

Дослідження показало, що з 50 опрацьованих прикладів вживання лексеми "BRITISH", 90 % припадає на моделі правосторонньої сполучуваності, тоді як 10 % – моделі лівосторонньої сполучуваності. В результаті моделювання вдалося виявити, що 46 контекстів реєструє значення прикметникової лексеми "британський", тоді як лише 4 – іменної лексеми "британці", що у відсотковому співвідношенні становить 92% і, відповідно, 8% всього досліджуваного дискурсу (див. діаграму 1).

Діаграма 1
 Співвідношення результатів моделювання лексеми "BRITISH"
 на основі дистрибутивного аналізу

Отже, в результаті проведеного дослідження, на основі дефініційного та компонентного аналізів, нам вдалося змодельовати лексико-семантичне поле лексеми "BRITISH", визначити його структуру (ядерну та периферійні лексеми) і складові ЛСП (лексико-семантичні групи), а також вирізнити моделі сполучуваності досліджуваної лексеми на матеріалі текстових даних електронного текстового корпусу (BNC) та подати їх відсоткове співвідношення. Проаналізувавши отримані дані, можемо стверджувати, що в англійському дискурсі, лексема "BRITISH" зазвичай виконує атрибутивну функцію до іменника.

Література:

1. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / Бабушкин Анатолий Павлович. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та. – 1996. – 103 с.
2. Багмут І. В. Лексико-семантичне поле звуконайменувань у сучасній українській літературній мові (склад, структура, парадигматика) : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.01 / НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2007. – 22 с.
3. Бойчук О. І. Лексико-семантичне поле "citizen" в англійській мові / О. І. Бойчук // Міжнародна науково-практична інтернет-конференція "Методологія, методи та інструментарій фінансово-правового регулювання відтворювальних процесів за інноваційно-інвестиційної моделлю". – Чернівці, 2011. – С. 381-385.
4. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика / Николай Николаевич Болдырев. – Тамбов : изд-во ТГУ. – 2000. – 123 с.
5. Воркачев С. Г. Языковая личность, концепт : становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 64-72.
6. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке // Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс. – Волгоград : Перемена, 2002. – С. 166-205.
7. Михайленко В. В. Ретроспекція концептосфери "HOME" / В. В. Михайленко // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць. – Вип. 441-443 : Германська філологія. – Чернівці : ЧНУ, 2009. – С. 107-111.
8. Серебренников Б. А. Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира // Б. А. Серебренников, Е. С. Кубрякова, В. И. Посталова : под. ред. Б. А. Серебренникова. – М. : Наука, 1988. – 215 с.
9. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики / Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1973. – 280 с.
10. British National Corpus [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>
11. Лексика – українські енциклопедії та словники [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://leksika.com.ua/>

Боровик Я. Ю.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СИНОНІМІЧНИЙ АСПЕКТ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ “ТАЄМНИЦЯ” В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

У статті досліджується лексикографічний матеріал, який репрезентує синонімічні зв'язки лексеми “таємниця” як основного вербалізатора однойменного концепту. Шляхом аналізу значень даних синонімів зроблена спроба їхньої класифікації.

Ключові слова: концепт, вербалізатор, синонім, ядро, периферія.

В статье исследуется лексикографический материал, который репрезентирует синонимические связи лексемы “тайна” как основного вербализатора одноименного концепта. Путем анализа значений данных синонимов предпринята попытка их классификации.

Ключевые слова: концепт, вербализатор, синоним, ядро, периферия.

The article is devoted to the analysis of the material, which represents synonymic ties of lexeme ‘mystery’ as main representative of concept of the same name. An attempt to classify these synonyms through their meanings is made.

Key words: concept, verbalization, synonym, nucleus, periphery.

У мові концепт найчастіше реалізується через слово [1, с. 543-640; 3, с. 77-79; 7, с. 84-85], що набуває статусу імені концепту, яке найбільш вичерпно й точно відтворює його зміст. Однак, зазвичай, концепт реалізується через кілька лексичних одиниць, а, отже, й співвідноситься з планом вираження всіх синонімічних (лексичних, фразеологічних і афористичних) засобів, які описують його у мові [9, с. 6].

На думку А. Герда, дрібна деталізація і роздрібнення поняття відображають характер мислення представників етносу. Таким чином, наявність великої кількості синонімів до однієї лексичної одиниці – “семіотична щільність”, свідчить про стійкість і важливість поняття і є концептологічно важливою характеристикою [5, с. 65; 6, с. 4].

Досліджуючи можливості вербалізації концепту ТАЄМНИЦЯ в українській лінгвокультурі, ми закономерно розглядаємо його крізь призму явища синонімії. У такому плані вже висвітлювалася значна кількість концептів української і близькоспоріднених мов, але концепт ТАЄМНИЦЯ за цим принципом аналізується вперше.

Мета роботи – окреслити зміст концепту ТАЄМНИЦЯ через ядерне ім'я концепту як основний його вербалізатор і синонімічні йому номінативи. **Актуальність** даного дослідження зумовлена неухильним зростанням інтересу в українській і світовій лінгвістиці до вивчення лінгвокультурних концептів крізь призму національно-мовної специфіки.

У нашій статті до уваги взято представлені в лексикографічних джерелах лексичні одиниці різного типу: такі, що мають різне стилістичне забарвлення, характеризуються різними сферами функціонування (загальноживані, розмовні тощо), представлені однією лексемою чи словосполученням, такі, що є питомо українськими чи запозиченими з інших мов, і котрі можна визначити як синоніми, що реалізують концепт ТАЄМНИЦЯ в українській мові.

Основними вербалізаторами концепту ТАЄМНИЦЯ в сучасній українській мові вважаємо лексеми **таємниця**, **секрет**, **загадка**. Разом з тим зазначаємо, що у різноманітних лексикографічних джерелах немає розбіжностей з приводу того, що названі лексеми є синонімами [8; 11; 12; 14; 15].

Однак, на відміну від полісемантичної лексеми **таємниця**, кожний із лексико-семантичних варіантів якої розкриває смисл однойменного концепту, лексеми **секрет** і **загадка** не можуть мати статус ядерних вербалізаторів, оскільки у процесі вербалізації концепту ТАЄМНИЦЯ участь беруть лише по 1–2 ЛСВ цих багатозначних слів, наприклад, секрет – 1 та загадка – 1,2, порівн.:

Секрет 1. – те, що не підлягає розголошенню, що приховується від інших; таємниця; **секрет 2.** – потайний пристрій у механізмах, предметах хатнього вжитку тощо; **секрет 3.** – додатковий сторожовий пост із кількох осіб, виставлений таємно на найбільш небезпечних підступах з боку противника, а також місце розташування такого пост [14, с. 112];

Загадка 1. – короткий алегоричний опис подій, предметів, явищ, які треба впізнати, відгадати; **загадка 2.** – що-небудь у природі, житті та діяльності людей, ще не розв'язане або повністю не розгадане, не досліджене; **загадка 3.** – завдання, наказ, розпорядження [12, с. 66].

Слова **таємниця**, **секрет**, **загадка** як синоніми розрізняються ще й своїми змістовими ознаками. Так, лексема **таємниця** охоплює ширший зміст, ніж будь-які інші вербалізатори однойменного концепту, порівн.:

Таємниця 1. – те, що приховується від інших, відоме не всім. // Те, що не підлягає розголошенню. // Відомості, знання про щось, способи досягнення чого-небудь, невідомі іншим; **таємниця 2.** – те, що не пізнане, не стало відомим або не доступне пізнанню. // Прихована внутрішня суть явища, предмета; прихована причина. // Про що-небудь незвідане, не пережите, приваблює своєю загадковістю [15, с. 14].

Слово **секрет**, як бачимо, має більш конкретний характер і здебільшого використовується на позначення чогось, що стосується інтересів окремих осіб чи невеликої групи людей.

Інші змістові відмінності, виділені нами на основі лексикографічних дефініцій і прикладів вживання лексем **таємниця**, **секрет**, **загадка** у контексті, подані нижче.

Відомо, що для найменування концепту, як правило, обирають одне з домінуючих слів, яке, на думку А. Вежбицької, має такі ознаки: загальноживаність, частотність вживання, можливість утворення на основі даного слова фразеологічних гнізд, використання цього слова у приказках і прислів'ях, широка сполучуваність [2, с. 282]. Таким чином,

іменем концепту ТАСМНИЦЯ і головним його вербалізатором є слово **таємниця**. Номінативи **секрет** і **загадка**, які є ідеографічними синонімами, дещо віддалені від ядра лексико-семантичного поля вербалізаторів вищезазначеного концепту і перебувають, скоріше, на межі його центру та периферії.

Таблиця 1.
Компонентний аналіз синонімів таємниці, секрет, загадка

	приховування інформації	наявність об'єкта і суб'єкта	масштаб	початкове знання кимось	можливість збагнути	можливість знайти відповідь	важкодоступність інформації	вживання у ситуаціях відкладання повідомлення інформації	використання інформації для маніпулювання
таємниця	+	необов'язкова	малий/ великий	+/-	-	низька/ відсутня	+	-	-
секрет	+	обов'язкова	малий	+	+	середня	+/-	+	+
загадка	+	необов'язкова	малий/ великий	-	+	висока	-	-	-

Розглянемо решту синонімічних зв'язків лексеми **таємниця** – ключового репрезентанта однойменного концепту.

Другий синонімічний ряд складають стилістичні синоніми. Серед них два належать до розмовного стилю – **підспідок**, **тайна**, один до стилю художнього – **тайна**, і одне церковне – **тайнство**.

Лексема **підспідок**, що вживається на позначення правди, істини, яку тримають в таємниці [13, с. 505], є давньою за своїм походженням і сьогодні маловживаною. У давнину так називали нижню скоринку хліба [10, с. 180], яку було не видно, коли буханка лежала на столі. Це слово утворене префіксальним способом від іменника *спід*, що означає низ, виворіт, тобто **підспідок** – це щось внизу, на вивороті, заховане від людського ока [5, с. 387].

Тайнство за походженням є назвою церковно-культового обряду (хрещення, вінчання тощо), який нібито має чудодійну силу. Однак це слово вживається і в переносному значенні стосовно чогось незрозумілого, загадкового, порівн.: *Мабуть, немає нічого чарівнішого в світі за осінній ліс, тихий, задумливий, сповнений незбагненого тайнства матері-природи* (І. Цюпа) [15, с. 16].

Лексема **тайна** є розмовним варіантом слова **таємниця**, порівн.: *Намагалася [Василинка] розгадати таємницю дорослих, бо всі вони, починаючи із старших дівчат, мали якісь тайни* (М. Стельмах) [15, с. 17].

Слово **тайна** має поетичне забарвлення і вживається здебільшого у віршах, порівн.: *Що зі мною таке, я ніяк не збагну ... Мов я в серці ховаю якусь тайну* (М. Вороний) [15, с. 17].

Значний за обсягом масив репрезентантів концепту ТАСМНИЦЯ складають і контекстуальні синоніми до імені даного концепту (вони подаються за алфавітом), порівн.: **головоломка**, **диво**, **енігма**, **задача**, **конфіденційність**, **логогриф**, **містеріум**, **містерія**, **містика**, **незрозумілість**, **несподіванка**, **ребус**, **сюрприз**, **сфінкс**, **таємничість**, **химера**, **хитросплетення**, **шарада** тощо. Звернемося до детального аналізу цієї лексики.

Слова **несподіванка** і **сюрприз** пов'язані з концептом ТАСМНИЦЯ наявністю категорії початкового незнання, проте, на відміну від останнього передбачають подальше відкриття об'єкту, позбавлення прихованості, по-тайності. Лексеми **головоломка**, **задача**, **логогриф**, **ребус**, **шарада** – це таємниці, які вимагають свого розгадування у процесі певних дій, іноді ігрових.

Слова **енігма**, **містеріум**, **містерія**, **містика**, **сфінкс**, **химера** є запозиченими і вживаються на позначення чогось або когось загадкового, незрозумілого для людського розуму.

Смисл концепту ТАСМНИЦЯ розкривається також і через фразеологізми – синонімічні до слова **таємниця**. Зокрема, це – **біла пляма**, **скелет у шафі**, **таємниці мадридського двору**.

Біла пляма – це стійке словосполучення, яке використовується як іменна група на позначення недослідженого, маловивченого питання, порівн.: *Історики літератури розкрили частину білих плям у біографії письменника [Леся Мартовича]. Проте ще й досі їх лишається немало. (Літ. Укр.)* [17, с. 649].

Скелет у шафі – запозичений вислів, калька з англійської мови словосполуки *skeleton in the closet*, яку ввів у вжиток англійський письменник Вільям Теккерей у своєму романі “Ньюкоми” (The Newcomes, 1853–1855). Проте цей вислів настільки міцно закріпився в українській свідомості, що легко впізнається її носіями і часто вживається у мас-медійному дискурсі, зокрема у заголовках: “У Новій Зеландії скелет у шафі виявився не тільки прислів'ям”, “Кожна родина має свій скелет у шафі або Дещо про сім'ю Нікімініх”, “Скелет у шафі Беатрікс. Батько королеви Голландії був есесівцем” тощо.

Таємниці мадридського двору – це назва історичного роману німецького письменника Георга Борна, що став дуже популярним у країнах пострадянського простору. Зазвичай, так жартома говорять про якісь таємниці,

інтриги, секрети, зокрема можновладців, а також з приводу сенсаційного розкриття якоїсь таємниці. Незважаючи на те, що фраза має іноземне походження, вона досить популярна серед носіїв української мови і поширена у засобах ЗМІ: *“Макс Барських і таємниці мадридського двору. Виходець із “Фабрики зірок” може стати найкращим європейським виконавцем”*.

Отже, використавши лінгвокультурологічний підхід, ми визначили, що концепт ТАЄМНИЦЯ знаходить своє відображення в українській мові через широку мережу синонімів.

На наш погляд, ключовим, ядерним репрезентантом вищезазначеного концепту в українській лінгвокультурі вважаємо однойменну лексему **таємниця**. До вербалізаторів, що перебувають у центрі та периферії семантичного простору, який покривається концептом ТАЄМНИЦЯ, відносимо синонімічні іменникові номінативи, які умовно можна розділити на чотири групи:

1) Ідеографічні синоніми: **загадка, секрет**;

2) Стилістичні синоніми: **підспідок, таїна, тайство, тайна**;

3) Контекстуальні синоніми: **головоломка, диво, енігма, задача, конфіденційність, логогриф, містеріум, містерія, містика, незрозумілість, несподіванка, ребус, сюрприз, сфінкс, таємничість, химера, хитросплетення, шарада** тощо.

4) Фразеологічні синоніми: **біла пляма, скелет у шафі, таємниці мадридського двору**.

Отже, концепт ТАЄМНИЦЯ характеризується дією закону “притягання синонімів” [16], згідно з яким явища, котрі мають важливе значення для комунікантів, реалізуються через велику кількість назв – різномірних синонімів (лексичних, фразеологічних тощо), що свідчить про значимість цього концепту для носіїв української мови.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. – 2-е изд., исправл. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. – М., 2001. – 288 с.
3. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. / Пер. с англ. / Отв. ред. М. А. Кронгауз. Вступ. ст. Е. В. Падучевой. – М. : Русские словари, 1997. – 416 с.
4. Герд А. С. Введение в этнолингвистику. / СПб., – 1995. – 92 с.
5. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / [О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. (ред. кол.)]; НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1983 – (Словники України). – Т. 4.
6. Карасик В. И. Культурные концепты : проблема ценностей // Языковая личность : культурные концепты. – Волгоград; Архангельск, 1996. – С. 3-15.
7. Нерознак В. П. От концепта к слову : к проблеме филологического концептуализма // Вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков : Сб. науч. тр. – Омск : Изд-во Омск. гос. пед. ун-та, 1998. – С. 80-85.
8. Новий тлумачний словник української мови / Уклад. Радченко І. О. – Кам’янець-Подільський : ВПФ “Абетка”, 2005. – 544 с.
9. Панченко Н. Н. Средства объективации концепта “обман” (на материале английского и русского языков) : Автореф. ... канд. филол. наук. – Волгоград, 1999. – 23 с.
10. Словарь української мови : в 4-х / [Б. Грінченко (упор.)]. – К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1958. – Т. 3.
11. Словник синонімів української мови : у 2-х т. / [А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін.; А. А. Бурячок та ін. (ред. кол.)]; НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Ін-т української мови. – К. : Наук. думка, 2006. – (Словники України). – Т. 1.
12. Словник української мови : в 11 т. / І. К. Білодід (гол. ред.) [та ін.]; АН УРСР. Інститут мовознавства; – Київ : Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 3. – 758 с.
13. Словник української мови : В 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – Київ : Наукова думка, 1970-1980. – Т. 6. – 877 с.
14. Словник української мови : В 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – Київ : Наукова думка, 1970-1980. – Т. 9. – 916 с.
15. Словник української мови : В 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – Київ : Наукова думка, 1970-1980. – Т. 10. – 910 с.
16. Ульман С. Семантические универсали // Новое в лингвистике. – М., 1970. – Вып. 5. – С. 56-74.
17. Фразеологічний словник української мови / [В. М. Білоноженко та ін. (уклад.)]. – К. : Наук. думка, 1993. – Т. 2. – 984 с.

Бурко О. В.,

Буковинський державний фінансово-економічний університет, м. Чернівці

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ "БУТТЯ" В АВТОРСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена вивченню семантики дієслівних лексем зі спільним компонентом "буття" для побудови лексико-семантичного поля "буття". Результати дефініційного аналізу лексем верифіковано в структурі авторського дискурсу.

Ключові слова: буття, лексема, лексико-семантичне поле (ЛСП), ядро, периферія, контекст, дискурс, функціональна семантика.

Статья посвящена изучению семантики глагольных лексем с общим компонентом "бытия" для построения лексико-семантического поля "бытия". Результаты дефиниционного анализа лексем верифицированы в структуре авторского дискурса.

Ключевые слова: бытие, лексема, лексико-семантическое поле (ЛСП), ядро, периферия, контекст, дискурс, функциональная семантика.

The article is a semantic study of verbal lexemes with the common component of "being" to build a lexical-semantic field "being". The results of the definitional analysis of lexemes are verified in the author's discourse structure.

Key words: being, lexeme, lexical-semantic field (LSF), nucleus, periphery, context, discourse, functional semantics.

Концепт "буття" є однією із центральних одиниць вивчення когнітивної лінгвістики, оскільки він дає змогу позначити і описати все, що існує. Когнітивістика є галуззю мовознавства, ряд положень якої (наприклад, питання засобів вербалізації концептів) потребують цілісного системного опису.

Одним із засобів вербалізації концепту "буття" є лексико-семантичне поле (ЛСП). На думку Е.В. Падучевої, поняття ЛСП було введено в лінгвістичний обіг німецьким вченим І. Тріром [14, с. 5] саме в зв'язку з проблемою системної організації лексики, що виникла з загальних передумов структурного підходу до мови [7, с. 23].

У сучасній лінгвістиці лексико-семантичне поле – це семантико-парадигматичне утворення, що має певну автономність і специфічні ознаки організації: спільну нетривіальну частину у тлумаченні, ядерно-периферійну структуру, існування зон семантичного переходу [1]. Серед досліджень останнього десятиліття варто звернути увагу на працю І.М. Кобозевої "Лінгвістична семантика" [5], тому що в ній розглядаються основні проблеми і методи опису змістової сторони слова як одиниці мови і мовлення. Дослідниця подає визначення лексико-семантичному полю, що є "сукупністю мовних одиниць, об'єднаних загальним змістом, які відображають поняттєву, предметну і функціональну подібність явищ, які вони позначають" [5, с. 99]. О.О. Селіванова визначає як ЛСП "парадигматичне об'єднання лексичних одиниць певної частини мови за спільністю інтегрального компонента значення (архісема)" [8, с. 281].

Такий підхід до досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців дає можливість побудувати ЛСП "буття" в системі англійської мови та в авторському дискурсі за допомогою дефініційного та компонентного аналізу. **Актуальність** роботи ми вбачаємо саме у необхідності побудови ЛСП "буття" для встановлення системних відношень дієслівних лексем зі значенням буття. Побудовою полів різного виду займалися такі науковці як Порціг, Вейсгербер (синтаксичні поля), Адгмоні (граматичні поля), Гулига, Шендельс (граматико-лексичні поля), Бондарко (функціонально-семантичні поля) та інші. **Матеріалом** для дослідження є твори англійської літератури: Дж. Роулінг "Harry Potter and the Prisoner of Azkaban" [12], Дж. Толкіна "The Two Towers" [13], Т. Моррісон "Beloved" [11], загальним об'ємом 993 сторінки, а також лексикографічні джерела.

В одному з наших досліджень [2] для визначення структури дієслівної лексеми "буття" (be) було проведено дефініційний аналіз, який передбачає використання словникових тлумачень. Цей аналіз проводиться з метою виявлення відмінностей у значеннях деяких слів. Основні дефініції (всього 9) були вибрані з 10 англійських тлумачних словників (American Heritage Dictionary, Cambridge English Dictionary, Collins English Dictionary, Heinle's Newbury House Dictionary, Longman Dictionary of Contemporary English, Macmillan English Dictionary, Merriam-Webster English Dictionary, Oxford English Dictionary, Roget's Thesaurus, WordNet Online Dictionary). Ці дефініції, що представлені дієслівними лексемами, є наступними: "to live", "to happen", "to exist", "to occur", "to take place", "to belong", "to behave", "to be present", "to be alive". Вибір цих лексем був зумовлений частотою їх використання у словниках. Проте, слід зауважити, що словникові визначення можуть неточно відображати семну структуру слова, що може призвести дослідження до неправильних висновків. Для того, щоб цього уникнути, дефініційний аналіз доповнюється компонентним аналізом.

На думку Н.С. Снігур, компонентний аналіз лексичного складу мови є найпродуктивнішим для вирішення подібних завдань, адже основна властивість мови як системи передбачає аналіз кожного сегмента та елемента такої системи, щоб можна було побачити її складність, поліфункціональність та логічність [9, с. 78].

І.В. Нікіточкіна вважає, що "метод компонентного аналізу передбачає не лише умовне розщеплення об'єктів на частини, а також їх синтез. При цьому синтез здійснюється на новому, вищому рівні пізнання, в результаті чого пізнається будова об'єкта, виявляються сторони, приховані до аналізу, визначається специфіка об'єкта" [6, с. 250].

Таким чином, на основі методу компонентного аналізу лексико-семантичне поле можемо розглядати, як ряд слів або їх окремих значень, які пов'язані парадигматичними відношеннями та об'єднані загальним семантичним значенням. При цьому у них присутня принаймні одна диференційна ознака. Наприклад, вищезазначені дієслівні лексеми мають спільне значення "буття", проте "to live", "to exist", "to happen", "to belong", "to be present", "to

be alive” позначають буття, як стан, тоді як “to happen”, “to occur”, “to take place”, “to behave” – як дію. Ці ознаки утворюють ієрархічно організовані структури, до яких належить і ЛСП.

Для побудови лексико-семантичного поля необхідно з’ясувати його структуру. Як зазначає З.Н. Вердієва у праці “Семантичні поля в сучасній англійській мові”, лексико-семантичне поле – це складна мікросистема, якій властивий ряд особливостей, однією з яких є наявність центра (ядра) і периферії [3, с. 4]. За Т.С. Глушак та С.К. Семеновою, “центр містить максимальну концентрацію специфічних ознак, що характеризують категорію; периферія означає їх розрідженість” [4, с. 74]. На основі результатів дефініційного аналізу, можна відобразити співвідношення між домінантними та периферійними компонентами за допомогою Рисунок 1.

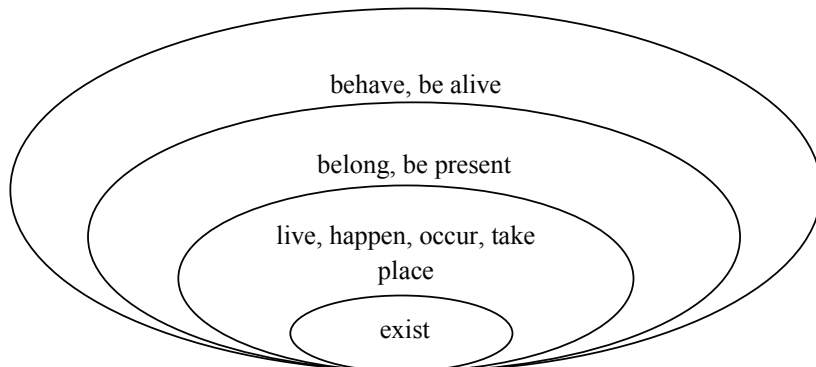

Рисунок 1. Структура лексико-семантичного поля лексеми “буття”

Отже, у лексико-семантичному полі “буття” ядро представлено дефініцією із найвищою частотою вживання – “to exist”. Інші значення відображаються за допомогою овалів, які позначають периферію поля.

За даними British National Corpus [10], найбільш уживаною лексемою є “to be”, яка зустрічається 3594667 раз на 100 млн. одиниць. Таким чином, до периферії відносимо наступні дієслівні лексеми: “to live” – 50644, “to happen” – 31727, “to exist” – 20588, “to occur” – 15456, “to take place” – 10584, “to belong” – 6187, “to behave” – 3283, “to be present” – 2548, “to be alive” – 1001. При кількісному дослідженні вживання кожної лексеми та її парадигми, що зареєстровано в BNC, ми визначили, що частота використання лексем відрізняється від частоти, що зареєстрована в тлумачних словниках.

За допомогою кількісного аналізу порівняємо частоту вживання зазначених дієслівних лексем у текстах художніх творів [11; 12; 13]. У творі Дж. Толкіна “The Two Towers” [13] ядерними компонентами виступають дієслівні лексеми “to be” (2147 одиниць), “to live” і “to happen” (47 і 47 одиниць відповідно). У першому колі периферії знаходиться лексема “to belong” (всього 16 одиниць), у другому – “to be alive” і “to occur” (6 і 4 одиниць відповідно). Всі інші лексеми належать до третього кола периферії або зовсім відсутні у цьому тексті (наприклад “to behave”).

У творі Дж. Роулінг “Harry Potter and the Prisoner of Azkaban” [12] ядром ЛСП “буття” виступає лексема “to be” (2653 одиниці), а також “to happen”, представлена 39 одиницями. Варто зазначити, що лексема “to happen” означає динаміку подій, яка зумовлена змістом твору. Перше коло периферії складає дієслівна лексема “to live” (23 одиниці). До другого кола належать лексеми “to be present” (8 одиниць), “to be alive” (4 одиниці), “to occur” (4 одиниці), “to belong” (4 одиниці), “to take place” (4 одиниці), а до третього – “to exist”, “to behave”. Частота їх вживання становить менше 4.

У творі Т. Моррісон “Beloved” [11] ядро ЛСП “буття” утворюють лексеми “to be” (2890 одиниць) і “to live” (115 одиниць). До першого кола периферії відносяться дієслівні лексеми “to happen” і “to belong” (72 і 37 одиниць відповідно). Друге коло складають лексеми “to behave” (9 одиниць), “to occur” (10 одиниць), “to be alive” (11 одиниць). До третього кола належать “to take place”, “to be present”, кількість яких становить 1 і 5 одиниць відповідно. Отримані результати підсумуємо в вигляді Таблиці 1.

Таблиця 1
Частота використання дієслівних лексем “буття” в авторському дискурсі

Components of meaning	BNC	J.R.R. Tolkien “The Two Towers”	J.K. Rowling “Harry Potter and the Prisoner of Azkaban”	T. Morrison “Beloved”
to be	3594667	2147	2653	2890
to live	50644	47	23	115
to happen	31727	47	39	72
to exist	20588	2	1	-
to occur	15456	4	4	10
to take place	10584	1	4	1
to belong	6187	16	4	37

to behave	3283	-	2	9
to be present	2548	3	8	5
to be alive	1001	6	4	11

Отже, як показало дослідження, між ядерною та периферійною зонами відсутня чітка межа. Можна зробити висновок, що складові ЛСП можуть належати до ядра одного поля, і одночасно бути на периферії іншого. Наприклад, лексема "to live", яка належить до ядра ЛСП (як у творах "The Two Towers" і "Beloved") знаходиться в першому колі периферії ЛСП (як у творі "Harry Potter and the Prisoner of Azkaban"). Крім цього, частота використання дієслівних лексем ЛСП "буття" в художніх творах дещо відрізняються від частоти їх вживання у мові. Наприклад, лексема "to exist", яка є частотною у системі мови, майже відсутня у структурі авторського дискурсу. Проте певна закономірність все ж зберігається: лексема "to be", що є найчастотнішою у мові, є найбільш уживаною і в авторському дискурсі, тобто складає ядро ЛСП "буття".

Література:

1. Багмут І. В. Лексико-семантичне поле звуконайменувань у сучасній українській літературній мові (склад, структура, парадигматика): дис. канд. філол. Наук : 10.02.01 / Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2007. – 236 с.
2. Бурко О. В. Вербалізація концепту "буття" в мовній картині світу / О. В. Бурко // Всеукраїнська науково-практична конференція "Сучасні напрямки досліджень міжкультурної комунікації та методики викладання іноземних мов. – Житомир, 2011.
3. Вердиева З. Н. Семантические поля в современном английском языке : Учеб. пособие для пед. ин-тов / З. Н. Вердиева. – М. : Высш. шк., 1986. – 120 с.
4. Глушак Т. С. К проблеме обоснования статуса функционально-семантических категорий в языке / Т. С. Глушак, С. К. Семенова // Вопросы языкознания. – 1980. – № 2. – С. 73-79.
5. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика / И. М. Кобозева. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
6. Нікіточкіна І. В. Польова структура мікроконцепту "dear" / І. В. Нікіточкіна // Матеріали п'ятої Міжнародної науково-практичної конференції "Мови і світ : дослідження та викладання". – 2011. – Вип. 95(1). – С. 249-253.
7. Падучева Е. В. К структуре семантического поля "восприятие" (на материале глаголов восприятия в русском языке) / Е. В. Падучева // Вопросы языкознания. – 2001. – № 4. – С. 23-44.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля. – К, 2006. – 716 с.
9. Снігур Н. С. Лексико-семантичне поле гумор / humor в українській та чеській мовах / Н. С. Снігур // Мовознавчі студії. – 2011. – № 43. – С. 78-82.
10. British National Corpus [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>
11. Morrison T. Beloved [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tululu.ru/read79137/>
12. Rowling J. K. Harry Potter and the Prisoner of Azkaban [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tululu.ru/read13072/>
13. Tolkien J. R. R. The Lord of the Rings: The Two Towers [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.readanybook.com/ebook/the-two-towers-15>
14. Trier J. Altes und Neues vom Sprachlichen Feld / J. Trier. – Mannheim : Zürich, 1968. – 20 S.

Бялик В.Д., Дев'ятих Ю. В.,
Чернівецький Національний Університет ім. Ю. Федьковича

СЕМАНТИЧНА ТРАНСПОЗИЦІЯ СМISЛУ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ В ТЕРМІНОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

В статті описано метафору та метонімію як основні типи транспозиції смислу лексичних. В результаті дослідження виявлено, що транспозиція смислу лексичних одиниць відбувається завдяки спеціалізації загальноживаного слова шляхом "переходу" його основного значення за подібністю (метафора) чи сумісністю (метонімія).

Ключові слова: метафора, метонімія, неологізм, концепт, комп'ютерна сфера, терміносистема.

В статье описана метафора и метонимия как основные типы транспозиции смысла лексических единиц. В результате исследования обнаружено, что транспозиция смысла лексических единиц происходит благодаря специализации общеупотребительного слова путем "перехода" его основного значения за подобием (метафора) или совместимостью (метонимия).

Ключевые слова: метафора, метонимия, неологизм, концепт, компьютерная сфера, терминосистема.

Metaphor and metonymy as the main types of the lexical meaning transposition are described in this article. The result of this research work shows that the lexical meaning transposition lies in the specialization of a commonly used word with the help of "transition" of its main meaning by means of similarity (metaphor) or compatibility (metonymy).

Key words: metaphor, metonymy, neologism, concept, computer technology sphere, terminological system.

Метою нашого дослідження є виявлення та характеристика семантичних процесів, які відбуваються в сучасному термінологічному дискурсі англійської мови; з'ясування ролі метафори й метонімії як елементів її становлення й розвитку.

Метафора як об'єкт наукового дослідження практично завжди, з часів античності і до наших днів, користувалася увагою гуманітарних дисциплін. Тим не менш, є підстави вважати, що саме в останні десятиліття ХХ ст. вивчення метафори перейшло на якісно новий рівень. Цей період відзначений не тільки різким збільшенням кількості праць з даної теми (див. Оганьян А.М., Клименова Ю.І., Шереметьева А.О., Фоменко О. В., Шустрова С.В. та ін.), але і переведенням об'єкта в іншу парадигму дослідження, що відкрило нові перспективи для розгляду метафори як елементу мови і мислення (див. Липилина Л.А., Кустова Г.І., Будаев Е.В., Zoltán Kövecses та ін.). Якщо раніше метафора розглядалася переважно як засіб створення образності в мові і спосіб "прикраси" мови, тобто в рамках риторики, поезики, стилістики та теорії літератури, то у 70-тих роках почалося активне вивчення метафори в парадигмах когнітивної лінгвістики, психолінгвістики, яке показало, що метафора є необхідним, "неминучим" елементом мови, адже являє собою такий спосіб усвідомлення світу, без якого людина не може обійтися. Те, що метафора пов'язана з певними когнітивними структурами і є необхідним мовним засобом, доводиться вже самим фактом поширеності метафоричних номінацій у різних підсистемах мови і мовних жанрах від мови науки до мови термінології [2, с. 4]. Так, метафора у мові науки, здавалося б, суперечить головним вимогам, що виставляються до наукової термінології – "строгості" номінації, тобто відповідності терміна поняттю, і його однозначності [4, с. 48]. Однак ретельне вивчення ролі метафори у розвитку мови науки виявило причину її поширеності в термінології: метафора здатна виражати гіпотезу, задаючи особливий напрямок осмислення досліджуваного об'єкта [7, с. 73].

Відомо, що метафоричне відображення нового поняття в мові відбувається через асоціації за подібністю, а метонімічні транспозиції реалізуються внаслідок асоціацій за суміжністю. Метонімічне зіставлення предметів відбувається за ознакою суміжності, тобто належності їх до одного кола явищ, до понять одного порядку, пов'язаних часовими, просторовими, причинно-наслідковими та іншими відношеннями. Метонімія відображає постійні контакти між об'єктами й типизується, створюючи семантичні моделі багатозначних слів. Мовознавці Д. Шмельов, Р. Якобсон, М. Гаспаров подають класифікації метонімічних транспозицій, але жодна з них не є повною, оскільки стосується того чи іншого аспекту метонімії [17, с. 104; 18, с. 328; 6, с. 404]. Як свідчать лінгвістичні праці, найчастіше метонімічні транспозиції відбуваються в одному напрямку, проте у багатьох випадках метонімія може відбуватися й у зворотному напрямі, напр.: *процес* ↔ *результат процесу*, *процес* ↔ *предмет* та ін. У когнітивній семантиці метонімія пояснюється рухом знака з одного елементу когнітивної моделі (пропозиції, фрейму) до іншого (Дж. Лакофф, Р. Дірвен, А. Барселона, Р. Гіббс та ін.) [12, с. 346].

Відомо, що у європейській традиції першим, хто поставив питання про евристичні можливості метафори, був Арістотель. Розглядаючи цей мовний засіб, перш за все, як атрибут ораторського і поетичного мистецтва, Арістотель аналізує і логічний механізм метафори, що обумовлює її здатність висловлювати знання про світ.

Найсучасніше пояснення механізму метафори здійснюється в когнітивному аспекті. У когнітивній лінгвістиці найбільш поширеною є діяльнісна теорія концептуальної метафори, розроблена американськими мовознавцями Дж. Лакоффом і М. Джонсоном в аспекті постульованої ними досвідної парадигми. Згідно з їхньою теорією, метафора є використанням знака однієї концептуальної сфери на позначення складника іншої, притаманної повсякденній мові й мисленню людини, а не лише художньому дискурсу, і керується набутим у процесі спільної діяльності етносу досвідом [14, с. 326 -329].

У даній статті досліджується явище метафори та метонімії, як основних типів транспозиції смислу лексичних одиниць в словотвірному аспекті в термінологічному дискурсі (на матеріалі метамови комп'ютерних технологій). Матеріалом дослідження слугували понад 400 лексичних новотворів комп'ютерної термінології, лексико-семантичних варіантів та словосполучень, які виникли в англійській мові за останні роки. Основними джерелами до-

слідження були електронні словники та довідники нової лексики, інтернет джерела, періодичні видання англійських мовних країн.

"У процесі метафоризації терміна, – пише А. Вежбицька, – виявляються закладені у мові протиріччя: безпосереднє лінійне оточення слова змінюється новим" [4, с. 49]. Так, слово *stand-alone* вживалося для характеристики обчислювальної системи та підсистеми, яка здатна працювати самостійно, без з'єднання з іншою системою або підсистемою, а в загальноживаній мові воно вживається по відношенні до будь-якого об'єкта в значенні "такий, що діє самостійно, незалежно; самодостатній".

Комп'ютерні метафори представляють інтерес тим, що всі вони належать до якихось тем, так наприклад як тема офіс (*office*): комп'ютер (*desktop*), файл (*file*), папка (*folder*), корзина (*recycle bin*) – та навіть шпалери (*wallpaper*) – це все нам нагадує про звичайнісінький офіс. А ось і ще декілька прикладів: книги (*books*): веб-сторінка (*web page*), закладка (*bookmark*), переглядати веб-сторінки (*to browse the Web*); транспорт(*transport*): інформаційна супермагістраль (*information highway*), веб-транспорт (*web traffic*); традиційна пошта (*traditional mail*): поштова скринька (*mailbox*), голосова пошта (*voicemail*), адреса (*address*), електронна адреса (*email address*); маленькі тваринки (*small animals*): жук (*bug*), слимакова пошта (*snail mail*), мишка (*mouse*) [19].

Утворюючи терміни шляхом метафоризації, використовують як інгерентні асоціації, які стимулюють перенесення назви на основі реальної схожості, так і адгерентні, пов'язані зі здатністю людського розуму пізнавати світ за рахунок аналогії з властивостями інших об'єктів [15, с. 230-233]. Проаналізувавши та підрахувавши всі метафори-новоутворення, можемо стверджувати, що здатність людського розуму пізнавати світ за рахунок аналогії з властивостями інших об'єктів є надзвичайно високою, тобто адгерентні асоціації превалюють над інгерентними.

У ході даного дослідження було опрацьовано 80 термінів-новоутворень, які представляли собою метафору, а також виявлено, що семантична транспозиція смислу лексичних одиниць базується на: аналогії (26), схожості за властивостями (14), схожості за функціями (25) чи місцем розташування (5), за одиницею виміру (1) та за характеристиками (9) (прикладні наведені нижче).

Прикладом аналогії може бути новоутворення *e-mail hygiene* – це засоби та методи, які захищають комп'ютер від вірусів, прикріплених до електронних листів та спамів, так само як і засоби гігієни, якими ми користуємось, щоб захистити наш організм від вірусів.

"The major thrusts of e-mail hygiene are spam management and security from viruses and other e-mail threats, including hacker attacks." (Computing Canada, 2009)

Наступні декілька інновацій утворилися внаслідок схожості за функціями. Напевне найбільш яскравою комп'ютерною метафорою є *spam*. *Spam* – це торгова марка в Америці, яка виготовляє фарш та консерви, які широко використовувались під час Другої Світової війни, коли було важко дістати свіже м'ясо. Через те, що людям приходилось їсти багато такого консервованого м'яса, слово стало причиною багатьох жартів.

В світі комп'ютерної техніки, слово *spam* є еквівалентом до слова *junk mail* (поштове сміття). Ці слова стосуються повідомлень, які надходять нам на електронні адреси без нашої згоди на це, особливо реклама. Такі повідомлення надсилаються тисячам людей одночасно. Цей процес називається *spamming*, а люди які цим займаються – *spammers*. Інтернет користувачі страшенно не люблять спамінг, а спамери можуть отримувати величезну кількість лайливих електронних листів, відомі як "флейми" *flames* (ще одна комп'ютерна метафора). Слово *flame* є полісемантичним в англійській мові, одним з його лексико-семантичних варіантів є "полум'я, спалах", що заклало основу генези нового концепту "спалах негативних емоцій, почуттів", як при суперечці, так і в результаті отримання користувачами інтернет мережі багато непотрібної реклами (це стосується саме комп'ютерної сфери).

Семантичну транспозицію смислу лексичних одиниць, яка базується на схожості за місцем розташування можна простежити, проаналізувавши новий термін *skyscraper ad*, що позначає рекламу на веб-сайті яка з'являється вертикально.

"The site is also selling the popular, new skyscraper ad unit, which runs vertically down the right-hand of some interior pages." (Advertising Age, 2008).

Широке використання метафори підтверджує думку дослідників в галузі когнітивної лінгвістики про те, що "людська концептуалізація і, тим самим, мовна семантика, носить, головним чином, метафоричний характер, тобто осмислення людиною більш або менш складних об'єктів базується на переосмисленні базисних понять людського досвіду" [10, с. 127]. Метафора, слушно зауважує Н.Д. Петрова, "є гносеологічною моделлю свідомості людини" [12, с. 231], адже вчені довели креативність метафори, її гносеологічну функцію, оскільки, "коли ми використовуємо метафору, в нас є водночас дві думки про дві різні речі, до того ж ці думки взаємодіють між собою всередині одного єдиного слова чи вислову, значення якого й є результатом контекстуальних зрушень, тоді як в основі метафори лежить запозичення чи взаємодія ідей та зміна контексту" [13, с. 47].

Аналіз особливостей метонімічного перенесення в термінологічному дискурсі й, зокрема, в метамові комп'ютерних технологій потребує передусім чіткої класифікації різновидів моделей семантичного зрушення. Серед певної кількості класифікацій видів метонімії за типом асоціацій, найбільш повними й точними, на нашу думку, є класифікації О.О. Реформатського (1996) та М.В. Бондаренка (1980), за якими виділяється чотири основні типи метонімічного перенесення: локальний, каузальний, темпоральний і атрибутивний. Досліджуючи моделі метонімічного зрушення в комп'ютерному тексті (із 32 проаналізованих термінів-новотворів, які представляли собою метонімію), ми можемо зробити висновок, що тут виявлені всі типи метонімічного перенесення, причому можна відзначити більшу чи меншу частотність різних моделей, а саме: властивість → предмет (1); предмет → властивість (2); ознака → об'єкт (3); об'єкт → ознака (1); процес → властивість (6); процес → особа (2); об'єкт → властивість (5); ім'я історичного об'єкту → властивості цього об'єкту (2); історична постать → певні фізичні властивості цієї особи (1); ім'я особи → характерна риса цієї особи (2); ознака → процес (6), ознака → предмет (1).

Наприклад три наступні терміни отримали своє нове значення внаслідок транспозиції смислу за моделлю

ознака → об'єкт: mouse (порівняння маніпуляційного засобу з маленькою тваринкою через схожість форм), virus (комп'ютерний вірус швидко розповсюджується і спричиняє шкоду таким самим шляхом як і віруси розповсюджують хвороби між людьми) та menu (пропонує нам список речей на вибір точно так само як і меню в ресторані) отримали своє значення, а от термін memoгу (комп'ютерна пам'ять утримує інформацію так само як і людська пам'ять) отримав своє нове значення за схемою властивість → предмет.

Слідуючі семантичні інновації утворились внаслідок метонімічного переносу за схемою процес → властивість; властивість → процес. Mousetrapping, наприклад, означає засоби, які змушують користувача залишатися на одному сайті (за звичай порносайті) ґрунтується на первинному значенні цього слова. Неологізм “information scent”, позначає візуальні та лінгвістичні вказівки на те чи веб-сайт містить потрібну інформацію чи ні. Information scent є складовою концепту information foraging. Коли тварини добувають їжу, вони використовують свій нюх, саме так себе поведуть користувачі мережі, коли відкривають веб-сторінку вперше, одразу ж звертають увагу на картинки та текст даного веб-сайту, щоб вирішити чи даний сайт містить потрібну інформацію.

Значення неологізму guru site також ґрунтується на асоціаціях (об'єкт → ознака), що виникають з словом guru, адже воно означає спеціаліста, наставника в якійсь певній галузі. Guru site – це сайт створений спеціалістом певної галузі, на якому міститься вся інформація на дану тему.

“Finding a guru site in the area you're researching is like stumbling across a consultant or research librarian and tapping into their expertise, for free.”(quoted in Jargon Watch)

Нова лексична одиниця honeynet означає спеціальну програмку, яка “заманює” крєкерів і їхні дії можуть контролюватись. Моделлю для цього неологізму стало слово honeypot (горщик для зберігання меду, згодом стало також означати приманку для того, щоб спіймати кримінальних злочинців на місці злочину). Можемо зробити висновок, що семантична транспозиція даної лексичної одиниці відбувалася за схемою предмет → властивість.

Аналогічним способом (об'єкт → властивість) утворився неологізм zombie computer (комп'ютер в якому встановлено спеціальну програмку завдяки якій ним можна управляти на відстані).

Ще одним цікавим підтвердженням формування нового концепту у людській свідомості за рахунок переосмислення вже існуючого значення є неологізм piggybacker (людина яка користується безпроводним інтернетом без дозволу). Первинно слово piggybacker було вжито в 1564 році, як pick pack, згодом змінило свою форму до pick back, а ще пізніше до pig back, що означає носити (“возити”) когось на плечах та спині. Звідси можна зрозуміти переосмислене значення нового слова (процес → особа).

“Piggybacking, makers of wireless routers say, is increasingly an issue for people who live in densely populated areas like New York City or Chicago, or for anyone clustered in apartment buildings in which Wi-Fi radio waves, with an average range of about 200 feet, can easily bleed through walls, floors and ceilings.” (The New York Times, 2009)

Неологізм sock puppet також отримав своє нове значення в комп'ютерній сфері маючи попереднє первинне значення, на якому завдяки переосмисленню та схожим ознакам ґрунтувалось нове. Так, sock puppet – це лялька виготовлена з шкарпетки, яка надягається на руку або маріонетку. Отримавши ще одне нове значення і ставши неологізмом sock puppet, почало означати користувача, який реєструється під різними псевдонімами та коментує свою ж роботу або створює форум, дискусії (об'єкт → ознака).

“Siegel is not the only professional pundit to be caught in a sock puppet scandal. This year, Los Angeles Times business columnist Michael Hiltzik was stripped of his column and blog for using fake handles on his blog and those of his critics.” (The Boston Globe, 2008)

Слід також зупинитися на неологізмах, які виникли на базі власних імен (ім'я історичного об'єкту → властивість цього об'єкту), особливо на автономастичних словах та словосполученнях, тобто таких, що мають імена та прізвища, які вживаються узагальнено, символічно. Так наприклад, як назва відомого вірусу Trojan horse (програма яка видає себе за іншу програму) отримала таку назву через подібність функцій, які колись виконував Троянський кінь в міфології і те, що означає зараз. Часто внесок таких одиниць в словниковий склад розширюється за рахунок тих новоутворень, які виникають на їх базі. Неологізм targeted Trojan horse означає програму яка надсилається з електронними листами у вигляді прикріпленого файлу, такі листи містять назву, основний текст і навіть зворотну адресу, і все це тільки для того, щоб обманути реципієнта.

“Increasingly, targeted Trojan horses are being used to steal proprietary information, obtain intelligence to get an edge on rivals, and even, it seems, obtain access to sensitive military data.” (IEEE Spectrum, 2008)

Навіть таке відоме історичне ім'я як Беовульф знайшло собі місце в комп'ютерній сфері та дало основу для створення неологізму Beowulf cluster (за моделлю метонімічного переносу історична постать → певні фізичні властивості цієї особи) і почало означати недорогу суперкомп'ютерну систему створену з двох або й більше комп'ютерів з'єднаних високошвидкісною мережею. Як же пов'язані між собою Беовульф супергерой та Беовульф суперкомп'ютер? Пояснення цьому дає J.D. Biersdorfer в цитаті поданій нижче:

“Dr. Becker recalled that the name had been chosen by Dr. Sterling for a number of reasons, including a line loosely translated from ‘Beowulf,’ the epic Anglo-Saxon poem, that described the heroic Beowulf as having the strength of many.” (The New York Times, 2008)

Досліджуючи семантичну транспозицію смислу лексичних одиниць, дуже часто реалізується модель метонімічного перенесення ім'я особи → характерна риса цієї особи. Можемо побачити це на прикладі двох наступних новоутворів.

Pierre Salinger syndrome (синдром П'єра Селінджера) є також дуже цікавим новоутворенням саме через своє походження. Отож, синдром П'єра Селінджера – це схильність користувачів інтернет мережі вірити у всі нісенітниці та новини розміщені на сайтах. Після авіакатастрофи 1996 року, внаслідок якої загинуло 230 пасажирів, які знаходились на борту літака TWA Flight 800, в інтернеті почала з'являтися велика кількість історій про причину катастрофи. Після того, як колишній прес-секретар наткнувся на одну із них, він заявив, що має доступ до дуже

важливі інформації і вимагав, щоб працівники СБУ(ФБР) зв'язалися з ним. Після зустрічі з ним, останні переконалися, що це була звичайнісінька стаття з інтернету.

"Mugs may, however, find solace in the fact that the tendency to assume anything published on the Net must be true is so widespread that it has entered the language. It is known as Pierre Salinger syndrome." (South China Morning Post, 2009)

Частиною нашого наступного новоутворення є також прізвище однієї із американських співачок Барбари Стрейсенд, яка подала позов на фотографа, за те, що він фотографував узбережжя Каліфорнії і сфотографував її маєток. В результаті судової справи, фотографію побачили 420000 людей які відвідали сайт. Отже, Streisand effect – це великомасштабне розповсюдження інформації внаслідок зусиль приховати її.

"Another reason that litigation is an ineffective method for curbing online defamation is the "Streisand Effect," named after famous songstress Barbara Streisand." (Inside Counsel, 2008)

Наведені приклади, незалежно від типу метонімічного перенесення, демонструють характер перенесення назви з одного предмета на інший за суміжністю і, як результат, розширення екстралінгвістичного контексту мовлення, залучення до сприйняття попереднього мовного та позамовного досвіду творців й отримувачів інформації. Унаслідок метонімічного перенесення одна реалія отримує назву іншої, отже, особливістю вторинної номінації через метонімічне перенесення є те, що метонімічне значення характеризує певний об'єкт через його співвіднесеність із базовим.

Отже, із опрацьованих нами більш ніж 400 термінів, понад 100 із них були прикладами метафори та метонімії, а це підтверджує той факт, що обидва явища, присутні не тільки в художній літературі, але й в інших типах дискурсу, зокрема в термінологічному. Такий висновок зумовлює теми для подальших досліджень метафори та метонімії в малодосліджених типах дискурсу.

Література:

1. Алексеева Л. М. Термин и метафора / Л. М. Алексеева. – Пермь, 1998. – 250 с.
2. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры : сборник. – М. : Прогресс, 1990. – С. 3-15.
3. Арутюнова Н. Д. Метонимия и дискурс/теория, метонимические переносы. – М., 2004. – 302 с.
4. Вербицька О. А. Термінологічна лексика і метафоризація // Мовознавство. – 1983. – № 6. – С. 47-50.
5. Волошин В. Г. Комп'ютерна лінгвістика : Навчальний посібник. – Суми, 2004.
6. Гаспаров М. Л. Избранные труды. т. 2. О стихах. – М. : Языки русс. культуры, 1997.
7. Гусев С. С. Наука и метафора. – Л. : Издательство ЛГУ, 1984. – 152 с.
8. Дэвидсон Д. Что означают метонимические переносы. – М., 2004. – 236 с.
9. Дюжикова Е. А. Метонимия в словосложении. – Владивосток, 2004. – 159 с.
10. Кибрик А. А. Когнитивные исследования по дискурсу // Вопросы языкознания. – 1994. – № 5. – С. 126-139.
11. Лотте Д. С. Перенос термина по смежности понятий // Основы построения научно-технической терминологии. – М., 1961. – С. 51-58.
12. Петрова Н. Д. Лингво-гносеологические основы динамики фразеологической : Дис. докт. филол. наук : 10.02.04 / Киевский гос. лингвистический университет. – К., 1996. – 463 с.
13. Ричардс А. А. Философия риторики // Теория метафоры : Сб. науч. работ. – М. : Прогресс, 1990. – С. 44-67.
14. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
15. Телия В. Н. Типы языковых значений. Связанные значения слова в языке. – М. : Наука, 1981. – 270 с.
16. Толочин И. В. Метонимия и интертекст в англоязычной поэзии. – СПб, 2006. – 313 с.
17. Якобсон Р. Заметки о прозе поэта Пастернака // Якобсон Р. Работы по поэтике. – М. : Прогресс, 1987. – С. 324-338.
18. Dictionary of computer and internet terms, 10th edition. – Barron's Educational Series, 2009. – 560 p.
19. Black M. Metaphor., 153-172.
20. Paul McFedries The Word Lover's Guide To New Words. – Режим доступу : www.wordspy.com

Валева Л. В., Сухорукова К. В.,

Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского, г. Симферополь

СЕМАНТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ СУГГЕСТИВНОЙ МЕТАФОРЫ (на материале рекламных текстов)

У статті розглянуті особливості суггестивної метафори як ефективного засобу мови масмедійного дискурсу. За допомогою методу бінарної опозиції виявлені і описані семантичні моделі суггестивної метафори рекламних текстів.

Ключові слова: метафора, семантичне моделювання, суггестія, рекламний текст.

В статье рассмотрены особенности суггестивной метафоры как эффективного средства языка массмедийного дискурса. С помощью метода бинарной оппозиции выявлены и описаны семантические модели суггестивной метафоры рекламных текстов.

Ключевые слова: метафора, семантическая модель, суггестивность, рекламный текст.

The article deals with peculiarities of suggestive metaphor as an effective means of media discourse's language. By means of the binary opposition method the semantic model of suggestive metaphors were identified and described in advertising texts.

Key words: metaphor, semantic modeling, suggestion, advertising copy.

Метафора – языковое явление, имеющее многовековую историю исследования, но до настоящего времени до конца не изученное. В современной лингвистике описание природы метафоры ведется преимущественно в двух направлениях – семантическом (О. Н. Алешина, А. Вежбицкая, Н. П. Тропина и др.) и когнитивном (В. Г. Гак, И. М. Кобозева, В. Н. Телия, А. П. Чудинов и др.). В основе семантического подхода лежит понимание метафоры как факта сравнения, при котором исходное значение слова трансформируется в метафорическое на основе общих эксплицитно представленных семантических признаков. В рамках когнитивного подхода метафора трактуется как процесс взаимодействия двух концептуальных сфер – области-источника и области-мишени. В соответствии с этой теорией результатом метафорической проекции является структурирование сферы-мишени благодаря обработке особых унифицированных типов когнитивных структур – гештальтов, фреймов и слотов. В когнитологии под фреймами понимается система слов, служащих для репрезентации стереотипной ситуации. Она состоит из вершины и ассоциативного набора обязательных и факультативных компонентов – слотов [4]. Гештальт же являет собой особую концептуальную структуру, которая совмещает и рациональные, и чувственные компоненты познания [5].

Актуальность исследования обусловлена необходимостью интегрированного, с учетом достижений обоих направлений, подхода к изучению метафоры как языковой единицы, неразрывно связанной с дискурсивной практикой как сложной когнитивной структуры [4] и прагматической ситуацией. При создании метафоры активизируется набор стереотипов, сохраненных в “коде памяти” человека и социума, который включается в образуемое новое значение, потому как, прежде чем обработать предложенную адресатом информацию, реципиент ищет соответствия в своем фонде знаний и опыта. Прагматический фактор метафоры определяет успешность ее функционирования в процессе коммуникации и инициирует выбор суггестивно эффективных грамматических, лексических и стилистических языковых форм. Суггестивность вербализованных форм связана с внушением эмоций, бессознательных мыслей и установок, психических и физических состояний [9]. До сегодняшнего дня в специальной литературе нет четкого определения суггестивной метафоры.

Цель исследования – описание моделей семантики суггестивной метафоры в рекламных текстах массмедийного дискурса.

Суггестивная метафора отличается от любой другой отсутствием контроля сознания (его рациональных компонентов) у адресата, а также тем, что суггестивное метафорическое значение раскрывается не в отдельном слове, а в пределах целого контекстного значения. Основания для проявления суггестивности заложены в семантике знака и в коннотации, которая осуществляется преимущественно в чувственной сфере. Поэтому под суггестивной метафорой мы будем понимать средство создания и достижения эффекта эмоционального возбуждения или убеждения. Своеобразие суггестивной метафоры определяется способностью имплицитно воздействовать на сферу бессознательного человека с помощью ассоциаций по сходству или по аналогии, осуществляемых вербальными средствами. Имплицитные смыслы суггестивной формы создают яркий зримый образ, определяющий восприятие специально кодированной информации. Н. Д. Голев описывает суггестивность с помощью билатеральной характеристики. Рассматриваются два полярных критерия оценки суггестивности, например, регулярность, предопределенность, осознанное восприятие формы слова снижают суггестивность языковой формы. Исследователь основным функционально-семантическим параметром описания суггестивности определяет ее отношение к языковому сознанию. Оно может колебаться от полного доверия к смыслу, когда детерминация имени “выносится” за пределы коммуникативной деятельности носителей языка, до этимологического “скепсиса”, когда форма рассматривается как результат ономазиологической техники, дающей создателям возможность выбора формы имени и способа его создания [1].

Наибольшую активность суггестивные свойства метафоры проявляют в массмедийном дискурсе. Телевидение, радио, пресса становятся областью мощнейшего воздействия на аудиторию, а применение метафоры значительно увеличивает суггестивную силу масс-медиа, потому как она является универсальным инструментом “психопрограммирования сознания и поведения людей” [6, с. 34]. “Своеобразное зомбирование” реципиента происходит в

рамках сжатого текста рекламы, достаточно унифицированного и запоминающегося. Это дает возможность умело использовать коннотативные значения и привлекать внимание аудитории [3]. В. М. Аврасин и Е. В. Куликова отмечают, что, с одной стороны, каждый отдельный рекламный текст содержит побуждение к определенному действию (покупка, использование услуг и т. д.), с другой – совокупность рекламных текстов для данной аудитории накладывает определенный отпечаток на формирование образа мыслей, стиля жизни и потребностей. Таким образом, прагматически интенсивное использование языка в рекламном тексте носит двоякий характер, то есть рекламный текст как акт коммуникации не может существовать без социума, в то же время современное общество уже немислимо без рекламы, продуктом которой являются информативные, эмоционально и суггестивно насыщенные произведения, обладающие выгодной рекламадателю целеустановкой [8]. Такой текст, апеллирующий к бессознательному с помощью ассоциаций, образов и символов, возбуждающий определенные чувства, делает рекламу объектом изучения специфики восприятия семантических моделей суггестивной метафоры.

В современной лингвистической теории метафоры не определено место семантического моделирования и нет четкой формулировки термина “модель метафоры”. Семантическая модель – широкое понятие, которое работает с прямым значением – денотатом, поэтому мы не можем его отождествлять с метафорической моделью, которая в большей степени соотносима с когнитивной сферой – источником метафоры (О. Н. Лагута, Ю. Н. Караулов, А. Н. Баранов и др.). Под моделью метафоры мы будем понимать механизм / схему вербализации сопоставимых понятий в образно-ассоциативном мышлении у носителей языка.

Семантическое моделирование метафоры – это построение моделей как соотношения денотативно-понятийных сфер мотивирующего и мотивированного значений слов, связанных общим семантическим элементом. При описании модели метафоры целесообразно выстроить не только целостную структуру значения лексем, выделив интегральные семы прямых и переносных значений, но и определить ассоциации и/или стереотипы, на основе которых происходит перенесение признаков, учитывая при этом универсальные и этнолингвистические особенности метафоризации.

Определение методики анализа семантических моделей суггестивной метафоры показало эффективность метода бинарной оппозиции. Как отмечает один из исследователей коммуникативности текста Н. И. Жинкин, ассоциации, появляющиеся у человека, можно представить в виде бинарных оппозиций, явление которых глубоко архаично. Предметы, мыслимые через призму дуальности, взаимоисключаемы [7]. Определение противоположных понятий является универсальным средством познания мира, взаимодействия языка и мышления, опирающегося на ассоциативные связи между предметами разных классов. Язык выступает как средство закрепления и знаково-го хранения этих связей, и стандартов поведения, учитываемых при планировании будущих действий. Аксиологическая коннотативность суггестии предполагает определение полярности семантической модели метафоры как дуализма положительного и отрицательного.

Билатеральная характеристика семантической модели ориентирована на нейрофизиологические основания суггестивного воздействия, согласно которым в мозгу создается очаг возбудимости. Это механизм положительной обратной связи; контрастирующий с обыденностью, ориентированный на ощущение радости, любви, принадлежности к высшему сообществу, упрочнение поведенческих привычек субъектов без достаточного волевого потенциала и стимуляцию центров удовольствий [2].

В результате анализа рекламных текстов (более тысячи примеров) универсальной моделью (мегамоделю) суггестивной метафоры, латентно присутствующей в подавляющем большинстве контекстов, является метафорическая аксиологическая оппозиция “позитив / негатив”. На следующем этапе выявления типовых моделей учитывались критерии регулярности или воспроизводимости (отсутствие трудностей при восприятии реципиентом модели), продуктивности (способность служить образцом для создания новых значений), частотности, приоритетности и экспрессивности. По наличию набора дифференциальных семантических признаков, мотивирующих суггестивный метафорический перенос и обладающих имплицитной прагматичностью, всю группу рекламных текстов мы условно разделить на три группы, представляющих оппозицию архетипических компонентов, трансцендентных и креативных. Модели креативного типа представляют индивидуально-личностную аксеологическую оценку и ассоциативность.

Отличительной особенностью первой группы семантических моделей метафоры является ориентация на общеизвестные, представленные во всех культурах, соотносимые с основными человеческими знаниями и потребностями оппозиции.

Например, начало / конец:

Жизнь зовет. И ключ в твоих руках. Пиво Beck's.

Кофе “Гранд” – рождение нового вкуса.

С нее начинается жизнь. Aqua Minerale и под.;

духовное / мирское:

Каждому нужна капля святого. Торговая марка Святой Источник.

Ангел-хранитель Вашей красоты. Косметика Русская линия.

Философия греха. ALBA.

Уступи соблазну. Шоколад Picnic.

Искушение для искушенных. Holsten;

здоровье / болезнь:

Сок свежести и здоровья. Top joy.

Глубокое дыхание вашей кожи. Очищающий гель для лица Avon Pure O2;

молодость / старость:

Отражение твоей молодости. VonAqua.
Вечная молодость вашего автомобиля. Нефрит.
Код молодости. L'oreal;

сила / слабость:

Вся сила чайного листа. Lipton.
Живая сила воды. VonAqua.
Сила знаков, энергия молока. Kinder Country.
Зарядитесь силой гор. Нарзан и под.

Вторая группа моделей оперирует трансцендентными, то есть запредельными, идеальными, и имманентными понятиями.

добро / зло:

Сок, созданный добротой. Сок Добрый;
 истина / ложь:
Истина – в движении! Турфирма “Гайде-Тур”.
Есть истинные ценности. Инкомбанк;

счастье / горе:

Счастье есть. Knorr.
Построй свое счастье! Сбербанк.
Насладитесь счастьем. Пекарня La Tartine;

успех / неудача:

Аромат уверенности и успеха. Soul.
Мы создаем красоту и успех. Шарман.
Инструменты успеха. Набор кистей для макияжа Oriflame.
Факт успеха. Фирма Пластфактор.

привлекательность / равнодушие; любовь / ненависть:

Единственная любовь. Плавленый сыр Valio Viola.
Там, где настоящие чувства. Big Von.
Банк по расчету, банк по любви. Судостроительный Банк.
Это проявление моей любви. Western Union;

богатство / бедность:

Купайтесь в роскоши. Компания “Макслевел”.
Так рождается роскошь. Davidoff.
Почувствуйте себя бриллиантом в золотой оправе. Ресторан Золотой;

наслаждение / страдание:

Откровенно натуральное удовольствие. Redds.
Удовольствие без промедления. Nissan Almera.
Чистое бритье. Чистое удовольствие. Arko.
Наслаждение и уход. Dove.
Наслаждение свежестью. Fa.
Kaloderma – блаженство кожи и др.

Третья креативная группа учитывает противопоставление стереотипа и нестандартности. Метафоры этой системы сравнивают объекты на основании оригинальности / искусственности, исключительности / несущественности, уникальности / рефлексорности. Напр.: *Для джокеров и козырных тузов! Казино Золотая мельница;* *Родовое гнездо птиц высокого полета. Усадьба Покровское-Рубцово.*

Вербальные внешние стимулы активизируют некоторую часть системы стереотипов, так что непосредственное впечатление и ранее сложившееся мнение появляются в сознании одновременно. Метафоры этой группы могут быть представлены в окружении разных стереотипов, однако мы их будем рассматривать как сопутствующие: *Фейерверк незабываемых впечатлений. Турбюро “Москва”;* *Грильяж. Для тех, кто в шоколаде. Ресторан Грильяж.*

Сила таких суггестивных метафор, как правило, реализуется вследствие неосознанной эмоции к творчески и оригинально просчитанному действию, завуалированному в тексте.

Следует отметить, что язык рекламы по своей сути синкретичен, ввиду стремления автора манипулировать желаниями как можно большего количества адресатов. Таким образом, в одном рекламном слогане часто наблюдается синтез нескольких моделей по позитивному критерию. Например, *Сила сближающей ароматизации. Jacobs;* *Сила минералов. Власть красоты. Пудра Gordaní Gold;* *Построй теплом души будущее. Подсолнечное масло Слобода* и многие другие.

Вывод. Семантика суггестивной метафоры реализует способность языковой формы имплицитно воздействовать на сферу бессознательного человека с помощью специально кодированной информации. Эффект эмоционального возбуждения и убеждения достигается с помощью использования позитивного элемента в аксиологической оппозиции как мегамодели метафоры. Этот механизм положительной обратной связи, контрастирующий с обыденностью, выявлен во всех семантических моделях суггестивной метафоры текстов рекламы. С помощью метода бинарной оппозиции были описаны группы суггестивной метафоры архетипического (начало / конец; здоровье / болезнь; молодость / старость и под.), трансцендентного (добро / зло; счастье / горе и под.), креативного (оригинальность / искусственность, исключительность / несущественность; уникальность / рефлкторонность) типа. Важной особенностью метафоры рекламного текста является синтез нескольких моделей по позитивному критерию.

Литература:

1. Голев Н. Д. Суггестивное функционирование внутренней формы слова в аспекте ее взаимоотношений с языковым сознанием [Электронный ресурс] / Н. Д. Голев. – Режим доступа : <http://lingvo.asu.ru/golev/articles/z52.html>
2. Желтухина М. Р. Тропология суггестивности масс-медиа дискурса : о проблеме речевого воздействия тропов в языке СМИ : монография / М. Р. Желтухина. – М. : Ин-т языкознания РАН; Волгоград : Изд-во ВФ МУПК, 2003. – 656 с.
3. Зирка В. В. Языковая парадигма манипулятивной игры в рекламе : Дис. на соискание ученой док. филол. наук : 10.02.02 “русский язык” / В. В. Зирка. – Днепропетровск, 2005. – 461 с.
4. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М., 1996. – 245 с.
5. Лакофф Дж. Лингвистические гештальты / Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1981. – Вып. 10. – С. 350-368.
6. Петренко В. Ф. Основы психосемантики : [учеб. пособие] / В. Ф. Петренко. – Смоленск : Изд-во СГУ, 1997. – 400 с.
7. Ученова В. В. История рекламы, или Метаморфозы рекламного образа : [учебник для вузов] / В. В. Ученова, Н. В. Старых. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 336 с.
8. Шелестюк Е. В. Методологии исследования воздействия персуазивно-суггестивных текстов / Е. В. Шелестюк // Вестник Челябинского государственного университета. – 2008. – Выпуск 18. – № 3. – С. 142-153. (Серия “Филология”)

Волгіна О. О.,
Запорізький національний університет

ЩОДО СТИЛІСТИЧНОЇ НОРМИ В ЛІНГВІСТИЦІ

У статті розглянуто основні теоретичні підходи до визначення поняття “стилістична норма” в лінгвістиці. Виявлено її відмінність від літературної норми та встановлено зв'язок між динамікою стилістичної норми та еволюцією лексико-стилістичної системи мови.

Ключові слова: норма, літературна норма, стилістична норма, лексико-стилістична система.

В статье рассматриваются основные теоретические подходы к определению понятия “стилистическая норма” в лингвистике. Определяется ее отличие от литературной нормы и устанавливается связь между динамикой стилистической нормы и эволюцией лексико-стилистической системы языка.

Ключевые слова: норма, литературная норма, стилистическая норма, лексико-стилистическая система.

In the article the author examines the main theoretical approaches to the notion of the “stylistic norm” in linguistics. The author defines the signs of its difference from the literary norm and makes the connection between the dynamics of the stylistic norm and the evolution of the lexical and stylistic system of the language.

Key words: norm, literary norm, stylistic norm, lexical and stylistic system.

Об'єктом наукової рефлексії цієї статті є стилістична норма сучасної французької мови, віддзеркалена в тлумачних словниках кінця ХХ – початку ХХІ ст. **Метою** розвідки є встановлення відношення літературної і стилістичної норм, виявлення варіативності норм та їх динамічного характеру в мовленні, що призводить до появи в мові різноманітних стилів, реєстрів, систем як функціональних одиниць. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: 1) проаналізувати та систематизувати існуючі в науковій літературі підходи до розгляду стилістичної норми; 2) з'ясувати об'єм поняття “норма” та виокремити її види; 3) схарактеризувати ознаки стилістичної норми.

Питання норми залишилось сьогодні дещо поза увагою лінгвістів [9, с. 5] у зв'язку зі зміною парадигм наукових досліджень у бік когнітивності, комунікації, прагматики. Разом із тим, воно є центральним для будь-якого лінгвістичного опису, адже традиційно висвітлення саме норми, її розуміння, передує та зумовлює дослідження особливостей слововживання.

Для вирішення питання як виникає поняття норма доцільно звернутись спочатку до проблеми стилістичної диференціації лексики у будь-якій мові.

Укладачі словнику Lagousse під нормою розуміють взірць слововживання, що відповідає встановленому правилу; критерій чи принцип згідно з яким співвідноситься будь-яке оцінне судження (моральне чи естетичне); правило, яке визначає умови реалізації певної дії [10, с. 693].

Як взірць правильного використання мовних засобів, норма присутня в мові у якості її обов'язкової і суттєвої властивості, а саме, виступає як певний регулятор при виборі з декількох рівнозначних у смислового відношенні можливостей. Коли норма описана і оформлена, вона з'являється у відповідній кодифікованій формі у вигляді образів зафіксованих у граматиці і словниках. Таким чином, і граматики, і лексикографія лише знаходять і описують норму, ґрунтуючись на аналізі мовної дійсності, однак, не створюють її.

Норма – це діалектична категорія, яка еволюціонує разом з розвитком мови, зумовленого соціально-економічним і політичним розвитком суспільства, її носія. На думку лексикографів, норма – це, насамперед, дещо об'єктивно існуюче у самій мові, це мовна реальність [4, с. 142]. Вона існує у будь-якій мові, навіть у місцевих говорах і діалектах, а не лише у літературній мові.

Розуміння норми у різні періоди розвитку мовознавчої науки було неоднаковим. Наприклад, “le bon usage”, стає нормою французької мови у ХV-ХVІ ст., проте, певні риси даної норми зберігаються й у сучасній французькій мові. На згадку жорсткої нормованості мови, розуміння норми як історично незмінного феномену прийшло її розуміння як багатоаспектного, лабільного явища, яке постійно еволюціонує та зазнає глибокі перетворення особливо в епоху значних соціально-історичних змін у суспільстві [6, с. 31-44].

Джерелом, основою тлумачного словнику національної мови у будь-якій його частині (у вимові, значенні, стилістичних позначках, тощо) постають факти мови, а саме, розповсюджений в даний момент у даному мовному колективі узус, мовна дійсність, що зафіксована у картотечі словнику.

Як відомо, багато факторів беруть участь у формуванні норми й усі відіграють важливу роль – власне лінгвістичний, соціальний, психологічний, історичний, культурний тощо. Саме різноманітність факторів примушує лінгвістів говорити про різні норми загальнонаціональної мови: норму мови, літературну норму, загальну норму (К.А. Долинін), норму мови, літературну норму, нейтральну норму, комунікативну норму, стильову норму (З.І. Хованська) і т. п., але у широкому смислі норма – це “сукупність загальноновизнаних традиційних реалізацій структури мови” (С. Косеріу).

Розуміння норми мови, яке ми знаходимо в авторитетних джерелах як “сукупності стійких традиційних реалізацій мовної системи, відібраних і закріплених у процесі суспільної комунікації” [2, с. 337] дає загальне уявлення про сутність цієї категорії й вимагає уточнення щодо розрізнення норми мови як сукупності усіх притаманних даній мові вживань на конкретному етапі її розвитку, і норми мовлення, які можуть бути скільки завгодно диференційованими.

Так, на думку Ф. Гаде потрібно розрізнити об'єктивну норму, видиму й очевидну, і норму суб'єктивну, систему цінностей, що історично склалися [7, с. 28]. У першому випадку, термін “норма” пов'язується з прикмет-

ником "правильний, стандартний, належний, призначений", відображає ідею частотності та відання переваги у використанні, й може бути вживаним у множині, на протиположний випадку, який відображається термінами "нормативний" та "нормований" і відповідає оцінному вживанню (суб'єктивній нормі, яка також може бути названою фіктивною або умовною). Діхотомія між об'єктивною та суб'єктивною нормою дозволяє протиставити похідне продуктивне знання наднормі (*supnorme*). Таким чином, суб'єктивна норма нав'язує мовцям обмеження, обов'язкові правила, яких вони суворо дотримуються та які дають підстави судити про їх головні цінності, справжнє ставлення, який би спосіб мовлення вони не обрали. Ця суб'єктивна (чи стилістична) норма спирається на об'єктивну (загальну, літературну) норму, адже причина її існування все ж таки соціальна за своєю суттю.

Розуміння стилістичної норми виходить з того, що окрім нав'язування правил певними установами, слід мати на увазі її прихований характер: будучи глибоко інтеріоризованою, внутрішньою вона сприймається мовцями, навіть тими, хто її не дотримується. Це, зрештою, може бути можливим визначенням лінгвістичної спільноти: не вловима подібність у практиці використання мовних засобів, а розподілення цінностей, позитивних чи негативних. У цьому сенсі, норма, яку іноді називають "еталонною" (*de référence*), взірцевою має за мету укріпити соціальну об'єднаність.

Ж. Буте у своїй роботі "Соціолінгвістика" [8] розрізняє два типи норм мови: приписуючу (*prescriptive*) та описуючу (*descriptive*). Будь-яке відхилення по відношенню до прескриптивної норми розглядається як помилка, у той час як дескриптивна норма доводить співіснування різних норм використання однієї мови.

Відтак, Б. Мюллер пропонує відрізнити:

а) релятивну норму або ситуативну по відношенню до ситуації мовлення/дискурсу, що залежить від ситуації мовлення та функціонує відразу ж, і норму абсолютну, повністю незалежну від розташування елементів ситуації, перша й безпосередня мета якої – забезпечити щонайкраще взаєморозуміння;

б) норму індивідуальну та норму соціальну колективну, загальну, по відношенню до кількості учасників;

в) норму приписуючу, ідеальну та норму стилістичну або норму вживання, по відношенню до дійсності, правдивості, вірності [11, с. 204].

Відтак, одним із різновидів норми є стилістична норма, якій приділяли увагу і радянські лінгвісти. У своїй роботі М.М. Кожина доводить, що "стилістичні норми – це загально прийняті реалізації закладених у мові стилістичних можливостей, які історично склалися і разом із тим закономірно розвиваються, зумовлені цілями, задачами і змістом мовлення певної сфери спілкування; це правила найбільш доцільних у кожній сфері спілкування реалізацій принципів відбору та поєднання мовних засобів, що утворюють необхідну стилістико-мовленнєву організацію" [1, с. 96]. З цього випливає, що стилістичні норми детальніші за загальномовні, вони суворіші й тонші за них. Водночас вони й вільніші за перші, і більшою мірою дають простір для індивідуальної творчості. Функціонально-стилістичні норми – це норми реального використання мови у даній сфері суспільного життя і у той самий час правила, а також прийоми мовленнєвої творчості, що відповідають конкретним задачам і цілям комунікативного характеру.

Отже, напрямок та характер розвитку різноманітних функціональних стилів регламентується стилістичною (функціонально-стильовою) нормою, під якою маються на увазі правила використання мови у мовленнєвому утворенні, які є прийнятими у даній сфері спілкування (функціональному стилі) і відповідають найвищій ефективності цього спілкування [3, с. 46]. На відміну від загально літературної норми, що регулює взаємодію функціонального стилю з другими та збереження його належності до однієї й тієї ж мовної системи, стилістична норма направлена на внутрішньо-стильові процеси, які покликані підвищувати ефективність мовлення сфери спілкування.

Як відомо, кожному стилю притаманні свої специфічні забарвлені лексичні засоби. Вживання цих засобів регулюється стилістичними нормами. Стилійні норми не можна протипоставити літературними нормам. Вони є різновидом літературних норм, але мають свої особливості, у тому числі функціональні. У зв'язку з цим у роботах А. Н. Кожина, В. Д. Бондалетова, М. М. Кожини, М. М. Нестерова та інших прийнято розмежовувати загальнолітературні або загальномовні норми і стилістичні норми. Теоретичні основи розмежування літературних норм двох типів сформувались у роботах А. М. Пешковського, Л. В. Щерби, В. В. Виноградова, Г. О. Винокура, Ф. П. Філіна, С. І. Ожегова, В. Г. Костомарова, Б. М. Головіна, інших мовознавців і не викликають заперечень.

Можна повністю погодитись з У. Лабовим, який виділяє норму мови (категоричні, суворі правила слововживання) і норму мовлення (нестійкі, змінні правила). Вчений стверджує, що кожен стиль, кожен регістр мови має свою норму. Маргінальні регістри (підсистеми, субкоди, підстили і т. д.) також мають свою норму, по відношенню до якої літературна мова буде поза нею, різким відхиленням від неї. Дане поняття норми мовлення зумовлює та регулює процеси соціальної та стилістичної диференціації лексики мови.

Отже, різноманітність мовленнєвих норм породжує різноманітність існуючих у розвиненій національній мові систем (або підсистем, регістрів тощо). Такі системи мовних засобів отримали назву стилів. Кожний стиль характеризується своєрідним лексичним набором, і "ядром" такого набору служить певний склад стилістично забарвлених елементів, навколо яких групуються всі інші і який маркірується в словниках відповідною позначкою.

Характер і ступінь стилістичного розшарування літературної мови, що визначаються значною мірою мовною нормою, знаходяться у безпосередній залежності від тих комунікативних сфер, в яких використовується ця мова, а також від тих функцій, які вона виконує у тій чи іншій формі.

Безумовно, різні класифікаційні принципи, що лежать в основі стилістичного членування та пропонуються окремими лінгвістами, далеко не випадкові. Вони відображають неоднорідність стилістичних диференціацій літературної мови. Ця неоднорідність обумовлена, насамперед, гетерогенністю тих факторів, що породжують різні види стилістичного членування (сфера комунікації, функція і зміст комунікативного акту, форма комунікації, типова соціальна ситуація спілкування, експресивний "рівень" спілкування й інші).

Лінгвістичні ознаки, котрі створюють відповідні розмежування, за свідченням більшості дослідників (В. В. Виноградов, І. В. Арнольд, Г. О. Винокур, О. І. Москальська, Є. Ф. Петрищева, О. Соважо, Ж. Марузо, К. Штольц) знаходяться в основному у сфері синтаксису і лексики. Дані ознаки відзначаються певною вибірковістю по відношенню до окремих пластів мови і не охоплюють усієї сукупності явищ, що відносяться до реалізації певного стилю.

Так, розвинені національні мови, до яких відноситься і французька, характеризуються внутрішньою розмежованістю, неоднорідністю, більш того, складаються з певної сукупності диференційованих форм існування, які називаються мовними варіантами [5, с. 73].

Таким чином, усі стилістичні процеси слід розглядати в аспекті норми, так як вживання мови підпорядковується нормі загальномовній, літературній, стилістичній. Стилiстичні норми – це правила, закономірності реалізації мовної системи відповідно до вимог функціональних стилів мови, які відображають, з одного боку, традиції слововживання, а з другого, оцінне ставлення носіїв мови. Разом із тим, тільки на підставі норм єдиної літературної мови і певного “нормативно стильового еталону” здатні розвиватись – і усвідомлюватись мовцями – стилістичні засоби мови, їх функціонування та стилістико-мовленнєві системи у мові.

Підсумовуючи, зазначимо, що стилістична норма є об'єктом постійної наукової атракції, оскільки вона, як і літературна норма, відображає динаміку розвитку мови. Перспективи подальшої роботи полягають у системному вивченні стилістичної норми сучасної французької мови на соціокогнітивному рівні.

Література:

1. Кожина М. Н. Стилистика русского языка : [учебник] / Маргарита Николаевна Кожина, Лилия Рашидовна Дускаева, Владимир Александрович Салимовский. – [изд. 2-е, доп.]. – М. : Флинта : Наука, 1993. – 464 с.
2. Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В. Н. Ярцевой. – М. : Большая государственная энциклопедия, 2002. – 709 с.
3. Солганик Г. Я. Стилистика текста : [учеб. пособие] / Григорий Яковлевич Солганик. – М. : Флинта, Наука, 2007. – 256 с.
4. Ступин Л. П. Лексикография английского языка : [ученик] / Леонид Павлович Ступин. – М. : Высшая школа, 1985. – 168 с.
5. Теоретические проблемы социальной лингвистики. – М. : Наука, 1981. – 364 с.
6. Alexéyève A. Essai de stylistique contrastive / Anatole Alexéyève. – Vinnytsia : Nova Knyha, 2010. – 456 p.
7. Gadet F. La variation sociale en français : nouvelle édition revue et augmentée / Françoise Gadet. – P. : Ophrys, 2007. – 186 p.
8. Boutet J. Langage et société / Josiane Boutet. – P. : Seuil, 1997. – 62 p.
9. La norme lexicale / Etudes rassemblées par G. Siouffi et A. Steuckardt. – Montpellier : Université Paul-Valérie Montpellier III, 2002. – 269 p.
10. Le Petit Larousse Illustré. – P. : Larousse, 2008. – 1812 p.
11. Muller B. Le Français d'aujourd'hui. – P. : Klincksieck, 1985. – 302 p.

Гавриш М. М.,

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

РОЗВИТОК ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО СКЛАДУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ (на матеріалі контамінованих фразеологізмів)

На основі аналізу особливостей форми і семантики, сфер походження та вживання контамінованих фразеологізмів з однією словниковою фіксацією висловлюються міркування щодо екстра- та інтралінгвістичних чинників еволюції фразеологічного складу німецької мови.

Ключові слова: фразеологічна контамінація, контамінований фразеологізм, окказіоналізм, узуалізація, екстра- та інтралінгвістичні фактори.

На основании анализа особенностей формы и семантики, сфер происхождения и употребления контаминированных фразеологизмов с одной словарной фиксацией делаются выводы об экстра- и интралингвистических факторах эволюции фразеологического фонда немецкого языка.

Ключевые слова: фразеологическая контаминация, контаминированный фразеологизм, окказионализм, узуализация, экстра- и интралингвистические факторы.

The analysis of characteristics of the form and semantics, of areas of origin and application of contaminated phrases with a dictionary entry forms the base for the conclusions about external and internal linguistic factors of the development of the German language phraseological stock.

Key words: phraseological contamination, contaminated phraseme, occasionalism, usualisation, external and internal linguistic factors.

В лінгвістичній науці контамінацію – як лексичну, так і фразеологічну – трактують як “об’єднання в мовленнєвому потоці структурних елементів двох мовних одиниць” [3, с. 238]. Однак, її найчастотніші приклади в довідникових виданнях ілюструють відхилення від мовної норми, зокрема, *grati* значення = *grati* роль + *мати* значення, в результаті чого виникає підозра, що автори подібних словникових статей дотримуються думки про переважно помилковий характер мовленнєвих результатів контамінації.

В пропонованому матеріалі ми спробуємо показати неправомірність такого бачення ролі фразеологічної контамінації (ФК) в розвитку фразеологічного фонду німецької мови та висвітлити ті екстра- та інтралінгвістичні чинники, що сприяють його поповненню / збагаченню новими одиницями.

Зрозуміло, що всі контаміновані фразеологізми в момент їх створення / виникнення у сфері мовлення в єдиному ономасіологічному акті виступають по відношенню до мовної системи як окказіональні одиниці, напр.: *alle Augen voll zu tun haben* (Е. Штрітматтер) [4, с. 46] (= *sich die Augen aus dem Kopfe sehen* + *alle Hände voll zu tun haben*). При свідомому чи й випадковому утворенні таких окказіоналізмів єдиним мірилом щодо їх вдалості чи помилковості може бути лише відповідність конкретній комунікативній інтенції, адже створюються вони у певній комунікативній ситуації заради того, щоб надати змісту висловлювання особливого емоційного забарвлення. Саме функціонально-стилістичний аналіз окказіональних контамінованих фразеологізмів, що орієнтується на їх комунікативну доречність та (традиційну) соціальну обумовленість, забезпечує об’єктивну, неупереджену оцінку результатів контамінаційного фразотворення.

Подальша ж “доля” контамінованих фразеологічних окказіоналізмів може бути різною – переважна їх частина не виходить за межі одноразового вживання в письмових чи усних авторських текстах, інші вживаються певний час, а потім забуваються, а треті з часом стають узуальними знаками. Цьому перехідному періоду – від окказіоналізму до норми – і присвячено наше дослідження, об’єктом якого є потенційно узуальні контаміновані фразеологізми. Як визначальний формальний ідентифікаційний показник перехідного характеру таких фразеологічних одиниць (ФО) розглядається їх фіксація лише в одному фразеологічному словнику; як важливі додаткові ознаки брались до уваги їх використання в письмових текстах та зрозумілість для носіїв мови їх значення.

Саме результати опитування інформантів – носіїв німецької мови – дають підстави не вважати одну словникову реєстрацію достатнім показником завершеності процесу узуалізації окказіональних контамінованих ФО. Якщо, приміром, контамінований фразеологізм *sich einen Kopf machen* [6, с. 677] (= *sich den Kopfzerbrechen* + *sich überetwas Gedanken machen*) усіма опитаними був класифікований як нормативний мовний знак, то контамінована фразеологічна одиниця (КФО) *in vollem Adamswuchs* / ‘голяка’/[10, с. 48] (= *im Adamskostüm* + *invollem Wuchs*) виявилась невідомою для інформантів і вони не змогли декодувати її значення. Отже, еволюційні тенденції контамінованих фразеологізмів з лише однією реєстрацією в довідковій літературі мають різну ступінь інтенсивності, що й обумовлює їх аналіз в окремій групі як перехідної ланки між окказіональними і узуальними знаками та адекватно відбиває їх статус в лексико-фразеологічній системі.

Вивчення формальних характеристик потенційно узуальних КФО дозволило встановити, що серед них переважають одиниці, які об’єднують лише окремі елементи базових (висхідних) фразеологізмів ($ab + cd = ad$: *sich einen Kopf machen*) та мають у своєму складі тільки два-три компоненти. Ці фразотворчі ознаки утворюють підґрунтя для припущення, що повна новизна та незвичайність внутрішніх фразеологічних образів, стислість та лаконічність фразеологічних форм створюють суттєві передумови для нормативного становлення контамінованих окказіоналізмів.

Іншим важливим формальним фактором, який спричиняє узуалізацію КФО, є продуктивність низки фразеологічних конструкцій: *das ist zum* + субстантивований інфінітив, *etwas im Kopfhabe*, *etwas aufs Spiel setzen*, *j-d sieht aus, als ...*, *j-d tut, als ob ...*, обов’язкові валентні місця яких можуть заповнювати компоненти багатьох

нормативних фразеологізмів, наприклад: ... *im Kopfhaben + dumm, wie Bohnenstroh = Bohnenstroh im Kopfhaben* [12, с. 732] чи + *dummes Zeug = dummes Zeug im Kopfhaben* [13, с. 793]. Актуальність та експресивність значень, що несуть в собі фразеологічні конструкції, наглядні і звичайні комічні образи, які виникають на їх основі, забезпечують в німецькій мові помітну продуктивність модельованого контамінаційного фразотворення та зумовлюють активне вживання в мовленнєвих актах його результатів.

КФО з однією словниковою фіксацією відображають – у порівнянні з семантикою їх дериваційних фразеологізмів – передусім конотативно модифіковане (56%) та нове (20%) значення, тобто є в семантичному аспекті більш об'ємними, а в комунікативному плані більш значущими одиницями: *im Bilde sein /' бути в курсі справ' / + aus dem Rahmen fallen /' не пасувати, бути недоречним' / = wer immer im Bilde ist, fällt nicht aus dem Rahmen /' хто постійно в курсі справ, той не потрапляє в незручні ситуації' / [7, с. 727]. Іншими словами, з семантичної точки зору найбільший еволюційний потенціал притаманний контамінованим фразеологізмам з новим значенням та/чи яскравою образністю, котрі посилюють експресивно-оціночне забарвлення певних мовленнєвих відрізків та сприяють тим самим виконанню мовцями їх прагматичних і номінативних цілей.*

Краще пізнати причини розвитку потенційно узуальних КФО допомагає і аналіз семантичних сфер, що знаходять своє відображення у цих лінгвістичних знаках. Хоча в цілому їх семантика різнопланова і торкається різних областей людського життя та діяльності, все ж можна виокремити як домінуючий аспект негативну оцінку об'єктів чи явищ дійсності. Йдеться, зокрема, про такі значення, як а) 'дурна, чудакувата людина': *einen Drehwurm im Kopfhaben* [9, с. 87] (всього 20 КФО), б) 'це просто жах': *das ist um die Kränke zu kriegen* [5, с. 318] (18 КФО), в) 'говорити дурниці, брехати': *lügen wie ein Bürstenbinder* [8, с. 120] (15 КФО) або г) 'бути п'яним': *einen im Tran haben* [10, с. 335] (11 КФО). Підгрупа фразеологізмів, для яких характерна семантика з позитивною чи нейтральною оціночною складовою, суттєво менша у кількісному відношенні; наприклад, найбільше – вісім – одиниць тут передають значення 'працювати старанно, з завзяттям': *mit Lust und Liebe bei der Sache sein* [13, с. 410]. Отже, сприятливі передумови для узуалізації мають КФО, які відображають актуальні, типові риси дійсності, і особливо ті, які спрямовані на негативні явища повсякденного буття людей.

Домінуючі особливості формально-семантичної будови потенційно узуальних КФО обумовлені не тільки значеними вище чинниками, але й є насамперед закономірним наслідком їх переважного виникнення (понад 80%) в сфері усного спілкування. Генетичний зв'язок цих лінгвістичних знаків з розмовною мовою широких мас відбивається, зокрема, в тому, що в їх компонентному складі найчастіше зустрічаються соматизми, а також лексеми, які позначають близьку носіям німецької мови флору і фауну та предмети домашнього побуту. Ці факти переконливо ілюструють значущість усної форми мови в процесі нормативного становлення потенційно узуальних КФО та доводять, що саме усне мовлення є найважливішим джерелом поповнення фразеологічного фонду контамінованими зворотами.

З іншого боку, і засоби масової інформації сприяють узуалізації певної частини КФО з однією словниковою фіксацією. Так, одним з "популяризаторів" контамінованого фразеологізму *etwas mit Herz und Verstand tun* [6, с. 559] (= *mit Herz und Sinn + etwas mit Verstand tun*) безсумнівно стала газета "Junge Welt", у виданнях якої протягом 1985-1986 рр. ця КФО зафіксована нами в тринадцяти статтях, а журнал "Sprachpflege" протягом більше двадцяти років (1963-1986 рр.) звертав увагу на фразеологічний контамінований неологізм *von Duden und Blasen keine Ahnung haben* [9, с. 88] (= *keinen Duden im Blut haben + von Tuten und Blasen keine Ahnung haben*). Отже, потрапляння оказіональних КФО в сферу фахової мови журналістики сприяє розширенню масштабів їх функціонування, однак це залежить від актуальності їх значення, стилістичного забарвлення та інших формально-семантичних ознак.

Знаменитість автора, який створив чи літературно зафіксував оказіональну КФО, також може обумовлювати її пришвидшений розвиток. Як свідчення цього твердження можна розглядати контаміновані фразеологізми *j-meinen Knüppel in den Weg werfen* [11, с. 521] (= *j-m einen Knüppel zwischen die Beine werfen + j-m einen Stein in den Weg legen*) або *j-m ein halbes Ohr leihen* [2, с. 89] (= *j-m sein Ohr leihen + mit halbem Ohr hinhören*). Важливим етапом їх нормативного розвитку стало їх вживання відповідно в романах "Der falsche Nero" Леона Фейхтвангера та "Der Wundertäter" Ервіна Штрітматтера, що доводить ілюстративний матеріал з цих творів в зазначених фразеографічних виданнях.

Включення до одного словника не є, однак, гарантією подальшого активного поширення контамінованого фразеологізму і його переходу в систему мовних знаків. Приміром, з посиланням на роботи Карла Маркса та Генріха Гейне в першому виданні "Німецько-російського фразеологічного словника" були зафіксовані КФО *j-n in Wut und Schaum versetzen* [1, с. 870] (= *j-n in Wut versetzen + vor Wut schäumen*) та *wie warme Semmeln Absatz haben* [1, с. 698] (= *wie warme Semmeln abgehen + Absatz haben/finden*), але до наступного видання цього словника в 1975 р. зазначені одиниці вже не потрапили. Іншими словами, головна роль в процесі узуалізації контамінованих (та й усіх інших) оказіоналізмів належить мовній спільноті, тому фіксація в довідникових джерелах авторських зворотів передбачає вивчення сфер їх поширення та тенденцій їх розвитку.

Розглянуті приклади свідчать про функціональну залежність контамінованих оказіоналізмів від низки взаємопов'язаних і взаємодіючих екстра- та інтралінгвістичних чинників, вплив яких на еволюцію кожної конкретної КФО різний. Приміром, нормативне становлення фразеологізму *sich einen Kopf machen* [6, с. 677], що виник на початку 70-х років минулого століття, було пришвидшено:

- а) його походженням із сфери усного спілкування;
- б) сполученням в ньому типових для усного мовлення компонентів *Kopf* та *machen*;
- в) новизною його образу, який помітно посилює експресивний потенціал висхідного значення;
- г) лаконічністю його форми;
- д) актуальністю його семантики та

е) засобами масової інформації: цей фразеологізм зустрічався тоді, зокрема, в публікаціях газет "Leipziger Volkszeitung", "Thüringer Landeszeitung", "Volkswacht", "Junge Welt", романі Х.Бастіана "Gewalt und Zärtlichkeit". Зараз цю КФО можна класифікувати як узуальний знак – вона увійшла до нового видання словника Duden та стала дериваційною базою для фразеологізму-антоніма *sich keinen Kopfmachen*.

Узагальнюючи інформацію про нормативне становлення потенційно узуальних КФО з однією словниковою фіксацією, можна висловити деякі міркування щодо актуальних причин динамізму контамінованих фразеологізмів німецької мови:

1. Значущість різних екстра- та інтралінгвістичних чинників в процесах узуалізації КФО неоднакова, що дозволяє поділити ці фактори на головні та другорядні.

2. Головні чинники, які сприяють переходу okazionalних КФО в узуальні, такі:

– екстралінгвістичні: усне мовлення як комунікативна сфера їх виникнення та актуальність явищ дійсності, які вони відображають, а також сучасні засоби масової інформації;

– інтралінгвістичні: "схрещення" в їх формі лише окремих компонентів дериваційних фразеологізмів, їх утворення на базі продуктивних фразеологічних моделей, лаконічність їх форм та вираження контамінованими формами модифікованого в аспекті конотації чи нового значення (в порівнянні із семантикою висхідних ФО).

3. Другорядну роль при нормативному становленні КФО грають такі фактори:

– екстралінгвістичні: художня література та особистість автора, який створив чи вжив у своєму творі okazionalну КФО;

– інтралінгвістичні: відносна простота формальних змін дериваційних фразеологізмів при їх контамінаційній взаємодії та семантичні розбіжності чи семантична несумісність висхідних ФО, в результаті контамінаційного об'єднання яких виникає новий – непередбачуваний і незвичайний фразеологічний образ.

4. На нинішньому етапі мовного розвитку найпродуктивнішим джерелом поповнення фразеологічного складу німецької мови новими КФО є сполучення в усному мовленні окремих компонентів двох структурно близьких, але семантично різних дериваційних фразеологізмів, що обумовлює посилення конотативного потенціалу семантики одного з них.

Література:

1. Бинович Л. Э. Немецко-русский фразеологический словарь. – М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1956. – 904 с.
2. Гавриш В.І., Пророченко О.П. Німецько-український фразеологічний словник. – К.: Радянська школа, 1981. – Т. 2. – 382 с.
3. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н.Ярцева. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
4. Осовецька Л.С., Сильвестрова К.М. Фразеологічний словник німецької мови. – К.: Радянська школа, 1964. – 715 с.
5. Dornseiff F. Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen. – Berlin: Walter de Gruyter & Co, 1959. – 922 S.
6. Handwörterbuch der deutschen Gegenwartssprache: in 2 Bd. / Von einem Autorenkollektiv unter der Leitung von G.Kempcke. – Berlin: Akademie-Verlag, 1984. – 1399 S.
7. Krüger-Lorenzen K. Deutsche Redensarten und was dahinter steckt. – München: Wilhelm-Heyne-Verlag, 1984. – 860 S.
8. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache. – Hamburg: Claassen Verlag, 1963. – Bd. I. – 532 S.
9. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache. – Hamburg: Claassen Verlag, 1963. – Bd. II. – 323 S.
10. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache. – Hamburg: Claassen Verlag, 1970. – Bd. VI. – 438 S.
11. Röhrich R. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten: in 2 Bd. – Freiburg-Basel-Wien: Herder-Verlag, 1976. – 1256 S.
12. Wähig G. Deutsches Wörterbuch. – München: Mosaik-Verlag, 1980. – 4358 S.
13. Wörter und Wendungen: Wörterbuch zum deutschen Sprachgebrauch. / Hrsg. Von E.Agricola. – 8., unveränd. Aufl. – Leipzig: Bibliographisches Institut, 1977. – 818 S.

Герасименко И. А.,

Горловский государственный педагогический институт иностранных языков

СЕМАНТИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА КОЛОРАТИВА ЖЁЛТЫЙ (на материале языка русского фольклора)

Надана стаття присвячена дослідженню семантики кольоропозначення жёлтый в мові російського фольклору. Метою є розкриття етнокультурної інформації, що закодована в кольоропозначенні жёлтый.

Ключові слова: колоратив, мова фольклору, семантика, структура значення.

Данная статья посвящена исследованию семантики колоратива жёлтый в языке русского фольклора. Цель статьи – раскрытие этнокультурной информации, заложенной в колоративе жёлтый.

Ключевые слова: колоратив, язык фольклора, семантика, структура значения.

This present paper is limited to the examination of semantics of the colour name yellow in folk Russian texts. The objective of the paper is revelation of the ethnocultural information which is coded in the colour name yellow.

Key words: colour name, the folk text, semantics, the structure of the meaning.

Как известно, в устном народном творчестве “язык сохраняет многое от доисторической старины” [2, с. 76]. Это утверждение относится и колоративам, в структуре значения которых отражена, кроме собственно цветовой, семантика, связанная с историей народа, его бытом, обычаями, традициями и ментальностью. Цель статьи – описать структуру значения используемого в языке фольклора колоратива *жёлтый*, акцентируя внимание на диффузности его семантики, нередко осложнённой “фольклорной символикой и реликтивными ритуальными представлениями” [10, с. 6]. И хотя исследование колоративов на материале языка фольклора входит в круг традиционно рассматриваемых, в работах учёных (например, А.Т. Хроленко, М.А. Бобуновой, Т.Е. Никулиной, Т.А. Павлюченковой, О.А. Петренко, Л. Раденковича и др.), как правило, только констатируется, что колоративы являются практически неизменными канонизированными образцами пласта народнопоэтической речи, заключающих в себе те значения, которые издревле имели.

Адъектив *жёлтый* в народнопоэтической речи “используется сравнительно редко” [14, с. 25], имея довольно ограниченные сочетаемостные возможности. Данное прилагательное включено, как правило, в состав выражений *жёлтый песок*, *жёлтые кудри*. Например: *Никогда не выгорает / На горе желтой песок* [19, с. 543]; *Как ухватит он Алёшку за жёлтые кудри, / Взял же он Алёшуньку охаживать, / А не слышно было в бухканье да охканья!* [12 (1), с. 153]. Спорадически основа *жёлт-* используется как компонент сложного слова для описания масти: *Смотрим, как говорил дедушка, и доподлинно, едет Пугачёв верхом на светло-жёлтом коне* [9, с. 238]. Однако лексема *жёлтый* в языке устного народного творчества связана не только с областью обозначения жёлтого цвета. Слово *жёлтый* наделено неоднозначной семантикой, в него вложены комплексы значений – ‘жёлтый’ и ‘тёмный’, ‘жёлтый’ и ‘светлый’.

Глубинная связь колоратива *жёлтый* с семантикой тёмного цвета не вызывает сомнений. Если согласиться с положением о том, что значение ‘тёмный’ в общепонятном плане первично по отношению к значению ‘светлый’, то, возможно, слово *жёлтый* было изначально наделено значением ‘тёмный’, семантика светлого цвета в данном колоративе вторична. Этот тезис подкрепляется этимологическим материалом. Так, данное прилагательное включено в один ряд с греч. *κελαίωός* ‘чёрный’ и др.-прусск. *golimban* ‘синий’ [5, с. 20] и, по-видимому, “родственно с *жуткий*, *жуть* (< ‘тьма’)” [8, с. 8] (ср. с.-хорв. *жѹт* ‘жёлтый’). Связь лексемы *жёлтый* с областью обозначения “тёмного” реализована в народнопоэтическом выражении *жёлтый песок*, которое в обрядовых текстах может актуализировать (кроме собственно спектральных свойств) мифопоэтический образ сырой земли и реализовывать “мотив захоронения” [14, с. 25]. Например: *Наша матушка / Да во сырой земле, / Да во жёлтом песке, / Крепко спит да в гробовой доске* [17, с. 216]; *Тяжёл камень на дно тянет, / Шёлкова трава ноги спутала, / Жёлты пески на груди легли* [17, с. 93]. Как следствие, образ жёлтого песка присутствует в inferнальных описаниях различных превращений и таинств. Ср.: *Уж вы сёстры мои вы родимые! / Вы подите-тка на сине море, / Вы возьмите-тка песку жёлтого, / Вы посейте-ка в саду батюшки. / Да когда песок взойдёт-вырастет, / Я тогда ж, сёстры, к вам назад буду* [16, с. 291]. В подобных примерах семантика колоратива *жёлтый* не связана с областью обозначения жёлтого цвета, здесь данная лексема наделена негативным значением ‘тёмный’. Ввиду этого можно поставить в заслугу некоторым лингвистам (М.А. Бобуновой, О.А. Петренко, А.Т. Хроленко) сближение слова *жёлтый* со значением ‘тёмный’ в фольклорных выражениях типа *сытучий жёлтый песок*, производимое, правда, без интерпретации семантической стороны данной близости. Например, у М.А. Бобуновой и А.Т. Хроленко находим: “Жёлтый песок – общефольклорное эпитетосочетание с весьма сложной семантикой. В ней проступает мотив захоронения” [1, с. 5]. Авторы не указывают на причины смысловой связи колоратива *жёлтый* со значением ‘тёмный’, тогда как наличие этой связи не случайно. Считаем, что в сочетании *жёлтый песок* отражено не конкретное “цветовое” значение, а скрыто реализована прототипическая семантика слова *жёлтый* как ‘тёмный’.

Связь адъектива *жёлтый* со значением ‘тёмный’ видна и в том случае, когда данный колоратив используется носителями русской лингвокультуры при передаче различных таинств и превращений. Например: *Видит он такое горе, подошёл до могилы, достал из-за пазухи три цветка: белый, жёлтый и красный. Бросил белый цветок – могила открылась; бросил жёлтый цветок – дыхание стало; бросил красный цветок – Ваня с Аннушкой живыми стали* [18 (3), с. 50]. Поскольку слово *жёлтый* присутствует в описании потустороннего мира, оно

символизирует мифические действия и перевоплощения. Ср.: *Увидал этот мужик барина, снял чёрный армяк и чёрный башлык, а надел жёлтый армяк да жёлтый башлык, подошёл к сосне и подпёр сосну плечом, а сосна та наклонилась на озимь* [18 (3), с. 144]. В данном примере адъектив *жёлтый* выступает речевым актуализатором запредельного и непостижимого, связан со значением ‘тёмный’. Примечательно, что такое понимание жёлтого просматривается не только в языке фольклора, оно вербализуется в заговорах, обрядах и суевериях ряда других славянских народов. К примеру, в южнославянских верованиях жёлтый – это обычный цвет мифических существ, которые “водят души на тот свет” [15, с. 139], тогда как жёлтые собаки, жёлтый петух, цыплята с жёлтыми ногами, жёлтый человек считаются способными уносить некоторые болезни (см. об этом более подробно: [15, с. 139–140]). Поэтому, руководствуясь принципом “клин клином” [7, с. 257], желтуху лечили с помощью растений жёлтого цвета: жёлтой розой – в Македонии, подсолнечником – в Сербии, ястребинкой и адонисом – в Украине.

По народным представлениям, жёлтый цвет воспринимается как нежелательный в свадебном обряде (ср. заметки о свадебном венке невесты в укр.: *В цей білий вінок були вкраплені з окрашеного воску квіточки рожеві, блакитні, червоні, тільки не жовті* (цит. по: [7, с. 256]). Жёлтый традиционно считается цветом разлуки и измены, что отражено в русской фольклорной традиции. Например: *Не носите, девки, жёлто, / Жёлтое – изменушка; / Только я буду носить – / Изменена девушка* [19, с. 479]; *Я узнала про измену, / Приколола жёлтый цвет. / Милый твёрдо убеждает, / Говорит: “Измены нет”* [19, с. 473]. В результате колоратив *жёлтый* как ‘тёмный’ альтернирует с лексемой *чёрный*: *Захватили и стольный Киев град. Убили Ярополка предательски. Помог им Блуд чёрной изменою* [11]. В выделенном сочетании вербализована глубинная содержательная равнозначность слов *жёлтый* и *чёрный*, прилагательные *жёлтый* и *чёрный* осмысливаются как ‘тёмный’. Однако зачастую лингвисты или только обращают внимание на то, что значения колоратива *жёлтый* сконцентрированы “вокруг двух полярных полюсов” [20, с. 474], или полагают, что слово *жёлтый* наделено в суеверных текстах лингвокультурными негативными коннотациями вследствие ассоциаций жёлтого цвета с увядающей растительностью и с цветом мёртвого тела. “Жёлтый цвет преобладает в природе во второй половине года – это цвет зрелых колосьев и засыхающих растений. Это время – преддверие зимы, холода и мрака, поэтому жёлтый цвет может быть связан и с потусторонним миром” [15, с. 139]. Думаем, что отрицательные смыслы данного колоратива нужно возводить к глубинной семантике слова *жёлтый*, т. е. к понятийному контексту “тёмного”.

В историко-культурной языковой традиции за колоративом *жёлтый* закреплена семантика не только тёмного цвета. В структуре значения данной лексемы заложено и значение ‘светлый’. Но и в русском, и в других языках связь слова *жёлтый* с семантикой светлого цвета (как, впрочем, и тёмного) остаётся невыясненной. Возможно, участие одного и того же адъектива в обозначении цветовой противоположности ‘тёмный’ – ‘светлый’ связано с общей тенденцией движения от “тёмного” к “светлому”, в результате которой колоратив *жёлтый* с общепонятийным значением ‘тёмный’ закономерно получил семантику светлого (жёлтого) цвета.

Слово *жёлтый* как ‘светлый’ реализовано, например, в сочетании *жёлтые кудри*: *Он берёт Илью да за жёлты кудри* [3, с. 38]. Объяснение использования прилагательного *жёлтый* со значением ‘светлый’ в рамках такого выражения мы находим у некоторых авторов. “Жёлтый, – пишет П. Д. Первов, – обычный эпитет при “волоса” и “кудри”... вероятно, здесь чувствовалось понятие светлого, т. е. прекрасного” (цит. по: [13, с. 65–66]). “Быть может, более точным будет определение “цветового” значения лексико-семантического варианта прилагательного *жёлтый* не как ‘жёлтый’, а как ‘ярко-жёлтый’, подчеркнув актуальность семы ‘яркий’, а также семы ‘цвета золота’”, – заключает Т.А. Павлюченкова [13, с. 66]. Колоратив *жёлтый* в сочетании *жёлтые кудри* традиционно понимается как ‘светло-русый’. Поэтому в синтагмах *жёлтые кудри*, *русые косы* лексемы *жёлтый*, *русый* синонимизируются. Выбор между колоративами *жёлтый*, *русый* зависит, по мнению учёных, только лишь “от определяемого существительного – кудри или коса” [1, с. 4]. Ср.: *Нагляделась бы на мила дружка / Во запас, / Разметала бы русу косыньку / По белым плечам* [17, с. 121]. Поэтому вхождение основ *жёлт-* и *рус-* в сложное слово *жёлто-русый* вполне логично: *Сидит-то девица да причитает / И ко своей-то косы да жёлто-русые: / “И моя-то коса да жёлто-руская, / Плетена у родители у матушки / Во новом во высоком во тереме”* [12 (3), с. 477].

Слово *жёлтый* как ‘светлый’ может быть семантически равнозначно лексеме *золотой*. Смысловая тождественность этих адъективов реализуется при описании цвета кос (кудрей, волос): *Схватил её за жёлты косы, да начал бить, стегать* [18 (2), с. 145]; *Да помутились у меня-де очи ясные, / Да смотрячись-де на красоту Чурилову, / Да на его-то на кудри на жёлтые* [16, с. 197]; *Вот поехали они за царицей золотые кудри* [18 (1), с. 229]; *Голова вся была курчава, а эти волосы, как кольца золотые, вились* [9, с. 422]. В русской традиции в силу естественно-географических и демографических условий люди “славянского типа внешности со светлыми волосами” издревле воспринимались как “правильные и нормальные” [6, с. 355]. В результате адъективы *жёлтый*, *русый*, *золотой*, используемые для описания признака красоты, взаимозаменяясь и отождествляясь, вербализуют область светлого (*жёлтый*, *русый*, *золотой* = ‘светлый’). Отметим, что на ассоциативные связи слова *жёлтый* с золотом обращают внимание некоторые лингвисты (см., например: [7, с. 257]), однако причины этой связи не объясняют.

Адъектив *жёлтый*, будучи закреплённый за областью обозначения светлого цвета, может быть семантически равнозначен слову *белый*. Ср. контекстуальное значение сочетания *белый горох* с образным выражением *жёлтые кудри*: *Не белой горох рассыпается, / Чуриловы жёлты кудри валяются* [12 (3), с. 573]. К сожалению, учёные, указав на семантическую тождественность рассматриваемого слова с лексемой *белый*, дальше констатации этого факта не продвинулись (“... прилагательное *жёлтый* вступает в ассоциативные связи с прилагательным *белый*, ставшим универсальным знаком оценки” [1, с. 4]). Считаем, что ответ надо искать в глубинной особенности колоративов – с помощью одного слова выражать разные, иногда диаметрально противоположные значения.

Как пишет В.В. Виноградов, “вне зависимости от его данного употребления слово присутствует в сознании со всеми своими значениями, со скрытыми и возможными, готовыми по первому поводу всплыть на поверхность” [4, с. 21].

Адъектив *жёлтый* наделён семантикой светлого цвета и в сочетании *жёлтая акация: Во саду рвала цветочки – жёлтую акацию* [19, с. 585]. В данном выражении слово *жёлтый* выступает в видовой функции, отличая образ жёлтой акации от белой. Очевидным остаётся то, что в народнопоэтическом сочетании *жёлтая акация* прилагательное *жёлтый* находится в области обозначения светлого цвета.

По сути, тождественность слов *жёлтый*, *русый*, *золотой*, *белый* в приведённых примерах объясняется их общей лингвокультурной семантикой: ‘жёлтый’, ‘русый’, ‘золотой’, ‘белый’ – это ‘светлый’. Следовательно, представленные значения колоратива *жёлтый*, его коннотативная разноплановость позволяют считать, что в данное слово вложен и собственно цветовой признак, и смыслы, связанные с архетипической идеей тьмы и света.

Изложенное позволяет считать, что в архаичных текстах, к числу которых принадлежит памятник фольклорной традиции, прослеживается глубинный номинативный смысл слова *жёлтый*. Колоратив *жёлтый* изначально мог употребляться носителями языка для выражения значения ‘тёмный’, поэтому данное слово не различалось с лексемой *чёрный* и наделялось, в ряде случаев, лингвокультурными смыслами ‘неизведанный’ и ‘таинственный’. Получив семантику светлого цвета, лексема *жёлтый* стала передавать значения ‘русый’, ‘золотой’, ‘белый’, соответственно, отождествляться со словами *русый*, *золотой*, *белый*. Данный факт может быть подтверждением мысли о том, что одни и те же слова были задействованы в обозначении цветовой противоположности “тёмного” – “светлого”. Безусловно, это положение требует дальнейшей проверки на материале других текстов и колоративов, что и будет нами сделано в последующих работах.

Литература:

1. Бобунова М. А. Пробная статья. “Жёлтый” / М. А. Бобунова, А. Т. Хроленко // Фольклорная лексикография : сб. науч. тр. – Вып. 4. – Курск : Изд-во КГПУ, 1995. – С. 3-13.
2. Буслаев Ф. И. Исторические очерки русской народной словесности и искусства : [в 2 т.] / Ф. И. Буслаев. – Т. 1. – СПб., 1861. – 714 с.
3. Былины / [сост., вступ. ст., подгот. текстов и коммент. Селиванова Ф. М.]. – М. : Сов. Россия, 1988. – 576 с.
4. Виноградов В. В. Русский язык (Грамматическое учение о слове) / В. В. Виноградов : учеб. пособие [для вузов] ; отв. ред. Г. А. Золотова. – [3-е изд., испр.]. – М. : Высш. шк., 1986. – 640 с.
5. Кезина С. В. История цветообозначений в русском языке : учеб.-метод. пособие к спецкурсу / С. В. Кезина / Пензен. гос. пед. ун-т им. В. Г. Белинского. – Пенза, 2000. – 50 с.
6. Колмогорова А. В. Языковое значение и речевой смысл : Опыт функционально-семиологического исследования прилагательных-обозначений светлого и тёмного в современных русском и французском языках / А. В. Колмогорова. – Новокузнецк, 2006. – 380 с.
7. Колосова В. Б. Цвет как признак, формирующий символический образ растений / В. Б. Колосова // Признаковое пространство культуры / Отв. ред. С. М. Толстая. – М. : Индрик, 2002. – С. 254-266.
8. Луценко Н. А. Из записок по диахронической семантике : ‘синий’ / Н. А. Луценко // Нова філологія. – Запоріжжя, 2004. – № 1 (20). – С. 5-13.
9. Народная проза / [сост., вступ. ст., подгот. текстов и коммент. Азбелева С. Н.]. – М. : Русская книга, 1992. – 608 с.
10. Никулина Т. Е. Цветовые прилагательные в языке различных жанров русского фольклора : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Т. Е. Никулина. – М., 1989. – 16 с.
11. О Добре Хазарище, его племяннике князе Владимире, русском богатыре Вольге Ивановиче и его сыне Иване Варяжко. – Режим доступа к произведению : <http://geocities.com/vodin2000/b6.html>.
12. Онежские былины : [в 3-х т.]. / [записанные А. Ф. Гильфердингом]. – Изд. 4-е. – М.–Л. : Изд-во АН СССР. – Т. 1. – 1949. – 735 с.; Т. 3. – 1951. – 670 с.
13. Павлюченкова Т. А. Анализ функционирования цветочных прилагательных в текстах русских былин / Т. А. Павлюченкова // Источниковедческие и текстологические материалы в лингвистических курсах : метод. рекомендации / Моск. гос. пед. ин-т. – М. : МГПИ, 1984. – С. 63-73.
14. Петренко О. А. Жёлтый и Yellow в народной лирике двух эпосов / О. А. Петренко // Фольклорная лексикография : сб. науч. тр. / Курск. гос. пед. ун-т. – Вып. 4. – Курск, 1995. – С. 24-25.
15. Раденкович Л. Символика цвета в славянских заговорах / Л. Раденкович // Славянский и балканский фольклор. Реконструкция древней славянской духовной культуры : источники и методы / АН СССР ; Ин-т славяноведения и балканистики / Отв. ред. Н. И. Толстой. – М., 1989. – С. 122-148.
16. Русская народная поэзия. Эпическая поэзия : сборник / [вступ. статья, предисл. к разделам, подг. текста, коммент. Б. Путилова]. – Л. : Худож. лит., 1984. – 440 с.
17. Русский фольклор / [сост. и примеч. В. Аникина]. – М. : Худож. лит., 1986. – 367 с.
18. Сказки : [в 3-х кн.]. / [сост., вступ. ст., подгот. текстов и коммент. Круглова Ю. Г.]. – М. : Сов. Россия. – Кн. 1. – 1988. – 544 с.; Кн. 2. – 1989. – 576 с.; Кн. 3. – 1989. – 624 с.
19. Частушки / [сост., вступ. ст., подгот. текстов и коммент. Ф. М. Селиванова]. – М. : Сов. Россия, 1990. – 656 с.
20. Чистякова Г. В. Язык и культура: элементы концептуального анализа цветообозначения жёлтый (на материале английского и русского языков) / Г. В. Чистякова // Наука и образование : материалы Всерос. научн. конф., 20-21 февраля 2003 г. [в 4 ч.]. – Ч. 3. Лингвистика. – Белово, 2003. – С. 469-474.

Гнаповская Л. В.,

Українська академія банківського дела Національного банку України, г. Суми

“ВОЙНА” И “МИР” В ИМЕНИ: ДИАЛОГ ИЛИ ПРОТИВОСТОЯНИЕ?

У статті смислова структура власної назви розглядається на тлі інтерпретації лінгвокультурного потенціалу, закодowanego у семантиці апеллятивів сучасних англійських антропонімів германського походження. Детальному аналізу піддається специфіка мовної репрезентації домену “Військова сфера”.

Ключові слова: власна назва, ономастична номінація, антропонім, культурологічний потенціал, концептуальний домен.

В статье смысловая структура имени собственного рассматривается в контексте интерпретации лингвокультурного потенциала, закодированного в семантике апеллятивов современных английских имен германского происхождения. Детальному анализу подвергается специфика языковой репрезентации домена “Военная сфера”.

Ключевые слова: имя собственное, ономастическая номинация, антропоним, культурологический потенциал, концептуальный домен.

The article considers the issue of a proper name's notional structure with respect to interpreting linguistic and cultural potential encoded in appellative semantics of modern English anthroponyms of Germanic origin. Specific features of language representation of the domain “Military sphere” is under detailed analysis.

Key words: proper name, onomastic nomination, anthroponym, culturological potential, conceptual domain.

Внимание лингвистов к проблемам изучения языковой номинации сегодня во многом обусловлено вхождением в спектр семантического анализа когнитивного подхода, что позволило сориентировать исследования в этой области на раскрытие механизмов языковой деятельности в ее неразрывной связи с мышлением и реальностью. Когнитивный ракурс изучения семантики языкового знака позволяет по-новому осмыслить таксономию различных групп номинативных единиц, особенно тех, чей статус в языковых классификациях до сих пор дискутируется. К таким единицам, в частности, относится имя собственное. Тайна его смысловой структуры до сих пор не разгадана, а его функционирование в ряде языковых ситуаций настолько отлично от соответствующего поведения других языковых категорий, что это, по словам Ю.М. Лотмана, “невольнo наталкивает на мысль о том, что перед нами – инкорпорированный в толщу естественного языка некоторый другой, иначе устроенный язык” [4, с. 287].

Авторский подход к рассмотрению качественной природы имени собственного и антропонимикона как одной из подсистем ономастического пространства языка базируется на признании следующих положений.

1. Своеобразие ономастической номинации заключается в том, что с помощью онимов как языковых знаков осуществляется различение объектов реального мира в классах предметов и явлений, представляющихся важными в жизни общества. Идентифицируя посредством языковых единиц пространства, соответствующие национальному, государственному и социальному членению мира, ономастикон представляет собой ту лексическую подсистему, бытие которой целиком обусловлено социально-историческими, экономическими и социокультурными факторами, и исследование которой через призму понятия “широкого”, “социокультурного” контекста” порождает многочисленные языковедческие импликации, предполагая анализ взаимодействия собственно языковых и экстралингвистических факторов в ее семантической структуре.

2. Реконструкция внутренней формы имени собственного позволяет декодировать свернутое в ней семантическое пространство текста. Текст этот представляет собой структурно-семантическое единство, репрезентирующее определенный социальный сюжет, т.е. “пакет знаний” об одной из моделей интеграции именуемого объекта в современный ему социальный мир. Текст этот функционирует как номинативно-коммуникативное целое в широком контексте культуры социума, и на этом основании определяется нами как особый вид текста – свернутый национально-культурный текст [2].

3. Личные имена как элементы ономастического пространства функционируют как своеобразные культурно-исторические и языковые индексы, представляя собой промежуточную сферу, в которой лингвистические и внеязыковые факторы вступают в наиболее тесные контакты. С одной стороны, связь антропонимов с системой языка проявляется в оформлении их как грамматических и словообразовательных категорий последнего. С другой стороны, антропонимы – это социально-исторические образования, которые возникли в конкретных условиях как необходимый элемент человеческого общения. В семантике их апеллятивов закодированы знания об общественной формации, служащей контекстом для их возникновения и функционирования. Как “зеркало культуры”, они отражают разнообразные стороны жизни социума, включая экологические, мировоззренческие, этические и аксиологические черты, определяющие этническую индивидуальность народа. Так, М.Морошкин в “Славянском Именослове”, называя имена “сокращенной историей внутреннего быта и духа народного”, отмечает, что личные имена имеют важное значение не только как языковой материал, но и как памятка народных взглядов, понятий и представлений, поскольку нередко “там, где молчат хроники и исторические памятники, начинают повесть собственные имена” [6, с. 17].

Цель данной статьи – проиллюстрировать мысль о ценности ономастического материала как важного источника информации о процессах, характеризующих определенный этап в развитии конкретного социума, на материале современных английских имен, апеллятивы которых восходят к общегерманским и англосаксонским основам. В частности, рассматривая представленную в ономастическом пространстве рассматриваемых антропонимов систему аксиологических ценностей англосаксов эпохи раннего средневековья, мы по сути интерпретируем ее через призму интенции родителей видеть нарекаемого именем ребенка “вписанным” в общую модель поведенческого типа общества, желания через имя реализовать свои моральные приоритеты и установки в нарекаемом этим име-

нем ребенку как ценностно значимом “другом”. Иными словами, мы анализируем, в терминологии М.М. Бахтина, “амплитуду биографического мира /.../ и характер авторитетной “дружести”, в зависимости от которых возможны два типа “биографически ценностного сознания”: авантюрно-героический тип и социально-бытовой тип [1, с. 135].

Как показал проведенный анализ, сознание средневековых англосаксов можно охарактеризовать как сознание первого типа – авантюрно-героическое, в основе которого, в концепции М.М. Бахтина, лежит “воля быть героем, иметь значение в мире других” [1, с. 136], прославить себя. При этом понятие “слава” доминирует в семантике рассматриваемых лексем: ведь быть богатым, благородным, отважным, мудрым, а значит известным – все это варианты единого стремления к славе и связанным с ней силе, счастью, чести, богатству и т.п. Подтверждение этому – высокая частотность в составе англосаксонских имен компонента “слава” (восходящего к древневерхненемецкой (далее – двн) основе *hrōd* / *hruod*), где он сочетается с лексемами, отсылающими исследователя к номинациям объектов из военной (см. имя *Roger* – “слава” + “копье”), экономической (*Roderic(k)* – “слава” + “богатый ® могущественный”), социально-юридической (*Roldal* – “слава” + “управлять (власть)”) сфер, а также с элементом “волк”, метафорически символизирующим “силу, воинскую доблесть” (*Rudolph* – “слава” + “волк”). Элемент “слава” составной частью входит в вербализуемые упомянутыми основами концепты “сила”, “власть”, “богатство”, “могущество” и, следовательно, пронизывает указанные сферы общественной деятельности, а в сочетании с элементом “яркий, т.е. знаменитый” (древнеангл. *beorht*) в имени *Robert (Rupert)* “слава” получает свое визуальное воплощение – она сияет, привлекая внимание и делая носителя имени ещё более знаменитым.

В целом, анализ апеллятивов английских имен германского происхождения показал, что в лексемах, представляющих концептуальный домен “Аксиологические ценности”, реализуется одна из моделей славы, которые, по утверждению Ю.М. Лотмана, знало раннее средневековье – модель феодально-рыцарская [5, с. 83]. Здесь релевантным является признак “слава/бесславие” (“известность/неизвестность”), а не признак “вечность/тленность” (“земная слава мгновенна”), доминирующий в христианско-церковной модели славы. Таким образом, указанный языковой факт служит убедительным доказательством того, что к моменту возникновения проанализированных имен с аксиологически маркированной семантикой христианство как система религиозных убеждений еще не заняло прочных позиций в сознании англосаксонских народностей.

Рассмотренные выше концепты из аксиологического домена логично коррелируют с понятиями, отражающими одну из основополагающих характеристик и ценностей социального бытия средневековых англосаксов – их воинственность. В модели мира, реконструируемой на основе анализа апеллятивов английских имен германского происхождения, языковая представленность домена “Военная сфера” находится вне всякой конкуренции, поражая детальностью описания и создавая даже впечатление некой “раздутости”. Эта видимость гипертрофированности возникает из-за обилия наименований одного и того же понятия (напр., 5 обозначений “битвы” – двн *gunt* / др.-англ. *gūþ*, двн *hiltja*, двн *hadu*, др.-английг. др.-англ. *beadu*; 4 обозначения “защиты” – герм. **gard*, двн *munt* / др.-англ. *mund*, двн *burg* / др.-англ. *beorgani* др.-англ. *weard* / *weardian* со значением “стража / охранять”), подробного перечисления видов вооружения (“копье”, “меч”, “секира”, “лук из тисового дерева”, “щит”, “шлем”, “кольчуга”, “броня”), а также высокой частотности большинства лексем, которые семантически связаны с номинациями объектов военной сферы.

В частности, говоря о наличии в апеллятивах имен анализируемого типа лексем, воплощающих тесно связанное с военной деятельностью понятие “защита”, следует отметить, что данный концепт восходит к тому периоду в развитии этносознания англосаксов, когда последнее определялось термином “гентилизм” и обозначало необходимость защиты территории проживания общности “Мы” от нападений со стороны чужеродных “Они”. Так, по свидетельствам историков, вплоть до XIV в. лица, следившие за неприкосновенностью границы, носили название “страж”. Стражи (*wardens*) были известны как представители местной знати, стоящие во главе “марок”, на которые в XIII в. делились пограничные области Англии – Нортумберленд, Кемберленд и Северная Англия [7, с. 117]. Отсюда – высокая частотность лексемы *weard* в составе рассматриваемых имен, носителями которых были представители высших слоёв англосаксонского общества. Указанная лексема зафиксирована в 16 именах (15 муж. и 1 жен.) и употребляется преимущественно в качестве второго компонента композитных имен в сочетании с элементами, обозначающими высшие аксиологические ценности англосаксонской эпохи. Данный факт свидетельствует о значимости этого понятия в модели мира рассматриваемой культурно-исторической традиции. Подтверждение этому – муж. имена *Edward* – “владение, богатство” + “защита”, *Hereward* – “смелый” + “защита”, *Willard* – “воля, желание” + “защита”. Употребление лексемы *weard* в таких именах как *Durward* – “дверь” + “стража, защита”: букв. “швейцар”, *Steward/Stuart* – “дом, зал” + “стража, защита”: букв. “домоправитель”, *Millard* – “мельница” + “стража, защита”: букв. “мельник”, которые генетически являются отфамильными образованиями, свидетельствует о сохранении понятием “защита” своей релевантности и на более поздних этапах развития англосаксонского общества.

Проанализированные выше примеры наглядно подтверждают мысль Е.А. Шервуд о том, что в условиях сохранявшегося ещё в тот период института “кровной мести” как одной из разновидностей вражды и локальной формы ведения войны, “война раньше достигла развитых форм, чем мир” [7, с. 95]. При этом понятие “мира” является как бы обратной, теневой стороной концепта “война”, отражая один из возможных и наиболее желаемых способов разрешения конфликтных ситуаций. Свидетельство тому – древнеанглийская лексема “*frith*” со значением “мир”, которая в качестве структурного компонента входит в состав таких английских имен как женское *Fri(e)da/Freda* (“мир”) и мужские *Frederick* (“мир” + “могущественный, богатый”); *Ferdinand* (“мир” + “отвага”); *Geoffrey* / *Jeffrey* (“область, край” + “мир”); *Godfrey* (“бог” + “мир”); *Humphr(e)y* (“великан (воин)” + “мир”); *Manfred* (“человек” + “мир”); *Siegfried/Seyfried* (“победа” + “мир”); *Wilfred* (“воля, желание” + “мир”); *Winfred/Winfrid* (“друг” + “мир”). Данная лексема не уцелела в современном английском языке и сохранилась только в качестве элемента апеллятивных основ названных антропонимов, в чем повинно влияние французского слова “*paix*” (современное английское “*peace*”). Последнее появилось на Британских островах во времена правления норманского герцога Вильгельма Завоевателя и постепенно вытеснило “*frith*” из диалектов англосаксонских областей. Однако, зафик-

сированность указанного элемента в составе германских антропонимов свидетельствует о релевантности обозначаемого им понятия в контексте мировосприятия эпохи и может дать чрезвычайно интересный материал об этносоциальных процессах того периода.

Так, анализ характера коммуникативного общения как в целом обществ, находящихся в стадии разложения первобытнообщинного строя, так и отдельных индивидов и членов различных общностей, показывает, что концепт "мир" был ключевым в контексте англосаксонской (шире $\frac{3}{4}$ общегерманской) культурно-исторической традиции. Идея "мира-родства" вписывалась в общую концептуальную модель этнического сознания того периода, которую в наиболее общем виде Г. Сюч определяет как "гентилизм", т.е. психологическое противопоставление отдельных общностей "МЫ" $\frac{3}{4}$ "ОНИ" (напр., англ и саксы, англосаксы и датчане и т.п.), основанное на чувстве принадлежности к единому роду [8, с. 255]. В представлении германских народов некая сила мира соединяла различные племена. При этом основой "мира" у англосаксов являлся договор, который заключался письменно и подкреплялся устно определенными действиями.

Лексема "frith" встречается в англосаксонских законах наряду со словами "sib" ("родство, род") и "cuth" ("известный", а значит – "родной") уже в IX веке [7, с. 91]. По свидетельствам историков, лексемы "sib" и "cuth" употреблялись в официальных документах для заключения мирных соглашений, носящих в своей основе кровнородственные связи. Понятие же, обозначенное словом "frith", выражало смысл "мир – мирные отношения" и объединяло две различные этнические общности, не опираясь на какое-либо родство. Так, в законах короля Альфреда можно найти следующую статью: "Это есть мир ("frith"), который король Альфред и король Гутрум и уитаны всех родов англов и всего народа в целом, что проживает в восточной Англии вместе заключили и клятвами укрепили за себя самих и за своих потомков как рожденных, так и (еще) нерождённых, которые пользуются милостью Господа или нашей". Подобным образом осмыслен "мир" ("frith") в договоре королей Эдуарда и Гутрума: ".../ как англ и даны пошли на постоянный мир ("frith") и дружбу /.../", а также в законах короля Этельреда: "Если сотоварищ по миру ("frith-man") короля Этельреда прибудет в немирную страну ("unfrithland") и тут подходит войско той земли, так пусть его король и все его добро имеют мир ("frith"), т.е. "неприкосновенность". Приведенная статья является одним из пунктов мирного договора, заключенного между англосаксами и датчанами. В 1018 году при помощи "frith" король Кнут также утверждает мир между датчанами и англосаксами: "Именем Господа. Это есть предписание, которое определено и решено мудрейшими соответственно со многими добрыми предварительными условиями; пусть будет, как только король Кнут по совету своих уитанов установил, что мир ("frith") и дружба ("freondscipe") между датчанами и англами, и пусть будет положен конец всем их разногласиям" (перевод Е.А. Шервуд [7, с. 91-92]).

Как видим, опорой "мира" выступало не кровное родство, а дружба. При этом концепт "мир" нес оттенок оформляющейся государственности и, будучи абстрактным понятием, объединял людей как внутри одной этнической общности, так и лиц различных этнических групп не по принципу родства, а на правовой основе возникающего государства.

Таким образом, исходя из лингвистических данных, представленных в семантике английских имен германского происхождения, можно сделать вывод о том, что война как символ разъединения и воссоединения, устранения беспорядка и установления порядка из хаоса путем мира, символ извечного конфликта между добром и злом в природе человека, символ достижения единства [3, с. 42], была одной из важнейших сфер жизни средневековых англосаксов, разновидностью их общественной деятельности, неотъемлемым и необходимым атрибутом их социального существования.

Подводя итоги проведенного исследования, отметим, что исходной в нем является мысль о двойственной природе личного имени. С лингвистической точки зрения, всякий антропоним – это свернутый текст с присущими ему структурно-семантическими параметрами и закономерностями функционирования в системе языка. С точки зрения социально-исторической, имя – это своеобразный индекс этнической интеграции индивида в современное ему общество, сложный и многомерный знак человека-личности, раскрывающий свой потенциал в широком контексте культуры (материальной и духовной) социума, его породившего. В целом, предпринятая нами попытка выйти за рамки замкнутой "в-себе-и-для-себя" системы языка и привлечь к анализу английской антропонимической системы данные смежных с лингвистикой наук (антропологии, этнографии, социологии, культурологии) вносит определённый вклад в решение давнего, но до сих пор незавершенного спора о том, как структурировано смысловое пространство, свернутое за внутренней формой антропонима как лингвистической единицы.

Литература:

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / Михаил Михайлович Бахтин. – М.: Искусство, 1979. – 424 с.
2. Гнаповська Л. В. Лінгвокогнітивні та лінгвокультурологічні характеристики англійських антропонімів германського походження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Л. В. Гнаповська. – К., 1999. – 19 с.
3. Купер Дж. Энциклопедия символов / Джеймс Купер. – М.: Изд-во ассоциации Духовного единения "Золотой век", 1995. – 401 с.
4. Лотман Ю. М., Успенский Б. А. Миф – имя – культура / Ю. М. Лотман, Б. А. Успенский // Труды по знаковым системам: Учён. зап. / Тартуский гос. ун-т. – 1973. – Вып. 308. – Т. VI. – С. 282-306.
5. Лотман Ю. М. Культура и взрыв / Юрий Михайлович Лотман. – М.: Гнозис; Изд. группа "Прогресс", 1992. – 271 с.
6. Синенко В. С. Имя и судьба / В. С. Синенко // Филол. науки. – 1995. – №3. – С. 14-22.
7. Шервуд Е. А. От англосаксов к англичанам (к проблеме формирования английского народа) / Евгения Андреевна Шервуд. – М.: Наука, 1988. – 237 с.
8. Szücs G. "Nationalität" und "Nationalbewusstsein" im Mittelalter / G. Szücs // Acta Historica. – 1972. – Vol. XVIII. – № 3-4. – S. 251-273.

Головань Е. О.,
Донецький національний університет

ПРО ПЕРЕНОСНЕ ЗНАЧЕННЯ Й НЕРЕФЕРЕНТНЕ ВЖИВАННЯ ІМЕННИКІВ В ОДНИНІ

У статті розглянуто особливості позначення множини об'єктів незбірними іменниками у формі однини в українській, російській та англійській мовах. Описано підходи до аналізу такого незбігу плану змісту й плану вираження, орієнтовані на контекст речення або на співвідношення з дійсністю.

Ключові слова: іменник, множина, однина, переносне значення, референтність.

В статье рассматриваются особенности обозначения множества объектов несобирательными именами существительными в форме единственного числа в украинском, русском и английском языках. Описаны подходы к анализу данного явления, апеллирующие к определяющей роли контекста предложения, или же ориентирующиеся на соотношение с действительностью.

Ключевые слова: имя существительное, единственное число, множественное число, переносное значение, референтность.

The paper is devoted to revealing the idea of plurality in the singular form by analysis nouns in the Ukrainian, Russian and English languages. The distinctions between the investigations of plural meaning of these nouns based on the defining role of sentence context and on actualities are drawn.

Key words: noun, plurality, singular, a figurative sense, reference.

Спільне і відмінне між теорією референції і теорією значення визначено в [3, с. 40-55]. Згідно з А.П. Загнітком, перша досліджує смисли мовних одиниць (саме вони забезпечують зв'язок мови з мисленням), способи їх комбінування та відношення між ними, тоді як друга розглядає зв'язки мови з об'єктивною дійсністю [3, с. 54-55]. Питання вираження семантики множинності формою однини іменників вивчали мовознавці – представники обох теорій.

Загалом особливості вживання форм числа іменників проаналізовано в [5]. О.В. Красильнікова виділяє чотири аспекти вивчення питання кількості. Розглянемо детальніше. Представники денотативного аспекту намагаються вирішити питання про те, які характеристики закладено в категоріальних значеннях форм числа, а які з них виводяться із контексту. Як саме впливає контекст на узагальнене осмислення речень з іменником в однині визначив Д.І. Руденко [10]. О.О. Потєбня звернув увагу на вживання незбірних конкретних іменників у формі однини у функції “образу суцільної множинності”, “символу множинності” (*привалила птица к круту берегу*) і кваліфікував це як синекдоху [8, с. 25]. М.О. Шелякін серед способів реалізації кількісних відношень формою однини іменників, окрім збірної множинності, відзначає синекдохічну (рос. *Кроет уж лист золотой Влажную землю в лесу*) і дистрибутивну (рос. *повелено брить им бороду*) репрезентацію роздільної множинності, а також загальнопонятійну репрезентацію всього класу предметів (*Вовк – хижак*) [13, с. 16–18]. Як і логіки, М.О. Шелякін наголошує на необхідності розмежовувати поняття збірності й загальності.

І.Р. Вихованець відзначає в категорії числа такі елементи значення, які виражають протиставлення предметів за їхньою розчленованістю / не розчленованістю й ілюструє використання грамеми однини в значенні узагальненої множинності (*Риба живе у ставках*) для позначення нерозчленованої множинності та грамеми множини (*Риби живуть у ставках*) для позначення розчленованої множинності [11, с. 93]. Згідно з О.О. Лешковою, на специфіку відображення формою однини класу предметів впливає те, що вона оформляє слово як номінативну одиницю, тому їй властиве відображення класу предметів як такого (*Собака давно став домашньою твариною*) [6, с. 94].

О.О. Реформатський граматичним парадоксом збірних іменників назвав те, що множинність передається за допомогою однини [9, с. 77]. Мета статті – проаналізувати наявні в лінгвістичній літературі підходи до аналізу вираження значення множинності незбірними іменниками у формі однини в українській, російській та англійській мовах.

Випадок, коли форма перетинає межі своєї семантичної царини, вживаючись для позначення принципово іншого референта або класу референтів, С. С. Єрмоленко зараховує до експресивних уживань граматичних форм і говорить про виникнення у форми переносного значення або транспозицію форми в невласливий для неї контекст [1, с. 8]. Саме під впливом контексту транспозиції значення цієї форми переосмислюються в бік множинності, і разом із тим цей новий референт, множинність, образно інтерпретується як одиничність. Вихідним пунктом у цьому процесі, що породжує значення множинності, є матеріальний аспект граматичної форми однини [1, с. 10-11]. Так, у прикладі У. Чейфа *An elephant likes peanuts* ‘Слон полюбає арахіс’, де йдеться про слонів загалом, контекст суперечить значенню конкретної одиничності, яке зазвичай властиве поєднанню неозначеного артикля й іменника, і позначає тут всю сукупність цих тварин. За С.С. Єрмоленком, форма однини іменника виражає родово поняття в прямому вживанні при поєднанні із неозначеним артиклем: *The elephant likes peanuts*. Наявність категорії артикля, згідно з ученим, забезпечує можливість формальної диференціації переносного й непереносного вираження певною грамею родового значення.

Лінгвісти акцентують уваги на тому, що при вираженні родового смислу формою однини іменника російська й англійська мови виявляють певну різницю, пов'язану із наявністю в останній категорії артикля. О. Есперсен серед можливих п'яти способів вираження так званого “всезагального числа” в англійській мові називає: 1) іменник в однині без артикля – це іменники *man* і *woman*: *Man cannot live by bread alone*, а також назви маси, матеріальної або нематеріальної: *Blood is thicker than water*; *History is often stranger than fiction*); 2) іменник в однині з неозначеним артиклем: *A cat is not as vigilant as a dog* “Кішка не така пильна, як собака”; 3) *The dog is vigilant* “Собака пиль-

ний” [2, с. 235–236]. У граматиках вживання іменника із неозначеним артиклем (із узагальнюючим значенням) кваліфікують як позначення цілого класу подібних об’єктів через одного його представника: *A hacker is usually a very proficient programmer* “Зазвичай хакер – майстерний програміст”. Апелювання до поняття референції при вивченні артикля [12, с. 278] дозволяє вченим робити такі висновки: при іменниках в узагальнено-родовому значенні опозиція між артиклями значною мірою нейтралізується. Означений артикль виконує тут синтетичну тотальну функцію, що відображає універсальну референтну область як цілий клас, протиставлений іншим класам (англ. *The whale is the largest of animals* “Кит – найбільша тварина”), тоді як неозначений артикль вказує на аналітичне відображення цієї універсальної області: *A whale (every whale) breathes air* “Кит (кожен кит) дихає повітрям”.

Розглянемо приклади аналізу семантики числа, орієнтовані на реальну або уявну дійсність, ситуації мовлення (виконані у світлі теорії референції – співвіднесення висловлювання та його частин із дійсністю). Добре відоме в лінгвістиці введення К. Доннеланом протиставлення операції референції (прив’язування властивості до її носія) й актуалізації (індивідуалізації конкретних носіїв певної властивості). Для нас вагомим буде твердження про те, що до опозиції референтних і атрибутивних уживань належить і протиставлення конкретності й неконкретності [3, с. 45]. В.О. Плуґян визначає такі два типи вживання іменників: 1) іменник позначає один або декілька конкретних об’єктів: *Я хочу бачити цю людину*; – що зазвичай кваліфікують у мовознавчій літературі як референтне вживання (specific); 2) іменник X позначає загалом цілий клас об’єктів з іменем X, не роблячи ніякої внутрішньої “індивідуалізації”: *Людина не може довго витримати без води та їжі* – це нереперентне вживання (generic, non-specific) [7, с. 285]. Усі референтні вживання співвідносяться із конкретним представником певного класу об’єктів і припускають апеляцію до певних індивідуальних властивостей його представників, які дозволяють відрізнити їх від решти [7, с. 286]. О. К. Кіклевич говорить про репрезентацію іменних груп двома типами: референтним (індивідуалізованим) і генеричним (нереперентним, предикатним) [4, с. 187]. Відмінність денотативних статусів слів форм лінгвіст пов’язує з семантичною структурою знака, що містить два компоненти, які в різних працях отримали назву денотація – сингіфікація, екстенціонал – інтенціонал, об’єм – зміст тощо. Завдяки сингіфікативному компоненту здійснюється характеристика об’єкта (передається інформація й про його вміщення до певного таксономічного класу), денотативний компонент значення слова зумовлює його референтне вживання [4, с. 188].

Пояснення незбігу плану змісту (одиночність) й плану вираження (множинність) у межах теорії значення апелює до понять переносного вживання слова (синекдоха; позначення класу об’єктів шляхом називання одного його представника), розвитку переносного значення графеми однини (концепція С.С. Єрмоленка). Представники теорії референції аналізоване явище висвітлюють як нереперентне вживання іменника (коли ім’я не позначає не об’єкт дійсності безпосередньо, а ознаку), говорять про генеричну репрезентацію іменних груп. Урахування прагматичного чинника – вияв ставлення мовця до повідомлюваного через вживання ним певних числових форм іменників – постає перспективою подальшого дослідження.

Література:

1. Ермоленко С. С. Образные средства морфологии [Текст] / С. С. Ермоленко. – К. : Наук. думка, 1987. – 124 с.
2. Есперсен О. Философия грамматики [Текст] / Отто Есперсен; Пер. с англ. В. В. Пассека, С. Сафроновой. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 404 с.
3. Загнітко А. П. Сучасні лінгвістичні теорії [Текст] / А. П. Загнітко. – Донецьк : Юго-Восток, 2007. – 219 с.
4. Кіклевич А. К. Притяжение языка [в 3 т.] : Т. 3. – Грамматические категории. Синтаксис [Текст] / А. К. Кіклевич. – Olstyn, 2009. – 460 с.
5. Красильникова Е. В. Некоторые проблемы изучения морфологии русской разговорной речи [Текст] / Е. В. Красильникова // Проблемы структурной лингвистики 1981 / отв. ред. В. П. Григорьев. – М. : Наука, 1983. – С. 107-120.
6. Лешкова О. О. К вопросу о функционально-семантической категории собирательности в русском и польском языках [Текст] / О. О. Лешкова // Советское славяноведение. – 1984. – № 5. – С. 92-101.
7. Плуґян В. А. Общая морфология : Введение в проблематику [Текст] / В. А. Плуґян. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 384 с.
8. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике : [в 3 т.] : Т. III. – Об изменении значения и заменах существительного [Текст] / А. А. Потебня. – М. : Просвещение, 1968. – 551 с.
9. Реформатский А. А. Число и грамматика [Текст] / А. А. Реформатский // Лингвистика и поэтика / отв. ред. Г. В. Степанов. – М. : Наука, 1987. – С. 76-87.
10. Руденко Д. И. Имя в парадигмах “философии языка” [Текст] / Д. И. Руденко. – Х. : Основа, 1990. – 298, [1] с.
11. Теоретична морфологія української мови [Текст] / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська ; За ред. Івана Вихованця. – К. : Пульсари, 2004. – 598 с. (Академічна граматики української мови).
12. Типология итеративных конструкций [Текст] / [А. Салим, Т. Г. Акимова, Л. А. Бирюлин и др.] ; отв. ред. В. С. Храковский. – Л. : Наука, 1989. – 310, [1] с.
13. Шелякин М. А. О функциональной модели форм числа существительных в русском языке [Текст] / М. А. Шелякин // Ученые записки Тартуского государственного университета : Функциональные аспекты грамматики русского языка. – Тарту, 1985. – Вып. 719. – С. 3-21.

Григорів Н. М.,

Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського торговельно-економічного університету, м. Чернівці

ФРЕЙМОВИЙ ПІДХІД ДО РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ

У статті проаналізовано фреймові структури як засоби репрезентації стереотипних знань гендерної тематики. Доведено, що стереотипізація гендерних особливостей є складником явища категоризації дійсності відповідно до глобальної когнітивної моделі гендерних концептів.

Ключові слова: когнітивний підхід, концепт, фреймова семантика, фрейм, гендерні стереотипи.

В статье проанализированы фреймовые структуры как средства репрезентации стереотипных знаний гендерной тематики. Доказано, что стереотипизация гендерных особенностей является частью явления категоризации действительности в соответствии с глобальной когнитивной моделью гендерных концептов.

Ключевые слова: когнитивный подход, концепт, фреймовая семантика, фрейм, гендерные стереотипы.

The article analyzes the frame-based structure as a means of stereotypical knowledge of gender issues representation. It has been proved that gender stereotyping is part of the reality categorization phenomenon in accordance with the global cognitive model of gender concepts.

Key words: cognitive approach, concept, frame semantics, frame, gender stereotypes.

Нового наукового висвітлення набуває в останні десятиліття питання когнітивних підстав мовної номінації. На першому плані мовознавчого пошуку знаходяться когнітивна семантика, когнітивні категорії, стратегії, моделі (ці питання розглядалися О.С. Кубряковою, Р.М. Фрумкіною, Дж. Лакоффом, М.П. Кочерганом, С.А. Жаботинською, О.О. Селівановою та іншими лінгвістами). Розвивається фреймова семантика, яка є перспективним напрямом дослідження вторинної номінації на рівні зіставлення окремих лексичних одиниць і тематичних корпусів лексики порівнюваних мов. Окрім інформації про власне лексико-семантичні розбіжності чи подібність, фреймова семантика дає змогу на основі зіставлення моделей ментальних структур виявити спільне та подібне в когнітивній базі мовця [6].

Суть когнітивного підходу до вивчення мови ґрунтується на переконанні в тому, що мовні засоби є відображенням когнітивних структур. Когнітивний підхід до семантики слова припускає, що в значення слова входять не тільки ознаки, необхідні й достатні для ідентифікації позначуваного, а весь комплекс знань про позначуване, незалежно від ступеня вираження цих знань у мові. Ці значення включають позамовний досвід мовного співтовариства, сукупність інтра- та екстралінгвістичної інформації в слові. Лексичне значення у такий спосіб зв'язується зі своєю поняттєвою основою, що до певної міри уможливорює реконструкцію концепту через його мовне вираження [8, с. 56].

Відповідно до когнітивного підходу, мовні засоби є відображенням когнітивних структур. Матеріальною базою концепту, його виразником є слово, а структура семантичних ознак значення слова відбиває основу структури концепту. За Ю.М. Карауловим, головним змістовим елементом мовної моделі світу повинно бути визнане семантичне поле, а константи свідомості окресляють межі концептуальної картини світу [4, с. 83]. Дослідження семантичних складників слова виявляє ієрархічну будову концепту. Однак при зіставленні семантичної розробки слова і концепту виявляється їхня неповна відповідність. *Концепт* у лексичній структурі слова є складною структурою, яка виступає *синтезом індивідуально-авторського розуміння з традицією національного вживання цього концепту*, окресленою в певній лінгвокультурі, а також і загальнолюдською, первісно *міфологічною моделлю світу*.

Оскільки концепт як мовно-ментальний феномен дозволяє визначити особливості мовомислення, *мовної поведінки, поведінкових стереотипів* людини як представника певного етносу, виявлення *типового і національного* у складі концепту належить до пріоритетних досліджень сучасної лінгвістики. Доведено, що *національну специфіку концептів* унаочнюють *фрейми* – події можуть бути представлені у вигляді обмеженого стандартного набору ситуацій, які оформлюються у вигляді фрейму [5]. Тому ми вважаємо доцільним обґрунтувати засади фреймового підходу до відтворення стереотипних знань про гендерні ролі мовця-індивіда в лінгвокультурній спільноті.

У сучасній лінгвістиці фрейм є найважливішою моделлю репрезентації знань. Це структура даних для представлення стереотипних ситуацій, особливо при організації великих об'ємів пам'яті. Тобто, це структура інформаційних даних, в якій відображено набуті досвідним шляхом знання про деяку стереотипну ситуацію та про текст, що оцінює її. Фрейми можуть відображати як вербальні, так і невербальні знання від суб'єкта мовлення (комплекс оцінок, істинності ситуації, культурні, прагматичні та цільові установки, енциклопедичні знання) [3]. Тому фрейм визначають як таку когнітивну структуру у феноменологічному полі людини, що ґрунтується на імовірнісному знанні про *типові ситуації* й пов'язаних з цим знанням очікуваннях з приводу властивостей і відносин реальних чи гіпотетичних об'єктів. Фрейм складається із слотів, порожніх вузлів, що заповнюються перемінними, конкретними для досліджуваної ситуації даними. Кожен слот утримує якийсь тип інформації, релевантний для відповідного концепту. Жаботинська С.А. виділяє 5 фреймових типів: предметноцентричний фрейм, акціональний фрейм, партонімічний фрейм, гіпонімічний фрейм, асоціативний фрейм. Дослідниця вважає, що базові фрейми можуть бути використані в якості універсального інструментарію для структуризації інформації, що стоїть як за окремою лексичною одиницею, так і за лексичним полем [2, с. 91].

Фрейм утворюється навколо деякого концепту, але, на противагу певному набору асоціацій, містить лише основну типову інформацію, що асоційована з цим концептом. [7, с. 149-150]. Для концептів фреймова структура – це модель інтерпретації концепту, оскільки фрейм схематизує, дозволяє чітко уявити і зрозуміти концепт, зв'язувати семантичну структуру концептів. Фрейм завжди структурований і, по суті, не може бути неподіль-

ним. Так, у семантиці мовних одиниць, що репрезентують той або інший фрейм, значення окремих компонентів зводяться в єдину, комплексну ситуацію, її об’ємне уявлення. Знання цієї ситуації дозволяє цілісно сприймати значення конкретної мовної одиниці. Саме тому ми розглядаємо фрейм як один із способів ментальної репрезентації концепту. Як приклад, пропонуємо модель акціонального фрейму гендерно маркованого концепту “ФЕЙРІ” (FAIRY) англійської міфологічної картини світу: [ДЕХТО] → ФЕЙРІ → [діє ТАК на СТІЛЬКИ ТАКОГО ДЕХТО з МЕТА]. “*He fell out with an old fairy, who got the better of him by cunning and treachery, and to revenge herself turned his daughter into a goose and carried her off to this distant place*” [9, с. 245].

Гендерні концепти виступають універсальними в когнітивній картині світу лінгвокультурної спільноти. У процесі вербалізації відображається специфіка сприйняття певним етносом цих концептів. Стереотипізація гендерних особливостей є складником явища категоризації дійсності відповідно до глобальної когнітивної моделі гендерних концептів, яка спрямовує інтерпретаційні процеси в русло аксіологічних орієнтирів лінгвокультури [1, с. 174].

У структурі концепту виділяють понятійний, образний та ціннісний складники. Понятійний складник відбиває категоріально-ознакову структуру концепту, образний фіксує когнітивні метафори, що підтримують його у мовній свідомості, ціннісний визначає місце концепту у системі аксіологічних орієнтирів лінгвокультури. Для структурування понятійної концептуальної інформації досить часто застосовують фрейм як концептуальну структуру для декларативного, рідше – процедурного, подання знань про типізовані ситуації чи типізовані властивості об’єкта.

Гендерний стереотип, когнітивним субстратом якого є гендерний концепт, – це історично зумовлене типізоване в колективній свідомості певного лінгвокультурного соціуму уявлення про фізіологічні, емотивні, психічні, психологічні та соціокультурні атрибути, властиві індивіду, якого соціум категоризує як чоловіка або жінку [1, с. 175]. Відповідно, гендерні стереотипи можуть бути структуровані у фреймові моделі різних типів.

Отже, когнітивне моделювання за допомогою фреймових структур дозволяє поглибити уявлення про зміст стереотипних знань гендерної тематики, а також визначити когнітивні механізми, на яких ґрунтується гендерна компетенція. Наші подальші наукові пошуки будуть спрямовані на дослідження трансформацій гендерних стереотипів ірреального світу англійських літературних казок за допомогою фреймових структур.

Література:

1. Григорів Н. Лінгвокультурний концепт як когнітивний субстрат для формування гендерних стереотипів / Н. М. Григорів // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – № 7 : Філологічні науки. Мовознавство. – Луцьк, 2010. – С. 172-175.
2. Жаботинская С. Концептуальный анализ языка : Фреймовые сети / С. Жаботинская // Проблемы прикладной лингвистики. – Одеса : Вид-во Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечнікова, 2004. – С. 81-92. – (Сер. “Мова”; № 9).
3. Жулінська М. Фреймова семантика англійських комп’ютерних неологізмів / М. Жулінська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/Fil/2009_81_1/statti/19.pdf.
4. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 263 с.
5. Карпенко У. О. Концептний зміст фрейму “Збройне протистояння” у російській культурно-мовній традиції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 “Терманські мови” / У. О. Карпенко – Київ. – 2006. – 20 с.
6. Русановська Т. Фреймова семантика та теорія лексико-семантичного поля у дослідженні сленгових вторинних номінацій соматизмів / Т. Русановська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/Fil/2009_81_4/statti/02.pdf.
7. Сонин А. Г. Когнитивная лингвистика: становление парадигмы / А. Г. Сонин. – Барнаул : АлтГУ, 2002. – 222 с.
8. Ткачик О. В. Гендерні стереотипи в англійському фольклорі : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 / Ткачик Олена Володимирівна. – К., 2008. – 204 с.
9. Lang A. The Violet Fairy Book / A. Lang. – Longmans, Green, and Co. : London, New York, 1901. – 388 p.

Деменчук О. В.,

Рівненський інститут слов'янознавства Київського славістичного університету

РЕГУЛЯРНА БАГАТОЗНАЧНІСТЬ ДИСКОМФОРТНИХ ЕКСПЕРІЄТИВІВ (на матеріалі лексики чуттєвого сприйняття української та польської мов)

Стаття присвячена дослідженню регулярної багатозначності експерієтивів на позначення ситуації дискомфорту відчуттів. З'ясовуються особливості семантичного потенціалу "дискомфортних" іменників української та польської мов, визначається динаміка розвитку їх семантичної парадигми.

Ключові слова: тематичний клас, регулярна багатозначність, експерієтив, аргументна схема, реляційний вимір, актанти.

Статья посвящена исследованию регулярной многозначности эксперієтивов, обозначающих ситуацию дискомфорта ощущений. Выясняются особенности семантического потенциала "дискомфортных" существительных украинского и польского языков, определяется динамика развития их семантической парадигмы.

Ключевые слова: тематический класс, регулярная многозначность, эксперієтив, аргументная схема, реляционное измерение, актанти.

The article focuses on the regular polysemy of experiential lexicon, denoting the situation of discomfort sensations. The peculiarities of the Ukrainian and Polish discomfort nouns semantic potential are ascertained, as well as the dynamics of their semantic paradigm development are determined.

Key words: thematic class, regular polysemy, experiential lexicon, argument schema, relational dimension, actant.

Регулярна багатозначність експерієтивів (лексики чуттєвого сприйняття) як динамічний феномен розглядалася в аспекті: регулярних семантичних зв'язків (Ю.Д. Апресян, О.В. Падучева, О.О. Тараненко), параметрів діатетичного та категоріального зсувів (Г.І. Кустова, Р.Й. Розіна), базових когнітивних стратегій прототипового сценарію фрейму (Г.А. Залізник, В.М. Телія, R. Langacker). Відповідно до зазначених аспектів виокремлювалися моделі регулярної багатозначності окремих експерієтивів, розглядалася специфіка реалізації основних механізмів їх семантичної деривації, з'ясовувалися основні стратегії розширення похідних значень. У перспективі побудови динамічної моделі значення, що моделюється за зразком комплексу ієрархічно упорядкованих семантичних репрезентацій різних мовних вимірів (див. [2]), необхідним і доцільним є аналіз регулярної багатозначності окремих тематичних класів експерієтивної лексики.

Мета розвідки – описати регулярну багатозначність лексики чуттєвого сприйняття тематичного класу дискомфорту відчуттів, з'ясувати особливості семантичного потенціалу та динаміку розвитку їх семантичної парадигми.

Об'єктом дослідження слугуватимуть іменники на позначення фізіологічних незручностей, які виникають у людини як результат: (а) розладу (дисфункції) в її внутрішніх системах (*печія, нудота, свербіж; zgaga, mdłość, nudność, swędzenie*); (б) відсутності необхідних для її життєдіяльності умов (*спрага, жага, голод; pragnienie, głód, laknienie*)¹.

Аналіз регулярної багатозначності "дискомфортних" експерієтивів проводитиметься із врахуванням параметрів реляційного виміру, що передбачає встановлення особливостей морфолого-синтаксичних позицій учасників відповідно до тих синтаксичних відношень, які ці учасники реалізують у межах заданої ситуацією конструкції. Доцільність аналізу семантичної деривації іменника за параметрами саме реляційного виміру зумовлений чинником широкого синтаксичного застосування іменника, оскільки "в реченні він здатен виступати практично у будь-якій синтаксичній ролі, позначаючи агента дії і щось, що піддається дії, адресата дії і його знаряддя тощо" [4, с. 85].

Модель прототипової ситуації, яку описують "дискомфортні" іменники має такий набір спільних семантичних компонентів:

(а) Суб'єкт відчуває дискомфорт, оскільки виникає реакція на Об'єкт розладу (*Вона відчуває нудоту*) або необхідність задовольнити Об'єкт бажання (*Він відчуває спрагу*);

(б) Об'єкт зумовлює у Суб'єкта відчуття дискомфорту у певний спосіб каузації (*Його палила спрага*) або вияву (*Нудота підступала до горла*);

(в) Об'єкт спричинюється до змін стану Суб'єкта (*У мене у роті пересохло від спраги*);

(г) Об'єкт може бути каузований (ініційований *Сік викликав нудоту*, пролонгований *Сік загострив печію* або нейтралізований *Сік утамував голод та спрагу*) іншим Об'єктом.

Відповідно до моделі прототипової ситуації "дискомфортні" експерієтиви реалізують аргументну схему каузативно-субперцептивного типу у форматі перехідних конструкцій: способу каузації – *У (Експерієнт) каузує (палить, мучить, допикає) Х (Експерієнціал)*; каузації наслідку за ознакою "нейтралізації" – *У каузує (утамує, стримує, приглушує) У (Експерієнт)*, "пролонгації" – *У каузує (загострює, посилює) У (Експерієнт)*, "ініціації" – *У каузує (викликає, збуджує) У (Експерієнт)* та неперехідної конструкції каузації наслідку – *У каузує (доводить до, призводить до) У (Експерієнт)*.

Ситуація, яку кодує каузативно-субперцептивна схема, осмислюється у перспективі двох семантичних компонентів прототипової ситуації: "Об'єкт зумовлює у Суб'єкта відчуття дискомфорту у певний спосіб каузації" та "Об'єкт може бути каузований іншим Об'єктом". Обидва компоненти представляють каузацію дискомфортного

¹ Очевидно, що поділ слів, які позначають фізіологічні незручності, зумовлений чинником здвоєного *genus proximum*. Зокрема, в [7, с. 243] вершиною значення слова голод визнається диз'юнкція компонентів 'бажання їсти і відчуття, коли хочеться їсти'.

стану таким, що зумовлений чинником певного контролера каузації. Однак, якщо у першому випадку контролером каузації є власне експерієнція (*печія, нудота, голод* тощо), то у другому – це об'єкт, що спричиняється до вияву цієї експерієнції. Коли обидва компоненти входять у перспективу того ж концепту ситуації, вони відповідно розподіляються за ознаками базових семантичних ролей Каузатора та Фонового Каузатора, пор.: *Після оселедця* (Фоновий Каузатор), *що ним снідали хлопці, мучила спрага* (Каузатор) [6, с. 595]. Позатим, між зазначеними семантичними компонентами та конструкціями, що втілюють ці компоненти, є істотна різниця.

Перший компонент, втілюючись у вигляді конструкції способу каузації, акцентує увагу на способі каузації дискомфортного стану Експерієнцера. Ознака 'спосіб каузації' є ключовою ознакою тематичного класу дієслів, внутрішня форма яких вказує на те, яким чином експерієнція впливає на суб'єкт чуттєвого сприйняття і викликає у нього дискомфортні відчуття, пор.: *Вода кругом човна ще більше дражнила його; печія й смага ще гірше пекла його в грудях, у горлі* [6, с. 348–349]: *Glód skreca kiszki, szarpie wnetrzności* [10]. Власне на основі ознаки способу каузації каузативно-субперцептивна схема реалізує свій дериваційний потенціал, пор.: *згага* – "пристрасне бажання, жадоба чого-небудь; жага": *Дика, непереможна згага життя палить всередині, сповняє усю його істоту ...* [6, с. 507] (*палити* – "дуже хвилювати, непокоїти, мучити (про певні відчуття, переживання і т. ін.)" [6, с. 28]). Реалізуючи сценарій "каузація емоційного стану", каузативно-субперцептивна схема без перешкод "прописує" тематичне дієслово, яке так чи інакше вказує на спосіб каузації (у нашому випадку емоційного) стану справ. Такого типу перенесення здійснюється на основі денотативної аналогії¹ за параметром зміни таксономічної характеристики учасника: ФІЗІОЛОГІЧНЕ БАЖАННЯ vs. ЕМОЦІЙНЕ БАЖАННЯ.

На рівні параметрів реляційного виміру деривація засвідчує зміну граматичного таксону гіперролі Експерієнт за семантичними ознаками лексико-граматичного розряду іменника *статичність* (*статальність*) vs. *динамічність*.

Статальність представляє експерієнціальну ситуацію в аспекті зв'язаності статичної ознаки та її носія². З цієї перспективи вихідна конструкція – конструкція каузації способу, зокрема в аспекті експерієнтива *спрага* – "сильне бажання пити": *Її палила спрага, вона ледве-не-ледве зволіклася з постелі, принесла собі води, напилася* [6, с. 595], осмислюється такою, що реалізує сценарій актуального статичного стану справ. При цьому ознака 'бажання', як асертивний компонент семантики експерієнтива, осмислюється у перспективі інактивного носія статичної ознаки, що загалом кваліфікує феномен бажання як неконтрольований, довільний стан суб'єкта чуттєвого сприйняття. Пор.: "Це поза волею людини бажати або не бажати щось, бажане Р разом з його відчуттям-оцінкою "представляються" розуму С незалежно від його волі або навіть проти його волі" [8, с. 295]. Власне поєднання актуального та неконтрольованого³ створює передумову непередбачуваного результату, негативної оцінки, і, як результат, вияву дискомфортичних відчуттів у внутрішньому світі Експерієнцера, пор.: *Dokuczliwe swędzenie gojących się ran* [11].

Похідна конструкція переводить статичну ситуацію у режим агентивної статальності, в якій бажання осмислюється як динамічний феномен, оскільки, як вважають, засвідчує "результат дії якоїсь важко визначуваної сили, присутність якої людина відчуває у собі" [1, с. 480]. Такого типу стан справ до певної міри можна вважати контрольованим у тому сенсі, що дії справжнього (Експерієнта) та фіктивного (Експерієнціала) контролерів підпорядковані спільній меті, пор.: *спрага* – "перен. велике бажання чого-небудь; прагнення до чогось": *Хлопців розбирає спрага: – Розкажіть про плавання... Як ви капітаном стали?* [6, с. 595] (*прагнення* – "сильне бажання, потяг до здійснення чого-небудь" [6, с. 510]).

Другий компонент, набуваючи іпостасі перехідної або неперехідної конструкції каузації наслідку, вказує на стадію каузації або фазу каузації дискомфортного стану Експерієнцера.

Стадія каузації – це фіксований момент, який засвідчує зумовленість дискомфортного стану в інтервалі певного періоду часу – "часу спостереження" (див. [5, с. 296]), пор.: *Zapach pieluch wiszących przy garnkach doprowadził do mdłości i wymiotów* [10] – стадія каузації у цьому випадку може бути осмислена у перспективі двох показників: Пунктива, якщо ситуація кваліфікується як миттєва подія, або Комплетива, якщо у фокусі уваги ознака досягнення природної межі. Така невизначеність зумовлена чинником реакцій, які суб'єкт чуттєвого сприйняття може виявляти щодо властивості певного субперцептивного подразника. Один суб'єкт може бути більш стійким до певного типу стимулу (і тоді його реакція кваліфікуватиметься як відтермінований результат), інший – менш вибагливим (і тому виявлятиме миттєву реакцію на стимул). У будь-якому випадку суб'єкт "приречений" на кінцевий результат, оскільки не в стані контролювати фізіологічний поклик.

Як і у попередньому випадку, вихідна ситуація оцінюється з перспективи інактивного суб'єкта за ознаками довільності та неконтрольованості. Осмислення ситуації у режимі контрольованої агентивності створює передумову для реалізації похідного значення за ознакою каузації емоційного стану, пор.: *BTW dołączam się do prośby Piotra Pyclika o jakieś screeny z nowego frontendu – jestem nowym userem Joggera, a już stary doprowadził mnie parę razy do mdłości* (Dziudek). Контрольованість у цьому випадку кваліфікується як властивість раціонально осмислювати свої вчинки. Каузація емоційного стану лише засвідчує факт небажання Експерієнцера прикладати ментальні зусилля, щоб протистояти впливові контролера каузації, і свідчить, скоріше за все, про суб'єктивну заангажованість

¹ Про те, що деривація базується на відношенні саме денотативної аналогії, свідчить той факт, що експерієнціальні учасники вихідної та похідної конструкцій зберігають ту ж денотативну якість: належать до експерієнціальних систем суб'єкта чуттєвого сприйняття та чинять вплив того ж типу – експерієнціальний.

² Залежно від ступеня зв'язаності статичної ознаки та її носія (ступеня стабільності позначуваної у часі ознаки) статичні ситуації поділяються на три групи: постійні, що включають незмінні параметри об'єктів, відношення невідчужуваної належності, просторові розташування об'єктів, що не переміщуються, властивості та співвідношення абстрактних об'єктів і класів; стійкі, що вказують на уміння, навички, схильність (диспозиції), стійкі емоційні та інтелектуальні відношення; тимчасові, що є актуальними протягом якогось конкретного обмеженого періоду часу і характеризують лише одну зі "стадій" існування носія певного стану [3, с. 428–429].

³ Пор.: "Актуально в бажанні немає нічого приємного" [8, с. 295].

суб'єкта (адже об'єктивно стара версія відеогри не має властивостей спричинювати певний емоційний стан¹). З цієї перспективи логічним виглядає вживання дієслова в ітеративному значенні (*parę razy*), яке фіксує точку “мінімального ступеня вияву властивості суб'єкта” на шкалі регулярно повторюваної ситуації².

Якщо неперехідна конструкція описує дискомфортний стан у певному (виокремленому) часовому фрагменті спостереження і тому лише гіпотетично допускає існування інших часових інтервалів, то перехідна конструкція вводить у фокус уваги фрагмент, який реально співвіднесений з іншим фрагментом (така співвіднесеність кваліфікується у термінах фазових значень, див. [5, с. 307]). З цієї перспективи фаза каузації як ознака перехідної конструкції каузації наслідку засвідчує факт зумовленості дискомфортного стану Експерієнцера стосовно більш раннього моменту часу, пор.: *Stone śledzie wywołały pragnienie* – У момент T_1 Y (*pragnienie*) не існував; Z казував Y , і в момент T_2 Y існує (див. [1, с. 75]).

Перехідна конструкція представляє стан справ таким, що реалізується в інтервалі довготривалого проміжку часу, який охоплює суміжні (попередній та актуальний) часові інтервали. Саме з цієї причини каузація дискомфорного стану, яку представляє перехідна конструкція, не передбачає ані миттєвого наслідку, пор.: *“Солоні оселедці (раптово, зненацька, відразу) викликали спрагу*, ані відтермінованого результату, пор.: *“Солоні оселедці (нарешті, під кінець, кінець кінцем) викликали спрагу*).

Основна ідея перехідної конструкції каузації наслідку – представити ситуацію як новий стан справ, що виник як результат переривання поточного стану справ. У такому ракурсі контролер каузації осмислюється як суб'єкт вторгнення, що викликає збій в експерієнціальних системах суб'єкта чуттєвого сприйняття. У фізіологічних системах Експерієнцера такий збій, скоріше за все, є деструктивним, оскільки його наслідком є певні фізіологічні дисфункції, неприємні відчуття і, як результат, негативний дискомфорт. В інтелектуальних системах такий збій, навпаки, може бути креативним, наприклад, у ситуації стимулювання ментальних зусиль Експерієнцера, пор.: *Trunek rozwiązywał mi usta, podniecał dowcip i zapomniane wywoływał obrazy* [10]. Саме ознаки деструктивізму і креативізму визначають дериваційні стратегії цільової конструкції каузації наслідку. Реалізовані на основі імплікативних семантичних відношень³, такі стратегії засвідчують залучення актанта за ознаками: креативного, пор.: *wywoływać podziw, zachwył, entuzjazm, wzruszenie, zainteresowanie, uśmiech, dyskusję, polemikę*, або деструктивного, пор.: *wywołać skandal, zgorzienie, niezadowolenie, oburzenie, panikę, popłoch, sprzeciw, kłótnię, awanturę, bójkę, zamęt, rozruchy, rewolucję, wojnę*, експерієнціального наслідку.

Розподілена у перспективі каузативно-субперцептивної схеми, семантична деривація дискомфорних експерієнтів використовує стратегії актантних та імплікативних семантичних відношень. Кожна зі стратегій співвідносить вихідну і цільову ситуації та відповідно конструкції, які їх втілюють, за ознакою характеристики учасника або стану справ загалом.

Основним дериваційним типом, який використовує каузативно-субперцептивна схема, є тип актантних семантичних відношень, що регламентують введення у концепт ситуації “дискомфортний стан” додаткового учасника за ознакою “контролер каузації”. Залежно від типу каузатора, схема вибудовує сценарій зумовленості дискомфорного стану у форматі двох конструкцій: способу каузації та каузації наслідку. Обидві конструкції представляють ситуацію дискомфорту у перспективі неконтрольованих дій каузатора. Однак, якщо для конструкції способу каузації такі дії осмислюються у перспективі актуально статичного стану справ, то для конструкції каузації наслідку – в аспекті певного часового інтервалу. З цієї перспективи дериваційні стратегії виявляють дещо відмінні і водночас подібні сценарії похідності: конструкція способу каузації розвивається у напрямку переведення власне статичної ситуації у режим агентивної сталатальності на основі відношення денотативної аналогії; конструкція каузації наслідку засвідчує перехід у режим контрольованої агентивності на основі категоріальних відношень або оцінних імплікацій деструктивного / креативного наслідку.

З'ясувати цілісну картину динаміки дискомфорних експерієнтів в обсязі пізнавальної цінності учасників ситуації “експерієнціальність”, визначити способи та засоби кодування експерієнціальної інформації семантикою дискомфорних експерієнтів, встановити схему розподілу цієї інформації у семантичному просторі лексики чуттєвого сприйняття вимагає проведення зіставного аналізу експерієнціальної лексики на позначення ситуації дискомфорних відчуттів неспоріднених (різноструктурних) мов.

Література:

1. Апресян Ю. Д. Избранные труды : В 2 т. / Апресян Ю. Д. – М. : Языки русской культуры, 1995. – Т. 1 : Лексическая семантика. – 472 с. ; – Т. 2 : Интегральное описание языка и системная лексикография. – 767 с.
2. Деменчук О. В. Динамічні моделі семантичного опису лексики / О. В. Деменчук // Мовознавство. – 2011. – № 1. – С. 13-28.
3. Князев Ю. П. Грамматическая семантика: Русский язык в типологической перспективе / Князев Ю. П. – М. : Языки славянских культур, 2007. – 704 с. – (Studia Philologica).
4. Кубрякова Е. С. Части речи в ономаσιологическом освещении / Кубрякова Е. С. – Изд. 2-е. – М. : ЛКИ, 2008. – 120 с.

¹ Власне з цієї причини семантичну деривацію у цьому випадку доцільно кваліфікувати за типом категоріального семантичного відношення.

² Показником максимального ступеня на шкалі можна вважати хабітуаліс – значення за ознакою “звичні дії”, що стають характеристиками властивостей суб'єкта” [5, с. 295].

³ Семантична деривація на основі імплікативних відношень передбачає виникнення імплікації у вихідні конструкції за ознакою позитивної або негативної реакції на деструктивний стимул. Такого типу ознаки формують так звану “буферну зону (імплікативну конструкцію)”, яка постачає інформацію імплікації похідній конструкції, пор.: Солоні оселедці викликали спрагу (вихідна конструкція) → [виникла негативна (гедоністична) реакція на стимул] (буферна зона) → Рішення викликало незадоволення (похідна конструкція).

5. Плу́нган В. А. Общая морфология: Введение в проблематику / Плу́нган В. А. – Изд. 2-е, испр. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 384 с.
6. СУМ : Словник української мови: В 11 т. / [За ред. Г. К. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1979. – Т. 1-11.
7. Урысон Е. В. "Несостоявшаяся полисемия" и некоторые ее типы / Е. В. Урысон // Семиотика и информатика: Сб. науч. ст. / Отв. ред. В. А. Успенский. – М. : Языки русской культуры ; Русские словари, 1998. – Вып. 36. – С. 226-261. – (Российская Академия наук. Всероссийский институт научной и технической информации).
8. Шатуновский И. Б. Семантика предложения и нереперентные слова (значение, коммуникативная перспектива, прагматика) / Шатуновский И. Б. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 400 с. – (Международный университет природы, общества и человека "Дубна").
9. Dziudek. Komentarze [Электронный ресурс] / Dziudek. – Режим доступа до ресурсу : <http://riddle.jogger.pl/2007/04/08/polprzezroczyste-warstwy-overlay-i-okienka-div/>
10. SJP : Słownik Języka Polskiego [Электронный ресурс] : W 11 t. / [Pod redakcją Witolda Doroszewskiego]. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997. – Т. 1-11.
11. USJP : Uniwersalny Słownik Języka Polskiego PWN [Электронный ресурс] : Płyta CD. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 2004. – Wers. 1.0.

Дем'янець Ю. Д.,

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ

КОНЦЕПТ СВЯТИЙ ТА ЙОГО ЛЕКСИКОГРАФІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Запропонована стаття присвячена проблемі сакрального в лінгвістиці, зокрема концепту СВЯТИЙ, який є рушійною силою культурно-духовного розвитку людини. Дослідження проводиться на матеріалі української та староукраїнської, російської мов, на основі лексикографічних джерел.

Ключові слова: концепт, концептологія, картина світу, лексикографія.

Предлагаемая статья посвящена проблеме сакрального у лингвистике, в частности концепта СВЯТОЙ, который является движущей силой культурно-духовного развития человека. Исследование проводится на материале украинского, староукраинского, и русского языков, на основе лексикографических источников.

Ключевые слова: концепт, концептология, картина мира, лексикография.

The proposed article is devoted to the problem of sacred in linguistics, in particular the concept of SAINT, which is the moving force of cultural and spiritual development of an individual. The research is carried out based on the materials of Ukrainian Old Ukrainian, and Russian languages lexicographic sources.

Key words: concept, conceptology, world map, lexicography.

Метою статті є лексикографічна інтерпретація концепту СВЯТИЙ, дослідження динаміки та функціонування зазначеного концепту в картині світу українського етносу, а також теоретичний розгляд концепту.

Концептуальний вектор вивчення сучасної гуманітарної науки вважають провідним у лінгвістичних розвідках. Актуальним є питання “концепту” та “концептології”. Так, існують різні погляди на ці поняття. Питання “концепту” та “концептології” розглядають зарубіжні та українські лінгвісти: А. Вежбицька, Н. Арутюнова, В. Телія, Т. Маслова, І. Стернін, В. Карасик, О. Кубрякова, О. Залевська, О. Селіванова, В. Іващенко та ін.

“Ідеї концептології як актуальної галузі знань, що ґрунтуються на спільних теоретико-методологічних засадах і принципах і проєктуються на різні гуманітарні сфери, реалізуються в царині зіткнення наукових підходів і методик дослідження, зокрема з позиції психолінгвістики, лінгвокультурології, лінгвістичної філософії”, – слушно зауважує В. Кононенко [5, с. 111].

Ключовим аспектом когнітивної лінгвістики є проблема концепту. В епіцентрі дослідження опинилися такі поняття як “концепт”, “концептологія”, “мовна” та “концептуальна” картини світу та ін. Як зауважує О. Кубрякова, концепт – “термін, який служить для пояснення одиниць ментальних чи психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини; оперативна, змістова одиниця пам'яті, ментальної лексикону, концептуальної системи і мови мозку, всієї картини світу, відображеної в людській психіці” [6, с. 90].

Згідно із твердженням В. Маслової, “концепт не безпосередньо виникає із значення слова, а є результатом зіткнення словникового значення слова з особистим і народним досвідом людини (за Д. Лихачовим). Він оточений емоційним, експресивним, оцінним ореолом” [7, с. 50-51]. Такий підхід дає підставу говорити, що концепт представлений у свідомості людини етнокультурними особливостями, у лексикографії репрезентований відповідними словниковими тлумаченнями.

З допомогою лексикографічного матеріалу можемо простежити етимологію, контексти досліджуваних концептів, реалізацію моральних цінностей, побачити місце таких концептів у авторських картинах світу. Адже, як зазначає Т. Вільчинська, “інформацію, необхідну для розкриття змісту концептів, визначення їх місця в мовній картині світу і свідомості нації, містять тлумачні та енциклопедичні словники. На важливій ролі лексикографічних тлумачень слів у методиці вивчення концептів наголошують Р. Фрумкіна, В. Маслова, Т. Космеда, В. Кононенко та ін. При цьому словникову дефініцію лексеми, що вербалізує концепт, часто вважають його ядром, а ілюстративний матеріал – тією частиною словникової статті, яка розкриває образні і ціннісні характеристики концепту” [1, с. 93-94].

У сучасних лінгвістичних дослідженнях порушується питання картини світу, яка є носієм ментальних ознак, духовності етносу, постає як “глобальний образ світу, що лежить в основі світогляду людини, тобто виражає сутнісні властивості світу в розумінні людини, які є результатом всієї духовної її активності (В. Поставалова, В. Маслова, О. Селіванова)” [1, с. 15].

Картина світу народу формується протягом століть. Підтвердженням цього можна вважати ієрархію понять, цінностей, асоціативності, а в нашому дослідженні і концепту СВЯТИЙ.

Очевидним є те, що загальна картина світу включає в себе як мовну (МКС), так і концептуальну (ККС). Існують різні погляди на ці два поняття. Деякі мовознавці (В. Маслова) стверджують про переваги МКС над ККС, а інші (О. Кубрякова, Ю. Караулов, Б. Серебренников) доводять протилежне. Можна з упевненістю говорити, що проблема взаємозв'язку МКС і ККС – основна у когнітивній лінгвістиці.

Зокрема, Т. Вільчинська наголошує на тому, що МКС і ККС – “це два окремі феномени, які виділяються у межах загального конструкта “картина світу”. МКС виконує функції означування основних концептів ККС. Водночас тісний взаємозв'язок між ними дає змогу об'єднувати їх у мовно-концептуальну картину світу, яка, подібно до інтегрованих нею МКС і ККС, є національною, тобто такою, що здатна засобами певної мови виразити світовідчуття народу – її носія” [1, с. 26], адже мова виступає засобом передання уявлень людини про навколишній світ.

Варто відзначити, що, оскільки в основі сучасної науки постає людина з її осмисленням світу, духовними надбаннями, знаннями про об'єктивну дійсність, яка оточує її, то і мова буде відтворювати відчуття світу, оскільки

репрезентує особливості людської дійсності.

У пропонованій статті важливою є особливість картини світу, яка репрезентує релігійну свідомість, що відтворює духовність етносу, розкриває бачення навколишньої дійсності та місце особистості в ній.

Складовою картини світу етносу є сакральна картина світу. Термін “сакральне” введено в науку французькою соціологічною школою (Г. Губерт, М. Маусс, Е. Дюркгайм) [8, с. 72]. Дослідженням сакральної сфери займалися різні лінгвісти: Н. Слухай, Л. Струганець, М. Скаб, І. Черненко, Л. Шевченко, Т. Вільчинська, П. Мацьків, Н. Плотнікова та ін.

Сакральні концепти, як структури, репрезентовані в архетипах культури, що виражають не лише світовідчуття, світобачення, а й акумулюють загальнопоняттєві структури, етнічні архетипи колективного несвідомого, соціальні стереотипи, міфологеми, ідеали релігійних вірувань, що значною мірою зближує їх з іншими типами концептів, насамперед етнокультурними, художніми, оцінними. Саме такий синкретичний тип концептуальної структури репрезентує концепт-образ [1, с. 74-75]. Таким чином, деякі сакральні концепти утворюються на основі архетипних та стереотипних уявлень, закладених у свідомості людей, які передаються з епохи в епоху нашими предками, та відтворені потребою цих знань у мовно-культурному середовищі з допомогою засобів дослідження та вивчення потрібних концептів.

У межах концептуального підходу доцільно розглянути концепт **СВЯТИЙ**. Справедливо буде стверджувати, що він – один із найважливіших у сакральній сфері, оскільки включає в себе такі поняття як *Бог, Ісус Христос, Богородиця*, які є центральними у релігійних текстах, а отже, і в духовності віруючого етносу.

У сакральній сфері можна простежити опозицію християнства і язичництва.

В основі етнокультури постають ціннісні орієнтири. Кожна нація має свої цінності, духовні принципи. З розвитком суспільства, під впливом середовища та культури відбувається зміна у розумінні **СВЯТОГО**. Формування поняття **СВЯТОГО** в українському етнокультурному просторі представлено його багатовіковою історією, еволюцією стану нації. Зазначене поняття поєднує як християнські, так і язичницькі погляди, які відтворюють багатовіковий досвід.

В епоху язичництва для народу **СВЯТИМ** було поклоніння богам, вірування у сили природи, дотримання обрядів, ритуалів, культів. Люди створювали ідолів та вважали їх святими, боялися прогнвити, вірили, що жертвопринесення – це подарунок богам. Такі природні явища як вітер, гроза, сонце язичницький етнос вважав проявом певної волі богів, що теж можна трактувати **СВЯТИМ** для тогочасної епохи.

У сучасному етнокультурному середовищі поняття **СВЯТИЙ** можна розглядати у кількох аспектах. Найпершим і найважливішим є *біблійний мотив* – це головні релігійні постаті: Бог, Ісус Христос, Богородиця; святі апостоли, мученики, богослови, мудреці, пророки; святі тексти, предмети, місця, споруди та ін. Іншим мотивом можна вважати *буттєвий*: мати, Батьківщина, почуття, правда, воля, серце тощо.

Можемо визначити специфіку семантики концепту **СВЯТИЙ** шляхом опрацювання джерел, у межах яких досліджується аналізований нами концепт. Першим джерелом, яке слід брати до уваги, є лексикографія, адже значення та етимологія зазначеного концепту відображаються саме у лексикографічних працях. Деякі лексикографічні дослідження дають змогу простежити передісторію, ієрархію значення слова, зміну менталітету етнокультур.

У контексті сказаного актуальним буде порівняльний аспект концепту **СВЯТИЙ** сучасної української мови із староукраїнською та російською.

Порівняльний аналіз дозволяє виокремити домінантні, універсальні особливості зазначеного концепту у лексикографічних джерелах. Першими, які потрапляють у поле зору, є абсолютна досконалість, чистота, величність, справедливість, а отже це і є *Бог, Христос, Богородиця*, оскільки саме вони поєднують у собі ці ознаки, на яких надалі акцентуємо увагу при аналізі лексикографічного матеріалу.

“Словник староукраїнської мови XIV – XV ст.” пояснює концепт **СВАТЫИ** як канонізований християнською церквою (*Богоматір, Свята Трійця, Іоан Богослов*) [2, с. 327].

Схожу інтерпретацію концепту **СВЯТЫЙ** подає “Словарь церковно-славянскаго и русскаго языка” (1847 р.), в якому зазначений концепт розглядається як досконало чистий, пренепорочний (*Свята Трійця, Святий Дух*) [10, с. 109].

“Толковый словарь живого великорусского языка” В. Даля (1882 р.) лексемі **СВЯТОЙ** надає подібного обґрунтування: все, що стосується Божества, непорочний, божественний, небесний [3, с. 161].

“Толковый словарь русского языка” за редакцією Д. Ушакова (1940 р.) інтерпретує концепт **СВЯТОЙ** як абсолютно досконалий, чистий, божественний; праведний, непорочний, який відповідає релігійному ідеалу [12, с. 109].

“Словник української мови” (1978 р.) рекомендує своє тлумачення концепту **СВЯТИЙ**: пов’язаний з релігією, Богом, наділений божественною силою [11, с. 101].

Схоже тлумачення подає “Словарь русского языка” (1984 р.) за редакцією А. Євгенєвої, в якому **СВЯТОЙ** розглядається як: володіючий вищою досконалістю і силою; такий, який має бути виконаний у силу свого високого призначення [9, с. 59].

В. Жайворонук у словнику-довіднику “*Знаки української етнокультури*” (2006 р.) трактує зазначений концепт як той, хто визначився своїм життям у любові до Бога й ближніх (*Христос*) [4, с. 531].

Окрім домінантних ознак, які ми дослідили у проаналізованих лексикографічних джерелах, **СВЯТИЙ** має й інші інтерпретації. Зокрема, він розглядається як офіційно-шанобливий титул; релігійний культ (*свята гора, святий дух*) [2, с. 328]; праведний, який живе згідно з Заповідями Божими (*Святі апостоли*) [10, 109]; все, що пов’язане з істиною, благом; мученики, пророки, апостоли; святі місця (*дім, церква, навчальний заклад*) [3, с. 161]; ікони із зображенням святих; люди, які провели все життя в захисті інтересів церкви і релігії і після смерті визнані недоторканим взірцем християнського життя і покровителями віруючих; пройняті високим, піднесеним,

ідеальним; глибоко поважні, дорогі, величні за своїми завданнями, виняткові за важливістю. **СВЯТИМИ** також є такі поняття як “*свята неділя*”, “*святая святих*”, “*святий батько*” [12, с. 109-110]. **СВЯТИМ** постає народ морально чистий, благородний, бездоганний у житті, поведінці, безгрішний; освячений високою метою; глибоко шанобливий, дорогий; тасмний, недоторканий [11, с. 102].

У словнику-довіднику В. Жайворонка **СВЯТИЙ** також розглядається у кількох аспектах: легендарні постаті (*Святий Миколай, Ілля-пророк*); богослови та духовні учителі, євангелісти, сповідники, як досконалі вірознавці, мученики і новомученики – страждальники за віру Христову, великомученики (*Георгій Побідоносець, Пантелеймон, Дмитрій Солунський*), преподобні і преподобномученики (святі ченці), царі, блаженні, святигелі і священномученики [4, с. 531].

Дослідження концепту **СВЯТИЙ** у лексикографічних джерелах дає можливість зробити висновок, що зазначена проблема є особливо актуальною при розгляді питання картини світу, оскільки відтворює світорозуміння, світовідчуття, ментальність сучасної етнокультури. Матеріал дає підстави говорити, що це універсальний концепт, який позначає як сакральні постаті, так і індивідуальні погляди, цінності етносу.

Аналізуючи семантичне поле концепту **СВЯТИЙ**, вивчаючи його внутрішню будову та особливості функціонування в українському мовному середовищі, необхідно звернути увагу на особливості інтерпретації цих категорій у різні епохи.

Так, скажімо, для лексикографічного масиву XIX століття домінантною ознакою є спорідненість цієї категорії з Богом, святинею, вищою цінністю, духовною вершиною аксіологічної системи східнослов'янських народів. Незаперечним є те, що таке наповнення структури досліджуваного концепту та семантичного поля відображає архаїчну модель світу, носієм якої був східнослов'янський український народ. Така картина формувалася у ментальному середовищі впродовж багатьох століть, викристалізувалася і, очевидно, стала духовним каркасом усього етносу.

У XX столітті в силу історичних, політичних, культурних та інших потрясінь духовна, мовна, ментальна картина світу переживають значні трансформації, які спричинені насамперед змінами ідеологічних векторів. У результаті цих процесів появляється такий семантичний компонент як “*християнський культ*”.

Трансформація внутрішньої структури одного з ключових концептів культури відбувається не тільки на лексикографічному рівні, але і на текстовому, що не може не відобразитись на ілюстративному матеріалі. Лексема **СВЯТИЙ (СВЯТИСТЬ, СВЯТИНЯ)** набуває нової сполучуваності і, зазвичай, такої, яка не співвідноситься з сакральною картиною східних слов'ян.

Динаміка структури концепту **СВЯТИЙ** має мітигаційну природу, знаходиться у стані не зовсім чіткої визначеності. Про це свідчать українська, церковнослов'янська та багата російська лексикографії. Але духовні, культурно-історичні процеси кінця XX – початку XXI століть все більше фіксують факти ренесансу “старої” моделі, яка була характерною для східнослов'янського простору в XVII – XIX століттях. Така динаміка внутрішньої структури концепту може тлумачитись як ознака початку процесу відродження не лише релігійної традиції, але і духовності загалом.

Таким чином, аналіз проблеми сакрального доводить, що це домінантна проблема духовності етносу, його культури, особистої системи цінностей та картини світу, невід'ємним компонентом якої є концепт **СВЯТИЙ**. Можна також сказати, що концепт – це образ у свідомості українського народу, змодельований певними картинками світу, аксіологічною системою та зафіксований у писемних джерелах лексикографічними матеріалами. Власне, він і розкриває функціональні особливості та наповнення структурного каркаса смисловими елементами, що свідчить про ментально-культурний статус українського психотипу та української моделі світу.

Література:

1. Вільчинська Т. П. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII – XVIII ст. : монографія / Тетяна Пилипівна Вільчинська. – Тернопіль : Джура, 2008. – 424 с.
2. Гумецька Л. Л. Словник староукраїнської мови XIV – XV ст. : у 2 т. / Л. Л. Гумецька, Г. М. Керницький, Д. Г. Гринишин. – К. : Наукова думка, 1978. – Т. 2. – 591 с.
3. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. / В. Даль. – М. : Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 1955. – Т. 4. – 683 с.
4. Жайворонко В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В. В. Жайворонко. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
5. Кононенко В. І. Концептологія в лінгвістичному аспекті / В. І. Кононенко // Мовознавство. – 2006. – № 2-3. – С. 111-117.
6. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. В. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1996. – 246 с.
7. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: учеб. пособие / В. А. Маслова. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – Минск : ТетраСистемс, 2008. – 272 с.
8. Скаб М. В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери : монографія / Марія Василівна Скаб. – Чернівці : Рута, 2008. – 560 с.
9. Словарь русского языка: в 4 т. / [А. П. Евгеньева]. – [2-е изд., испр. и доп.] – М. : Русский язык, 1984. – Т. 4. – 802 с.
10. Словарь церковно-славянского и русского языка : в 4 т. – Санктпетербург : Типография Императорской Академии Наук, 1847. – Т. 4. – 488 с.
11. Словник української мови: в 11 т. / [І. К. Білодід]. – К. : Наукова думка, 1978. – Т. 9. – 917 с.
12. Толковый словарь русского языка: в 4 т. / [ред. Д. Ушаков]. – М. : Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 1940. – Т. 4. – 1500 с.

Денисевич О. В.,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

РЕКЛАМА: ВІД РЕАКЦІЇ ДО СТИМУЛУ

У статті проаналізовано асоціативні зв'язки між реакціями реклама зі складу асоціативних полів слів-стимулів рекламної сфери.

Ключові слова: стимул, реакція, вільний асоціативний експеримент, асоціативне поле, асоціативне значення, мовна картина світу.

В статье проанализированы ассоциативные связи между реакциями реклама из состава ассоциативных полей слов-стимулов рекламной сферы.

Ключевые слова: стимул, реакция, свободный ассоциативный эксперимент, ассоциативное поле, ассоциативное значение, языковая картина мира.

In the article the associative links between reactions of advertising from the associative field of the word-stimulus advertising are analyzed.

Key words: reaction, word-stimulus, a free associative experiment, the associative field, The associative meaning, the language picture of the world.

Постановка проблеми. Останнім часом лінгвістична наука все більше розглядає мову не як сталу систему, а намагається виявити механізми її функціонування у нерозривному зв'язку з особливостями відображення навколишнього світу у свідомості людини та процесом концептуалізації знань [12, с. 7]. Людина, живучи в інформаційному суспільстві, з кожним днем пропускає через себе потік нових знань, відомостей про світ. Зокрема, велику частину інформації людина отримує через рекламу. Отримані відомості формують картину світу мовця. Тому розуміння специфіки структурування мовної картини світу стає нагальною потребою та зумовлює вибір проблематики психолінгвістичних досліджень.

Актуальність дослідження. Реклама є об'єктом дослідження у багатьох галузях знань. Психолінгвістичні розвідки відкривають перспективу нового бачення явища *реклами*, зокрема формування поглядів на навколишній світ вербальними засобами та навпаки – редагування мовної картини світу під впливом реклами. Асоціативний експеримент – один з найефективніших методів збирання матеріалу для подальшого семасіологічного аналізу. Він дає матеріал, що є віддзеркаленням живого слововживання, виявляє портрет сучасної людини, її погляди на світ, зумовлений особливостями національного менталітету.

У наш насичений інформацією час будь-який носій мови володіє мозаїчним набором знань із різних галузей науки та техніки, що відображається в асоціативно-вербальній сітці [5, с. 757]. Реклама містить в собі знання з різних сфер знань. Сфера рекламної лексики постійно поповнюється новими словами, з появою такого нового слова спочатку формується його лексичне значення, яке стає основою для укладання лексикографічних словників. Дослідження слів рекламної сфери шляхом асоціативного експерименту дозволяє спостерігати, яким чином разом з лексичним формується й асоціативне значення слова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Асоціативний експеримент активно застосовується українськими (О.І. Горошко, Д.І. Тереховою, Т.Ю. Ковалевською, С.В. Мартінек, О.О. Холодом, Т.Є. Недашківською [9] та ін.) та російськими (Ю.М. Карауловим, Є.Ф. Тарасовим, Н.В. Уфімцевою, О.О. Залевською, І.Г. Овчинніковою та ін.) вченими. Метод вільного асоціативного експерименту служить основою для укладання асоціативних словників (за редакцією Ю.М. Караулова, Н.П. Бутенко, Т.Ю. Ковалевської, С.В. Мартінек). Засобом вільного асоціативного експерименту вивчається асоціативне значення слова, яке по-різному інтерпретується у лінгвістиці. Його розглядають як конотацію та інформацію, що передається словом [6], як ознаку, що змінює значення слова у висловлюванні та може переходити в семи [1] та ін. Запроваджується методика вивчення зворотних асоціацій, на які слово-стимул стає реакцією [7]. Укладено словники, де простежено зворотній асоціативний зв'язок від реакції до стимулу (під редакцією Ю.М. Караулова [10], І.С. Лачиної, С.В. Мартінек [12] та ін.).

Мета статті: встановлення внутрішніх семантичних зв'язків між стимулами та реакціями в межах асоціативного поля *реклама*.

Виклад основного матеріалу. Кожне явище навколишньої дійсності впливає на свідомість людини та її картину світу. Реклама є одним з таких явищ. Вона може бути не тільки пізнавальною, цікавою, а й нав'язливою. "Нас оточують стереотипні надписи, вивіски, заклики, що відображають живу діяльність, міцно входять в асоціативно-вербальну сітку носія мови, стаючи її необхідним елементом і складаючи частину нашого світу" [5, с. 756].

Асоціативне поле розкриває перед нами можливість вивчення не просто фрагмента вербальної пам'яті знань людини, фрагмента системи семантичних і граматичних відношень, але й фрагмент образів свідомості, мотивів та оцінок [10, с. 6].

В асоціативному полі, на думку М. Патсиса, знаходимо реальну для носія мови психологічну структуру змісту слова, яка може бути використана в семантичних теоріях значення як інструмент аналізу значення слова [9].

Рекламу можна назвати позамовним, екстралінгвістичним знанням (Ю.М. Караулов), яке віднаходить своє місце в картині світу носія мови [5].

Проведення асоціативного експерименту зі словом *реклама* дало змогу встановити коло понять, що окреслюють сферу вживання та поширення реклами. Опитуваним запропонували відповісти першим словом, що їм спадає на думку, на слово-стимул *реклама* (близько 500 реакцій). Вивчення асоціативного поля стимулу *реклама* [3] дало матеріал для укладення стимульного списку. Цей список став основою для подальшого етапу досліджень

зі встановлення асоціативних зв'язків слів рекламної лексики у свідомості мовців. Стимульний список складає 70 слів, до нього ввійшли слова: *піар, продукція, інформація, знаменитість, повідомлення, телевізор, музика, популяризація, радіо, гроші, Інтернет, картинка, газета, ЗМІ, прибуток, оголошення, вплив, колір, попит, послуга, маркетинг, кадр, час, креатив, упаковка, плакат, сучасний, слоган, знижка, пропозиція, товар, марка, презентація, бізнес, імідж, білборд, дизайн, покупка, копірайтер, маркування, афіша, каталог, дегустація поліграфія, рекламний агент, економте, новинка, вигідно, сайт, без ГМО, бренд, відеоролик, гарантія, рекламна ідея, строк придатності, корисно, рекламний текст, спонсор, рейтинг, престиж, конкуренція, комунікація, логотип, менеджмент, наклейка, стратегія, зміст, актуальність, мотивація, стереотип*. Слова, що склали стимульний список, зафіксовані словником рекламної лексики Р.Г. Іванченка [4] (оголошення (с. 109), маркування (с. 92), вплив (с. 31), маркетинг (с. 90), кадр (с. 65), актуальність (с. 9), час (с. 48), афіша (с. 18), каталог (с. 68), дегустація (с. 38), рекламний агент (с. 5), плакат (с. 121), знижка (с. 58), марка (с. 89), рекламна ідея (с. 147), спонсор (с. 166), дизайн (с. 40), імідж (с. 62), комунікація (с. 77), логотип (с. 86), наклейка (с. 105)) та словником термінів мас-медіа [11]: білборд (с. 18), бренд (с. 19), відеоролик (с. 25), газета (с. 27), дизайн (с. 33), імідж (с. 43), Інтернет (с. 43), інформація (с. 45), кадр (с. 46), комунікація (с. 48), логотип (с. 50), ЗМІ (с. 51), поліграфія (с. 63), радіо (с. 69), рейтинг (с. 70). Можна стверджувати, що значною мірою відповідний фрагмент картини світу мовця сформований під впливом значного обсягу рекламної інформації.

Вільний асоціативний експеримент проведений зі студентами Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди (30 осіб), Міжрегіональної академії управління персоналом (МАУП, м. Київ) (20 осіб), Київського національного університету імені Тараса Шевченка (25 осіб), Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського (55 осіб) та Житомирського державного університету імені Івана Франка (31 особа). Це студенти, що здобувають різні спеціальності: психологи, філологи, журналісти, економісти та фахівці з міжнародних зв'язків віком від 17 до 23 років. Експеримент проводився з жовтня по листопад 2011 року. Вікова категорія від 17 до 25 років. Такий вибір зумовлений тим, що, за визначенням московської психолінгвістичної школи, зазначений вік позначається становленням мовної особистості, а її структура залишається відносно стабільною протягом життя. Отже, аналізуючи соціальні, етнічні, історико-культурні та інші оціночні реакції опитуваних, можна виявити деякі характеристики стану масової свідомості на найближчі десятиліття, "тобто на період, коли опитуваний буде складати активне ядро суспільства" [10, с. 4].

Аналізуючи дані експерименту, ми помітили, що часто на запропоновані слова-стимули отримували реакції реклама. У такий спосіб вибудовується зворотній зв'язок між стимулом *реклама* та реакцією реклама. Аналіз зворотних реакцій дозволяє вивчити поля інших слів, на які слово-стимул є реакцією, за словами І.С. Лачиної, ми таким чином стикаємось з ситуацією, коли визначений ряд слів ідентифікується на психологічному рівні за допомогою даного слова-реакції в так званому "закодованому варіанті" [7, с. 69].

Результати експерименту виявили, що з 70 запропонованих на 34 слова-стимули, ми отримали реакцію реклама. Така ядерна реакція виявлена у асоціативних полях стимулів **білборд** (69 – тут і далі цифрами позначено коефіцієнт частотності), **піар** (44), **афіша** (31), **маркетинг** (24), **слоган** (23). Якщо стимул **білборд** формує одна ядерна реакція реклама, то до ядра стимулу **афіша** входять реакції з різних семантичних сфер **оголошення** (25), **театр** (20). Як помітив Ю.М. Караулов, ядерні реакції свідчать про прояв національного у свідомості носіїв мови, однакове світобачення та однакове віднаходження "я" в світі, призначена для того, щоб ідентифікувати "свого", впізнати особистість" [5, с. 762].

Стимули з високою частотністю у їхніх асоціативних полях реакцій реклама: **рекламний текст** (15), **відеоролик** (14), **рекламний агент** (14), **рекламна ідея** (11), **плакат** (9). Далі від ядра розташовані стимули **популяризація** (7), **новинка** (5), **телевізор** (5), **наклейка** (5), **менеджмент** (4), **презентація** (4), **оголошення** (4), **бренд** (3), **каталог** (3), **ЗМІ** (2), **без ГМО** (2) та **пропозиція** (2). Одиначною реакцією реклама є для слів-стимулів **кадр**, **спонсор**, **корисно**, **продукція**, **вигідно**, **копірайтер**, **дегустація**, **радіо**, **сайт**, **дизайн** та **імідж**.

Наявність реакції реклама для цих стимулів підтверджує співвіднесеність цих слів зі сферою реклами у розумінні носіїв мови. Завдяки експериментальним матеріалам відтворено асоціативні поля й асоціативні значення аналізованого поняття у зворотному відображенні стимул *реклама* ↔ реакція реклама. Для реклами використовують усі можливі засоби комунікації, тому і у свідомості інформантів слова-стимули **ЗМІ**, **радіо**, **оголошення**, **телевізор**, **сайт**, **плакат**, **афіша**, **білборд**, **каталог**, **наклейка** – тобто засоби представлення реклами – прямо пов'язані з реакцією реклама. Слова **піар**, **популяризація**, **презентація** асоціюються як синонімічні, тотожні до слова *реклама*. Поява нових технологій, продукції не обходить сферу реклами, таким чином *реклама* стає репрезентантом нового в суспільстві. Слова-стимули **новинка**, **продукція**, **пропозиція** дали реакцію реклама. **Маркетинг**, **менеджмент**, **дизайн**, **імідж** як необхідні складові створення реклами відтворюються у свідомості мовців відповідною реакцією. Стимули **рекламна ідея**, **рекламний агент**, **рекламний текст** містять у собі компонент, похідний від слова *реклама*, тому узагальнюються мовцями реакцією реклама. Лексичне значення стимулу **копірайтер** визначається як упорядник рекламних текстів. Це нове слово відоме студентам журналістських спеціальностей, тому викликало реакцію *реклама* лише 2 рази. **Відеоролик** – одна з найцікавіших для сучасного українця форм представлення реклами, викликає цю реакцію 14 разів. Наявність реакції реклама на ці та інші стимули свідчить про ефективність та дієвість рекламних кампаній, інколи навіть нав'язливість та маніпулювання людською свідомістю. Ця сторона реклами яскраво проявляється у конотаційних реакціях інформантів. У цьому дослідженні оціночні стимули **вигідно** та **корисно** викликають реакцію реклама.

На рисунку, поданому нижче, схематично представлено, як твориться зв'язок між реакцією реклама та словами-стимулами у сприйнятті нашими респондентами. Принцип будови схеми продемонструємо таким прикладом: реклама, будучи реакцією на слово-стимул **білборд**, паралельно викликає реакцію білборд, будучи словом-стимулом *реклама*.

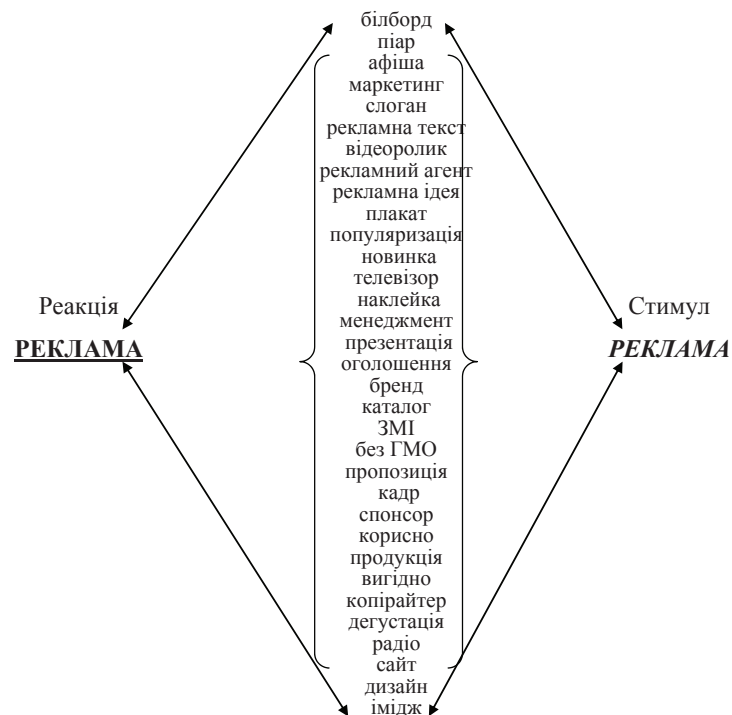

Рис. 1

Представлене на схемі уявлення носіїв мови про рекламу демонструє, як вербальними засобами структурована мовна картина світу. Між стимулом і реакцією існують обопільно направлені зв'язки. Спільні елементи (на рисунку в фігурних дужках), є основою, своєрідною архісеомою, спільною частиною асоціативного значення для суміжних асоціативних полів, сукупність яких демонструє тематичний фрагмент мовної картини світу.

Цікаво інтерпретує асоціативне значення Н.С. Болотнова: якщо підходити до слова як до одиниці комунікації, то асоціативне значення слова слід розглядати не лише як таке, що належить слову, але й свідомості комуніканта, в силу того, що воно має лінгвістичну основу та екстралінгвістичну обумовленість [1, с. 16]. Слідуючи цьому твердженню, вважаємо, що реагуючи на слово-стимул, комунікант-опитуваний транслює індивідуальне розуміння до асоціативного поля, впливає на формування в комунікативному полі асоціативного значення слова, пов'язуючи його з іншими асоціативними полями та семантичними організаціями (лексичними, термінологічними значеннями та ін.).

Асоціативні поля стимулів є незамкнутими, оскільки, як підтверджує Н.П. Бутенко, якщо продовжити експеримент, залучаючи до участі в ньому більшу кількість інформантів, то разом зі збільшенням типових будуть зростати й індивідуальні реакції [2, с. 7].

Продовження дослідження дасть змогу виявити взаємовідносини між стимулами та реакціями інших понять рекламної сфери та відтворити зв'язки між їхніми асоціативними полями.

Висновки. Асоціативне значення дає змогу виявляти сприйняття та розуміння мовцями понять різних значеннєвих сфер і реконструювати мовну картину світу. Це значення є реальним та має динамічний характер.

Результати вільного асоціативного експерименту дозволяють відобразити семантику слова в усій її складності, виявити особливості слововживання. Аналіз зворотних зв'язків між стимулом та реакцією на прикладі слова-поняття *реклама* демонструє складність і взаємну направленість зв'язків між елементами асоціативних полів. Формування та корекція семантичних відношень проходить в комунікації, коли відбувається встановлення взаємодії між загальним та суб'єктивним, мовою та мовленням, спільною та індивідуальною картинами світу.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у залученні до вільного асоціативного експерименту більшої кількості опитуваних та збільшенням стимульного списку.

Література:

1. Болотнова Н. С. Лексическая структура художественного текста в ассоциативном аспекте / Том. Гос. пед. ин-т. – Томск, 1994. – 210 с.
2. Бутенко Н. П. Словник асоціативних норм української мови. – Львів : Видавництво при Львів. ун-ті “Вища школа”, 1979. – 120 с.
3. Денисевич О. В. Психосемантичні особливості асоціативного поля стимулу реклама // Психолінгвістика: [зб. наук. праць ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”. – Переяслав-Хмельницький: ПП “СКД”, 2011. – Вип. 8. – С. 100-106.
4. Іванченко Р. Г. Реклама. Словник термінів. – Київ. – 1998. – 206 с.
5. Караулов Ю. Н. Русский ассоциативный словарь как новый лингвистический источник и инструмент ана-

лиза языковой способности // Русский ассоциативный словарь. Книга 1, (Ю. Н. Караулов, Г. А. Черкасова, Н. В. Уфимцева, Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов. – М. : ООО “Издательство Астрель” : ООО “Издательство АСТ”, 2002. – С. 749-782.

6. Климова А. А. Ассоциативное значение слов в художественном тексте // Научные доклады высшей школы. Сер.: Филологические науки. – 1991. – №1. – С. 45-54.

7. Лачина И. С. Исследование обратных ассоциаций ряда английских прилагательных // Проблемы семантики: психолингвистические исследования, Тверь, ТГУ, 1991. – С. 67-72.

8. Недашківська Т. Є. Асоціативне семантичне поле концептів професійність, служіння, мета, повноваження у професійній свідомості державних службовців [Текст] / Т. Недашківська // Вісник НАДУ. – 2007. – № 4. – С. 65-73.

9. Патсис М. Ассоциативное поле как инструмент анализа значения слова (на материале греческого языка). Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Москва. – 2005. – 18 с.

10. Русский ассоциативный словарь. В 2 т. Т. 1. От стимула к реакции : Ок. 7000 стимулов / Ю. Н. Караулов, Г. А. Черкасова, Н. В. Уфимцева, Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов. – М. : ООО “Издательство Астрель” : ООО “Издательство АСТ”, 2002. – 784 с.

11. Словник журналіста: Терміни, мас-медіа, постаті / За заг. ред. Ю. М. Бідзілі. – Ужгород : ВАТ “Видавництво “Закарпаття”, 2007. – 224 с.

12. Український асоціативний словник. В 2 т. Т. 2 : Від реакції до стимулу / за ред. Мартінек С. В. – 2 вид., стер. – Львів : Паїс, 2008. – 468 с.

Денисенко С. Н.,

Львівський національний університет ім. І. Франка,

Романчук О. В., Матвіяс О. В.,

Львівський державний університет фізичної культури

РОЛЬ ОБРАЗУ У СЕМАНТИЧНІЙ СТРУКТУРІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ (на матеріалі різноструктурних мов)

Традиційне розуміння образу в різних галузях наукових знань відображає процес і результат як мисленнєвої, так і мовленнєвої діяльності. Особливо важливу роль відіграє емпіричний образ у формуванні та функціонуванні фразеологічних одиниць, а також їх розвитку у мові.

Ключові слова: образ, фразеологічна одиниця, образний компонент, семантична структура.

Традиционное понимание образа в разных отраслях научных знаний отражает процесс и результат как мыслительной, так и речевой деятельности. Особо важную роль играет эмпирический образ в формировании и функционировании фразеологических единиц, а также их развитие в языке.

Ключевые слова: образ, фразеологическая единица, образный компонент, семантическая структура.

The traditional treating of an image in different fields of science reflects the process and outcome of thinking and speaking activity. An empiric image plays especially important role in formation and functioning of phraseological units and their development in a language.

Key words: image, phraseological unit, image component, semantic structure.

Образ як результат пізнавальної діяльності суб'єкта передбачає два етапи його формування. Перший етап сприйняття об'єкта органами почуттів у процесі емпіричного освоєння реальності, на якому у свідомості людини фіксується зовнішній вигляд об'єкта (розміри, форма, колір), тактильні відчуття об'єкта (вага, густина, температура), звукові, смакові та інші параметри, доступні чутливому сприйняттю. Другий етап – фіксація у свідомості (запам'ятовування) сприйнятих характеристик об'єкта, які дозволяють відтворити їх при відсутності характеристик об'єкта безпосереднього контакту з самим об'єктом, тобто перехід образу сприйняття в образ уявлення його. У фразеологічній семантиці первинний почуттєво – раціональний образ розглядається у зв'язку зі змістом виразів, які здатні викликати цей образ у свідомості людини при сприйнятті мовної ФО. Наприклад, українською *берегти що-небудь як зіницю ока*, російською *беречь, хранить что-либо как зеницу ока*, німецькою *etw. wie seinen Augapfel hüten*, англійською *to keep a person at the apple of one's*. французькою *garder comme la prunelle de ses yeux* [6]. Це біблійний вислів, у латинській мові вживається також у подібній формі *plus oculis suis more – любити більше ніж своє око*. Образною основою стійкого порівняння є утворення у мовній формі уявлення про наглядно – почуттєвий образ предметів (яблуко, око). Це уявлення виражається у прямому буквальному значенні *берегти що-небудь дуже пильно (зосереджено)*. Так наглядне уявлення є основою для переносного значення ФО і виражає понятійний зміст *за чим-небудь стежити, турбуватися про що-небудь*.

У зв'язку з цим у семантичній структурі ФО виділяється образний компонент. Так, на думку О.В. Загоровської [8], яка досліджувала лексичну семантику, мовне значення доцільно вивчати як сукупність денотативного, конотативного і образного компонентів. Денотативний компонент є частиною значення знака, який відображає у загальній формі предмет та явища об'єктивної діяльності. Конотативний компонент, який характеризує ситуацію спілкування її учасників та їхнє відношення до предмета мовлення, включає в себе емоційний, оцінний, інтенсивний та стилістичні мікрокомпоненти. І.А. Стернін визначає образний компонент значення як називний знак чутливого наглядного образу предмета [11].

Враховуючи теорію О.В. Загоровської, образний компонент ФО можна розглядати як складову частину її значення. І не дивлячись на те, що поряд з номінативними одиницями, семантика яких передбачає образ-представлення, існують одиниці, позбавлені такої семантичної ознаки, наприклад, номінацій, які відносяться до абстрактної сфери, а вона не допускає чуттєвої конкретизації. О.В. Загоровська розглядає структуру подібних мовних знаків як таку, що містить у собі нульовий образний компонент значення [9]. Одним з найбільш визначальних факторів, які характеризують розвиток ФО, є факт метафоризації. Метафора як багатоаспектне мовне явище, становить неперехідний інтерес в різних галузях знань. Як вид тропів вона вивчається у поезії (стилістика, риторика, естетика), як джерело нових знань слова у лексикології, як особливий вид мовлення вжитку, у прагматиці як спосіб мовлення ті пізнання дійсності – у логіці, філософії (гносеології) і когнітивній психології.

Наріжний камінь у дослідженні метафори був покладений Арістотелем, який закріпив за цим тропом високий когнітивний статус і розглядав її концептуальний феномен, а не пусту гру слів. У результаті метафора представлена Арістотелем як формула більшої виразності мови.

Метафора, як універсальний спосіб номінації, базується на асоціації за подібністю, в той же час вона включає суб'єктивний характер сприйняття дійсності.

Свідчення про вторинний асоціативний образ метафоричного характеру у лінгвістиці беруть початок в ідеях Ш. Баллі та О.О. Потебні. Лінгвістичний образ визначається як *“совмещенное видение двух картин”*, *“сопряжение двух предметов”* [4]. Таке розуміння образу пов'язано зі здатністю слова позначати предмет у асоціативному зв'язку з другим предметом, відображати у своєму значенні сумісне бачення двох картин.

На погляд М.Б. Беззубикової [3] визначення В.Г. Гак є для дослідження фразеологічної образності найбільш вдалих, бо воно походить із семантичної двоплановості образних одиниць. *“Поєднання двох картин”* автор розуміє так: одна з них створює образне (переносне) значення ФО, а друга відповідає його буквальному (висхідному)

значенню [2]. Наприклад, українською підрубати під корінь, російською *уничтожить в корне*, німецькою *die Act an den Baum legen*, англійською *to cut the ground under the feet of* – *вибити землю з-під ніг*, французькою *couper (à або dans) la racine* – *зрізати корінь* [10]. Цей вираз також біблійного походження і латинською мовою звучав: *“Jam securis ad radiecm arborum posita es”* – *покласти сокиру під корінь, знищувати яке-небудь зло у корені, рішуче взятися за искоренення зла. Підрубати під корінь* – значить, знищувати дерево, підрубати його, з пошкодженням коренем воно загине. Інший переклад українською *копати кому-небудь яму*, російською *“рыть яму кому-либо, англійською to dig a pit for smb.* – *копати яму кому-небудь, французькою *semer des pièges sur les pas de qn* – розставляти пастки кому-небудь [5].*

Цей вираз також латинського походження, тобто він уживається ще в Біблії. Але цей вираз має і інше пояснення поставити комусь пастку, щоб той упав в неї, тобто нашкодити йому. У словниках знаходимо ще одне пояснення, що образ походить з часів кам'яного віку, коли людина на полюванні ставила на звірів пастки. Звідси виникло ще прислів'я, *хто копає другому яму, сам в неї упаде*. Так цей вираз переходить у вислови Соломона, вже у переносному значенні, Ефект поєднання бачення двох картин світу забезпечує переносному словосполученню метафоричну образність, яка призводить до утворення прислів'я з повчальним змістом.

Виникаючи у результаті сенсорних вражень, образ далі самостійно формує семантичне уявлення, але при цьому залишається категорією свідомості. На думку Алефіренко М.О. [1] образ у подальшому, будучи включеним у мовленнєво-мислячий процес перетворюється у мовленнєвий образ – категорію мовної свідомості, в контексті якої він вступає у нові асоціативні відношення, необхідні для мовного моделювання того чи іншого феномена національної культури, для формування нової картини світу у вигляді образних уявлень, так, наприклад, вираз *“копати комусь яму”*, дякуючи різним асоціативним та іншим елементам свідомості, висвітлює узагальнено-цілісну картину світу.

Розглянемо німецькою ФО – *den Aal beim Schwanze fassen* – *“починати справу не з того кінця: братися за неможливе, хапати чорта за хвіст”* [10].

Внутрішня форма ФО включає мотиваційну форму, яка представлена словосполученням *“den Aal fassen”* Мотиваційне значення подано буквальним змістом даного словосполучення і передає позамовну ситуацію *хто хапає в'юна (за хвіст)*. Наглядне уявлення показує на денотат, який уподібнюється даному образу, а внутрішня форма є засобом втілення двопланового асоціативно-образного змісту. Встановлення зв'язку між значенням ФО *“починати справу не з того кінця”* і його прототипом дозволяє сприймати значення даної одиниці як образне.

Мотивація образу ФО з живою внутрішньою формою присутня завжди. Вивчення ФО ґрунтується на свідомому співставленні цієї одиниці з її прототипом, на фоні якого і створюється двоплановість асоціативно-образного змісту. ФО, яка не має внутрішньої форми і семантичної двоплановості на думку О.І. Назаряна завжди створює свого історико-семантичну природу [11].

Важливу роль при виборі компонентів ФО відіграє синтагматична обумовленість, яка може бути формальною і семантичною. При формальній обумовленості рядоположними стають знаки семантично несумісні [1]. А тому у формуванні значення подібних ФО активно приймає участь образне уявлення. А образ ФО відіграє важливу роль у її розвитку і багато в чому обумовлює характер функції у мові.

Література:

1. Алефіренко Н. Я. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры. / Н. Ф. Алефіренко. – М. : Academia, 2002. – 394 с.
2. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник. III вид. Київ : Знання, 2006. – С. 570.
3. Беззубикова М. В. Образ и его роль в семантической структуре фразеологизма. “Идиоматика и когнитивная лингвокультурология” т. 2. – Белгород, 2008. – С. 87.
4. Гак В. Г. Беседы о французском слове. Из сравнительной лексикологии французского и русского языков / В. Г. Гак. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 336 с.
5. Гак В. Г., Мурадова А. Л. Новый большой фразеологический француско-русский словарь. – М. : II изд. Русский язык – Медиа, 2006. – С. 1628.
6. Денисенко С. Н. Німецько-українсько-російський словник-довідник. Словник -овідник з фразеологічної деривації на основі існуючої фразеології німецької мови з перекладом перекладів на українську та російську мови. – Вінниця : Нова книга, 2005. – С. 22.
7. Добровольський Д. О. Образная составляющая в семантике и дном / Д. О. Добровольський / Вопросы языкознания. – 1996. – С. 71-93.
8. Загоровская О. В. Образный компонент в значении слова / О. В. Загоровская // Лексические и грамматические компоненты в семантике языкового знака. – Воронеж, 1983. – С. 16-20.
9. Загоровская О. В. О семантических различных образных и экспресивных единиц языка / О. В. Загоровская // Экспресивность на разных языках. Новосибирск, 1984. – С. 74.
10. Назарян А. Г. История развития французской фразеологии / А. Г. Назарян. М. : 1981 – С. 189.
11. Стернин И. А. Проблемы анализа структуры значения слова / И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 1997. – С. 271.

Джуматій О. О.,

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

АНГЛОМОВНА ВЕРБАЛІЗАЦІЯ МІМІЧНОГО ВИРАЖЕННЯ БАЗОВИХ ЕМОЦІЙ (на матеріалі тлумачних словників)

У статті розглядаються способи прояву емоцій на обличчі людини, зокрема, за допомогою міміки. Аналізується англомова вербалізація мімічного вираження базових емоцій як одна із складових досліджуваного ЛСП "FACE".

Ключові слова: лексико-семантичне поле, базові емоції, міміка, вербалізована кінема.

В статье рассматриваются способы проявления эмоций на лице человека, в частности, с помощью мимики. Анализируется вербаллизация мимического выражения базовых эмоций в современном английском языке как одна из составляющих исследуемого ЛСП "FACE".

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, базовые эмоции, мимика, вербаллизованная кинема.

The article addresses the ways of facial expression of emotions and demonstrates the analysis of verbalized facial expression of basic emotions in the context of lexical semantic field (LSF) "FACE".

Key words: lexical semantic field, basic emotions, facial expressions, verbalized kineme.

Дана стаття представляє собою частину дослідження, присвяченого вивченню лексико-семантичного поля (ЛСП) "FACE" в сучасній англійській мові. ЛСП "FACE" складається із сукупності англомовних лексикографічно зареєстрованих слів, словосполучень та фразеологічних одиниць, які називають частини обличчя людини та мімічні рухи, що є виразниками емоцій людини та засобами невербальної комунікації.

Обличчя людини, по-перше, є однією з найголовніших складових її індивідуальності, а також, основним компонентом поняття "зовнішність". По-друге, "обличчя представляє собою своєрідний екран, на якому з більшою чи меншою повнотою відбивається динаміка актуальних переживань людини. Завдяки цьому, обличчя ... виступає одним з каналів невербальної комунікації" [1]. Виходячи з цього, у складі досліджуваного ЛСП виділяється два мікрополя:

1. мікрополе "обличчя як зовнішність", компоненти якого описують обличчя людини в стані спокою;

2. мікрополе "обличчя як виразник емоцій", компоненти якого описують мімічні рухи, а також зміни стану обличчя (наприклад, зміну кольору: to blush, to gain colour etc.), які свідчать про певну емоцію.

В даній статті розглядається саме мікрополе "обличчя як виразник емоцій", до складу котрого увійшло 190 конститuentів ЛСП "FACE" (74% від загальної кількості зареєстрованих словникових одиниць).

Обличчя людини має найбільшу здатність до вираження різноманітних емоційних відтінків [3, с. 23]. Таким чином, міміка є основним засобом вираження емоцій. Під мімікою розуміють "скорочення різноманітних м'язів обличчя для вираження своїх переживань та відношення до чогось або когось" [3, с. 55]. Найбільш виразні мімічні м'язи групуються навколо отворів лицьового скелету: ротової щілини, очниць і носу. Скорочення м'язів обличчя змінює його вираз, сигналізує про стан, в якому на даний момент перебуває людина. Останнє є не тільки предметно, а й соціально спрямованим і обумовленим. Таким чином, мімічна гра набуває комунікативної функції, стає своєрідною мовою спілкування, заповнюючи певні пробіли у вербальній комунікації.

Міміка, як виразні рухи обличчя, що використовуються як допоміжні, супровідні засоби комунікації, є предметом вивчення кінесики – розділу паралінгвістики, що вивчає комунікативні функції рухів тіла [5, с. 197]. Структурною одиницею кінетичної "мови" як системи є кінема.

В даному дослідженні увага приділяється взаємодії кінетичного та вербального (в нашому випадку англомовного) кодів. Вербалізація кінетичної поведінки людини передбачає вибір окремого словесного означення для окремої кінеми, тобто появу вербалізованої кінеми (ВК) [6, с. 8]. Лексикографічно зареєстровані ВК є мовними вербалізованими кінемами (МВК). Мовні вербалізовані кінеми слід відрізняти від мовленнєвих вербалізованих кінем, які в англомовному мовленні називають, характеризують та описують знакові рухи тіла (в нашому випадку – мімічні рухи) [6, 8].

Не всі конститuentи мікрополя "обличчя як виразник емоцій" є мовними вербалізованими кінемами, оскільки емоції людини можуть виражатися не лише мімічно, але й зміною кольору обличчя (наприклад, **to blush** = to become red in the face because you are ashamed or embarrassed (OD)), виразом обличчя в цілому (наприклад, **a face as long as a fiddle** = похмуро, сумовите обличчя). Крім того, обличчя людини може не відображати жодної емоції (наприклад, **a dead pan** = безпристрасне обличчя), або свідчити про те, що людина намагається стримати себе, приховати свої почуття (наприклад, **to keep one's countenance** = зберігати серйозний вигляд, стримуватися від посмішки; **to straighten one's face** = стримуватися, приймати незворушний вигляд).

Таким чином, в межах мікрополя "обличчя як виразник емоцій" налічується 110 мовних вербалізованих кінем (МВК), що називають мімічні рухи. Це становить 57,8 % від заявленої загальної кількості складників мікрополя (190).

Слід зазначити, що як виразні мімічні рухи в нашому дослідженні інтерпретуються також погляди. Це зумовлене, по-перше, тим, що під час погляду задіяні м'язи очей, які відносяться до м'язів обличчя тією мірою, в якій очі є частиною обличчя людини. По-друге, в погляді дуже чітко читається емоційний стан, переживання, думки людини. Недарма кажуть, що "очі – дзеркало душі". В.А. Барабанщиков та Т.Н. Малкова в своєму дослідженні, присвяченому точності ідентифікації експресії обличчя, стверджують, що "очі представляють собою своєрідний

змістовий центр обличчя” [1]. С.П. Ільїн, в свою чергу, зазначає: “Найголовнішим в керуванні очима є погляд”, та додає: “Очі здійснюють емоційний вплив завдяки тому, що використовуються у взаємодії з обличчям ... за допомогою зміни тривалості погляду, рухів повік, прищуру ... можна передати майже необмежену кількість інформації.” [3, с. 57].

В обсязі нашої вибірки 32 компоненти даного мікрополя (16,8 % від кількості компонентів мікрополя) називають різноманітні погляди та “процес дивлення” (the acts of looking). Наприклад:

- **a quizzical look** = a look that seems to ask question, often in an amused way (LD);

- **to ogle** = to keep looking at smb in a way that is too obvious because you think they are sexually attractive (MED) (вважається образливим);

- **to look askance at smb** = to show that you do not approve of smb/smth, or you do not feel certain about them (MED);

- **to cast sheep's eyes at smb** – дивитися закохано (K);

- **to look daggers (at smb)** – to look at smb in a way that shows you are very angry with them (MED).

В названій кількості компонентів 22 номінують “процес дивлення”, а 10 – самі погляди.

Отримані MBK було класифіковано відповідно до місця відтворення мимічного руху. П. Екман та К. Ізард в своїх дослідженнях мимічного прояву емоцій виокремили три автономні зони обличчя: зона лоба та брів, зона очей (очі, повіки, перенісся) та нижня частина обличчя (ніс, щоки, рот, щелепи, підборіддя). Проте, зважаючи на лексичний склад мікрополя “обличчя – виразник емоцій” і той факт, що в даному випадку не враховуються кінемі, що називають мимічні рухи всього обличчя, наприклад **to grimace** = *to twist your face in an ugly way because you don't like smth, because you are feeling pain or trying to be funny* (LD), для класифікації MBK відповідно до місця відтворення мимічного руху, були вибрані такі пункти, як **face proper, forehead, eyes, mouth**, які, в нашому випадку, дають змогу упорядкувати отримані MBK зі значенням мимічних рухів з більшою точністю (див. табл. 1)

Таблиця 1.

Розподіл MBK відповідно до місця відтворення мимічного руху

Місце відтворення	Кількість	%
Eyes	50	45,5
Mouth	43	39,1
face proper	12	10,9
Forehead	5	4,5
Всього	110	100,0

З наведеної таблиці видно, що найбільш кількісно представлені MBK, що позначають виразні рухи очей – 45,5 %. Найменша кількість MBK називає мимічні рухи лоба – 4,5 %.

На обличчі людини можуть відобразитися різноманітні емоції та їх поєднання. При дослідженні конститuentів мікрополя на предмет вираження емоцій, ми користувалися класифікацією базових емоцій, яку пропонують вчені-психологи [зокрема, див. 2, с. 47].

Базальні (фундаментальні, первинні, базові) емоції – природжені емоції, на базі яких розвиваються більш складні соціально детерміновані емоційні процеси, стани та емоційно-особистісні якості [5, с. 49]. Загально прийнятої класифікації базових емоцій наразі не існує. До прикладу, П. Екман визначає шість базових емоцій: радість, подив, страх, сум, гнів та огида, поєднана зі зневагою [8]. Водночас, К. Ізард в своїй класифікації, по-перше, відокремлює огиду та зневагу як окремі емоції, а по-друге, називає базовими такі емоції, як інтерес, сором та вина. Кожна з цих базових емоцій має свої, лише їй властиві мимічні рухи (окрім вини, яка не має чіткого мимічного вираження). В нашому дослідженні ми використовуємо класифікацією десяти базових емоцій, запропоновану К. Ізардом.

Інтерес. Емоція інтересу може проявлятися одним мимічним рухом в одній із областей обличчя – підведеними чи трохи зведеними бровами, переміщенням погляду до об'єкту, трохи відкритим ротом чи підтисканням губ. Кожна з цих рухів, як сам по собі так і в комбінаціях, може свідчити про емоцію інтересу. Оскільки в нашій вибірці у семантиці таких MBK як **lift/raise one's brows** = *to make your eyebrows go higher because you are surprised* (MED); **to purse** = *to bring your lips together tightly into a small circle, esp. to show disapproval or doubt* (LD) в дефініції відсутня експлікація необхідної семи інтересу, в нашому випадку цю емоцію відображають ідіома **be all eyes** = *watch with close attention and usually with great interest* (OID), а також, MBK-погляди, наприклад:

- **to eye** = to look at smb with interest (OD);

- **to gaze** = to look at smb/smth for a long time, for example because they are attracting or interesting (MED).

Подив. Мимічне вираження подиву легко розпізнається: брова високо підняті, в результаті чого на лобі з'являються продольні зморшки, а очі розширюються а округлюються. Трохи відкритий рот приймає овальну форму. Наприклад:

- 1) **to pop** = if your eyes pop, they are very wide with surprise or excitement (MED);

- 2) **to gape** = to look at smb/smth with your mouth open because you are very surprised (MED).

Радість. Радість – одна з найпростіших емоцій з точки зору мімічного вираження. Вона виражається посмішкою. Справжня щира посмішка викликає також скорочення м’язів очей, в результаті чого біля зовнішніх кутів очей з’являються легкі зморшки – так звані “гусячі лапки” [2, с. 150]. Сему радості містить 12 MBK, які номінують посмішки і процеси посміхання. Наприклад:

- 1) **be all smiles** = be very happy and smiling, especially after feeling sad or worried about sth (OID);
- 2) **to beam** = to smile widely because you are very happy (MED);
- 3) **grin** = a big smile that shows your teeth (MED).

Сум. Мімічний вираз суму такий: “внутрішні кінці брів трохи підняті і зведені до перенісся, очі трохи звужені, а кути рота опущені. Іноді можна спостерігати легке тремтіння підборіддя. В залежності від віку та інтенсивності переживання, сум може супроводжуватися плачем” [2, с. 198]. Лексично емоція зневаги представлена єдиною MBK:

- **to make/pull a sad face** = мати сумний вигляд, зробити пісну фізіономію (K).

Гнів. Мімічний вираз гніву: брова опущені, шкіра на чолі стягнута, у дорослих людей між бровами пролягають глибокі зморшки; очі звужуються, погляд фіксується на джерелі гніву або роздратування. Дорослі часто зіплюють зуби та щільно стискають губи, щоб приховати злобний оскал [2, с. 250]. Емоцію гніву репрезентують 20 MBK. Це, наприклад:

1. **to glare** = to stare angrily or fiercely (OD);
2. **to clench** = to hold your teeth tightly, usually because you feel angry (LD);
3. **to lour** = to look angrily at smb (MED);
- 1) **to look daggers (at smb)** = to look at smb in a way that shows you are very angry with them (MED);
- 2) **give smb the hairy eyeball** = to look at smb severely because you do not approve of what they are doing (LID);
4. **a dirty look** = злий погляд (K).

Зневага. Розгорнуте мімічне вираження зневаги включає в себе трохи підняті брова та верхню губу (чи стиснуті кути губ). Зневага може також виражатися посмішкою. Сема мімічного вираження суму міститься в дефініції 4 MBK, наприклад:

5. **to sneer** = to smile in a very unkind way that shows you have no respect for smb/smith (MED);

6. **to curl one’s lip** = to pull your top lip upwards at one side in a way that shows you are annoyed or do not respect smb (MED).

Окремої уваги в нашому випадку заслуговують емоції огиди, сорому, страху та вини. Незважаючи на те, що психологи впевнено називають конкретні мімічні характеристики, притаманні емоціям огиди (наспулені брови, ніс у зморшках, кутастий рот) та страху (підняті та зведені до перенісся брови, широко відкриті очі) [2, с. 274, 310], в нашій вибірці жодна з MBK, що позначають відповідні мімічні рухи, не містить в своїй дефініції ані семи огиди, ані семи страху. В нашому випадку вираження даних емоцій репрезентують такі складники мікрополя, як, наприклад, **grimace n** = a twisted expression on the face made in pain or *disgust* (OD) та **to blanch** = to become pale because you are *frightened* or *shocked* (LD), що позначають або вираз обличчя в цілому, або зміну кольору обличчя, що, як вже було зазначено вище, є немімічним вираженням емоцій. Це стосується також емоції сорому, оскільки основним проявом даної емоції є поява сором’язливого рум’янцю [7]. Що ж до вини, то, за ствердженням психологів, дана емоція не має чіткого мімічного вираження.

Отримані дані можна систематизувати у вигляді таблиці (див. табл. 2):

Таблиця 2.

Розподіл MBK відповідно до вираження базових емоцій

Ранг. №	Емоції	Кількість кон- ституентів	%
1	Різне	60	54,5
2	Гнів	20	18,2
3	Радість	12	10,9
4	Подив	7	6,4
7	Інтерес	6	5,5
7	Зневага	4	3,6
6	Сум	1	0,9
5	Сором	0	0,0
8	Страх	0	0,0
9	Огида	0	0,0
10	Вина	0	0,0
	Всього	110	100,0

Таким чином бачимо, що найбільшою кількістю MBK представлена емоція гніву (18,2 %). Найменшою кількістю MBK представлена емоція суму – 0,9 % відповідно. Водночас з наведеною таблицею видно, що найбільша кількість складників мікрополя (60) входить до групи “різне”. Це пояснюється тим фактом, що емоційний діапазон людини значно ширше за базові емоції, і це знаходить своє відображення в мові. До групи “різне” відносяться такі MBK, які називають прояви різноманітних емоцій та їх відтінків, що не є базовими.

Отже, в процесі дослідження 190 складників мікрополя “обличчя як виразник емоцій” на предмет мимічного вираження базових емоцій було виокремлено 110 конститuentів мікрополя, що називають мимічні рухи (кінеми). Ці лексикографічно зареєстровані мовні одиниці називаємо мовними вербалізованими кінемами (МВК). Їх було класифіковано, в першу чергу, по зонах обличчя відповідно до місця відтворення мимічного руху за пунктами *face proper, forehead, eyes, mouth*. Результати показали, що найбільш кількісно представлені МВК, що позначають виразні рухи очей – 45,5 %. Найменша кількість МВК називає мимічні рухи лоба – 4,5 %.

Крім того, отримані МВК класифікували відповідно до вираження 10 базових емоцій по групам “гнів”, “радість”, “подив”, “інтерес”, “зневага”, “сум”, “сором”, “страх”, “огида” та “вина”. Виявили, що найбільш кількісно представлена емоція гніву (18,2 %). Найменшою кількістю МВК представлена емоція суму – 0,9 %. Емоції сорому, страху огида та вини не представлені жодною МВК, оскільки усі МВК, що називають мимічні рухи, призначені вираженню даних емоцій, не містять в своїх дефініціях семи сорому, страху огида та вини. В процесі класифікації було також виокремлено групу “різне” (54,5 %), до складу якої увійшли МВК, які називають прояви різноманітних емоцій та їх відтінків, що не є базовими.

Результати даної роботи можуть бути використані для подальших досліджень в галузі вивчення лексико-семантичних полів та невербальної комунікації.

Література:

1. Барабанщиков В. А., Малкова Т. Н. Зависимость точности идентификации экспрессии лица от локализации мимических явлений [електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.voppsy.ru/issues/1988/885/885131.htm>
2. Изард К. Психология эмоций / Кэррол Э. Изард. – СПб. : Питер, 2006. – 464 с.
3. Ильин Е. П. Психология общения и межличностных отношений / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2010. – 576 с.
4. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2001. – 752 с.
5. Мещеряков Б. Г., Зинченко В. П. Большой психологический словарь. – М. : Прайм-Еврознак, 2003. – 672 с.
6. Попік І. П. Лексико-семантичне поле “жестикуляція” в мові та мовленні : Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. ф. н. : 24.06.04. – Одеса, 2004. – 23 с.
7. Darwin Charles. The Expressions of the Emotions in Man and Animals [електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.darwin-online.org.uk/content/frameset?itemID=F11428&viewtype=text&pageseq=1>
8. Ekman Paul. Are There Basic Emotions. [електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.paulekman.com/wwwp-content/uploads/2009/02/Are-There-Basic-Emotions1.pdf>
9. Апресян Ю. Д. Новый большой англо-русский словарь : В 3 т. – 8-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 2003. – 832 с.
10. Большой англо-русский фразеологический словарь / А. В. Кунин. – 5-е изд., перераб. – М. : Рус. яз. – Медиа, 2005. – 1210 с.
11. Longman Dictionary of Contemporary English / Della Summers. – Pearson Education Limited, 2001. – 1667 p.
12. Longman Idioms Dictionary. – Addison Wesley Longman Limited, 1998. – 398 p.
13. Macmillan English Dictionary for advanced learners. – Bloomsbury Publishing Plc, 2006. – 1692 p.
14. Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English / A. S. Hornby – Oxford University Press, 2000. – 1792 p.
15. Oxford Idioms Dictionary for learners of English. – Oxford University Press, 2001. – 465 p.

Євенчук О. Г.,

Буковинський державний фінансово-економічний університет, м. Чернівці

ФРЕЙМОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ КОНЦЕПТУ FAMILIE: ПРЕДМЕТНО-ЦЕНТРИЧНИЙ ФРЕЙМ

Стаття присвячена фреймовому моделюванню номінацій концепту FAMILIE. Розглянуто предметно-центричний фрейм для представлення когнітивного простору концепту FAMILIE у сучасному німецькому публіцистичному дискурсі.

Ключові слова: предметно-центричний фрейм, когнітивний простір, концепт FAMILIE, публіцистичний дискурс.

Статья посвящена фреймовому моделированию номинаций концепта FAMILIE. Рассмотрено предметно-центричный фрейм для представления когнитивного пространства концепта FAMILIE в современном немецком публицистическом дискурсе.

Ключевые слова: предметно-центричный фрейм, когнитивное пространство, концепт FAMILIE, публицистический дискурс.

The present paper is modeling the frame design of the semanticising the FAMILY concept. The objective-central frame is considered for presenting the cognitive space of FAMILY concept in modern German newspaper discourse.

Key words: objective-central frame, cognitive space, FAMILY concept, newspaper discourse.

Сучасне мовознавство висуває нові тенденції моделювання інформації, що надходить у людську свідомість, а також моделювання когнітивних процесів вищої нервової системи людини (переклад з російської тут і надалі наш – О.Є.) [6, с. 205-206]. За словами З.Д. Попової та Й.А. Стерніна, "моделювати концепт як структуру (подібно фонологічної, лексико-семантичної, граматичної структури) в принципі неможливо, адже "...концепт весь час функціонує, актуалізується у різних своїх складових частинах і аспектах" [10, с. 61]. Однак, для гармонії з навколишньою дійсністю, перед людиною перманентно виникає потреба впорядкувати "інформацію" у своїй свідомості на концептуальному рівні, тобто створювати максимально адаптований до світосприйняття концептуальний простір [1, с. 29]. Поряд із окресленим вважаємо, що саме сім'я виступає "первинним середовищем" людини, де переплітаються відношення різних типів, подібних до тих, які існують й у суспільстві. Відповідно, перспективним та актуальним, на нашу думку, вбачається аналіз когнітивного простору концепту FAMILIE у сучасному німецькому публіцистичному дискурсі, адже під терміном "публіцистичний дискурс" ми розуміємо "вербалізовану мовно-мислинневу діяльність, яка вміщує не тільки суто лінгвістичні, але й екстралінгвістичні компоненти" [7, с. 194].

Метою нашого дослідження є ідентифікація когнітивного простору концепту FAMILIE у сучасному німецькому публіцистичному дискурсі за допомогою побудови предметно-центричного фрейму, адже саме даний фрейм може представити узагальнену статичну модель об'єкта дослідження даної розвідки – концепту FAMILIE. Матеріалом дослідження слугують текстові фрагменти німецького публіцистичного дискурсу (інтернет-видання німецьких газет, а саме: *Die Welt, Die Zeit, Süddeutsche Zeitung, Südwest Presse, Westdeutsche Allgemeine Zeitung*).

Основи теорії фреймів висвітлені у працях М. Мінського (1979, 1988), Р. Лангакера (1987), Ч. Філлмора (1988), С. Жаботинської (1999, 2006, 2008, 2010), М. Полюжина (2001, 2009) та ін. Під фреймом – ментальною "голографією" [11, с. 14] – розуміємо "мережу, яка складається із вузлів та зв'язків між ними" [8, с. 7], він "подібний скелету, щось на зразок бланку з численними вільними місцями чи слотами, які необхідно заповнювати" та які номіновані М. Мінським як "терміналі" [14, с. 245]. Фрейми конструюються за допомогою концептів, об'єктивованих у понятійних категоріях систем частин мови [2, с. 15].

Отже, основним конститuentом типових фреймів є категорія предмета (слот ДЕХТО/ДЕЩО) – іменник. Іншими понятійними категоріями є якість (слот ТАКИЙ) – прикметник; кількість (СТІЛЬКИ) – числівники та інші квантифікатори; категорія буття (ІСНУЄ ТАК) – стативи та дієслова, або категорія дії (ІСНУЄ ДІЮЧИ), виражена дієсловами; категорії способу буття (ТАК), оцінки (ТАК), місця (ТУТ/ТАМ), часу (ЗАРАЗ/ТОДІ), виражені прислівниками [там же].

Запропоновані С.А. Жаботинською [2; 3; 4; 5] "базисні" фрейми – предметно-центричний, акціональний, патронімічний (посевний), гіпонімічний (таксономічний), асоціативний (компаративний) фрейми – складають основу структури досліджуваного нами концепту, "оскільки вони демонструють первісні, найбільш узагальнені принципи категоризації та організації інформації, вираженої за допомогою мови" [4, с. 180] та утворюють "особливу організацію знання, яка складає необхідну попередню умову нашої здатності до розуміння тісно пов'язаних між собою слів" [12, с. 54].

У **предметно-центричному фреймі** актант (ДЕХТО/ДЕЩО) здатний до референції та характеризується за буттєвими, локативними, темпоральними, кількісними та якісними параметрами, що, у свою чергу, веде до встановлення внутрішньопросторового зв'язку між актантом (референтом) і його властивостями – *є/існує*: ДЕХТО/ДЕЩО є ТАКИЙ/ТАКА (якість); ДЕХТО/ДЕЩО існує ТАК (спосіб буття); ДЕХТО/ДЕЩО є/існує ТАМ (місце буття); ДЕХТО/ДЕЩО є/існує ТОДІ (час буття); ДЕХТО/ДЕЩО є СТІЛЬКИ (кількість) [2; 3; 4]. На основі проаналізованого нами емпіричного матеріалу предметно-центричний фрейм концепту FAMILIE може бути представлений наступним чином (рис. 1).

Взаємодію слотів предметно-центричного фрейму концепту FAMILIE можна представити у вигляді пропозицій [9]. Зауважимо, що "пропозиція, яка складається з двох взаємозв'язаних концептів – цільовий (логічний суб'єкт) і характеризуючий (логічний предикат), – трактується елементом фрейму" [5, с. 359]. У даному випадку, реляції слотів предметно-центричного фрейму досліджуваного нами концепту позначають буттєві схеми, а саме: квантативна, квалітативна, локативна, темпоральна та способу буття (див. рис. 1) [3, с. 11-12].

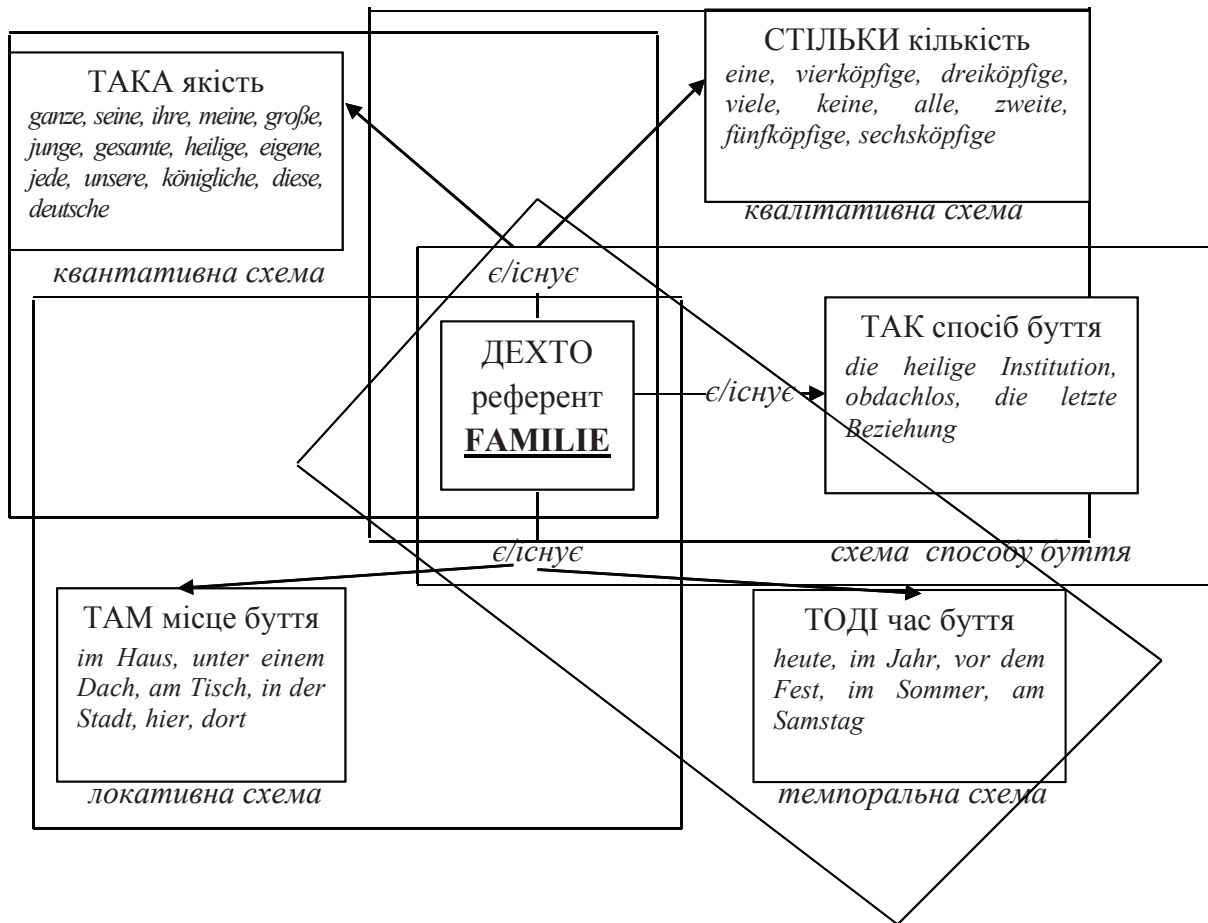

Рис. 1. Предметно-центричний фрейм концепту FAMILIE

Порядок читання схематично зображеного предметно-центричного фрейму концепту FAMILIE задається наступним чином:

ЯКА *та/або* СКІЛЬКИ СІМ'Я *є/існує* ЯК *та/або* ДЕ *та/або* КОЛИ

Послідовність та упорядкованість усіх слотів, які входять у даний фрейм проілюструємо за допомогою моделі-скрипту:

якість кількість референт форма буття спосіб місце час
 ТАКА | СТИЛЬКИ | ДЕХТО || Є/ІСНУЄ | ТАК | ТАМ | ТОДІ

Наведемо приклади об'єктивації даного фрейму у сучасному німецькому дискурсі:

дехто форма буття час
 (1) ... sowie die engsten Freunde und die **Familie** waren am Freitag

місце
 in die Mehrzweckhalle Vellmar-Frommershausen gekommen ... [die Welt, Nov. 18, 2011].

якість референт форма буття місце
 (2) Ganze **Familien** leben und arbeiten in der größten Müllkippe der Welt in Mexiko-Stadt [Süddeutsche Zeitung, Dez. 21, 2011].

місце форма буття стільки референт
 (3) In Dachau durften fünf **Familien** ausziehen [Süddeutsche Zeitung, Dez. 09, 2011].

Слоти предметно-центричного фрейму концепту FAMILIE в сучасному німецькому публіцистичному дискурсі мають наступне наповнення (загальна кількість прикладів – 3116), дані в дужках відображають частотність вищевказаних характеристик:

1) FAMILIE є/існує ТАКА (якість) (2120 прикладів): ganze (607), seine (491), ihre (233), meine (191), große (82), junge (82), gesamte (42), heilige (36), eigene (34), jede (32), unsere (28), königliche (23), diese (21), deutsche (19), kleine (16), jüdische (13), andere (12), neue (10), türkische (10), reiche (7), politische (6), olympische (5), glückliche (5), tolle (4), musikalische (4), richtige (4), traditionelle (3), befreundete (3), italienische (3), arme (3), deine (2), kinderreiche (2), schwäbische (2), unglückliche (1), jene (1), orthodoxe (1), europäische (1), sowjetische (1), bürgerliche (1), spazieren gehende (1), internationale (1), moderne (1), verwandte (1), industrielle (1), wundervolle (1), christliche (1), gläubige (1), russische (1), schreckliche (1), vereinte (1).

2) FAMILIE є/існує СТИЛЬКИ (кількість) (632 приклади): eine (450), vierköpfige (62), dreiköpfige (24), viele

(13), keine (12), alle (10), zweite (10), fünfköpfige (9), sechsköpfige (7), mehrere (6), siebenköpfige (5), zwei (5), fünf (4), achtköpfige (4), drei (3), vier (2), halbe (2), wenige (2), einige (2).

3) **FAMILIE** є/існує ТАК (спосіб буття) (43 приклади): *die heilige Institution, obdachlos, die letzte Beziehung* тощо. На кшталт: (4) *Meine Familie war schon immer sehr naturverbunden* [Welt, Nov. 25, 2011]. (5) *Meine Familie ist inzwischen ein gut eingespieltes Team* [Südwest Presse, Dez. 16, 2011].

4) **FAMILIE** є/існує ТАМ/ТОДІ (місце буття/час буття) (521 приклад): *im Haus, unter einem Dach, am Tisch, in der Stadt, hier, dort / heute, im Jahr, vor dem Fest, im Sommer, am Samstag, am Abend* тощо. Даний слот об’єктивується наступним чином: (6) *Zuhause im kleinen Eppingen ist das doch völlig normal, wenn die ganze Familie unter einem Dach wohnt* [Südwest Presse, Jan. 21, 2012].

(7) *Die Familie wohnte in einem Doppelhaus in einem bürgerlichen Wohngebiet ...* [Süddeutsche Zeitung, Nov. 15, 2011].

На нашу думку, саме логічний аналіз слотів предметно-центричного фрейму концепту **FAMILIE** підкреслює якісні, кількісні та локативно-темпоральні характеристики досліджуваного нами концепту в сучасному німецькому публіцистичному дискурсі. Відповідно, запропонований нами предметно-центричний фрейм концепту **FAMILIE** може вважатися окремим конститuentом загальної фреймової моделі, яку можна ефективно застосовувати при дослідженні даного концепту (а саме, конкретизації семантичних значень номінацій концепту **FAMILIE**) та його зв’язків з іншими концептами у концептуальній картині світу.

У подальшому плануємо проаналізувати та вибудувати схеми акціонального, патронімічного (посесивного), гіпонімічного (таксоно-мічного), асоціативного (компаративного) фреймів концепту **FAMILIE**.

Література:

1. Андрусь А. Ф. Онтологічний аспект концепту та основні підходи до його визначення / А. Ф. Андрусь // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. – 2011. – Частина I. – № 9 (220). – С. 29-34.
2. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ : типы фреймов / С. А. Жаботинская // Вісник Черкаського університету. Серія “Філологічні науки”. – Черкаси, 1999. – Вип. 11. – С. 12-25.
3. Жаботинская С. А. Лингвокогнитивный подход к анализу номинативных процессов / С. А. Жаботинская // Вісник ХНУ. – Харків, 2010. – № 928. – С. 6-20.
4. Жаботинська С. А. Посесивна конструкція і концептуальні трансформи / С. А. Жаботинська // Мова. Людина. Світ. : до 70-річчя проф. М. П. Кочергана : зб. наукових статей ; під ред. О. О. Тараненка. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2006. – С. 178-192.
5. Жаботинська С. А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии / С. А. Жаботинська // Проблеми загального, германського та слов’янського мовознавства : до 70-річчя професора В. В. Левицького ; під ред. Альтмана Г., Задорожної І., Мацкуляк Ю. – Чернівці : Книги ХХІ, 2008. – С. 357-368.
6. Залевская А. А. Введение в психолингвистику / А. А. Залевская. – М. : РосГУ, 1999. – 382 с.
7. Красных В. В. Основы психолингвистики и теории коммуникации : курс лекций / В. В. Красных. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2001. – 270 с.
8. Минский М. Фреймы для представления знаний : пер. с англ. / М. Минский; [под. ред. Ф. М. Кулакова]. – М. : Энергия, 1979. – 152 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://reslib.com/book/Frejmi_dlya_predstavleniya_znanij#2.
9. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике : монография / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2001. – 192 с.
10. Попова З. Д. Язык и национальное сознание / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Изд. 3, перероб. и доп. – Воронеж : Истоки, 2007. – 61 с.
11. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания / Ч. Филлмор // Новое в зарубеж. лингвистике. – М. : Прогресс, 1988. – Вып. XXIII. – С. 52-92.
12. Die Welt [Elektronische Ressource]. – Mode des Zugangs : <http://www.welt.de/>.
13. Die Zeit [Elektronische Ressource]. – Mode des Zugangs : <http://www.zeit.de/>.
14. Minsky M. The society of mind / M. Minsky. – New York et al. : Simon & Schuster, 1988. – 339 p.
15. Süddeutsche Zeitung [Elektronische Ressource]. – Mode des Zugangs : <http://www.sueddeutsche.de/>.
16. Südwest Presse [Elektronische Ressource]. – Mode des Zugangs : <http://www.swp.de/>.
17. Westdeutsche Allgemeine Zeitung [Elektronische Ressource]. – Mode des Zugangs : <http://www.wz-newsline.de/>.

Єсипенко Н. Г.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ КОНЦЕПТ “ДЖЕНТЛЬМЕНСТВО” В ТВОРАХ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ XVIII СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена вивченню актуалізації концепту “джентльменство” в творах англійської літератури XVIII століття. Здійснюється порівняльний аналіз семантичних ознак лексеми-вербалізатора концепту, зазначених у словниках, і фактичного смислового наповнення концепту, актуалізованого в художньому творі.

Ключові слова: культурний концепт, словникова дефініція, семантична ознака, вербалізація

Статья посвящена изучению актуализации концепта “джентльменство” в произведениях английской литературы XVIII века. Осуществляется сравнительный анализ семантических признаков лексемы-вербализатора концепта, что упоминаются в словарях, и фактического смыслового наполнения концепта, актуализированного в художественном тексте.

Ключевые слова: культурный концепт, словарная дефиниция, семантический признак, вербализация.

The article deals with the verbalization of the concept “gentlemanliness” in the texts of English fiction of the XVIIIth century. The comparative analysis of the semantic features of the lexeme verbalizing a concept, which are indicated in the dictionaries and the notional content of the concept, which is expressed in the texts of fiction has been carried out.

Key words: cultural concept, dictionary definition, semantic feature, verbalization

Культура – це надбання суспільне, що транслюється від покоління до покоління, вона твориться, зберігається і трансформується суспільством. Разом з тим, культура – явище реальне, що сприймається і репродукується через діяльність членів суспільства [4, с. 30]. М.Ф. Алефіренко стверджує, що в основі кожної культури лежить своя система предметних значень, соціальних стереотипів, когнітивних схем [1, с. 163]. На думку автора, константи культури є антропоцентричними, оскільки вони перебувають у залежності від єдиного суб'єкту і творця культури – людини. Іншими словами, константи культури не є субстанційними, бо відображають об'єкти світотворення не самі по собі. Вони швидше операційні і репрезентують образ дії людини по відношенню до об'єктів світотворення. Справа в тому, що світ зорганізований не як певна задана натуральна зовнішня реальність, а як дійсність, що сформувалась у процесі культурного розвитку самої людини, яка й перебуває в центрі світотворення. Мова і культура тісно пов'язані, адже мова – це один із способів вираження культури. Тому вивчення культурних концептів через їх мовне втілення є одним з актуальних напрямів сучасної лінгвокультурології. Зв'язок мови і культури, включення мови в концептуосферу культури широко досліджені в роботах А. Вежицької, Ю.С. Степанова, Д.С. Ліхачова [2; 5; 7] та ін. Хоча повного списку культурних концептів не існує, проте науковці намагаються виокремити найважливіші для певної етнокультури ментальні одиниці. Концепт “джентльменство” входить до списку найактуальніших концептів англійського суспільства [8, с. 87] і є об'єктом цього дослідження.

Нашою метою є дослідити семантичні ознаки лексеми, що вербалізує концепт “джентльменство”, та порівняти значеннєве наповнення, зафіксоване в словникових статтях, і те, що розкривається в художніх текстах. Для цього ми використовуємо дефініційний аналіз, концептуальний і порівняльний аналізи, а також статистичні підрахунки. Матеріалом дослідження слугують 13 тлумачних словників англійської мови й тексти британських авторів XVIII століття.

Лексеми “gentleman”, “gentlemanly” та “gentlemanliness” є мовними виразниками концепту “джентльменство”. Проте аналіз художніх творів показав, що тільки лексема “gentleman” використовується авторами для об'єктивації поняття джентльменства. Саме її ми беремо за основу для розгляду значеннєвих характеристик концепту.

Дефініційний аналіз виявив 16 сем у значенні лексеми “gentleman”, які ми, опираючись на існуючі історичні й культурологічні розробки питання виникнення поняття “джентльменства” в англомовній спільноті [3; 6; 10], спробуємо прокоментувати і знайти зв'язок між історичними, соціальними та культурними передумовами, що вплинули на формування саме цих сем.

Лексема “джентльмен”, що складає основу вербалізованого концепту “джентльменство”, з'явилася в англійській мові в XIII столітті і спочатку позначала людину знатного походження. В цьому значенні слово вживалося впродовж століть. Семантика слова “джентльмен” визначається за основним значенням словотвірних елементів “gentle + man”, що походять від старофранцузького “gentilz hom” – “людина високого, благородного походження” (Oxford Advanced Learners Dictionary 8th ed.) і від латинського “gentilis” – “той, який належить до одного роду, клану” (Webster's Unabridged Dictionary 3rd ed.). Перше значення цього слова зафіксовано у проаналізованих нами дефініціях: 1) “a man of gentle or noble birth” та 2) “a man of gentle birth, who was entitled to bear arms, ranking above a yeoman in social position”.

В той же час паралельно із вказаним значенням поступово утворюється й інше, яке суттєво витіснило перше в свідомості носіїв англійської культури. “Gentle” починає означати “domesticated” (одомашнений), що відобразилося у словникових визначеннях: 3) “a man belonging to the landed gentry”. У XV столітті до цього значення додається “tamed” (приручений, спокійний, безпечний), що фіксується визначенням: 4) “a man who combines gentle birth or rank with chivalrous qualities”; а в XVI столітті приєднується значення “soft, mild” (м'який), і, відповідно, дефініція: 5) “a civilized, sensitive, or well-mannered man”. Поява таких смислів і спричинила уяву про джентльмена як про людину цивілізовану, яка вмє поводити себе спокійно, стримано, люб'язно з оточуючими. Важливо зазначити, що “цивілізованість” англійського джентльмена має непоказний характер. В Англії, на відміну від континенту, чим багатшою і вищою в соціальному плані є людина, тим скромніше вона одягається і поводить.

Щоб не образити, поставити в незручне становище співрозмовника, джентльмен повинен стримувати свої почуття, емоції. В англійських приватних школах, де традиційно навчалися діти із заможних благородних сімей, непорушним правилом виховання було “вміння керувати собою”. Таким чином концепт “джентльменство” пов’язується з іншим важливим поняттям для англійської концептосфери – здатністю зберігати спокій за будь-яких обставин “to keep stiff upper lip” – відомою англійською стриманістю. Крім цього, джентльмен повинен бути високоосвіченою людиною, яка вміє правильно й чітко висловлювати свої думки, що словник фіксує як: 6) “a man who is cultured and well-educated”. Володінню “правильною англійською мовою” відводилась особлива роль у формуванні образу джентльмена. В середині XVIII століття процеси стандартизації мови в Англії набувають широкого розмаху. До другої половини XX століття мова й вимова грали вирішальну роль при визначенні соціального статусу англійця. Людина, яка не розмовляла “queen’s English” – мовою, якою користувалися королева і її сім’я, – не могла вважатися джентльменом, отже, джентльменом був: 7) “a man from a high social class” та 8) “a man from a family in a high social class”.

Якості, які первинно характеризували справжнього джентльмена, представника вищого класу, що відрізняли його від людей нижчого класу, з часом вийшли за вузькі межі кастовості. Ознаки джентльмена сьогодні часто співзвучні з якостями справжнього чоловіка, які відтворені в дефініції: 9) “a man who treats other people in a proper and polite way”. Слово “джентльмен” використовується в сучасній мові як ввічливе звернення чи згадування про чоловіка: 10) “a polite name for a man”. Такі соціолінгвістичні зміщення є особливо характерними для другої половини XX століття, коли різниця між класовою приналежністю нівелювалася в англійському суспільстві. Проте в сучасній англійській мові існує достатня кількість слів й виразів, які акцентують морально-етичну концепцію, що стоїть за поняттям “джентльмен”: “he is a complete, perfect, real, true gentleman” – він бездоганий джентльмен (BBI Combinatory English Dictionary); “he is no gentleman” – він не джентльмен; “gentlemanly” – чесний, благородний, люб’язний у ставленні до інших (Merriam Webster’s Advanced Learners Dictionary) та ін. Володіючи динамічністю і нестабільністю, концепт гостро реагує на зміну соціальних смислів, тому в умовах сьогодення виникли нові значення, що відповідають вимогам часу: 11) a man who is a member of a representative legislative body – член Конгресу в США; 12) an amateur cricketer – аматор гри в крикет; 13) a formidable or dangerous opponent not to be trifled with – гострий опонент; 14) a euphemistic word for a smuggler – юфемізм для “контрабандиста”. Ще дві семі, зафіксовані у словникових статтях, повністю втратили свою актуальність для сучасного суспільства, адже розкривають історично зумовлені значення “джентльмена”: 15) “a male attendant upon a king, queen, or other royal person, who is himself of high birth or rank” – благородна особа, що служить монархові; та 16) “a manservant; a valet” – служник, лакей.

Наступним кроком нашого дослідження є виявлення реалізації концепту “джентльменство” у художніх творах XVIII століття та порівняння значеннєвого змісту концепту, що виражається авторами в тексті, з тими значеннями, що пропонують словники.

Зі списку мовних одиниць, що вербалізують концепт “джентльменство”, тільки лексема “gentleman” та її граматична форма множини “gentlemen” використовуються авторами. Кількісні показники вживання показані в таблиці 1.

Таблиця 1
Розподіл вживання лексеми-вербалізатора концепту в творах

лексемі	Laurence Sterne “The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman”	Oliver Goldsmith “The Vicar of Wakefield”	Ann Radcliffe “The Mysteries of Udolpho”	всього
gentleman	48	63	33	144
gentlemen	5	9	7	21
всього	53	72	40	165

Як видно з табл. 1, найчастотніше концепт вербалізується в Олівера Голдсмита. Для автора-жінки Анни Редкліф цей концепт є найменш актуальним.

Дослідження показало, що автори відрізняються не тільки за кількісними показниками вживання лексеми “джентльмен”, а й за тим, який зміст вони вкладали в це поняття. Детально проаналізуємо актуалізацію джентльменства у романі з найчастотнішим вживанням лексеми “gentleman”. Так, для Олівера Голдсмита джентльмен, перш за все, ввічливе звертання чи згадування про чоловіка (29 випадків використання цього значення): “While our thoughts were thus employed, the hostess entered the room to inform her husband, that the strange **gentleman**, who had been two days in the house, wanted money, and could not satisfy them for his reckoning” [9, с. 182].

Друге часте використання лексеми у значенні джентльмена як представника високого соціального класу (25 випадків): “... as I was one day sitting on a bench in St James’s park, a young **gentleman** of distinction, who had been my intimate acquaintance at the university, approached me” [9, с. 37].

Вказівку на приналежність до дрібномаєтного дворянства спостерігаємо у дев’яти випадках: “... and, to say the truth, he talked politics as well as most country **gentlemen** do” [9, с. 203].

У трьох епізодах автор змальовує джентльмена як людину з високого класу, а також людину з хорошими манерами: “She thought him therefore a very fine **gentleman**; and such as consider what powerful ingredients a good figure, fine cloaths, and fortune, are in that character, will easily forgive her” [9, с. 94].

Один раз письменник звертав увагу на вихованість джентльмена: “The **gentleman** came up, and asked pardon for having disturbed us, affirming that he was ignorant of our being so near” [9, с. 161].

В одному випадку “джентльмен” вживається як прислуга: “In the mean time Sir William’s **gentleman** appeared to tell us that the equipages were ready to carry us to the inn ...” [9, с. 269].

У зведеній таблиці пропонуємо всі характеристики, що творять значеннєву основу концепту “джентльменство”, актуалізованого у творах XVIII століття.

Таблиця 2
Поняттєві ознаки вербалізованого концепту

Ознаки	Laurence Sterne “The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman”	Oliver Goldsmith “The Vicar of Wakefield”	Ann Radcliffe “The Mysteries of Udolpho”
ввічливе згадування, називання чоловіка	+	+	+
дрібно майнове дворянство	+	+	
знатне, благородне походження	+		+
люб’язне ставлення до оточуючих	+		+
приналежність до високого класу	+	+	+
високе походження і хороші манери		+	
вихованість, освіченість, манери	+	+	+
служіння монархові	+		
прислуга		+	+
володіння титулом, власним гербом	+		+

Результати аналізу смислового наповнення досліджуваного концепту в текстах дає можливість зробити певні висновки. У XVIII столітті джентльмен асоціювався в англійському суспільстві переважно з представником високого соціального класу (актуалізація цього значення у трьох авторів) і з людиною вихованою, з хорошими манерами (теж відображено у трьох творах). Тобто, поняттєва основа концепту, що закладена у словникових дефініціях, відповідає її розгортанню в текстовому вираженні джентльменства.

Перспективним є відслідкування динаміки концепту в творах XIX та XX століття і виявлення змін змісту концепту під впливом часових чинників.

Література:

1. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание: Пер. с англ. ; Отв. ред. М. А. Кронгауз /А. Вежбицкая. – М. : Русские словари, 1996. – 416 с.
2. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология : ценностно-смысловое пространство языка : учеб. пособие / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Флинта : Наука, 2010. – 288 с.
3. Залесова Н. М. Формирование и восприятие образа джентльмена в языке и культуре США : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. / Наталья Михайловна Залесова. – Благовещенск, 2009. – 219 с.
4. Красных В. В. “Свой” среди “своих” : миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2003. – 375 с.
5. Лихачев Д. С. Культура как целостная динамическая система // Вестник Рос. Акад. наук / Д. С. Лихачев. – Т. 64, 1994. – № 8. – С. 721-725.
6. Ощепкова В. В. Язык и культура Великобритании, США, Канады, Австралии, Новой Зеландии / В. В. Ощепкова. – М. / СПб. : ГПОССА / КАРО, 2004. – 336 с.
7. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М. : Языки русской культуры, 1997. – 824 с.
8. Цветкова М. В. Концепт “fair play” в английской национальной ментальности // Филология и культура : Материалы 3-й международной конференции / М. В. Цветкова. – Тамбов : Изд-во Тамб. ун-та, 2001. – С.87-90.
9. Goldsmith O. The Vicar of Wakefield / O. Goldsmith. – London : Penguin Books, 1998. – 284 p.
10. Lechte J. Key Contemporary Concepts : From Abjection to Zeno’s Paradox / John Lechte. – New York : SAGE Publications, 2003. – 385 p.
11. Radcliffe A. The Mysteries of Udolpho / A.Radcliffe. – London : Penguin Books, 1996. – 422 p.
12. Sterne L. The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman / L. Sterne. – London : Penguin Books, 1994. – 312 p.

Жорнокуй У. В.,
КНУ ім. Т. Шевченка, м. Київ

ПОЛЮСНІСТЬ ЕРОТИЧНО-ТАНАТОЛОГІЧНОГО КОНЦЕПТУ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті розглядається еротично-танатологічний концепт в українській літературі. Виявлено його специфічні риси, які допомагають зрозуміти особливість української культури загалом.

Ключові слова: антетичність, героїзація, ідеал, концепт, концепція, концептосфера, полюсність, роздвоєність.

В статье рассматривается эротично-танатологичный концепт в украинской литературе. Обнаружен его специфические черты, которые помогают понять особенность украинской культуры в целом.

Ключевые слова: антетичність, героїзація, ідеал, концепт, концепція, концептосфера, полюсність, роздвоєність.

This article deals with the concepts of Eros and Thanatos in Ukrainian literature. Their specific traits were revealed during the investigation in order to realize the peculiarities of Ukrainian culture at all.

Key words: contraposition, glorification, ideal, concept, conception, conceptsphere, contrast, dualism.

Кожна нація, а відповідно – її культура, розвивалась на перехресті впливів багатьох регіональних форм світової культури. Україна, як відомо, не виняток, а її культура стала самобутнім синтезом на перетині різних цивілізаційних моделей: античної та візантійської, східнотюркської та близькосхідної, західноєвропейської та східнослов'янської. Межовість української культури призводить врешті-решт до культурного органічного багатоголосся. Щодо еротичного концепту, то вплив на розвиток української культури кількох традицій призвів до виникнення подвійної еротичної концептосфери – "любов/кохання", які є виразниками роздвоєності в інтимній сфері. Кохання, на думку Миколи Томенка [16], характеризується надмірною емоційністю та ірраціональністю, сліпим підкоренням пристрасті; любов же виникає там, де у стосунках повага, взаємопідтримка, бажання допомогти іншому без користі для себе – на першому місці¹. Стосунки, які базуються на любові, неодмінно приводять до тривалих союзів та шлюбу.

За словами Ларошфуко, на смерть, як і на сонце, неможливо дивитись безпосередньо, хоча в усіх національних культурах це поняття є центральним у концептосфері разом із категорією кохання. Очевидно, що вони визначають, у певній мірі, глибинні основи світоглядної парадигми й носіїв певної культури, оскільки є архетипними концептами. Вони вміщують у собі цілий спектр значень, але кожен народ створює свої інваріанти трактувань, зважаючи на національні обряди та традиції, вірування. Більше того, розуміння еротично-танатологічного концепту носить індивідуальні риси, обумовлені унікальністю світовідчуття та світобачення. У митців трактування категорій кохання і смерті диктується художньою системою образів, яку вони створюють.

У різні періоди в українській літературі письменники й поети по-іншому підходять до осмислення еротично-танатологічного концепту. Зображення категорій кохання і смерті у творчості письменників виконує насамперед креативну функцію, оскільки через них автор немов повторно пізнає світ, а через літературних персонажів відкриває нові аспекти буття. "Герой, будучи інтровертивним або екстравертивним, обмежений власними тілесними рефлексіями і душевними переживаннями, виражає себе як невід'ємну частину об'єктивного світу, його присутність сприяє розгортанню поетичного хронотопу, тлумаченню екзистенції тут-і-тепер, тут-і-завжди, хоча може бути відсутнім" [10, с. 7]. Очевидним є те, що через основні риси концептів любові та смерті можна простежити ментальну специфіку певного народу загалом.

Християнізація Русі, крім гальмування повноцінного функціонування еротично-танатологічного концепту, призводить до його онтологічної та гносеологічної двоїстості. "Із прийняттям християнства на Русі поганська мораль, поганські звичаї зіткнулися з мораллю християнською, православно-аскетичною, і все, що не вкладалося в її рамки, – піддавалося осудові, переслідувалося. Однак ці інвективи власне й свідчили про існування пласту ... обрядів із елементами еротики" [14, с. 44]. І вже "у кінці XVI ст. обрядовість еротично насичена – "русалі", купальські гуляння, в "сценарії" яких входять еротизовані танці, купання. Сам сюжет обрядового дійства – наскрізь еротичний. Звідси беруть початок купальські любовно-еротичні пісні" [9, с. 42].

У наш час завдяки переосмисленню православної спадщини все більш актуальним стає ідеал святості, що був традиційним для Київської Русі, який нерозривно пов'язаний із ціннісними перевагами вищих благ, спрямуванням любові-еросу до Бога. Очевидно, що при дослідженні літератури візантійської епохи виникає проблема розуміння, спричинена часовою віддаленістю, невідомою мовою й стійкими стереотипами, які доходять у своїх проявах до сліпого фанатизму.

Формування і розвиток концепції еросу в православної традиції пов'язані з явищем християнського платонізму. Православна традиція звертається до двох моделей еросу – духовного (Григорій Ніський) й духовно-тілесного (Іоан Златоуст) еросу, ввібравши у себе риси містицизму Симеона Нового Богослова, аскетику Григорія Синаїта й своєрідний онтологічно-антропологічний синтез цього феномену в Григорія Палами.

Власне аспект святості стає ключовим у інтерпретації концепту танатосу. Невипадково храми, монастирі й мавзолеї на Русі будувалися "під моці" і виправдані були саме цим функціональним призначенням – презентувати, обрамляти, робити центром поклоніння мертве тіло. Фіксація і публічна візуалізація фізичної смерті здійснювалась з метою переживання і подолання страху перед власною конечністю.

Через строгу канонічність церковної літератури, багато тем розвиваються завдяки творчості мандрівних дяків. Зміст цих віршів міг бути хвалебно-величальним (панегірик) або пов'язаним зі смертю і похоронами будь-кого зі

¹ Як пише у своїй книзі Микола Томенко, "кохання – це таємниця, а любов – це ключ від неї. Як правило, кохання закінчується тоді, коли втрачається його загадковість і неповторність" [16].

знатних людей (мадригал). Зазначимо, що література цього періоду – різномовна – церковнослов'янська, староукраїнська, старопольська, латинська, російська. Багатомовність, а, отже, і відкритість – одна з характерних рис української літератури XVII–XVIII ст., ознака її “європейськості”. У XVII ст. все більш популярною стає драматургія: мораліте – драми, у яких діючими персонажами часто були алегоричні фігури Душі, Гніву, Заздрості, а також Смерті і Любові, між якими велися розмови повчального характеру.

Відкритість української культури сприяє тому, що наші письменники переймають провідні філософські концепції і проєктують їх на свою творчість. У творчості Володимира Винниченка знаходимо концепцію еросу співзвучну ідеям З.Фрейда, яка подеколи набуває характеру примітивного вульгарного еротизму (згадаймо, хоча б роман “Чесність з собою”). Тогочасну популярність “вільного кохання” репрезентує й повість “Варвари” Миколи Чернявського. “Українська еліта початку XX століття, як і європейська, жила революційним настроєм протесту щодо принципів традиційної моралі. Спостерігалася мода на опис та обґрунтування теорії “вільної любові” в художній літературі. Проте навіть в цей час фізіологічний, статевий підхід не став визначальним, залишаючи романтизм на вершині піраміди українського кохання” [16].

Еротично-танатологічний концепт, як бачимо, особливого звучання набуває у прозі 20-х років XX століття, де розглядається уже цілком у модерному дусі. Аналізований мотив знаходить своє відображення на сторінках твору “Гюлле” (1927) Олеся Досвітнього, “Сентиментальна історія” (1928) Миколи Хвильового, “Наяда” (1928) Івана Дніпровського, “Вертеп” (1929) Аркадія Любченка, багатьох оповідань Валер'яна Підмогильного та багатьох інших. “Тут звучать певні теми, які відігравали помітну роль у західній філософії: дуалізм тіла й духу з його супутніми ненавистю та недовірою до тіла й проблеми контролю над тілом – джерелом помилок і гріха” [7]. Як вважає Т. Гундорова, еротизм “у модерному мисленні позначає не лише платонівський алогічний шлях до абсолюту, а й конституювання нової, модерної чуттєвості, де еротизм виявляє порив модерного суб'єкта до неоформленого, потойбічного, десакралізованого ідеалу, фіксує сатаністські коливання між протилежними почуттями і крайностями душі, символізує гоніння за “новим”, що підтримується сексуальним бажанням індивіда” [3, с. 21]. Зауважимо, що еротичний концепт в українській літературі не оприявнився в такій мірі, як у Західній Європі. Ми вважаємо, причина такої неспівмірності у висвітленні тем, пов'язаних з переосмисленням сприйняття власного тіла та ролі інстинктів у поведінці людини (особливо еросу) між Україною та Західною Європою полягає, по-перше, у недостатній розробленості теми, але й, по-друге, у неготовності сприймати нові погляди, які, як для того часу, звучали досить радикально. “Очевидно, таке ставлення ... зумовлене підміною понять, неадекватним ... сприйманням, отождоженням із сексизмом, із семантикою гріховності” [10, с. 1]. Додамо, що багатолітня відсутність державності задавала специфічну траєкторію поступу української філософії. Таким чином, у тогочасному українському суспільстві ці теми не були популярними.

В українській культурі еротичний концепт кодується за допомогою постійно повторюваних міфологем (опис сексуальних стосунків через різні господарські процеси, найчастіше землеробство) [4, с. 281], висвітлюється через схожі сюжети, наприклад, через зраду. Мотив жіночої зради, властивий для світового фольклору взагалі, на нашу думку, не отримав належної уваги у вітчизняних фольклористичних розвідках, хоча його популярність і частотність побутування в українських народних казках очевидна. М. Грушевський виділяв його серед головних мотивів фантастичної казки як один з різновидів “мотиву ненормальних родинних відносин в патріархальній родині” [2, с. 166-170]. Мотив жіночої зради характерний для багатьох народних казок, записаних у різних регіонах України (колишніх Полтавській, Харківській, Волинській губерніях) і представлений різними варіантами елементарного сюжету: сестра зраджує братові, мати – сину, жінка – чоловікові, де “у всіх випадках на зраду підбиває змії, часто в образі вродливого парубка, іноді – “черноксенжника”, що характерно для західних областей, які перебували під польським впливом; для центральних регіонів це може бути пан або просто ворог – більш пізня традиція” [13, с. 80]. Показово, що “гріховність чи святість жінки визначається її тілом: материнство є джерелом святості (архетипні образи Богородиці, Матері-Землі), а неплідність – гріховності” [1, с. 63]. Неплідність жінки відсилає до концепту смерті.

Очевидно, що еротично-танатологічний концепт в українській літературі характеризується глибоким вкоріненням у обрядово-ритуальний фольклор. Показово в цьому плані є поезія “вісімдесятників”, творчість митців епохи романтизму. У віршах В. Осадчого, наприклад, ерос – одне із центральних понять циклічності життя й усього у світі. В. Герасим'юк часто звертається до зображення старовинних етнічних ритуалів, які безпосередньо пов'язані з мотивами життя, смерті, часової плінності, любові: “Балансування на межі любові й смерті висвітлює актуальну для його поезії проблематику медіальності, зокрема медіальності поетичного слова” [1, с. 66].

Найвиразніше з огляду його “фольклоризації” еротично-танатологічний мотив реалізується у романтичній баладі й набуває кількох літературних інваріантів: дівчина помирає від туги за коханим (“Причинна” Тараса Шевченка), де смерть не нівелює, а увиразнює єдність коханих у віках; мотив мертвих наречених (“Маруся” Л. Боровиковського); надприродні істоти закохують у себе людину (на прикладі цього мотиву спостерігаємо органічне переплетення в українській літературі християнської і язичницької традиції); отруєння коханого хлопця (“Коло гаю в чистім полі ...” Т. Шевченка); перетворення на рослину через нещасливе почуття (“Лілея”, “Тополя” Т. Шевченка). “Зустріч кохання і смерті, Ероса й Танатоса у баладному світі найчастіше відбувається у лімінальній зоні (берег озера чи ріки) чи перехідному часі (ніч, вечір) чи стані (сон), тобто на межі реального і фантастичного, матеріального і духовного” [12, с. 147], що підкреслює межовість цих екзистенціальів. Домінантою еротичного концепту періоду романтизму є надзвичайна пристрасть, що веде до дисгармонії та смерті. Саме ця надмірність і стає точкою переходу еротичного у танатологічне.

Романтичний ідеал кохання стає наскрізним мотивом для митців кінця XX ст. У літературознавчих статтях та мистецько-критичних розвідках, основною проблемою яких є дослідження сучасної української поезії, піднімаються проблеми культурної кризи, проявом якої є руйнування традиційних цінностей, переосмислення культурних канонів, стилістичних та жанрових експериментів молодих митців. Таким чином, на перше місце виходять

проблеми культурної ідентифікації. Художня рецепція еротичного концепту, у порівнянні з темою смерті, займає у митців сучасної поезії маргінальне місце, але "ж якраз маргінальні теми в літературному творі мають властивість увиразнювати художній світ письменника" [8, с. 84]. Серед інтерпретаційних моделей концепції кохання виділяємо дві ключові – духовне єднання (О. Чекмишев, П. Вольвач) і несправжнє почуття (елементарний фізичний потяг, імітоване чи викревлене кохання – І. Андрусак).

Трагічність існування увиразнюється у поетів 90-х років через фатальність кохання, оскільки "повноцінна реалізація людини, яка в О. Чекмишева може відбутися через високу пристрасть, в І. Андрусяка зливається з моментом смерті, і тоді сама смерть набуває еротичного відтінку" [8, с. 85-86]. У одній із своїх поезій Тарас Девдюк вводить й модель "кохання – смертоносність – творчість". Все частіше у поезії еротичний концепт замальовується через насильство, агресивність, брутальність, приниження і підкорення, які є "вірними слугами" ніщеанської "волі до влади"; популярною стає тема "гри у кохання" – штучної імітації справжнього почуття. Щирість і справжність з'являються у тих поезіях, у яких кохання перетворюється у недосяжну мрію. "Неможливість повноцінної реалізації в коханні співвідноситься з неможливістю реалізації в творчості й ніби завершує коло безцільних блукань сучасного митця уламками зруйнованого українського космосу в пошуках власної ідентичності" [8, с. 87].

Зображення еротично-танатологічного концепту через призму трагічності зустрічаємо й у літературі епохи бароко. Культура бароко тяжіє до надмірності у світобаченні і світотворенні, до граничної динамізації реальності, що виявляється через риси контрасту, неспокою, плинності. Притаманна цьому періоду трагічність світосприйняття в контексті української культури витіснялась на задній план, а перше місце посіла героїко-патріотична тема. Якщо в західноєвропейській культурі трагічна тема смерті та образи скелетів, черепів, ешафотів тощо є для багатьох творів наскрізними, то для українського бароко більш типовими стають сюжети прославлення подвигу, лицарських чеснот, святої жертви, високих звершень духу, перемоги життя над смертю.

Прагнення до "героїзації сюжету" неодмінно вимагає сублімації інших почуттів задля реалізації основної ідеї. Невипадково, що у творах українських модерністів жінка – "невід'ємний компонент" еротичного концепту, та основні смисли, які розкривають жіночі персонажі, втілюються в образах Матері-Батьківщини й Вітчизни, яка потребує захисту, а необхідною умовою цілісності індивідуума є відчуття приналежності до української культури, що реалізується через категорії роду і пам'яті.

У протилежному ракурсі зображається категорія еросу у представниць "жіночого письма". Подібна контрастність стає зрозумілою з огляду на специфіку згаданого типу прози. Н. Зборовська виділяє як специфічні такі його риси: "утвердження жіночої суб'єктивності як незалежної від фалічної символізації" [6, с. 277]; "пошук власної тілесності та суб'єктивності, їх репрезентації в культурі, яка репресує жіноче" [6, с. 279]. Іншою ключовою прикметою, яка суттєво відрізняє, "чоловічу" прозу від так званої "жіночої", на думку Ніли Зборовської, є емоційна послідовність викладених у творі подій (у той час, як у чоловіків переважаючою є наративна послідовність). У творах О. Забужко, Є. Кононенко, І. Роздобудько робиться акцент на проблемах приватного життя жінки, "конфліктні ситуації в них вибудовуються на свідомому чи несвідомому протистоянні жіночого і чоловічого світів, пов'язаного із феноменом сексуальності (згадаймо, останнє, за Р. Бартом, є "своєрідним кодом у розрізненні "чоловічого" і "жіночого" письма), домінування почуттєвого вияву самосвідомості героя, його внутрішнього "я" [5]. Характерно, що особлива увага приділяється зображенню інтимної сфери стосунків між чоловіком і жінкою через аксіологічну призму світобачення "другої статі", де перше місце посідає бажання мати свободу та право на самовизначення. Категорія еросу найпомітніше проявляється через сексуальність, яка у творах представниць "жіночої прози" нерозривно пов'язана з агресивністю. Таким чином, "чоловіка-поета більше цікавить *що*, причинно-наслідкові зв'язки від початку дії до фіналу, загальна, сублімована картина зображення, то жінка-поетка захоплена *як*, її приваблюють певні деталі, а не загальна картина чи логіка викладу, інтрига без розв'язки, а не детермінація, вона живе радше інтуїцією, голосом тіла, ніж раціональними схемами ..."¹ [10, с. 13].

Очевидно, що через надмірну християнізацію, відсутність державотворчого фактору розвиток еротичного концепту в українській літературі розвивався іншим шляхом: через сублімацію інтимних почуттів у любов до країни, Батьківщини, матері-України. Шевченкова Катерина – це синкретичний образ української жінки, дівчини, обезславленої через нерозділене кохання, свою надмірну почуттєвість та сповідування так званого "erotичного ідеалу", який в реальному житті виявився далеким від уявного й приписуваного. Концепт кохання звучить, хоча й з певною надмірністю, на сторінках таких творів, як "Ми вкупочці колись росли", "Три літа", "Мені тринадцятий минало", "Мар'яна-черниця" (ці твори нав'язні поету згадкою про його перше кохання – Оксану). У творчості відомої письменниці кінця ХІХ століття Ольги Кобилянської та деяких інших митців кохання як термін набуває особливого звучання: це слово і похідні від нього лексеми є синонімами слів "рідні", "рідний", що свідчить про сублімацію самого концепту.

Подібна ситуація нерідко ставала основою для особистої роздвоєності персонажа, риси якої могли містити й автобіографічний натяк. "Парадигма їх бачення, як правило, полягала в тому, що вони були творцями певної неземної концепції кохання-мрії. Саме з огляду на це їх думки знаходились у цілковитій залежності від омріяного, уявного образу і символу кохання-любви. У реальному житті вони в принципі не могли знайти бажаних стосунків, тому в їх творах постійно присутня певна душевна роздвоєність" [16].

Інший основний аспект, який характеризує еротичний концепт в українській літературі, є звернення до символіки серця: для закоханої людини – це єдиний індикатор любові, вихідна й кінцева точка усіх стосунків. "Філософія серця" – найбільш відома за творчістю Григорія Сковороди – бере свій початок ще в давній українській літературі, знаходить яскраве продовження у романтиків, проявляється у творчості майже кожного українського письменника і поета. Зрозуміло, що мотив кохання, продиктованого серцем, як однієї із основних етнопсихологічних характеристик українця, незважаючи на надмірну прагматизацію сучасного життя загалом, а інтимну сферу зокрема, не втрачає своєї актуальності.

¹ Виділення автора цитати.

На нашу думку, звернення до крайнощів у інтимній сфері життя, творче маневрування митцями крайніми полюсами мотиву кохання (надмірна емоційність, фатальність нерозділеного кохання або духовна смерть через невідповідність реального образу його ідеалові) формується “еротичний комплекс” у нашій літературі. Характерно, що його варіанти також різнополюсні: від замовчування або “еротичної тиші” в описах інтимних сцен до надмірного металізування особистого життя аж до його вульгаризації, підтвердженням чого є твори деяких сучасних письменників (наприклад, Ірена Карпа чи Юрко Іздрик). Еротичний комплекс все більше поглиблюється в часи радянської України, так як “почуттєвість і романтизм стосунків спочатку намагалися принести в жертву революційній ідеї, а потім соціальній рівності та інтернаціональному братерству. Інтимне життя стало закритою, точніше, забороненою темою” [16]. Все частіше у літературі появляються твори, де кохання є прерогативою робітничого класу, або навпаки – передумовою створення стосунків стають прагматичні, матеріальні цілі. Жінка у творах стає лише причиною, навіть умовою для самоідентифікації, для віднайдення власної екзистенції, а завдяки “еротичним одивненням”¹ (термін Олесі Мудрак) еротичний концепт позбавлений рис грубої вульгаризації, що створює враження своєрідного “літературно-мистецького пом’якшувача”.

Серед крайнощів, які характеризують еротичний концепт в українській літературі, є схильність письменників до надмірної романтизації інтимного життя. Згадаймо, для прикладу, “Марусю” Григорія Квітки-Основ’яненка чи зразки з українського фольклору. Власне ця надмірність й приводить до того, що еротичний концепт тісно переплетений з танатологічним. Більше того, смерть – аж ніяк не кінець стосунків, а перехідний етап у іншу сферу. За сюжетом багатьох популярних народних пісень після смерті коханці перетворюються на дерева чи рослини, а їхнє кохання продовжує тривати.

Причиною надмірної вульгаризації сучасної літератури є, як ми вважаємо, бажання письменників зробити еротичний концепт складовою сексу, хоча “на основі природної складової – сексу, за посередництва еротики виникає феномен чисто людських відносин – кохання” [15, с. 91]. Причиною романтизації є, навпаки, бажання пов’язати еротичну з мотивом кохання. Хоча у наш час серед зазначених трьох концептів спостерігається тенденція дистанціювання і рівнозначності кожного із них.

Трактування смерті в українській літературі також не позбавлене рис романтизації з огляду на відсутність державотворчого чинника. Згадаймо хоча б Шевченкового Гонту, який, незважаючи на гріх дітовбивства, постає в очах читача героєм. Як бачимо, “національна ідея служить виправданням мученицької смерті героя, моральним виправданням за насильницьку смерть, спричинену чужинцеві-завойовнику” [17].

Таким чином, проаналізовані специфічні риси еротично-танатологічного концепту в українській літературі допомагають усвідомити специфіку нашої культури загалом.

Література:

1. Борисюк І. Еротика смерті : до проблеми стильотворчої функції ритуально-обрядових форм у поезії “вісімдесятників” / Ірина Борисюк // Мандрівець. – Тернопіль, 2005. – № 4. – С. 62-66.
2. Грушевський М. С. Історія української літератури : В 6 т. 9 кн. / Грушевський Михайло Сергійович / [Упоряд. В. В. Яременко; Авт. передм. П. П. Кононенко; Приміт. Л. Ф. Дунаєвської]. – К. : Либідь, 1993 (“Літературні пам’ятки України”). – Т. 1. – 1993. – 392 с.
3. Гундорова Т. Модернізм як еротика “нового” (В. Винниченко і С. Пшибишевський) / Т. Гундорова // Слово і час. – 2000. – № 7. – С. 21-51.
4. Завадська В. Еротичні мотиви українських колицових пісень / В. Завадська // Українознавство. – Київ, 2004. – Ч. 3/4. – С. 281-283.
5. Заверталою Н. І. Художня інтерпретація концепції кохання-любові у творах Євгенії Кононенко [Електронний ресурс] / Заверталою Н. І. – Режим доступу : bdpu.org/scientific_published/.../25.doc. – Заголовок з екрану.
6. Зборовська Н. Психологія і літературознавство / Ніла Зборовська. – К. : Академвидав, 2003. – 390 с.
7. Кавун Л. Любов і сексуальність у художній прозі “романтиків вітаїзму” [Електронний ресурс] / Лідія Кавун. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Lfk/2010_9/09.pdf. – Заголовок з екрану.
8. Лебединцева Н. Проблема кохання як творчої спроможності в українській поезії 90-х років ХХ ст. / Наталя Лебединцева // Вісник Львівського у-ту. Серія філол. – 2004. – Вип. 33. – Ч. 1. – С. 83-88.
9. Легка О. Збірка Наталі Лівіцької-Холодної “Вогонь і попіл” та українська еротична поезія: минулий досвід і тогочасний контекст / Оріся Легка // Українське літературознавство. – 2006. – Вип. 67. – С. 37-45.
10. Мудрак О.В. Українська еротична лірика: жанрова специфіка та ідіостилі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 / Мудрак О.В. ; КНУТШ, Ін-т філол. – Київ, 2010. – 18 с.
11. Мудрак О. В. Українська еротична лірика: жанрова специфіка та ідіостилі : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06. / Мудрак О.В. ; КНУТШ. – Київ, 2010. – 174 с.
12. Петрухіна Л. Діалектика Ероса й Танатоса у слов’янській романтичній баладі / Людмила Петрухіна // Проблеми слов’янознавства. – 2004. – Вип. 54. – С. 137-147.
13. Пуларія Т. В. Мотив жіночої зради як прояв архетипу жіночого в українській народній казці / Тетяна Вікторівна Пуларія // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: Щоквартальний науковий журнал. – 2010 р. – №3. – С. 79-83.
14. Сулима М. Еротика в українській літературі XI-XVIII ст. / М. Сулима // Artline. – 1997. – №3. – С. 44.
15. Танчер В. Соціологія інтимності: секс, еротика і кохання у постмодерній деконструкції / В. Танчер // Соціологія: теорія, методи, маркетинг : Науково-теоретичний часопис. – Київ, 2001. – № 4. – С. 89-102.
16. Томенко М. Теорія українського кохання [Електронний ресурс] / Микола Томенко. – режим доступу : <http://dotyk.in.ua/tomenko1.html>. – Заголовок з екрану.
17. Ходанич П. М. Філософія смерті в європейській художній літературі [Електронний ресурс] / П. М. Ходанич. – Режим доступу : <http://www.zakinpro.org.ua/2010-01-18-13-45-48/157-2010-03-25-09-38-09>. – Заголовок з екрану.

¹ Див. детальніше роботу О. Мудрак [11].

Зайченко О. В.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

ПОНЯТТЯ "КОНЦЕПТ", ЙОГО ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Стаття присвячена висвітленню поняття "Концепт", дається загальна характеристика концепту, виділяються підходи до визначення концепту, визначаються структура та типи концепту.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концепт, структура концепту, поняття, підходи до визначення концепту, ознаки концепту.

Статья посвящена освещению понятия "Концепт", дается общая характеристика концепта, выделяются подходы к определению концепта, определяются структура и типы концепта.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, концепт, структура концепта, понятие, подходы к определению концепта, признаки концепта.

The article highlights the notion of concept, researches into the general features of concept and the basic approaches to the concept definition, structure and types.

Key words: cognitive linguistics, concept, concept structure, approaches to the concept definition, features of concept.

Дослідження сучасними лінгвістичними студіями змістової сторони мовного знаку, прагнення до розширення його традиційного значення та смислу, який би поєднував логіко-психологічні та мовознавчі категорії [3, с. 4], поява нового напрямку у мовознавстві, дотичної до психолінгвістики, оперування науковцями номінативними одиницями, специфіка яких полягала у представленні мовних знань, зумовило впровадження нового терміну, який би сполучав одночасно і культурологічні, і лінгвістичні джерела. Серед конкурентоспроможних протермінологічних новоутворень в лінгвістичній літературі кінця ХХ століття з'явився термін "концепт" (Н.Д. Арутюнова, С.О. Аскольдов-Алексєєв, Д.С. Ліхачов, Ю.С. Степанов та ін.), поряд з яким існували інші термінологічні позначення "лінгвокультурема" (В.В. Воробйов), "міфологема" (В.Н. Базильов, М. Лехтеєнмяки), "логоепістема" (Е.М. Верещагін, В.Г. Костомаров). Найбільш вживаний термін "концепт" закріпив своє чільне місце у мовознавстві, і, являючись змістовно просторовою для тлумачення категорією, він стає ключовою фігурою у філософських, логічних, психологічних, культурологічних студіях. Концепт виражається тими мовними і немовними засобами, які опосередковано ілюструють, уточнюють та розвивають його зміст.

Категорія концепту історично виникла ще в епоху філософа П'єра Абеляра (XI-XII ст.), який розглядав концепт як форму "охоплення" змісту; як "зібрання понять, замкнених в душі, яка сприймає мовлення"; "зв'язування висловлювань в одну точку зору на той чи інший предмет при визначальній ролі розуму, що перетворює висловлювання в думку, яка лине до Бога" і виділяв як головну ознаку концепту його конституїваність, тобто визначення його індивідуальною свідомістю, що стало базисом трактування концепту як найбільш суб'єктивної форми охоплення змісту [8, с. 41]. Іноді це поняття трактується схованими в тексті "заступниками" безлічі предметів, що полегшують спілкування і пов'язані з віковим досвідом людини, її національністю та культурою [2, с. 4]. З часом, намагаючись визначити концепт, зміст і значення розмежовують.

З розвитком когнітивної лінгвістики в кінці минулого століття, яка розглядає мову на відміну від пануючого на той час структуралізму і його системно-структурної парадигми не як "систему в самій собі і для самої себе", а як загальну теорію пізнання у зв'язку з людиною, прагнення до якого змусило цю систему з'явитися і функціонувати, а вивчення природи концепту привернуло увагу багатьох філологів. Досліджуючи когнітивну семантику, яка є теорією концептуалізації (осмислення інформації, яка надходить, і утворення певних уявлень про світ у вигляді концептів) і категоризації (пояснення нового через уже відоме та структурування картин світу за допомогою узагальнень), породжена когніцією, тож концепт є її основним семантичним поняттям, чим когнітивна лінгвістика і відрізняється від інших напрямків дослідження семантики.

Психолінгвісти розуміють концепт як "спонтанно функціонуюче в пізнавальній і комунікативній діяльності індивіда базове перцептивно-когнітивно-афективне утворення динамічного характеру, що підкоряється законамірностям психічного життя людини, й внаслідок цього, за низкою показників, відрізняється від понять і значень як продуктів наукового опису з позицій лінгвістичної теорії" [8, с. 39].

Визначення концепту – одне з проблематичних питань в теорії сучасного мовознавства, тому в науковій літературі однозначного визначення поняття концепту ми не знаходимо, кожен мовознавець має своє бачення поняття концепту і інтерпретує його по-своєму. Проблему концептуалізації ми спостерігаємо ще у В. Гумбольдта у його працях про мову і культуру. Один із піонерів дослідження концептів С.А. Аскольдов-Алексєєв, який вперше вжив концепт-слово у 1928 році для позначення семіотичної функції словесного знака, тобто функції заміщення, субституції, називає концепт розумовим утворенням, яке у процесі думки заміщає безліч предметів того самого роду, реальні предмети та деякі сторони предмета та реальні дії. "Концепти – посередники між словами та екстралінгвістичною дійсністю і значення слова не повинне зводитися виключно до утворюючих його концептів. Концепт значно ширше, ніж лексичне значення" [2, с. 6], концепт же може співвідноситися зі словом в одному з його значень.

Концепт – явище того ж порядку, що і значення слова, але останнє розглядається в іншій системі зв'язків; значення – в системі мови, розуміння в системі логічних відношень і форм, що вивчаються як в мовознавстві, так і в логіці [12, с. 384]. Так, наприклад, Г. Фреге в математичній логіці терміном "концепт" позначає зміст поняття, який є синонімічним "змісту", а "значення" стає синонімом "поняття". Ю. Степанов співвідносить "значення слова" з предметами, а концептом називає "зміст слова" [12, с. 40].

Концепт має філософське та лінгвістичне наповнення, своє власне трактування. З точки зору філософії концепт є змістом поняття у відгалуженні від мовної форми його вираження, яке актуалізує відображену в понятті онтологічну складову цього поняття, є результатом взаємодії ряду факторів: ідеології, релігії, національних традицій та фольклору, образів мистецтв, життєвого досвіду та системи цінностей людства. Ж. Дельоз і Ф. Гватарі вважають, що філософія складається у творчості концептів, що кожний концепт завжди поєднується з іншими концептами, називають якості, притаманні концептам: множинність, перетинання, співпадання, згущення в концепті різних складових. Концепт не є окремою сутністю з стійкою субстанціональністю, а навпаки є явищем на етапі становлення.

Концепти складають “свого роду культурний шар, що є посередником між людиною і світом” [1, с. 3]. У лінгвістиці концепт розглядається як ідеальна ментальна сутність, як модель свідомості, що узагальнює образ слова, як “багатовимірне ментальне утворення, в складі якого виділяються образно-перцептивна, понятійна і ціннісна сторони”, як “фрагмент життєвого досвіду людини”, “квант знання, яке ми переживаємо” [4, с. 7, 3, 361].

Концепт визначається як “термін, що слугує поясненню одиниць ментальних психологічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, що відображає знання й досвід людини”, “оперативна змістова одиниця пам’яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку ... всієї картини світу, відбитої в людській психіці” [6, с. 90]. У мовознавстві концептом визначають поняття, яке стоїть за значенням слова (або декількома найближчими значеннями), тобто тією кількістю об’єктів, які асоціюються з цим поняттям або супроводжують його.

Концепт розуміють як ментальний прообраз, тобто нерозчленоване уявлення про об’єкт, ідею поняття і навіть саме поняття. Концепту притаманна двоїста сутність, а саме психічна (прообраз, який уособлює зумовлені культурою уявлення мовця про світ) та мовна (має ім’я у мові).

Кожен концепт пов’язаний з деякими іншими концептами, і разом вони утворюють домени, тобто фони, із яких виленовується концепт. Завдяки своїй структурі та семантиці концепт є опорою для опису мовного матеріалу, постійно впливаючи на мовленнєву картину даної мови. Концепт актуалізується або одиничним вживанням мовної одиниці, складовим планом вираження, включаючи всю мовну реалізацію, або сукупністю вживань всіх мовних одиниць, які формують план вираження і беруть на себе роль значимого показника. Актуалізований концепт має внутрішню (здібність до категоризації різних сфер або аспектів дійсності) та зовнішню (реальне, вимірне втілення в текстах) сторони своєї структури. Аналізуючи концепт з точки зору філософії, психології, культурології та лінгвістики і розкривши природу концепту “як основного осередку культури в ментальному світі людини, виділяється три компоненти або три пласти концепту:

– основна, актуальна і активна ознака концепту (концепт актуально існує в даній мовній культурі як засіб взаєморозуміння і спілкування);

– додатковий або декілька додаткових, “пасивних” ознак, які є вже неактуальними, “історичними” (концепт актуальний лише для деяких соціальних груп);

– “буквальний смисл”, або “внутрішня форма”, або етимологічна ознака, яка зазвичай не усвідомлюється, а знаходиться у зовнішній, словесній формі (актуальна для дослідження) [12, с. 46, 48].

Досліджуючи концепти, які реалізовані в текстах різних мов, гіпотетично виявляються поняття, що притаманні даному узусу, об’єднані в групи, яким надається статус безпосередньої та адекватної реалізації концептів.

Традиційно концепт розуміється як по-перше, загальне поняття, думка, ядром концепту є поняття, за яким стоїть значення слова, всі знання, дані про об’єкт, по-друге, ідеальний об’єкт, який має ім’я і відбиває певні культурно обумовлені знання людини про реальний світ. Розмежування поняття і концепту (не дивлячись на те, що вони довгий час вважались дублетами) полягає в тому, що поняття є конструкцією для загальних понять при спілкуванні людей, а концепти існують самі по собі, реконструюються людьми, реалізуються в поняттях. Концепт не просто поняття, він розкриває денотативний і конотативний зміст слова, відображаючи яву про дану культуру, про об’єкт, явище, про ті мовні елементи, які асоціюються з ним. Дослідження різномовних лексичних мікро-систем, в основі зіставлення яких лежить спільність понять, та способів відтворення денотативної і конотативної семантики, викликають дедалі більше зацікавленості сучасних мовознавців у більш глибокому вивченні цієї мовної категорії. За своєю структурою, яка включає все, що притаманне поняттю, концепт, на відміну від поняття, включає елементи, які не мають вербального вираження, а поняття є тільки частиною концепту. Концепти диференціюються концептуальними ознаками, центральними та периферійними доменами.

Хоча концепт і поняття мають однакову внутрішню форму за етимологією, в наукових роботах вживаються синонімічно, але концепт принципово відрізняється від поняття своїм статусом вживання. Концепт є ширшим та об’ємнішим за змістом ніж поняття, поєднує як описово-класифікаційні, так і почуттєво-вольові та образно-емпіричні складові. Так, будучи основою дослідження мови і культури, концепт не належить як власний термін ні мовній, ні культурній сфері, бо є ментальною одиницею, елементом свідомості, сукупністю ідей, що виникали протягом різних епох у різних поколіннях. Концепти – предмет емоцій, симпатій і антипатій, іноді сутичок та спорів, вони дають змогу людині мислити, осмислювати та хвилюватися. “Концепт – ніби згусток культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини, концепт – те, за допомогою чого людина сама входить у культуру, а в деяких випадках і впливає на неї” [12, с. 40].

При розгляді концепту як моделі або конструкту, що створений з метою вивчення об’єкту дослідження, виділяються деякі його властивості:

– концепт – це ментальна репрезентація, що визначає взаємозв’язок речей між собою;

– концепти – це ідеальні образи;

– концепт завжди має вербалізуватися словом.

Являючись одиницями свідомості й інформаційної структури, що відбиває людський досвід, концепти іс-

нують як в свідомості окремого індивідууму і є більш різноманітними, так і в свідомості колективу, тому що "колективна свідомість і досвід є не що інше, як умовна похідна від свідомості й досвіду окремих індивідів, що входять у колектив" [11, с. 16]. Отже, концепт – це "одиниця, покликана зв'язати воєдино наукові вишукування в області культури, свідомості й мови, тому що він належить свідомості, детермінується культурою в мові" [11, с. 9]. "Концепт – це оперативна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку ... Найважливіші концепти виражені в мові" [7, с. 90-92].

У психолінгвістиці концепт розуміється як "спонтанно функціонуюче в пізнавальній і комунікативній діяльності індивіда базове перцептивно-когнітивно-афективне утворення динамічного характеру, що підкоряється закономірностям психічного життя людини ..." [8, с. 39]

У культурології структурою концепту є "все те, що й робить його фактом культури, – вихідна форма (етимологія); стисла до основних складових змісту ...; сучасні асоціації; оцінки тощо" [1, с. 3].

Розглядаючи структуру концепту, вчені дійшли спільної думки, що з'являючись як чуттєвий образ, концепт згодом переходить у мовленнєвий, несучи в собі найсуттєвішу інформацію про предмет, дію, особу, якість, так зване "ядро" та п'ять модусів:

- раціонально-логічний (формування логічних понять про пізнаваний об'єкт чи аспект дійсності);
- картинно-образний (наочно-чуттєвий уявлення про цей об'єкт чи аспект дійсності);
- модус фіктивності (впорядкована сукупність метафор, за допомогою яких відбувається додаткове осмислення пізнаваного);
- аксіологічний (оцінка певного фрагменту дійсності мовцями);
- ціннісний (утилітарно-практична чи культурна значущість, що приписується мовцями тому чи іншому феномену).

Деякі мовознавці пропонують розділити концепти на типи:

- актуальні та неактуальні;
- стійкі та нестійкі;
- абстрактні (образи, уявлення, схеми, поняття тощо);
- стандартні.

Концепти, упорядковано поєднуючись у свідомості людини, можуть бути картиноподібні та мовоподібні, складаючи її концептуальну систему. Формуванню концептосфери у свідомості людини слугують невербальний та вербальний етапи та їх властивості: змінність (накопичення досвіду та нових знань) та логічність (особливості процесу побудови концептуальної системи у свідомості). Ця система є динамічною, постійно змінюючись в процесі пізнання і є різною для всіх людей в залежності від їх інтелектуального розвитку та життєвого досвіду. Хоча зазначені нами визначення подібні у своєму трактуванні, що концепт дискретна, об'ємна у змістовому значенні одиниця пам'яті та мислення, відображає відповідний етнос, умовна ментальна структура, концепт має свій когнітивний статус і не існує окремо від мислення. Складність концепту полягає в його двосторонньому зв'язку між мовою і мисленням, оскільки категорії пізнання реалізуються в мовних категоріях і одночасно детермінуються ними, тобто культура детермінує концепт. Формування когнітивного концепту у свідомості відбувається у людини сприйняттям навколишнього світу внутрішньою психікою, органами чуттів в процесі діяльності, в мовному спілкуванні шляхом поєднання набутих свідомістю концептів, а також пізнаючи нові мовні одиниці, об'єднуючи при цьому усі форми та види пізнавальних процесів, притаманних людині, так звані психічні функції (сприйняття, увагу, пам'ять, уяву, мислення, мову).

А. Вежбицька у когнітивній лінгвістиці розмежовує поняття концепту на концепт-мінімум (неповне знання смислу слова), концепт-максимум (всебічне, повне знання змісту слова, енциклопедичні дані, професійні тлумачення про реалію) та енциклопедичний додаток (доповнення). Дж. Лакофф представляє концепт як ідеалізовану когнітивну модель, що уособлює уявлення про об'єкт в цілому, як образ, зумовлений певною структурою мовного знаку.

Сучасні визначення концепту ґрунтуються на різних підходах до його вивчення:

- системно-мовний підхід (осмислення концепту в єдності системно-мовних вимірів за осями синтагматики, парадигматики та асоціативних зв'язків, які в сукупності дають можливість відтворити лінгвістичні моделі ситуації, в центрі уваги яких знаходиться даний концепт);
- денотативний підхід (передбачає посилену увагу до опису позамовного кореляту пропозиції – ситуації та укладання переліку таких корелятів пропозицій, які дозволяють коректне використання концепту);
- сигніфікативний підхід (осмислення даного феномену через аналіз його сигніфікативного поля);
- культурологічний підхід (розуміння концепту як основного осередку культури в ментальному світі людини);
- семантичний підхід (визначення семантики мовного знаку як засобу формування змісту концепту);
- лінгвокультурологічний підхід (концепт як результат зіткнення значення слова з власним та народним досвідом людства).

В. Карасик зводить всі підходи до розуміння теорії концепту до лінгвокультурного та лінгвокогнітивного, виокремлюючи їх. На його думку, лінгвокультурний концепт – це напрямок від культури до індивідуальної свідомості, а лінгвокогнітивний – напрямок від індивідуальної свідомості до культури.

В зв'язку із зростанням уваги до концептів як психоментальних елементів мовної площини, наше дослідження направлене ближче до психолінгвістичного підходу, який, виходячи за межі лінгвістики, дає змогу більш змістовно осягнути мовну комунікацію, так як в центрі уваги є мовна особистість, процеси породження та осмислення інформації є невід'ємною складовою мовленнєвої діяльності людини, що допомагає відобразити дійсність відповідно мовним елементам. Ключовою проблемою психолінгвістичного підходу є проблема особливостей творення та сприйняття не тільки окремих висловлювань, а й розуміння їх у визначеній ситуації. Психолінгвістичний під-

хід досліджує взаємодію продуцента/реципієнта і тексту в індивідуальній свідомості, тобто існування образу в свідомості людини, використовуючи її досвід в різноманітних формах і виявленнях (емоційно-оцінювальні переживання, естетичні почуття, фрейми, схеми ситуацій, денотати, прагматичні знання тощо). Даний підхід вважаємо актуальним при вивченні особливостей мовних одиниць у сьогоденній парадигмі когнітивної лінгвістики, так як роль людини та її діяльність в процесі сприйняття та осмислення інформації має розглядатися комплексно та синтезовано.

Психолінгвістичне вивчення концепту вміщує в собі декілька тенденцій:

- поетапне формування понять, де концепт розглядається як класифікаційний абстракт, когнітивна універсалія;
- прототипи – концепт як природна категорія;
- значення – концепт як логічне поняття, чітко окреслена абстракція;
- конекціонізм – концепт як нейролінгвістична модель, як інтегральна одиниця інтелекту;
- необіхевіорестична – концепт як поведінкова схема/ сигнал;
- генетична – концепт як уроджена ментально-мовна структура;
- розгляд у контексті – концепт як асоціативно-вербальна, семантична, концептуальна сітка, ієрархічна структура, ментальна репрезентація, нечітке поняття.

Для дослідження концепту використовується компонентний аналіз семантичної домінанти концепту, що виступає його ім'ям, а саме опис концепту супроводжується спеціальними дослідницькими процедурами тлумачення значення його імені та найближчих позначень:

- дефініція (виділяються смислові ознаки: категоріальний статус, тематична конкретизація, характеристика, зовнішня негативна оцінка, внутрішня негативна оцінка, модальність);
- контекстуальний аналіз (виділяються асоціативно пов'язані змістові ознаки);
- етимологічний аналіз;
- пареміологічний аналіз;
- інтерв'ю, анкетування, коментування.

Отже, концепт є мінімальною ментальною одиницею, ідеалізованою людиною, вербалізованою за допомогою змістових форм, що постійно поповнюються, має свою структуру, слугує для передачі та збереження культурного та професійного надбання.

Когнітивна сторона концепту має також неоднозначне трактування: концепт виступає одночасно як засобом передачі змісту, так і носієм цього змісту, а також має здатність зберігати знання про світ, сприяє обробці суб'єктивного досвіду шляхом викладення інформації загальноприйнятими категоріями та класами. Когнітивний розгляд концепту дає змогу охарактеризувати та описати пізнавальну діяльність людини, поєднуючи важливі знання, досвід з можливо забутими або не суттєвими когніціями, що формує наш світогляд та світосприйняття.

Враховуючи чималі наукові досягнення у визначенні терміну “концепт”, питання вивчення природи концепту є актуальним та перспективним напрямком сучасних лінгвістичних студій у подальшій розробці вивчення питань концептів, так як несе з собою вихідну мотивацію як неодмінний атрибут термінологічної культури.

Здійснивши наш невеликий огляд на намагання дати визначення концепту, а також вживання цього терміну в лінгвістичних і нелінгвістичних науках, ми дійшли висновку, що наше дослідження направлене на поєднання психіки людини, яка несе пізнавальну (когнітивну) функцію, з мовою, невід'ємною стороною людського буття. Концепт є основою для структури висловлювання, що відіграє велику роль у глибинності та значущості нашого спілкування.

Систематизуючи існуючі визначення концепту, спираючись на основні принципи концепту, ми підтримуємо розуміння під концептом інформаційну структуру свідомості, певним чином організовану одиницю пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомого і позасвідомого. [10, с. 256] Підґрунтям такої дефініції слугує класичне тлумачення концепту Кубряковою О.С. “Концепт – термін, що служить поясненню одиниць ментальних і психологічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, що відображає знання і досвід людини” [7].

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Введение // Логический анализ языка. Ментальные действия. – М., 1993. – С. 3.
2. Аскольдов-Алексеев С. А. Концепт и слово // Русская словесность. От теории к структуре текста. Антология. – 1980. – С. 10-15.
3. Воркачев С. Г. Концепт как “зонтиковый термин” // Язык, сознание, коммуникация. Вып. 24. – М., 2003 – С. 4-12.
4. Карасик В. И. Введение в когнитивную лингвистику. – Кемерово, 2004.
5. Карасик В. И. О категориях лингвокультурологии // Языковая личность : проблемы коммуникативной деятельности. – Волгоград : Перемена. 2001. – С. 3-16.
6. Кубрякова Е. С. Концепт. Концептуализация // Краткий словарь когнитивных терминов. – М., 1996. – 156 с.
7. Кубрякова Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения. – М., 1997. – 331 с.
8. Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж : ВГУ, 2001. – С. 12-16, 36-44.
9. Неретина С. С. Слово и текст в средневековой культуре. Концептуализм Абельяра. – М., 1994.
10. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. / О. Селіванова – Полтава : Довкілля – Київ, 2006. – 716 с.
11. Слышкин Г. Г. От текста к символу : лингвокультурные концепты в сознании и дискурсе. – М., 2000. – 256 с.
12. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М. : Шк. “Языки русской культуры”, 1997.

Заньковська Г. Д.,
Чернівецький Національний Університет

КОМПОНЕНТНА СТРУКТУРА КОНЦЕПТУ *КОНФЛІКТ* (на матеріалі лексикографічних джерел)

Стаття присвячена дослідженню компонентної структури концепту КОНФЛІКТ. Виведено домінуючу лексему концепту, встановлено базові семи у змісті значення у вигляді ядра та периферії. Аналіз проводиться на матеріалі тлумачних словників англійської мови.

Ключові слова: концепт, компонентний аналіз, компоненти (семи).

Статья посвящена исследованию компонентной структуры концепта КОНФЛИКТ. Выведена доминирующая лексема концепта, установлены базовые семи в содержании значения в виде ядра и периферии. Анализ проводится на материале толковых словарей английского языка.

Ключевые слова: концепт, компонентный анализ, компоненты (семи).

The article deals with the research of the component structure of the concept CONFLICT. The dominant lexeme of concept is singled out, the basic semes are determined in the content of the meaning as a nucleus and periphery. The analysis is conducted on the material of English-English dictionaries.

Key words: concept, componential analysis, components (semes).

Мета статті полягає у визначенні та аналізі компонентів, що складають компонентну структуру концепту КОНФЛІКТ, який є **об’єктом** нашого дослідження.

У статті реалізоване наступне **завдання** – застосування компонентного аналізу для визначення складових компонентів лексичного значення імені концепту КОНФЛІКТ, що здійснюється за допомогою розщеплення значення слова на так звані семи. **Матеріалом** для нашого дослідження виступають лексикографічні джерела.

Детальне дослідження понятійно-ціннісного змісту концепту КОНФЛІКТ зумовлює **актуальність** написання даної статті.

Отже, перед тим як розглядати зміст даного концепту необхідно дати визначення поняттю концепт. Концепти виступають як одиниці зберігання людського знання; їх тлумачать як змістові одиниці пам’яті, як оперативні ментальні одиниці, які забезпечують мовленнєву діяльність.

Автори “Короткого словника когнітивних термінів” зазначають: “Концепт – термін, що служить поясненню одиниць ментальних чи психічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, яка відображає знання й досвід людини; оперативна змістовна одиниця пам’яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку, всієї картини світу, відображеної в людській психіці” [1, с. 90-93].

О. О. Селіванова кваліфікує концепт як інформаційну структуру свідомості, організовану одиницю пам’яті, яка містить сукупність знань про об’єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п’яти психічних функцій свідомості й позасвідомого [2, с. 410].

Наступним кроком є дослідження понятійно-ціннісного змісту концепту КОНФЛІКТ.

Етимологічна ознака – це змістовий пласт концепту, що існує опосередковано, як основа, на якій виникли і тримаються інші шари значення.

Для виявлення поняттєвої форми концепту звернемося до його етимології.

conflict (v.) – early 15century, from Latin *conflictus*, pp. of *confligere* “to strike together, be in conflict,” from *com-* “together” + *fligere* “to strike.” The noun also dates from early 15c. Psychological sense of “*incompatible urges in one person*” is from 1859; Phrase *conflict of interest* was in use by 1743 [7].

Для дослідження змістового аспекту значеннєвих одиниць мови найефективнішим є компонентний аналіз.

Компонентний аналіз – система прийомів лінгвістичного вивчення значень слів, суть якої полягає в розщепленні значення слова на складові компоненти, які називають семами, семантичними множниками і, зрідка, маркерами.

Прототипним засобом вербалізації концепту є його ім’я, тобто номінативна одиниця, що вирізняється своєю частотністю, синтаксичною поліфункціональністю та полісемантичністю. Іменем концепту КОНФЛІКТ є субстантивна лексема CONFLICT. Підставами для такого висновку є її значно більша частотність порівняно з синонімічними їй *antagonism, opposition, disagreement, collision, clash, controversy, quarrel, contention, difference, discord, discordance, disharmony, dissension, strife, variance, friction*, й відповідно, прогнозовано більша кількість вільних словосполучень, утворених на її основі, що свідчить про її поліфункціональність.

За допомогою компонентного аналізу виокремимо компоненти, що складають значення номінативної одиниці CONFLICT на основі лексикографічних джерел, а саме тлумачних словників.

За допомогою дефініцій 14 тлумачних словників нами було виділено 95 компонентів, що складають лексичне значення імені CONFLICT (Таблиця 1).

D1 – American Heritage® Dictionary of the English Language

D2 – Cambridge Dictionary Online. Free English Dictionary and Thesaurus

D3 – Collins English Dictionary

D4 – Longman Dictionary of Contemporary English

D5 – MacMillan

D6 – Merriam-Webster’s Online Dictionary

D7 – Oxford Advanced Learner’s Dictionary

D8 – Oxford Dictionaries
 D9 – Random House Webster’s Unabridged Dictionary
 D10 – The Wordsmyth English Dictionary: Thesaurus
 D11 – Webster’s Revised Unabridged Dictionary (1913 + 1828)
 D12 – Webster’s New World College Dictionary
 D13 – Ultralingua
 D14 – WordNet 3.0, Farlex clipart collection.

Таблиця 1.
 Компонентна структура концепту КОНФЛІКТ в сучасній англійській мові

№	КОМПОНЕНТИ	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	D8	D9	D10	D11	D12	D13	D14
1	disagreement	-	+	+	+	+	-	+	+	-	+	-	+	-	+
2	argument	-	-	-	+	-	-	+	+	-	-	-	-	-	+
3	opposition	+	-	+	-	-	-	-	-	+	-	+	+	-	+
4	striving to oppose	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
5	striving to overcome	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
6	opposing operations	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
7	countervailing action	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
8	collision of interests	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+	-	-	-
9	clash	+	-	+	-	-	+	-	+	-	-	-	+	-	-
10	incompatibility	-	-	-	-	-	+	-	+	+	+	-	-	-	+
11	interference	-	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-	-	-
12	(armed) struggle	-	-	+	-	-	+	-	+	+	-	-	+	-	-
13	fight(ing)	+	+	-	+	+	+	+	-	+	-	+	+	-	-
14	open clash/fighting	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+
15	prolonged conflict	+	-	-	-	-	+	-	+	+	-	+	+	-	-
16	desperate conflict	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
17	(armed) battle	+	-	+	-	-	+	-	-	+	+	-	-	-	-
18	hostile meeting	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
19	violent situation	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
20	war	+	-	-	+	-	+	-	-	-	+	-	+	-	+
21	combat	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
22	strife	-	-	-	-	-	+	-	-	+	-	+	-	-	-
23	warfare	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
24	engagement	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
25	contest	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	+	-	-	-
26	contention	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
27	struggling	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
28	controversy	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-
29	quarrel	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-
30	discord	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-
31	antagonism	-	-	-	-	-	+	-	-	+	+	-	-	-	-
32	opposing/incompatible feelings	-	-	-	+	-	-	+	+	-	-	-	-	+	+
33	-/- needs	-	+	-	+	-	+	-	+	-	-	-	-	-	-
34	-/- opinions	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-
35	-/- principles	-	+	-	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-
36	-/-interests	+	-	+	-	-	+	-	+	+	-	-	+	+	+
37	-/- ideas	+	-	+	-	+	+	+	-	+	-	-	+	+	+

38	-/- wishes	-	-	+	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-
39	-/- wills	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
40	-/- qualities	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
41	-/- desires	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-
42	-/- influences	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
43	divergent ideas	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
44	divergent interests	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
45	discord of action	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-
46	discord of feeling	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-
47	discord of effect	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-
48	difficult existence together	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
49	opposing forces	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
50	-/- groups	-	+	-	+	-	-	-	-	-	-	-	+	+
51	-/- individuals	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+	+
52	-/- military forces	-	-	+	-	-	+	-	-	-	-	-	-	+
53	-/- people	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
54	-/- countries	-	+	-	+	+	-	+	-	-	-	-	-	-
55	-/- armies	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
56	opposing/incompatible persons	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+
57	divergent / antithetical persons	+	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
58	men under arm	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
59	incompatible events	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	+	+
60	incompatible dates	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+
61	a clash in two appointments	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
62	inner conflict	-	+	-	-	+	-	-	+	-	-	-	-	-
63	a state of mind	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	+	-	-
64	emotional state	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
65	emotional tension	-	-	+	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
66	psychic struggle	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
67	mental struggle	-	-	-	-	-	+	-	-	+	-	-	-	-
68	struggle of mind	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
69	emotional disturbance	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-
70	mutually exclusive impulses	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
71	mutually exclusive desires	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
72	mutually exclusive tendencies	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
73	opposing impulses	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	+	-	-
74	opposing demands	-	-	-	-	-	+	-	-	+	-	-	-	-
75	incompatible needs	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
76	incompatible drives	-	-	+	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
77	indecision	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-

78	restlessness	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
79	uncertainty	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
80	distress	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
81	anxiety	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
82	disharmony	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
83	agony	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
84	conflict with death	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
85	striking	-	-	-	-	-	+	-	-	+	-	+	-	-	-
86	dashing	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
87	collision of substances	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	+	-	-	-
88	collision of moving bodies	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
89	conflict of elements	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
90	-/- waves	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
91	-/- particles in ebullition	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
92	striking of material bodies	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
93	-/- air currents	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
94	-/- parts of mechanism	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
95	opposition of characters and forces (work of drama)	+	+	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	+	+

Ядро (9 словників) імені концепту КОНФЛІКТ в англійській мові складає ядерна лексема *disagreement, fight(ing), opposing ideas*.

Периферію 1 (у 8 словниках) складає лексема *opposing interests*.

Периферію 2 (у 6 словниках) складають лексеми *opposition, prolonged conflict, war*.

Периферію 3 (у 5 словниках) імені концепту КОНФЛІКТ в англійській мові складають наступні лексичні одиниці: *clash, incompatibility, (armed) struggle, (armed) battle, opposing/incompatible feelings, opposition of characters and forces (work of drama)*.

Периферію 4 (у 4 словниках): *argument, opposing needs, opposing groups, opposing countries*.

Периферію 5 (у 3 словниках): *open clash/fighting, strife, antagonism, opposing principles, opposing wishes, opposing individuals, opposing military forces, opposing/incompatible persons, incompatible events, inner conflict, striking*.

Периферію 6 (у 2 словниках): *collision of interests, interference, contest, struggling, controversy, opposing opinions, divergent / antithetical persons, incompatible dates, a clash in two appointments, a state of mind, emotional tension, mental struggle, opposing impulses, opposing demands, incompatible drives, collision of substances*.

Периферію 7 (у 1 словнику): *striving to oppose, striving to overcome, opposing operations, countervailing action, desperate conflict, hostile meeting, violent situation, combat, warfare, engagement, contention, quarrel, discord, opposing wills, opposing qualities, opposing desires, opposing influences, divergent ideas, divergent interests, discord of action, discord of feeling, discord of effect, difficult existence together, opposing forces, opposing people, opposing armies, men under arm, emotional state, psychic struggle, struggle of mind, emotional disturbance, mutually exclusive impulses, mutually exclusive desires, mutually exclusive tendencies, incompatible needs, indecision, restlessness, uncertainty, distress, anxiety, disharmony, agony, conflict with death, dashing, collision of moving bodies, conflict of elements, , conflict of waves, , conflict of particles in ebullition, striking of material bodies, striking of air currents, striking of parts of mechanism*.

Домінантною лексемою, яка репрезентує концепт КОНФЛІКТ є лексична одиниця CONFLICT. Згідно з результатами нашого дослідження дана лексема найістотніше вміщує у своєму змісті два поняття 1) “розходження, розбіжність, невідповідність; суперечність” – *disagreement*, що включає в себе ядерну сему *opposing ideas* “конфронтуючі ідеї” та першу периферійну сему *opposing interests* “конфронтуючі інтереси”; 2) “біі, бумва” – *fight(ing)*.

Зупинимося детальніше на вищезазначених компонентах ядра імені концепту КОНФЛІКТ та узагальнимо отримані дані для кращого розуміння понятійно-ціннісного змісту досліджуваного концепту.

Згідно з аналізом тлумачних словників ядерний компонент *fight(ing)* зображається як *hostile meeting, violent situation*, характеризується такими ознаками як *prolonged, desperate conflict, open clash / fighting* і відбувається між *opposing countries, opposing military forces, opposing forces, opposing people, opposing armies, men under arm*. *Fight(ing)* можна розглядати як узагальнене поняття, що включає в себе виділені нами компоненти, що виражаються наступними лексемами *war, (armed) struggle, (armed) battle, combat, warfare, engagement*.

Disagreement – розходження в ідеях, інтересах, почуттях, потребах, принципах, бажаннях, думках та іншому. Лексичні одиниці *ideas, interests, feelings, needs, principles, wishes, opinions* сполучаються з наступними прикмет-

никами *opposing* "конфронтуючі", *incompatible* "несумісні", *divergent* "розбіжні" і доповнюють понятійно-ціннісний зміст концепту КОНФЛІКТ. Розходження відбувається між *opposing groups*, *opposing individuals*, *opposing/incompatible persons*, *divergent / antithetical* "прямо протилежні" *persons*. **Disagreement** характеризується такими ознаками, як *angry*, *tense*.

Важливу роль у розумінні концепту КОНФЛІКТ окрім *disagreement* відіграють такі компоненти як *opposition* "опір, протидія", *incompatibility* "несумісність, невідповідність", *clash* "зіткнення, сутичка; конфлікт; розбіжність", *collision* "зіткнення, протиріччя (інтересів)", *argument* "суперечка, дискусія".

Домінанта *argument* "суперечка, дискусія" об'єднана нами у групу з наступних компонентів *contention* "розбрат, розбіжність; суперечка", *controversy* "суперечка, дискусія, полеміка, розбіжність у думках; сварка, суперечка", *strife* "суперечка; сварка; незгода", *quarrel* "суперечка; сварка; незлагода, розбрат".

Розглянемо лексему CONFLICT у значенні психічної боротьби *psychic struggle*, розумової боротьби *mental struggle*, емоційного стану *emotional state*, внутрішнього конфлікту *inner conflict*, що виникає внаслідок протидії між двома одночасними, але несумісними побажаннями чи стимулами *opposition between two simultaneous but incompatible wishes or drives*, потребами чи поривами *demands or impulses*, між взаємовиключними спонуканнями та бажаннями *mutually exclusive impulses, desires*, що веде до емоційної напруги *leading to a state of emotional tension*, і супроводжується нерішучістю, стурбованістю/занепокоєнням, невпевненістю, стражданням та тривогою *indecision, restlessness, uncertainty, distress and anxiety*.

Шляхом аналізу словникових тлумачень та компонентного аналізу значень імені концепту лексеми *conflict* ми з'ясували понятійно-ціннісний зміст концепту КОНФЛІКТ.

Таким чином, можна зробити висновок, що в основі компонентної структури концепту КОНФЛІКТ лежать як ядерні так і периферійні компоненти, що актуалізують поняттєво-ціннісний зміст концепту КОНФЛІКТ.

Перспективним вважаємо провести дослідження суміжних концептів *disagreement – opposition – incompatibility – clash – collision – argument* на матеріалі художніх чи публіцистичних творів.

Література:

1. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М. : МГУ, 1996. – 245 с.
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
3. Cambridge Dictionary Online. Free English Dictionary and Thesaurus [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dictionary.cambridge.org/>
4. Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ldoceonline.com/dictionary/conflict_1
5. MacMillan [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/conflict>
6. Merriam-Webster's Online Dictionary 11th Edition [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.merriam-webster.com/>
7. Online Etymology Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.etymonline.com/>
8. Oxford Advanced Learner's [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oald8.oxfordlearnersdictionaries.com/dictionary/conflict>
9. Webster's Revised Unabridged Dictionary (1913 + 1828) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://machaut.uchicago.edu/?action=search&word=conflict&resource=Webster%27s&quicksearch=on>

Заповольський М. В.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ЗМІНИ БІБЛІЙНИХ ІНАКОМОВЛЕНЬ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ (на матеріалі лексикографічних джерелі)

У статті на матеріалі лексикографічних джерел представлено особливості структурних та семантичних змін біблійних інакомовлень, яких вони зазнали при переході з біблійного тексту до складу сучасної німецької мови.

Ключові слова: інакомовлення, значення, структура, семантичні зміни, модифікації, компоненти.

В статье на основании лексикографических источников предложено особенности структурных и семантических изменений библейских иносказаний, которые произошли при их переходе из библейского текста в состав современного немецкого языка.

Ключевые слова: иносказание, значение, структура, семантические изменения, модификации, компоненты.

This article provides a lexicographical research of structural and semantic changes in biblical parables, which occurred because of their move from Scripture text into modern German.

Key words: parable, meaning, structure, semantic changes, modifications, components.

Багато мовознавців проводили дослідження з виявлення та систематизації у мові біблійних одиниць різних рівнів: порівнянь та метафор, символів, притч і т.п. Варто згадати імена таких вчених як І.Б. Дубровська, В.М. Мокієнко, З.І. Семенова, А.В. Кунін, І. Харазінська, С.І. Гужанов, Л.Г. Мягкова, Н.Б. Бахіліна, С.А. Хахалова, Г. Вебер, Г. Мозер, Г.-Л. Ловенбург, Р. Кобурн, Й. Кноблх, М. Соскіс, Г. Майстерскі та ін. У працях цих лінгвістів розглядаються, зазвичай, їхні основні ознаки – семантичні, етимологічні, стилістичні, онемасіологічні, структурні, лексичні, граматичні, функціональні та когнітивні. Однак метою нашої статті є пошук біблійних інакомовлень (а точніше – їхніх модифікацій) у деяких німецькомовних лексикографічних джерелах [7; 8; 9; 11] з ціллю подальшого дослідження їхнього функціонування у текстовому матеріалі німецькомовної публіцистики. Основним завданням виступає спроба встановити зміни у структурі та значенні, що їх зазнали інакомовлення при переході з біблійного тексту до словникового складу німецької мови. У цьому полягає актуальність статті, оскільки досі вченими не акцентувалась увага на структурно-семантичних змінах саме цих одиниць.

Такі лінгвісти як О.О. Потебня та В.В. Виноградов зауважували, що стабільність зовнішньої оболонки мовних одиниць не є абсолютною. Власне семантичними вважаються такі зміни мовних одиниць, які спричинюють зміну традиційного значення різного ступеня. Такі зміни сягають від збільшення абстрактного елемента в семантиці до появи додаткових смислових і стилістичних відтінків аж до розвитку нового значення, до перетворення мовної одиниці в полісемічний [4, с. 2]. Так, структурно-семантичні зміни, яких зазнають біблійні інакомовлення в процесі свого розвитку, зумовлюють появу нових одиниць у мові. Окрім того, у процесі історичного розвитку компонентів інакомовлень спостерігаються семантичні звуження або розширення значення [1]. Серед інших, у сучасних дослідженнях зазначається, що семантична зміна відбувається, як правило, не з одним словом, а з рядом слів як компонентами великих об'єднань, внаслідок чого перегруповуються як поля, так і менші парадигматичні угруповання. Напрямок семантичного розвитку, за спостереженнями дослідників, має спіральну направленість, а системно-структурні відношення мовних одиниць переоформляються щоразу на новому рівні, у нових умовах. Другим фактором, що зумовлює напрямки семантичних змін є етимологічний чи етимологічне значення [3, с. 206]. Цей самий принцип (етимологічний) ми застосовуємо щодо структурно-семантичних модифікацій інакомовлень, узятих із біблійного тексту і які функціонують у німецькомовних лексикографічних джерелах. Отже, для повнішої структурно-семантичної характеристики біблійних інакомовлень та їх компонентів необхідно брати не лише зміни, які відбулися у структурній та семантичній формі тієї чи іншої одиниці, закріпленої в сучасному словнику німецької мови, але й їхній зв'язок із прототипом [2, с. 81-85]. Виявити другорядне значення біблійного інакомовлення у сучасній німецькій мові допомагає контекст його вживання, що також можна супроводити пошуком його відповідника в українській мові [5; 6]. У нашому дослідженні, при пошуку компонентів біблійних інакомовлень у німецькомовних лексикографічних джерелах, ми послуговувались зробленою нами суцільною вибіркою іносказань із німецьких перекладів тексту Святого Письма (332 одиниці – серед бл. 34746 слів). Нам вдалося виявити 53 одиниці, що становить 16 % від кількості виявлених нами інакомовлень у Біблії (повтори до уваги не брались). Їх умовно можна розподілити на дві групи з чотирма підгрупами.

До першої групи (бл. 66 %) ми відносимо інакомовлення, що набули метафоричного значення вже в тексті Біблії. Їх, у свою чергу, можна розподілити на такі підгрупи:

I. Вислови, запозичені з контексту без суттєвих змін, або цитати (24,63 % від загальної вибірки). Наприклад, *Wes das sät, das wird er ernten* (Фрагмент інакомовлення з тексту Galater 6:7-8 в українському відповіднику – “Що посієш, те й пожнеш”, тобто, за стандартним тлумаченням, кожен має відповідати за наслідки своїх вчинків). У цих прикладах спостерігаємо явище вторинної номінації. Це можуть бути прислів'я та приказки, запозичені з Біблії. Запозичені інакомовлення можуть мати форму окремо запозичених слів або словосполучень (Наприклад, *Ein böser Mann ist ein Teufel, ein böses Weib ist die Hölle*).

II. Модифікації, які зустрічаються в контексті у формі порівняння (20,18 %). Наприклад, *Wie übertünchte Gräber* (*Übertünchte Gräber* – фрагмент із Mt 23:27) – Смісл вислову “побілені гроби” позначає людей, які ззовні справляють добре враження, однак є зіпсованими);

III. Метафоричні модифікації біблійних інакомовлень, які зустрічаються в Біблії як у прямому, так і в переносному значенні (10,21 %), напр., *sein Kreuz tragen* ("нести свого хреста", тобто мати відповідальність за щось);

IV. Компоненти інакомовлень, утворені шляхом третинної номінації (бл. 11 %). Наприклад, *Wer Sturm sät, wird den Wind ernten* – у розділі Galater 6:7 – "... *wird den Tod ernten*", "... *wird Leben ernten*": фрагмент із Носеа 8:7-8 зі змістом "посієш вітер, пожнеш бурю". Вираз вживається на позначення справ, які можуть набути непередбачуваного характеру.

Біблійні інакомовлення переходять у лексикографічний склад сучасної німецької мови шляхом окремих лексичних та граматичних перетворень:

а) редукція або розширення лексичного складу, напр., *Wer sein Leben findet, der wird es verlieren (sein Leben finden (verlieren))* – фрагмент із тексту Лукас 9:23-24, далі Lk) – "знайти (занапастити) життя". Якщо у Біблії вислів позначає готовність іти на жертви заради християнського служіння, то у стандартній німецькій мові характеризує якийсь досягнення;

б) редукція модальних або допоміжних дієслів, напр., *Euer Perlen sollt ihr nicht vor die Säue werfen (Perlen vor die Säue werfen)* – фрагмент із тексту Matthäus 7:6, далі Mt) – досл. "розсипати перла перед свинями". У Біблії – не давати цінного правдивого знання тим, хто цього не цінує. В стандартній німецькій мові може означати віддавати щось тому, хто цього не заслуговує);

в) зміна форм числа, напр., *zu Dornen in euren Augen sein* чи *Der Splitter im Auge des Nächsten – der Balken im eigenen Auge* (фрагмент із Mt 7:3-5) – досл. "у чужому оці бачити скалку, а у своєму колоди не помічати", іншими словами, помилки іншої людини видаються більшими за власні;

г) зміна видів речень (питальне розповідне), напр., *Wer ist unter euch Menschen, der seinem Sohn, wenn er ihn bittet um Brot, einen Stein biete? (Steine statt Brot geben)* – фрагмент із Lk 11:11-13) – досл. "давати камінь замість хліба". Означає не давати того, що люди сподіваються отримати. Також цей вислів може означати відповіді і повчання, які в дійсності не здатні допомогти;

д) зміна відмінків, вербалізації іменників, прикметників, напр., *Niemand füllt neuen Wein in alte Schläuche (neuer Wein in alten Schläuchen)* – фрагмент із Markus 2:19-22, далі Mk) – Дослівний переклад "молоде вино в старих бурдюках" засвідчує нове вчення, яке не можна узгодити із старими традиціями).

До другої групи (бл. 34 %) відносимо компоненти інакомовлень, які:

I. Мають у біблійному тексті пряме значення, а в сучасній мові – метафоричне (10,34 % від загальної вибірки). Приміром: *Öl in die Wunden gießen* – фрагмент із Лукас 10:30-37 – "утішати когось" (У час, коли писалась Біблія, олію та вино використовували як лікарські засоби для дезинфікації та зцілення ран);

II. Мають у біблійному тексті як пряме, так і переносне значення або виявляють тенденцію до метафоризації (8,37%). Наприклад: *sein Pfund (Talent) vergraben* або *Sein Talent vergraben* (фрагмент притчі з тексту Lk 19:11-27) – "закопувати талант в землю" у значенні "не використовувати своїх здібностей (можливостей)";

III. Компоненти інакомовлень, утворені на основі перемінних словосполучень біблійного тексту (5,29 %). Подібні компоненти виявляють тенденцію до стягнення форми первинного біблійного інакомовлення, від якого вони походять, напр., *Wenn das Weizenkorn nicht in die Erde fällt und erstirbt (das Weizenkorn, das stirbt)* або *Er wird seine Tenne fegen und seinen Weizen in die Scheune sammeln; aber die Spreu wird er verbrennen mit unauslöschlichem Feuer* ("die Spreu vom Weizen sondern (trennen)) – фрагмент із Mt 3:10-12). Це інакомовлення вказує на здатність відрізнити добро (добру людину) від зла (злої людини).

IV. Зміна значення при вживанні компонентів багатьох інакомовлень у німецькій мові може також зумовлюватись вибором контексту, який їх детермінує (бл. 10%) [10, с. 101]. Вони можуть також детермінізуватись загальним значенням біблійного контексту. Наприклад: *Überlegen, bevor man einen Turm baut* (фрагмент із Lk 14:28) – актуалізує необхідність розмірковувати над виконанням якоїсь справи (завдання).

Крім того, було встановлено, що різні за структурою модифікації біблійних інакомовлень виявляють певні закономірності у лексико-граматичному відношенні, які охоплюють:

i. Предметну предикативність (Subjekt + Prädikat + Objekt; Prädikat + Präposition + Objekt; Präposition + Objekt + Prädikat) для характеристики людського стану (за допомогою дієслів *haben/sein*), позначення абстрактних понять, певної діяльності (за допомогою дієслів *ernten, sähen, bauen* і т.п.), вираження процесів мислення (бл. 47 %). Наприклад: *Auf guten (steinigen) Boden fallen* (фрагмент із Mt 13:3-8) – досл. "упасти на добрий (кам'янистий) ґрунт". У Біблії характеризує позитивний (негативний) відгук людей на звістку про Боже Царство, а у стандартній німецькій мові – мати успіх або невдачу у навчанні. Або, *Die Schafe von den Böcken scheiden* (фрагмент із Mt 25:32) – досл. "відділяти овець від козлів". У Біблії означає відділяти правдивих підданих Христа від тих, хто не виконує Божої волі, у німецькій мові – відрізнити добрих від поганих людей.

ii. Предметну атрибутивність (Adj. + Subj.; Präp. + Adj. + Obj. + Präd.) представлена словами, що позначають абстрактні поняття (33,21%). Приміром: *Ein sanftes Joch* (фрагмент із Mt 11:30) – приємне ярмо – християнське служіння хоча непросте, але повне Божих благословень (легка робота або заняття). Іншим прикладом може послужити *Durch enge Pforte gehen* (фрагмент із Mt 7:13-14) – "йти через тісні ворота". У Святому Письмі означає, що правдивий християнський шлях не є простим, у мові – труднощі, завдяки яким можна досягнути бажаної мети.

iii. Словосполучення, представлені антропонімами, соматизмами, назвами тварин, рослин, які позначають окремі поняття, пов'язані безпосередньо із людиною (бл. 19 %). Їх можна зобразити за такою схемою: Subj.; Subj. + Präp. + Subj. Наприклад: *Samariter* (фрагмент із Lk 10:30-37) – "самаритянин" – позначає людину, яка піклується про хворих та немічних чи відповідну службу (*Samariterdienst*). Також, *Ein Mühlstein am Hals* (фрагмент із Mt 18:6) – досл. "повісити на шию млинове жорно". У німецькій мові цією метафорою позначають річ або особу, що заважає при виконанні якогось завдання чи роботи.

Отже, основу даного дослідження склали модифікації біблійних інакомовлень, які відображені у словниках сучасної німецької мови. Аналіз інакомовлень за типом зв'язку із текстом Біблії виявив, що їхня більша частина (бл. 66 %) увійшла в мову шляхом окремих лексичних або граматичних перетворень (редукції або розширення лексичного складу, редукції модальних або допоміжних дієслів, зміни форм числа, зміни видів речень, зміни відмінків, вербалізації іменників, прикметників). Деякі компоненти проявлялися у біблійному тексті за прямим значенням, а в сучасній мові – за метафоричним (10,34 %). У ряді випадків інакомовлення мають у біблійному тексті як пряме, так і переносне значення чи виявляють тенденцію до метафоризації (8,37 %). Ми виявили, що найбільш типовими видами перетворень біблійних інакомовлень є редукція або додавання окремих слів та тенденція до трансформації окремих форм часових груп в інфінітивні форми. Результат свідчить про упорядкованість компонентів інакомовлень, які входять до загальної системи біблеїзмів сучасної німецької мови. За дослідженим матеріалом, чим більшою є одиниця (а розмір об'єкту нашого дослідження може сягати від одного речення у короткій притчі-приповідці – до довгої притчі-алегорії), тим більше вона може зазнавати перетворень. Однак варто зауважити, що отримані результати охоплюють лише деяку їхню частину, що функціонує в сучасній німецькій мові. Перспективу подальших пошуків ми вбачаємо у дослідженні інакомовлень та їх модифікацій безпосередньо на текстовому матеріалі німецькомовної публіцистики.

Література:

1. Виноградов В. В. Русский язык. (Грамматическое учение о слове). М. : Высшая школа, 1972. – 614 с.
2. Дубровська І. Б. Біблійно-християнська метафора в німецькій мові: номінативний аспект : Дис. ... канд. філол. Наук : 10.02.04 / КНЛУ. – Київ, 2001. – 250 с.
3. Огуй О. Д. Полісемія в синхронії, діахронії та панхронії : Системно-квантитативні аспекти полісемії в німецькій мові та мовах Європи – Чернівці : “Золоті литаври”, 1998. – 370 с.
4. Потебня А. А. Из лекций по теории словесности. Басня. Пословица. Поговорка // Потебня А. А. Теоретическая поэтика. – М. : Высш. шк., 1990 // Режим доступа : http://philologos.narod.ru/potebnja/poteb_lect4-5.htm // Дата перегляду 09.12.2011.
5. Етимолого-семантичний словник української мови : В 2-ох т. / Укл. І. Огієнко. – Вінніпег : Канада, 1979. – Т. 1-2. – 988 с.
6. Крилаті вислови в українській літературній мові. 2-е вид. доп. і перер. / Укл. А. П. Коваль, В. В. Коптілов. – К. : Вища школа, 1975. – 335 с.
7. Büchman G. Geflügelte Worte. Das Zitatenschatz des deutschen Volkes. – Berlin : Haude. Spehersch Verlagbuchhandlung, 1991. – 30. Aufl. – 990 S.
8. Die deutschen Sprichwörter / gesammelt von Karl Simrock. – Stuttgart : Philipp Reclam, 1995. – 630 с.
9. Duden. Redewendungen und Sprichwörtliche Redensarten. Wörterbuch der deutschen Idiomatik / bearb. von G. Drosdowski und W. Scholze Schuberecht. – Berlin : Dudenverlag, 1992. – 864 S.
10. Erlemann K. Gleichnisauslegung. Ein Lehr- und Arbeitsbuch. – Tübingen : Basel Francke, 1999. – 320.
11. Krauss H. Geflügelte Bibelworte. – München : Verlag C.H. Beck, 1993.–276 S.

Зимовець Г. В.,
 Інститут мовознавства НАН України, м. Київ

РОЛЬ АНТИЧНИХ ПРЕЦЕДЕНТНИХ НАЗВ У КОМЕРЦІЙНІЙ СФЕРІ

Предметом розгляду в статті є перенесення античних міфонімів до класу ергонімів. Автор, зокрема, з'ясовує специфіку трансонімізації цього типу, мотиви використання античних прецедентних назв в ергономіконі.

Ключові слова: ергонім, міфонім, прецедентність, мотивація.

Предметом рассмотрения в статье является перенос античных мифонимов в класс эргонимов. Автор, в частности, устанавливает специфику трансонимизации данного типа, мотивы использования античных прецедентных названий в эргономиконе.

Ключевые слова: эргоним, мифоним, прецедентность, мотивация.

The article deals with transfer of mythological proper names to the business names class. The author researches peculiarities of semantic shift within the proper names class, as well as grounds for use of ancient mythology in the business names area.

Key words: business name, mythological proper name, precedent texts, motivation.

Власні назви організацій та підприємств різного профілю, так звані ергоніми, викликають дедалі більший інтерес дослідників, про що свідчить поява останнім часом низки праць, у яких цей клас онімів виступає об'єктом дослідження. У цьому контексті слід відзначити праці таких українських мовознавців, як О.О. Белей, Ю.О. Карпенко, Н.В. Кутуза, Н.М. Лесовець, Л.Н. Соколова, М.М.Цілина, С.О. Шестакова, у яких розглядаються питання мотивації ергонімів, їхніх структурних та семантичних типів. Предметом нашого зацікавлення виступає проблема прецедентності та її роль в ергономіконі. Даний термін був запропонований Ю.М. Карауловим, який відносив до прецедентних такі тексти: "(1) значимі для тої або іншої особи в пізнавальному та емоційному відношеннях, (2) такі, які мають надособистісний характер, тобто добре відомі широкому оточенню цієї особи, включаючи її попередників та сучасників, і нарешті, такі, (3) звернення до яких відтворюється багаторазово в дискурсі певної мовної особистості" [2, с. 216]. Антична міфологія впродовж віків здійснювала фундаментальний вплив на європейську цивілізацію, знайшовши своє відображення в численних мистецьких творах, що свідчить про її прецедентність для культур згаданого регіону. Не є винятком і українська культура, в якій античні теми були відображені в численних творах (про роль міфонімів в українській літературі дивись [5; 6]). Тому, на нашу думку, науковий інтерес представляє питання про глибину впливу античної міфології на сучасний український ергономікон. У цій статті ми ставимо за мету простежити кореляції між античними міфами та ергонімами, утвореними шляхом трансонімізації міфонімів. Матеріал було зібрано в довіднику "Жовті сторінки України 2006", загальна кількість випадків становить 471 із 40 тисяч. За нашими даними, трансонімізація міфонімів має місце як на рівні зміни семантики окремого слова, так і композитного утворення. Даний спосіб утворення ергонімів загалом належить до продуктивних, зокрема в літературі вказується на роль теонімів як основи творення прагматонімів і хрематонімів [8, с. 47].

Трансонімізація міфонімів в одних випадках відбувається на підставі метонімії, а саме опосередкованої міфом вказівки на сферу діяльності компанії (105 випадків). Утворені в такий спосіб ергоніми виконують, поряд з іншими, інформативну функцію. В ряді випадків мотивуючою основою для утворення ергонімів виступає сигніфікативний символічний компонент власних назв, їхнє використання пов'язане з належністю до прецедентних текстів, які мають ореол старовини та традиційності. Мотивом для вибору таких символічних імен є їхня впізнаваність у культурі, що полегшує процес запам'ятовування завдяки включенню ергоніма в уже готову мережу парадигматичних зв'язків. Такі ергоніми виконують функцію привернення уваги до назви (182 випадки). Підвидом символічного типу номінації є назви естетичного типу, насамперед жіночі імена, які досить широко представлені в ергономіконі. Таким ергонімам притаманний супровідний компонент естетичної оцінки. Зустрічаємо також випадки іншої аксіологічної мотивації ергонімів, зокрема, параметричної, телеологічної та нормативної (138 ергонімів). Крім того, у 49 випадках міфоніми набули вторинних значень в інших моделюючих системах (космічні назви, ідеологічна сфера), які і визначають використання лексеми в ергономіконі.

До метонімічного використання міфонімів відносимо ті випадки, коли існує зв'язок між міфом або сутнісними характеристиками міфічних створінь та фреймом діяльності відповідного підприємства. У деяких випадках такий зв'язок має дуже загальний характер. Ідеться про назв богів, які в античних пантеонах опікувалися сферою торгівлі та обміну. Ступінь прозорості назви є різним у залежності від конкретного предмета діяльності. Метонімічний характер має використання в ергономіконі міфоніма *Гермес* (14 прикладів): "вісник богів, покровитель дотепності, гімнастики, мандрівників, доріг, торгівлі, провідник душ померлих" [7, с. 67]. Цю назву отримують підприємства, які здійснюють продаж різноманітної продукції. Крім того, засвідчений один випадок використання усталеного епітета цього бога: "*Трісмегіст*". Популярним в ергономіконі є також трансонімізація імені римського бога торгівлі *Меркурія* (23 випадки). Назва використовується як в українській формі ("*Меркурій*"), так і в транслітерованій англійській ("*Меркурі*").

В інших ергонімах зв'язок із діяльністю компанії має більш конкретизований характер. Назва компанії, яка надає похоронно-ритуальні послуги, "*Анубіс*", походить від імені давньоєгипетського бога, шанування якого було тісно пов'язане з культом мертвих [7, с. 34]. Цей зв'язок ще більше посилюється використанням в оформленні сайту зображення Анубіса та інших давньоєгипетських символів. Використання назви підземної річки *Стікс* є метонімічно мотивованим у разі компанії, яка видобуває торф.

Зв'язок із відповідними міфами простежуємо в назвах сільськогосподарських виробників: “*Anic*” (агрокомпанія), “*Астарта*” (сільськогосподарська компанія), “*Митра-агро*” (сільськогосподарська продукція). Використання імені *Геї*, богині врожаю, є мотивованим у разі назви агрофірми “*Гея*”. Подібну мотивацію спостерігаємо також при трансонімізації назви богині родючості, хліборобства та шлюбу *Деметри* в ергонім на позначення сільськогосподарських компаній та фірм, які займаються продажем продуктів харчування, ландшафтним дизайном, саджанцями, сільськогосподарською технікою. Використання міфоніма *Діоніс*, як бога виноградарства та виноробства, є цілком прозорим у разі виноробного підприємства. Кореляція з міфом також спостерігається в назві туристичної фірми “*Діоніс-тур*”. Використання імені німфи-покровительки дерев *Дриади* є прозорим у разі найменування товариства “*Дриада*”, яке займається продажем насіння та саджанців. Мотив простежується також щодо компаній, які займаються переробкою дерева, оздоблювальними будівельними роботами та виробництвом меблів. Назва римського бога родючості *Сатурна* лише в одному випадку з п'ятнадцяти представлених у корпусі ергонімів позначає сільгоспвиробника, що свідчить про переважний зв'язок оніма не з міфологічною, а з космічною сферою.

Назва римського бога вогню *Вулкана* знаходить застосування в ергокоміконі, вірогідно, через похідний від неї термін *вулканізація*, який позначає істотний процес у виробництві гуми. Серед назв підприємств міфонім зазначений у складі композитів: “*Вулкан-правекс*” (виробництво різних матеріалів, взуття) та “*Вулкан-сервіс*” (2 випадки – виробництво та продаж шин). Трансонімізація міфоніма *Гефест*, позначення грецького бога вогню та ковальства, у деяких випадках є мотивованою за сферою діяльності: зварювання, ковальські роботи, автосервіс. Зв'язок із міфом в разі компанії “*Гефест СВ*” увиразнюється логотипом, на якому зображено вогонь. Символом вогню виступає також назва міфічного птаха Фенікса: “*Альфа-фенікс*” (теплостачання та опалення).

Назва “*Гіппократ*” на позначення журналу та медичної клініки є мотивованою за предметом діяльності. Іншим міфом, дотичним до сфери охорони здоров'я, виявився єгипетський міф про Озіріса, який є символом відродження: оздоровчий центр “*Озіріс*”. Ім'я богині *Леди*, асоціюється із жіночністю, тому вважаємо, що в разі називання цим міфонімом гінекологічної клініки простежується зв'язок із адресантом діяльності. При цьому не виключена паронімічна атракція зі слов'янською міфічною назвою *Лада*.

Використання міфоніма *Дедал*, який був будівничим і винахідником, є метонімічно мотивованим у разі підприємств, які працюють у галузі техніки, зокрема виробляють технологічне обладнання, розробляють будівельні проекти. Міфічний герой *Ікар*, як відомо, асоціюється із повітроплавством, з огляду на що констатуємо метонімічний характер трансонімізації у випадку назви авіаклубу та компанії, яка займається ремонтом авіатехніки.

Істотними асоціаціями з античною міфологією відзначається морська тема та мандрівки. Ім'я легендарного грецького мандрівника *Одіссея* зустрічаємо в назві книжкового інтернет-магазину та туристичного бюро. В обох випадках чітко простежується мотив, пов'язаний з міфом – фізичні або духовні мандрівки. Асоціації з міфічним образом мандрівників простежуються в назві агентства з працевлаштування моряків “*Аякс*” та “*Арістей компані*” (транспортно-експедиційні послуги). Віддалений зв'язок з діяльністю наявний у назві туристичного підприємства “*Аріадна*” та “*Паллада*” (риба та морепродукти, через референцію до Афіні як морської держави). Тема міфічних мандрівок також знаходить відлуння в ергонімі “*Арго*” (2 випадки, туристичні компанії). Головний бог моря *Посейдон* дав назву судноплавній компанії “*Посейдон*”. Використання імені *Каліпсо* в назві готелю корелює з деякими моментами відповідного міфу, зокрема з гостинною зустріччю, яку німфа надала Одіссею на острові Огігія. Використання на позначення компанії назви римського божества хмар, дощу та вод *Нептуна* зумовлене сферою діяльності в таких випадках: “*Нептун*” (безалкогольні напої) та “*Нептун-групи*” (судна: будівництво, ремонт).

Певний зв'язок із атрибутами римського бога *Януса* (ключі) простежуємо в сфері діяльності однойменного агентства з нерухомого майна. Ця асоціація посилюється зображенням бога на логотипі компанії. Юридична галузь асоціюється з такими міфонімами, як: “*Астрея*” та “*Феміда*”.

Зв'язок із міфом може мати і топографічну прив'язку. Назву представників дикого племені велетнів-людоджерів має готель “*Лістрігон*”, розташований у Балаклаві, де побутує місцева легенда, не підкріплена науковими джерелами, що лістрігони мешкали в Балаклавській бухті.

Назва “*Фаєтон*” корелює не безпосередньо із міфом, а із апелитивом на позначення транспортного засобу (підприємство із виробництва підйомно-транспортного обладнання, техніки; будівельна організація). Хоча мотив номінації в даному випадку підсилюється також належністю оніма до прецедентної античної міфології.

Загальна символічна мотивація, яка полягає у використанні назв прецедентного характеру, притаманна значній кількості ергонімів. У цьому випадку процес номінації не пов'язаний із окресленням певної сфери діяльності, а радше із пошуком для підприємств таких назв, які б відзначалися певною впізнаваністю (навіть мінімальною) та екзотичністю, що забезпечує виконання ергонімами апелитивної та експресивної функції. У разі поширених жіночих імен додається також естетична функція. У нашому корпусі представлені такі випадки: “*Алфея*” (спецодяг), “*Амон-Ра*” (мультимедійні презентації), “*Anic*” (скловироби), “*Арго*” (упаковка, продукти харчування, виробництво шпалер, готель, продаж комп'ютерів, реклама, автопокришки, молочні продукти), “*Аріадна*” (нерухомість, канцелярські товари, харчові добавки), “*Астарта*” (автосервіс, будівництво, страхування, телекомунікації), “*Астрея*” (комп'ютери, канцелярські товари), “*Атена*” (будівельні матеріали), “*Паллада*” (консервний завод, морепродукти, сільськогосподарська техніка, виробництво доків), “*Паріс*” (електронне обладнання), “*Галатея*” (спортклуб, продаж лічильників, деревини, виробів з хутра), “*Геліос*” (телекомунікаційне обладнання), “*Гера*” (деревобробка, м'ясна продукція), “*Гефест*” (пиво), “*Гея*” (лаки), “*Гея*” (консалтингові послуги), “*Гіппократ*” (продаж цукру), “*Даная*” (взуття), “*Дафна*” (мережі зв'язку, хімічна продукція), “*Деметра*” (упаковка, канцелярські товари), “*Діана*” (будівельні матеріали, продаж одягу, кондитерські та хлібобулочні вироби, м'ясна продукція, системи та обладнання для водоочищення), “*Діоніс*” (вікна, виготовлення зовнішньої реклами), “*Дриада*”

(ветеринарна фірма, машинобудівне підприємство), "Еол" (металургія, сировина), "Ізіда" (лакофарбова продукція), "Ікар" (автосервіс, турбаза, спецодяг), "Калісто" (особиста охорона), "Каллісто" (канцелярські товари та приладдя), "Кентавр" (обладнання для харчової промисловості), "Центавр-плаза" (бізнес-центр), "Кліо" (транспортно-експедиційні послуги, устаткування), "Кронос" (аудиторські послуги, лізинг нерухомості, реклама, продаж мастильних матеріалів, проектно-технологічні роботи, будівельні роботи), "Кунідон" (обладнання для грального бізнесу), "Леда" (консервний комбінат), "Лікурґ" (продаж кабелів), "Марс" (тара, інформаційна безпека, безалкогольні напої, соки, води, рекламні послуги), "Мітра" (продавець взуття), "Наяда" (будівництво суден, продаж окулярів та контактних лінз, полімерні вироби), "Нептун" (продаж нафтопродуктів, телекомунікаційне обладнання), "Німфа" (навчання), "Осіріс" (електротехнічне обладнання), "Орфей" (оренда нерухомості, книжковий супермаркет), "Ортеї" (холодильне обладнання), "Плеяда-М" (технології та новітні розробки), "Плутон" (спорядження для електротранспорту), "Прозерпіна" (продаж тютюнової продукції), "Прометей" (газопостачання, побутова техніка, туристичні послуги, страхування, виробництво меблів, швейна фабрика, виробництво кабелю), "Псіхея" (продаж нафтопродуктів), "Селена" (продаж одягу, насіння, саджанці, пластмасові вироби, метали, продукти харчування, дитячі товари), "Сфінкс" (борошно, крупи, оренда), "Тесей" (віконні конструкції), "Феміда" (санаторій), "Фенікс" (взуття, нерухомість, страхування, будівництво, продукти харчування, реклама), "Хірон" (прокат кольорових металів), "Ясон" (виготовлення меблів).

Стосовно деяких ергонімів слід враховувати можливість впливу інших ономастичних підсистем, що пов'язано із зазначеною вище активністю трансонімізації в межах власних назв. Так, подвійну мотивацію має ергонім "Аврора", який зустрічається у 17 випадках. Крім міфології, в даній назві, очевидно, слід враховувати конотації, яких вона набула в радянські часи, що дозволяє говорити про ідеологічні підстави називання. Оскільки антична міфологія виступила активним джерелом формування космонімів та астронімів, спостерігається значна кількість ономастичних омонімів, які переносяться до ергономікону. На переважання саме "космічних" асоціацій у таких онімів вказував Ю.О. Карпенко [3, с. 4]. Тому, з огляду на системний характер мови, вважаємо більш вірогідним саме "космічний" символічний мотив у таких ергонімах: "Оріон" (21 випадок) (сільськогосподарська техніка, працевлаштування, радіозавод, видобуток нафти, обладнання легкої промисловості), "Фобос" (запчастини, тара та упаковка, хімічна промисловість). Використання ергоніма "Аякс" пов'язане не лише із Троянською війною, а із відомістю однойменного голландського футбольного клубу.

Як вже зазначалося, багатьом ергонімам притаманна оцінна мотивація, при розгляді якої ми ґрунтуємося на праці Н.Д. Арутюнової [1], виділяючи при цьому параметричну оцінку із нормативного типу в окремий різновид. Параметрична оцінка, на нашу думку, притаманна цілому ряду ергонімів. Зокрема, мова йде про такі міф оніми: "Атлант" (17 ергонімів), який у переносному значенні є синонімом слова "велетень" [7, с. 44]; "Антей" (11 назв), образ якого є символом наснаги й сили" [7, с. 33]. Назва верховного давньогрецького бога Зевса використана у 7 ергонімах. "У переносному значенні Зевс – визнаний ватажок, чільна постать, що не має собі рівних" [7, с. 110]. Назву набувають компанії, які працюють у різних галузях: підйомно-транспортне обладнання, алкогольні напої, правова допомога. У разі виробника м'ясної продукції, компанії "Зевс", простежується зв'язок між назвою та земним уособленням бога – биком, чиє зображення представлене на логотипі підприємства та розміщене на вітальній сторінці. Аксіологічні значення простежуються також у назві римського верховного бога Юнітера (8 випадків) та його дружини Юнони (5 ергонімів). Водночас констатуємо наявність у разі ергоніма "Юнітер" паралельної космічної аксіологічної мотивації, на що вказує розміщення на логотипі однойменної страхової компанії червоно-жовтого зображення планети. Значення найвищої оцінки притаманне також назві богів старшого покоління, дітям Урана й Геї – титанам. Однак у цьому випадку ергонім швидше пов'язаний із похідним від міфоніма апелятивом титан (згідно із "Словником української мови в 11-ти томах": "2) хімічний елемент, 3) великий кип'ятильник особливої конструкції"), на що вказує сфера діяльності підприємства: "Титан" (телекомунікаційне обладнання), "Титан-авто" (акумулятори), "Титан" (акумулятори). Переніс параметричної оцінки вбачаємо також у разі трансонімізації назви гори, де мешкали давньогрецькі боги – Олімпу, що зустрічається в нашому корпусі 13 разів. "У переносному вживанні Олімп – найвища рада; найвищі сфери суспільства" [7, с. 152]. Така семантична структура характерна також для ергоніма "Олімпія", утвореного від назви місця розташування святилища. У випадку назви "Сатурн" оцінне значення розміру створюється не в міфонімі, а в похідному від нього космонімі. Параметричне значення ергоніма "Уран" також, очевидно, одночасно визначається як міфом, так і розмірами планети.

Параметрична оцінка багатства виражається такими міфологічними назвами, як ім'я лідійського царя Креза (5 ергонімів різних сфер) та іменем Мідаса, фригійського владаря, у чиїх руках все перетворювалося в золото. У нашому корпусі зустрічаємо один випадок російського написання "Мидас" (виробник жалюзі) та чотири назви компанії у формі "Мидас" (нерухомість, будівельні матеріали, ювелірні вироби). Особливо прозорою слід визнати внутрішню форму в останньому прикладі, оскільки параметрична оцінка супроводжує метонімічний перенос через такий компонент міфа, як золото.

Естетична оцінка, крім присутності в якості елемента семантики жіночих міфонімів, про що йшлося вище, представлена в ергонімі "Атлантида ентерпрайз" (комп'ютери, комплектуючі та периферія). Подібний мотив має також використання імені Аполлон, яке "... вживається як синонім слова "мистецтво", а також для позначення ідеалу чоловічої вроди" [7, с. 36]. Назва здебільшого виступає у формі Аполло. Вплив на використання може мати однойменна назва американської космічної програми. Естетичну мотивацію мають також ергоніми: "Пегас" (віконні конструкції, бізнес-центр), "Афродіта" (видавничий центр, туристична фірма) та "Венус" (виробництво головних уборів).

В ергономіконі представлене також ім'я грецької богині перемоги Ніки, яка, очевидно, є метафорою майбутнього успіху компанії, що дозволяє визначити телеологічний аксіологічний мотив у номінації. Серед ергонімів засвідчені обидві форми імені: "Ніка" та "Ніке".

Ім'я найпопулярнішого грецького героя Геракла увійшло в комерційні назви ще за радянських часів, коли воно було використане на позначення каші, за чим, очевидно стояла така логіка, що вживання цього продукту перенесе силу Геркулеса на споживача. В українських ергонімах спостерігаємо подібну прагматичну (нормативну) мотивацію: назву отримують компанія *"Геркулес"*, яка виробляє заморожені продукти, та підприємство-продавець спортивного одягу. Нормативний аксіологічний компонент притаманний також трансонімізованому імені легендарного героя *Персея*, чий образ асоціюється із сміливістю, що вважається бажаною характеристикою в підприємстві (*"Персей-безпека"* (охорона підприємств), *"Персей"* (будівництво та ремонт суден). В останньому разі додається зв'язок із морськими мандрівками – популярною темою античної міфології. Нормативний аксіологічний компонент вбачаємо також в ергонімі *"Арес"* (митно-брокерські послуги), який вказує на притаманну цьому виду бізнесу агресивність.

У разі ергонімів-комполітів їхня семантична структура ускладнюється, адже другий компонент подекуди виконує інформативну функцію. В одних випадках цей компонент вказує на ширшу або вузку сферу діяльності підприємства: *"Аврора-лайтінг-Україна"* (освітлювальні прилади), *"Атлантбуд"*, *"Аполлон тревел"*, *"Астарта-зв'язок"* (телекомунікації), *"Паллада-авіатур"*, *"Гермес-енергія"*, *"Дедал-електронік"* (сигналізація), *"Кліо-транссервіс"* (транспортно-експедиційні послуги), *"Лікург-аудит"*, *"Зовнішаудит-Меркурій"*, *"Ніка-пласт"* (тара та упаковка), *"Оріон-агро"*, *"Оріон-транс"*, *"Сатурнінвест"* (полімерні вироби), *"Сатурн-сервіс"* (готель), *"Селена-трейд"* (металеві вироби). В інших випадках другий компонент позначає географічне місце діяльності: *"Атлант Україна"*, *"Донгермес"*, *"Укр-Гермес"*, громадська організація *"Ікар-Україна"*, *"Сатурн-Україна"*. У наступній групі комполітів зустрічаємо апелювати, які належать до семантичного поля типів організацій та підприємств: *"Арго клуб"* (спортивні споруди та бази), *"Геліос-фарма"* (медична техніка), *"Ікар-банк"*, *"Меркурій-центр"* (будівельна техніка), *"Олімп груп"* (кондиціонери). Крім того, деякі із складноскорочених комполітів містять елементи оцінної семантики: *"Гефест-люкс"* (прибирально-очисна техніка), *"Дедал-люкс"* (санітарія, дезінфекція), у т.ч. широко використовується компонент *плюс*, якому одночасно притаманна оцінна семантика та функція розрізнення співзвучних назв: *"Аврора-плюс"*, *"Атлант-плюс"*, *"Аякс плюс"*, *"Паллада плюс"*, *"Меркурій-плюс"*. Диференціація практично однойменних ергонімів здійснюється також у комполітах, які містять буквені та звукові аббревіатури: *"Атлант ЮеМСі"*, *"Аяк-С"*, *"Ф-Венус"*, *"Галатея-М"*, *"Гермес-К"*, *"Оріон-Д"*, *"Фобос і Ко"*, *"Юпітер-М"*. Такі назви, крім випадків традиційного скорочення від *компанія*, з позиції адресанта позбавлені мотиву, хоча для номінатора останній може бути цілком прозорим.

Таким чином, аналіз матеріалу показав, що антична міфологія відіграє обмежену роль у сучасних номінаціях бізнес-сфери. Чітка прив'язка до міфу спостерігається менш, ніж у чверті випадків. Значною натомість є роль утвореної в міфології аксіологічної семантики, яка нав'язує адресантові відповідну оцінку підприємства. Слід також відзначити одночасну мотивацію ергонімів через віднесення до різних символічних систем.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 895 с.
2. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : ЛКИ УРПС Эдиториал, 2010. – 264 с.
3. Карпенко Ю. А. Названия звездного неба / Ю. А. Карпенко. – М. : Наука, 1985. – 180 с.
4. Карпенко Ю. А. Современное развитие русской ономастической системы / Ю. А. Карпенко // Актуальные вопросы русской ономастики : Сб. науч. трудов. – К. : УМК ВО, 1988. – С. 5-14.
5. Карпенко Ю. О. Антична міфологія як поетична зброя / Ю. О. Карпенко // Записки з ономастики : Збірник наукових праць. – Одеса : "Астропринт", 2002. – Вип. 6. – С. 93-108.
6. Масенко Л. Т. Антична назва в українській поетичній мові / Л. Т. Масенко. – Мовознавство. – 1987. – № 5. – С. 56-60.
7. Словник античної міфології. – К. : Наукова думка, 1989. – 238 с.
8. Суперанская А. В., Сталтмане В. Э., Подольская Н. В., Султанов А. Х. / А. В. Суперанская, В. Э. Сталтмане, Н. В. Подольская, А. Х. Султанов. – Теория и методика ономастических исследований. – М. : УРСС, 2007. – 256 с.

Іванів Р. О.,

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ

КОНЦЕПТ “СЕРЦЕ” ЯК КОМПОНЕНТ КОНЦЕПТОСФЕРИ “ЛЮДИНА” ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ У ГЕРМАНСЬКИХ І СЛОВ’ЯНСЬКИХ МОВАХ (на матеріалі англійської та української фразеології)

У статті проаналізовано погляди лінгвістів на проблему концептосфери та концепту, розглядається вербалізація концепту “Серце” англійських та українських фразеологізмах.

Ключові слова: концептосфера, концепт, фразеологізм, серце.

В статье проанализированы взгляды лингвистов на проблему концептосферы и концепта, рассматривается вербализация концепта “Сердце” в английских и украинских фразеологизмах.

Ключевые слова: концептосфера, концепт, фразеологизм, сердце.

The article deals with the analysis of the researchers' views on the problem of concept sphere and concept. It focuses on the conceptualization of Heart in Ukrainian and English idioms.

Key words: concept sphere, concept, idiom, heart.

Говорячи про лінгвістику останніх десятиліть, необхідно звернути увагу на особливі тенденції, які полягають у переорієнтації досліджень у нових стратегічних напрямках, в епіцентрі яких знаходиться людина-мовець, людина-текстотворець, людина-носіє культурних феноменів. Унаслідок цього сформувався новий напрямок гуманітарної науки – концептологія. Вона базується на структурі лексико-семантичних полів, але виходить далеко за їх межі, враховуючи національно-культурну специфіку та спосіб світосприйняття народу – носія мови. У руслі антропоцентричної парадигми розвитку сучасної лінгвістичної думки спостерігається посилення інтересу науковців до вивчення мови з урахуванням природи людини, її внутрішнього світу, мислення, світобачення. Це означає актуальність дослідження концептосфери “Людина” (на матеріалі англійської та української мов).

Мета цієї статті – охарактеризувати особливості реалізації концепту “Серце” в англійських та українських фразеологізмах. Мета вимагає розв’язання таких **завдань**:

- проаналізувати погляди лінгвістів на проблему концептосфери;
- охарактеризувати погляди науковців на поняття концепту;
- розглянути вираження концепту “Серце” у фразеологізмах.

Д. Лихачов розглядав концептосферу як сукупність концептів нації й зауважував, що чим багатша культура нації, її фольклор, література, наука, образотворче мистецтво, історичний досвід, релігія, тим багатшою є концептосфера народу [1, с. 5].

З. Попова та І. Стернін глибше досліджують означену категорію та визначають національну концептосферу як сукупність категоризованих, опрацьованих, стандартизованих концептів у свідомості народу (менш стандартизованими є концептосфери різних соціальних груп, а концептосфери індивідуальної свідомості взагалі не піддаються стандартизації), а семантичний простір мови – як частину національної концептосфери, яка позначена мовними засобами, названа у мові і представлена семемами і семами (тобто значеннями і компонентами значень) [3, с. 28-29].

У вітчизняній науці проблема концептосфери досліджується багатьма вченими, зокрема, О. Селіванова на позначення системи концептів у свідомості людини використовує термін “концептуальна система”, вказуючи на те, що у російській гуманітарній традиції він відповідає терміну “концептосфера”, уведеному Д. Лихачовим. Її характеризує, на думку дослідниці, сукупність структурованих й упорядкованих знань, уявлень про світ, дійсність і результати внутрішнього рефлексивного досвіду людини. Тобто у концептуальній системі конденсується та фіксується інформація, отримана у вербальній та невербальній формі різним шляхом: від органів чуття у результаті осмислення або у функціональному континуумі взаємодії різних пізнавальних механізмів [5, с. 261].

Незважаючи на розбіжності у термінологічному визначенні аналізованого поняття, спільним для усіх дефініцій є твердження про те, що концептосфера – це сукупність концептів, яка характеризується системністю, структурованістю, категоріальним статусом.

Дослідження концептосфери передбачає вивчення концепту, як основного складника. Концепт розглядають як загальне поняття та комплекс культурно зумовлених уявлень про предмет (А. Вежицька).

Інша група вчених, зокрема Ю. Степанов, використовує термін “культурний концепт”, переводячи проблему у русло культурології. “Концепт – це ніби згусток культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини” [6, с. 43].

Таким чином, концепт є понятійною категорією, яка пояснює ментальні одиниці або психічні ресурси нашої свідомості й ту інформаційну структуру, котра відображає знання й досвід людини [7, с. 209]. Лінгвальний концепт – вербально виражена інтегральна категорія, яка репрезентує мовну картину світу [2, с. 15].

Це означає, що сукупність концептів формує концептосферу. Концептосфера має різні засоби реалізації у мові, один із них – фразеологія.

Фразеологія кожної мови – це скарбниця народу, здобуток його мудрості й культури, що містить матеріал про його історію, який допомагає дізнатись про побут того чи іншого народу, про його традиції і звичаї, моральні сторони життя, ідеали, мрії і сподівання. У фразеологізмах відображається культурна своєрідність народу.

Аналіз фразеологічної концептуалізації світу сприяє поглибленню знань про семантику, синтактику та прагматику мови в цілому, їхній зв'язок з етносвідомістю та культурою. Фразеологізми “можуть виконувати роль еталонів, стереотипів культурно-національного світобачення або вказувати на їх символічний характер і в цій якості виступати як мовні експоненти культурних знаків [8, с.250].

Упродовж усієї історії людина співвідносила оточуючий світ із частинами свого тіла – головою, руками, ногами, серцем. Використовуючи їхні назви в переносному значенні, люди точніше передають свої думки, почуття, дії і ставлення до оточуючого світу. Відповідно назви частин тіла є важливим об'єктом досліджень сучасної лінгвістики і утворюють підсистему фразеологізмів-соматизмів.

Досліджуючи соматизм *серце* можна відмітити велику кількість фразеологізмів із цим компонентом у порівнюваних мовах (близько 200). В усіх порівнюваних мовах лексема *серце* зберігає своє первинне значення як центральний орган системи кровообігу і переносне значення як місце зосередження почуттів, хвилювань, вчинків людини. Таким чином, в англійській та українській мовах, як і у більшості мов світу, фіксується факт дуалістичної природи серця як одного з феноменів буття: серце – “орган людського організму” і серце – “душа, свідомість, емоції, психічні переживання, почуття”. У зв'язку з цим фразеологічний масив фіксує цю специфіку “серця” як одного з компонентів мовної картини світу. Розглядаючи певну типологію та класифікацію компонентів, які формують концепт “Серце” в англійській та українській мовах, можна виділити наступні когнітивні ознаки:

1) Серце – орган почуттів, **символ любовних почуттів**, пристрасті, любовної прив'язаності: *серце привертається, серце горнеться, запалилося, заворушилося серце, серце сохне, серце в'яне, тьохкає серце; lose your heart to somebody* – закохатися; *steal somebody's heart* – полонити серце; *break somebody's heart* – розбити серце.

Бачимо, що серце в англійській і українській мовних картинах світу уявляють як орган, що є центром почуттів кохання. Однак українська фразеологія фіксує більшу кількість фразеологізмів на позначення даної ознаки, що свідчить про емоційність українців та притаманну англійцям стриманість.

2) Серце – виразник емоційно-психічного стану людини:

радість: *серце співає, заграло серце, тане серце, до серця, щемить серце; do someone's heart good* – приносити радість;

сум, страждання: *обгортається серце тугою, з важким серцем; впиватися п'явкою в серце, вражати (вціляти) в серце, давити каменем на серце, заганяти голки в серце, кидати жарину в серце, наставляти ніж на серце, серце наче рукою здавило, серце рветься на шматки, серце стискається, черв'як точить серце, шпигати в серце, як ножем вколоти серце, краяти ножем по серцю, коти шкребуть на серці, холодна жаба сидить під серцем, коти шкребуть на серці; my heart bleeds for; my heart goes out for* – в мене серце кров'ю обливається; *die of a broken heart* – померти від горя; *eat (one's) heart out* – сумувати; *heart in the boots* – почуватися нещасним; *cry/sob your heart out* – плакати; *серце кров'ю обливається; my heart bleeds for; my heart goes out for* – в мене серце кров'ю обливається; *heart sinks* – почуватися засмученим; *aching heart* – серце болить;

спокій: *відлягло на серці, знімати камінь з серця, легко на серці;*

страх: *аж холоне (захолонуло) серце (душа), серце мало не вискочить із грудей, серце завмирає, серце опинилося в п'ятах; heart in your mouth* – почуватися наляканим, *heart stands still* – серце завмирає;

тривога: *серце ниє (мліє, німіє, стискається), серце наче рукою здавило, серце тенькає, з важким серцем; sob one's heart out* – серце ниє.

Таким чином, спільним для англійської та української мовних картин світу є те, що серце є символом, де зосереджуються радісні, сумні і тривожні почуття, емоції та хвилювання. Характерним є те, що українська фразеологія порівняно з англійською фіксує більшу кількість фразеологізмів, які позначають негативні емоції, що зумовлено особливостями історичного минулого.

3) Серце – сукупність якостей, **рис характеру** людини: *золоте серце, кам'яне серце, серце з перцем; a heart of gold* – мати добре (золоте) серце; *a heart of steel* – неемоційна людина; *have a heart of stone* – мати кам'яне серце; *heart of glass* – вразлива людина; *heart is in the right place* – бути хорошою людиною, *be all heart* – бути доброю та щедрою людиною. Хоча ця фраза може набувати іронічного забарвлення та мати протилежне значення:

небайдужість: *боліти серцем, брати до серця; close to heart* – брати до серця;

– **щирість:** *від чистого серця, поклавши руку на серце; від щирого серця, від душі; всім серцем (всією душею); від усього серця; with all one's heart (and soul), from the heart, from the bottom of heart* – від щирого серця; *wear your heart on your sleeve* – говорити відкрито про свої думки і почуття; *heart-to-heart* – щиро говорити про свої почуття; *bare your heart/soul* – розповідати комусь про свої потаємні думки і почуття; *put your hand on your heart* – поклавши руку на серце;

– **мужність, хоробрість, рішучість:** *хоробре серце; take heart, find it in one's heart (to do something)* – зібратися з духом, відважитись;

– **несміливість, боягузтво:** *серце тремтить; not to have the heart* – не мати сміливості; *chicken-hearted* – не сміливий.

Проаналізувавши наведені приклади, можна відзначити, що фразеологізми з компонентом *серце* виражають значною мірою позитивні риси: мужність, рішучість, доброту, щирість, які є соціально схваленими для українців та англійців.

В українській мові *серце* є синонімом слова *душа* і пов'язане з вираженням почуттів як позитивних, так і негативних.

Досить яскраво у словах-символах виявляються національні асоціації і, відповідно, національно-мовні картини світу. Слово-символ є своєрідним текстом, воно сконденсовано містить великі сюжети, зафіксовані пам'яті людей. Семантика символу виявляється лише в контексті світоглядної традиції певного народу, через що носій іншої культури не може декодувати символ [1, с.79].

У фразеології української мови зафіксовано уявлення про серце як місце єднання з Богом: *мати Бога в серці, мати Христа в серці, жити з Богом в серці*. Водночас *серце* є джерелом гріха і темних сил: *мати змію під серцем, відіграти змію біля серця, гадюка ссе коло серця, в'ється, наче гадина коло серця*, де лексеми *змія* і *гадюка* є уособленням антихристиянських понять.

Таким проаналізовано погляди лінгвістів на проблему концептосфери та концепту, і спільним для усіх вищезначених є твердження про те, що концептосфера – це сукупність концептів, яка характеризується системністю, категоріальним статусом. Концепти у цій системі взаємодіють між собою, формуючи ментальну модель дійсності. З цього випливає те, що концептосфера “Людина”, зокрема концепт “Серце” по-особливому реалізувались у фразеологізмах. У результаті розвідки було виявлено те, що в англійській та українській мовних картинах світу концепт “Серце” реалізується такими когнітивними ознаками: “серце – місце зосередження почуттів”, “серце – емоційно-психічний стан людини”, “серце – риси характеру людини”. Характерним є те, що українська фразеологія порівняно з англійською фіксує більшу кількість емоційно забарвлених фразеологізмів, що свідчить про емоційність українців і притаманну англійцям стриманість.

Говорячи про відмінності, слід відзначити, що в українській мовній картині світу семантика символу “Серце” є ширшою, ніж в англійській, оскільки українська фразеологія фіксує уявлення про серце як джерело віри, єднання з Богом.

Таким чином, наведена фразеологічна концептуалізація відображає світоглядно-аксіологічні пріоритети та орієнтири націй.

Література:

1. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Изв. РАН – СЛЯ – 1993. – № 1. – С. 3-9.
2. Кубрякова Е. С. Об установках когнитивной лингвистики и актуальных проблемах когнитивной лингвистики / Е. С. Кубрякова // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1. – С. 6-17.
3. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ: Восток-Запад, 2010. – 314 с.
4. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – К.: Синто, 1993. – 191 с.
5. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) / О. О. Селіванова: монографія. – К. – Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.
6. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – М. : Академ. Проект, 2004. – 992 с.
7. Стернин И. А. Когнитивная интерпретация в лингвокогнитивных исследованиях / И. А. Стернин // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1. – С. 65-69.
8. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М., 1996. – 286 с.
9. Фразеологічний словник української мови [уклад. В. М. Білоноженко та ін]. – К.: Наук. думка, 1999. – 984 с.
10. Longman – Longman Idioms Dictionary. – Harlow: Pearson Education Limited, 2000. – 402 p.

Іваннікова Я. В.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

**“ОРАНЖЕРЕЯ” ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ЗАГАДОК
(на матеріалі українського та російського перекладів політичного роману
Вольфганга Кеппена “Оранжерея”)**

У статті проводиться аналіз фразеологічних одиниць роману В. Кеппена “Оранжерея”. Досліджується питання про нульову еквівалентність при перекладі фразеологізмів та способи перекладу безеквівалентних одиниць для забезпечення адекватного перекладу політичного роману.

Ключові слова: нульова еквівалентність, цільова мова, фразеологічна одиниця.

В статье проводится анализ фразеологических единиц романа В. Кеппена “Теплица”. Исследуется вопрос о нулевой эквивалентности при переводе фразеологизмов и способы перевода безэквивалентных единиц для обеспечения адекватного перевода политического романа.

Ключевые слова: нулевая эквивалентность, целевой язык, фразеологическая единица.

The article presents an analysis of phraseological units of the novel “Hothouse” by W. Koeppen. The problem of zero-equivalence when translating phraseological units and translation approaches for equivalence free units to achieve adequate translation of political novels is studied.

Key words: zero-equivalence, target language, phraseological unit.

Роману “Оранжерея” Дмитро Затонський дає таку характеристику: “Це часом похмура, майже злобна карикатура, часом доведений до крайнього ступеня абсурдності гротеск, що нагадує сюрреалістичні полотна Сальвадора Далі з їх витягнутими, грубо викривленими проекціями. Часом це безладний потік пригніченої свідомості героя<...> А часом і <...> благання співчуття і милосердя” [8, с. 147].

Для прози Вольфганга Кеппена характерний сарказм, короткі, наче відсічені речення, яскраві метафори, різкі фарби, що і становлять неабиякий виклик для перекладача. Багата фразеологізація робить калейдоскопічний хід роману ще більш динамічним. В. Кеппен вдається до гри з фразеологізмами, вплітає поряд з фразеологічним значенням буквальне, модифікує, створює авторські фразеологізми, що в кінцевому випадку утворює складний для перекладу ланцюжок значень та образів. Варто відмітити, що попри наявність у цільовій мові повного еквівалента, особливості стилю В. Кеппена призводять до того, що перекладачу іноді не вдається зберегти неповторну форму твору.

Нерідко фразеологічній одиниці вихідної мови через мовні та позамовні фактори не відповідає жоден фразеологічний знак у цільовій мові. У цьому випадку йдеться про нульову еквівалентність. Компенсація у випадку нульової еквівалентності може відбуватись, наприклад, за допомогою вільного словосполучення (парафрази) або окремих лексем.

Метою статті є розгляд фразеологічних одиниць на матеріалі перекладів роману Вольфганга Кеппена “Оранжерея”. Для досягнення поставленої мети передбачено розв’язання таких завдань: 1) розглянути фразеологічний фонд роману; 2) встановити особливості перекладу фразеологічних одиниць роману.

На користь актуальності роботи свідчить жваве обговорення проблем перекладу фразеологічних одиниць в наукових колах Німеччини, відзначимо Райнера Еккертга, Мартіна Геша, Розмарі Глезер, Вернера Коллера та інш.

Вже перший приклад наочно демонструє здатність Кеппена влучно і цікаво обігрувати пряме та переносне значення фразеологічних виразів та вказує на труднощі, що виникають при перекладі еквівалентних одиниць.

Er wardas Korn Salz gewesen, der Bazillus der Unruhe in ihrem milden trägen Parteilbrei [18, с.7].

Фразеологізм *miteinemKornSalz* (від лат. *cum grano salis*) означає з *крупкою солі*, тобто з певною іронією, на-смійшкою. Однак, в цьому ж реченні *сіль* вживається і у своєму прямому значенні, оскільки герой був *сіллю* у *прісній, млявій партійній каші*, тобто був подразником.

Український переклад цього фрагменту виглядає так:

Він був перчинкою, мікробом неспокою у прісному, ліновому наливі їхнього партійного життя [8, с. 117].

Хоча переносне значення слова *перчинка* збігається із вказаним переносним значенням слова *сіль*, вважаємо цю заміну невинуватною. Перекладач стикається із невдалою послідовністю образів – *перчинка у каші*, тому він змушений ще далі відійти від оригіналу та замінює *кашу* словом *налив*. Таке несподіване рішення, можливо, пояснюється послідовністю *мікроб – налив*. Однак тут вимальовується дещо протилежне до того, що хотів сказати автор. *Налив* містить мікробів, власне, ними і викликається, тому бути мікробом у наливі – це те саме, що бути у прийнятному, властивому для себе середовищі, не відрізняючись від інших.

Російський варіант перекладу виглядає значно кращим:

Он был крупинкой соли, вирусом беспоконья в их пресном и затхлом партийном болотце [7, с. 205].

Тут єдине зауваження викликає заміна слова *каша* словом *болотце*, переносним значенням якого є *середовище, що перебуває у стані застою, відсталості*. Таке перекладацьке рішення, на наш погляд, було викликане намаганням покращити текст, справити на читача більш сильне враження. Ми впевнені, що це речення може бути перекладене майже дослівно, цілком передаючи авторський задум та зберігаючи оригінальну форму:

Він був крупкою солі, мікробом неспокою у прісній, млявій (сірій) партійній каші.

Наступна фразеологічна одиниця представлена у вигляді авторської модифікації словникової одиниці *der Silberstreif am Horizont*.

Sollte er [Keetenheuve] die Hoffnung malen, den alten Silberstreifen aufziehen, der vor jeder Wahl aus der Kiste geholt wird wie der Baumschmuck zu Weihnachten [18, с. 26].

Контекст малює ситуацію типову перед виборами – Кетенгойве розмірковує над тим, що йому доведеться “сипати” порожні обіцянки перед виборцями, які ніколи не будуть втілені в життя. Закріплений у словниках переклад одиниці *der Silberstreif am Horizont – проблиск надії* [12, с. 195]. Своє походження фразеологізм веде від виступу Густава Штреземана – німецького політика, рейхсканцлера і міністра закордонних справ Веймарської республіки. Виголошена ним у 1924 р. промова стосувалася впровадження плану Дауеса, що мав на меті забезпечити відновлення економіки Німеччини та давав надію на покращення. Отже, В. Кеппен відсилає читача до політичних подій, добре знаних кожному німцю (нагадаємо, що роман “Оранжевий” був написаний у 1953 р.).

При цьому, *Silberstreifen* може тлумачитися буквально – як *срібна стрічка, срібна нитка*, яка використовується для прикрашання різдвяної ялинки, що добре перекикається іздалі вживаним *Baumschmuck* (ялинковими прикрасами).

В українському перекладі втрачено такий зв’язок між образами срібної нитки – надії і срібної нитки – ялинкової прикраси:

Збудити надії витягти старий козир обіцянок кращого, який перед кожними виборами витягають із скриньки, як ялинкові прикраси на Різдво ... [8, с. 124].

Перекладач Олександр Терех вдався до уживання фразеологізму з лексемою *козир*, яка має значення чогось, що у відповідний момент може дати комусь перевагу в чому-небудь [6] і саме у такому значенні дана лексема присутня у фразеологічному фонді. Наприклад: *викидати/викинути козира, козир (усі козири) до рук*.

Читач російського перекладу стикається із цілковито незрозумілими *старыми серебряными лучами*. Також залишається невідомим, яким чином їх можна використовувати перед виборами:

Надо ли ему рисовать радужные картины, использовать старые серебряные лучи, которые вытаскивают из сундука перед каждым выбором, как елочные украшения к рождеству [7, с. 219].

Пропонуючи власний варіант перекладу, будемо виходити із послідовності образів, що виникають в уяві при читанні тексту: надія – примарна, фальшива надія – блискуча ялинкова прикраса. Ялинки часто прикрашають мішуру (тобто сріблястими або золотистими стрічками чи нитками), а переносним значенням слова *мішура* якраз і є щось показне, оманливе:

Чи малювати йому примарні надії, витягати сріблясту мішуру старих обіцянок, які перед кожними виборами витягають зі скриньки, як ялинкові прикраси на Різдво...

У наступному прикладі В. Кеппен у властивій йому манері майстерно нанизує образи, поєднуючи об’єкт (пиво), його головні компоненти (хміль та солод) і заперечення фразеологізму (*Hopfen und Malz nicht verloren*), побудованого на основі цих компонентів, утворюючи цікавий та складний для перекладу ланцюжок.

Parfum kitzelte die Nasen und mischte sich hinter der Tür mit des Interessenvertreters strengem Ablauf am Abend genossener Bockbiere – an ihm war Hopfen und Malz nicht verloren [18, с. 38].

Фразеологізм *bei jemandem ist Hopfen und Malz verloren* вєдєсноє походження від ранише розповсюдженої в Німеччині традиції домашнього пивоваріння. При цьому, сама по собі наявність якісних складників (хмелю і солоду) не гарантувала гарного результату при недогляді або порушенні технології приготування пива – і в такому випадку, ці складники безповоротно втрачалися. Таким чином, фразеологізм означає таку людину, що через власне недбалство або погану вдачу щось загублює, нездатну досягти мети, впоратись із якою-небудь діяльністю, зрештою, невдачу.

Заперечення фразеологізму, представлене у тексті, навпаки, характеризує невідомого “представника концерну” як людину, що досягла успіху та має певне положення у суспільстві, успішного, цілком задоволеного собою чоловіка, який любить пити міцне пиво, розважатися і насолоджуватися життям.

Нажаль, в українському перекладі цю думку простежити неможливо:

Парфуми лоскотали носи, змішувалися за дверима туалету з міцним запахом сечі представника фірми, що увечері пив безрезневе пиво – за ним і пиво не пропаде [8, с. 128].

Дієслово *пропадати* в українській мові – багатозначне, у цьому фрагменті актуалізуються такі його значення як *исуватися, ставати непридатним для вжитку, залишатися без використання та марно минати* перед читачем виникає образ людини, яка не дає пиву витратитися без користі. Але через відсутність у цільовій культурі такого явища, як домашнє пивоваріння, цей образ в ній тлумачиться по іншому, втрачається семантичний акцент, присутній у вихідному фразеологізмі. Замість вправного, успішного чоловіка, читач може побачити людину, що або просто полюбає пити пиво, або навіть зловживає ним.

Російському перекладачеві вдалося вірно передати задум автора, щоправда, за рахунок втрати складного оригінального зв’язку:

Запах духов щекотал ноздри, смешиваясь за дверью с едким запахом мочи, – представитель концерна выпил вечером крепкого пива, – вот уж о ком не скажешь, что он человек пропащий [7, с. 229].

Ми пропонуємо такий варіант перекладу, в якому обігрується одне із рідко вживаних переносних значень слова *солод – насолода*. Звернемося до фондів української літератури – у Павла Грабовського знаходимо такі рядки: *Осінь всім багата. // Досить є на дворі, // Не пустує хата, // Наобано в коморі. Аж трищить по клунях... // Не життя, а солод!* [3, с. 374].

Наш варіант має такий вигляд:

Парфуми лоскотали носи, змішувалися за дверима туалету з міцним запахом сечі представника фірми, що увечері пив безрезневе пиво – про нього не скажеш, що життя – не солод.

Вважаємо, що тут вдалося відтворити зміст висловлювання, зберегти його оригінальну форму та складну послідовність образів.

Висновки. Нервова динаміка, яка, за висловом С. Джебрайлової [4, с. 67], характерна для романів Вольфганга Кеппена, проникла відповідно і у лексичні засоби роману і значною мірою, у конотацію фразеологічних одиниць.

В ході дослідження основна увага була зосереджена на перекладі безеквівалентних одиниць, оскільки саме вони вимагають значної дослідницької роботи перекладача.

Зауважимо, що для перекладу таких одиниць ми послуговувалися детальним аналізом етимології відповідних фразеологізмів, лінгво-культурних аспектів. В значній кількості випадків ми керувалися класичним підходом, використовуваний для перекладу безеквівалентних одиниць – парафразування. Наведені у статті приклади доводять, що переклад безеквівалентних або авторських фразеологізмів є тим “полотном”, де перекладач має можливість використати повну палітру своїх засобів.

Дана проблематика є досить цікавою для дослідження і саме тому вимагає подальшого детального аналізу та вивчення.

Література:

1. Англо-український фразеологічний словник // Укл. К. Т. Баранцев. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2005. – 1056 с.
2. Бархударов Л. С. Язык и перевод (вопросы общей и частной теории перевода) // Л. С. Бархударов. – М.: Междунар. отношения, 1975. – 240 с.
3. Грабовський П. Зібрання творів у 3-х т. / П. Грабовський; ред. кол.: О. І. Білецький та ін. – К.: АН Української РСР, 1959. – Т.1 – 687 с.
4. Джебрайлова С. Художественный мир Г. Белля в контексте литературы Германии XX века. // С. Джебрайлова. – Баку: ООО, “Е.Л.”, 2008. – 296 с.
5. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. // В. В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
6. Електронне видання “Словники України” – 3.0 // В. Широков, О. Рабулець, І. Шевченко та ін. – К.: Інститут мовно-інформаційних досліджень НАН України, 2006.
7. Кеппен В. Голуби в траве; Теплица; Смерть в Риме: Романы: Пер. с нем. / Авт. предисловия В. Стеженский. // В. Кеппен. – 3-е изд. – М.: Прогресс, 1990. – 512 с. – (Полит. роман).
8. Кеппен В. Оранжерея: Пер. з нім. О. Тереха, Післям. Д. Затонського / В. Кеппен // Всесвіт, 1962. – №3-4.
9. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учебник для ин-тов и фак. иностр. яз. // В. Н. Комиссаров. – М.: Высшая школа, 2007. – 253 с.
10. Кунина А. В. Курс фразеологии современного английского языка // А. В. Кунина. – 2-е, перераб. изд. – М.: Высшая школа, 1986. – 381 с.
11. Німецько-український фразеологічний словник у двох томах // Укл. В. Гаврись, О. Пророченко. – К.: Радянська школа, 1981. – Т. 1. – 416 с.
12. Німецько-український фразеологічний словник у двох томах // Укл. В. Гаврись, О. Пророченко. – К.: Радянська школа, 1981. – Т. 2. – 383 с.
13. Alte Redewendungen [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.zweideutig.de/alte_redewendungen.htm.
14. Duden. Redewendungen // Duden. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 2002. – Vol. 11. – 955 S.
15. Földes, C. Deutsche Phraseologie kontrastiv: intra- und interlinguale Zugänge // C. Földes. – Heidelberg: Julius Groos Verlag. – 1996. – 222 S.
16. Gläser R. Phraseologie der englischen Sprache // R. Gläser. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag. – 1986. – 201 S.
17. Hessky R. Phraseologie. Linguistische Grundfragen und kontrastives Modell deutsch-ungarisch / Hrsg. von R. Hessky. Tübingen: Niemeyer, 1987. – 138 S.
18. Koeppen W. Das Treibhaus // W. Koeppen. – 5. Aufl. – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1982. – 189 S.

Ігнат'єва С. Є.,

Полтавський національний університет імені В. Г. Короленка

АКСІОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ "ЧОРНИЙ-БІЛИЙ" В УКРАЇНСЬКОМУ ЩОДЕННИКОВОМУ ДИСКУРСІ

Уточнено та конкретизовано наукові уявлення про аксіологічну модель як особливу форму пізнавальної діяльності людини, репрезентовано мовну модель "чорний-білий", проаналізовано її місце та функції у культурній парадигмі й аксіосфері українського етносу, визначено особливості мовного вираження і роль організованої моделі в змістовій організації українського щоденникового дискурсу.

Ключові слова: аксіологічна модель, моделювання, кольорова картина світу, колоратив, авторське мікрополе, конотація.

Уточнены и конкретизированы научные представления об аксиологической модели как особенной форме познавательной деятельности человека. Репрезентировано языковую модель "чорный-белый", проанализировано ее место и функции в культурной парадигме и аксиосфере украинского этноса, определены особенности языкового выражения и роль организованной модели в содержательной организации украинского дневникового дискурса.

Ключевые слова: аксиологическая модель, моделирование, цветовая картина мира, колоратив, авторское микрополе, коннотация.

There were clarified and specified scientific knowledge of the axiological model as a special form of human cognitive activity. There was also represented the Language model of the "black and white", reviewed its position and function in cultural paradigm and aksiosphere Ukrainian ethnos, defined the features of linguistic expression and the role of organized content organization model in the Ukrainian diary discourse.

Keywords: axiological model, modeling, color picture of the world, kolorativ, author microfield, connotation.

У житті дві фарби – біла і чорна. День і ніч.

Все інше – людська фантазія

(Петро Сорока)

Найбільш представлено й різноманітною у масиві українського щоденникового дискурсу (УЩД) є сфера сенсорних, зокрема кольорових відчуттів. Передусім вона опосередковує оцінку позицію позитивного, пов'язаного зі світлим, радісним баченням світу, і негативного – чорного, сірого, брудного. Дослідження ЩД у цьому аспекті є актуальним, оскільки дозволяє досягнути художню самотність автора, його індивідуальну манеру викладу інформації, що презентується через створену ним колористичну картину світу.

Об'єктом нашої уваги у контексті поставленої проблеми є український щоденниковий дискурс. Відтак метою статті є дослідження та узагальнення різних аспектів організації аксіологічної моделі "чорний-білий" в УЩД, яка репрезентується через колористичний контраст. Організуючи цю аксіологічну модель, простежимо гармонію колористичних контрастів – білого як синоніму чистоти та його антиподу – чорного.

Найчастіше у контрастні стосунки вступають колоративи "чорний – білий". Колір становить психологічний феномен, є джерелом емоційних переживань як адресата, так і адресанта: "**Біле** вивільнює видимий світ, **чорне** – невидимий. Уже мої очі занурені в **чорне**. Все менше мене хвилює **білий** світ" [7, с. 148]. Одночасно колір виконує комунікативну функцію – передачу градаційної ознаки. Колорознавство тісно пов'язане зі соціальною й етнічною традиціями. Кольорова картина світу існує у межах певної мовної спільноти і зрозуміти повною мірою її можна лише у процесі категоріального членування, яке характерне для певної соціальної й національної групи. На думку Е.Фромма, "Людина схильна до руху назад і вперед, говорячи інакше, вона містить у собі добро і зло. Коли ці схильності урівноважені, людина може вибирати між альтернативами, що детерміновані загальною ситуацією, в якій вона знаходиться. Однак у разі, якщо її серце стало жорстоким настільки, що її схильності більше не врівноважені, людина позбавлена свободи вибору" [9, с. 10]. Колороназви "чорний" і "білий", закріплені в українській народній культурі, функціонально значущі для християнської традиції, займають особливе місце в концептуальній картині світу. Організована аксіологічна модель "чорний-білий" в українському щоденниковому дискурсі становить новизну пропонованої розвідки.

В основу моделювання, яке більшість науковців тлумачить як "добудовування образу, картина світу на основі відомих для суб'єкта параметрів в умовах низької поінформованості, або в умовах неповної образності" можуть слугувати різні критерії [5, с. 145]. Зважаючи на те, що кожне дослідження комунікативного процесу враховує "формулу" Г. Лассвелла "Who says what to whom in which channel with what effect?" ("Хто повідомляє? Що саме? Якими каналами? Кому? З яким ефектом"), у процесі моделювання ідеальним було б оцінити кожен її елемент, який у свою чергу, є окремою галуззю комунікаційного процесу. На думку вітчизняного мовознавця О.О. Селіванової, "моделлю є будь-яка система, що має мисленнєве представлення, матеріально реалізується і здатна заміщати об'єкт дослідження так, щоб його вивчення надало нову інформацію про цей об'єкт" [6, с. 467]. Ю. Апресян розглядає термін моделювання як алгоритм дослідження, що відображає процедури аналізу лінгвістичних явищ. Вітчизняна мовознавець С. Карпіловська виокремлює вісім типів лінгвістичних моделей: а) статичні, структурні, класифікаторні, таксономічні; б) динамічні, функціональні, процесуальні; в) мовні; г) мовленнєві; г) індуктивні (аналітичні); д) дедуктивні (синтетичні, породжувальні); е) гіпотетичні (евристичні); є) відтворювальні (конструювальні, імітаційні).

Кольороназва антропоцентрична та аксіологічна за своєю природою, оскільки це завжди оцінка об'єкта з погляду кольору, який багатий своїми відтінками. Досить висока частотність використання слів зі значенням *чорний*

пояснюється його полісемантичністю, багатством синонімічних і антонімічних відношень. У “Великому тлумачному словнику української мови” подано тринадцять значень лексеми чорний, -а, -е. 1. Кольору сажі, вугілля найтемніший; *прот.* Білий. 2. Темний, темніший порівняно зі звичайним кольором. // Не осяяний світлом, темний. // непроглядний, густий, темний (про хмару, дим, воду і т. ін.). 3. Брудний, покритий брудом, сажею, кіптявою і т.ін.. 4. Непрофесійний, підсобний, важкий фізично, часто пов’язаний з виробничим брудом, пилом тощо (про роботу, працю). 5. Не головний, не парадний, призначений для щоденних потреб (про вхід, приміщення і т.ін.). 6. *стец.* Необроблений чи оброблений частково, начорно. 7. *заст.* Який належить до нижчих верств суспільства, до трудового народу; простонародний; 8. Тяжкий, безпросвітний, безрадісний. // Пов’язаний з труднощами, незгодами (про час) // Згубний, виснажливий (про хворобу); 9. *перен.* Власт. злісній, низькій, підступній людині. 10. *перен.* Вкрай ворожий, реакційний. 11. *перен.* Який не викликає схвалення; поганий, негативний, ганебний. 12. Уживається як складова деяких ботанічних, зоологічних, технічних, хімічних та інших назв, термінів. 13. *заст.* За упередженнями уявленнями – чарівницький, чаклунський, пов’язаний з нечистою силою [1, с. 1381].

В УЩД колоратив чорного – не лише позначення конкретного кольору – кольору сажі, вугілля, але це й таке поняття, яке не має кольору, не визначається за кольором, темне. У кольоровій картині світу ЩД чорний колір – це насамперед український чорнозем, родючі українські землі: “**Чорна** заволочена земля, видно, підготована до якогось посіву” [4, (3, с. 53)]; “**Як із чорної землі** виростає квітка троянди з найніжнішими пелюстками, так із **чорної землі** народу народжується Павло Тичина, або Катерина Білокур” [3, (2, с. 131)]. Досить активно вживається лексема чорний під час опису картин природи, зокрема під час зливи: “*Єгиптяни (ні шумерійці) писали так: “З горизонту небес піднялась чорна хмара, закриміло, все світле стало темним”* [2, (1, с. 381)]; “**Чорний ліс** повен шуму, **чорне небо**, повне хмар ... *Деся за лісом місто, воно загравно підсвітило хмари – і це тільки посилює апокаліпсичну похмурість всього”* [2, (1, с. 344)]. Також ця лексема уможливує посилення натурального кольору побаченого: **Чорні дзеркала озер лісових**. *Вода в них настояна на листі осінньому* [2, (1, с. 365)]; *Дядько розкарячився над корзиною, обшитою рядном. Смаглий, аж чорний. В піджаці чорному ...* [2, (1, с. 400)]. У цьому випадкові оповідач контрастно представляє чорний ліс, чорне небо і місто, яке загравно підсвітлює хмари чи колір водяного дзеркала озера. За допомогою епітетів *зловісний, похмурий*, автор підсилює негативний вплив чорного кольору, загрозу зверху: *Серед раю, серед весни димить чорними димами ГРЕС і чорні гори вугілля осуваються аж на дорогу ...* [3, (2, с. 217)]. Пейзаж відображає переживання оповідача, його настрої. У семантиці назв чорного кольору, які вживаються в УЩД, віддзеркалюються архетипові значення чорної барви, яка є одним з найдавніших міфів, виділених людиною. Як правило, колірні семи цих назв супроводжуються негативними емотивно-оцінними значеннями. Досить активно чорний колір асоціюється зі смертю, що знаходить вираження у таких метафоричних образах, як “**чорний, непрощений – злочин сталінізми.**” [4, (3, с. 246)]; “**чорний день історії!**” [4, (3, с. 370)]; “заполярні **чорні морози ...**” [4, (3, с. 224)]; *Привиди чорних часів ... Тіні історії ...* [4, (3, с. 230)] тощо. Пейоративне значення прикметника чорний використовується при створенні художніх образів, наповнених соціальним змістом: *Заганяла ножа чорна ватченківська мафія* *заганяла ножа народові в саме серце. І хіба ж не лютують нищителі ще й сьогодні?..* [4, (3, с. 152)]; *Душа його залита жовчю, отрутою чорних заздростів* [4, (3, с. 94)]; *Можна б зневірится у здатності людини розвиватись і вдосконалюватись, можна впасти в чорний відчай, дивлячись на таке сусідство краси і потворності, гуманності і зла ...* [2, (1, с. 315)]; “*І чорна заздрість ходить з косою по літературному Києву – як чума*” [4, (3, с. 61)]. Чорний набуває конототивного значення. Активно автор ЩД використовує чорний колір у переносному значенні, втрачаючи значення кольорове: **Чорний песимізм** [2, (1, с. 9)]; **Чорні дні** [2, (1, с. 10)]; **Тяжкий чорний рік (високосний)** [2, (1, с. 207)]; **Чорні години** [2, (1, с. 229)]; **Ми чорні** [2, (1, с. 233)]; **Чорна буря** [2, (1, с. 251)]; **Чорне мовчазне поле** [2, (1, с. 276)]; **чорний хаос** [2, (1, с. 276)]; **чорний ринок** [4, (3, с. 65)].

Чорний колір супроводжується емоційно-експресивним нашаруванням, пов’язаними з емоціями суму, скорботи, печалі, безрадісності, тяжкої, чорної години: “*Потім – через кілька днів – у вагонах телячих, де нас напхом напхано, стоїмо впритул один до одного, чорна спека, задихаємось, слабші, зомлівши, падають на підлогу ...*” [4, (3, с. 180)]; “*Але найдальша, мабуть, була ота солдатська дорога, що починалась 22 червня чорного 1941 року ...*” [2, (1, с. 380)]. А ще чорний – темний, важкий колір, який різко знижує настрої: “*Панораму чорних вулканів-пірамід оживлюють дими, кудлаті, рухливі, розвітрені ...*” [2, (1, с. 320)]; “*Чорні грудневі дерева в світлих краплинах, в перлинах дощових ...*” [2, (1, с. 263)].

Для українців чорний колір – це ще й невимовне горе, смуток: “**Чорне мовчазне поле** (тільки птахи де-не-де) *рваних, шматованих тисячотонних брил ... А під хаосом цим чорним, похмурим, під брилами каміння вулканічного поховане ціле село і школа, а над хаосом знов сліпуче сонце і де-не-де пробиваються між брилами зелені деревця, молоді криптомерії ... Нагадує про атомні кошмари і застерігає*” [2, (1, с. 276)].

Для ЩД є характерним вживання постійних епітетів з ознакою чорного кольору: *Пішки було пройдено ці дороги, в хурделицю колись тут ішов, ховаючись від поліцаїв, а перед тим з Полтави здіймали куряву того чорного літа під чорним конвоєм, обдерті кушпелили шляхами ...* [2, (1, с. 390)]. Це чорне в переносному значенні є складником фразеологізмів: ... *чиясь чорна рука це спрямовує* [4, (3, с. 175)]; *Кажуть, і під час війни у них не було ні квіслінгів та відступників, ні чорного ринку* [4, (3, с. 65)]. У деяких випадках негативне значення лексеми чорний підсилюється, вказуючи на злочинний, злісний, небезпечний моменти: *Ні, то чорне сонце Чорнобиля – пожежа вирує ...* [4, (3, с. 95)]; *Тільки не сподівались бачити прекрасну її під чорною зорею Чорнобиля. Хай би хоч діти побачили чистими ясно-блакитними її небеса і чистою землею її святу ...* [4, (3, с. 113)]. З цієї ж метою автор використовує ще й найвищий ступінь прикметника: *Нема пояснення цьому найчорнішому злу – злу, націленому в душу народу* [4, (3, с. 71)]. Такі багаті емоційно-експресивні можливості слів на позначення чорного кольору визначені їхнім оточенням у щоденниковому дискурсі, а також здатністю до поєднання.

Аналізуючи мовний матеріал простежуємо, що колірне позначення чорного активніше за все вживається поряд з іншими кольорами, створюючи контраст, надаючи кольоровій картині світу чіткість і визначеність. Залежно від контексту, від оточення вони можуть виступати як кольоро- чи світлопозначення, містити в собі як негативне, так і позитивне додаткове значення або бути емоційно нейтральним, описовим. Білі птахи й білі тварини у багатьох народів, в тому числі і в українського, вважаються священними. В УЩД найчастіше трапляється словосполучення *білий кінь*, в якому кольоратив репрезентує конотативне значення "красивий, вишуканий", навпаки чорний ворон – негативне і репрезентує "царство мертвих і смерть". Зазвичай він передбачає смерть й інші нещастя: напад ворогів, звістка про загибель сина. Особлива увага приділяється звичці воронів викльовувати очі біля мертвих: *Білий чийсь кінь застиг по той бік озера в позі сумовитій. На вершкунку верболізів ворон сидить самотній, темний, як пророк* [4, (3, с. 35)].

Білий створює лексичну опозицію до колороназви чорний. Семантика назв білого кольору в УЩД визначається народнопоетичними традиціями, в основі яких лежить архетипове значення самого кольору. Білий колір завжди втілював чистоту, непорочність, святість, що знаходить вияв і в аналізованому дискурсі: *Надворі теж Святвечір: тихо падає сніг, білий, чистий ...* [4, (3, с. 128)]; *Маємо душі свої берегти від дріб'язку, від ерозії, від усього, що не є творчістю, людяністю й чистотою життя* [4, (3, с. 88)]; *Іван Вирган, прекрасний поет і чистої душі людина ...* [4, (3, с. 128)].

"Великий тлумачний словник української мови" фіксує лише п'ять значень лексеми білий, -а, -е. 1. Який має колір крейди, молока, снігу; світлий. // Уживається як постійний епітет до деяких. // Вимитий випраний; чистий. // Посивілий, сивий, сивоволосий. // Зблідлий, блідий. // Безколірний, безбарвний, прозорий 2. На (у) якому є багато білих плям, вибілених предметів і т. ін. 3. Світлошкірий (про расу). 4. *перен. істор.* Ворожий радянській владі. 5. Уживається як складова частина ботанічних, зоологічних, технічних, хімічних та інших назв, термінів [1, с. 51].

Простежуючи за використанням колороназви білого кольору в ЩД, стверджуємо, що тут повною мірою репрезентується багатство синонімічних-антонімічних відношень кольорових прикметників, їх метафоризація, що сприяє наповненню кольорової картини емоційністю, образністю, експресивністю, одночасно надаючи психологічну оцінку. Вживання контрастних кольоративів у своїй палітрі (білий-чорний) є характерним для ЩД. Його автор досягає графічної точності в описі об'єктів. Колороназви з семантикою білий вживаються:

а) для опису явищ природи, пейзажу: *Білий сніг, могутні дуби – і простір, простір ...* [4, (3, с. 45)]; *Білі берези – високі, високі. За все дитинство я не бачив берези – не було їх у нас* [4, (3, с. 69)]; *Червень, весь південь кипить білим цвітом акацій* [2, (1, с. 355)]; *Біла ніч. І повертаємось до Києва. З чистої землі, де легко було дихати ...* [3, (2, с. 190)].

б) архітектурних споруд, храмів: *В Рундале – це його літній палац. Білий, сонячний, аж ластівки його полюбили – обліпили гніздами всі його сяючі фасади. Всередині – море художнього смаку. Білий зал, золотий ...* [4, (3, с. 111)];

в) шкіри людини, її волосся, обличчя: *У Довженка живі, блискучі завжди, невеликі очі, моложаве лице і швидка енергійна мова сільського жартуна. Над чолом рідкувата, із срібного ниття корона волосся, біла, чиста, аж сяюча ...* [2, (1, с. 157)]; *Батько – зарослий, з запалом ротом, очі глибоко всажені, в остекленій задумі. Низ обличчя освітлений, обгорілий, а чоло біле, чисте – видно, не скидає все літо капелюха* [2, (1, с. 386)];

г) блідий (у значенні позбавлений рум'янцю, безкровний) виконує в палітрі образу не лише описову функцію, але слугує засобом розкриття психофізичного стану героїв: *Ояр був смертельно блідий і весь і весь час ніби сполоханий – раз у раз тулився до мене і навіть тремтів* [4, (3, с. 6)].

Бліде обличчя героїв є передусім ознакою фізичної недуги: *Було сьогодні кілька відвідувачів. Один пенсіонер – графоман. Другий – інженер-конструктор. Блідий, хворий, з трагічними очима ...* [2, (1, с. 400)];

г) складових частин ботанічних назв: *Гречки біліють* [4, (3, с. 24)]; *Наді мною по дроту висять грона білого, налитого сонцем винограду ...* [2, (1, с. 394)].

Як правило, для ЩД є характерним створення пейзажу, адресант представляє виразну картину, насичену фарбами, не обмежується вживанням одного кольору, а поєднує декілька кольорів, в експресії – життя природи, чудесної, спокійної і бездумної. Білий колір асоціюється перед усім з чистотою, легкістю, свіжістю, надаючи пейзажній замальовці радісний відтінок: *Їдемо на Каховку, ніч світла, поля білі, дерева понад шляхом стоять, мов кристалаві, – вони в суцільній обледенілості* [4, (3, с. 9)]. Назви білого кольору входять до складу колірних антитез білий – чорний, які посилюють експресивність створених образів. Ця риса колірної картини світу притаманна для УЩД: *У білій імлі тоне на узліссі Маркіяні хутірець. На озерах ледь мріють крізь віхолу темні постаті рибалок* [4, (3, с. 126)]. В українському щоденниковому дискурсі через кольорове уявлення репрезентується зміна пір року, дня, передається зміну емоційного настрою, обстановки: *Знову ніч світла, блакитна, де-не-де вогник поблисне далеко просторах, місяць над степом високий ...* [4, (3, с. 10)].

Використовуючи назви білого кольору для позначення забарвлення волосся або тіла людини актуалізуються позитивні конотативні семи "гарний, вродливий", оскільки у давній стандарт краси людини неодмінно входило біле обличчя, біле чоло, білі руки, біле тіло. Ці сполуки у ЩД набули статусу фольклорних і трансформуються в авторськомовленні: *Молодий чиновник з виду якийсь молочний, білявий, обличчя біле, розповніле рано і очі яксь молочні, безбарвні ...* [2, (1, с. 359)]; *І яку щедру та світлу душу треба було мати, щоб усі терни життя перейти і не озлобитись, не ожорстотитись ...* [4, (3, с. 64)]. Зауважимо, що тут автор ЩД використовує білий колір у значенні "чистий". Варто відзначити, що білий колір традиційно є означенням початку життя, початку світу: *Світлий, сонячний день, музика, привітні людські обличчя* [4, (3, с. 19)].

Отже, більшість слів, на позначення білого кольору, вживаються у прямому значенні, проте можна з впевненістю говорити про ситуативність, про вплив контексту на семантику колороназв. Кольорове визначення у цілому ряді випадків набуває переносного, символічного значення, виражаючи, залежно від контексту, страх, тугу і без-

вихідність смерті; іноді радість і світло молодості, ніжної краси; а ще невинність.

Домінуючим способом відтворення семантики сенсоризмів в українському щоденниковому дискурсі є добір часткових (асиметричних) еквівалентів. Уявлення про світ і колір формується у людини на основі багаторічного життєвого досвіду. Як відомо, у природі немає кольору як такого, є лише світлові хвилі, які впливають на зорові рецептори людини і, після переробки їх відповідними механізмами мозку, викликають у нас відчуття кольору та відкладаються у ментальній системі через певну систему кольорових образів. Людина – істота, яка думає, постійно намагається розгадати смисл кольору, його значення, зміст скритої в ньому інформації, його мову. Для українців білий колір є кольором чистоти, невинності, урочистості. Меншає словесних образів пов'язані з культурно закріпленими емоційними станами і ситуаціями, тісно пов'язані з етнічним кольоровим менталітетом. Враховуючи авторську специфіку усвідомлення кольорової ознаки як такої, істотно змінюється традиційний механізм сприйняття кольору: він перестає бути заданим, очевидною властивістю об'єкту, а ніби постійно “відкривається заново”, демонструючи особливу гнучкість, активність, схильність до метаморфозів і непередбачуваність.

Таким чином, організована аксіологічна модель “чорний-білий” становить особливу форму пізнавальної діяльності людини, виконує функції репрезентації у культурній парадигмі й аксіосфері українського етносу. Концепт чорного, на відміну від білого кольору, містить тривожну та навіть негативну конотацію. Висока частотність уживання чорно-білих кольорових сенсоризмів у структурі ЩД слугує тим семантичним знаменником, до якого можна звести мовну картину світу, що уособлює автор. Аксіологічна модель “чорний-білий” віддзеркалює основні світоглядницькі принципи автора, окреслює національну картину світу. Ця модель як на рівні складу, так і на рівні структури, так і на рівні синтагматичних зв'язків компонентів виявляє виразну естетичну і аксіологічну заданість. У ЩД вона становить аксіологічну опозицію мовних картин світу, оскільки саме на основі чуттєвої інформації про світ відбувається концептуалізація дійсності на площині української мови. Сенсорні мовні одиниці є ізоморфними, вербалізація яких, звичайно, здійснюється згідно з етномовними парадигматичними принципами.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови /уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2004. – 1440 с.
2. Гончар Олександр Щоденники : у 3-х / О. Т. Гончар; [Упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В. Д. Гончар]. – К. : Веселка, 2002-2004. – Т. 1 (1943-1967) – 455 с.
3. Гончар О. Т. Щоденники : У 3-х т. : Т. 2 (1968-1983) / Упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В. Д. Гончар. – К. : Веселка, 2003. – 607 с.
4. Гончар О. Т. Щоденники : У 3-х т. : Т. 3 (1984-1995) / Упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В. Д. Гончар. – К. : Веселка, 2004. – 606 с.
5. Красных В. В. “Свой” среди “чужих” : миф или реальность? – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 375 с.
6. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. // Селіванова Олена Олександрівна. – Полтава : Довкілля. – К., 2010. – 844 с.
7. Сорока Петро. Душа при свічці (Діяріюш Федора Жученка). – Тернопіль : Джура, 2002. – 160 с.
8. Сорока Петро. Рік подвійних райдуг. Денники 2002 року. – Тернопіль : Джура, 2003. – 132 с.
9. Фромм Э. Психологія і етика : Пер. с англ. /Эрих Фромм. – М. : Республика, 1993. – 415 с.

Кантемір С. О.,
Чернівецький національний університет

ПОЛІСЕМІЯ VS. ОМОНІМІЯ: ТРУДНОЦІ РОЗМЕЖУВАННЯ

Статтю присвячено вивченню сучасного стану співвідношення між полісемією та омонімією. Визначено можливість здійснення ефективної диференціації суміжних явищ лексичної неоднозначності в мові та мовленні.

Ключові слова: лексична семантика, полісемія, омонімія, неоднозначність.

Статья посвящена изучению нынешнего состояния взаимосвязи между полисемией и омонимией. Устанавливается возможность осуществления эффективной дифференциации смежных явлений лексической неоднозначности в языке и речи.

Ключевые слова: лексическая семантика, полисемия, омонимия, неоднозначность.

The article focuses on the study of the present state of correlation between polysemy and homonymy. The possibility of making effective differentiation of related phenomena of lexical ambiguity in language and speech was established.

Key words: lexical semantics, polysemy, homonymy, ambiguity.

Про співвідношення та розмежування полісемії й омонімії написано вже багато [1–3; 4, с. 14–40; 5; 7; 8; 9, с. 186–188; 10 та ін.]. Започаткована ще в 50-х роках минулого століття гостра дискусія щодо факту існування чи заперечення цих лексико-семантичних парадигм триває й дотепер, через те говорити про остаточне розв’язання цього питання ще не на часі. Адже, незважаючи на постійну увагу до явища неоднозначності в мові та різноманітність досліджень, процедура розмежування полісемії й омонімії почасти відбувається доволіно, ґрунтуючись на суперечливих класифікаціях, а використані прийоми аналізу видаються надто однобічними й необ’єктивними [див. 11].

Тож основним завданням нашої статті є узагальнене висвітлення та уточнення сучасних методик диференціації полісемії й омонімії з метою їхнього подальшого застосування в лексикографії, перекладацькій та мовленнєвій практиці.

Полісемія та омонімія (як основні типи неоднозначності (нім. *Ambiguität*) у мові), з одного боку, різняться між собою за багатьма параметрами: статусом семем (тобто чи маємо різні слова, чи різні значення в межах одного слова), набором сем, типом семантичних зв’язків, дистрибуцією тощо. З іншого боку, їх об’єднує спільна ознака – розбіжність у значеннях при ідентичності форми [8, с. 130–131]. Така суперечливість явища неоднозначності та множинність семантики пов’язана власне з неточною визначеністю категорії лексичного значення (зокрема, через дію закону асиметричного дуалізму, відкритого ще С. Карцевським [6], який описував знак як діалектично протилежну єдність форми й змісту в умовах “нестійкої рівноваги” його двох боків і припускав можливість одного слова бути пов’язаним з багатьма значеннями).

Головними причинами семантичної неточності лексем виступають *контекст, дифузність* (тобто функціонування слів з розмитими семантичними межами, які, залежно від контексту, допускають альтернативну інтерпретацію, наприклад: нім. *oft* ‘часто’, *gleich* ‘зараз, відразу’) та *багатозначність*, особливо у формі полісемії й омонімії [18, с. 138–139].

Коротко проблему співвідношення полісемії й омонімії можна окреслити як проблему “співвідношення між семемами” [13, с. 6]. На думку З. Гойзінгера, яку ми поділяємо, обидві лексико-семантичні парадигми відбивають два головні аспекти багатозначності:

1. Багатозначність у межах семантичного потенціалу о д н і є ї лексеми (*полісемія*: ідентичні форманти; семологічна пов’язаність семем).

2. Багатозначність формально ідентичних лексем (*омонімія*: ідентичні форманти; відсутність семологічної пов’язаності семем) [14, с. 239].

Гадаємо, розмежування таких суміжних явищ, як полісемія та омонімія, потребує серйозного методологічного переосмислення та створення відповідної наукової концепції, яка б сприяла розв’язанню одного із найскладніших питань вивчення взаємозв’язку між полісемією й омонімією – об’єктивного визначення й оцінки статусу реалізованого значення слова.

У цьому зв’язку спробуємо поглянути на окреслену проблематику в трьох напрямках, які ми умовно позначили як “фундаментальний (або теоретичний) аспект”, “прикладний аспект” та площина “живого мовлення”. Такий розподіл зумовлений, як нам видається, неспівмірними результатами спостережень за полісемією й омонімією у виокремлених площинах.

У теоретичному плані ми можемо констатувати найбільший внесок науковців у вивчення цього питання, зокрема, визначено природу полісемії й омонімії, окреслено їхні дефініції, а також типи характерних для більшості мов семантичних зв’язків. Як слушно зауважує Р. Кузьміна, “типовість, повторюваність, ординарність зв’язку між двома значеннями свідчить про полісемію, і навпаки, окремішність, винятковість, унікальність зв’язку вказує на омонімію” [8, с. 131].

Хоча омонімія, на відміну від полісемії, вивчена меншою мірою, проте в мовознавчій науці останніх років фіксуємо значне поглиблення дослідження структурно-семантичних та структурно-квантитативних характеристик омонімічних одиниць, їхньої класифікації, фонетико-лексикографічної репрезентації омонімії, а також встановлення причин виникнення омонімів [див. 3]. Наприклад, на матеріалі англійської мови було спостережено, що дві третини всіх омонімів з’явилися в мові внаслідок запозичень і морфологічних трансформацій (збігу форм іменника і дієслова, а також конверсії).

Фонетичні процеси, зафіксовані в різні періоди історії англійської мови, стали причиною утворення майже 20% омонімічних одиниць. Цікаво, що частка англійських омонімів, які виникли внаслідок розпаду полісемії, супроводжуваного змінами семантичного характеру, становить тільки 2,8% [там само, с. 14–16].

У цьому зв'язку варто зауважити, що саме “завершеність” чи “незавершеність” процесу розпаду полісемії на омоніми належить до найбільш нерозв'язаних і спірних питань у галузі розмежування полісемії й омонімії.

Незважаючи на різні підходи до диференціації згаданих явищ, серед більшості дослідників існує однаковість стосовно того, що:

1) полісемія й омонімія – мовні універсалиї, притаманні практично всім людським мовам; спільним при дослідженні таких універсалиї є семасіологічний підхід (тобто в напрямку від мовної одиниці – до значення) [17, с. 30];

2) розмитість меж між полісемією й омонімією пов'язана зі складними відношеннями між лексемами багатозначного слова та механізмами генерування (формування) похідних значень, наприклад: розширенням чи звуженням, специфікацією первісного значення, радіальною чи ланцюговою моделлю співвідношення значень, метафоричними чи метонімічними переносами, типами регулярної багатозначності (різного ступеня регулярності і продуктивності);

3) полісемія й омонімія являють собою дві крайні точки певної неперервної семантичної шкали, між якими перебуває чимало недосліджених лексем із нечітким, “дифузним” статусом, зафіксованих у словниках то як полісемія, то як омонімія (або як як *квазіомонімія*, *внутрішня омонімія*, *мезонімія* тощо);

1) обидва явища – полісемія й омонімія – мають польову структуру, тобто “... центр, де специфічні ознаки цього явища виражені найяскравіше, і периферію, де вони проявляються менш окреслено” [8, с. 131] та характеризуються співвідношеннями градуйованого характеру;

2) визначення типу неоднозначності вимагає об'єктивних критеріїв розмежування (див. [7; 9, с. 188–189; 10; 11; 12, с. 28–31; 16, с. 58; 19]).

Вивчення співвідношення полісемії та омонімії в “прикладному аспекті” пов'язане, на нашу думку, з лексикографічною діяльністю та конкретними підходами до спостереження й розмежування полісемантичних і омонімічних одиниць. Хоча успішне розв'язання цієї проблеми має величезне значення не тільки для лексикографії, статистики, машинного перекладу, психолінгвістичних студій, але й передовсім для систематизації та оптимізації опису багатозначних структур словникового складу [13, с. 1], проте фактичний стан вирішення лексичної неоднозначності в лексикографії, очевидно, можна охарактеризувати влучним висловом Е. Ісламової – “*застигла полісемія та (чи?) “застигла” омонімія в процесі лексикографічного “самоутвердження”*” [4, с. 28].

Як часто показує лексикографічна практика, межі між окремими семантичними елементами, які входять до складу слова, у різних словниках не завжди збігаються. Скажімо, словник Duden Universalwörterbuch розглядає іменники ¹*Backe* зі значеннями 1) “*Teil des Gesichts; Wange*” ‘щока’; 2) “*beweglicher Seitenteil eines Gegenstandes aus Metall, Holz zum Festklammern*” ‘колодка, кулак’ та ²*Backe* – (*ugs.*) “*Gesäßhälfte*” ‘сідниця’ як омоніми, водночас відомий німецько-російський словник під редакцією О. Москальської подає ці значення як лексико-семантичні варіанти одного слова з досить продуктивним метафоричним перенесенням у технічній сфері: *Backe* – 1) щока; 2) *заст.* щелепа; 3) *tex.* щока, колодка; 4) *tex.* кулачок; 5) *tex.* плашка; 6) *tex.* сухарець; 7) *буд.* одвірок; 8) сідниця, крижі (коня).

З іншого боку, іменники ¹*Schimmel* зі значенням “*weißlicher Überzug aus Schimmelpilzen*” ‘цвіль’ та ²*Schimmel* “*weißes / grau-weiß meliertes Pferd*” ‘білий [сивий] кінь’ також зафіксовано в одній словниковій статті як варіанти багатозначного слова, очевидно, ґрунтуючись на їхній етимологічній спорідненості – спільній семі [farblicher Glanz], хоча, з огляду на семантичну відстань між їхніми значеннями та надто різні позначувані денотатні сфери, ці іменники варто сприймати радше як омонімічну пару, ніж полісемант.

У сучасній лінгвістичній літературі все ж давно побутує думка, що виявлення спільних (перехресних) сем у смисловій структурі можливе не тільки при багатозначності, але й при омонімії [2, с. 76]. Та чи може цей факт бути перешкодою застосування компонентного аналізу при розмежуванні цих явищ? Зрештою, постає інше запитання: чи може якась спільна сема, спільний зміст або “лексичний прототип” на кшталт *[щось тонке й довге] бути підставою до зарахування омонімів ¹*коса* ‘волосся’, ²*коса* ‘знаряддя’, ³*коса* ‘вузька смуга суходолу’ чи ⁴*коса* ‘селезінка’ до однієї лексико-семантичної структури і, відповідно, однієї словникової статті?

Як бачимо, включення тої чи тої дефініції слова залежить від рівня лінгвістичної ерудиції, лексикографічної компетенції, а також від мовної інтуїції чи то пак “натренованої інтроспекції” укладачів. Та чи має й надалі поширена умовність розмежування омонімії й полісемії традиційно ґрунтуватися тільки на судженні лексикографа про ймовірність припустимого “розширення” значення, чи, можливо, належить враховувати й певні історичні події, які підтверджують факт конкретного “розширення”? [4, с. 20].

Проблему розмежування суміжних явищ полісемії та омонімії ми не можемо розв'язувати тільки у форматі “або-або”, адже, з одного боку, вона детермінована конкретно-історичними умовами розвитку лексики, з іншого – наявними синхронними відношеннями між словами; дослідник змушений зважати на можливе протиставлення між синхронним та діакронним сприйняттям кількох значень одного й того самого слова.

Саме тому, не зважаючи на вияви суб'єктивізму в оцінці семантичної конфігурації слів у царині лексикографії, а також відсутність чітких методологічних і теоретичних засад диференціації полісемії й омонімії, на лексикографів чекає копіткий пошук та опрацювання подібних словникових статей із використанням різних критеріїв розмежування (*етимологічний, словотворчий, критерій синонімічного гнізда, дистрибутивний критерій, семантичний критерій* та ін.). У цьому зв'язку варто все ж застерегти, що застосування тільки одного чи деяких з них без тісного зв'язку з іншими критеріями та комплексного підходу не розв'язує проблеми відмежування омонімії від полісемії [3, с. 9].

Загалом усі методи розмежування лексичної неоднозначності поділяють на дві основні групи: перша група орієнтована на семантичні, друга – на формальні властивості слова [див. детальніше 9, с. 186–188]. До них обох слід віднести також компонентний аналіз із певним “проміжним” статусом, який останнім часом активно ви-

користуються в когнітивній лінгвістиці для визначення лексичного прототипу слів та встановлення смислових зв'язків між окремими значеннями слова.

Цікавий погляд на природу співвідношення полісемії та омонімії знаходимо в Е. Исламової. Дослідниця пропонує вивчати це питання в рамках фундаментальної сосюрівської теорії “мова” й “мовлення” з позиції виявлення потенційних можливостей елемента як елемента складної цілісної системи. Саме тому проблему розмежування одного елемента лексичної підсистеми мови від іншого елемента цієї самої підсистеми належить розглядати на рівні синтагматичних і парадигматичних відношень на основі *дистрибутивно-валентнісного* та *трансформативного методів* аналізу. На переконання вченої, трансформування полісемії в омонімію проходить в умовах взаємозумовленої єдності статичності й динаміки, тобто між процесом розвитку (послідовного розширення) смислового значення слова та результатом його видозміни і відповідним включенням у комунікативний процес “відбувається невидиме зіткнення, яке <...> розбиває смислову структуру одного слова на смислові структури двох і більше слів (двох номінацій) на тлі одного й того ж звучання” [4, с. 23–24].

Окремо слід відзначити процедуру вимірювання семантичної відстані між словами за допомогою психолінгвістичних методик М. Муравицької, М. Капатрука та В. Левицького [9, с. 188–189]. Проте останнім часом психолінгвістичні прийоми успішно застосовують для вивчення репрезентації суміжних явищ полісемії й омонімії у ментальному лексиконі людини [див. 15].

Що стосується площини “живого мовлення”, то в цьому аспекті, як вважаємо, проблема розмежування полісемії й омонімії є найменш дослідженою. Науковці відзначають, що суттєве збагачення словникового запасу омонімів створює додаткові труднощі в комунікативному та навчальному процесі [8, с. 271]. Виникнення випадків неоднозначності пов'язане насамперед з тим, що у живому мовленні проблему диференціації треба розв'язувати здебільшого негайно (без звертання до лексикографічних джерел та ігнорування діахронії проблемного слова, встановлення можливої етимологічної спорідненості й наявності семантичних зв'язків між значеннями).

На основі проведеного дослідження можна зробити деякі узагальнення:

1. Проблема розмежування полісемії й омонімії неможливо розв'язати за допомогою лише якогось одного методу, тільки поєднання всіх критеріїв та системний підхід убереже дослідника від однобічних результатів.

2. У мові – як живому організмі – відбуваються паралельні процеси “омонімізації” та “полісемантизації”, оскільки одні слова прагнуть до самостійності, а інші – до розширення свого семантичного обсягу. З іншого боку, у межах різних польових структур периферійні семи багатозначного слова при розпаді його лексико-семантичної структури займають ядерну позицію в семантиці омоніма.

3. Розв'язання проблеми розмежування – це вирішення на певний момент чи незначний проміжок часу.

4. Аналіз функціонування специфіки слова – ключ до розпізнання полісемії й омонімії.

Література:

1. Арсеньева М. Г., Строева Т. В., Хазанович А. П. Многочисленность и омонимия [Текст]. – Л. : ЛГУ, 1966. – 131 с.
2. Батакова М. Е. Компонентный критерий при разграничении семантической омонимии и полисемии [Текст] / М. Е. Батакова // Вестник МГОУ. Серия “Русская филология”. – № 2. – М. : Изд-во МГОУ, 2009. – С. 76–81.
3. Губанова И. С. Структурно-квантитативная характеристика омонимии в современном английском языке [Текст] : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 “Германские языки” / Ирина Сергеевна Губанова. – Нижний Новгород, 2010. – 19 с.
4. Исламова Э. С. Аспекты лингвистических реалий (Сборник статей) [Текст] / Эльмира Сейфулла кызы Исламова. – Баку : Мутарджим, 2010. – 112 с.
5. Кантемір С. Деякі проблеми зіставлення багатозначних слів [Текст] / Сергій Олександрович Кантемір // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. – Вип. 441–443 : Германська філологія. – Чернівці : ЧНУ, 2009. – С. 16–20.
6. Карцевский С. О. Об асимметричном дуализме лингвистического знака [Текст] / Сергей Осипович Карцевский // Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. – 3-е изд. – Ч. 2. – М. : Просвещение, 1965. – С. 85–93.
7. Кійко С. В. До питання зв'язку між полісемією та омонімією (на матеріалі дієслів сучасної німецької мови) [Текст] / Світлана Василівна Кійко // Проблеми типологічної та квантитативної лексикології : Зб. наук. праць. – Чернівці : Рута, 2007. – С. 139–163.
8. Кузьмина Р. В. К вопросу о разграничении явлений омонимии и полисемии и об особенностях их представления в орфоэпическом словаре [Текст] / Римма Владимировна Кузьмина // Вестник гуманитарного факультета ИГХТУ. Вып. 1 : Научный журнал. – Иваново : Изд-во ИГХТУ, 2006. – С. 129–135.
9. Левицкий В. В. Семасиология [Текст] / Виктор Васильевич Левицкий. – Винница : Нова книга, 2006. – 512 с.
10. Новиков Д. Н. Разграничение полисемии и омонимии в свете когнитивной лингвистики (на материале современного английского языка) [Текст] : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 “Германские языки” / Дмитрий Николаевич Новиков. – Спб., 2001. – 16 с.
11. Новиков Д. Н. Синхронный анализ лексической неоднозначности : от семантики к когнитивной (прототипической) семантике [Текст] / Дмитрий Николаевич Новиков // Известия Южного федерального университета. Филологические науки. – 2008. – №1. – С. 67–76.
12. Толстая С. М. Пространство слова. Лексическая семантика в общеславянской перспективе [Текст] / Светлана Михайловна Толстая. – М. : Индрик, 2008. – 528 с.
13. Fraaß I. Polysemie und Homonymie in einsprachigen Wörterbüchern der portugiesischen Gegenwartssprache [Text] / Ingrid Fraaß. – Berlin : Univ. Diss. A, 1985. – 269 S.
14. Heusinger S. Die Lexik der deutschen Gegenwartssprache. Eine Einführung [Text] / Siegfried Heusinger. – München : Fink, 2004. – 303 S.

15. Klepousniotou E. Reconciling Linguistics and Psycholinguistics : On the Psychological Reality of Linguistic Polysemy [Text] / Ekaterini Klepousniotou. // The Cognitive Basis of Polysemy : New Sources of Evidence for Theories of Word Meaning / [Marina Rakova, Gergely Pethő, Csilla Rákosi (eds.)]. – Frankfurt am Main : Lang, 2007. – Series : MetaLinguistica. – Vol. 19. – P. 17–46.
16. Löbner S. Semantik. Eine Einführung [Text] / Sebastian Löbner. – Berlin : Walter de Gruyter, 2003. – 387 S.
17. Pörings R., Schmitz U. Sprache und Sprachwissenschaft : Eine kognitiv orientierte Einführung [Text] / Ralf Pörings, Ulrich Schmitz. – Tübingen : Narr, 2003. – 294 S.
18. Römer Chr., Matzke B. Lexikologie des Deutschen. Eine Einführung [Text] / Christine Römer, Brigitte Matzke. – 2., aktual. u. ergänz. Aufl. – Tübingen : Narr, 2005. – 236 S.
19. Schippan T. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache [Text] / Thea Schippan. – 2., durchges. Aufl. – Leipzig : Bibliographisches Institut, 1987. – 307 S.

Канак Ю. М.,

Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

МАСКУЛІННІСТЬ У КОМПАРАТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ В СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена проблемі гендерної маркованості компаративних фразеологічних одиниць сучасної німецької мови. Метою дослідження є виявлення гендерної референції та прагматичних рестрикцій досліджуваних одиниць у сучасному німецькомовному дискурсі.

Ключові слова: гендерна маркованість, чоловічий/жіночий референт, компаративний фразеологізм, прагматичні рестрикції.

Статья посвящена проблеме гендерной маркированности компаративных фразеологизмов современного немецкого языка. Целью исследования является выявление гендерной референции и прагматических рестрикций исследуемых единиц в современном немецкоязычном дискурсе.

Ключевые слова: гендерная маркированность, мужской/женский референт, компаративный фразеологизм, прагматические рестрикции.

The article deals with the gender marked comparative idioms in the modern German. The aim of a study is to show gender reference and pragmatic restrictions of the idioms under study in the modern German discourse.

Key words: gender marked, male/female referent, comparative idiom, pragmatic restrictions.

У сучасній лінгвістиці мову прийнято розглядати у її тісній взаємодії із людиною і суспільством. Як відомо, мова служить не лише для номінації об'єктів дійсності та комунікації загалом, але водночас виконує акумулятивну та інформативну функцію. Свідомість людини має здатність не тільки сприймати предмети об'єктивної дійсності у їх реальному прояві, але й асоціювати їх з певними явищами, надаючи їм таким чином конотативних значень. Як наслідок, ця інформація глибоко вкорінюється у мові кожної окремої мовної спільноти чи людства загалом. Так, наприклад, ведмідь – це великий важкий хижий звір з товстою шкурою [6]. У зв'язку з цим у нашій свідомості укорінилось уявлення про міць і силу цієї тварини.

Поряд з цим, людина має схильність до емоційності і експресивності у своїх діях та мовленні. Одним із способів вираження емоційності є порівняння. Ми порівнюємо себе і інших, характеризуємо почуття, характер, поведінку і діяльність з точки зору їх співвіднесеності з загальновідомими явищами мовної та позамовної дійсності. Найчастіше саме додаткові конотації лягають в основу порівнянь. Напр., зайчик – боязка тварина: боязкий як зайчик, змія – хитра, підступна: хитра як змія.

Стійкі порівняння включають в себе образи реальної дійсності. Кожне з таких порівнянь є результатом багатовікового досвіду народу, передається з покоління в покоління і є відомим кожному члену тієї чи іншої мовної групи.

У лінгвістиці стійкі порівняння іменуються як компаративні фразеологічні одиниці. У нашому дослідженні за основу беремо визначення І.І. Чернишової: “Компаративними фразеологічними одиницями ми називаємо стійкі і відтворювані словосполучення, фразеологічна специфіка яких базується на традиційному порівнянні. Напр., *jmdn fliehen wie die Pest* “тікати від когось як від чуми”; *schwätzen wie eine Elster* “торохтіти як сорока” [Чернышева, 1970, с. 48]. На думку І.І. Чернишової, яку вона висловила у свій час у праці “Фразеология современного немецкого языка”, компаративні фразеологізми заслуговують виокремлення у окрему групу фразеології. Причиною цього вона називає по-перше продуктивність, а по-друге структурно-семантичну характеристику, яка дозволяє ідентифікувати їх як особливий підвид фразеологічних єдностей [Чернышева, 1970, с. 49].

Часто компаративні фразеологізми засновані на загальнономовній метафорі. У цій функції переважно виступають назви тварин і рослин. Таким чином, у компаративних фразеологізмах зустрічаємося з так званими образами-еталонами. Саме ці образи і характеризують предмет чи особу, її якості і діяльність. Певна фразеологічна одиниця викликає у свідомості реципієнта зіставлення даної особи чи ситуації з деяким образом. Як результат виникає фразеологізм з яскраво вираженим оцінковим характером з точки зору добре/погане або правильно/неправильно.

Усі наведені вище обставини дозволяють говорити про компаративні одиниці, як про одиниці експресивної фразеології. Найбільш яскраво виражений оцінковий характер мають компаративні одиниці з негативною конотацією, оскільки фразеологія, як відомо, звертає увагу перш за все на негативні риси характеру особи чи ознаки предмету або певного роду діяльності як відхилення від норми.

Наше дослідження виконане в руслі гендерної лінгвістики. Отже, об'єктом дослідження маємо гендерні стереотипи у сфері компаративної групи фразеологізмів. За нашими спостереженнями у цій групі фразеологізмів спостерігається певна андроцентричність мовної картини світу. Це знаходить своє виявлення у тому, що компаративні одиниці, які можуть стосуватися обох статей, мають своєю основою чоловічий референт. Напр.: *wütend sein wie ein Berserker* – бути дуже злим; *wie ein Dieb in der Nacht* – крадькома, як злодій вночі; *das kannst du halten wie ein Dachdecker* – роби як тобі завгодно.

Однак, поряд з цим наявні компаративні одиниці, які стосуються лише чоловіка чи жінки як представника статі, дають характеристику типово чоловічих або типово жіночих рис характеру, а також їх діяльності. Усі виявлені нами компаративні одиниці можна класифікувати за таким принципом:

- 1) порівняння з основою – зоонімом (тваринний світ);
- 2) порівняння з основою – фітонімом (рослинний світ);
- 3) порівняння з основою – артефактом (предмети);

- 4) порівняння з основою – антропонімом (власні імена);
- 5) порівняння з основою – назвою професії, титулом.

Предметом нашого дослідження є компаративні ФО з чоловічим референтом, а також їх прагматичні рестрикції у сучасному дискурсі (на основі аналізу текстової бази даних Mannheim IDS-Korpus).

У процесі дослідження нами виявлено окремі **зооніми**, які на наш погляд відзначені гендерною маркованістю. Про це прямо або опосередковано свідчать дефініції у досліджуваних лексикографічних джерелах Langenscheidt [L], Duden [D], Duden Redewendungen [DR].

Одним із найбільш часто вживаних є зоонім *Bär* (значна варіативність, тобто сполучуваність з прикметником і дієсловом): *stark/ kraftvoll/ kräftig/ gesund/ Kraft haben wie ein Bär; tapsig/ entwickeln, schlafen, schnarchen wie ein Bär; ein Mann/ Typ/ Kerl wie ein Bär*.

Лексикографічні джерела не фіксують зоонім *Bär* як такий, що стосується лише чоловічого референта. Напр., Duden: *wie ein Bär* (ugs.; sehr): *hungrig sein, stark sein wie ein B.*; але *Ü er ist ein richtiger Bär* (ugs.; ein großer, kräftiger, oft etw. ungeschickt, aber gutnützig wirkender Mensch). Натомість ФО *ein Bär (von einem Mann)*: *gespr; ein sehr großer und starker Mann [D]; bärenstark – sehr stark <ein Mann> [L]*. Таким чином припускаємо, що порівняння *wie ein Bär* стосується чоловічого референта.

Цей факт підтверджують посилання з Mannheim IDS-Korpus. Виключно про чоловічого референта *stark wie ein Bär* – 9 посилань, *kraftvoll* – 2/ *kräftig* – 2/ *gesund* – 1/ *tapsig wie ein Bär* – 6 посилань, *Kraft haben, entwickeln* – 4, *schlafen wie ein Bär* – 10, *schnarchen wie ein Bär* – 3 посилання.

Експліцитно виражений чоловічий референт у ФО: *ein Mann wie ein Bär (wie ein Bär von einem Mann)* – 6 посилань, а також її варіантах *ein Typ (2)/ ein Kerl wie ein Bär (2)*. Поряд з цим маємо інші, менш фіксовані варіанти *aussehen, sein, wirken, sitzen, sich freuen, zupacken, sich fühlen, anbrüllen, agieren wie ein Bär* – 24 посилання з чоловічим референтом; 6 посилань не мають чітко вираженого референта. (Загальна кількість посилань з чоловічим референтом – 85).

Зауважимо, що у досліджуваному корпусі виявлено 4 посилання із жіночим референтом: *schnarchen* – 2 (*Wenn die Gattin nachts schnarcht wie ein Bär...; Oma trägt im Dorf die Zeitung aus, schnarcht wie ein Bär...), schlafen* – 1 (*seine Prinzessin – im Sternzeichen Waage – tagsüber “schläft wie ein Bär“ ...), kämpfen* – 1 (*Hans-Werner Schaab (SPD) und Birgit Gellert (CDU) dankten dem OB bzw. der Kulturdezernentin Dr. Ingrid Batori (Gellert: “Sie hat wie ein Bär gekämpft“ für das Engagement ...)*). Три з них мають іронічний характер, однак останнє містить позитивну конотацію (1997 р.).

Значною частотністю вживання відзначені компаративні одиниці із зоонімом *Stier*: *brüllen wie ein Stier* – репти як бик. Лексикографія фіксує вживання здебільшого щодо чоловіка: *gespr; sehr laut brüllen [L]; meist von Männern gesagt [DR]*). У поєднанні з основою *Stier* окрім вказаного *brüllen* (7 посилань) маємо: *schnauben* (5 посилань), *saufen* (2), *stark* (4), *Kraft haben* (2), рідше: *wild, stur, wutschnaubend, fit, rauchen, pinkeln, rumschreien*. Найрізноманітнішими є посилання зі сфери спорту *kämpfen* (11), *gehen, rasen, rennen* і т.д. Загальна кількість посилань з чоловічим референтом – 73.

Поряд з цим маємо 4 посилання з жіночим референтом: *kämpfen* – 2, *schnauben* – 1, *schwitzen* – 1. Напр., *“Ein Comeback wie aus dem Märchenbuch. Aber ich habe gekämpft wie ein Stier“, sagte Astrid Kumbornuss, die nach Babypause und Operation mit im letzten Versuch erzielten 19,85 Meter ihre Siegesserie im Kugelstoßring fortsetzte ... (Rhein-Zeitung, 26.08.1999)*

Якщо порівняння з ведмедем чи биком характеризує в першу чергу силу, міць (*stark, kräftig*), нестриманість (*wild, brüllen*) характеру чи дій, то основа порівняння *Esel* характеризує дурість, впертість, спрацьованість людини. Duden: (*salopp*) *Dummkopf, Tölpel, Tor; dumm, bepackt, beladen wie ein E. sein*. Хоча прямої вказівки на чоловічий референт немає, однак на основі ФО *dummer Esel* – як характеристики чоловіка можемо припустити, що така рестрикція існує. Цей факт підтверджують результати дослідження. Маємо такі варіанти ФО з основою *Stier* щодо розумових здібностей: *stur* (6), *störrisch* (5), *dumm* (3), *dickköpfig* (1), *stehen* (3), *gucken*(1); характеристика праці: *arbeiten* (1), *schuften* (1), *beladen sein* (3), *bepackt sein* (2), *halten* (2); *inwie*: *schwitzen* (2), *rennen* (2), *fit, sich vorkommen, stehenbleiben, schreien*. Загалом виявлено 36 посилань з чоловічим референтом, 4 – узагальнення і 1 посилання стосовно жінки (*Und sie flüstert auch überhaupt nicht, sondern ist einfach nur heiser wie ein Esel*).

Негативну характеристику розумових здібностей виражають також порівняння з основою *Ochse, Bock*. Duden трактує лексему *Ochse* так: (Schimpfwort, meist für männliche Personen) *Dummkopf, dummer Mensch*. Натомість компаратив *wie ein Ochse* частіше стосується характеристики сили, тяжкої праці, зусиль у певній сфері (спорт), на що вказує проаналізований матеріал. Для характеристики сили вживаються ті ж прикметники, що із лексемами *Bär, Stier*. Отже, *stark* – 2 посилання, *gesund* – 1, *mutig* – 1, *gelassen* – 1. Однак, переважає сполучуваність з дієсловом (діяльність) *trainieren* (4), *arbeiten* (4), *schuften* (1), *schaffen* (1), *ackern* (3), *malochnen* (1). По одному посиланню: *brüllen, schwitzen, geknallt, fallen, dastehen* і інше. Загалом маємо 29 посилань щодо чоловіка, 5 – узагальненого характеру і 1 посилання щодо жінки (*Andrea Wölfle (26), eine in Nürnberg lebende Augsburgerin, seit 1991 Teammitglied, ... “Sie trainiert wie ein Ochse.” So Ewins. (Nürnberger Nachrichten, 07.11.1994)*

Менш поширеною у компаративних ФО є лексема *Bock*, яка у лексикографії чітко віднесена до чоловічого референта: *gespr! verwendet als Schimpfwort für einen Mann <ein geiler, sturer Bock> [L]; (abwertend) Mann: ein sturer B.* ФО *stur wie ein Bock* вживається у 4 посиланнях щодо чоловіка і одне посилання щодо жінки: *Guten Abend, Eva ... Nicht weinen! Nichts zu machen, sie ist stur wie ein Bock. Macht doch nichts. Tschüss, Eva. (Berliner Morgenpost, 12.02.1999)*

Інші варіанти з основою *Bock*: *fluchen, riechen, zottig* (по 1 посиланню щодо чоловіка); 3 посилання узагальненого характеру (*sich aufführen, riechen, stinken*). Напр., *Brecht war der Ansicht, ein Mann müsse “riechen wie ein Bock”, um die Damenwelt zu beciren (Mannheimer Morgen, 10.06.1998)*

Виключно маскулінним за нашими спостереженнями є компаратив *wie ein Eber* (Duden: *wie ein wütender; wie ein angestochener E. fuhr er dazwischen*). Досліджуваний матеріал (лише 4 посилання) дає нам таку сполучуваність: *wie ein gereizter Eber stürmen (1)/ reagieren (1); wie ein getroffener Eber grunzen (1); wie ein Eber wühlen (1)*.

Wie ein gereizter EBER reagierte der Sohn des libyschen Revolutionsführers Gadafi, Saadi, ... auf den "Fauxpas" eines Geschäftsmannes, der ihn für einen israelischen Touristen hielt ... (Salzburger Nachrichten, 10.08.1996)

Коли мова йде про основу порівняння – **фітонім**, то першим тут слід назвати одне з основних понять **Baum**. Duden дає один з таких варіантів вживання лексеми: *er ist stark wie ein Baum* (sehr stark). Таким чином розуміємо, що порівняння такого типу реферують до чоловічої статі.

Таке твердження підтверджують дані дослідження – 124 посилання з чоловічим референтом. Найуживанішим є фразеологізм *Mann wie ein Baum* -30 посилань, а також *Kerl wie ein Baum* – 30, (*Typ, Gestalt, Herr* – одноразово). У випадку сполучуваності з дієсловом: *umfallen* – 7, *fallen* – 5, *gefällt* – 2, *stehen* – 15, *sein* – 5, і одноразово: *sitzen, schwanken, aussehen, ausstechen, wegtauchen, wiegen*. Не менш варіативною є сполучуваність з прикметником: *stark* – 4, *groß* – 3, *robust* – 2, *alt* – 2, *kräftig, lang, standhaft, steif, imposant, majestätisch, gewachsen, verwurzelt* (одноразово). Зустрічається поєднання кількох прикметників у сполученні з основою-порівнянням (*stark und kräftig*).

У дослідженому матеріалі виявлено порівняння узагальненого типу (*Mensch, jeder, man*). Уваги заслуговують 9 посилань з жіночим референтом (1997-2000; 2007-2009 роки): *eine Frau wie ein Baum* (2), (*fest, unbeweglich*) *stehen wie ein B.* (4); *umfallen* (1), *groß und stark* (2).

Da steht sie, in ihrem pinkfarbenen Shirt und ihrer fliederfarbenen Cordhose. Eine Frau wie ein Baum. (Rhein-Zeitung, 23.01.2009)

У компаративних ФО з основою-фітонімом продуктивною є лексема **Eiche**: *jemand steht fest wie eine Eiche* – *міцний як дуб*. Окрім одиниць з дієсловом *stehen* (7 посилань), маємо інші варіанти сполучуваності: (*gewachsen*) *sein* (3), *kerngesund* (3), *stark* (2), *festverwurzelt* (2), *kräftig* (1); *ein Mann wie eine Eiche* (4) *ein Kerl wie eine E.* (2). Натомість узагальнених значень чи посилань з жіночим референтом не виявлено.

Alle nennen ihn schlicht Don, ein Mann wie eine Eiche, hoch gewachsen, braun gegerbte Haut, ein netter Kerl ... (Braunschweiger Zeitung, 25.08.2007).

Цікавими для дослідження є порівняння з **антропонімами** (5), серед них також з біблійними образами. Так, наприклад, ФО *frech wie Oskar* – *нахабний як Оскар* є за даними одного із посилань загальновідомою, хоча походження не визначене напевне. Згідно з Duden є сумнівним чи "Oskar" є ім'ям особи (Берлінський театральний письменник і керівник Oskar Blumenthal, 1852-1917). "Oskar" може бути народним переосмисленням з ідиш "ossoker = freche Person" (нахаба) (Rhein-Zeitung, 10.08.2006). Сьогодні Оскар є вживаним чоловічим ім'ям, а отже реферує до осіб чоловічої статі. Про це свідчать 30 посилань з чоловічим референтом.

Erst zwei Jahre Profi, gerade mal drei Bundesligaspiele, aber frech wie Oskar: An Selbstbewusstsein mangelt es Werder Bremens Ersatztorhüter Sebastian Mielitz nicht. (Hamburger Morgenpost, 27.10.2010)

Однак нами виявлено 6 посилань з генералізуючим значенням і 3 – з жіночим референтом: *Nicht minder auffällig agierte ihre Sturmpartnerin Patrizia Barucha, gerade mal süße 16 Jahre, aber frech wie Oskar. Sie umkurvte die gegnerische Abwehr wie Fahnenstangen. (Frankfurter Rundschau, 07.09.1999)*

Для фразеологізму *alt wie Methusalem* (старий як Мафусаїл – біблійний образ) Duden дає фіксовану рестрикцію [*so*] *alt wie M. sein* [in Bezug auf eine männliche Person] *sehr alt sein* – стосується чоловічої статі. Ми отримали 7 посилань з чоловічим референтом, 12 посилань, які не мають чіткої вказівки на стать і 1 посилання щодо жінки: *Tanja Tussmann sieht so aus: Sie hat orange, blau, grün und rot gefärbte Haare ... Sie läuft in riesigen Turnschuhen. Sie ist so alt wie Methusalem, was heißt, dass keiner weiß, wie alt Tanja Tussmann ist. (Mannheimer Morgen, 17.07.2004;)*

Окремі компаративні одиниці, зафіксовані у лексикографії, не виявлені у досліджуваному корпусі *keusch wie Joseph* – *непорочний як Йосиф*; *arm wie Hiob* – *бідний як Іов*.

Цікавою з точки зору маскулінних рестрикцій є ФО *stolz wie ein Spanier* – *по особливому гордий (як іспанець)*. Маємо 24 посилання щодо чоловіка, 2 узагальнення, і 3 – з жіночим референтом (!): *Für die kleine Lokalmatadorin Carolin Zeiger war es ein ganz besonderer Tag, sie erreichte in der Fühzügelklasse den zweiten Platz. "Anschließend war sie stolz wie ein Spanier" (Rhein-Zeitung, 10.07.2000)*

Для опису розкішного життя характерним є порівняння з **чоловічими титулами**: *wie ein Fürst leben* – *жити як князь*; *wie ein Pascha leben* – *жити як паша*. Наявність іменника **Fürst** – князь та похідного від нього **Fürstin** свідчить про рестрикцію вживання ФО *wie ein Fürst* (sehr üppig, mit großem Aufwand) *leben* [Duden] по відношенню до чоловіка. Цей факт підтверджують дані дослідження – 37 посилань щодо чоловіка, 13 посилань узагальнюючого характеру. Зазначимо, що фіксоване у Duden сполучення з дієсловом *leben* вживається 7 разів з чоловічим референтом і тричі в узагальненні. Натомість маємо такі сполучення: *wie ein F. (sich) fühlen* (3), *residieren* (3), *gebieten, behandelt/gefeiert werden, herrschen, wirken* usw.

Слід зазначити, що для жіночої статі фігурує варіант *wie eine Fürstin* (4 посилання): *wie eine Fürstin glänzen, sich fühlen, j-n behandeln, vornehm sein*.

Фразеологічні одиниці з основою **Pascha** вживаються виключно з чоловічим референтом – 14 посилань (і 3 посилання – узагальнення). Зауважимо, що лише двічі зустрічається сполучуваність з дієсловом *leben*, загалом же сполучуваність цієї лексеми різноманітна (*sitzen* (2), *halten, auftreten, herrschen, vorkommen, sein*). Загалом же усі посилання з основами **Fürst, Pascha** стосуються розкоші, влади, поваги, життя, достойного титулової особи.

Виключно чоловічого референта стосуються компаративи з лексемою **Graf**: *wie ein Graf leben* (2), *aussehen, sich fühlen, aufführen, gentlemanlike* (6 посилань з чоловічим референтом). Цікавими варіантами цієї ФО є *wie Graf Koks [von der Gasanstalt]* – ugs. scherzh.; übertrieben, stutzerhaft o. ä herausgeputzt [D]: *надто претензійно вдягнутий*. Прагматична рестрикція базується на внутрішній формі одиниці **Koks**, [viell. jidd.] (ugs.): *steifer Hut* (головний убір чоловіків). За даними дослідження 10 посилань щодо чоловіка, 4 – не мають визначеного референта.

“Du läufst rum wie Graf Koks“, pflegte die Mutter damals zu sagen. Denn der Anzug... gefiel dem Fünfjährigen so gut, dass er ihn auch mal beim Sonntagsspaziergang überzog (Braunschweiger Zeitung, 26.03.2009)

Одне посилання маємо з ФО *wie Graf Rotz [von der Backe]* (salopp abwertend; großspurig, anmaßend, dreist, unverschämte auftretend [D] – зухвалий. SPD: “,Clement tritt auf wie Graf Rotz’”). (Mannheimer Morgen, 09.08.2008)

Найбільш поширеною в узагальненому значенні є ФО *päpstlicher sein als der Papst* (strenger, unerbittlicher sein als der dazu Berufene, der Verantwortliche) [D] – *бути святішим Папу Римського*. Узагальнене вживання маємо у 98 посиланнях. Ще 24 посилання стосуються сфери політики та уряду. (Ich finde, dass sich Deutschland mal wieder “*päpstlicher als der Papst*“ verhält. (Nürnberger Nachrichten, 2007). Натомість 28 посилань стосуються чоловіка у сфері політики, культури та інше, а також 2 посилання з жіночим референтом. Напр., *Für den Kunstsachverständigen ist daher die CSU-Kritik unverständlich. Auch für Renate Blank: “Die Kirchen haben zugestimmt, da bin ich nicht päpstlicher als der Papst.”* (Berliner Morgenpost, 03.03.1999)

Зауважимо, що ФО *päpstlicher als der Papst* дозволяє певну варіативність, про що свідчать такі варіанти сполучуваності: *päpstlicher als die Kirche* (3)/ *Bischöfe* (2) / *Kurie* / *EU-Papst* / *Parteivorsitzende*, і навіть *Frau W.* (1) або *Päpstin* (1). Напр., *In der Schulzeit zu demonstrieren ist zuerst mal ein klarer Regelverstoß und kann bestraft werden ... Verhielt sich da der Schulleiter nicht päpstlicher als die Päpstin?* (Nürnberger Nachrichten, 06.03.2003)

Найбільш поширеною для чоловічого референта є основа порівняння *wie ein Gott* (як Бог) у такій сполучуваності *verehrt sein* (48 посилань) *spielen* (10-Sport, 7-Musik, 1-Kino), *schießen* (8), *sich fühlen* (12) та інше. (Загалом 182 посилання). Окремо ми дослідили вживання ФО *wie ein junger G.* (strahlend schön, großartig; in der Regel nur auf Männer bezogen) [D] і отримали 78 посилань, де найчастішими варіантами сполучуваності є: *spielen* (9-Sport, 8-Musik, 1-Kino), *sich fühlen* (5), *aussehen* (4) та інше.

Присутні також порівняння з непримітними і неprestижними **чоловічими професіями або способом життя**. Такі фразеологічні одиниці мають здебільшого негативну конотацію і можуть застосовуватись до обох статей: *wie ein Landstreicher leben* – жити як волоцюга (7 посилань виключно з чоловічим референтом). У стосунку до чоловічого референта маємо ФО *wie ein Bierkutscher fluchen* – лаятися як візник (7 посилань) або ж її варіанти *wie ein B. schimpfen, raunzen, rüpelnd, derb* (загалом 11 посилань). Зауважимо, що 4 посилання з ФО *wie ein Bierkutscher fluchen* стосуються жіночого референта. Схожу семантику має одиниця *fluchen wie ein Landsknecht* – лаятися як ландскнехт, однак виявлено лише одне посилання з 1964 року.

Для характеристики поганих звичок маємо компаратив: *trinken wie ein Bürstenbinder* – пити запоєм (досл. як той, хто робить щітки); *zehen wie ein Fassbinder* – пити без просипу (досл. пиячити як бондар). У досліджуваному матеріалі виявлено 2 посилання, які тлумачать значення одиниці *trinken wie ein Bürstenbinder* і одне посилання як варіант (*rauchen wie ein Bürstenbinder*), при цьому з жіночим референтом. Напр., *Dann öffnete sie weißen Wein. Regen klatschte ans Fenster. Übrigens, geraucht habe sie einst, bis zum Herzinfarkt anno 90, wie ein Bürstenbinder...* (Frankfurter Rundschau, 30.10.1999)

У даному дослідженні ми поставили собі за мету виявити гендерно марковані компаративні фразеологізми з чоловічим референтом і дослідити їх прагматичні рестрикції на основі сучасного німецького публіцистичного дискурсу. Зауважимо, що лексикографічні джерела здебільшого не фіксують чітку віднесеність компаративних ФО до певної статі. Для дослідження саме одиниць з маскулінним референтом нами було виведено їх референцію на основі лексеми, що лежить в основі компаративу. На основі проведеного дослідження можемо зробити такі висновки. Очевидним є той факт, що отримані результати підтверджують виведену нами маскулінну референцію досліджуваних одиниць. Про це свідчить кількісне переважання маскулінного референта над фемінним у текстовому корпусі (посиланнях) усіх досліджуваних одиниць.

Поряд з цим важливим є факт наявності посилань з жіночим референтом майже у всіх досліджуваних ФО, що свідчить про певне зміщення (спрощення) прагматичних рестрикцій, зафіксованих у лексикографії, а також у свідомості мовців. Навіть серед компаративів з антропонімами (Oskar, Methusalem) зустрічаємо жіночий референт. А для виключно маскулінних ФО з лексемами Fürst, Pascha, Graf маємо еквівалент – Fürstin. Однак, для підтвердження валідності результатів необхідне дослідження більшого масиву текстових даних. Важливим при цьому є залучення компаративних одиниць з фемінним референтом.

Література:

1. Кирилина А. В. Гендер : лингвистические аспекты. – М., Изд-во “Инст-т социологии РАН”, 1999. – 189 с.
2. Dobrovolskij D., Piirainen E. Zur Theorie der Phraseologie. Kognitive und kulturelle Aspekte – Stauffenburg Verlag, 2009. – 212 S.
3. Piirainen E. Der hat aber Haare auf den Zähnen! Geschlechtsspezifisch in der deutschen Phraseologie. In : Hoberg, Rudolf (Hrsg.) : Sprache-Erotik-Sexualität. Berlin: Erich Schmidt Verlag. – 2001. – S. 283-307.
4. Duden – Das große Wörterbuch der deutschen Sprache – електронний словник для ABBYY Lingvo x3
5. Duden Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik / Herausgegeben von der Dudenredaktion. – 2., neu bearb. und aktualisierte Aufl. – Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverl., 2007. – 960 S.
6. Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache / Neubearbeitung, hg. von Prof. Dr. D. Götz u.a. – Berlin und München, 2008 – 1308 S.
7. Mannheimer IDS-Korpus. – Режим доступу : <http://www.ids-mannheim.de/cosmas2>

Карпова І. Д.,

ДУ “Кримський державний медичний університет ім. С. І. Георгієвського”, м. Сімферополь

ПАРЕМІОЛОГІЧНІ ПАРАДОКСИ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ІМПЛІЦИТНОГО ЗАПЕРЕЧЕННЯ

У статті розглянуто семантико-стилістичні особливості фразеологізмів з імпліцитним запереченням, побудованих на основі парадокса.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, парадокс, імпліцитне заперечення.

В статье рассмотрены семантико-стилистические особенности фразеологизмов с имплицитным отрицанием, построенных на основе парадокса.

Ключевые слова: фразеологическая единица, парадокс, имплицитное отрицание.

The article is devoted to semantic and stylistic peculiarities of the phraseologisms with implicit negation based on paradoxes.

Key words: phraseologic unit, paradox, implicit negation.

Актуальність. На сучасному етапі розвитку мовознавства відзначається підвищений інтерес до вивчення семантико-стилістичних особливостей фразеологічних одиниць. Це дозволяє з'ясувати ступінь дослідженості мовної картини світу, адже одним з головних завдань сучасного мовознавства є дослідження взаємозв'язку мови і свідомості, мислення і діяльності людини. Одним з питань, що стосуються взаємозв'язку мови та мислення, є питання відображення мовної картини світу різними мовними засобами. Кожна мова, використовуючи власні специфічні ресурси, створює оригінальну картину світу, яка певною мірою складає основу національної культури. Заперечення як одна з найбільш універсальних мовних категорій є семантичним підґрунтям і формально-конструктивним елементом багатьох стилістичних засобів, що, як правило, становлять собою протиставлення, зіставлення чи поєднання заперечення і ствердження, позитивних і негативних одиниць. Однак у ряді випадків значення експресивного заперечення може бути вираженим у структурі формально позитивного висловлювання, при цьому свідомо невідповідність квазіпозитивного тексту та його заперечного змісту може служити для створення широкого спектру конотацій залежно від умов контексту. Найбільш характерним контекстом імпліцитного заперечення подібного типу є фразеологія [1, с. 24].

Найвищий рівень символічності, інформативна імплікованість поряд із знаковою редукованістю багатьох фразеологізмів, поєднуючись із їхньою етимологічно затемненою мотивованістю та непрозорістю для розуміння, створює оптимальні умови для виникнення пареміологічних парадоксів [9, с. 186].

Мета статті – проаналізувати семантико-стилістичні особливості фразеологізмів з імпліцитним запереченням, побудованих на основі парадокса.

Поняття “парадокс” означає в грецькій мові висловлювання, що суперечить “доксі”, тобто панівній, загальноприйнятій думці, очікуванню. Парадокс (гр. *paradoxos* – неочікуваний, дивний) – неочікуване, незвичне (хоча б за формою) судження, яке розходиться із загальноприйнятими, традиційними уявленнями про що-небудь, суперечить встановленим закономірностям, заперечує те (іноді тільки зовнішньо), що є безумовно правильним.

В античні часи парадокс розглядався як категорія риторичних дій. Тому еквівалентами парадоксу були “відкладання” й “неочікуваність”, тобто категорії, що стосуються процесу сприйняття: “[Парадокс] залишає думку на півдорозі, тоді він наводить щось більш-менш таке, що суперечить очікуванню слухача, і тому він називається відкладанням або неочікуваністю” [3, с. 9-16]. В античних риториках відбувається отождолення парадокса з неочікуваним, дивним, чудесним. Уже Арістотель визначає парадокс не тільки як “висловлювання всупереч загальній думці”, а також і як висловлювання, що “суперечить раніше пробудженому очікуванню”. Цицерон називає парадокси стоїків “дивовижностями, що суперечать думкам усіх”; Квінтіліан зазначає: “дивним називають те, що встановлено проти думки людей” [3, с. 9-16].

Спостереження давніх філософів над мовою сприяли висновкам щодо існування тропів, схем, фігур. Арістотель нараховував понад 40 таких схем. А. Горнфельд, аналізуючи фігури в поезії та риторичі, зауважує, що давні риторичні виділяють парадокс як фігуру мовлення. Він відносив парадокс разом з іронією й антитезою до фігур, що зупиняють увагу на окремій думці, трактуючи його як сполучення несполучених понять із глибинним зв'язком [2, с. 339].

У сучасній науці парадокс неоднозначно трактується з позицій філософії, логіки, математики та лінгвістики.

Парадокси використовують як доведення неспроможності людського розуму осягнути істину, розглядають як інтелектуальні тупіки, з яких неможливо знайти вихід. Протиріччя в розумовій діяльності “допускаються як певна межа, кордон, за який мислення не в змозі перейти та який свідчить про його слабкість та безсилля” [5, с. 228].

У лінгвістиці парадокс розглядається як аномальне явище в мовній системі (В.В. Одинцов, 1988), як стилістичний прийом (Г.Я. Семен, 1985) або як результат псевдореференції (Б. Годар, Д. Вандервекен, О.Д. Шмельов). Зокрема Г. Семен розглядає взаємозв'язок понять “літературний парадокс” та “парадокс як фігура мови”, наголошуючи на їхній нетотожності [10]. Також на сучасному етапі природу лінгвістичного парадоксу дослідники пояснюють шляхом проектування мовних парадоксів на певні когнітивні моделі (Тармаєва В.Д. 1997, Темянікіна Е.Б. 1998, Яшина О.А. 2007), семіотичністю природи мови як системи довільних символів (Селіванова 2000). Символічність мовних знаків, неможливість їхнього онтологічного отождолення із позначеною сутністю (ейдосом, схемою, топосом – за термінологією О.Ф. Лосєва) зумовлюють як безглузде, невідповідне природі речей використання одиниць мови, так і гру з ними, зокрема створення абсурду – суперечливого висловлення, заперечення і твердження одночасно [9, с. 184].

Мовні парадокси ґрунтуються на функціональних особливостях природної мови та не пов'язані з науковою картиною світу, а лише з досвідом мовців. Цю думку підтверджує В.Н. Костюк: “Мовні парадокси виникають у вербальному мовленні, їх проблематика й основи знаходяться не в будь-якій науці, а в самому емпіричному до-

свіді, ретрансльованому у вербальне мовлення у вигляді парадокса. У зв'язку з цим при інтерпретації парадоксів виникає проблема залежності метамови від емпіричного досвіду" [4, с. 344-357].

Порушення семіотичного зв'язку мови з її концептуальним (психологічним) підґрунтям створює мовний парадокс. Парадоксальність у мові служить креативним чинником, що уможливує позначення нової інформації без збільшення знакових засобів [9, с. 186].

Автори Енциклопедії української мови під парадоксом розуміють фігуру мови, твердження, що містить у собі, на перший погляд, внутрішню суперечність, логічну несполучність, тобто одна частина речення ніби заперечує іншу, і взагалі судження, що навмисно різко розходиться із загальноприйнятими уявленнями [13, с. 423].

Беручи за основу семантичну класифікацію парадоксів Н. Ю. Шпекторової [14, с. 218-225], О. А. Пігаркіна пропонує такі групи мовних парадоксів:

1. Парадокси, утворені антонімічними словами або словосполученнями, які стають синонімічними на основі спільної ознаки, що приписується їм та виражається за допомогою дієслова;
2. Парадокси, які виникають у результаті порушення основного закону семантичної сполучуваності слів;
3. Парадокси, що виникають на основі протиріччя між семантикою оцінного прикметника (або іменника) і змістом оцінного висловлювання;
4. Парадокси, що ґрунтуються на невідповідності семантичного обсягу сполучуваних слів;
5. Парадокси, у яких два лексико-семантичних варіанти полісемантичного слова, будучи в певній близькості один з одним, реалізують свої значення [6, с. 184-189].

Однею з найпоширеніших сфер парадоксу є пареміологічна (фразеологічна) підсистема мови, що фіксує культурний простір етносвідомості, його стереотипи. Пареміологічні парадокси виникають на підставі преференційної неістинності висловлювання, логічного абсурду та семантичної абракадабрії (логічної категорії безглуздя).

Українські фразеологи зауважують щодо виникнення пареміологічних і фразеологічних парадоксів на тлі синтагматики, епідигматики, парадигматики, аксіоматики та прагматики мови, тому виокремлюють на основі паремій і фразеологічних одиниць сучасної української мови п'ять різновидів парадоксу: синтагматичний, парадигматичний, епідигматичний, аксіологічний та прагматичний [9, с. 188].

Також мовознавці кваліфікують парадоксальність сполук фразеосистеми як каламбур [12, с. 124]. В. Розенталь і М. Теленкова трактують каламбур як фігуру мовлення, яка визначається "в гумористичному використанні багатозначності слова чи звукової подібності різних слів" [7, с. 85]. В. Санников дає таке визначення каламбуру: "Каламбур – жарт, заснований на смисловому об'єднанні в одному контексті або 1) різних значень одного слова, або 2) різних слів (словосполучень) тотожних за звучанням (синонімів), або 3) різних слів (словосполучень) подібних за звучанням (паронімів), або 4) псевдосинонімів, або 5) псевдоантонімів" [8, с. 59]. В Енциклопедії української мови читаємо: "Каламбур (франц. *saletmouge* – гра слів, – різновид гри слів, що полягає в обігранні близькозвучних або однозвучних мовних одиниць з різним значенням" [13, с. 226].

Парадокс, зумовлений референційною незв'язністю, суперечливістю досвідних знань людини їх мисленневому аналізу і судженні та вербальній фіксації, співвідноситься з логічним явищем апорії (гр. *aporia* – непрохідність, безвихідь – суперечність у міркуванні, яка здається непереборною. Апорія виникає на підставі того, що в самому предметі чи понятті про нього закладено протиріччя). Ідіоматичні апорії в українській мові ґрунтуються на народному гуморі й уживаються на позначення нісенітничі, дурниці чи чогось нездійсненого, нереального: (*бажати*) печеної криги – "чого-небудь неможливого, нездійсненого". Природу апорії має також логічний абсурд, що є суперечливим висловлюванням, у якому щось стверджується й водночас заперечується всупереч логічному закону несуперечливості [9, с. 188-189]. Виділяють два різновиди ідіоматичної апорії: апорії абсурду та апорії безглуздя. Абсурд полягає у зіткненні формального твердження та змістового заперечення, а безглуздя зумовлене беззмістовністю порівняння. На відміну від абсурду, що є певним чином осмисленим з огляду на референційну природу неґації, але неістинним у самому порівнянні, безглузде представлено висловлюваннями, які не відповідають вимогам семантичної або граматичної синтагматики і не є ані істинними, ані неістинними [9, с. 190].

В українській фразеосистемі парадокс може позначати повне заперечення змісту зазначеного слова без формальних ознак заперечення, тобто імпліцитно. Зміст таких фразеологізмів можна експлікувати за допомогою конструкції "зовсім не + заперечуване слово": *плаває як сокіра* – "зовсім не плаває, не вмє плавати", (*схожий*) як батіг на мотовило – "зовсім не схожий".

Аналіз фразеологічного матеріалу дає підстави виділити в українській мові такі групи фразеологічних одиниць на позначення імпліцитно вираженого категоричного або повного заперечення:

1. Категоричне заперечення різноманітних дій:

іде (личить, пристало, пасує) як *корові сідло* (як *свині наритники* (хомут, ярмулка) "зовсім не іде, не личить, не пасує" [11, с. 650]; *боїться* (боятися) як *торіньшого снігу* (як *собака мух*) "зовсім не боїться (не боятися)" [14, с. 61]; (заробити) як (*мов, ніби*) *Марко (Хома) отой на вовні* "зовсім не заробити" [11, с. 368]; (любити) як (*мов, ніби*) *сіль в оці* "зовсім не любити" [11, с. 651]; (вирвати) як у *Сірка із зубів* "зовсім, ніяк не вирвати" [11, с. 651]; (нагулятися) як *Сірко на прив'язі* "зовсім не нагулятися" [11, с. 651]; (поживитися) як *Сірко паскою* "зовсім не поживитися" [11, с. 652]; (гуляти) як *собака на прив'язі* [11, с. 674] тощо.

2. Категоричне заперечення схожості (зовсім не схожий):

схожий як батіг на мотовило [11, с. 23]; *як макогін на ночви* [11, с. 365]; *схожий як [попове] теля на Маринчину плахту / на жіночу плахту* [14, с. 106]; *схожий як свиня на бика (коня), тільки шерсть не така* [11, с. 631]; *схожий (подібний) як сова на яструба* [14, с. 106]; *схожий як макогін на ночви* [14, с. 106]; *як колесо на оцет* [14, с. 106]; *як цуцця на пиріг* [14, с. 106]; *як хвіст на панахиду* [14, с. 106]; *як олія на дзвіницю* [14, с. 106]; *як свиня на великий піст* [14, с. 106] тощо.

Найбільшу виразність мають порівняльні конструкції, у яких для порівняння пропонують щось нереальне, не-

можливе, абсурдне, неочікуване. У порівняльних фразеологічних одиницях безглузде виявляється в їх довільному виборі відносно семантики супровідника. Некоректність таких зворотів межує з нонсенсом, нісенітницею.

3. Категоричне заперечення різноманітної оцінки:

(добре, гарно) як теляті в мішку “зовсім не добре”; (щастить) як утопленому “зовсім не щастить”; [швидкий] як черепаха; швидкий як ведмідь за мухами / за горобцями / за перепелицями [14, с. 121]; набожний, як жид подорожній [14, с. 81]; набожний / побожний, як святого Юрія кінь [14, с. 81]; білий, як циганська литка (як арап, як чумацька сорочка) [14, с. 86, 87]; (добре) як голому в терну “зовсім не добре” [11, с. 159]; як мазниця (мазничка) [чепурненький / чистий] (зовсім не чепурненький / чистий) [11, с. 364]; білий як арап (як циганська литка) “зовсім не білий, чорний, брудний” тощо.

Негативна образна семантика другої частини (об’єкта порівняння) протиставляється позитивній семантиці першої частини (підставі для порівняння), що надає всьому фразеологізму негативного значення. У результаті алогічного зміщення семантичних ознак компонентів компаративні фразеологічні одиниці набувають іронічної конотації для характеристики людини. Алогізм семантичних ознак, внутрішня форма й образність двох слів у складі однієї мовної одиниці (фразеологічної одиниці) формують негативне сприйняття, негативний образ, негативну уяву.

Категоричне заперечення наявності чогось (зовсім немає):

як (мов, ніби) у карася / у цапа вовни [11, с. 119]; як у решеті води [11, с. 121]; як у лисого волосся [11, с. 124]; як у голомозого чуприни; як у жаби пір’я; як у козла молока; як у комара сала тощо.

4. Категоричне заперечення потрібності (зовсім не потрібен):

(потрібен) як зайцеві бубон [11, с. 46]; як лисому гребінь [11, с. 168]; як п’яте колесо до воза; як діра (дірка, дзюра) в (на) мості [11, с. 206]; як корові сідло; як собаці п’ята нога (другий хвіст) [11, с. 674]; як чортові (чорту) лапті (лапоть); як матросу спідниця; як болячки на лобі (на лоб) [11, с. 36]; як/мов/ніби глухому музика [11, с. 410]; як/мов/ніби риби парасолька [11, с. 598]; як сліпому дзеркало [14, с. 101] тощо.

5. Категоричне заперечення часу (зовсім ніколи):

як на долоні волосся виросте [11, с. 124]; доки/коли/поки/як рак свисне [11, с. 592]; як п’явка крикне; як виросте трава на помості [11, с. 719]; як на вербі груші виростуть, як виросте гарбуз на вербі/груші [11, с. 147]; на маленького/кінського Юрія; до грецьких календ; на турецький/кінський Великдень; на рахманний (рахманський) Великдень [11, с. 56]; до китайської паски [11, с. 486]; [і] до потопу [11, с. 550]; як свині з череди йтимуть [11, с. 630]; на скоромного Спаса [14, с. 255]; як баба буде дівкою, як у курки зуби виростуть, як у Спасівку соловейко заспіває [11, с. 676]; до другого/нового пришестья [11, с. 569]; як жениться сич на сові (буде); тоді то буде, як догори вода повернеться; як вода вгору берегами потече; як на камені пісок зійде; як дві неділі разом зійдуться; як моя бабуня з того світу вернеться тощо.

Висновки. В усіх цих випадках неявне, формально не виражене заперечення ніби “приховане” у квазіпозитивному висловлюванні, яке, по суті, є запереченням через абсурдність свого змісту і повну алогічність зв’язку між двома частинами висловлювання. Саме ця алогічність наближає фразеологізми такого типу до парадокса, створюючи ефект несподіваності, “обманутого очікування”, привертаючи увагу читача або слухача значно більшою мірою, ніж просте заперечення.

Ми дотримуємося думки, що парадокс – це словесна композиція, якій притаманні такі риси: наявність алогізму чи суперечності; одночасна реалізація відношень контрасту й тотожності; узагальненість; несподіваність у визначенні відомого і звичайного. Прийом парадоксу – це алогічний зв’язок двох частин одного чи кількох висловлювань, за допомогою якого об’єднуються суперечливі поняття, спростовуються загальноприйняті погляди та уявлення.

Література:

1. Баранова Л. А., Карпова І. Д., Попович Н. Г. Імплицитне заперечення в російській та українській мовах : семантичний та стилістичний аспекти // Мова і культура. Наукове видання. Вип. 5. Том 3. Частина перша. Національні мови і культури в їх специфіці та взаємодії. – Київ : Вид. Дім Дмитра Бураго, 2002. – с. 24-28.
2. Горнфельд А. Г. Фигуры в поэтике и риторике // Вопросы теории и психологии творчества. – Харьков, 1911. – С. 339.
3. Заметки о парадоксе : [Электронный ресурс] / Парадоксы русской литературы : Сб. статей под ред. В. Марковича, В. Шмида. – СПб., ИНАПРЕСС, 2001. – С. 9-16. – Режим доступа : <http://ec-dejavu.ru/p/Paradox.html>
4. Костюк В. Н. Парадокс : Логико-системный анализ // Системные исследования. – М. : Культура, 1980. – С. 344-357.
5. Оруджев З. М. Диалектика как система. – М., 1973. – С. 228.
6. Пигаркина Е. А. Парадокс и антиномия : параллельные пересекаются?! // Вестник ТвГУ. Вып. Филология и межкультурная коммуникация. – Тверь, 2008. – № 13. – С. 184-189.
7. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. Словарь-справочник лингвистических терминов. – М., 2001. – С. 85.
8. Санников В. З. Каламбур как семантический феномен // Вопросы языкознания. – 1995. – № 3. – С. 59.
9. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). – К. – Черкаси, 2004. – 276 с.
10. Семен Г. Я. Парадокс как стилистический приём // Филологические науки. – 1987. – № 5.
11. Словник фразеологізмів української мови / Уклад. В. М. Білоноженко та ін. – К. : Наукова думка, 2008. – 1104 с.
12. Ужченко В. Д., Авксентьев Л. Г. Українська фразеологія. – Харків, 1990. – С. 124.
13. Українська мова : Енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Укр.енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 423.
14. Українські прислів’я, приказки та порівняння з літературних пам’яток / Упоряд. М. М. Пазяк. – К. : Наукова думка, 2001. – 392 с.
15. Шпекторова Н. Ю. К вопросу о литературно-художественном парадоксе (на материале произведений О. Уайльда) // Вопросы лексикологии, лексикографии и стилистики романо-германских языков. – Самарканд: изд-во СамГУ, 1975. – С. 218-225.

Качала О. А.,
НУ "Львівська політехніка"

ФУНКЦІЇ ВЛАСНИХ НАЗВ У СКЛАДІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ЧЕСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто функціональну і мовну специфіку власних назв на фразеологічному рівні мови. На прикладі чеської мови автор ілюструє особливі ономастичні і загальномовні функції власних назв у складі фразеологічних одиниць, як-от культурно-інформативну, соціально-інформативну, вказівну, експресивну.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, власні назви, чеська мова, ономастичні і загальномовні функції, екстралінгвістична інформація, експресивна функція.

В статье рассмотрена функциональная и языковая специфика собственных имён на фразеологическом уровне языка. На примере чешского языка автор иллюстрирует особые ономастических и общезыковые функции имён собственных в составе фразеологических единиц (культурно-информативную, социально-информативную, указательную, экспрессивную).

Ключевые слова: фразеологические единицы, имена собственные, чешский язык, ономастические и общезыковые функции, экстралингвистическая информация, экспрессивная функция.

The article examines the functional and linguistic specification of the proper names on the phraseological level of language. On the example of Czech author illustrates the specific onomastic and general language functions of proper names as part of phraseological units, such as cultural and informative, social and informative, demonstrative, expressive.

Key words: phraseological units, proper names, Czech language, onomastic and general language functions, extralinguistic information, expressive function.

Проблеми вивчення фразеології як системи є одним з важливих аспектів сучасної лінгвістичної науки. Постійно зростає інтерес до дослідження системних відношень у фразеології шляхом вивчення фразеологічного матеріалу згідно з визначеними семантичними групами. Група фразеологічних одиниць із компонентом-власною назвою виступає як мікросистема стосовно до фразеологічної системи мови в цілому.

Актуальність наукової систематизації фразеологічних одиниць української чи будь-якої іншої, в даному разі чеської мови, об'єднаних спільністю значення в окремі фразеосемантичні групи, з метою їхнього зіставного опису, не викликає сумнівів, оскільки подібні дослідження є невід'ємною частиною в загальному завданні вивчення системних зв'язків і відношень у мові.

Питання про значення власної назви цікавить вчених з античності – від моменту виділення стоїками власних назв у самостійний клас слів. У сучасній лінгвістиці питання статусу власних назв викликає чимало дискусійних питань, чому сприяють, зокрема, їх своєрідність, специфіка їхньої семантики.

Функціональна і мовна специфіка власних назв зумовлює необхідність розгляду особливостей вияву семантичної природи власної назви на всіх рівнях мови – в тому числі і на фразеологічному. Як відомо, зі словами, що піддаються фразеологізації, відбуваються складні семантичні зрушення. Природу компонента в сучасній фразеології розуміють неоднозначно. Одні вчені вважають компоненти фразеологічної одиниці словами, інші повністю відмовляють їм у семантичності. З огляду на це досить актуальним є аналіз функціонування в складі фразеологізму власної назви – одиниці, що не має значення на рівні мови.

Отож, власні назви виконують як особливі ономастичні, так і загальномовні функції. Основною ономастичною функцією є культурно-інформативна, яка відображає екстралінгвістичну інформацію про конкретний денотат. Вона посідає перше місце серед інших функцій і в кількісному відношенні – більше половини загальної кількості власних назв виконують у складі фразеологічних одиниць функцію носія культурно-історичної інформації.

До числа назв, які виконують цю функцію, входять: власні назви язичницьких богів; назви народних свят; імена легендарних героїв; імена персонажів казок; творів тої чи іншої літератури; імена історичних особистостей; топоніми, а також урбаноніми, хрононіми і зооніми. Культурно-інформативна функція зумовлена генезою цих імен, їх зв'язком з відомими особистостями, реаліями, містами, історичними подіями. Цю функцію, як правило, виконують також власні назви біблійного й античного походження.

Дані власні імена у складі фразеологічних одиниць втрачають здатність позначати одиничне, починають узагальнювати, виражаючи певні якості денотату. Наповнюючись апелятивним змістом, вони максимально наближаються до загальних назв. Власна назва-компонент фразеологізму може конотувати цілий комплекс рис і якостей, стаючи поліконотативною. Функціональна близькість даних імен до апелятивів підтверджується утворенням синонімічних рядів і антонімічних пар, також словотворчою активністю власних назв і виникненням рівнозначних апелятивів.

Конотації власних назв у складі фразеологічних одиниць даної групи зумовлені екстралінгвістичною інформацією, пов'язаною з денотатом, і контекстом фразеологізму. Тісний зв'язок імені з об'єктом, що називається, найбільш яскраво відображений у фразеологічних одиницях з міфологічними іменами. Розповідаючи про легендарних героїв, описуючи особливості чеських міст чи замків, ці фразеологізми створюють неповторний національний колорит.

Втрата фонових знань про денотат, звичайно, веде до архаїзації фразеологічних одиниць. Однак нерідко фразеологізм піддається повторній етимологізації на основі правдивих або хибних асоціацій ономастичного компонента з іншими лексемами мови.

Власна назва, набуваючи у складі фразеологічних одиниць різноманітних конотацій, не втрачає формальних ознак, властивих назвам. Протиріччя між значенням і формою створює напругу, необхідну для функціонування

ня фразеологізмів. Велика частина даних фразеологічних одиниць носить книжний або нейтральний характер. Яскраву експресію створюють міфологічні власні назви, позначені приналежністю до високого стилю, при використанні їх у “раптовому” контексті розмовних фразеологічних одиниць. Зміна конотації запозичених власних назв у фразеологічних одиницях, що виникли на чеському національному ґрунті, тягне за собою зміни їхньої стилістичної характеристики.

Другою екстралінгвістичною функцією власних назв у складі фразеологічних одиниць є соціально-інформативна функція, яка властива широко розповсюдженим чеським іменам. Власні назви, що отримали на певному етапі розвитку суспільства знижену соціальну характеристику, існують у всіх європейських мовах (пор. укр. Іван, англ. Jack, нім. Hans). Багато з цих власних назв отримали негативну соціальну оцінку ще до фразеологізації в силу дії багатьох соціальних, психолінгвістичних та інших факторів, вивчення яких є одним з найважливіших завдань ономастики.

В Чехії, наприклад, колись існувала соціальна диференціація власних назв – розподіл на “міські” і “сільські” імена. Виражена, проте, вона була не надто сильно, оскільки існувала досить велика група імен, що давалися як панам, так і селянам (Jan, Mikuláš, Katarina, Anna та ін.). Слід підкреслити, що ці найбільш розповсюджені (частотні) власні назви проявляють найбільшу активність у фразеоутворенні. Мабуть, говорячи про чеські власні назви, ми не можемо однозначно стверджувати, що знижена соціальна характеристика цих імен обумовлена тільки їхньою становою диференціацією. Дані проведеного кількісного аналізу показують, що більшість фразеологічних одиниць даної групи містять не повну, а гіпокористичну власну назву. Таким чином низькій соціальній оцінці піддавалася перш за все гіпокористична форма власних назв, що розповсюджена в нижчих прошарках суспільства. Така назва ставала показником соціальної належності носія, його “соціальної легалізації”. Пор.: *sklebí se jako Mikeš / Kuba na jelito* (він посміхається, як Мікеш / Куба на кров’янку) – “він по-дурному посміхається”; *jsem z toho Matěj / Jan, Janek, Honza, Franta* (я від цього Матеї / Ян, Янек, Гонза, Франта) – “я не розумію цього, в мене голова йде обертом від цього” та інші. Однакові конотації (наприклад, “глупота” – у вищезгаданих власних назвах) дають можливість взаємно замінювати дані власні назви, що свідчить про втрату назвами індивідуальності, конкретності й інших ознак, притаманних ономастичній лексиці. Багато власних назв даної групи переходять в розряд апелятивів. Показником їх “загальності” служить також активна участь в утворенні інших частин мови.

Соціальну характеристику отримують не тільки власні імена, а й поширені чеські прізвиська, що мають, як правило, прозору внутрішню форму, що вказує на їхнє походження від прізвиськ, пор.: *mele jako stará Vomáčková* (плете, як стара Вомачкова) – “верзе дурниці” (*omáčka* – підлива). В дану групу входять також розповсюджені топоніми – назви міст і сіл. Так, в середні віки в Чехії було засновано багато селищ, мешканці яких на деякий час (*lhota*) звільнялись від податків. *Lhota* стала символом сільської відсталості, інерції й глупоти.

Отже, причини, що сприяють переосмисленню тієї чи іншої частотної назви, є дуже різноманітними: це і поширеність власних назв, і станові співвіднесеність гіпокористичної форми назви, і психолінгвістичне сприйняття власних назв. Важливу роль у формуванні конотації власної назви відіграють не тільки екстралінгвістичні, але й інтралінгвістичні чинники – особливі асоціації, які в носіїв мови виникають під впливом фонетичного вигляду назви, її внутрішньої форми та інших показників.

Вказівна, або дейктична функція відображає важливе значення власних назв у мові і мовленні – ідентифікацію, розрізнення, виділення з ряду. Власні назви, що виконують цю функцію, не називають якості конкретного денотата (пор.: *běhat od Havla k Pavlovi* – “бігати від одного до другого”), на його віддаленість від того, хто говорить (*za groš by blechu až do Vídně hnal* (за гріш він би блоху до самого Відня гнав)) – “він дуже скупий” тощо. Власні назви, що виконують вказівну функцію, повністю втрачають дейктичну співвіднесеність з денотатом, є вираженням вищого ступеня абстрактивності власних назв. Функція таких назв наближається до функції займенників або формальних слів-часток, значення яких повністю визначається контекстом.

Фразеологічні одиниці будь-якої мови можуть відображати не лише історію, культуру і традиції народу, але й складну гаму емоцій та оцінок. Яскраво вираженою експресією вирізняються фразеологічні одиниці, які завдяки своїй здатності якісно перетворюватися в складі фразеологічних одиниць відіграють важливу роль у визначенні її експресивних та емоційних характеристик. Експресія власних назв у фразеології обумовлюється перш за все специфікою власних назв як особливого мовного знака, його семантичною спустошеністю на рівні мови і апелятивною “наповненістю” в складі фразеологічної одиниці. Експресія – обов’язковий показник функціонування власних назв на фразеологічному рівні.

Існують фразеологічні одиниці, в яких експресивна функція є єдиною. Вона притаманна групі вигуків фразеологічних одиниць, у складі яких є власні назви. Найбільш поширеними є вигуківі фразеологічні одиниці з власними назвами *Ježíš, Maria, Josef, Jan*, пор. *Ježíš Maria! pro rana Jana*. Якщо вживання біблійних та євангельських власних назв мотивоване церковною традицією, то функціонування поширених чеських власних назв у фразеологічних одиницях вигуківого й прислівникового характеру неможливо пояснити з точки зору синхронії, пор.: *to ti Vena pisk* (це тобі Вена свиснув) – “природно, звичайно”; *můj ty Tondo kolenatý!* – “Боже мій, Господи!”

Власні назви, що виконують функцію слів-інтенсифікаторів, не змінюють семантики фразеологізму, обмежуються лише експресивністю. В експресивній функції можуть виступати також власні назви, що змінили функцію у складі фразеологізму. Вступаючи у синонімічні відносини з іншими фразеологічними одиницями, ономастичні фразеологізми піддаються певному їхньому впливу. Так, у деяких випадках семантичне навантаження переноситься на неонамастичний компонент, забезпечуючи в такий спосіб факультативність власних назв. Це не означає випадання власного імені зі складу фразеологічної одиниці, але призводить до зміни його функції. Процес перерозподілу смислових акцентів відбувся, наприклад, з фразеологізмом *jít jako královna ze Saby* (йти, як цариця Шеви) – “йти гордо”. Опорним словом фразеологізму став компонент *královna* (пор. *jít jako královna*). Власна назва трансформує функцію повідомлення екстралінгвістичної інформації в експресивну функцію.

Таким чином експресивна функція може стати основною функцією власних назв у певній групі фразеологічних одиниць. Значення ономастичного компонента в таких фразеологізмах зводиться до вираження емоцій або посилення іронічного забарвлення фразеологічної одиниці.

У складі каламбурних фразеологізмів власні назви виконують образно-експресивну функцію. Каламбури, або мовні жарти, з власними назвами відрізняються специфікою механізму створення комічного ефекту. Ономастичний каламбур будується на обігруванні власної назви, яка створює яскравий образ. В ролі основних каламбурних фразеологічних одиниць можуть виступати власні імена, прізвища, імена вигаданих святих, топоніми тощо. Пор.: *bere ho Klimeš* (бере його Клімеш) – “він дрімає” (пор. *klimat* – дрімати); *shovat pro stryčka Příhodu* (кухварити для дядечка Випадку) – “кухварити про всяк випадок” (*příhoda* – випадок); *na svatého Dyndy* (в день святого Динди) – “ніколи”; *žepich z Drážďan a ne od Berouna* (наречений із Дрездена, а не з Бероуна) – “він не думає женитися” (*draždit* – дражнити, *brát* – брати).

Образність зумовлює високу експресивність даних фразеологічних одиниць. Що більш відоме ім'я, то вища експресивність фразеологізму.

Отож, власним назвам у складі чеської фразеології властиві як екстра-, так й інтралінгвістичні функції. Варто зазначити, що між функціями власних назв часто-густо немає чітких меж. Для більшості власних імен-компонентів фразеологізмів властива культурно-інформативна функція, що є, як правило, домінуючою. Однак одночасно ці назви виконують також інші функції: надають фразеологізму образності, конкретності, підвищують його експресивність. Щодо інтралінгвістики, то деякі власні назви у складі фразеологізмів викликають у пам'яті носіїв мови культурно-історичні ремінісценції, чим сприяють створенню яскравого образу й особливої експресії.

Література:

1. Москаленко Н. А. Фразеологізми антропонімічного походження в українській мові / Москаленко Н. А. – К. : Наукова думка, 1969. – 127 с.
2. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови / Скрипник Л. Г. – К. : Наукова думка, 1973. – 237 с.
3. Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови / Удовиченко Г. М. – К. : Довіра, 1984. – 758 с.
4. Назаренко Л. Ю. Чешская компаративная фразеология: структура, семантика, функции / Назаренко Л. Ю. – К. : Основи, 1989. – 95 с.
5. Степанова Л. И. Фразеологические единицы с именами собственными (на материале чешского языка) / Степанова Л. И. – Ленинград: Вече, 1985. – 68 с.
6. Večka J. V. Slovník synonymů a frazeologizmů. – Praha, 1982.
7. Rossica Olomucensia XXXVI (za rok 1997). Ročenka katedry slavistiky na filozofické fakultě univerzity Palackého. – Olomouc, 1998.
8. Slovník české frazeologie a idiomatiky (Přirovnání). – Praha: Academia, 1983.
9. Stanisław Skorupka. Słownik frazeologiczny języka polskiego. – Warszawa: Wiedza powszechna, 1974.
10. Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej II [pod redakcją M. Basaja i D. Rytel]. – Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1985.

Качмар О. Ю.,
Закарпатський державний університет, м. Ужгород

СУЧАСНІ НАПРЯМИ Й МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ "MANAGEMENT"

У статті розглядаються сучасні напрями й методи дослідження концепту "management" в американській лінгвокультурі. Проаналізовано основні підходи до вивчення його структури та змісту. Робиться висновок про те, що запропонований комплексний аналіз дає змогу отримати відносно достовірне уявлення про сутність, яка стоїть за досліджуваним концептом.

Ключові слова: концепт, лінгвокультурний, лінгвокогнітивний, концептуальний аналіз, структура.

В статье рассматриваются современные направления и методы исследования концепта "management" в американской лингвокультуре. Проанализированы основные подходы к изучению его структуры и содержания. Делается вывод о том, что представленный комплексный анализ дает возможность получить относительно достоверное представление о сущности, стоящей за исследуемым концептом.

Ключевые слова: концепт, лингвокультурный, лингвокогнитивный, концептуальный анализ, структура.

The article deals with the modern trends and methods of investigation of the concept "management" in American linguoculture. The main approaches (linguocultural and linguocognitive) to its structure and content are analyzed in it. Conclusion is made, that complex analysis gives the possibility of having a relatively reliable idea about the essence underlying the concept under study.

Key words: concept, linguocultural, linguocognitive, conceptual analysis, structure.

У центрі уваги сучасних лінгвістичних досліджень перебуває вербальний образ світу, сформований у свідомості носіїв певної мови, а культурологічна орієнтація стає провідним напрямом праць із когнітивної семантики [13, с. 21]. Ідеї щодо вивчення лінгвокультурології у плані її взаємозв'язків із такими сутностями, як менталітет, міфологія, звичаї, повір'я і традиції носіїв мови є надзвичайно важливими і знаходять утілення в таких лінгвоментальних феноменах, як концепт і концептосфера, осмисленню яких присвячено праці цілої низки вчених [1; 2; 3; 8; 9; 12; 13; 18; 20; 21]. За останні роки помітно зріс обсяг концептуальних досліджень як у лінгвокультурологічному [1; 2; 3; 8; 9; 12; 13; 18; 20], так і лінгвокогнітивному напрямках [7; 10; 11; 14; 16; 17; 21], першочергове завдання яких – привернути увагу дослідників до обґрунтування необхідності вдосконалення шляхів і методів їх проведення [15, с. 4]. Якщо загальні принципи концептуального аналізу вже сформульовано у зазначених вище працях, то конкретні методики дослідження фактичного матеріалу певного концепту ще потребують детального вивчення. Саме факт відсутності чітко визначених методів та прийомів виявлення й опису конкретних концептів, до яких належить і "management", зумовлює **актуальність** дослідження, якому присвячена стаття.

Концепт "management" в американській лінгвокультурі – це соціально маркований вербалізований смисл, характерний для управлінської сфери спілкування, що чітко регламентує дотримання умов субординації та виконавчої дисципліни. Ставлення до управлінської діяльності та організації трудових взаємин є однією з найважливіших характеристик буття, що знаходить множинне й варіативне відображення в мові та культурі; однак вони дотепер ще не знайшли адекватного висвітлення на сторінках ні вітчизняної, ні зарубіжної лінгвістичної літератури.

Мета статті – описати основні напрями й методи дослідження концепту "management" в американській лінгвокультурі. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) розглянути лінгвокультурологічний та лінгвокогнітивний підходи до дослідження концептів;
- 2) описати основні дослідницькі прийоми у межах зазначених підходів;
- 3) визначити методику аналізу концепту "management" для виявлення його сутнісних характеристик.

Аналіз концепту – це спеціальні дослідницькі процедури тлумачення значення його імені та наближених до нього позначень [9, с. 92]. У межах нашого концептуального дослідження особливої уваги заслуговують такі підходи:

- **Лінгвокультурологічний підхід** [1; 2; 3; 8; 9; 12; 13; 18; 20] зосереджений на уявленні про концепт як компонент національної концептосфери, основну одиницю ментальності, світоспоглядання у категоріях і формах рідної мови. До методів лінгвокультурології традиційно відносять усю сукупність аналітичних прийомів, операцій та процедур, що використовуються під час аналізу взаємозв'язку мови та культури. Ці методи поділяються на лінгвістичні, культурологічні та соціологічні.

Одним із поширених методів лінгвокультурології є такий тип аналізу концепту, який уможливує не тільки дешифрування імпліцитних культурних кодів та уявлень про світ, що міститься у мові, а й дослідження різноманітних способів їх вираження у лінгвальних структурах. Свідомість не просто дублює за допомогою мовних засобів відображувану реальність, а виділяє у ній важливі для суб'єкта ознаки й властивості, конституюючи їх у реальні узагальнені моделі дійсності [19, с. 249]. Зазначений тип концептуального аналізу передбачає вивчення смислової структури й прагматики окремого слова, що розглядається як культурне явище з власною етимологією. Для створення лінгвокультурологічного портрету слова необхідно не тільки описати історію його вживання та інтерпретації. Зіставлення етимологічного значення, семантики і прагматики слова повинно розкрити глибинні процеси, що відбуваються всередині нього; з іншого боку, зіставлення "розкритого" механізму породження слова з реальними значеннями і тлумаченнями надає змогу простежити особливості мислення, світовідчуття людини, особливості формування й розвитку культури [4, с. 214]. Звідси випливає, що лінгвокультурологічний аналіз концепту включає структуруацію, схематизацію та культурологічний опис його складових елементів.

Оскільки концепт не виникає безпосередньо зі значення слова, а є результатом зіткнення словникового значен-

ня з особистим і суспільним досвідом людини [12, с. 3-9], то концептуальний аналіз повинен спиратися не тільки на мовні дані, а й широко залучати історико-культурні надбання мовної спільноти.

• **Когнітивний підхід** [7;10; 11; 14; 16; 17; 21].

Актуальне завдання когнітивної лінгвістики полягає у розробленні поетапної методології концептуального аналізу, який, спираючись на власне мовні факти й лінгвістичні методи, надавав би інформацію, що розкриває вербалізовані концепти. Мета лінгвокогнітивного дослідження – вивчення значень усіх слів та виразів, що об'єктивують концепт у національній мові, а також систематизація того, що репрезентує цей концепт (семантичне, лексико-семантичне, лексико-граматичне та синтаксичне поле). Необхідну інформацію про концепти лінгвістам-когнітологам дає вивчення таких мовних засобів, як семантична структура слова, парадигматика, синтагматика та етимологія слова, дериваційна мережа слова, реалізація ключових слів-експлікаторів концепту, їхня частотність. Основними прийомами лінгвокогнітивного опису концептів через аналіз мовних даних є:

- визначення ключового слова, що представляє концепт у мові, базових мовних репрезентацій концепту (“іменні” заданого концепту);
- побудова та аналіз семантики ключового слова, що вербалізує концепт у мові (аналіз словникових тлумачень у словниках різних типів);
- аналіз лексичної сполучуваності ключового слова, щоб виявити важливі риси відповідного концепту;
- вивчення багатозначності слова у процесі розвитку: аналіз черговості появи нових значень слова дає змогу встановити визначальні риси досліджуваного концепту;
- побудова лексико-фразеологічного поля ключового слова: аналіз синонімів та антонімів ключового слова, визначення його гіпероніма та співгіпонімів;
- побудова та вивчення дериваційного поля ключової лексеми;
- побудова лексико-граматичного поля ключового слова;
- застосування експериментальних методик (цей прийом запозичений від психолінгвістів, для яких експериментальні методи є ключовими);
- аналіз паремій та афоризмів, у які входить ключове слово або оцінка названого концепту, навіть якщо власне ім'я концепту відсутнє (цей прийом добре показує народне осмислення певного явища);
- аналіз усного, розмовного слововживання;
- опис концепту як набору ознак, необхідних і достатніх для включення його у певний логічно обґрунтований клас.

Очевидно, що чим більше методів і прийомів застосовує дослідник, тим більшу кількість ознак концепту він виявить, тим ближчою до істини буде побудована ним модель концепту. При цьому лінгвісти-когнітологи також визнають, що будь-яке уявлення про зміст концепту у свідомості носіїв мови, отримане під час аналізу всієї сукупності мовних засобів вираження концепту у текстах, де розкривається його зміст, не можна вважати повним, оскільки жоден концепт не відображається у мовленні повністю внаслідок того, що:

- концепт – результат індивідуального пізнання, узагальнення, категоризації, а індивідуальне завжди потребує комплексу засобів для свого повного вираження;
- концепт – це велика за обсягом змісту одиниця, повністю виразити яку неможливо;
- жоден дослідник у процесі проведення лінгвістичного аналізу не може виявити й зафіксувати, а потім проаналізувати повністю всі засоби мовної та мовленнєвої репрезентації концепту, обов'язково щось залишається неврахованим.

Підсумком лінгвокогнітивного дослідження повинна бути когнітивна репрезентація отриманих лінгвістичних результатів, що передбачає моделювання структури концепту за результатами опису його мовної об'єктивації. Запропонована методика здійснює когнітивне узагальнення результатів лінгвістичного опису мовних засобів, що вербалізують концепт: факти мовної свідомості, виявлені різними лінгвістичними і психологічними методами, узагальнюються та інтерпретуються як факти когнітивної свідомості. Результатами когнітивної інтерпретації є:

- опис структури концепту, тобто, когнітивних пластів, їхніх когнітивних секторів та когнітивних ознак, що їх утворюють;
- ядрово-периферійне впорядкування пластів концепту;
- опис інтерпретаційного поля як сукупності концептуальних (ментальних та оцінних) стереотипів, тверджень, що випливають із розуміння та інтерпретації концепту свідомістю народу [17, с. 58-72].

За самою логікою наукових пошуків об'єкт дослідження визначає методи його аналізу. Тому вважаємо цілком виправданим застосування комплексного концептуального аналізу для вивчення структури й змісту концепту “management”, що базується на поглибленому та цілеспрямованому аналізі мовної інтуїції мовців, яка, однак, не є суб'єктивною, адже більша частина семантичної інформації приблизно однаково представлена у свідомості різних носіїв мови. Для того, щоб описати семантику слова, тобто його відповідний образ, потрібно дослідити мовну свідомість комунікантів, а не зовнішній світ, у якому є реальні об'єкти, а не їхні образи [1, с. 349]. У такому підході важливим є спосіб отримання інформації, оскільки концептуальними вважаються знання, отримані з власного досвіду суспільства чи окремої людини. Якщо семантичний аналіз пов'язаний із тлумаченням слів, то концептуальний – із знаннями про навколишній світ. Тут важливо підкреслити, що уявлення про зовнішній світ, якими володіє мовна спільнота або окремі її представники, відповідають наявному рівню, що склався у представників певного етносу.

У проведенні концептуального аналізу ми спираємося на ословлені дані мислення, що визначаються мовними факторами. Тому концептуальний аналіз фактичного мовного матеріалу має два напрямки: 1) від мови до думки, коли через дослідження мовних даних реконструюються структури мислення та 2) від думки до мови, коли у концептуальному плані досліджується сама мова [11, с. 26]. Когнітивна лінгвістика з'ясовує способи ословлення думки й, у зворотному напрямі, осмислює мовний знак [6, с. 145]. При цьому розгляд семантики мовних одиниць

у когнітивному аспекті дає змогу наблизитися до розв'язання проблем, пов'язаних зі структурами представлення знання у мові та мисленні [5, с. 128]. Основними особливостями зазначеного двостороннього аналізу концептів є: 1) високий ступінь абстрагування понятійних одиниць, яку фігурують в аналізі, оперування узагальненими концептами; 2) аранжування компонентів, виділених під час аналізу, у складі певної концептуальної структури [7, с. 83; 6, с. 147-148]. Звідси випливає, що проведення наукового аналізу вербалізованого концепту "management" передбачає: а) інвентаризацію його складників шляхом узагальнення семантики слів, які його об'єктивують; б) поєднання інвентаризації виділених конститuentів з їхнім аранжуванням.

Відповідно до викладеного вище, аналіз фактичного матеріалу, відібраний для нашого дослідження, планується здійснювати у кілька етапів:

1) виявлення **понятійного компонента** концепту "management" шляхом вивчення семантичної структури лексеми *management*. Опис специфіки, характерної для її семантичної структури, спирається на фіксацію значення цього слова у сучасних англійських тлумачних словниках та застосуванні прийому *уніфікації дефініцій*, суть якого полягає у формулюванні загального значення слова на базі отриманих словникових даних відносно лексеми *management*;

2) характеристика **образного складника** – аналіз лексичної сполучуваності ключових слів досліджуваного концепту уможливує виявлення ознак, які об'єктивують наявні знання та асоціації у свідомості людини щодо суб'єктів та змісту управлінської діяльності. Емпіричним матеріалом на цьому етапі дослідження слугують текстові фрагменти, що містять споріднені лексеми: *management, manager, to manage, managerial, managed, managing*, відібрані методом суцільної вибірки зі спеціальних оригінальних текстів із менеджменту в американській лінгвокультурі. Мовленнєві смисли цих лексем виявляються за допомогою контекстуального аналізу, що розкриває специфіку образного складника концепту;

3) опис **ціннісного аспекту** досліджуваного концепту уможливується шляхом дослідження концептуальної метафоричності стратегій і тактик, що застосовуються в управлінській практиці;

4) специфіка **вербальної реалізації концепту "management"** установлюється шляхом широкого залучення до дискурсивного аналізу текстів, а не лише дефініцій із лексикографічних джерел. Дискурс як "конкретна комунікативна подія, що фіксується у письмових текстах і в усному мовленні, здійснювана у певному когнітивно й типологічно зумовленому комунікативному просторі" [22, с. 14-16], може досліджуватися з позицій мікроаналізу, що спрямований на моделювання комунікативної події, тобто аналіз конкретного тексту чи його фрагмента [23, с. 25-26].

5) репрезентація істотних ознак концепту "management", що зумовлюють специфіку типів комунікацій в американському управлінському дискурсі (наприклад, особливості мовного аспекту явища субординації у розмові підлеглого з керівником та ін.).

Підсумовуючи сказане, доходимо **висновків** про те, що:

1) дослідження трьохкомпонентної структури концепту "management", що включає образний, понятійний та ціннісний складники, веде до найбільш повного розкриття й опису його змісту;

2) комплексний аналіз концепту "management" передбачає проходження п'ять послідовних етапів, на кожному з яких повинні застосовуватися відповідні методи та прийоми дослідження (аналіз та уніфікація дефініцій, аналіз лексичної сполучуваності ключової лексеми, контекстуальний та дискурсивний аналіз, метод моделювання та дослідження концептуальної метафори);

3) найбільш достовірні відомості про понятійну та образну специфіку досліджуваного концепту можна отримати у лінгвокогнітивному підході до його аналізу, а його місце в національній концептосфері та роль у свідомості її носіїв розкривається у лінгвокультурологічному, що висвітлює найхарактерніші ознаки американської лінгвокультури;

4) оскільки ціннісний компонент є найсуттєвішим для лінгвокультурного концепту, найбільш перспективним видається нам поєднання обох зазначених вище напрямів дослідження. Саме такий підхід і покладено в основу нашого дослідження, що уможливує отримання достовірного уявлення про сутність, яка стоїть за концептом "management" в американській лінгвокультурі.

Беручи до уваги той факт, що доступом до аналізу концепту може бути як одиниця мови, так і мовлення, які інтегрують у собі індивідуальне й соціокультурне світосприйняття, перспективою подальшого дослідження нам видається проведення концептуального дослідження базових особливостей управлінського дискурсу, притаманного концепту "management".

Література:

1. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков : [пер. с англ.] / А. Вежбицкая. – М. : Школа "ЯРК", 1999. – 780 с.
2. Воркачев С.Г. Методологические основания лингвоконцептологии / С.Г. Воркачев // Теоретическая и прикладная лингвистика. Межвузовский сб. научн. тр. Вып.3. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 2002. – С.79-95.
3. Воробьев В. В. Лингвокультурология (теория и методы) / В. В. Воробьев. – М.: РУДН, 1997. – 331 с.
4. Гофман О. В. К вопросу о методе концептуального анализа / О.В. Гофман // Картина мира: модели, методы, концепты. – Томск: Изд-во ТГУ, 2001. – С.213-217.
5. Жаботинская С. А. Структуры представления знаний в концепте числового имени / С. А. Жаботинская // Язык и структуры представления знаний: Сборник научно-аналитических обзоров. – М.: РАН ИНИОН, 1992. – С. 124-149.
6. Жаботинская С. А. Теории номинации: когнитивный ракурс / С. А. Жаботинская // Вестник МГУ. – 2003. – Вып. 478. Лексика в разных типах дискурса. – С. 145-164.
7. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ языка: фреймворк-сети / С.А. Жаботинская // Мова : Науково-теоретичний часопис з мовознавства. Проблеми прикладної лінгвістики. – Одеса : Астропринт. – 2004. – Вип. 9. – С. 81-92.

8. Усман В.Г. Концепт в культурологическом аспекте / В.Г. Зусман // Межкультурная коммуникация: Учебное пособие. – Н. Новгород: Деком, 2001. – С. 38-53.
9. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. Волгоград: Перемена, 2002. – 477с.
10. Кубрякова Е. С. Об одном фрагменте концептуального анализа слова память / Е. С. Кубрякова // Логический анализ языка. Культурные концепты. – М.: Наука, 1991. – С. 85-89.
11. Кубрякова Е. С. Проблемы представления знаний в современной науке и роль лингвистики в решении этих проблем / Е. С. Кубрякова // Язык и структуры представления знаний: Сборник научно-аналитических обзоров. – М.: РАН ИНИОН, 1992. – С. 4-38.
12. Лихачёв Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. – М.: Наука, 1993. – Т. 52. – № 1. – С. 3-9.
13. Маслова В. А. Лингвокультурология. Учебное пособие / В. А. Маслова. – М.: Академия, 2004. – 208с.
14. Пименова М.В. Проблемы когнитивной лингвистики и концептуальных исследований на современном этапе // Ментальность и язык / М.В. Пименова. – Кемерово, 2006. – С.16-61.
15. Полюжин М. М. Сучасні методи концептуального аналізу / М. М. Полюжин // Проблеми романо-германської філології. Збірник наук. праць. – Ужгород: В-во ЗакДУ, 2010. – С. 3-10.
16. Попова З. Д., Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова., И. А. Стернин. – Воронеж: Истоки, 2001. – 191 с.
17. Рудакова А. В. Когнитология и когнитивная лингвистика / А. В. Рудакова. – Воронеж: Истоки, 2004. – 80 с.
18. Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как системное образование / Г. Г. Слышкин // Вестник ВГУ. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2004. – № 1. – С. 29-34.
19. Смирнова О. М. К вопросу о методологии описания концептов / О. М. Смирнова // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского, 2009. – № 3. – С. 247-253.
20. Степанов Ю. С. Концепт / Ю. С. Степанов // Словарь русской культуры: опыт исследования. – М.: Школа “Языки русской культуры”. – 1997. – С. 43-83.
21. Стернин И. А. Методика исследования структуры концепта / И. А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж: ВГУ, 2001. – С. 58-65.
22. Чернявская В.Е. Дискурс как объект лингвистических исследований // Текст и дискурс. Проблемы экономического дискурса. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. Гос. Ун-та экономики и финансов, 2001. – С. 11-21.
23. Шевченко І. С. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: Монографія / Л. Р. Безугла, Є. В. Бондаренко, П. М. Донець, А. П. Мартинюк, О. І. Морозова, В. Г. Пасинок, Л. С. Піхтовнікова, Л. В. Солошук, І. Є. Фролова, С. О. Швачко, І. С. Шевченко. – Харків: Константа, 2005. – 356с.

Кирилюк С. В.,
МНУ ім. В.О. Сухомлинського, м. Миколаїв

СЕМАНТИЧНИЙ РУХ ЛЕКСЕМИ DER WEG

Статтю присвячено семантико-етимологічному дослідженню лексеми *der Weg* та визначенню первинних понятійних ознак, що знаходяться в підґрунті концепту ДОРОГА.

Ключові слова: концепт, семантична ємкість, сема, ядерні семантичні компоненти.

Статья посвящена семантико-этимологическому исследованию лексемы *der Weg* и определению первичных понятийных признаков, которые лежат в основе концепта ДОРОГА.

Ключевые слова: концепт, семантическая ёмкость, сема, ядерные семантические компоненты.

The article focuses on semantic-etymological study of lexeme "the way". The primary characteristic of the concept WAY are determined.

Key words: concept, semantic volume, seme, core semantic components.

До основних завдань когнітивної лінгвістики належить дослідження мови як когнітивного механізму, що дає можливість на основі єдиного концептуального базису ефективно поєднувати як лінгвістичні, так і екстралінгвістичні (фонові) знання про світ, а також різні комунікативні фактори [6, с. 72]. Когнітивний підхід дозволяє виявити моделювання концептів та встановлення особливостей їх мовної репрезентації.

Концепт ДОРОГА являє собою універсали світової культури і належить до числа тих базових елементів культури, що мають загальний характер, і таким чином, виступають важливішими елементами картини світу [1, с. 3]. Трансформований у казку міф доніс до нас певні архаїчні уявлення про образ дороги. В уявленні стародавніх людей дорога – це ритуально та сакрально значущий локус, що має багатозначну символіку та функції. Дорога співвідноситься з життєвим шляхом, вона – місце, де визначається доля, вдача людини, різновид межі між своїм та чужим простором. Складна семантика концепту ДОРОГА в міфологічній традиції знайшла відображення і в народній казці, яка зберігає міфологічне звучання мотиву дороги.

Актуальність даного дослідження пояснюється можливістю розкрити траєкторію семантичного руху лексеми *der Weg* та зрозуміти специфіку даного концепту в культурі німецького народу. На доцільності використання даних етимології для з'ясування проблем розвитку понять наголошує Т.А. Харитонова в своїй монографії "Джерела філософської термінології", яка зазначає, що етимологічне дослідження лексичних одиниць з філософсько-категоріальними значеннями дозволяє розкрити початкові етапи формування тих або інших філософських категорій [7, с. 5].

Етимологічний словник германських мов робить посилання на германський корінь *weg- wag -wæg* "шлях", "колихатися" від якого походить зафіксована в сучасній німецькій мові лексема *der Weg*. Походження слова *der Weg* простежується від свн. *weg, wec*, днв. *wec* і далі від прагерманської форми **wega, *wegaz*, що передбачає вихідне значення даної лексеми. Ще раніше відзначається існування індоєвропейського кореня *uegh-*, дериват якого зафіксований в германських мовах *-*wegh-* [5, с. 588]. Наявність в семантичній структурі індоєвропейського кореня **uegh-* значення "рухатися" дає підстави реконструювати в якості вихідного значення даної лексеми "рух", "зміна положення". Німецький словник Якоба та Вільгельма Грімів зводить лексему *der Weg* < свн. *weg* до кореня, що лежить в основі дієслів *bewegen* та *wägen*, також зі значенням "рухатися", "везти", "тягнути" тощо [10]. Таким чином, "переміщення у просторі" можна кваліфікувати як первинну семантику слова, що досліджується. Генетично спорідненні слова сучасних та давніх германських мов утримують також базисну морфему **wegh-* зі значенням *tragen, bringen, fahren*: англійська *way*, давньоанглійська, давньосаксонська *weg*, нідерландська *weg*, давньоісландська *vegr*, готська *wigs* [5, с. 588].

Слід зазначити також, що фонетична структура лексеми *der Weg* зазнавала змін під час історичного розвитку. Ствердіння приголосного відноситься вже до пізнього середньовісньонімецького періоду. В 15-му сторіччі наявні ще випадки написання *wek* або *weck* поруч із переважним вживанням *weg*. Перехідний правопис *wegk* виявляється ще в поодиноких випадках до кінця 16-го сторіччя. В цей же час відкритий звук *e* – доволі часто позначається у алеманів через *ä* – *wäg*, позначення довготи звука через *ee* зазначається упродовж всього нововісньонімецького періоду [10]. Наявність такого правопису даної лексеми відзначає словник Штайнбаха та Фриша: *Weeg – der, plur. Weege – ich muss den rechten Weeg gehen; ein Weeg, den alle gehen; den Weeg durch ein fremdes Land; einen andern Weeg nehmen* [14, с. 953]. Правопис *Weeg* простежується також і в драмі Шиллера "Розбійники": "Halt! was liegt hier im Weeg? Zündet hieher" [13, с. 202].

Зміст лексеми *der Weg* не втратив зв'язок з початковим значенням та зазнав незначних змін на тлі семантики. Дана лексема використовувалася в германських мовах здебільшого в таких значеннях: відрізок простору, створений для руху; відстань, яку слід пройти для досягнення мети; подорож; направлення; засіб для досягнення мети; спосіб дії. Враховуючи переміщення у просторі як первинну семантику слова, в якості початкового значення можна було би кваліфікувати "ходіння, подорож". Але загальне розуміння даної лексеми надавало перевагу конкретному предметному значенню – шляху, відрізку простору, створеного для руху [10]. Переважання конкретно-просторових уявлень свідчать про сприйняття простору людиною як частини сфери суб'єкту, що є характерним для німецького етносу [9, с. 91]. Як зазначає В.Г. Гак, для того, щоб пізнати простір, достатньо відкрити очі, повернути голову, простягнути руки. Він організується навколо людини, яка ставить себе в центр макро- та мікрокосмосу. Це одна з перших реалій буття, яка сприймається й диференціюється людиною [3, с. 670]. Таким чином, у навколишньому світі, що сприймається нашими органами чуття, не існує процесів, які становлять собою

ізолювані явища. Ходіння або політ не можуть здійснюватися самі по собі, вони завжди пов'язані з предметом або живою істотою [12, с. 22]. Враховуючи вищезазначене, слід підкреслити, що вихідним значенням лексеми *der Weg* виступає безпосередньо предметне відображення – прокладений шлях, що впадає в вічі, та частина земляної поверхні, прямуючи якою можна досягти мети. Поєднання конкретизованого маркування простору з більш узагальненим значенням дії слугує виникненню значення “напрямок, відрізок шляху”, рухаючись по якому, можна дістатися того чи іншого місця. Дане значення актуалізує вже часовий відтінок шляху. Абстрактне сприйняття шляху утворює значення ‘*Gang, Reise*’ – “ходіння, подорож”.

Початкове значення лексеми *der Weg* вживалось насамперед як полярне поняття, що знаходилось по один бік зі *Straße* < свн. *strasze*, по інший з *Pfad* < свн. *pfad*, *Steig* < свн. *steig*, *Steg* < свн. *steg*, усуваючи значні відмінності даних лексем. Запозиченим словом *strasze* позначався шлях, штучно створений римлянами за допомогою кам'яного ґрунту, в той час як лексема *weg* вживалась для позначення ділянки земляної поверхні, що слугувала для руху людини самостійно або за допомогою інших засобів. Крім того, шлях, позначений словом *strasze*, мав бути значно ширшим. Поступове розширення значення лексеми *weg* зводить її до маркування проїжджої частини *strasze*, підтвердження чого слугує наявність в даний період слова *steinweg*. Дана лексема залишалася загальноживаною на позначення певної широкої дороги насамперед у словосполученнях: поряд із *königsstrasze* зазначається слово *königsweg*, поряд з *heerstrasze* знаходиться лексична одиниця *heerweg*. Поступове заміщення лексичної одиниці *weg* запозиченням *strasze* відбувається насамперед в містах, в той час як за межами населених пунктів залишається цілком вживаною лексема *weg*. Оскільки вербалізація шляху була пов'язана насамперед з його своєрідністю, зі специфікою його використання, заслуговують на увагу лексичні одиниці свн. періоду: *hohlweg*, *sackweg*, *hainweg* (*von einem lebendigen Zaun eingefasst*), *kirchweg*, *bauweg*, *brachweg*, *dungweg*, *jochweg*, *heuweg*, *triebweg*, *waldweg*, основне значення яких утримує лексема *der Weg* [10].

З іншого боку за семантичним складом до лексеми *der Weg* наближається лексична одиниця *der Pfad* зі значенням “путівець, гірська або лісова стежка, вузька стежка”. Характерною особливістю даного шляху є його незначна ширина (зазвичай 3 фути) і неможливість використання транспортних засобів. Відсутність значної різниці обох лексем пояснюється насамперед вживанням лексичної одиниці *weg* у давньоверхньонімецькій у тих же значеннях, що й *pfad*, та зафіксованого у словнику складного іменника *fuszweg* у 1387 році. Згодом словом *der Pfad* позначався лише вузький шлях, що був ледве позначений або утворений завдяки притоптуванню земляної поверхні. Таким чином, лексичні одиниці *die Straße* та *der Pfad* мають спільність семантичної структури, оскільки загальним, родовим поняттям для них виступає лексема *der Weg*:

STRASSE=STEINWEG PFAD=FUßWEG
WEG

На одному рівні з *der Pfad* по відношенню до лексеми *der Weg* знаходяться лексичні одиниці *der Steig*, *der Steg*, але тут слід виходити з інших первинних значень. Первісний зміст слова *der Steig* – це шлях, що вів угору, крутий та менш зручний, ніж дорога, що проходила по долу (через долину), але значно коротший і тому найкращий для подорожуючих. Оскільки такий шлях був вузьким і його можна було подолати лише пішки, синонімом даної лексичної одиниці виступала лексема *Pfad*. У свн. період лексична одиниця *steig* контрастувала часто з запозиченим словом *strasze* та в поєднанні з лексемою *weg* (*weg und steig*) виступала узагальненням різноманітних шляхів. Але значно частіше ніж вираз *weg und steig* вживалось словосполучення *weg und steg*, де слово *steg* спочатку позначало “міст”. Згодом під впливом самої структури, можливо, також лексеми *steig* лексична одиниця *steg* поступово наблизилось до лексеми *weg* та в поєднанні з нею позначала сукупність всіх шляхів, як в середині населеного пункту, так і за його межами.

Експлікуючи значення належності до місцевості, дана лексема характеризується конкретизованими поширювачами, які в цілому фіксують реально-фізичні властивості шляху:

- за можливістю використання (*gemeiner, offener, freier*);
- за якістю шляху (*gangbarer, gebahnter, ebener; enger, schmaler, breiter*);
- за якістю поверхні шляху (*grasiger, steiniger, sandiger, staubiger*).

Німецький словник Якоба та Вільгельма Грімів засвідчує також у слова *weg* значення “право на проїзд, прохід”. Проїзне мито включало в себе своєрідну систему зборів за право провозу товару та за проїзд великими дорогами, що охоронялися [10].

Як вже зазначалося, поєднання конкретизованого маркування простору з більш узагальненим значенням дії слугує виникненню значення “напрямок, відстань”, рухаючись по якому, можна дістатися того чи іншого місця. Слово *weg* вживалося для позначення як уторованих, так і не уторованих шляхів, не акцентуючи увагу на їх властивостях. Шлях в даному випадку проходив не тільки по земляній поверхні, а й по воді, повітрю, крізь тіло. Дане значення лексеми характеризується поширювачами *lang, groß, weit, fern* і актуалізує наявність часового аспекту як прояв єдиної категорії просторово-часової локалізації дії. В той же час лексема *weg* вживалася і як абстрактне поняття, і словосполучення *ein weiter weg* мало позначати не тільки тривалий відрізок шляху, а й сприйматися як довга подорож, де часовий аспект пов'язаний вже безпосередньо з рухом. В даному випадку лексема набуває деякий додатковий динамічний компонент. В 1662 році дане словосполучення фіксується вже в переносному значенні. Але лексема *weg* з давніх часів має цілий блок переносних та символічних значень. Збагачення семантики і фразеології даної лексеми пов'язано насамперед, на думку О.А. Черепанової, з християнською традицією і походить з греко-візантійської та іудейської давнини. Семантична ємкість лексеми *der Weg* особливо простежується в Новому Заповіті, де вона співвідноситься з життям людини, її поведінкою, ставленням до Бога і виступає еквівалентом цілого ряду давньоєврейських слів на позначення шляху. Біблія розповідає про різноманітні шляхи, які може перетинати людина, найважливіші серед яких “*breiter Weg*”, що веде до пекла, та “*schmaler Weg*”, що є дорогою до раю [8, с. 32].

Таким чином, накопичуючи різноманітні семи, шлях перетворюється в "клубок", який включає уявлення різних рівнів і "потрапивши в ментальний простір культури, стає духовним феноменом" [4, с. 27].

Слід зазначити, що дослідження семантики лексеми *der Weg* дозволило виявити її первинні понятійні ознаки, які знаходяться в підґрунті концепту ДОРОГА. Глумачення становлення даної лексеми, змісту її полісемантичної структури дає можливість сформулювати так звані "семантичні мости між значеннями" та виокремити такі ядерні семантичні компоненти: 'місце', 'напрямок', 'рух' та 'час' [2, с. 107]. Збагачення семантики лексеми пов'язано з фразеологізацією ряду конструкцій, що належить до перспектив подальшого дослідження.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Путь по дороге и бездорожью // Логический анализ языка. Языки динамического мира / Отв. ред. Н. Д. Арутюнова, И. Б. Шатуновский. – Дубна, 1999. – С. 3-17.
2. Бессонова Л. Е. Лексикографическое описание политических концептов // Слово и словарь. Vocabulum et vocabularium : сб. науч. тр. по лексикографии / отв. ред. Л. В. Рычкова [и др.]. – Гродно : ГрГУ, 2005. – С. 106-111.
3. Гак В. Г. Языковые преобразования. – М. : Школа "Языки русской культуры", 1998. – 768 с.
4. Гусева Е. В. Культурная единица "дорога": атрибутивно-семантические свойства. – АКД. – Нижний Новгород, 2001. – 33 с.
5. Левицкий В. В. Этимологический словарь германских языков. том I. – Винница : Нова Книга, 2010. – 616 с.
6. Сергеева Е. Н. Понятие концепта и аспекты его изучения в современной лингвистике. – Вестник ВЭГУ. – № 3(4). – 2009. – С. 72-85.
7. Харитонова Т. А. Джерела філософської термінології. – К. : Наукова думка, 1992. – 111 с.
8. Черепанова О. А. Путь и дорога в русской ментальности и древних текстах // Материалы XXVIII межвузовской научно-методической конференции. – СПб., 1999. – Вып. 7. – С. 29-34.
9. Шамне Н. Л. Семантика немецких глаголов движения и их русских эквивалентов в лингвокультурологическом освещении. – Волгоград : Издательство Волгоградского государственного университета, 2000. – 392 с.
10. Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm 33 B-de. – Leipzig: S. Hirzel, 1854-1960 – Band. 27, Sp. 2852-2931.
11. Goossens, Jan : Der Tonakzent in den südniederfränkischen Langvokalen von daa²g 'Tag', wee²g 'Weg', hoo²f 'Hof', laa²m 'lahm', hoo²l 'hohl' usw. Niederdeutsches Wort. Beiträge zur niederdeutschen Philologie. Band 49 (2009) – 321 S.
12. Leisi E. Der Wortinhalt. Seine Struktur im Deutschen und im Englischen. 2, erw. Aufl. Heidelberg, 1961.
13. Schiller F. : Die Räuber. Frankfurt und Leipzig: 1781. – 222 S.
14. Steinbach C.E. Vollständiges Deutsches Wörter-Buch Vel Lexicon Germanico-Latinum : M– Z (Tom 2).

Климків Є. М.,

Львівський національний університет ім. І. Франка

ФРАЗЕОЛОГІЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ “ВІРА” В БІБЛІЙНИХ ТЕКСТАХ

У статті розглянуто визначення поняття “концепт” та способи реалізації концепту “віра” засобами фразеологічних одиниць біблійного походження. Зроблено висновок про те, що в біблійній мовній картині світу акцентується активний компонент значення цього концепту, що свідчить про відмінність між біблійною та світською картинами світу.

Ключові слова: концепт, структура концепту, фразеологічна картина світу.

В статье рассматриваются определения понятия “концепт” и способы реализации концепта “вера” средствами фразеологических единиц библейского происхождения. Сделан вывод о том, что в библейской языковой картине мира акцентируется активный компонент значения этого концепта, что свидетельствует о различии между библейской и секулярной картинами мира.

Ключевые слова: концепт, структура концепта, фразеологическая картина мира.

The article focuses on the definition of “concept” and methods of realization of “faith” concept in bible idioms. It is concluded that in the biblical world model the active component of this concept is emphasized, which signifies the difference between biblical and circular world models.

Key words: concept, concept structure, phraseological world model.

У сучасній лінгвістиці мову прийнято розглядає як культурно-історичний феномен і знакову систему, за допомогою якої фіксується й передається з покоління в покоління досвід народу, його усталені традиції, знання та уявлення про навколишній світ. Безперечним є і той факт, що у мові формуються національні особливості світогляду та світосприйняття мовної спільноти, її картина світу, яка за визначенням Е.С. Кубрякової – “особливе утворення, яке постійно бере участь у процесі пізнання світу і дає зразки інтерпретації прийнятої інформації” [3, с. 64]. У мовній картині світу відображена концептосфера її носія – головної фігури, яка здійснює аналіз явищ, що розглядаються, визначаючи їх перспективу, вагомість і кінцеву мету, відображену в його мовній свідомості [7, с. 6]. Фрагменти цієї картини світу – концепти, репрезентовані широким обсягом (складні ментальні утворення – думки, знання, віра, причина, – осмислені на основі широкого тла компонентів навколишнього світу, та власного досвіду людини) до дещо звуженого (смісли, якими оперує людина у процесі згортання або інтеріоризації знання про навколишній світ, які зберігаються у вигляді квантів – таких як життя, смерть і т. ін.). Фактично, філософська традиція, трактує концепт як згорнуті знання людини про світ, складник світобачення концептуальної картини світу, який, в разі означення, виявляється у мові [8, с. 464].

Слідом за А. Вежицькою, ми вважаємо, що є певні базисні концепти число яких варіюється залежно від поглядів конкретних учених, і які “задають тон” та одночасно виступають своєрідними ментально-смысловими центрами мови загалом. До них у першу чергу належать: “доля”, “життя”, “смерть”, “любов”, “краса”, “природа”, “вічність”, “батьківщина”, “віра” та інші [1, с. 87]. Оскільки в концептах осідають пласти різних культурно-історичних епох, особливості світогляду цілого народу, а концепт “віра” входить до числа ментально-смыслових базових концептів мови та культури, ми вважаємо важливим розкрити особливості концепту “віра” в англійській мовній картині світу.

Мета статті – описати деякі особливості реалізації концепту “віра” в англійській мові засобами фразеологічних одиниць біблійного походження.

Оскільки кожна людина є частиною культури власного суспільства, вона не може робити об’єктивні судження про іншу культуру, сприймаючи її крізь призму своєї мови й тих цінностей, які їй притаманні. Звідси впливає неможливість установлення ієрархії культур або їхнього абсолютизування та перенесення цінностей власної культури на носіїв іншої, чужої. На нашу думку, є лише підстави для інваріантів притаманних усьому людству, до яких, у першу чергу належать такі, як віра, любов, здатність до абстрактного мислення, до мови та інші. Однак кожна культура інтерпретує ці інваріанти по-своєму [5, с. 226]. Віра належить до групи вічних, абсолютних цінностей, поряд із такими цінностями як надія, любов, доброта, свобода, правда, справедливість тощо. Віра є основним концептом у багатьох релігіях світу. “Мільйони людей навчені, що якщо у них її немає, то вони будуть приречені на вічне покарання. Проблема в тому, що більшість із них не знають точно, що таке “віра”, а інші не можуть погодитися в однозначному її тлумаченні. Однак багато з них будуть категорично наполягати, що вкрай важливо її мати [13, с. 1] Для того, щоб дізнатися, що насправді віра означає, вважаємо доцільним звернутися до витоків її розуміння, зафіксованих у біблійних текстах.

“Віра – (філос.) це визнання чого-небудь істинним із такою рішучістю, яка перевищує силу зовнішніх фактичних і формально-логічних доказів. Це означає, що сила віри залежить від особливого самостійного психічного акту, не зумовленого лише емпіричними і логічними підставами” [2, с. 80].

На думку Ю.С. Степанов концепт “віра” є унікальним концептом, що визначається як внутрішній стан кожної окремої людини. Водночас висловлюється думка про принципову неможливість його вичерпного опису, оскільки під час опису стану віри ми доходимо до межі наукового знання [9, с. 100]. Деякі аспекти цього концепту знайшли відображення у публікаціях таких дослідників, як О.В. Янова, А.Ю. Кудиненко, Н.А. Парфенова, Ю.В. Самигуліна та інших. Фразеологічна реалізація концепту “віра” ще не знайшла відображення на сторінках ні вітчизняної, ні зарубіжної лінгвістичної літератури.

На основі словникових дефініцій ми спочатку розглянемо основні складники цього концепту. У словниках знаходимо наступні визначення:

1) trust in somebody’s ability or knowledge; trust that somebody/something will do what has been promised; 2) strong religious belief; 3) a particular religion 4) the intention to do something right [OALD].

1) trust/confidence in somebody/something [uncountable] a strong feeling of trust or confidence in someone or something; 2) religion a) [uncountable] belief and trust in God; b) [countable] one of the main religions in the world [LDCE].

faith – from Latin fides; akin to Latin fidere to trust – more at BIDE.

1. a. allegiance to duty or person: LOYALTY; b. fidelity to one’s promises.

2. a. 1. belief and trust in and loyalty to God; a. 2. belief in the traditional doctrines of a religion. b. 1. firm belief in something for which there is no proof; b. 2. complete confidence.

3. something that is believed esp. with strong conviction; a system of religious beliefs; without doubt or question.

bide – 1. to continue in a state or condition. 2. to wait awhile: TARRY. 3. to continue in a place: SOJOURN. 4. to wait for. 5. archaic – to wait confidently or defiantly [WNCD].

Словник Вебстера за 1828 рік дає перше визначення:

FAITH, n. [L. fides, fido, to trust; Gr. to persuade, to draw towards any thing, to conciliate; to believe, to obey. In the Greek Lexicon of Hederic it is said, the primitive signification of the verb is to bind and draw or lead, as signifies a rope or cable. But this remark is a little incorrect. The sense of the verb, from which that of rope and binding is derived, is to strain, to draw, and thus to bind or make fast. A rope or cable is that which makes fast. Heb.]

1. Belief; the assent of the mind to the truth of what is declared by another, resting on his authority and veracity, without other evidence; the judgment that what another states or testifies is the truth. I have strong faith or no faith in the testimony of a witness, or in what a historian narrates [15].

Отож, виділяємо три основних складники концепту “віра” на основі наведених вище словникових дефініцій:

1. Переконаність, глибока впевненість у чому-небудь.

2. Переконаність в існуванні Бога, вищих божественних сил.

3. Те ж, що і віросповідання.

Англійське “вірити” означає, перш за все “довіряти”, тобто вказує на моральний зв’язок того, хто вірить, із тим, кому він вірить. “Вірити” ґрунтується на довірі до авторитету когось-небудь.

Щоб дізнатися, які особливості реалізації концепту “віра” зустрічаємо у біблійних текстах, проаналізуємо його на фразеологічному рівні.

Слово “faith” зустрічається в Біблії у таких біблійних фразеологізмах:

1) **Faith will move mountains** (context: Matthew 17:20 *And Jesus said unto them, Because of your unbelief: for verily I say unto you, If ye have faith as a grain of mustard seed, ye shall say unto this mountain, Remove hence to yonder place; and it shall remove; and nothing shall be impossible unto you.*) The Free Dictionary дає таке визначення: *Цей фразеологізм використовується у значенні, що віра є всесильна. Якщо ви вірите в те, що ви робите, ви можете подолати будь-яку перешкоду. Віра в себе (вживається іноді як віра в Бога) може допомогти людині подолати будь-які перешкоди на шляху життя* [13].

– *Jane’s faith in her cause could move mountains. You may feel disheartened sometimes, but remember that faith will move mountains* [13].

– *Of course, there are sticky people who view everything with suspicion, and lunch-hour Mandrakes who will dispose of the idea with a wave of the hand. But remember, God helps those who help themselves, and also that faith will move mountain.* (Morning Bulletin (Rockhampton, Qld.: 1878 – 1954) Friday 12 September 1947, page 12) [11].

2) **Faith like a child/child-like faith** (context: Matthew 18:3 *And said, Verily I say unto you, Except you be converted, and become as little children, you shall not enter into the kingdom of heaven*) Тверде переконання, яке не потребує логічних доведень. Інколи вживається в іронічному значенні.

– *The Child-Like Faith of British Diplomacy* (title of an article) [11].

– *Saying most people had a child-like faith that all that was needed was to put a man in prison and then forget him, Mr. Whatmore said the State penal system was at fault because of: Public apathy.* (The Argus (Melbourne, Vic.: 1848 – 1956) Wednesday 9 November 1955, page 3) [11].

3) **Trial/trying of faith** (James 1:3 *Knowing this, that the trying of your faith works patience.*) Випробування, особливо коли йдеться про певні моральні принципи, вірність, незважаючи на будь-які перешкоди.

– *The Times’ Brussels correspondent states that Mr. Kroger is more inflexible than ever regarding the future. He considers his bereavement (the death of Mrs. Kroger) a fresh trial of faith.* (Barrier Miner (Broken Hill, NSW: 1888 – 1954) Wednesday 24 July 1901, page 2) [11].

4) **Keep the faith** (Rev 14:12 *Here is the patience of the saints: here are they that keep the commandments of God, and the faith of Jesus.*) Не втрачати віру в Бога, дотримуватися відданості справі (демократії та расової рівності).

– *“Keep the faith, Baby,” my neighbor said as he raised his fingers to show the “V” for victory sign.*

– *University professors, presidents of business houses and professional men have signed in large numbers a petition asking President Taft, to keep faith over Panama, even in the loss of commercial advantages* [11].

5) **An act of faith** (context of Hebrew 11:33-40) важкий випадок, складна справа, справа, що вимагає терпіння, великої витрати зусиль.

– *Thus, on a spring day, some 38,000 of the original 60,000 applicants for jobs went to the school or court-house ... to do business with the TVA for the first time. It was an act of faith* [10].

– *For at least twenty years I have accompanied my husband on this round, and even year I feel the same sense of security in the future. To me this simple job is such an act of faith.*

6) **To have faith in** (Mar 11:22 *And Jesus answering saith unto them, Have faith in God.*) Вірити в когось, довіряти комусь зробити те, що треба.

– *I have faith in you. I know you will try your best. We have faith in you and know you can do the job well.*

– *Have faith in yourself, keep believing, you can if you only will try.*

Концепт “невір’я” реалізується у таких біблійних фразеологізмах:

1) **Oh, ye of little faith** (Mat 14:31 *And immediately Jesus stretched forth his hand, and caught him, and said unto him, O thou of little faith, wherefore didst thou doubt?*)

Fig. You who trust no one. (Jocular; the word ye is an old form of you used in the Bible.) This is the rebuke levelled at the disciples of Christ, when seeming to doubt his divinity. The phrase is also more widely used to describe any Christian doubter. In a secular setting it may be intended as a humorous jibe when doubting someone's abilities.

– *You thought I wouldn't show up on time? Oh, ye of little faith.*

– *For too long, he said, the Senate has measured up to the Biblical charge 'Oh ye of little faith' [14; 11].*

2) **Doubting Thomas** (Context of John 20:24-29 *But Thomas, one of the twelve, called Didymus, was not with them when Jesus came. The other disciples therefore said unto him, We have seen the Lord. But he said unto them, Except I shall see in his hands the print of the nails, and put my finger into the print of the nails, and thrust my hand into his side, I will not believe*) це той, хто відмовляється повірити “на слово” без прямого, фізичного, особистого досвіду, інакше кажучи, – скептик.

• *He's a real doubting Thomas – he simply wouldn't believe I'd won the car until he saw it with his own eyes.*

• *Mary won't believe that I have a dog until she sees it. She's such a doubting Thomas.*

О.С. Кубрякова вказує на те, що поняття концепт відповідає уявленню про ті засоби, якими оперує людина у процесах мислення і які відображають зміст досвіду та знання, зміст всіх її вчинків і процесів пізнавальної діяльності [4, с. 59].

Важливу роль у дослідженні концепту відіграє його структура під якою дослідники мають на увазі наявність інваріативного “ядра” та певних концептуальних ознак, що наповнюють його змістом. Хоча сьогодні ще не сформувався загальноприйнятого погляду на структуру концепту, однак висловлюються переконливі думки щодо його організації, тобто наявності у нього компонентів (концептуальних ознак), які утворюють різні концептуальні пласти.

Доводиться також константувати і відсутність єдиної методики дослідження концепту. Різні дослідники пропонують власні способи і прийоми його дослідження. Найпоширенішими виявилися два методи лінгвокогнітивного аналізу. Перший спосіб логічний – “від змісту до мови”, другий – семантико-когнітивний.

У межах другого підходу З.Д. Попова та И.А. Стернин виділяють три базові структурні компоненти (елементи) концепту – образ, інформаційний зміст та інтерпретаційне поле [6].

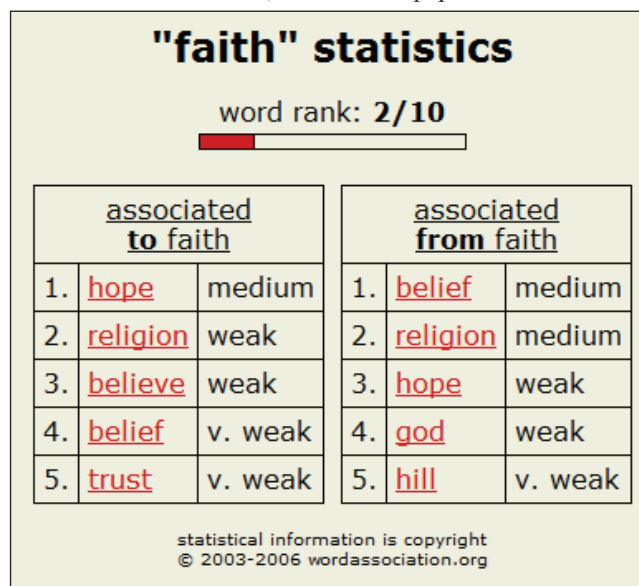
Когнітивний образ реалізує абстрактний концепт у мовній матерії. Він складається з перцептивних ознак (ознаки сформовані за допомогою органів відчуття) та когнітивної або концептуальної метафори (метафоричне переосмислення предмета чи явища).

Аналіз усіх випадків вживання фразеологічних одиниць зі словом “faith” дає підставу для твердження про те, що когнітивний образ реалізується у таких двох концептуальних метафорах:

Когнітивний образ	
1) внутрішнє знання/ переконання, яке підсилює віру;	2) (надприродна) сила, що виражається в дії або спонукає до неї.
Faith like a child/child-like faith Keep the faith To have faith in Oh, ye of little faith Doubting Thomas	Faith will move mountains Trial/trying of faith An act of faith

Перша концептуальна метафора (внутрішнє знання/переконання) знаходить аналоги у словникових дефініціях, в той час як друга (сила, виражена в дії) характерна лише для біблійних текстів. Звернемося до інформаційного змісту цього концепту. Інформаційний зміст концепту – це мінімум когнітивних ознак, що визначають основні, найбільш важливі відмінні риси предмета або явища. Інформаційний зміст багатьох концептів близький до змісту словникової дефініції (якщо вона є), однак він охоплює лише ознаки, які диференціюють денотат концепту і виключає ознаки випадкові, необов'язкові, оцінні, залежно від ситуації.

Вебсайт вербальних асоціацій англійської мови, визначає інформаційний зміст концепту “віра” так [16]:

Викладене вище дає підставу для твердження про те, що інформаційний зміст концепту "віра" базується на словникових дефініціях із залученням таких слів: faith – belief, religion.

У біблійній фразеології концепт "віра" проявляється в таких якісних характеристиках: мала, недостатня, слабка, діє в часі, впливає на якість життя носія та на життя пов'язаних з ним людей, її потрібно берегти, вона спонукає до дії або є її підставою, має завжди позитивну оцінку. Вона може бути зовсім відсутньою, протиставляється сумніву. Проведений аналіз концепту "віра" дає також підставу для тверджень про те, що концепт "віра" з точки зору його фразеологічної вербалізації є комплексним, тому що представлений і на лексичному і на фразеологічному рівнях мови, належить до числа абстрактних, оскільки позначає ідею і водночас, завдяки узагальненій семантиці, є гіпероконцептом.

Завершуючи огляд цього концепту хочемо звернути увагу на те, що в біблійній мовній картині світу акцентується активний компонент значення "віри", тобто "faith will move mountains; trial/trying of faith; an act of faith", в той час як сучасне розуміння "віри" сьогодні здебільшого зводиться до правильних поглядів, незважаючи на поведінку. "З плином часу, значення слова "віра" все більше зводилося до "позиції розумової згоди". Людей страчували та катували за неправильні погляди. Вимога мати правильні переконання та розуміння доктрин стала вирішальною для членства в церкві, і тим самим досягнення вищої нагороди та вічного спасіння" [13]. За допомогою концептуального аналізу ми дослідили, що це неправильне розуміння "віри". Також у біблійній мовній картині "віра" це завжди свідомий акт "doubting Thomas", в той час як у світській мовній картині світу є фразеологізми *blind faith, in bad faith, take something on faith, an article of faith*, які не мають аналогів у біблійній фразеології.

Проаналізовані у статті фразеологічні одиниці, що є носіями концепту "віра" дають підставу для висновку про те, що для нього характерні такі особливості фразеологічної реалізації: реалізується у фразеологічних одиницях зі словом faith і без нього. Інформаційний зміст цього концепту описується словами: belief, religion. Когнітивний образ реалізується у двох концептуальних метафорах: 1) внутрішнє знання/переконання, яка знаходить аналоги у словникових дефініціях, в той час як друга 2) сила, виражена в дії, характерна лише для біблійних текстів. Цей концепт також має низку якісних характеристик, описаних вище, та завжди позитивну оцінку.

Подальше вивчення концепту "віра" може бути продовжено у напрямку порівняльного дослідження його фразеологічної експлікації у біблійній та у світській мовних картинах світу, з метою дослідження відмінностей та характерних особливостей цього концепту. В умовах секуляризації це відкриває унікальну можливість для пізнання лінгвокультурних відмінностей різних епох та картин світу.

Література:

1. Вежбицкая, А. Понимание культур через посредство ключевых слов / А. Вежбицкая. – М, 2001.
2. Гостева И. В. Концептуализация русской языковой картины мира и религиозная философия / Слово, высказывание, текст в когнитивном, прагматическом и культурологическом аспектах : сб. ст. участников IV междунар. науч. конф., 25-26 апр. 2008 г., Челябинск. Т. 2 – Челябинск. ООО "Издательство РЕКПОЛ", 2008. – 608 с.
3. Кубрякова Е. С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке : части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004.
4. Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г. Краткий словарь когнитивных терминов. – М., 1996.
5. Мерзлякова А. Х. О некоторых французских терминах межкультурной коммуникации / Слово, высказывание, текст в когнитивном, прагматическом и культурологическом аспектах : сб. ст. участников IV междунар. науч. конф., 25-26 апр. 2008 г., Челябинск. Т. 2 – Челябинск. ООО "Издательство РЕКПОЛ", 2008. – 608 с.
6. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная Лингвистика. Издательство : Восток-Запад, АСТ, 2007. С. 315. [Електронна версія]: Режим доступу – <http://zinki.ru/book/kognitivnaya-lingvistika/>
7. Полужин М. М. Функціональний і когнітивний аспекти англійською словотворення : Монографія / Михайло Михайлович Полужин. – Ужгород : Закарпаття, 1999. – 240 с.
8. Слухай Н. В. Сучасні лінгвістичні теорії концепту як мовно-культурного феномену // Мовні і концептуальні картини світу. – К., 2002. – № 7. – С. 462-470.
9. Степанов Ю. С. Константы : словарь русской культуры. – М. : Языки русской культуры, 1997.
10. Фразеологизм. [Електронний ресурс] : Режим доступу – http://phraseologism.com/load/frazeologizmy_anglijskogo_jazyka/letter_a/an_act_of_faith/4-1-0-58
11. Digitized newspapers and more. [Електронний ресурс] : Режим доступу – <http://trove.nla.gov.au>
12. King James Bible. [Електронний ресурс] : Режим доступу – www.biblegateway.com
13. Myers Jim. Faith – Action or Belief? [Електронний ресурс] : Режим доступу – <http://www.biblicalheritage.org/Bible%20Studies/faith.htm>
14. The Free Dictionary/Idioms. [Електронний ресурс] : Режим доступу – <http://idioms.thefreedictionary.com>
15. Webster N. An American Dictionary of the English Language edition of 1828. [Електронний ресурс] : Режим доступу – www.1828-dictionary.com
16. Сайт вербальних асоціацій англійської мови [Електронний ресурс] : Режим доступу – <http://www.wordassociation.org>
17. OALD – Oxford Advanced Learner's Dictionary. [Електронний ресурс] : Режим доступу – <http://oald8.oxfordlearnersdictionaries.com/dictionary/faith>
18. LDCE – Longman Dictionary of Contemporary English. [Електронний ресурс] : Режим доступу – <http://www.ldceonline.com/dictionary/faith>
19. WNCd – Webster's New Collegiate Dictionary 150th Anniversary Edition. [Електронний ресурс] : Режим доступу – www.merriam-webster.com

Ключка Н. Я.,
Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ЯК СИСТЕМНО-СТРУКТУРНЕ УТВОРЕННЯ

Дана робота присвячена визначенню поняття лексико-семантичного поля, встановленню його структури, комплексному дослідженню поля, зокрема у семантичному, парадигматичному та структурному аспектах.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, ядро, центр, периферія, структура, сема, лексико-семантична група.

Данная работа посвящена определению понятия лексико-семантического поля, установлению его структуры, комплексному исследованию поля в семантическом, парадигматическом и структурном аспектах.

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, ядро, центр, периферия, структура, сема, лексико-семантическая группа.

The article deals with the determination of structure of lexical-semantic field, its complex study, particularly in the semantic, paradigmatic and structural aspects.

Key words: lexical-semantic field, nucleus, central part, periphery, structure, seme, lexical-semantic group.

Постановка наукової проблеми та її значення. Розвиток лінгвістичної науки супроводжується інтенсивним пошуком теоретичних основ дослідження лексико-семантичного рівня, встановлення його системно-структурних елементів, відношень між ними. Семантичне поле є такою системою, завдяки якій здійснюється вивчення семантичних змін у мові.

Актуальність. Одним із пріоритетних напрямків сучасної лінгвістики є дослідження лексики у вигляді семантично-інтегрованих частин – лексико-семантичних полів. Традиційна структура лексико-семантичного поля “центр – периферія” здатна відобразити основний словниковий фонд мови. Дане дослідження є актуальним і містить широке поле для майбутнього дослідження, оскільки процес поповнення мови лексичним одиницями не можна вважати завершеним.

Об’єктом аналізу є лексико-семантичне поле, його ознаки та особливості.

Метою дослідження є вивчення поняття лексико-семантичного поля та його структури.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Ідеї та принципи семантичного аналізу мови, які надалі були об’єднані під загальною назвою “дослідження семантичного поля”, виникали поступово. Вони беруть свій початок з кінця ХІХ– початку ХХ століть. Формулювання цих ідей та принципів ми знаходимо в працях О.О. Потебні, М.М. Покровського, Й. Тріра, В. Порціга, Н. Дьоршнера, О. Духачека, Р. Хоберга, Р. Освальда та ін.

М.М. Покровський у своїй праці “Семасіологічні дослідження в галузі древніх мов” зазначив: “Слова та їх значення живуть не окремим одне від одного життям, а об’єднуються в нашій душі, незалежно від нашої свідомості, в різні групи, причому основою для угруповання є подібність або протилежність за основним значенням. Зрозумілим є аргіогі, що такі слова мають подібні чи паралельні семасіологічні зміни і у своїй історії впливають одне на інше; що ці слова вживаються в подібних синтаксичних сполученнях” [8, с. 20].

Основний зміст підходів до аналізу та опису лексичної семантики полягає в тому, що поступово утверджувався системний погляд на значення слів, який знайшов своє вираження у “методі семантичного поля”. Основоположником цього методу вважається німецький вчений Й. Трір. Він розглядав мову окремого періоду як сталу та відносно замкнену систему, в якій слова наділені смислами не ізольовано, а в тій мірі, наскільки й інші, суміжні з ними слова. Й. Трір розрізняв “поняттєве” та “словесне” поля. Під поняттєвим полем він розумів структуру окремої поняттєвої сфери чи низки понять, наявних у мовній свідомості, яка не має у мові особливої, своєрідної зовнішньої форми вираження [4, с. 29-44]. Словесне поле утворене зі слова та поняттєво споріднених з ним слів, по-різному підпорядковується замкненому поняттєвому комплексу, внутрішнє членування якого представлене у поділеній структурі словесного поля. Межа між поняттєвим і словесним полями, як і термінологія Й. Тріра, не є чіткою. Ідеї Й. Тріра знайшли подальший розвиток у працях німецького лінгвіста Л. Вайсгербера.

С. Ульман вважає, що у формуванні теорії поля найбільше до Й. Тріра стоїть Г. Ібсен. Насправді ж підхід Г. Ібсена до питань існування поля відрізняється від трірівського. Г. Ібсен, науковий метод якого складався в руслі порівняльно-історичного вивчення лексики, вперше вжив термін “сміслове поле” щодо групи слів-назв металів у східних мовах. Він вважав, що одну семантичну групу утворюють тільки ті споріднені за змістом слова, які однаково оформлені, тобто завдяки смислової близькості отримали таке ж морфологічне оформлення.

По-іншому розглядає “семантичне поле” В. Порціг. Ним були висунуті на перший план слова як самостійні мовні одиниці та основні, найхарактерніші зв’язки їх значень, що виявляються у словосполученнях і деривації слів. В. Порціг намагався виявити зв’язки, які закладені в самих значеннях слів (наприклад, “бачити” пов’язано з “око”, “хатати” пов’язано з “рука” тощо). “Його поля, – зазначає А.І. Кузнецова, – прості співвідношення, які складаються з дієслова та суб’єкта чи об’єкта або прикметника і іменника” [5, с. 34]. При цьому домінуючими є слова, здатні виражати ознаки і виконувати предикативну функцію, тобто дієслова та прикметники. Отже, тільки дієслово та прикметник можуть бути ядерним елементом “семантичного поля”. Саме ж поле вміщує в себе ті мовні елементи, які поєднуються з ядерним. Таким чином, “семантичне поле” В. Порціга ґрунтується на валентних властивостях слів і є синтагматичним утворенням, на протигагу парадигматичним полям Й. Тріра (Д.М. Шмельов, С. Ульман, А.А. Уфимцева).

Разом з В. Порцігом нове розуміння “семантичного поля” пропонують А. Йолес та К. Ройнінг. А. Йолес роз-

глядає корелятивні пари слів типу правий – лівий, батько – син, які показують, що ці семантичне відношення зберігаються, хоча для їх вираження можуть використовуватись різні слова. Таким чином, головним критерієм, за яким слова об’єднуються в певну групу, в “сміслову поле” у А. Йолеса, є наявність між словами семантичних зв’язків. Тому вивчення “семантичних полів” повинно починатися для нього, з визначення типу значення, за яким слова об’єднуються в єдине смислове ціле.

Практичний розвиток ідеї А. Йолеса знайшли в дослідженні “поля” К. Ройнінга, який розробив методіку порівняльного вивчення подібних груп слів у різних мовах. В основі його методіки лежать два основні положення:

1. Значення слів найточніше можна вивести тільки на основі їх вживання у контексті.

2. Те, що виражається одним словом, можна висловити групою слів. Слово існує автономно, але водночас потрібно мати на увазі ціле лінгвістичне поле – синонімічні йому слова.

У сучасному мовознавстві семантичне поле – це “сукупність мовних (головним чином лексичних) одиниць, які об’єднані спільністю змісту (деколи також спільністю формальних показників) і відображають понятійну, предметну або функціональну подібність позначуваних явищ” [11, с. 84].

Ми вважаємо, що семантичне поле характеризується наступними ознаками:

1) наявністю семантичних відношень (кореляцій) між складовими його словами; 2) системним характером цих відношень; 3) взаємозалежністю та взаємообумовленістю лексичних одиниць; 4) відносною автономністю поля; 5) безперервністю позначення його смислового простору; 6) взаємозв’язком семантичних полів у межах всієї лексичної системи.

У структурі семантичного поля можна виділити такі частини:

1. Ядро поля, представлене родовою семою-компонентом, навколо якого розгортається поле. Для ядра характерні безознаковість, нейтральність, висока частота вживання. Оскільки ядро є лексичним вираженням смислів, або семантичних ознак, воно може замінити кожен із членів парадигми, будучи представником усієї парадигми;

2. Центр поля складається з одиниць, які мають інтегральне, спільне з ядром і між собою значення;

3. Периферія поля, що містить одиниці, найвіддаленіші за своїм значенням від ядра. Периферійні слова характеризуються найменшою частотністю. Вони деталізують та конкретизують основне значення поля. Зазвичай периферійні елементи перебувають у зв’язку з іншими семантичними полями, утворюючи при цьому лексико-семантичну цілісність мовної системи.

Лексико-семантичне поле може бути поліцентричним, якщо різними центрами поля вважаються компоненти, що групуються навколо домінуючих лексем різних частин мови (інваріантні групи/поля, які є об’єднаннями лексем на основі загальної семантичної ознаки, що репрезентує міжкласові відношення типу: *близна – білий – біло*, або у випадку об’єднання засобів вираження декількох близьких понять, уявлень в одне ціле.

Семантичне поле поділяється на семантичні підсистеми, що покривають меншу, порівняно з семантичним полем, ділянку позамовної дійсності. В.А. Звєгінцев виділяв, наприклад, такі лексико-семантичні системи як групи слів, що репрезентують “так би мовити часткові підрозділи” більш загальних понять, виражених словами з “узагальнюючим значенням”; групи слів синонімічного характеру; групи слів, в основі яких лежать “інші принципи визначення загального значення” (наприклад, назви частин тіла) [3, с. 169]. Крім семантичного поля, інші лінгвісти розрізняють також лексико-семантичні, лексико-тематичні, функціонально-семантичні, лексико-граматичні групи.

Тематичні групи об’єднуються однією типовою ситуацією або однією темою, але “спільна ідентифікуюча (ядерна) сема для них не обов’язкова” [2, с. 110]. Тематична група є сукупністю слів, що виражають матеріальні та ідеальні денотати (референти) [7, с. 80]. Тематична група (ТГ), за визначенням Ж.П. Соколовської, – це “об’єднання значень слів, в основі якого лежить подальше членування загального поняття, яке входить у зміст категорії пізнання” [10, с. 47]. Особливість тематичної групи полягає в тому, що вона, з одного боку, виділяється шляхом логічного членування широкого поняття, з іншого боку, – на основі того, як це поняття членується, і логікою мови – значеннями слова. В ТГ взаємопроникають елементи, які прийнято називати поза- та внутрішньомовними, вони виступають в структурі значення як внутрішньо-та власномовні елементи, але належать до різного ступеня абстрагування від конкретних предметів та явищ. ТГ вміщують слова, які виражають окремі поняття, одиничні або об’єднані в лексико-семантичні групи.

Лексико-семантична група – це “об’єднання значень слів, які містять конкретні поняття, що різняться ступенем виявлення якості, ознаки, дії і протиставленими якістьми ознаки, дії, предмета, явища” [10, с. 54]. ЛСГ формується у процесі взаємодії лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників. Її складовими є різного роду спільні семантичні компоненти, семантичні деривати, семантичні сітки, в яких реалізуються семантичні тотожності, протилежності та ін. [1, с. 38].

При порівнянні семантичного поля Й. Тріра (лексико-семантичної мікросистеми) і лексико-семантичної групи В.В. Левицький виділяє декілька диференційних ознак, а саме:

1. Мовна/позамовна обумовленість лексичних зв’язків. Елементи семантичного поля об’єднані в першу чергу позамовно, елементи ж ЛСГ об’єднуються насамперед внутрішньомовними відношеннями.

2. Матеріальність/нематеріальність. Якщо для семантичного поля характерні як конкретні, так і абстрактні слова одного рівня, наприклад, назви кольорів, поле інтелекту, то ЛСГ може складатися зі слів, що позначають матеріальні (“земля”) чи ідеальні об’єкти (дієслова переміщення), а також зі слів з абстрактним і конкретним значеннями (ЛСГ “праця”).

3. Дискретність/недискретність. Семантичне поле та інші мікросистеми можуть позначати дискретні та недискретні об’єкти зовнішньої дійсності. Але при типологічному вивченні мов ЛСГ, на відміну від семантичного поля, є непридатною, оскільки вона ґрунтується на мовних відношеннях.

4. Обсяг групи. Семантичне поле може складатися з двох лексичних одиниць, тоді як ЛСГ складає більша кількість ЛСВ (двочленною може бути лексичне угруповання, елементи якого пов'язані відношеннями синонімії й антонімії).

5. Тип і місцезнаходження імені групи. У ЛСГ домінантою є ціле слово, яке входить до складу групи. В синонімічному ряді домінантою є одне певне значення слова. Члени ЛСГ об'єднані декількома значеннями. В семантичному полі ідентифікатор, який є не словом, а словосполученням (словоутворенням), позначає родові поняття і не є членом угруповання. Члени семантичного поля об'єднані одним спільним компонентом.

6. Тип відношень всередині мікроструктури. Елементи семантичного поля перебувають частіше у відношеннях комутації, синонімічного ряду – у відношеннях субституції. Для ЛСГ ж характерні обидва типи системних відношень.

7. Конфігурація мікросистеми. ЛСГ та семантичний ряд є двовимірними утвореннями, а семантичне поле може бути як одно-, так і двовимірним угрупованням [6, с. 201].

При дослідженні лексики за лексико-семантичними групами за основу береться слово як основна одиниця словникового складу мови, як основна номінативна одиниця в його різноманітних смислових зв'язках. Слова, що формують ЛСГ, певною мірою збігаються у своєму головному значенні, мають спільні смислові компоненти, які складають смисловий інваріант цієї лексико-семантичної групи.

Функціонально-семантичні поля (ФСП) виділяються з урахуванням того, що окремі семантичні функції можуть бути виражені як граматичними, так і неграматичними засобами. О.А. Селіванова вказує, що “функціонально-семантичне поле – певним чином організована сукупність різнорівневих одиниць і явищ мовлення, об'єднаних спільністю елементарного змісту як бази функціонально-семантичної категорії” [9, с. 652].

Особливостями функціонально-семантичного поля є:

1. Функціонально-семантичне поле інтуїтивно зрозуміле носію мови і є для нього психологічною реальністю.
2. Функціонально-семантичне поле автономне і може бути виділене як самостійна підсистема мови.
3. Функціонально-семантичне поле має власну структуру: у межах поля виокремлюються мікрополя як різновиди інваріантного змісту, вони складаються з центра (ядра, домінанти) і периферії.
4. Одиниці функціонально-семантичного поля пов'язані різними системними семантичними відношеннями.
5. Кожне функціонально-семантичне поле пов'язане з іншими функціонально-семантичними полями мови і разом з ними утворює мовленнєву систему.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Елементи окремого функціонально-семантичного поля пов'язані регулярними та системними відношеннями, і, відповідно, всі слова поля взаємно протиставлені одне одному. Функціонально-семантичні поля можуть пересікатись або цілком входити одне в одне. Значення кожного слова найповніше визначається лише у тому випадку, якщо відомі значення інших слів з того ж поля. У нашій роботі під семантичним полем ми розуміємо сукупність семантичних ознак (макросем, значень), об'єднаних системними відношеннями.

Література:

1. Ахметжанова Р. Н., Ахметжанов Б. Н. Проблема функционально-семантических полей / Р. Н. Ахметжанова, Б. Н. Ахметжанов // Теория поля в современном языкознании. – Уфа, 1991. – 101 с.
2. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика / Л. М. Васильев. – М. : Высшая школа, 1990. – 176 с.
3. Звегинцев В. А. Язык и лингвистическая теория / В. А. Звегинцев. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 248 с.
4. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика : Учеб. пособие. / И. М. Кобозева. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
5. Кузнецова А. И. Понятие семантической системы языка и методы её исследования / А. И. Кузнецова. – М. : Изд-во Моск. Ун-та, 1963. – 60 с.
6. Левицкий В. В. Семасиология / В. В. Левицкий. – Винница НОВА КНИГА, 2006. – 512 с.
7. Левицкий В. В. Статистическое изучение лексической семантики : Учеб. пособие. / В. В. Левицкий. – К. : УМК ВО, 1989. – 155 с.
8. Покровский М. М. Семасиологические исследования в области древних языков / М. М. Покровский. – Москва: Ком.Книга, 2006. – 128 с.
9. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
10. Соколовкая Ж. П. Проблемы системного описания лексической семантики / Ж. П. Соколовкая. – К. : Наукова думка, 1990. – 183 с.
11. Уфимцева А. А. Лексическое значение. Принцип семиологического описания лексики / А. А. Уфимцева. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – 240 с.

Ковалюк Ю. В.,

Буковинський державний фінансово-економічний університет, м. Чернівці

ВАРІАНТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ ОНІМНИМ КОМПОНЕНТОМ

У дослідженні розкрито сутність варіантологічного аналізу фразеологізмів із онімним компонентом і з'ясовано зміст типології фразеологізмів із онімним компонентом у національних варіантах англійської мови.

Ключові слова: загальна англійська мова, міжваріантна аналогія, національний варіант, фразеологія, фразеологізм із онімним компонентом, фразео-семантичний аналог.

В исследовании раскрыто сущность вариантологического анализа фразеологизмов с онимным компонентом и истолковано содержание типологии фразеологизмов с онимным компонентом в национальных вариантах английского языка.

Ключевые слова: общий английский язык, межвариантная аналогия, национальный вариант, фразеология, фразеологизм с онимным компонентом, фразео-семантический аналог.

The research considers the main principles of variantological analysis of phraseological units with the onymic component. In addition, the essence of typology phraseological units with the onymic component in the national variants of English is elucidated.

Key words: General English, cross-variant analogy, national variant, phraseology, phraseologism with the onymic component.

Варіантологічний аналіз дає змогу описати функціонально-семантичні аспекти значення та вживання англійських варіантно маркованих фразеологізмів із онімним компонентом (далі – ФОК). Варіантні особливості англійських фразеологізмів становили предмет досліджень Т.С. Чумічової (фразеологізми з компонентами-соматизмами) [4], К.Ю. Соткіної (функціонально-семантичні та лінвокультурні характеристики американських фразеологізмів) [3], Ф.Н. Нізамутдінової (національно-культурна специфіка британських й американських фразеологічних одиниць) [2, с. 142] та ін., проте семантичні та функціональні характеристики ФОК у варіантологічному аспекті ще не отримали інтегрального опису у вітчизняній і зарубіжній англістиці. У статті варіантно марковані фразеологізми визначено як фразеологічні одиниці, які виникли в національних варіантах (американському, британському, австралійському та канадському) англійської мови та відзначаються власне американським, британським, австралійським або канадським вживанням, викликане потребами номінації явищ (універсальних й етноспецифічних) у відповідному варіанті [1, с. 6].

Мета дослідження – визначити зміст варіантологічного аналізу та типології ФОК у національних варіантах англійської мови.

Поставлена мета зумовлює виконання таких *завдань*:

1. виділити робочий корпус загальних англійських ФОК і варіантно співвіднесених методом аналізу варіантах позначок, лінгвокультурологічного аналізу та розгляду фонові семантики фразеологізму;

2. виокремити спільні та відмітні риси ФОК у варіантах англійської мови.

Перш ніж перейти безпосередньо до розгляду варіантологічних характеристик ФОК, вважаємо доречним проаналізувати визначення понять “літературна англійська мова”, “національний варіант” і “варіантна модель”.

Поняття літературної англійської мови (Standard English) у сучасних англословних студіях трактується по-різному, оскільки, як зауважує Т. МакАртур, географічні обмеження його дефініції призводять до того, що одні вчені до його змісту зараховують уживання мови освіченими людьми у межах Англії, Британії або у Британії та Північній Америці загалом, тоді як інші – говорять про його існування в усьому англословному просторі [11, с. 98]. Проте справа не у вимові, а у вживанні слів і в їх семантиці [14, с. 118], оскільки літературна англійська мова не має конкретної територіальної співвіднесеності [8, с. 150].

Під терміном “національний варіант мови” ми розуміємо сукупність варіанта літературної мови і розповсюджених у межах його ареалу територіальних діалектів [5, с. 19]. Дослідники (Л. Бауер, Б. Кашру, О.О. Куреня, М.В. Томенчук, О.Д. Швейцер та ін.) виділяють такі основні національні варіанти сучасної англійської мови: британський, американський, австралійський, канадський, а також ірландський, шотландський, новозеландський та південно-африканський.

На думку О.Д. Швейцера, відмітність між “національним мовним варіантом” і “варіантом літературної мови” полягає ось у чому. Національний мовний варіант є сукупністю варіанта літературної мови та розповсюджених на цій території і зорієнтованих на нього місцевих діалектів [5]. Відповідно, під варіантом літературної мови розуміють територіальний різновид єдиної унормованої літературної мови.

Найпоширенішою теорією, у якій наведені варіанти сучасної англійської мови, є концентрична модель Б. Качру [9]. Дана модель передбачає такі елементи:

- внутрішнє коло – країни, в яких англійська мова має статус державної: США, Об'єднане Королівство, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Південна Африка, Ірландія. Подібні погляди на національні варіанти англійської мови знаходимо у [8; 11; 14].

- зовнішнє коло: постколоніальні країни Азії й Африки: Нігерія, Замбія, Індія, Сінгапур тощо, в яких англійська мова поширилась у корінному оточенні та використовується у головних державних інститутах, виконуючи роль другої мови;

- коло, що розвивається: охоплює країни, які визнають важливість англійської мови як міжнародної, незважаючи на те, що протягом своєї історії вони не зазнавали колонізації з боку країн внутрішнього кола: Китай, Японія, Греція, Корея, країни пострадянського простору та ін.

Порівняльно-типологічний метод стосовно дослідження варіантних розбіжностей британських і американських фразеологізмів використано у монографії Р. Мун [12]. Virізнєння міжваріантної аналогії у даній праці здійснено на основі двох критеріїв: у першому випадку зберігається семантика фразеологізмів, роль змінної виконує дієслівний, іменниковий, прикметниковий та прийменниковий компоненти, наприклад: *cut a long story short* (BrE) – *make a long story short* (AmE) [12, с. 133-34].

У другому – значення фразеологізмів ідентичні, однак різняться їх складові компоненти. Це явище О.Д. Швейцер назвав фразео-семантичними аналогами [5]. Фразео-семантичні аналоги відзначаються розбіжностями у плані вираження при однаковому плані змісту. При цьому у фразеологізмів збігаються денотати, проте можуть різнитись конотації. У дослідженні Р. Мун наведено такі приклади фразео-семантичних аналогів: *a storm in a teacup* (BrE) – *a tempest in a teapot* (AmE) [5, с. 134].

У словнику-монографії “British English A to Zed” [6] Н. Шур виокремив британський диференційний лексико-фразеологічний пласт (5000 одиниць). Проте дану роботу не можна назвати вичерпною, тому що зіставний аналіз корпусу ФОК та ідіоматичних словників [7; 10; 13] засвідчує, що у корпусі Н. Шура відсутня значна кількість фразеологізмів-бритицизмів, зокрема ФОК – приблизно 30 одиниць від 76 загальної кількості, отриманих нами, наприклад: *Colonel Blimp, Darby and Joan, Florence Nightingale*, та ін..

Це все свідчить про те, що варіантні особливості англійських фразеологізмів, а також ФОК, ще не були предметом розгляду у лінгвістиці.

Поваріантний аналіз англійської мови часто проводиться з урахуванням дихотомії британське (British) – небританське (non-British), яка підпорядкована загальній англійській мові (General English – GE). Цей факт можна проілюструвати, досліджуючи функції ФОК у варіантах англійської мови, за допомогою схеми у вигляді розгалуженого дерева:

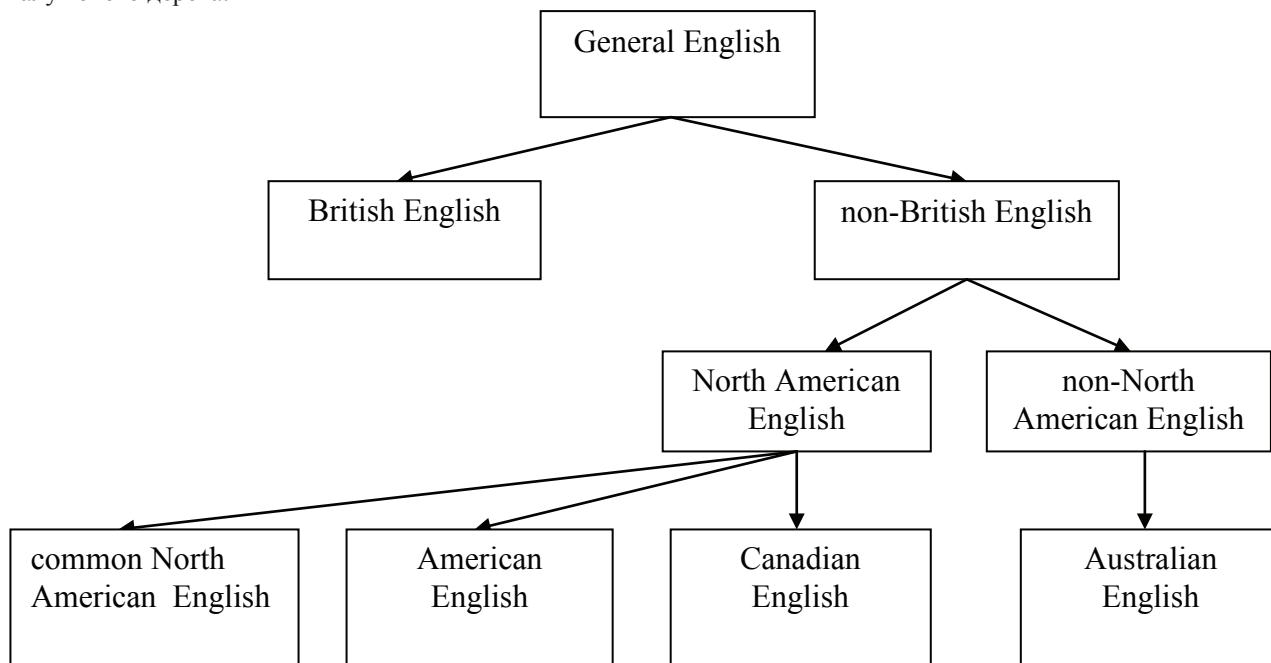

Рис. 1 Варіанти англійської мови

Наведений рисунок слугує зображенням варіантного розподілу ФОК у англійській мові. Загальна англійська мова (General English), до якої належать 571 ФОК, поділяється на англійську мову в Британії (British English) – 76 ФО і поза межами Британії (non-British English). Небританські фразеологізми, у свою чергу, розмежовуються на північноамериканські: спільні північноамериканські (16), американізми (113), канадизми (10) та непівнічноамериканські (non-North American); у роботі такими є австралійські ФОК, які налічують 41 одиницю.

Підбиваючи підсумки варіантологічного аналізу ФОК, слід зазначити, що проблема типології фразеологізмів у варіантах англійської мови потребує великого фактичного матеріалу та ґрунтовних знань етнокультурних характеристик кожного варіанта. Кодифікація варіантів англійської мови відкриває доступ до лексико-фразеологічного пласта, який вживається постійно носіями даного мовного колективу. Незважаючи на те, що загальне (General English) переважає над конкретним (Variant of English), саме ФОК, які виникли у варіантах англійської мови, експлікують етнокультурні риси їх носіїв, що збагачує загальноанглійський фонд. Варіантологічний аналіз семантики ФОК здійснено у формі від загального (General English) до конкретного (British English, American English, Australian English, Canadian English).

Література:

1. Ковалюк Ю. В. Семантика та функції фразеологізмів з онімним компонентом у національних варіантах англійської мови : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Ю. В. Ковалюк. – Чернівці : ЧНУ, 2011. – 20 с.
2. Низамутдинова Ф. Н. Национально-культурная специфика фразеологических единиц в британском и аме-

риканском варианте английского языка / Ф. Н. Низамутдинова // Сб. науч. тр. / Моск. гос. лингв. ун-та. – М., 2002. – Вып. 457. – С. 142-149.

3. Соткина Е. Ю. Формирование фразеологии американского варианта английского языка: функционально-семантический и лингвокультурный аспекты : автореф. дисс. на соискание степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Е. Ю. Соткина. – Нижний Новгород, 2009. – 21 с.

4. Чумичева Т. С. Фразеологизмы с компонентами-соматизмами в национальных вариантах английского языка (на материале британского и американского вариантов) : автореф. дисс. на соискание степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Т. С. Чумичева. – Нижний Новгород, 2010. – 21 с.

5. Швейцер А.Д. Литературный язык в США и Англии / А.Д. Швейцер. – М. : Высш. шк., 1971. – 200 с.

6. British English A to Zed / Ed. by N. Schur. – New York : Checkmark Books, 2007. – 496 p.

7. Cambridge Idioms Dictionary / Ed. by E. Walter. – Cambridge : CUP, 2006. – 505 p.

8. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language / D. Crystal. – Cambridge : CUP, 1997. – 491 p.

9. Kachru B. The Alchemy of English: The Spread, Functions, and Models of Non-Native Englishes / B. Kachru. – Chicago : University of Illinois Press, 1986. – 216 p.

10. Longman Idioms Dictionary. – London : Longman, 1998. – 416 p.

11. MacArthur T. The Oxford Guide to World English / T. MacArthur. – Oxford : OUP, 2003. – 528 p.

12. Moon R. Fixed Expressions and Idioms in English : A Corpus-based Approach / R. Moon. – London : Clarendon Press, 1998. – 352 p.

13. Oxford Dictionary of Idioms / Ed. by J. Siefring. – Oxford : OUP, 2005. – 340 p.

14. Trudgill P. Standard English : What it isn't / Trudgill P. // Standard English : The Widening Debate / Bex T. – London : Routledge, 1999. – P. 117-129.

Ковальчук О. П., Ковальчук В. Д.,

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Дрогобицька гімназія

ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИЧНОЇ СЕМАНТИКИ ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

У статті розглядається співвідношення лексичних одиниць французької та української мов і його значення для навчання іноземної мови. Зокрема, особлива увага приділяється семантиці іноземних слів.

Ключові слова: семантика, лексичні одиниці, співвідношення, порівняльний аналіз, типологічний, семантизація.

В статье рассматривается соотношение лексических единиц французского и украинского языков и его значение для обучения иностранного языка. Особенное внимание уделяется семантике иностранных слов.

Ключевые слова: семантика, лексические единицы, соотношение, сравнительный анализ, типологический, семантизация.

The article focuses on the correlation between the lexical units of the French and Ukrainian languages and its importance in the foreign language learning. Special attention is paid to semantics of foreign words.

Key words: semantics, lexical units, correlation, comparative analysis, typological, semantisation.

Проблематика даної статті полягає у співвідношенні лексики французької та української мов і його значенні для навчання іноземної мови. Лексика – це найбільш інформативний аспект мови. Її одиниці є дуже індивідуальними. Це означає, що в галузі лексики немає загальних правил, як у граматиці. Для учнів, які вивчають іноземну мову, найбільше труднощів викликає саме засвоєння семантики іноземних слів. Це пов'язано з багатозначністю і неспівпаданням окремих значень лексичних одиниць іноземної та рідної мов.

Метою статті є вивчення досвіду порівняльного лексичного аналізу, що дасть можливість виявити типові семантичні співвідношення між словами французької та української мов. Звідси випливають **основні завдання**: 1) класифікація лексичних одиниць іноземної мови в залежності від їх семантичного співвідношення зі словами рідної мови; 2) визначення способів семантизації іноземної лексики відповідно до даної класифікації лексичних одиниць; 3) виявлення позитивних та негативних якостей системи подачі та закріплення активних лексичних одиниць в процесі навчання іноземної мови.

Дана проблема досліджувалася багатьма вітчизняними вченими-методистами, зокрема над нею працювали Бурлаков М.О., Беляєв Б.В., Андреевская-Левенстерн Л.С., Бех П.О., Гринюк Г.А., Карпенко Н.Н. та ін.

Поширеною є думка, що відповідні слова іноземної та рідної мов виражають одні і ті ж поняття. Різниця між такими словами існує ніби лише в різній кількості понять, що ними виражаються і в різному лексичному поєднанні. У відповідності з цією точкою зору при вивченні лексики учням потрібно повідомляти поняття, виражені іноземними словами (для цього можна використовувати переклад, бо поняття іноземної та материнської мов ідентичні) та їх лексичне поєднання, оскільки воно не співпадає з лексичним поєднанням відповідних слів материнської мови. Але різниця мовних реалізацій слів рідної та іноземної мов свідчить про нееквівалентність їх значень [6, с. 68].

Те, як ми використовуємо слово в мовленнєвому потоці, безпосередньо залежить від його семантики. А семантична нееквівалентність слів виражається частіше всього в різниці лексичного поєднання. Тому в процесі навчання необхідно створювати правильні уявлення про семантичний зміст іноземних слів, уявлення, які відсутні у свідомості учнів. Формувати нові знання можна на основі наочного навчання, поєднуючи введення нових лексичних одиниць з наочними предметами і діями, які позначаються даним словом, або ж на основі словесних описів, якщо за словами стоять реальні образи предметів [4, с. 17].

Формуючи уявлення, виражені іноземним словом, ми використовуємо той семантичний зміст рідного слова, який притаманний і іноземному, нейтралізуємо ті його семантичні риси, яких немає в іноземному слові, і вводимо ті, які йому притаманні [3, с. 5].

Досвід порівняльного лексичного аналізу свідчить про можливість виявлення типових семантичних відношень між словами іноземної та материнської мов.

Виходячи з положення про те, що семантика іноземного слова розкривається з допомогою лексичної семантики рідної мови, порівняльний семантичний аналіз повинен проводитися так, щоб його результати відображали особливості використання рідної мови як засобу семантизації іноземного слова.

Слово в якості основної одиниці мови фіксує в своєму значенні складний інформативний комплекс, який відображає різні ознаки даних об'єктів (предметно-логічне значення слова), відношення до них членів колективу, що спілкується (конотативне значення слова) та семантичні зв'язки слова з іншими одиницями словникового складу мови, його місце в семантичному полі [7, с. 53]. Інформація, яка складає семантику слова, неоднорідна і в ній можуть виділятися якісно різні компоненти. Взятий сам по собі, будь-який з таких компонентів може бути відтворений засобами іншої мови, та нерідко одночасна передача в перекладі всієї інформації, закладеної в слові, виявляється неможливою, тому що збереження в перекладі деяких частин семантики слова може бути досягнуто лише за рахунок втрати інших її частин.

Певна втрата інформації відчувається у кожному з трьох основних аспектів семантики слова: предметно-логічному (денотативному), конотативному та внутрішньолінгвістичному. Нерідко виявляється, що в значеннях еквівалентних слів іноземної та материнської мов є різне число елементарних смислів (сем), оскільки в них відображені відмінні ознаки певного класу об'єктів. Наприклад, французькі дієслова "tuer", "assassiner", "massacrer" еквівалентні українському "вбити", але "tuer" означає "припинити існування" як живих так і неживих об'єктів ("la gelée a tué les potmiers"), "assassiner" припускає заплановане заздалегідь вмісне зрадлицьке вбивство офіційної особи,

"*massacrer*" – вмісне насильницьке криваве маніакальне вбивство. Окремі значення слів, які співставляються в двох мовах, далеко не завжди еквівалентні на рівні понять (згідно з точкою зору методистів щодо цієї проблеми, поняття, виражені словами, є ідентичні в обох мовах) [1, с. 129]. Так, пряме значення французького дієслова "*verser*" не має точного словникового і понятійного еквіваленту в українській мові. "*Verser*" – не просто "*лити*" ("*наливати*", "*вилити*"), але й виконувати цю дію, переливаючи рідину через край посудини. Подібного поняття в мовній свідомості носіїв української мови немає. Іншим прикладом можуть служити дієслова французької мови "*poser*" і "*mettre*". Їх значення зовсім не співпадають з поняттями, вираженими українськими перекладами "ставити" і "класти", а різниця між ними не відображає межуючої ознаки останніх: вертикального чи горизонтального положення предмету в результаті здійсненої дії. Основна диференціальна ознака цих французьких дієслів не може бути зрозуміла для учнів без спеціального пояснення, так як ця ознака відсутня в їх мовній свідомості.

З точки зору українського учня ці дієслова часто означають ідентичні дії, і навпаки, різні за характером дії можуть передаватися і дієсловом "*poser*" і дієсловом "*mettre*".

Робота над іноземним словом визначається особливостями відношення даного слова і його корелята в материнській мові учнів. Тому важливо встановити семантичну відповідність слова, що семантизується, і слова рідної мови, близького йому за значенням.

Порівняльне вивчення лексики французької та української мов свідчить про те, що в цих мовах є слова, які наділені однаковим концептуальним змістом. Наприклад: "*la lune*" – місяць, "*lundi*" – понеділок. Семантика цих слів стає зрозумілою на лексемному рівні (рівень співставлення слів двох мов для знаходження в них спільних семантичних одиниць). Подібні слова є повними семантичними еквівалентами. Існують слова, які різняться кількістю значень ("понять"). Нерідко в них співпадають лише окремі значення: "*un arbre*" – "дерево-рослина", але не "дерево-матеріал". Окремі співпадаючі значення цих слів повністю еквівалентні.

Наступну групу складають слова, окремі значення яких можна співвіднести із значеннями даних слів материнської мови, використовуючи компонентний аналіз (визначення спільних та відмінних семантичних ознак значення). Такі слова-значення можуть бути рівними за умови додавання до них однієї чи двох семантичних ознак, притаманних відповідному слову в материнській мові або відкидання ознак, які в ньому відсутні. Наприклад, французьке слово "*bécher*" може дорівнювати українському "*копати*" за допомогою введення в його значення додаткової семантичної ознаки, яка уточнює характер дії: "*копати, не заглиблюючись, перекопувати землю*". Значна кількість іноземних слів може бути співвіднесена зі значеннями відповідних слів материнської мови лише на рівні вживання слова, тобто на рівні виражених ним смислів, які воно набуває в конкретних висловлюваннях, реченнях. Прикладами таких семантичних відношень можуть служити дієслова "*poser*", "*mettre*" – ставити, класти, іменники "*le bois*", "*la forêt*" – ліс та ін.

Беручи до уваги семантичні співвідношення іноземних слів з відповідними словами рідної мови, лексику розподіляють таким чином [5, с. 43]:

1) слова, співвідносні з їх еквівалентами в українській мові на лексемному, словниковому рівнях. Значення таких іноземних слів або повністю співпадають із значеннями відповідних слів рідної мови, або вважаються такими, які співпадають. До цієї групи варто віднести такі іноземні слова, окремі значення яких є еквівалентами моносемантичних слів рідної мови. Так, французький іменник "*un parterre*" означає "*партер*". Те ж слово означає і "*квітник*". Ці значення можуть бути засвоєні як окремі слова-значення;

2) слова-значення, які співпадають з окремими значеннями багатозначних слів рідної мови, наприклад: "*un arbre*" – "дерево-рослина"; "*un rosier*" – "троянда-кущ".

3) слова, значення яких співпадають із значеннями слів материнської мови на компонентному рівні. Таким значенням притаманний ряд спільних семантичних ознак і відрізняються вони однією чи двома семами:

"*verser*" – "*лити, переливати вміст через край посудини*";

"*un fleuve*" – "*ріка, що впадає в море*";

4) слова, значення яких співпадають з відповідними значеннями слів материнської мови на смислового рівні. В подібних випадках не співпадають основні семантичні ознаки співставлених значень. Крім того, у мовній свідомості учнів немає еквівалентів семантичних ознак, притаманних таким іноземним словам. Тому слова материнської мови, які часто приймаються за їх еквіваленти, в дійсності є ними лише в окремих висловлюваннях, смисл яких визначається мовною ситуацією. Наприклад: "*Posez vos stylos*" – "Покладіть ваші ручки!" (Писати більше не будемо), але "*Mettez les stylos dans vos serviettes*" – "Покладіть ручки в портфель!" (Нехай ручки лежать у портфелі).

Відповідно до даної методичної класифікації лексичних одиниць необхідно обрати способи їх семантизації. Способи семантизації іноземної лексики, як відомо, діляться на дві основні групи:

1) неперекладні (наочність, контекст, словотворчий аналіз, використання синонімів, антонімів, дефініція на іноземній мові);

2) перекладні (однослівний переклад, тлумачення).

Однак обидві групи мають свої позитивні та негативні сторони, про які потрібно пам'ятати в навчальному процесі. Недолік неперекладних способів розкриття значення полягає у тому, що вони не завжди забезпечують точність розуміння іноземного слова. З точки зору багатьох методистів основний спосіб неперекладної семантизації – наочність – не є в повному розумінні неперекладним. Тому проти його використання висловився Б.В. Беляєв: "Так як учащиеся давно уже привыкли к мышлению с помощью понятий, выражаемых словами родного языка, то наглядность может привести к ассоциированию с иноязычным словом совсем не того понятия, которое им в действительности выражается" [2, с. 138].

Далеко не завжди забезпечує правильне розуміння іноземного слова і другий поширений спосіб неперекладної семантизації – контекст. Частіше за все контекст також приводить до приховано-перекладного розуміння, яке можна допустити лише в разі еквівалентності слів іноземної та материнської мов. Згодом щодо семантики іноземного слова буде здійснюватися на основі його перекладу на рідну мову. В кращому випадку слово можна

зрозуміти в його вузькому контекстуальному смислі. В загальному основний недолік способів неперекладної семантизації полягає в тому, що вони ведуть до неточного розуміння іноземного слова в тих випадках, коли його значення не має повного відповідника в материнській мові учнів.

Разом з тим треба відмітити дві їх позитивні сторони:

- 1) вони розвивають мовний здогад, практику, посилюють асоціативні зв'язки;
- 2) створюють опори для запам'ятовування.

Та точніше розуміння іноземного слова забезпечується таким засобом як тлумачення лексичного значення. В залежності від мови, на якій тлумачиться значення іноземного слова, методисти вважають цей засіб або неперекладним, або відносять до перекладних. Б.В. Беляєв протиставляє його і перекладу, і здогадці. Він вважає, що цей засіб є найбільш ефективним при семантизації слів іноземної мови, значення яких не має еквіваленту в рідній мові учнів [2, с. 45].

Залежно від приналежності іноземних слів до названих вище різних типологічних груп рекомендують використовувати способи розкриття значень наступним чином. До першої типологічної групи належать такі іноземні слова, значення яких співпадає із значеннями відповідних слів рідної мови. Сюди відносять окремі значення багатозначних слів, еквівалентних моносемантичним словам материнської мови. В обох випадках семантика рідного слова може бути повністю перенесена на семантизуюче іноземне слово і адекватним способом семантизації буде служити однослівний переклад: *“la lune”* – *“місяць”*, *“le parterre”* – *“квітник”*. Замість такого перекладу можна використовувати і неперекладні засоби семантизації: наочність, ілюстрація, контекст.

При їхньому використанні відбувається “внутрішній” прихований переклад. Однак великої небезпеки він собою не становить, якщо значення слів іноземної та материнської мов цілком співпадають. Головне при використанні неперекладних засобів семантизації – досягти правильного розуміння іноземної лексичної одиниці. Для перевірки її розуміння можна використати “відкритий” переклад.

Друга типологічна група складається з слів однозначних чи багатозначних, семантизуючому значенню яких відповідає окреме значення багатозначного слова рідної мови. Адекватним способом семантизації для цієї типологічної групи служить переклад-пояснення, тобто переклад, який супроводжується вказівкою на те, в якому саме значенні багатозначне слово материнської мови виступає еквівалентом іноземного слова: *“une rose”* – *“троянда-квітка”*, але не *“троянда-кущ”*; *“une salle d'études”* – *“аудиторія-приміщення”*, але не *“люди, присутні в ній”* і т.д.

Переклад-пояснення може супроводжуватися наочною демонстрацією предметів. Тут показ предметів (груші-дерева, груші-плода), котрі в рідній мові називаються одним і тим же словом, надає поясненню більшу конкретність і сприяє кращому його запам'ятовуванню.

До третьої типологічної групи належать слова, значення яких уподібнюється значенню слів рідної мови на семантичному рівні. Для їх семантизації приходиться використовувати засоби, різноманітні за своєю формою. Основне їх завдання – створення уявлень, відсутніх у мовній свідомості учнів. У цьому полягає їх суттєва відмінність від перекладу-пояснення, яке вказує, з якими із уявлень, наявних в свідомості учнів, повинно бути пов'язане іноземне слово.

Для слів з конкретним значенням і порівняно вузькою сферою вживання використовується багатослівне тлумачення. Зміст багатослівного тлумачення відображає відмінність в компонентному складі слів рідної та іноземної мов. Наприклад: *“un fleuve”* – *“ріка, яка впадає в море”* (на відміну від *“une rivière”* – *“ріка, яка впадає в іншу ріку”*), *“bêcher”* – *“копати землю, перекопувати, не заглиблюючись”* (на відміну від *“creuser”* – *“викопувати заглиблення в землі”*).

У цих випадках на основі багатослівного тлумачення вдається створити загальне уявлення про предмет. Щодо слів абстрактних, то зрозуміти і засвоїти їх значення на основі загального дедуктивного визначення досить важко. Тому говорячи про їх семантизацію, слід виходити з того, що реальним денотативом слова є ситуація (її частина, елемент). Ось чому ефективніше буде розкривати значення слів з допомогою опису ситуації чи ситуацій, в яких будуть виділені постійні семантичні ознаки даного слова.

В ряді випадків значення слів доступно розкривається в загальному визначенні (найчастіше в зв'язку з його відносною конкретністю), а смисли, які воно отримує в ситуаціях, типових для його вживання, вказуються окремо. Ці смисли можуть бути розкриті через переклад, якщо існує певний зв'язок між перекладом і граматичною сполучністю слова. Прикладом такої семантизації може служити опис дієслова *“verser”*: *“verser”* – *“литу, сипати, нахилиючи посуд, де міститься рідина чи сипуча речовина”*. *“Verser”* з означеним артиклем перед прямиим додатком може в залежності від ситуації означати *“переливати, вилити, пересипати, висипати”*: *“verser l'eau de la tasse dans le verre”*, *“verser l'eau de la tasse”*. *“Verser”* з партитивним артиклем в залежності від ситуації може означати *“наливати”, “насипати”, “відливати”, “відсипати”, “доливати”, “доцупати”*. Наприклад: *“verser de l'eau dans la tasse”*; *“verser de leau de la tasse”*; *“verser encore un peu d'eau dans la tasse”*.

Четверта типологічна група складається зі слів, які співвідносяться в межах семантизуючого значення з відповідними словами рідної мови на смисловому рівні. В таких випадках іноземне слово частіше за все перекладається різними словами рідної мови. Це являє собою значну трудність при створенні його семантичного образу. Основою оволодіння семантикою слів даної групи є засвоєння їх ситуативних значень. Послідовне засвоєння ситуативних вживань слова веде до створення його адекватного семантичного образу [4, с. 30].

Висновки. Таким чином, даний аналіз свідчить про те, що простий переклад іноземних слів на рідну мову, або навіть словосполучень чи речень без аналітичних пояснень, які необхідні із-за розбіжності їх значень, не може вважатися адекватним способом семантизації іншомовного слова. У свідомості учнів переклад залишить механічні зв'язки, які не будуть співпадати з їх мисленням, або з реальністю. Реальним матеріалом для створення специфічних уявлень, виражених словами іноземної мови, слід вважати мовленнєвий досвід учнів на рідній мові (маються на увазі лексичні значення слів). Для раціонального використання мовного досвіду учнів потрібне точне врахування спільних та відмінних рис щодо значення відповідних слів іноземної та рідної мов. Таке врахування потрібне, тому що, розкриваючи значення іноземного слова, ми опираємось на існуючі в свідомості учнів реальності – значення слів рідної мови.

Література:

1. Андреевская-Левенстерн Л. С. Методика преподавания французского языка в средней школе. – М. : Просвещение, 1983. – 222 с.
2. Беляев Б. В. Психологические основы усвоения лексики иностранного языка. – М. : Просвещение, 1964. – 136 с.
3. Бех П. О., Биркуч Л. В. Концепція викладання іноземних мов в Україні // Іноземні мови. – 1996. – № 2. – С. 3-8.
4. Бурлаков М. А. Обучение активному владению иноязычной лексикой в вузе. – Л., 1988. – 172 с.
5. Бурлаков М. А. Методика обучения лексике иностранного языка. – К. : Вища школа, 1997. – 93 с.
6. Гринюк Г. А., Серета Н. А., Спіцин Є. С. З досвіду білінгвального навчання іноземних мов в країнах Європи // Іноземні мови. – 1998. – № 1. – С. 66-70.
7. Карпенко Н.Н. Когнитивное, семантическое и символическое в содержании понятия и их роль в обучении языкам // Іноземні мови. – 1997. – № 6. – С. 53-54.

Козяревич Л. В.,

Київський національний лінгвістичний університет

ВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ФАСЦИНАЦІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена дослідженню вербальних засобів fascinaції в англomовному дискурсі. Під fascinaцією розуміємо словесний вплив, який полягає у зверненні уваги, емоційному налаштуванні, побудові успішного іміджу. Вербальними знаками fascinaції постають звертання, емоційно-експресивна лексика, похвала, комплімент. Функція цих засобів полягає в інтенсифікації мовленнєвого контакту.

Ключові слова: вербальні засоби, fascinaція, привітання, комплімент, світська бесіда.

Статья посвящена исследованию вербальных средств fascinaции в англоязычном дискурсе. Под fascinaцией мы понимаем словесное воздействие, которое заключается в завоевании внимания, эмоциональном тьюнинге, построении положительного имиджа. Вербальными знаками fascinaции являются обращение, эмоционально-экспрессивная лексика, похвала, комплимент. Функция этих средств состоит в интенсификации речевого контакта.

Ключевые слова: вербальные средства, fascinaция, приветствия, комплимент, светская беседа.

The article deals with verbal means of fascinaation in the English discourse. We understand fascinaation as the verbal influence to attract attention, tune emotionally, build up a positive image. The verbal signs of fascinaation are appeals, emotional words, praise, compliment. The function of the given means is to intensify a speech contact.

Key words: verbal means, fascinaation, greeting, compliment, small talk.

Звернення до аналізу засобів привернення уваги, створення емоційного налаштування, побудови іміджу зумовлено антропоцентричними тенденціями сучасної лінгвістики, актуальністю питання сприйняття і розуміння людьми один одного, що допомагає глибше розглянути процес міжособистісної взаємодії та міжособистісних стосунків [1; 2; 3; 4]. Антропологічна лінгвістика тісно пов'язана з експресивним аспектом мови.

Фасцинація (зачарування, чарівність) – словесний вплив на людей, при якому адресант звертає на себе увагу, викликає до себе доброзичливе ставлення [5, с. 10]. Фасцинацію розглядаємо як експресивне виявлення індивідуальності мовця, що проявляється в почуттях, емоціях та оцінках. Ця експресія знаходить своє вираження в мовленні, у тому або іншому відборі мовних засобів і може мати додатковою метою надання певного впливу на адресата. Фасцинація виступає як феномен мовної особистості та її суб'єктивних інтенцій.

Фасцинація в мові має місце в багатьох, якщо не в усіх мовних сферах: у фонетиці, граматиці, лексиці. Для цього використовуються різні засоби: у фонетиці – інтонація (логічні, смислові та емоційні наголоси, зміна висоти звуків, темпоритму, паузи), у лексиці – емоційно-експресивна лексика, літературні форми слів, які орієнтовані на загальноприйняті норми соціальної та мовленнєвої поведінки, у синтаксисі – порядок слів, актуальне членування, особливі конструкції тощо.

В емоційно-експресивній вербальній одиниці закладена fascinaція (магія), що збільшує силу, впливає, передає зміст зі збільшеною інтенсивністю, виражаючи внутрішній стан мовця, і має своїм розвитком емоційне або логічне посилення.

Ефективними вербальними знаками fascinaції, які привертають увагу співрозмовника є: привітання, світська бесіда (*small talk*).

Питання вибору теми світської бесіди є суттєвим для початку успішної мовленнєвої взаємодії [1, с. 84]. Вибір теми світської бесіди залежить від установки мовця з урахуванням його передбачень про адресата і його очікувань, на основі аналізу ситуації спілкування.

Звернення по імені – знак прийняття людини [1, с. 85]. Ім'я є символом особистості і так чи інакше привертає до себе увагу. Звернення по імені свідчить про зацікавленість та певну інтенцію. Увага до особистості є повагою до неї, що у свою чергу викликає почуття задоволення, яке супроводжується позитивними емоціями. Згідно даних 57 % жінкам і 25 % чоловікам подобається, коли до них звертаються по імені.

Привітання також виконують завдання привернення уваги співрозмовника та її “активації” [там само, с. 85]. Саме те, як комуніканти звертаються один до одного загалом визначає успіх мовленнєвої взаємодії [там само, с. 87]. Привітання дозволяють продемонструвати бажання вступити у діалог, прийняти один одного. Привітальні апелятиви несуть інформацію про стан стосунків між учасниками спілкування і виконують функцію підтримання міжособистісних контактів – *Hey, how are you doing? Hi, what's up? Hi, how is it going? Hi, how are you?* – ритуальні “квазіопитання” про здоров'я, стан справ. Демонстрація позитивних емоцій з приводу зустрічі, здатність співрозмовників приділити достатньо уваги один одному, прагнення виправдати комунікативні очікування партнера, – усе це сприяє вдалому початку комунікації. Для вдалого “відкриття” комунікативного контакту, важлива та форма привітання, яка була б коректною у сприйнятті співрозмовника, та, що виходить за межі шаблонних висловлень, є оригінальною і особистісно-орієнтованою.

Компліменти, похвала теж виступають fascinaтивними знаками, за допомогою яких виявляється прихильність і симпатія, віддзеркалюється динаміка контакту учасників комунікації.

Похвала – це щире та об'єктивне, із точки зору мовця, висловлення схвалення особистості адресата, його якостей і/або діяльності, а також об'єктів, що входять у “світ адресата” [2, с. 5]. Похвала – це індивідуальна, “авторська” комунікативна тактика, внаслідок чого її мовне оформлення відрізняється якісною різноманітністю та відсутністю шаблонності. Похвала функціонує переважно в ситуаціях співпраці; у потенційно конфронтаційних ситуаціях похвала виконує особливу коригуючу конфліктно-превентивну функцію [3, с. 6]. Зазначені риси визначають етнокультурну своєрідність похвали у мовленнєвій діяльності англomовних комунікантів.

Похвалу можна визначити як вербальний (або невербальний) прояв схвалення. Оскільки похвала спрямована на співпрацю та підтримку неантагоністичних відносин, вона нерідко супроводжується висловленням інших позитивних почуттів, наприклад, подяки, підбадьорення, захоплення, приємного здивування. Такі випадки ми розглядаємо як розгорнуту похвалу. До досить широкого спектру "похвальних" параметрів входять здібності й успіхи об'єкта оцінки, успішне виконання ним/нею певної роботи, привабливі риси характеру та зовнішності (особливо позитивні зміни в цій сфері). У похвалі виражені такі постулати:

"I am thinking about you"

"I feel something good about you"

"I want to say you are good"

"I say this to you because I want to say something good to you".

Ознакою похвали є щирість у вираженні схвалення.

Комплімент є дієвою фасцинативною технікою завоювання диспозиції іншого. Комплімент спрямований на те, щоб викликати в адресата позитивну емоційну реакцію, зробити йому приємне [3, с. 12]. Функція компліменту у фасцинативній комунікації набуває великої значущості, допомагаючи адресатові створювати позитивний психологічний вплив на свого співрозмовника, досягаючи цим комунікативної мети.

У випадку вдалого компліменту, виникає можливість встановити контакт і створити позитивне налаштування для подальшого розвитку розмови. Комплімент стає ефективною фасцинативною зброєю лише тоді, коли його правильно застосовують. Якщо раніше якість компліменту залежала від його образності і вмілої словесної гри, то наразі пріоритети перемістилися у бік інформативності і функціональності. Для сучасного компліменту важлива чіткість, зрозумілість. Жанр компліменту допускає перебільшення, а не обман і нещирість. Інакше, комплімент є наганим і може викликати небажаний перлокутивний ефект.

Похвала й комплімент об'єднані спільною позитивною оцінкою мовцем адресата, його дій і/або якостей. Відмінність полягає в конвенційній природі компліменту й неконвенційності похвали. Похвала передає об'єктивну позитивну оцінку, визнання та схвалення, її метою є підтримка особи адресата, його самоповаги, впевненості в собі і т. ін. Мета похвали – демонстрація прагнення до співпраці й дотримання принципу кооперації [3, с. 13]. Говорячи комплімент, мовець показує, що помічає співрозмовника, піднімає його настрій і налаштовує на подальший контакт. Компліменти, які застосовуються для встановлення / підтримання стосунків називають інструментальними. У спілкуванні між малознайомими людьми комплімент дозволяє мовцю проявити своє доброзичливе ставлення до адресата, дати йому зрозуміти, що співрозмовник для нього цікавий і привабливий [2, с. 10].

В компліменті виражено:

"I want you to feel something good"

"I want to say something good about you"

У широкому значенні комплімент розуміють як висловлення, що містить коментар про позитивну рису, досягнення адресата [3, с. 10]. Компліменти є позитивними знаками уваги до адресата, мають певну інтенцію. Вони пов'язані з одним із постулатів – схваленням, тому позитивно впливають на стан співрозмовника, служать для формування і підтримання доброзичливості і симпатії між співрозмовниками [2, с. 20]. Комплімент задовольняє найважливішу психологічну потребу людини в позитивних емоціях.

Вдало висловлений комплімент позитивним якостям адресатові допоможе встановити з ним доброзичливий контакт.

Привітання, компліменти, світська бесіда (*small talk*) створюють комунікативний комфорт. Привернення уваги у процесі комунікації має на меті справити враження для того, щоб сподобатися іншому, завоювати його, підкорити, звабити, зачарувати, прив'язати до себе, заворожити. В основі завоювання уваги – демонстрація готовності до інтеракції з особою, яка подобається. За допомогою вербальних засобів фасцинації комуніканти максимізують свою кооперативність і намір налаштуватися один на одного.

Література:

1. Гурочкина А. Г. Фатическая коммуникация / А. Г. Гурочкина // Текст как объект изучения и обучения : Межвуз. сб. научн. трудов. – Псков, 1999. – С. 83-91.
2. Ключко Л. І. Висловлювання похвали в комунікативно-діяльній парадигмі спілкування (на матеріалі англійської мови) : автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / Л. І. Ключко; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2003. – 20 с.
3. Леонтьев В. В. "Похвала", "Лесть" и "Комплимент" в структуре английской языковой личности : Автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Моск. гос. ун-т. – Москва, 2000. – 20 с.
4. Смашнюк О. І. Маркери емоційності у спонтанній комунікації (на матеріалі Британського національного корпусу текстів) : автореф. на здобуття ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / О. І. Смашнюк. – Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2009. – 22 с.
5. Соковнин В. Фасцинология / В. Соковнин. – М. : РГУ, 2009. – 400 с.

Колейчик О. О.,

Чернігівський державний інститут економіки та управління

ТЕМАТИЗАЦІЯ ТЕЛЕОНОМНОГО КОНЦЕПТУ “ДРУЖБА” У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ЕСЕ “VIRTUAL FRIENDSHIP AND THE NEW NARCISSISM”

У статті здійснено аналіз тематизації телеономного концепту “дружба” у лексико-семантичному аспекті. Тематизація концепту відбувається завдяки контрастивному співположенню діаметральних понять: екстравертивного “дружба” та інтровертивного “нарцисизм”.

Ключові слова: тема, тематизація, есе, концепт, слот, дружба, друг.

В статті анализируется тематизация телеономного концепта “дружба” в лексико-семантическом аспекте. Тематизация концепта происходит благодаря контрастивному соположению диаметральных понятий: экстравертивного “дружба” и интровертивного “нарцисизм”.

Ключевые слова: тема, тематизация, эссе, концепт, слот, дружба, друг.

The article enlightens the analysis of teleonomic concept “Friendship” thematization from the lexico-semantic point of view. Thematization of the concept takes place due to the contrasting location of the contrasting subjects: i.e. of “friendship” and “narcissism”.

Key words: the theme, thematization, essay, concept, slots, friendship, friend.

Однією із основних характеристик тексту є його тема, яка стала об'єктом різнобічного дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців І.В. Арнольд, Т.В. Булигіна, Л.І. Булатецька, А.А. Брудний, С.О. Васильєв, В.З. Дем'янов, Е.Я. Мороховська, О.І. Москальська, А.І. Новіков, Е.Ф. Скороходько, Г.Д. Чистякова, Т.А. ван Дейк, М.А.К. Халідей, У. Чейф. Тема на рівні тексту – це ідеальна даність тексту, вона зафіксована у його назві певним словом (словами), проте це лише орієнтир, який налаштовує читача на можливі прогнози про що йтиметься у тексті. Тема розглядається як смислове утворення, яке складається у свідомості людини [2; 6; 10].

У разі розуміння реципієнтом теми тексту у його свідомості створюється концепт цієї теми, її ментального образу, і власне цей тривалий процес вважаємо концептуалізацією теми. На рівні тексту, з лексико-семантичної точки зору, тематизація – процес виявлення тих лексичних одиниць теми, які репрезентують її на різних рівнях, а на ментальному рівні тематизацію розглядаємо як процес мисленнєвої діяльності реципієнта із розуміння, побудови та зберігання концепту теми тексту, де назва тексту визначається як вірогідна назва концепту, а весь текстовий масив – матеріальний вміст концепту. Тематизація являє собою процес концептуалізації теми, у результаті якої у свідомості читача формується концепт теми.

У сучасній лінгвістиці термін “концепт” посів значне місце завдяки своєму особливому статусу як ментального утворення, яке існує у свідомості (у ментальному світі) людини. Концепти – предмет емоцій, симпатій, антипатій, зіткнень, це той “пучок” уявлень, понять, знань, асоціацій, хвилювань, які супроводжують слово [7, с. 43]”. Погоджуючись із думкою Воркачова С.Г., який стверджує, що “телеономні концепти – це вищі духовні цінності, які утворюють і втілюють для людини моральний ідеал, прагнення до якого створює моральну виправданість його життя – ідеал, заради якого варто жити і не шкода вмерти [1, с. 20]”, вважаємо цілком правомірним прирахувати концепт ДРУЖБА до телеономних, оскільки дружба відтворює складне переплетіння духовних та морально-етичних площин внутрішнього життя людини. Дружба виникає внаслідок складного взаємозв'язку соціальних, моральних, психологічних аспектів та реалізується у комунікації людей.

Метою статті є виявлення лексичних одиниць, які тематизують телеономний концепт ДРУЖБА, та визначення його особливостей у сучасному англomовному культурному просторі.

Об'єктом дослідження є тематизація телеономного концепту ДРУЖБА в есе “Virtual Friendship and the New Narcissism” американської авторки К. Розен як елементи сучасної англomовної культури. **Предметом** наукового пошуку є лексичні одиниці, які тематизують, а отже, експлікують зазначений концепт на текстовому просторі есе.

Виходячи із загальновідомих двох наукових поглядів на концепт, а саме лінгвокогнітивний (Н.Д. Арутюнова, А.П. Бабушкін, М.М. Болдирев, О.С. Кубрякова, Д.С. Лихачов, З.Д. Попова, І.А. Стернін, В.Н. Телія, Т.В. Булигіна) та лінгвокультурологічний (В.С. Воркачев, В.І. Карасик, Ю.С. Степанов, Г.Г. Слишкін, Т.І. Фесенко), вважаємо більш продуктивним дотримуватися лінгвокультурологічного напрямку у визначенні концепту, оскільки він, на нашу думку, охоплює велику кількість елементів культурної спадщини, починаючи із творів стародавніх мислителів і до сучасного культурного надбання. Ціннісні компоненти концепту займають периферійне положення по відношенню до центральної ознаки, проте вони дають вихід та основу для побудови ментального образу концепту, розширюючи та ускладнюючи його.

Визначаючи тематизацію як концептуалізацію теми тексту, проаналізуємо розгортання теми та створення концепту ДРУЖБА.

У сучасних лінгвістичних дослідженнях концепт ДРУЖБА на основі одного тексту есе залишився поза увагою науковців, які вивчали концепт здебільшого в історичному аспекті на матеріалі словників та літературних творів (А. Вежбицька, В.А. Маслова, О. Донцова). Перевагою вивчення концепту ДРУЖБА у межах есе, такого як, наприклад, “Virtual Friendship and the New Narcissism”, є той факт, що есе відтворює власне бачення автора однієї теми, відбувається поступове розгортання однієї теми на різних рівнях, бо “в есе поєднуються: буттєва вірогідність, що бере початок від щоденника, розумова узагальненість, що йде від філософії, образна конкретність і пластичність, що йде від літератури [9, с. 22-23]”.

За ван Дейком Т.А., першим орієнтиром, який налаштовує читача на розуміння тексту, є “спеціальні засоби,

які допомагають побудувати тематичну структуру, і до таких належать назви. Назви можуть використовуватися як опорні точки для побудови подієвих припущень про найбільш важливу інформацію у тексті [3, с. 241]”. В есе увагу реципієнта привертає назва *Virtual Friendship* (віртуальна, нереальна дружба) та *the New Narcissism* (новітній нарцисизм). Відчувається дисгармонія у співположенні діаметрально протилежних понять: інтровертивне *Narcissism* та екстравертивне *Friendship*, і, відповідно, прогноуються вірогідні варіації щодо можливої локалізації такого типу стосунків: віртуальна дружба відбувається там, де немає візуального, тактильного контакту, це неживий світ. Таким чином, контактне положення протилежних за сутністю номінацій утворює когнітивний гачок, який тримає читача до повного розкриття теми тексту та експлікації усіх зон (ядерної, ближньої периферійної та дальньої периферійної) концепту.

У загальному виді структуру концепту можна уявити у вигляді кола, у центрі якого міститься основне поняття (основна ознака), ядро концепту, а на периферії, на різних відстанях від ядра знаходиться все те, що було надбано культурою, традиціями, народним та особистим досвідом (додаткові ознаки та етимологічна ознака).

Центральну, ядерну зону концепту ДРУЖБА займають власне номінації *Virtual Friendship* та *Friend*. У тексті знаходимо традиційне визначення: “*friendship is a relationship which involves the sharing of mutual interests, reciprocity, trust, and the revelation of intimate details over time and within specific social and cultural context* [11, с. 16].” Авторка акцентує взаємність та загальний простір, в межах якого відбувається спілкування. Авторська дефініція друга як “*a good companion for outgoing, someone with whom you socialize in professional things, a person for whom you would drop everything if he needed help* [ibid.]” наголошує на необхідності у близькому контакті двох осіб. Вважаємо, що саме ці дефініції складають ядерну зону концепту ДРУЖБА, незважаючи на той факт, що у тексті йдеться про віртуальну дружбу, проте базовим є поняття, що відтворює реальні, живі стосунки між особами.

Окрім ядра, концепт має досить об’ємну інтерпретаційну частину – “сукупність слабо структурованих предикацій, які відтворюють інтерпретацію окремих концептуальних ознак та їх сполучень у вигляді стверджень, установок свідомості, які впливають у цій культурі із змісту концепту [4, с. 61]”.

Загальна структура концепту ДРУЖБА на основі есе має наступний вигляд:

До ближньої периферійної зони входять наступні слоти, які складають концепт *Virtual Friendship* та *Friend*.

1. **Місце дружби та джерело знаходження друзів:** назва есе “*Virtual Friendship and the New Narcissism*” констатує певну локалізацію дружби – віртуальні соціальні мережі такі як *Socialnetworks*, *Facebook*, *Myspace*, *Circle of friends*, *Friendster*, *Wall*, де друга можна отримати шляхом натискання на “мишку”. Цей процес позначається новітнім дієсловом *to friend* (у протилежному випадку *to defriend*). Друга виловлюють, підсаджують на гачок (*to poke friends*). Отже, складається певний сценарій щодо утворення віртуальних дружніх стосунків: переглянути список осіб – обрати одного – надіслати запрошення дружити.

2. **Мета дружби** у віртуальному світі своєрідна: необхідність набуття певного статусу у суспільстві *the need for status*, з метою збирання та ранжування людей на власний розсуд (*collecting, managing and ranking the people you know*). У мережі добір друзів відбувається із шаленою швидкістю: *streamlining friendship the way e-mail streamlined correspondence*.

3. **Тупи друзів** позначені номінаціями, які вказують на відстань (ближній – дальній) між людьми *знайомий* (*acquaintance*), та *наближені* (*favourites*). Проте на сайтах немає окремих підрозділів, де можна розміщувати друзів відповідно до рівня їхніх зв'язків. Особливу увагу привертає визначення значення слова “друг” у віртуальній мережі власне авторкою, яке свідчить про знецінення якості друга *the use of the word “friend” on social networking sites is a “dilution and a debasement”* та надають йому негативної ознаки.

4. **Кількість та коло друзів** напряму пов'язані між собою та визначаються як нетривалі, постійно змінювані, і це відтворює “ранжування” друзів: зміною своїх “кращих” друзів у списку (*change my top friend*), оцінювати друзів (*view all of my friends*), видаляти друзів (*edit friends*). Кількість друзів постійно змінюється: збільшується (*to up the number; to gather as many friends as possible*), перетворюючись на шалену кількість (*FriendFlood, collected more than 700 friends, thousands of “friends”*), але якість яких сумнівна (*greater quantity but less quality*). На сайті навіть запрограмована лише множина іменника *friend* і у разі наявності лише одного і, можливо, справжнього друга, іменник вживається у множині (*you have 1 friends*). Для позначення зменшення кола друзів ужиті дієслова із негативними префіксами *un-, de-* (*unfriend, defriend*), причому кінець дружби відбувається миттєво (*unfriend now, to defriend*) та без деталізації.

Слоти ближньої периферійної зони відтворюють етапи перебігу дружніх стосунків у віртуальному світі: 1) початкування (*to friend. to poke friends, collecting, managing and ranking the people*); 2) перебіг дружби (*change my top friend, view all of my friends, edit friends, to up the number, to gather as many friends as possible*); 3) закінчення (*to unfriend, to defriend*). Ця низка подій відтворює розгортання реального циклу у логічній послідовності.

Власне абстрактний іменник *Friendship* в усіх слотах набуває неочікуваних ознак та номінацій: стрімка дружба (*streamlining friendship*), друзі – це спрощення та знецінення (“*dilution and a debasement*”), непомірна кількість друзів (*thousands of “friends”*), велика кількість та відсутність дійсних друзів (*greater quantity but less quality*). Основною й останньою номінацією є нарцисизм (*Narcissism*) – самолюбівання, насолодження собою як таким, що має певну, переважно патологічно велику кількість друзів.

Дальня периферійна зона концепту містить різноманітні визначення, тлумачення, які зафіксовані у пареміях, афоризмах, крилатих виразах, прислів'ях, а іноді і значних за обсягом публіцистичних, художніх та наукових текстах. Із цього арсеналу в основному і виявляється інтерпретаційне поле концепту, у якому можна виділити різні смислові ознаки, які приховані від прямого спостереження [4, с. 63].

Дальню периферійну зону концепту ДРУЖБА складають такі слоти:

1. **Цінність дружби** виражена за допомогою іспанського прислів'я “життя без друга як самотня смерть” (*Life without a friend is death without a witness*), символізує непоправне горе бути одному, і, таким чином, піднімає значущість наявності друга. Особливого забарвлення надає трансформоване авторкою прислів'я у “життя без сотень віртуальних друзів – це віртуальна смерть” (*Life without hundreds of online “friends” is virtual death*).

2. **Цінність друга** у реальному житті порівнюється із книгою, від якої можна відмовитися будь-якої миті: “*Proust once said he didn't much care for analogy of a book to a friend. He thought a book was better than a friend, because you could shut it – and be shut of it – when you wished, which one can't always do with a friend*”. Обернена ситуація спостерігається у віртуальному світі, в якому користувачі перераховують свої колекції друзів, компакт-дисків, фото собак (*Here is a list of my friends. Here are all the CDs in my collection. Here is a picture of my dog.*). Послідовно введені речення із паралельними конструкціями (*Here is*) підсилюють та відкрито нівелюють цінність друга, оскільки його місце визначається поряд із неістотами або тваринним світом.

3. **Тривалість дружніх зв'язків** наводиться у порівнянні реальної дружби із залученням цитати із есе Р.В. Емерсона щодо часу, який присвячується спілкуванню (*friendship requires more time than poor busy men can usually command*). У сучасному віртуальному світі все швидко, можна втиснутися у мережу друзів у будь-який час (*to tap into our network of friends when it is convenient for us*), іноді це взагалі безтурботно і безпроблемно (*it's a way of maintaining a friendship without having to make any effort whatsoever*).

4. **Надійність віртуальної дружби** визначається через порівняння із реальною дружбаю за допомогою цитати із газети “The Times”, де дружба номінується слабкістю та непевністю (*the vulnerability and uncertainty that true friendship entails*), коли у мережах дружні стосунки позначаються як надійні, людина позбавлена ризику мати душевний біль, бути осміяним (*Real intimacy requires risk—the risk of disapproval, of heartache, of being thought a fool. Social networking websites may make relationships more reliable*).

Отже, до складу телеономного концепту ДРУЖБА входять слоти ближньої периферії: місце дружби та джерело знаходження друзів, мета дружби, типи друзів, кількість та коло друзів. У дальній периферійній зоні концепту ДРУЖБА акцент здійснено на аксіологічному потенціалі (цінність дружби та друга, тривалість дружніх зв'язків, надійність віртуальної дружби). Для підсилення ефемерності віртуальної дружби наведені висловлювання, які містять таку ознаку справжньої дружби як душевність і пов'язані із нею почуття людини. У віртуальній дружбі почуття з легкістю приховуються, тим самим порушується цінність таких стосунків.

Наведений аналіз свідчить, що для тематизації концепту ДРУЖБА залучені лексичні номінації, які надають негативне забарвлення усьому концепту.

Література:

1. Воркачев С. Г. Сопоставительная этносемантика телеономных концептов “любовь” и “счастье” (русско-английские параллели) : Монография / С. Г. Воркачев; Волгоград : Перемена, 2003. – 164 с.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин; М., 1981. – 139 с.
3. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. Перевод с английского. Составитель В. В. Петрова / ван Т. А. Дейк; Под редакцией Герасимова М. Г. М., 1989. – 312 с.

4. Методологические проблемы когнитивной лингвистики : Научное издание / Под редакцией И. А. Стернина. – Воронежский государственный университет, 2001. – С.182.
5. Москальская О. И. Грамматика текста / О. И. Москальская; М. : Высшая школа, 1981. – 183 с.
6. Новиков А. И., Чистякова Г. Д. К вопросу о теме и денотате текста / А. И. Новиков, Г. Д. Чистякова // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. 1981. – Т. 40., № 1. – С. 48 – 56.
7. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов; М. – 1997. – 824 с.
8. Фесенко Т. А. Этноментальный мир человека : опыт концептуального моделирования. Дисс. ... д-ра филол. наук. – М. : 1999. – 364 с.
9. Шейхль З. П. О форме эссе у Канетти / З. П. Шейхль // Вопросы философии. – 2007. – № 3. – С. 22-29.
10. Engelkamp J., Zimmer H.D. Dynamic Aspects of Language. Focus and Presupposition. Springer Verlag. Berlin, Heidelberg, New-York, Tokyo. 1983. – 142 с.
11. Rosen, Christine. Virtual Friendship and the New Narcissism / C. Rosen // The New Atlantis. – Summer 2007. – No. 17, P. 15-31.

Коляда Е. К.,
ВНУ імені Лесі Українки,
Бойчук В. М.,
Луцький педагогічний коледж імені Ярослава Галана

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “ПЕСИМІЗМ” В ПЛОЩИНІ ЛІНГВІСТИКИ

У статті узагальнено сутність, зміст та значення соціально-філософського поняття “песимізм” і окреслено його предметну область. Встановлено, що завдяки антропоцентричному підходу до аналізу мовних явищ вивчення песимістичних настроїв особистості може отримати лінгвоцентричну інтерпретацію.

Ключові слова: соціально-філософське поняття, песимізм, екологічний песимізм, технологічний песимізм, культурний песимізм, оптимізм.

В статье обобщено суть, содержание и значение социально-философского понятия “пессимизм” и обозначено его предметную область. Установлено, что благодаря антропоцентрическому подходу к анализу языковых явлений изучение пессимистических настроений личности может получить лингвоцентрическую интерпретацию.

Ключевые слова: социально-философское понятие, пессимизм, экологический пессимизм, технологический пессимизм, культурный пессимизм, оптимизм.

The article deals with the essence, subject-matter and meaning of the socio-philosophic concept “pessimism” and defining its subject field. It has been established that due to the anthropological approach to linguistic phenomena the investigation of person’s pessimistic mood may gain linguistic interpretation.

Key words: socio-philosophic concept, pessimism, ecological pessimism, technologic pessimism, cultural pessimism, optimism.

Гуманізація мовознавства, розуміння мовної особистості як засобу проникнення в мову, обумовили загальну тенденцію сучасного лінгвістичного пізнання – рух від сфери систем до центру цих систем – людини. Саме антропоцентричний підхід у мові дозволяє розглядати особистість як суб’єкт мовної комунікації. Принцип антропоцентризму робить можливим перехід від деперсоналізованого предметного уявлення про мову до персоналізованого. Завдяки цьому принципу психофізіологічні, соціально-діяльнісні, морально-етичні характеристики особистості доповнюються лінгвоцентричною інтерпретацією [10, с. 97]. Саме у цьому і полягає **актуальність** дослідження соціально-філософської категорії “песимізм” з позицій сучасного мовознавства. **Метою** нашого дослідження є узагальнення сутності, змісту та значення поняття “песимізм” та визначення його предметної області.

В європейській культурній самосвідомості, особливо в європейській філософії останнього століття, проблема наближення кінця стала однією із тих ідей, які дали творчий імпульс перегляду основ філософії. Ідея песимізму знайшла своїх прихильників в особі Дж. Леопарді, Ед. фон Гартмана, О. Ковалевського. Вони стверджували реальність страждання, його відсутність визначали як щастя [6, с. 6]. Особливий резонанс проблематика песимізму отримує в наш час – час фундаментальних змін в соціальній свідомості.

Етимологічно поняття “песимізм” походить від латинського *pessimus* (найгірший), що з часом закріпилося у дослідницькому філософському підході до песимізму, який у сучасних довідкових джерелах з філософії визначається як 1) умонастрій, відповідно якого зла доля має основне значення в житті та є неминучою, основною в людині є схильність до зла, а не до добра, тому всі людські зусилля є марними [2, с. 173], 2) позиція чи філософська доктрина, яка вказує на те, що сума зла в світі перевищує суму добра, а людське життя – це невпинне страждання, тому що призначення людини – діяти, а дія полягає в зусиллі мати те, що ми не маємо [3, с. 395], 3) один із двох основних способів сприйняття світу, що виражає негативне, підозріле, недовірливе ставлення до нього; протистоїть оптимізму. У філософському розумінні песимістичний світогляд вказує на переважання у світі страждань і на марну боротьбу добра зі злом, на торжество несправедливості, на безглуздість людського життя та історичного процесу [12, с. 698], 4) світовідчуття, пройняте безнадією та зневірою; філософські концепції, які в аналізі буття і пізнання виходять з положення про те, що світ влаштований не кращим чином, ним керують стихійні сили, він не закономірний, тому в ньому багато випадковостей, світ хаотичний і безглуздий. Отже, світ не пізнається логікою, в ньому немає загальних, універсальних істин, єдиних законів. Основою буття і його суттю є страждання і абсурд, а сенс життя – лише в їх подоланні [11, с. 182], 5) філософський напрям, який, на противагу оптимізму, бачить у світі насамперед негативні сторони, вважає світ безнадійно поганим, а людське існування – до кінця безглуздим [14, с. 371], 6) соціально-філософське поняття, яке відображає оцінно-вольову сторону світогляду, що негативно визначає навколишній світ, стан і місце людини в ньому та ґрунтується на утвердженні міри життя запереченням за допомогою найгіршого [6, с. 5].

Предметна область поняття “песимізм” включає чотири визначення: екологічний песимізм, культурний песимізм, технологічний песимізм та оптимізм і песимізм.

Екологічний песимізм – напрям у філософії, економічній теорії, соціології і футурології, представники якого вважають, що глобальні проблеми, які постали перед людством (виснаження мінеральних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, забезпечення продуктами харчування), неможливо вирішити без зменшення приросту населення [8, с. 625]. Екологічний песимізм ґрунтується на думці, що технічна цивілізація зайшла у глухий кут. Загибель природи в результаті технічного прогресу неминуча, а це наближає смертний час людства [9, с. 158]. Екологічний песимізм виник у семидесятих роках двадцятого століття. Провідними науковцями, які працюють у цій

галузі, є Дж. Форрестер, Д. Медоуз, Р. Ейлбронер, А. Ерліх. Ідеї екологічного песимізму підтримують представники різноманітних інтелектуальних напрямів, які виступають проти концепцій необмеженого соціального прогресу.

Культурний песимізм – поняття, що інтерпретується по-різному: 1) культура визнається явищем, яке негативно впливає як на окрему особу, так і на суспільство в цілому, 2) культурний процес розглядається як такий, що призводить до повного розпаду, деградації та знищення культури, 3) визнання необхідності наявності в самій культурі критичного, скептичного та песимістичного аспектів як факторів, що сприяють збереженню її життєздатності [5, с. 271].

Технологічний песимізм – негативна оцінка перспектив науково-технічного прогресу та його ролі в розвитку людства. Він підкреслює суперечливість екологічних, соціально-політичних та антропологічних наслідків розвитку науки і техніки [7, с. 193]. Проблеми, що супроводжують технічний прогрес, а саме, ті, що пов’язані з розщепленням атомного ядра та втручанням у генетичний код, примушують визнати, що технізована природа здатна на негативну активність.

Оптимізм і песимізм – два протилежних ставлення до розвитку подій. На відміну від песимізму, оптимізм – це віра в краще майбутнє, у можливість перемоги добра над злом, справедливості над несправедливістю [13, с. 289]. Взаємозв’язок оптимізму та песимізму має велике значення у формуванні світогляду та суспільної активності соціального суб’єкта. Розвиток взаємозв’язку оптимізму та песимізму відображає процес зміни картини світу, планів на майбутнє соціальних суб’єктів, соціальної перспективи.

Взаємозв’язок оптимізму і песимізму узгоджує минулий життєво важливий досвід з життєво важливими змінами, відтинаючи все неважливе та нежиттєве в майбутньому. У свою чергу, потік життя коригує взаємозв’язок оптимізму і песимізму, вимагає від людини і масштабних соціальних суб’єктів, у які вона входить, повноти буття [6, с. 8].

З огляду на вищесказане спробуємо проаналізувати декілька наукових праць, в яких досліджуються філософський, соціальний та психологічний аспекти взаємозв’язку між оптимізмом та песимізмом.

Глибокий аналіз оптимізму та песимізму як світоглядних вимірів пропонує М.А. Лепський. Поставивши собі за мету соціально-філософське осмислення взаємозв’язку оптимізму та песимізму, його сутності, змісту і значення у процесі формування соціальної перспективи, автор з’ясував, що формування соціальної перспективи як взаємозв’язку оптимізму й песимізму виявляється в єдності оцінно-вольового зрізу світогляду, котрий ґрунтується на мірі життя. У науковий обіг було введено як єдину основу в різних визначеннях оптимізму і песимізму триєдину міру життя, яка формує систему цінностей в єдності існування, здійснення (отримання душевного і духовного в житті) і реалізації (втільнення душевного і духовного в дійсність). Такий підхід дозволяє аналізувати розбіжності в оцінно-вольовому визначенні дійсності соціальних суб’єктів на основі рівня повноти буття. Дослідивши поняття, міри життя автор запровадив класифікацію взаємозв’язку оптимізму та песимізму, який може бути змістовним (наповненим), якщо стверджує триєдність міри життя; відносним (неповний та незрілий змістовний взаємозв’язок, з нерозвиненою мірою життя); та на хибних основах (спотворених засадах, які руйнують життя) [6, с. 4].

Всебічний опис соціального оптимізму та песимізму як філософської антропогеми пропонує Ш.Х. Боташева. Вибравши об’єктом дослідження соціальний оптимізм і соціальний песимізм як філософські категорії, що розглядаються з позицій філософсько-антропологічного та соціально-філософського аналізу, авторка здійснює цілісний комплексний аналіз соціальної значимості оптимізму та песимізму, визначає етимологічний зміст понять “соціальний оптимізм” та “соціальний песимізм” в рамках формування нової філософської антропогеми техногенного суспільства, пропонує нове концептуальне визначення феноменів оптимізму та песимізму через системну експлікацію дієвої природи соціальних суб’єктів. У роботі не тільки відображено значення оптимізму та песимізму як індикаторів соціальної напруги у всіх сферах сучасного суспільства, а й виявлена роль соціального песимізму як атрибуту деструктивної свідомості суспільства та досліджено перспективи позитивної реалізації оптимізму в духовно-моральній сфері [1, с. 3].

Психологічних аспектів взаємозв’язку оптимізму та песимізму торкається М.С. Замышляева, яка досліджує основні методологічні, теоретичні, емпіричні та практичні підходи до розуміння оптимізму/песимізму особистості та суміжних з ними понять надії/безнадії, оптимістичного та песимістичного стилів атрибуції та самоефективності. Авторка робить висновок, що диспозиційний оптимізм і песимізм – це стійкі особистісні риси, що не детермінуються психологічними особливостями, які обумовлюються статевою роллювою ідентичністю чи належністю до певної вікової категорії. На думку дослідниці, розвиток оптимізму та песимізму особистості обумовлюється впливом мезофакторів соціалізації, одним з яких є місце проживання, що визначає соціокультурні відмінності вираження даних конструктів [4, с. 3].

Запропонований виклад дає змогу зробити висновок, що соціально-філософська категорія “песимізм”, філософські, соціальні та психологічні аспекти котрої були об’єктом різноманітних наукових розвідок, є перспективною для досліджень в межах сучасної лінгвістичної парадигми.

Література:

1. Боташева Ш. Х. Социальный оптимизм и пессимизм как философская антропогема : автореф. дисс. ... д-ра филос. наук : 09.00.11 / Ш. Х. Боташева. – Ставрополь, 2002. – 27 с.
2. Василенко Л. И. Краткий религиозно-философский словарь / Л. И. Василенко. – М. : Истина и жизнь, 1996. – 256 с.
3. Жюлиа Д. Философский словарь. Пер. с франц. / Д. Жюлиа. – М. : Междунар. отношения, 2000. – 544 с.
4. Замышляева М. С. Оптимизм и пессимизм в совладающем поведении в юношеском возрасте : автореф. дис. ... канд. психологических наук : 19.00.13 / М. С. Замышляева. – М., 2006. – 19 с.

5. Левит С. Я. Культурология. XX век. Энциклопедия / С. Я. Левит. – Т. 1. – СПб. : Университетская книга ; ООО Алтейя, 1998. – 447 с.
6. Лепський М. А. Взаємоз'язок оптимізму та песимізму : проблема соціальної перспективи : автореф. дис. ... д-ра філософ. наук : 09.00.03 / М. А. Лепський. – К., 2006. – 35 с.
7. Некрасов С. И. Философия науки и техники : тематический словарь-справочник / С. И. Некрасов, Н. А. Некрасова. – Орёл : ОГУ, 2010. – 289 с.
8. Новейший философский словарь / Сост. А. А. Грицанов. – Минск : Изд-во. В. М. Скакун, 1998. – 896 с.
9. Таран В. О. Соціальна філософія : навч. посіб. / В. О. Таран, В. М. Зотов, Н. О. Рэзанова. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 272 с.
10. Тищенко К. Метатеорія мовознавства / Костянтин Тищенко. – К. : Основи, 2000. – 350 с.
11. Удовиченко Е. М. Философия : конспект лекций и словарь терминов (элементарный курс) : учеб. Пособие / Е. М. Удовиченко. – Магнитогорск : МГТУ, 2004. – 203 с.
12. Философия : энциклопедический словарь / Под ред. А. А. Ивина. – М. : Гардарики, 2006. – 1072 с.
13. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. – 6-е изд., перераб. и доп. – М. : Политиздат, 1991. – 560 с.
14. Философский энциклопедический словарь / Ред.-сост. Е. Ф. Губский и др. – М. : Инфра-М, 2003. – 576 с.

Копчак О. І.,
Київський національний лінгвістичний університет

ТИПИ МІЖМОВНИХ СПІВВІДНОШЕНЬ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З КОМПОНЕНТОМ-ГЛЮТОНІМОМ СУЧАСНИХ ПЕРСЬКОЇ І УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

У пропонованій статті зроблено спробу встановити типи еквівалентності фразеологічних одиниць із компонентом-глютонімом та виявити риси, характерні для перської і української культур, що виражають ментальні особливості носіїв двох мов, зафіксовані у зазначених фразеологізмах.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, глутонізм, еквівалентність.

В предлагаемой статье предпринята попытка установить типы эквивалентности фразеологических единиц с компонентом-глутонимом и определить черты, характерные для персидской и украинской культур, которые выражают ментальные особенности носителей двух языков, зафиксированные в указанных фразеологизмах.

Ключевые слова: фразеологическая единица, глутоним, эквивалентность.

The submitted paper is dedicated to study the equivalency types of the phraseological units with gluttio component and pay more attention to those phenomena and facts which constitute the ethnic-cultural peculiarity of these phraseological units in the Persian and Ukrainian language.

Key words: phraseological unit, gluttio component, equivalency.

Постановка наукової проблеми та її значення. Кожний етнос формується у певних природних умовах, "екологічній ніші", специфіка якої відбивається на культурі життєзабезпечення народу (житло, одяг, їжа тощо). Крім того, представники окремого етносу пов'язані з конкретною екологічною нішею харчовими особливостями. Це означає, що у представників етносу усталюється орієнтація на певні види харчування. Назви традиційних страв ми можемо назвати однією з національно-культурних реалій, а у складі фразеологізмів виявляється їхня національна своєрідність та особливості народних асоціацій [5, с. 6].

Група фразеологізмів з компонентом-глютонімом досить поширена і, безумовно, заслуговує на увагу. Глутоніми (від лат. *gluttio* – ковтати, споживати) – лінгвістичні знаки з широким спектром плану вираження (від слова до тексту) і плану змісту (репрезентують харчову картину світу в складі кулінарного коду, а також прагмасемантичну, аксіологічну категоризацію через домінуючі семи у складі паремійного сегменту антропоцентричного та інших культурних кодів) [6, с. 151]. Лінгвістична зацікавленість саме цими фразеологізмами не випадкова: не існує жодної лінгвокультури у світі, яка не зафіксувала б фразеологічні одиниці, пов'язані з їжею. Їжа постає як один із визначальних культурних феноменів, є і буде невід'ємною частиною людського життя. Тому з повним правом можна стверджувати, що вивчення зв'язків культури харчування певного етносу з його мовою постає як одна з форм вивчення його етнічної культури, що сприяє глибшому пізнанню його ментальності, багатопланове втілення якої відбулося у мові. Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується тим, що все більше науковців обирають об'єктом аналізу гастрономічний дискурс: у лінгвокультурному аспекті (Н.П. Головніцька, С.М. Руденко), з погляду лінгвосеміотики (С.В. Захаров), у гендерному аспекті (А.Ю. Земскова), у компаративній фразеології (К.І. Мізін, С.А. Юріна).

Актуальність пропонованого дослідження зумовлена необхідністю поглибленого зіставного вивчення національної специфіки та можливостей фразеологізмів з компонентом-глютонімом, які в українській і перській лінгвокультурах віддзеркалюють у своїй семантиці особливості менталітету й традицій, що притаманні представникам цих культур, тому так важливо виявити мовні прояви цих особливостей.

Методи дослідження: 1) метод компонентного аналізу використовується для визначення семантичної структури досліджуваних фразеологізмів; 2) зіставний метод використовується для дослідження й опису фразеологізмів через їхнє системне порівняння з фразеологізмами іншої мови з метою виявлення їхньої специфіки.

Мета нашого дослідження полягає у встановленні типів еквівалентності фразеологічних одиниць із компонентом-глютонімом сучасних перської і української мов.

Об'єктом дослідження виступають масиви українських і перських фразеологізмів із компонентом-глютонімом у широкому розумінні (фраземи і перемії). **Предмет дослідження** у пропонованій статті – типи еквівалентності фразеологічних одиниць з компонентом-глютонімом сучасних перської і української мов.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Фразеологічний склад – це специфічна для кожної мови національно маркована частина лексики. Постійно поповнюючись новими одиницями, фразеологічний склад віддзеркалює культурно-історичний досвід народу, а також особливості історичних законів розвитку мови. Беручи за основу класифікацію М.П. Кочергана [4, с. 341], та з огляду на значення фразеологізмів, ми встановили такі типи міжмовних співвідношень фразеологізмів з компонентом-глютонімом у сучасних українській і перській мовах:

- Повна еквівалентність характеризується тим, що фразеологізм однієї мови має ідентичний відповідник в іншій мові. Тобто фразеологізми-відповідники за значенням, структурно-граматичною будовою, образною основою, функціонально-стилістичною та експресивно-емоційною конотацією повністю збігаються. Як правило, поза контекстом повний еквівалент повинен мати те саме денотативне і конотативне значення, тобто між співвідносними фразеологічними одиницями не повинно бути відмінностей відносно значеннєвого змісту, стилістичної віднесеності, метафоричності й емоційно-експресивного забарвлення, вони повинні мати приблизно однаковий компонентний склад, володіти однаковими лексико-граматичними показниками: сполучуваністю, належністю до однієї граматичної категорії, уживаністю, зв'язком з контекстними словами-супутниками, а також відсутністю

національного колориту. Мова йде, власне кажучи, про повну й абсолютну еквівалентність, що вказує на надзвичайно високі вимоги, які висуваються до фразеологічних еквівалентів. Національна фразеологічна система мови унікальна, оскільки має глибоке національне коріння. Але все ж таки деякі логічні образи різних народів зливаються або досить близько стикаються. У таблиці 1 наведені приклади повних еквівалентів перських і українських фразеологізмів з компонентом-глутонімом.

Таблиця 1. Повні еквіваленти

Українська мова	Перська мова	Значення фразеологізму
як дві половини одного яблука	دنا مدرک می‌نود مک ی‌بی‌س لثم	про дуже схожих
хліб-сіль	کمپن و نان	пригощання
заробляти собі на хліб	ندروآرد ار دوخ نان	добувати засоби до існування
бути без куска хліба	ندوب مورحم یزور و نان زا	бідувати
медовий місяць	لسع هام	перший місяць подружнього життя
сипати сіль на рану	ندی‌شاپ ی‌سک مخز رب کمپن	посилювати душевний біль
оцет продавати	نت‌خورف مکرس	бути нелюб'язним, похмурим
робити з когось котлету	ندرک همیق همیق ار ی‌سک	сильно когось побити

- Неповна еквівалентність. Тут можна виділити такі підгрупи:
- фразеологізми з однаковим значенням, але з різною образною основою (мотивацією). Інакше кажучи, зміст обох фразеологічних одиниць є тотожним, але форма частково не схожа. У цьому випадку замінюється предметний фон, з якого створюється фразеологічна одиниця, на інший предметний фон у створеній фразеологічній одиниці. В інших випадках еквівалент може відрізнятися від вихідної фразеологічної одиниці компонентним складом; наприклад, той самий образ може бути виражений ошадливіше або більш загальною.

Таблиця 2. Неповні еквіваленти

Українська мова	Перська мова	Значення фразеологізму
яблуко від яблуні недалеко падає	وج زا وج دی‌ورب مدنک زا مدنک присл. пшениця народилася від пшениці, а ячмінь від ячменю	той, хто своєю поведінкою, рисами характеру подібний до своїх батьків
молоко на губах не обсохло	دهد می‌ریش ی‌وب شن‌اند زونه букв. його рот досі пахне молоком	про дуже молоду людину
сипати сіль на рану	نت‌خی‌ری مخز هب ار لفلف букв. сипати перець на рану	посилювати душевний біль
купатися як сир у маслі	تسا ن‌غور ی‌وت شن‌ان букв. його хліб у маслі	жити безтурботно у достатках і розкошах
з перчиком	کمپن اب букв. з сіллю	запальний, відважний; гострий на язик
хліб-сіль забувати	نت‌سکش ندکمپن و ندروخ کمپن و نان букв. з'їсти хліб-сіль і розбити сільничку	відплатити невдячністю за гостинність
як води в рот набрати	نت‌تفرگ ناد هب تسام букв. набрати в рот кефіру	бути мовчазним
мазати медом слова	نت‌ش‌اذگ ی‌سک ل‌غب ریز من‌اودنه букв. сунути кому-небудь кавун під пахву	грати на самолюбстві, підхвалювати когонебудь
чого ти з жиру бісишся	؟دوب مک تنبأ، دوب مک تنان букв. тобі мало хліба, тобі мало води?	чого тобі не вистарчає?
ні риба ні м'ясо	نت‌ی‌صاخ من دراد وب من لی‌ف سچ لثم присл. наче повітряна кукурудза – ні запаху, ні характерних якостей	про нецікаву, посередню людину

в степені і христі м'ясо	تسا ناولهپ ردن غچ تسین تشوگ مک یی اج присл. там, де нема м'яса, і буряк – богатир	ситуація, коли через відсутність інших варіантів, погоджуєшся на невідповідний
не розбивши крашанки, не спечеш яєчні	یرگیبن رب نبرخ یناشفین ناد ات присл. не посіявши зерна, не збереш врожай	не доклавши зусиль, нічого не отримаєш

• фразеологізми, однакові за денотативно-сигніфікативним значенням, але різні за емоційно-оцінним компонентом. Такі фразеологізми, навіть тотожні за структурою і лексичним наповненням, можуть мати в різних мовах неоднакове значення. Наприклад: укр. *ніколи не їв хліба за батьківським столом* вживається, коли говорять про сироту, натомість перс. *تسا هدروخ نان شردپ هرفس رس* (букв. він ніколи не їв хліба за батьківським столом) – вживається, коли говорять про жадібну, нікчемну людину. У цих випадках при однаковості змісту й тотожності синтаксичної побудови частковим є лексичне наповнення. Часткових еквівалентів порівняно небагато, тому що взагалі явище багатозначності менш характерне для фразеології.

• Безеквівалентні, тобто в одній мові є фразеологізм, а в іншій – фразеологізму з таким значенням немає. За умови безеквівалентності можливі два типи співвідношень:

• співвідношення фраземи в одній мові і слова в іншій. За такої еквівалентності зворот нерідко вирізняється образністю. У багатьох випадках слово-еквівалент має достатньо високий рівень внутрішньої експресії, яка компенсує відсутність фразеологічного словосполучення того самого значення. Наприклад у перській мові: *یزبس* (букв. чистити комусь овочі) – лестити, догоджати комусь; *نی چ باقرود ناجنداب* (букв. той, що чистить баклажани) – підлабузник; *ردن غچ گرب من تسا نالف* (присл. це вам не бурякове листя) – пихатий, зарозумілий; *درادن کمن شتسد* (букв. його руки не мають солі) – невдячний. Серед українських фразеологізмів можна навести наступні: *убиватися в сало* – жирити; *як віл до браги* – жадібний; *на вербі груші* – нісенітниця; *моркву терти* – глузувати; *втерти часнику* – побити; та інші.

• співвідношення фраземи в одній мові і вільного сполучення в іншій. Такого роду безеквівалентність спостерігається у зіставленні перських формул повсякденної вербальної комунікації з аналогами в українській мові. Слід відзначити, що формули повсякденної вербальної комунікації – це характерний для багатьох східних мов фразеологічний пласт, що віддзеркалює своєрідність географічних, соціально-етнічних умов, історичного розвитку, вірувань і традицій, побутового та сімейного устрою. Звичайно це репліки-реакції на конкретну ситуацію або висловлювання [3, с. 138]. Наприклад: *چی کشک؟* (букв. Чий кяшк? Чия вовна? Що за кяшк? Що за вовна?) [кяшк – випарене кисле молоко, його згустки розтирають у порошок, який потім розводять у воді та готують традиційний кисломолочний напій дуг] – репліка-заперечення своїх слів та дій зі значенням “нічого не знаю і не відаю”; *دندنک هبرف نتشک یارب ار دنفسوگ* (букв. барана підкормлюють на м'ясо) – жартівлива репліка запрошеного другом чи родичем для виконання роботи; *دشباب درس تنبأ و مرگ تنان* (букв. нехай твій хліб буде гарячим, а вода холодною) – побажання людині усілякого добра; *نک برچ ار تندب* (букв. намасти своє тіло салом!) – іронічне звернення зі значенням “готуйся до побойв” або “готуйся до великих витрат”; *باقشپ تشپ* (букв. накладай мені плову мимо тарілки!) – іронічна репліка-відповідь на чийсь погрози; *شکب روخب رتمک نان کی* (букв. з'їж на один хліб менше та візьми собі слугу) – відповідь на чийсь недоречні накази (≈ я тобі не слуга); *یراد نه رد غادش ارگم* (букв. хіба у тебе в роті гарячий аш?) [аш – національна іранська страва, суп з рисом та зеленню з рослинною олією] – репліка-запитання, коли хтось говорить швидко і незрозуміло; *شیرش نزن شوج* (букв. не треба так нервувати, а то в тебе молоко пропаде) – іронічна репліка на адресу того, хто гнівається через дрібниці; *یا مدرک مدرز ود مخت رگم* (букв. хіба ти зніс яйце з двома жовтками?) – осудлива репліка зі значенням “чому ти такий пихатий, зробивши незначну справу”.

В українській мові також є промовки та приказки, переважно пов'язані з традиційно-обрядовими звичаями, до яких досить важко дібрати однозначний еквівалент, не вдаючись до описового пояснення. Наприклад: *м'ясниці (або м'ясний тиждень)* – тиждень перед початком Великого посту; *приходить на вареники* – третій день святкування весілля, коли гостей запрошують до столу, де вже молода господиня пригощає їх варениками та іншими стравами; *вам казка, а мені бубликів в'язка* – традиційне закінчення українських народних казок, пов'язане з тим, що раніше казкарів після їхніх розповідей обов'язково пригощали; *вильються тобі Іванку ще Маринчині сльози у парубоче насіння* – іронічна пересторога хлопцеві (в українській етнопольовій гарбуз має досить символічне значення в обрядовій сфері: так, якщо під час сватання хлопець отримувал від дівчини гарбуза, це вказувало на її відмову [7, с. 81], і саме тому гарбузове насіння називають парубочим); *гарбузи рушниками поперецьязувала* – говорять про дівчину, яка сама не знає чого вона хоче: приготувати на сватання гарбуза – відмовити, а приготувати рушники – погодитися вийти заміж; *просить як морозу на кутю* – вдавано, нещиро і для годиться запрошує.

До категорії безеквівалентності фразеологічних одиниць з компонентом-глутонімом перської і української мов ми можемо віднести багато фразеологізмів, що позначають національні страви, історичні, релігійні та національні реалії культури харчування, а також особливості звичаїв та вірувань цих двох народів.

Висновки. У запропонованій статті визначено основні типи міжмовних співвідношень на матеріалі фразеологізмів з компонентом-глутонімом в українській і перській мовах. На основі проведеного нами стислого зіставного аналізу зазначених фразеологічних одиниць ми можемо зробити висновки, що наведені вище приклади підтверджують, що продукти харчування та національні страви знайшли вираження у фразеології, причому можна помітити спільні риси в становленні образної основи фразеологічних одиниць навіть у мовах віддаленої спорідненості, таких як українська і перська [1, с. 72]. Визначення фразеологічних еквівалентів різних типів дає яскраву картину відповідностей українських і перських фразеологізмів з компонентом-глутонімом, виявляє осно-

вні подібності і відмінності їх семантики з погляду відображення у них особливостей, пов'язаних з культурою і менталітетом двох народів.

Серед перспектив наших подальших досліджень – дослідження національно-культурної специфіки семантики фразеологізмів з компонентом-глутонімом на матеріалі сучасних перської і української мов.

Література:

1. Галинська О. М. Фразеологічні одиниці української і перської мов, орієнтовані на людину, як вираження національних ментальностей / О. М. Галинська // Українська орієнталістика: Зб. наук. праць викл. та студ. Ін-ту схід. мов Київ. нац. лінгв. ун-ту і Нац. ун-ту “Києво-Могилянська академія” / Київ. нац. лінгв. ун-т; Нац. ун-т “Києво-Могилянська академія”; Голов. ред. І. В. Срібняк. – К., 2007-2008. – Вип. 2-3. – С. 65-72.
2. Голева Г. С. Фарси – русский фразеологический словарь / Галина Сергеевна Голева. – М. : Издательский Дом “Грааль”, 2000. – 648 с.
3. Голева Г. С. Фразеология современного персидского языка / Галина Сергеевна Голева. – М. : Муравей, 2006. – 224 с.
4. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства: Підручник / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2006. – 424 с.
5. Назаренко О. В. Українська фразеологія як вираження національного менталітету : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Олена Володимирівна Назаренко. – Дніпропетровськ, 2001. – 18 с.
6. Руденко С. М. Сегмент українського паремійного фонду з лінгвістичними знаками глутонії (на матеріалі глутоніма каша) / Світлана Миколаївна Руденко // *Ucrainica IV, Sociasnb Ukrajinistika, Problmy jazyka, literatury a kultury.* – Olomouc, Univerzita Palackйhov Olomouci, 2010 – С. 150-154.
7. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови: [навчальний посібник] / Віктор Дмитрович Ужченко, Дмитро Вікторович Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.

Коротких Н. Р.,

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

ФРАЗЕОЛОГІЗМ ЯК РЕФЛЕКСИВНА ОДИНИЦЯ МОВИ

У статті проаналізовані фразеологізми з компонентами-зоономенами як рефлексивні одиниці французької, англійської та української мов.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, рефлексив, компоненти-зоономени.

В статье проанализированы фразеологизмы с компонентами-зоономенами как рефлексивные единицы французского, английского и украинского языков.

Ключевые слова: фразеологические единицы, рефлексив, компоненты-зоономены.

The phraseological units with the zoonomen components as a reflexive (reflection) units of French, English and Ukrainian are analysed in the article.

Key words: phraseological unit, reflexive, zoonomen components.

У будь-якій сучасній літературній мові, крім окремих слів як особливих лінгвістичних одиниць, уживають фразеологічні звороти – одну з мовних універсальї.

Фразеологія не стоїть на місці, вона систематично розвивається, розширюється. І в наш час вивченню фразеологізмів приділяють особливу увагу. Були проведені дослідження фразеологічних одиниць на матеріалі слов'янських мов (В. Архангельський, В. Виноградов, В. Жуков, С. Гаврін, В. Мокієнко, Л. Ройзензон, М. Тагієв, Н. Шанський, В. Ужченко, Д. Ужченко та інші), германських мов (Н. Амосова, А. Кунін, А. Смирницький, А. Райхштейн, И. Чернишева, Д. Мардановою, Д. Тішкіною, П. Мусаєвою), романських мов (В. Виноградов, В. Гак, А. Назарян, Т. Шепіловою). Однак кількість робіт не є доказом глибокого та всебічного висвітлення проблем фразеології.

Метою цієї статті є аналіз фразеологізмів з компонентами-зоономенами як рефлексивних одиниць французької, англійської та української мов, які мають спільне семантичне навантаження.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю зіставлення фразеологічних одиниць (далі ФО) з різними образними конкретизаторами, що відображають реакцію мовця на навколишнє середовище у французькій, англійській та українській мовах.

Об'єктом дослідження є ФО з компонентами-зоономенами одного значення, які є реакціями мовців на розумові здібності людини. Ми обрали ФО, що характеризують тупість або дурість, хитрість або кмітливість, і вступають в опозиції.

Мова прокладає шлях від розуміння подій до дійсності так, що партнери спілкування від суб'єктивних сприймань дійсності переходять до об'єктивного (тобто рівнозначного) розуміння.

Фразеологізми надають мові особливої виразності, образності, будучи важливим засобом мовного впливу на людину. Кожен фразеологізм має свою історію. А, за висловом В.Г. Белінського, ФО "становить народну фізіономію мови, її оригінальні засоби і самобутнє багатство". Фразеологізми – високоінформативні одиниці мови, які можуть служити засобом накопичення, зберігання інформації, що є узагальненням тисячолітнього досвіду людей, переважно у фольклорі. Вони не можуть розглядатися лише як "прикраси" або "надлишки".

Усі знакові одиниці в системі мови взаємопов'язані і взаємно впливають один на одного, складаючи при цьому єдність і цілісність. Кожен елемент системи існує не ізольовано, часто він протиставлений іншим одиницям системи. Через ФО, які не можна перекласти дослівно, ускладнюється розуміння тексту і переклад з однієї мови на іншу. Отже, звертаючись до фразеологізму як рефлексивної одиниці мови, потрібно зупинитися на понятті слова "рефлексія". Її розуміють як усвідомлення суті предмета (у цьому значенні в німецькій філософській традиції це слово вживає Гегель) [Гегель 1937, т. 5: с. 466-481]. Рефлексія, або іншими словами усвідомлення, – це наслідок гармонійного злиття мови з позначеним нею світом предметів. Рефлекси з'являються одночасно з мовним позначенням відповідного об'єкта, тобто словом або фразеологічною одиницею. Не можна не погодитися, що "звичайні" носії мови не володіють історико-етимологічним "підґрунтям" значення фразеологізму. Пояснення культурно-національної значущість фразеологізму досягаємо на основі рефлексивного – несвідомого чи усвідомленого – співвіднесення значення ФО з тими "кодами" культури, які відомі мовцям.

Говорити про рефлексію фразеологізму можна тоді, коли використання фразеологізму узгоджене з його значенням, у якому необхідною умовою є усвідомлення ФО як деякої ознаки об'єкта.

При аналізі фразеологізмів виділяють дві основні його функції: кумулятивну і директивну. Кумулятивна функція полягає в накопиченні та збереженні в змісті названих одиниць людського досвіду, відображенні умов життя народу, його культури та історії, його духовного світу.

З кумулятивною функцією фразеологізмів тісно пов'язана директивна функція, яка, впливаючи на людину, формує його світогляд, за допомогою образів пропонує йому певні норми поведінки.

Такий "двосторонній" аналіз фразеологічного звороту як мовної одиниці абсолютно обов'язковий. При застосуванні елементів зіставлення ФО різних мов виявляється актуалізований національний характер світобачення.

Проаналізувавши фразеологізми з компонентами-зоономенами, які є рефлексивами на розумові здібності людини, що характеризують хитрість та кмітливість, бачимо, що не лише лексема *лисиця* асоціюється з хитрістю та кмітливістю. У кожній мові існують свої номени, що уособлюють ці поняття. У французькій культурі ними є *мавпа*, *ласка*, *дрізд* і навіть *мушка*, яка також виступає дуже кмітливою та хитрою істотою. Загалом французи реагують на хитрість такими фразеологізмами:

maligne bete (хитрий звір) ‘тонка, хитра bestія’;
malin comme un singe (хитрий як мавпа) ‘хитрий як лис’;
comme une fouine (хитра як ласка) ‘хитра як лисиця’;
agir en renard (діяти як лисиця) ‘хитрувати, лукавити’;
fin merle (хитрий дрізд) ‘хитрий малий’;
fine touche (делікатна мушка) ‘тонка штучка, хитра bestія’.

Щодо англійської мови, то тут уособленням розуму, мудрості та хитрості вважають *собаку*, *енота* і *сову*:

a clever dog (розумна собака) ‘розумник’;
when the fox preaches, take care of your geese ‘коли лисиця проповідує, повчає, піклуйся про своїх гусей’;
as cunning (sly) as a fox ‘хитрий як лисиця’;
old coon (старий енот) ‘хитрун, пройдисвіт’;
play the fox (грати лисицю, бути у ролі лисиці) ‘хитрувати’;

Мавпа в англійській мові, як і у французькій, також відображає хитрість та спритність:

as tricky as a monkey (хитрий, спритний як мавпа) ‘дуже хитрий, спритний’.

Але найпочесніше місце серед образних конкретизаторів, безперечно, можна віддати лексемі *лисиця*, яка у всіх трьох мовах, без сумніву, асоційована з хитрістю.

Наведемо приклади таких фразеологізмів в українській мові:

старий лис, *стара лисиця* ‘лукава, нещира, хитра людини’;
підшитий лисом ‘дуже хитрий’;

За зразком опозиції “хитрість” : “кмітливість” побудоване протиставлення “тупість” : “неосвіченість”, яке в кожній мові репрезентовано своїми образними конкретизаторами. Щодо французької мови, то це може бути *жаба*, *індичка*, *вівця* (*баран*) і навіть *мозок горобця* (*мозок птаха*), асоційований з *птахом*:

bete comme une grenouille (дурний як жаба) ‘набитий дурень’;
bete comme un dindon (дурний як індички) ‘набитий дурень’;
en vrais moutons (як вівці, барани) ‘як барани, як стадо баранів’;
cervelle de moineau / d'oiseau (мозок горобця / пташиний мозок) ‘курячий мозок’.

До речі, в українській мові функціонує фразеологізм з аналогічним значенням *курячий мозок*.

Неосвіченість у французькій мові може асоціюватися з рибою *короп* та *мулом*:

ignorant comme une carpe (неосвічений, як короп) ‘разуче неосвічена людина’.
ignorant comme la tute de dom Miguel (неосвічений, як мул дона Мігеля) ‘разуче неосвічена людина’.

Аналізуючи фразеологізми англійської мови, варто підкреслити, що образними конкретизаторами ФО з указаним значенням є *гусак*, *риба*, *віслук*, *свиня* та *голуб*:

silly as a goose (дурний, як гусак) ‘набитий дурень’;
it is a silly fish that is caught twice with the same bait (дурна та риба, що двічі попадається на одну і ту ж приманку) – ‘дурний той, хто два рази попадається на одну і ту ж вудку’
to make an ass of oneself / smb (робити з себе /з когось осла) – ‘вести себе нерозумно, як дурень; ставити себе (когось) в дурне становище’;

a plucked pigeon (обціпанний голуб) – ‘обдурений простак’;
as stupid as a pig (дурний як свиня) – ‘розумово обмежена людина’;
as stupid as a donkey (дурний як осел) – ‘зовсім дурний; дурний, аж світиться’.

Окремої уваги потребує образний конкретизатор *сова*, який передає і мудрість, і тупість: *as stupid as an owl* ‘тупий як сова’; *as wise as an owl* ‘мудрий як сова’.

Українці реагують на тупість такими образними конкретизаторами, як *курка*, *горобець*, *жук*: *курячий мозок* ‘хтось нерозумний, не тямущий’; *горобці цвірінькають у голові* (у макітрі) ‘розумово обмежений, легковажний, несерйозний’; *жуки в голові* ‘хтось не дуже розумний, недоумкуватий’; *курячий розум* ‘хто-небудь розумово обмежений, неспроможний тверезо мислити’.

З наведених прикладів можна побачити, що деякі образні конкретизатори, уживані в українській мові, збігаються з образами, уживаними в англійській чи французькій мовах, а деякі образні конкретизатори для кожної мови своєрідні. Це підтверджено тим, що в усіх трьох мовах хитрість асоційована із спільним образним конкретизатором *лисиця*, що не можна стверджувати про інші лексичні одиниці, які мають ту ж конотацію.

Відсутність повної відповідності значення й вербального наповнення деяких ФО у всіх трьох мовах лише підкреслює, що фразеологізми висвітлюють національний менталітет, спосіб мислення та специфіку культури носіїв мови, бо образна основа фразеологізмів української, англійської та французької мов не збігається. Отже, фразеологізми є рефлексивними одиницями мови, тобто виконують функцію рефлексивів, відображаючи реакцію мовця на навколишнє середовище, накопичуючи та зберігаючи інформацію, що є узагальненням тисячолітнього досвіду людей.

Література:

1. Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики: монография / Н. Ф. Алефиренко. – М.: Гнозис, 2005. – 326 с.
2. Вепрева И. Т. Языковая рефлексия в постсоветскую эпоху / И. Т. Вепрева. – М.: ОЛМА – Пресс, 2007. – 484 с.
3. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка / А. В. Кунин. – Дубна: Феникс, 2005. – 488 с.
4. Ужченко В. Д. Східноукраїнська фразеологія: монографія / В. Д. Ужченко. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – 362 с.
5. Шепилова Т. А. Французские фразеологические единицы с компонентом-зоонимом: семантический, функционально-стилистический и когнитивный аспекты: сопоставительный анализ: дис... канд. филол. наук: 10.02.05 / Шепилова Татьяна Анатольевна. – Воронеж, 2001. – 157 с.

Косенко А. В.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

КОНЦЕПТ BEAUTY У КАЗКОВОМУ ДИСКУРСІ

У статті виявляються лінгвокультурні характеристики концепту BEAUTY. В ході дослідження визначаються основні риси казкового дискурсу, виявляються особливості репрезентації досліджуваного концепту у ньому та реконструюється асоціативна мережа концепту BEAUTY у казковому дискурсі.

Ключові слова: концепт, дискурс, асоціат, асоціативна мережа, сполучуваність, естетична оцінка, етична оцінка, мовна особистість.

В статье оказываются лингвокультурные характеристики концепта beauty. В ходе исследования определяются основные черты сказочного дискурса, особенности репрезентации исследуемого концепта в нем и реконструируется ассоциативная сеть концепта BEAUTY в сказочном дискурсе.

Ключевые слова: концепт, дискурс, ассоциат, ассоциативная сеть, сочетаемость, эстетическая оценка, этическая оценка, языковая личность.

Lingvocultural characteristics of the concept BEAUTY are studied in the article. In the process of the research the main features of the fairy tale discourse are determined, the peculiarities of the representation of the concept under consideration within it are determined, the associative network of the concept BEAUTY in the fairy tale discourse is reconstructed.

Key words: concept, discourse, associate, associate net, combinability, language, personality.

Метою розвідки є виявлення лінгвокультурних характеристик концепту BEAUTY, що передбачає вирішення таких завдань: 1) визначення основних рис казкового дискурсу; 2) виявлення особливостей репрезентації досліджуваного концепту у ньому; 3) реконструкція асоціативної мережі концепту BEAUTY у казковому дискурсі.

Матеріалом дослідження слугували 143 одиниці англomовного казкового дискурсу (як збірки, так і окремі казки) загальною кількістю 14871 сторінок (8168618 слововживань). Казки взято з електронного веб ресурсу <http://www.gutenberg.org/>.

У рамках когнітивної парадигми у лінгвістиці казковий дискурс розглядають як особливу знакову систему, що обслуговує культурну комунікацію та у якій під впливом екстралінгвістичних факторів (ментальних, історичних, культурологічних, етнопсихологічних, етнографічних тощо) реалізуються аксіологічні макростратегії етносу [7, с. 39, 48], джерело культурно-аксіологічної інформації, вираженої лексичними засобами [6, с. 64], активне середовище реалізації специфічних параметрів категорії казковості, що вербалізуються на різних рівнях мовної структури [1, с. 4], динамічний процес когнітивної та мовної діяльності, вписаний у казковий контекст, та її результат, тобто текст, представлений у вигляді особливої соціальної даності [5]. Призначення казкового дискурсу полягає у знаходженні та переживанні сутнісних сенсів буття людини, спробі тлумачення її взаємозв'язку з навколишнім світом [4], реалізації пізнавальної установки у формі настаново-дидактичної стратегії [1], поясненні суті речей за допомогою "ігрового реєстру дискурсу" [3], тобто у вигляді гумористичного повчання. До його конститутивних ознак відносять універсальні категорії – учасники, цілі, тематика, аксіологічність (наявність цінностей та антицінностей), стратегії, певні типи сюжетів, героїв, певна чітка структура, розмитість хронотопу, та специфічні – епічність, розповідний стиль, настанова на вимисел, чудо, багатшаровість, естетичність, розважальність та дидактичність [2, с. 3].

У казковому дискурсі зустрічаємо думку про те, що оскільки краса є іманентною рисою людини, гонитва за нею марна: *"See how in the pursuit of the beautiful one can lose all beauty," said Knops, confidentially/ The Adventures Of Prince Lazybones /*. Подібне судження знаходимо і у пісенному дискурсі *Beauty is in you So just embrace it, you don't have to chase it/ Stephanie Smith, Beauty/*.

У казковому дискурсі бачимо широку асоціативну мережу досліджуваного концепту. У ході дослідження виявлено 44 асоціата прямої лексичної номінації досліджуваного концепту, тобто лексеми beauty. Відповідно до кількісних показників сполучуваності їх можна поділити на 3 групи:

Табл. 1. Частотні показники асоціативної сполучуваності лексеми beauty у казковому дискурсі

Частотний параметр	1-2	3-10	11-22
Асоціати	Shape (1)	Stature (3)	Grace (23)
	Life (2)	Love (3)	Goodness (22)
	Comeliness (2)	Kindness (5)	Youth (17)
	Glory (1)	Grandeur (4)	
	Delight (2)	Wisdom (6)	
	Value (2)	Sweetness (6)	
	Magnificence (2)	Wealth (4)	
	Romance (1)	Courage (4)	
	Allurement (1)	Pride (4)	
	Merit (1)	Virtue (3)	

Асоціації	Dignity (1)	Health (8)	
	Fairness (2)	Amiability (3)	
	Nicety (1)	Charm (9)	
	Elegance (2)	Symmetry (3)	
	Tenderness (2)	Strength (9)	
	Rank (1)	Loveliness (10)	
	Happiness (2)		
	Brilliance (1)		
	Pleasantness (1)		
	Mirth (1)		
	Brightness (1)		
	Perfection (2)		
	Intelligence (2)		
	Modesty (1)		

Так, краса у свідомості носіїв англійської мови асоціюється з грацією, привабливою зовнішністю, симетрією *And as he continued in this case lo! a pastern of the palace, which was carefully kept private, swung open and out of it came twenty slave girls surrounding his bother's wife who was wondrous fair, a model of beauty and comeliness and symmetry and perfect loveliness and who paced with the grace of a gazelle which panteth for the cooling stream* / In the Name of Allah, the Compassionating, the Compassionate! /, добротою (*And the tree loved the Master for His beauty and His goodness; and when He came to the forest it was full of joy, but when He came not it was sad* / A little book of Profitable tales/), мужністю, молодістю, сердечністю (*Courage, youth, beauty, kindness, have many trials, but they always win the battle; while witches, giants, unfriendly cruel people, are on the losing hand* /The Pink Fairy Book/), статурою (*And these signs so affected Kalyb, the fell enchantress, that she stayed her hand; and the child growing daily in beauty and stature, he became to her as the apple of her eye* /English Fairy Tales/), величчю, благородством (*All the children thought a great deal of her; but when they spoke of dress, and grandeur, and beauty, she shook her head* /The Red Shoes/), мудрістю *Beauty, like Wisdom, loves the lonely worshipper* /The Young King/, силою *The little tree felt quite relieved by this assurance, and it held up its head more confidently than ever before. And how it thrived and grew, and waxed in strength and beauty!* /The First Christmas Tree/, здоров'ям та багатством (*The banquet ended rather gloomily, although the gifts of the other fairies, such as health, wealth, and beauty, managed to make everyone a little more cheerful* /Firelight Fairy Book/), гордістю (*Come, see how the ladies ride, All so pretty, all so gay, In their beauty, in their pride, Down Broadway; Prancing horses silver shod, All so pretty, all so gay; Princely feathers bend and nod, Down Broadway* /On the Tree top/), перевагою, чеснотою (*A-Sung served her mother-in-law with great devotion, and her beauty and virtue was celebrated far and near* /The Chinese Fairy Book/), лагідністю, делікатністю (*Her beauty and amiability were such, that her praise was sung by every minstrel and tale-teller, and they called her the Scottish phoenix* /Fairy Tales From All Nations/), формою (*Our own praises poison our Selves, and puff and swell them up, till they lose all shape and beauty, and become like great toadstools* /At the Back of the North wind/), життям та коханням (*These and many other things he told them; for little Violet had won the love of many of the Frost-Spirits, and even when they killed the flowers she had toiled so hard to bring to life and beauty, she spoke gentle words to them, and sought to teach them how beautiful is love* /The Frost-King: or, the Power of Love/), славою, тріумфом (*They all said so,— the daisy, the violet, the oak-tree, the crickets, the bees, and all the things and creatures of the field and forest that had awakened from their long sleep to swell the beauty and the glory of the springtime* /The Springtime/), добродушністю, приємністю, захопленням (*Beauty, sweetness, and delight, Crown our revels of the night: Lightly trip it o'er the green Where the Fairy ring is seen* /A Fairy Tale in Two Acts Taken from Shakespeare/), цінністю (*"In the same way," he resumed, "all the pearls we use are of our own cultivation, if I may use the term. We secure the oysters and insert small objects within the shells, generally a seed-pearl of insignificant size, leaving it to be worked upon by the living fish; when enough time for the incrustation has elapsed we find our pearls grown to a remarkable size, of rarest beauty and value* /Prince Lazybones and Other Stories/), пишнотою (*Once again he summoned the genie to his aid, and commanded him to build a Palace that in beauty and magnificence should surpass any that had ever been built on the earth before* /Favourite Fairy Tales/), романтикою (*Remarkable, if for nothing else, because of this, that all of those men and women who stayed for any reason left behind them some monument, some structure of marble and brick and stone that still stands; so that even when the gas lamps went out and the planes came in and the office buildings crowded the blocks of Canal Street, something irreducible of beauty and romance remained; not in every street perhaps, but in so many that the landscape is for me the landscape of those times always, and walking now in the starlit streets of the Quarter or the Garden District I am in those times again* /Interview With Vampire/), принадністю (*There was the marsh too; a whole new life to be learned; a complicated, mysterious, dank, slippery, reedy, treacherous life, but with its own beauty and an allurements that could grow on one, so that you could forget the solid world and love only that which quaked and gurgled* /Irish Fairy Tales/), достоїнством (*Then each one of them departed to govern his kingdom, the White Cat making herself ever remembered as much by her kindness and generosity as by her rare merit and beauty* /My Book of Favourite Fairy-Tales/), гідністю (*Naked or clothed, you can't carry such beauty and dignity unless you have been cherished* /Pandora/), чистотою (*Anyone who picked an apple*

gained admittance into the golden castle, and there in a silver room sat an enchanted princess of surpassing fairness and beauty /The Junior Classics VI/), елегантністю та витонченістю (*Such beauty of conception, such elegance of design, and such nicety in execution had never before been seen* /Second Book of Tales/), ніжністю (*The king talked to her, and inquired of her her name; but she was silent, not uttering a word, nor returning him an answer, ceasing not to hang down her head toward the ground; and what protected her from the anger of the king was her beauty, and her tenderness of manner* /The Arabian Nights/), соціальним становищем (*I wish you to be attired as befits your rank and beauty* /The Blue Fairy Book/), щастям (*The mere sight of so much innocent beauty and happiness gave Bimsha a shock from which it took her three weeks to recover* /The Blue Moon/), яскравістю, пишнотою (*She thought too of her necklace with secret satisfaction, when the ladies were talking to her, for she perceived their eyes frequently attracted by its brilliancy and beauty* /The Fairy Godmothers and Other Tales/), приємністю (*It was she; the Caliph was in such transports at her beauty and pleasantness, as to cry out, that it was the most fortunate moment in his life, when he became a stork* /The Oriental Story Book/), веселощами, силою (*The right old age means strength and beauty and mirth and courage and clear eyes and strong painless limbs* /The Princess and the Goblin/), яскравістю (*Deep hidden from your eyes at first, but plainly visible as you look closer, are countless forms of brightness and of beauty* /The Shadow Witch/), досконалістю (*Then sat she down and said to me, "O my sister, I have a brother who hath had sight of thee at sundry wedding feasts and festive seasons: he is a youth handsomer than I, and he hath fallen desperately in love with thee, for that bounteous Destiny hath garnered in thee all beauty and perfection; and he hath given silver to this old woman that she might visit thee; and she hath contrived on this wise to foregather us twain"* /the Thousand Nights and a Night/), розумом (*Proud of her beauty and intelligence, charmed with her sprightliness and wit, the man was for a time lost in the lover, and enough of fondness and affection were manifested to satisfy the confiding Mary, who had invested her earthly idol with every attribute of perfection* /The Wedding Guest/), шармом та скромністю (*As the girl grew up in her father's house, her natural virtues grew too: beauty, charm, and modesty* /Twenty-two Goblins/).

Графічно асоціативна мережа концепту BEAUTY у казковому дискурсі може бути репрезентована таким чином:

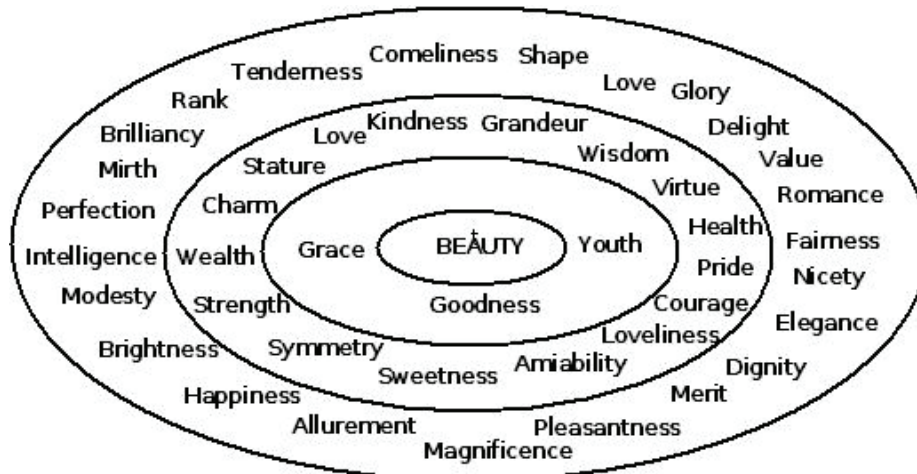

Рис. 1. Асоціативна мережа концепту beauty у казковому дискурсі

Найчастотнішу групу (24 одиниці) складають асоціати з частотним параметром 1-2: *Shape, Life, Comeliness, Glory, Delight, Value, Magnificence, Romance, Allurement, Merit, Dignity, Fairness, Nicety, Elegance, Tenderness, Rank, Happiness, Brilliancy, Pleasantness, Mirth, Brightness, Perfection, Intelligence, Modesty.*

Наступна група охоплює 16 елементів з частотним параметром 3-10: *Stature, Love, Kindness, Grandeur, Wisdom, Sweetness, Wealth, Courage, Pride, Virtue, Health, Amiability, Charm, Symmetry, Strength, Loveliness.*

Найменш частотну групу складають 3 елементи з найбільшими кількісними показниками, а саме *Grace, Goodness, Youth.*

Отже, у казковому дискурсі краса найчастіше асоціюється з грацією, добротою та молодістю.

Загалом, проведений аналіз демонструє обширність асоціативної мережі досліджуваного концепту.

Лексема *love* у *Oxford Advanced Learner's Dictionary* має 6 значень: 1) *a strong feeling of deep affection for somebody/something, especially a member of your family or a friend*; 2) *a strong feeling of affection for somebody that you are sexually attracted to*; 3) *the strong feeling of enjoyment that something gives you*; 4) *a person, a thing or an activity that you like very much*; 5) *a word used as a friendly way of addressing somebody*; 6) *a score of zero (points or games).* 1,2 та 3 компоненти значення представляють систему наслідкових зв'язків у структурі досліджуваного концепту, яка може бути представлена відношенням *beauty*→*love* (як результат).

Лексема *goodness* має у *Oxford Advanced Learner's Dictionary* 2 значення: 1) *the quality of being good*; 2) *the part of something that has a useful effect on somebody/something, especially somebody's health.*

Лексема *youth* має у *Oxford Advanced Learner's Dictionary* 4 значення: 1) *the time of life when a person is young, especially the time before a child becomes an adult*; 2) *the quality or state of being young*; 3) *a young man*; 4) *young people considered as a group.* Молодість, як і краса, виступає характеристикою людини.

У казковому дискурсі спостерігаємо використання слів-інтенсифікаторів специфікаторів для лексеми *beauty* – прямої номінації однойменного концепту: *When Leo had looked at all this bewildering beauty, Knops pushed open the*

mica door again, and they began to traverse the galleries of the rock cavern /The Adventures Of Prince Lazybones/, Each snowy star stood out in perfect beauty /The Adventures Of Prince Lazybones/, She communed with them; their wisdom inspired her life, and this wisdom gave her nature a rare beauty /Margaret: a pearl/. It seems that the little vine down by the stone wall had overheard the south wind say to the rose-bush: "You are a proud, imperious beauty now, and will not listen to my suit; but wait till my boisterous brother comes rom the North, – then you will droop and wither and die, all because you would not listen to me and fly with me to my home by the Southern sea." /The Springtime/. Have pity on the gentle flower-spirits, and do not doom them to an early death, when they might bloom in fadeless beauty, making us wiser by their gentle teachings, and the earth brighter by their lovely forms /The Frost-King: or, the Power of Love/, That summer the roses flowered in unwonted beauty /The Snow Queen/. Таке поєднання, по-перше, передає захоплення мовця побаченням та найвищий ступінь його оцінки, а по-друге, демонструє всю багатогранність краси як ознаки у свідомості носіїв англійської мови.

Краса розглядається як одна з ключових рушійних сил людського життя *And it seems that from the very first moment of his recognition he had shown signs of that strange passion for beauty that was destined to have so great an influence over his life /The Young King/, ліки та порятунок від хвороб like one who was seeking to find in beauty an anodyne from pain, a sort of restoration from sickness /The Young King/.*

У ході дослідження ми визначили перевагу як складовий елемент семної, когнітивної, субконституентної, польової структури досліджуваного концепту. Цю ж думку відстежуємо і у казковому дискурсі *Tho' beauty is a very great advantage in young people, yet here the youngest sister bore away the bell, almost always, in all companies from the eldest: people would indeed, go first to the Beauty to look upon, and admire her, but turn aside soon after to the Wit, to hear a thousand most entertaining and agreeable turns, and it was amazing to see, in less than a quarter of an hour's time, the eldest with not a soul with her and the whole company crowding about the youngest /Riquet with the Tuft/.* Краса тут протиставляється розуму, причому перевага на боці останнього.

Отже, досліджуваний нами концепт BEAUTY репрезентується у казковому дискурсі крізь призму менталітету носіїв англійської мови.

Література:

1. Акименко Н. А. Лингвокультурные характеристики англоязычного сказочного дискурса : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Акименко Надежда Акимовна. – Волгоград, 2005. – 193 с.
2. Бережкова Д. В. Понятие "доброта" в концептуальном пространстве английской народной сказки : автореф. дисс. на соискание уч. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.04. "Германские языки" / Д. В. Бережкова. – М., 2011. – 28 с.
3. Борботько В. Г. Принципы формирования дискурса : от психолингвистики к лингвосинергетике / Владимир Григорьевич Борботько. – М. : Издательство "Либроком", 2009. – 288 с.
4. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / Владимир Ильич Карасик. – Москва : Издательство "Гнозис", 2004. – 390 с.
5. Кубрякова Е. С., Александрова О. В. Виды пространств текста и дискурса / Е. С. Кубрякова, О. В. Александрова // Категоризация мира: пространство и время. Материалы научной конференции – М. : Издательство "Диалог-МГУ", 1997. – С. 15-26.
6. Мамонова Ю. В. Когнитивно-дискурсивные особенности лексики английской бытовой сказки: автореферат дисс. на соискание уч. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.04 "Германские языки" / Ю. В. Мамонова. – М., 2004. – 22 с.
7. Миронова Н. Н. Дискурс-анализ оценочной семантики / Надежда Николаевна Миронова. – М. : Издательство "НВИ-Тезаурус", 1997. – 158 с.

Костенюк В. М.,

Буковинський державний фінансово-економічний університет, м. Чернівці

ФРАЗОВІ ДІЄСЛОВА ЯК ЗАСІБ СЕМАНТИЗАЦІЇ ПРОСТОРОВИХ ВІДНОСИН (на матеріалі французької мови)

У статті розглянуто лексико-семантична група французьких дієслів руху та вплив постпозиційного прийменника на їх семантику у структурі речення. Змодельовано ЛСП простору дієслів і прийменників у системі французької мови. Вирізнено синтагматичну кореляцію семантичних компонентів дієслова та прийменника.

Ключові слова: лексема, дієслово, просторові відношення, прийменник, речення, компонент значення, сполучуваність.

В статье рассмотрены лексико-семантическая группа французских глаголов движения и влияние постпозиционного предлога на их семантику в структуре предложения. Смоделировано ЛСП пространства глаголов и предлогов в системе французского языка. Выделено синтагматические корреляции семантических компонентов глагола и предлога.

Ключевые слова: лексема, глагол, пространственные отношения, предлог, предложения, компонент значения, сочетаемость.

The given article deals with lexical-semantic group of French verbs of moving and the effect of postpositional preposition on their semantics in the structure of a sentence. Lexical-semantic field of the space of verbs and prepositions in the system of French is modeled. Syntagmatic correlation of semantic components of a verb and a preposition has been verified.

Key words: lexeme, verb, spatial relations, preposition, sentence, component values, compatibility.

Рух, ставши об'єктом людського пізнання, відобразився у свідомості людини як окреме ментальне поняття, яке, маючи важливе значення для людини, зафіксоване відповідними вербальними одиницями [11, с. 35]. З рухом безпосередньо пов'язаний розвиток суспільства, еволюція мови і саме життя людини [1, с. 128].

Дієслова руху неодноразово були предметом дослідження, як з точки зору їх лексико-семантичної організації, так і в плані граматичних особливостей (сполучуваність, словотвірний потенціал), зокрема у працях таких мовознавців, як: Л. Сардр [23, с. 33-45], П. Мюллер [22, с. 67-88], Д. Лаур [20, с. 12-24], В.Л. Ібрагімов [9, с. 25], Л.А. Білоконенко [3, с. 20], З.У. Блягоз [4, с. 6], Орехова Н.Н. [11, с. 10], Белей Н.І. [2, с. 71-73], Альошина І.Г. [1, с. 128-134], Н.І. Грицик [6, с. 15], Т.Ф. Усатенко [14, с. 9], Я. Думашівський [7, с. 196-201], С.І. Жолобов [8, с. 87], Є.М. Погосьянц [13, с. 48], Л.С. Строкова [14, с. 63] та ін. Проте в цих роботах не ставилося за мету виділення ЛСП дієслів "руху" та їх семантичної кореляції з постпозиційним прийменником – "дієслово + прийменник" у синтагматичній площині французької мови, що дотепер залишається відкритим у сучасній французькій мові.

Метою нашої розвідки є дослідження функціонально-семантичних особливостей взаємодії дієслова руху та просторового у системі сучасної французької мови. Для досягнення мети необхідно провести концептуальний аналіз шляхів вербалізації простору у франкомовній картині світу, за допомогою компонентного аналізу виокремити спільну складову "простір" у значенні дієслівних і прийменникових лексем, а також дистрибутивний аналіз для встановлення моделей сполученості просторового дієслова і прийменника у структурі речення.

Інтерес до мовних одиниць із просторовим значенням зростає у когнітивній лінгвістиці, що пов'язано з розвитком когнітивного аналізу і дослідженням шляхів категоризації та вербалізації картини світу. Це зумовлює **актуальність** даного лінгво-когнітивного етуду, оскільки семантична взаємодія дієслова та прийменника збагачує систему засобів вираження просторових відношень у французькій мові.

Об'єктом дослідження є дієслова руху та просторові прийменники в сучасній французькій мові.

Предметом дослідження є функціонально-семантичні відношення дієслів руху та прийменників простору у системі мов.

Дослідження здійснено на **матеріалі** сучасних тлумачних та перекладних франкомовних словників (Le Robert, Lagousse), з яких шляхом суцільної вибірки було виокремлено дієслова та прийменники.

Методологія та методика лексико-семантичного аналізу французьких прийменників та дієслів для виокремлення просторового компонента у структурі їх значення виступає теоретичним підґрунтям та інструментом аналізу.

У французькій мові, для вираження значення руху або переміщення тіл у просторі використовуються такі лексичні одиниці: 1) прислівники (*progressivement*), 2) іменники (*départ, traverse, gravitation*), 3) прикметники (*ascensionnel, rotatif*), 4) прийменники (*par, autour, jusqu'à*). Проте, найчастіше це значення виражається за допомогою такої лексичної категорії, як "дієслова руху" (*déplacer, entrer*) [7, с. 112]. Дієслова руху — це підклас дієслів, значення яких вказують на фізичне переміщення предметів та тіл у просторі [12, с. 196].

Проте поняття "рух" передається у мові не одним конкретним класом слів. Воно виражається різними лексемами, та їх мовленнєвими комбінаціями. Одним з найчастотніших синтаксичних словосполучень виступають структури "Дієслово руху + прийменник простору", наприклад, *aller à, descendre de*, [1, с. 128]. Просторові прийменники впливають на значення передані лексико-семантичним класом дієслів руху. Дієслова руху можуть описати процес переміщення певного об'єкта у просторі та вказати на його місце локалізації стосовно системи орієнтирів самі по собі або у сполученні з просторовим прийменниками, наприклад *Les amis vont du Havre; Les amis vont au Marseille* [16, с. 112].

У процесі виокремлення лексико-семантичної групи дієслів руху більшість мовознавців (І.Г. Альошина, В.Л. Ібрагімов, Н.І. Грицик, С.І. Жолобов, Я. Думашівський), що вивчали дане питання, в тому числі й на матеріалі французької мови, використовують метод компонентного аналізу, суть цього методу полягає в тому, що лексико-

семантичне розглядається як структурована сукупність лексичних одиниць однієї частини мови, для яких характерна наявність спільних семантичних компонентів у складі їх значень і які підпорядковуються одному поняттю, “імені” поля [1, с. 128-134]. В даному випадку це означає, що всі дієслова, в значенні яких присутня сема “переміщення у просторі” повинні входити до цього поля, наприклад, *aller, venir, courir, partir*. Ще одним критерієм присутнім в роботах вищезгаданих дослідників є сема “суб’єкт дії”, тому, що рух сам по собі неможливий — це абстрактне поняття яке обов’язково передбачає наявність агента руху. Ці критерії є, на нашу думку, вирішальними у визначенні та класифікації дієслів руху.

Лексико-семантичне поле дієслів переміщення виділяється з класу дієслів на основі ознаки “пересування у просторі одних тіл відносно інших”, “зміна місцезоташування у просторі”, а також абстрактних категоріальних ознак: “спосіб пересування”, “середовище (сфера) пересування”, “направлення руху”. Названі абстрактні семантичні категорії виділяються шляхом співставлення значень елементів поля [1, с. 129]. Серед дієслів, які позначають процес руху, виділено лексему *se déplacer*, яка найбільш узагальнено вказує на рух. Дане дієслово позначає рух найбільш узагальнено, не конкретизуючи ні позиції, ні місцезнаходження предмета. Контекстуальне оточення такого дієслова, як, *se déplacer*; утворює умови для нейтралізації його індивідуальних ознак: “поступового”, “самостійного”, “без допомоги транспортного засобу”, “по твердій поверхні”. Якщо б, наприклад, це дієслово втратило свої фундаментальні ознаки, то воно наближалось би до ядерних елементів всього поля дієслів руху і отримало б можливість виступати в значеннях нейтральних для характеру руху, способу пересування, середовища [1, с. 130].

Основним компонентом значення зазначених дієслів виступає “переміщення у просторі”. У випадку переносного значення, мова йде не про механічне видиме пересування, переміщення істоти або предмета по площині, а про пересування, розвиток явищ (наприклад звуків, думок, подій руху в часі і т.д.). Переносне значення актуалізується тільки на синтагматичному рівні [16, с. 112].

Отримані структури можна розподілити за трьома рівнями абстракції:

- 1) рівень домінанти, який включає найбільш абстрактні одиниці *s'approcher du feu, arriver au travail*;
- 2) рівень ядра, до якого відносяться в основному дієслова-ідентифікатори, нейтральні в стилістичному плані (*se déplacer*);
- 3) рівень периферії, яка включає одиниці інформаційно насичені, марковані значенням додаткових другорядних сем.

Згідно запропонованих критеріїв шляхом суцільної вибірки було виокремлено основні дієслова руху, лексичне значення яких вказує на просторове переміщення живих істот [5; 18; 19; 21]. Обмеженням виступає обов’язкова сполучуваність дієслів руху з просторовими прийменниками, наприклад, *accourir (à), accéder (à), aller (à, de, dans, chez), atteindre (à), arriver (jusqu'à)*. Подальша семантична диференціація наведених структур вирізняє такі мікрополя у загальному полі руху:

1. Сфера руху:

- a) земля (тверда поверхня): *Aller au bureau*;
- b) вода: *Emerger à la surface*;
- c) повітря: *Voler sur l'aile*.

2. Просторовий напрям руху:

- a) вверх (вертикально): *L'appareil cosmique s'envole de la station spatiale*;
- b) вниз (вертикально): *Tomber du cheval*;
- c) під кутом вверх: *Tout le groupe monte l'escalier*;
- d) під кутом вниз: *Descendez-vous à la prochaine?*;
- e) горизонтально: *Il chemine tristement*.

3. Просторова траєкторія руху:

- a) від орієнтира: *Echapper de prison*;
- b) до орієнтира: *Emigrer vers le haut*;
- c) попереду орієнтира: *Courir devant qn*;
- d) позаду орієнтира: *Courir derrière qn*;
- e) вздовж орієнтира: *Flaner sur les quais*;
- f) через орієнтир: *Passer par-dessus le mur*;
- g) крізь орієнтир: *Passer par la salle*;
- h) невизначена: *Gagner du terrain*.

4. Площина руху:

- a) обмежена: *S'embarquer dans un bateau*;
- b) необмежена: *S'éloigner des côtés*.

5. Характер руху:

- a) прямий: *Courir au nord*;
- b) криволінійний (по колу): *Se catapulter de l'avion*.

6. Мотивація руху:

- a) цілеспрямований: *Il va dans la chambre*;
- b) безцільний: *Se balader dans la rue*.

7. Умови розгортання руху:

- a) вільний: *Devaler à la cave*;
- b) з перешкодами: *Grimper au sixième étage*.

Отже, семантика дієслова “sortir” вирізняє такі компоненти: рух по землі (*sortir de la maison*) або по воді (*sortir*

de l'eau) (1 а, б); дане дієслово вказує на горизонтальний рух (2 е) або вертикальний у водному середовищі (2 а); рух зорієнтований від орієнтира (3 а); площа руху необмежена (4 б); характер руху прямий (5 а); мотивація руху безцільна (6 б); умови розгортання руху вільні (7 а).

У такий спосіб були проаналізовано просторові семантичні ознаки конструкцій **V+Prép.** Проведено відповідний аналіз просторових прийменників для встановлення їх частотних компонентів, які доповнюють семантичну структуру значення дієслів.

Отже, почнемо з найбільш вживаної конструкції типу **V+Prép.** з прийменником **à**. Її основний компонент значення — рух направлений в бік предмета мовлення. З прийменником **à** корелюють 23 дієслова руху, наприклад, *accourir, accéder, aller, atteindre, courir, débarquer, dépasser, descendre, désertier, devaler, élever, émerger, évacuer, grimper, monter, passer, porter, recourir, remonter, retourner, transférer, venir, voler*. У результаті кількісного аналізу виокремлено частотність семантичних функцій конструкції **V+prép. à** у системі французької мови: 1) за диференціальною ознакою “сфера руху”: у 87 % випадків дана конструкція актуалізує компонент переміщення по землі, у 4 % — по / у воді, і в 4 % — у повітрі;

2) за диференціальною ознакою “просторовий напрям руху”: у 69 % випадків дана конструкція актуалізує компонент горизонтальний рух, у 17 % — рух направлений під кутом уверх, у 8 % — під кутом вниз і в 4% випадків — вниз вертикально;

3) за диференціальною ознакою “просторова траєкторія руху”: 82 % конструкцій актуалізують компонент рух направлений до орієнтира, у 8 % випадків значення конструкції нейтральне до цього критерію, у 4 % її значення актуалізує компонент рух від орієнтира, а в 4% — крізь орієнтир;

4) за диференціальною ознакою “площина руху”: ця конструкція у 82 % випадків актуалізує компонент рух в обмеженій площині, у 17 % — в необмеженій;

5) за диференціальною ознакою “характер руху”: 91 % конструкцій актуалізують компонент прямий рух і 8 % — криволінійний;

6) за критерієм “мотивації руху”: 100 % конструкцій актуалізують компонент цілеспрямований рух;

7) за критерієм “умови розгортання руху”: вільний рух у 96 % випадків та з перешкодами у 4 %.

Ще однією частотною конструкцією у французькій мові є сполучення **V+prép. de**. Основний компонент значення даної конструкції — це відокремлення та віддалення від умовного орієнтиру. Уставлено, що:

1) за диференціальною ознакою “сфера руху”: у 82 % випадків конструкція актуалізує компонент переміщення по землі та у повітрі у 17% випадків;

2) за диференціальною ознакою “просторовий напрям руху”: 82 % конструкцій актуалізують компонент горизонтальний рух, 8 % — рух направлений під кутом уверх, 4 % — під кутом вниз та 4 % — вниз вертикально;

3) за диференціальною ознакою “просторова траєкторія руху”: у 86% випадків дана конструкція актуалізує компонент рух направлений від орієнтира, у 4 % — до орієнтира, у 4 % — попереду орієнтира та у 4 % випадків конструкція нейтральна до цього критерію;

4) за диференціальною ознакою “площина руху”: 30 % конструкцій актуалізують компонент рух в обмеженій площині та 69 % — в необмеженій;

5) за диференціальною ознакою “характер руху”: 96 % конструкцій актуалізують компонент прямий рух та 4 % — криволінійний;

6) за диференціальною ознакою “мотивації руху”: 96 % конструкцій актуалізують компонент цілеспрямований рух та 4 % — безцільний;

7) за критерієм “умови розгортання руху”: вільний рух спостерігається в 100 % випадків.

Основний компонент значення конструкції **V+prép. dans** — “рух направлений в сторону суб’єкта”, що передбачає перетинання його меж. З цим прийменником сполучуються дев’ять дієслів руху, наприклад, *aller, balader, descendre, embarquer, enfuir, entrer, pénétrer, redescendre, tomber*. Дана конструкція позначає:

1) за диференціальною ознакою “сфера руху”: конструкція актуалізує компонент переміщення по землі у 89% випадків та у повітрі в 11 %;

2) за диференціальною ознакою “просторовий напрям руху”: у 67 % випадків конструкція актуалізує компонент горизонтальний рух, у 22 % — рух направлений під кутом вниз і в 11 % випадків — вниз вертикально;

3) за диференціальною ознакою “просторова траєкторія руху”: 89 % конструкцій актуалізують компонент рух направлений до орієнтира і 11 % конструкцій нейтральні до цього критерію;

4) за диференціальною ознакою “площина руху”: 89 % конструкцій актуалізують компонент рух в обмеженій площині, 11 % — в необмеженій;

5) за критерієм “характер руху”: 89 % конструкцій актуалізують компонент прямий рух та 11 % на криволінійний;

6) за диференціальною ознакою “мотивація руху”: у 89 % випадків конструкція актуалізує компонент цілеспрямований рух та в 11 % — безцільний;

7) за диференціальною ознакою “умови розгортання руху”: 89 % конструкцій актуалізують компонент “вільний рух” та 11 % — “рух з перешкодами”.

До складу наступної конструкції — **V+prép. en**. входять такі дієслова: *débarquer, décamper, élever, entrer, remonter, virer*. Виокремлені ядерні компоненти значення конструкції:

1) за диференціальною ознакою “сфера руху”: конструкція актуалізує компонент переміщення у повітрі, в 11 % випадків, по землі у 33 % та у воді у 17 %;

2) за диференціальною ознакою “просторовий напрям руху”: у 33 % випадків конструкція актуалізує компонент горизонтальний рух, у 33 % це рух направлений під кутом уверх, в 17 % випадків — рух уверх вертикально та у 17 % — під кутом вниз;

3) за диференціальною ознакою “просторова траєкторія руху”: 50 % конструкцій актуалізують компонент рух направлений до орієнтира і стільки ж дієслів, тобто 50 %, нейтральні до цього критерію;

4) за диференціальною ознакою “площина руху” 33 % конструкцій актуалізують компонент рух в обмеженій площині та 67 % в необмеженій;

5) за диференціальною ознакою “характер руху”: 67 % конструкцій актуалізують компонент прямий рух та 33 % криволінійний;

6) за критерієм “мотивація руху”: 100 % конструкцій актуалізують компонент цілеспрямований рух;

7) за диференціальною ознакою “умови розгортання руху” 100 % конструкцій актуалізують компонент вільний рух.

У результаті проведеного семантичного аналізу встановлено, що найбільш частотними у плані вживання та вираження просторових переміщень в мовленнєвих актах є конструкції **V+prép. à** та **V+prép. de**. Саме вони наділені найширшим спектром можливих просторових компонентів, які можуть бути вираженні в конкретних мовленнєвих актах.

Вирізняє шляхи впливу просторових прийменників на вибір компонента значення дієсловом руху у структурі **V+prép.** Доведено, що дієслова руху можуть описувати процес переміщення агента руху у просторі за певний період часу та вказувати на його місце локалізації стосовно певної системи орієнтирів самі по собі або у сполученні з просторовим прийменниками.

Література:

- Алешина І. Г. Системно-функціональний аналіз глаголів поступательного руху в французькому мові (в сопоставленні з українською) / І. Г. Алешина // Вісник Донецького університету. Сер. Б : гуманітарні науки. – 1999. – Вип. 2. – С. 128-134.
- Белей Н. І. Про семантичні особливості лексико-семантичної групи дієслів руху у сучасній англійській мові / Н. І. Белей // Наук. вісник Чернівецького ун-ту. Вип. 41., Герм. філол. – Чернівці, 1998. – С. 71-73.
- Білоконенко Л. А. Синтагматичні класи дієслів руху в сучасній російській літературній мові / Л. А. Білоконенко // Автореф. дис. канд. філол. наук. – Дніпропетровськ, 1996. – С. 15-20.
- Блягоз З. У. Глаголы перемещения в современном рус. лит. яз. / З. У. Блягоз // Автореф. дис. канд. філол. наук. – Горький, 1964. – С. 10-20.
- Ганшина К. А. Французко-русский словарь : 51 000 слов / К. А. Ганшина – Изд. 10-е, испр. – М. : Рус. яз., 1987. – 972 с.
- Грицик Н. И. Глаголы со значением приближения в украинском языке в сопоставлении с русским / Н. И. Грицик // Автореф. дис. канд. філол. наук. – Київ, 1961. – 25 с.
- Думашівський Я. Особливості вживання синонімічних дієслів руху у мовленні французької спортивної преси / Я. Думашівський // Сер. іноземні мови. – Київ, 2001. – Вип. 9. – С. 196-201.
- Жолобов С. И. О семной структуре английских глаголов определенно-направленного перемещения в пространстве / С. И. Жолобов // Вопросы морфологического и семантического анализа лексики в германских языках. Мехвуз. сборник науч. статей. – Горький, 1983. – С. 87.
- Ибрагимов В. А. Семантическое поле глаголов движения в современном русском языке / В. А. Ибрагимов // Автореф. дис. канд. філол. наук. – Тбилиси, 1975. – 25 с.
- Левицкий В. В. Семасиология / Левицкий В. В. – Винница : НОВА КНИГА, 2006. – 512 с.
- Николова А. Категория пространства, ее языковая репрезентация и лингвистическое описание / А. Николова. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.russian.slavica.org/article113.html>
- Орехова Н. Н. Глаголы объектно-пространственной направленности в современном английском языке / Н. Н. Орехова // Автореф. дис. канд. філол. наук. – Киев, 1973. – 27 с.
- Погосьянц Э. М. Типы логических отношений в пределах одной семант. подгруппы английских глаголов движ. / Э. М. Погосьянц // Семантич. и типолог. разновидности языков. – Ташкент, 1982. – 156 с. – С. 48.
- Строкова А. Ф. Некоторые сем. характ. английских глаголов / А. Ф. Строкова // Сборник научных трудов. Вып. 261, – Москва, 1986. – 151 с. – С. 63.
- Усатенко Т. Ф. Глаголы перемещения современного украинского литературного языка / Т. Ф. Усатенко // Автореф. Дис. канд. філол. наук. Львов, 1970. – 25 с. – С. 9.
- Чеснокова В. А. О глаголах движения в современном румынском языке (пространственная ориентация действия) / В. А. Чеснокова // Вестник Ленинградского университета. История, язык, литература. Вып. 1. – Ленинград, 1981. – С. 111-113.
- Шинкарук В. І. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук. – Київ, 2002. – 740 с.
- Bouvet F., Andler P. Dictionnaire Littré en 1018 / F. Bouvet, P. Andler. – 1964. – 715 с.
- Caput J. et J.P. Larousse. Dictionnaire des varbes francais / J. Et J.P. Caput. – 1969. – 453 с.
- Laur D. La relation entre le verbe et la preposition dans la semantique du deplacement [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.persee.fr>.
- Le Robert. Dictionnaire. – 2003. – 1150 с.
- Muller P. Elements d'une theorie du mouvement pour la formalisation du raisonnement spatio-temporel de sens commun [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cat.inist.fr/Modele.Muller>.
- Sardre L. Contribution à l'étude de la semantique de l'espace et du temps : analyse des verbs de deplacement transitifs directs du francais [Електронний ресурс] : 1999. – Режим доступу : <http://www.persee.fr>.

Котвицька В. А.,
Національний технічний університет України "КПІ"

ФІКСАЦІЯ МОВНОЇ СИТУАЦІЇ ПРОЦЕСУ ЗАПОЗИЧУВАННЯ АНГЛОМОВНИХ СЛІВ НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ ПРОТЯГОМ ОСТАННЬОГО ДЕСЯТИЛІТТЯ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Стаття присвячена проблемам семантичної адаптації та переосмислення семантичної структури англо-мовних запозичень в німецькій мові. Розглянуто соціолінгвістичний стан розвитку німецької мови та чинники, що сприяють формуванню цього стану. Особливу увагу звернено на аналіз питань, пов'язаних з процесом англійських запозичень та супровідними явищами.

Ключові слова: англіцизм, запозичена лексика, лексикологія, лексична семантика, лексичний вплив.

Статья посвящена проблеме семантической адаптации и переосмысления семантической структуры англоязычных заимствований в немецком языке. В статье рассмотрено социолингвистическое состояние развития немецкого языка и факторы, способствующие формированию этого состояния. Особое внимание обращено на анализ вопросов, связанных с процессом английских заимствований и сопутствующими явлениями.

Ключевые слова: англицизм, заимствованная лексика, лексикология, лексическая семантика, лексическое влияние.

The article deals with the problems of semantic adaptation and meaning development of the English borrowings in the German language. The sociolinguistic state of the German language development and the factors helping to formulate this state have been described. Special attention has been devoted to the analysis of the issues concerning the process of the English borrowings and the phenomena accompanied.

Key words: anglicism, borrowings, lexicology, lexical semantics, the lexical influence.

Перенасичення німецької мови англіцизмами й англоамериканізмами неминуче призводить до пуристичних настроїв і в німецькому суспільстві, і в колі німецьких науковців-лінгвістів. Наразі по-новому постає питання про наукове прогнозування й навіть про планування розвитку мови. Все частіше в лінгвістичних розвідках сучасні німецькі мовознавці переймаються проблемою інтенсифікації процесу запозичень з англійської мови, називаючи цей процес загрозою занепаду німецької мови [3, с. 10; 5, с. 22].

На сучасному етапі розвитку німецької лінгвістики принципового значення набуває питання про вдосконалення принципів та засад мовної політики, зокрема тих положень, що стосуються іншомовних запозичень.

Зміни в лексичному складі німецької мови привертають увагу багатьох сучасних німецьких дослідників. Серед них слід виділити роботи Р. Бергманна, Г. Глюка, К. Гетцелера, В. Зауера, Р. Келлера, І. Кіршбаума, С. Райманна, Х.Д. Шлоссера, А. Шенфельда, Г. Фріца, Х. Фатера. Серед сучасних українських мовознавців, які вивчали проблему запозичень англійського походження в системі німецької мови, слід назвати Л.О. Гончаренко, А.А. Міщенко, О.В. Слабу, Л.В. Рогову.

Одним із перших у мовознавстві англіцизми почав досліджувати Х. Ціндлер, який і дав їм таке визначення: англіцизми – це не просто запозичені з британської чи американської англійської мови слова або незвичні комбінації слів, а й будь-які зміни значень німецьких слів або їхнього контекстного вживання за британським чи американським зразком – цит. за Б. Карстенсеном [2, с. 36]. Цей родовий термін використовують сучасні дослідники на позначення запозичень з англійської мови. Незважаючи на постійний інтерес мовознавців до англіцизмів, дотепер їх функціонування в системі німецької мови не було об'єктом спеціального комплексного вивчення. Поза увагою лінгвістів залишається аналіз семантичних змін зазначених лексичних одиниць в системі німецької мови.

Актуальність дослідження зумовлюється, по-перше, роллю англіцизмів у збагаченні словникового складу німецької загальноживаної мови; по-друге, необхідністю теоретичного узагальнення системних змін у лексичній системі німецької мови під впливом англомовних запозичень. Усе зазначене вище також вимагає вивчення позамовних чинників запозичування англіцизмів у систему німецької мови-реципієнта та інтеграційних процесів у системі німецької мови.

Предмет дослідження становлять особливості лексичних впливів з англійської мови на німецьку, особливості лексико-семантичної адаптації англіцизмів у системі німецької мови, а також динамічні процеси в лексичній системі загальноживаної німецької мови під впливом англіцизмів.

Значення впливу англіцизмів на зміни всередині німецької мови не можна недооцінювати [7, с. 129]. Англіцизми посідають значуще місце в німецькій публічній дискусії про занепад мови (Sprachverfall). До редакцій німецьких газет постійно надходять листи зі скаргами читачів щодо вживання у пресі надмірної кількості англіцизмів, таких як Cash Flow, Support, Public Viewing, Dokusoap тощо [9, с. 33-34; 10, с. 18-19]. На кожному кроці в німецьких містах бачимо Shops, Centers, Inns, Pubs, Stores, Corners, Markets чи Houses, на залізниці – Service Point, Meeting Point, Hotlines. Також зустрічаємо Discount, City Point чи Supermarkt з англійськими чи напіванглійськими назвами, такими як, наприклад, Sky, Yes-Markt або Penny-Markt, а поряд – Clean-Reinigung, Hairstyler, Snack-bar чи clock-shop з вивіскою "opened" або ж "closed". У магазинах можна знайти відділи з назвами Food, Brotshop, men's fashion shop або jeans top shop. Назви закладів та підприємств також дедалі частіше англійські: Home of real jeans wear, Happy School Shop, McPaper & Co.

З лінгвістичної точки зору можна стверджувати, що запозичення відносно добре інтегруються у систему німецької мови: іменники отримують рід (der Jackpot, der Countdown, der Job, der Newsletter, die Band, die Happy Hour, die Afterworkparty, das Steak, das Jobcenter, das Milkshake) і характерну множину (die Bosse, die Surfer), прикметники відмінюються (dem fairen Sportsmann, von einer cleveren Alternative, mit einer coolen Studentin), пристосовуються дієслова (downloaden, loadete down, hat downgeloadet; hat gejobbt, ist gejettet). Отже, якщо словниковому складу чи словотвору німецької мови і можна дорікнути у "слабкості", то водночас важко не помітити "силу" в німецькій системі флексій (Келлер) [3, с. 16-17].

Посилаючись на праці сучасного німецького мовознавця Руді Келлера, також можна якоюсь мірою погодитись з ним у тому, що у звукових структурах англійської та німецької мов є дещо схоже, саме тому деякі з англійських слів так укорінюються в німецьку мову, що через відносно короткий час в них не можна розпізнати запозичень: *Keks, Partner, Tank* [3, с. 17].

Справді суперечливим є питання, чи відіграють англіцизми особливу роль в розмежуванні певних груп з комунікативних процесів, діючи як мовні бар'єри. Якщо, наприклад, парикмахер приваблює клієнтів слоганом *Cut'n'Go*, то, без сумніву, це є специфічною, розрахованою на певного реципієнта (потенційного клієнта) цільовою рекламою. Іншими словами: Хто слогану не розуміє або кого він не зачепив, той, найбільш імовірно, просто не належить до цільової аудиторії цього парикмахера (Келлер). Певні мовці є членами певної групи суспільства, що відмежовуються від інших груп [3, с. 17-18].

Вивчення мовної ситуації процесу запозичування англомовних слів німецькою мовою, розуміння питання іншомовного впливу не є можливим без розгляду причин запозичення. І хоч існує багато позамовних чинників, які впливають на процес запозичення англомовних слів у німецькій мові, а саме: вивчення англійської мови у школі, переклад численної кількості фахових текстів з англійської, залежність засобів масової комунікації від англомовних інформаційних агентств та закордонних кореспондентів, журналістське небажання перекладати через поспіх, нестачу часу, атлантична та європейська інтеграційна політика і т.ін., проте всі ці фактори за своєї співучасті хоч і відповідальні якоюсь мірою за поширення моди вживати запозичення, але не можуть відповідати за мотиви запозичувань слів у кожному окремому випадку [4, с. 71].

Багато запозичень з англійської мови мають перед німецькими відповідниками перевагу через коротку форму вираження: *Hobby/Steckenpferd, Lieblingsbeschäftigung; Fan/Liebhaber, Verehrer, Anhänger; Shorts/ kurze Hose* ... Для частини запозичень хоч і є відповідники в німецькій мові, однак вони існують лише у словниках для тлумачення іншомовних слів і майже не вживаються або вживаються рідко (нім. *Gebrauchtkleiderladen* і *Second-hand-shop*), чи ж не вживаються взагалі (нім. *Faustkämpfer* і *Boxer*). Дуже велику частину англійських запозичень становлять взагалі односкладові слова: *fair, fit, smart, Fan, Team, Test, Trend* і т.д.. Лексеми з цією перевагою для мови, словниковий склад якої постійно поповнюється складними словами, мають істотне значення.

Найважливішим мотивом запозичення англомовних слів є потреба у диференціації понять чи позначенні нового. Слово *Song* імпортувалося, оскільки йому не відповідають ні *Lied*, ні *Chanson*, ні *Schlager*, ні *Arie*. *Job* також не є ідентичним з німецькими *Beruf* чи *Arbeit*, з *Tätigkeit* чи з *Anstellung*.

Комплексність лексичних впливів з англійської мови представив Б.Карстенсен. Він виділив очевидні та латентні, або приховані, впливи [11, с. 242-243]. До очевидних належать:

- прямі запозичення англійських слів: *Flop, Zoom, Freak, Power*;
- псевдоангліцизми: *Showmaster, Cutter, Oldies, Twen, Intershop, Teenies*;
- семантичні зміни: *Gag* ("originelle Neuerung");
- формальні зміни: *Happy-End* (англ. *happy ending*), *last not least* (англ. *last but not least*);
- змішані (гібридні) композиції: *Haarspray, Popsänger, Matchball, Fernseh-Feature*.

До латентних впливів, за Карстенсеном, належать:

- (повні) кальки: *schweigende Mehrheit* (*silent majority*), *einmal mehr* (*once more*);
- неповні кальки (коли тільки окремі складові частини слова перекладаються точно): *Einbahnstraße* (*one-way-street*), *Wolkenkratzer* (*sky-scraper*);
- штучні запозичені утворення: *bügelfrei* (*non-iron*), *Fließheck* (*fastback*);
- запозичені значення: *Ebene* (*level*), *feuern* "entlassen" (*to fire*);
- запозичені вирази: *jemandem die Schau stehlen, unter die Haut gehen*;
- запозичений синтаксис: *in 1993* (замість *im Jahre 1993*), *für eine Woche* (замість *eine Woche lang*).

Тема запозичення є надзвичайно актуальною в умовах, коли наука і техніка розвиваються стрімкими темпами, а їх продукти та технології з'являються швидше, ніж відповідні позначення. Англійська мова сьогодні є домінуючою мовою науки та досліджень, мовою публікацій, жодна з інших мов не може з нею змагатися навіть віддалено [1, с. 205]. Проте, незважаючи на це, англіцизація німецької мови проходить більш спонтанно та з найбільшою інтенсивністю в загальноновживаній мові.

Література:

1. Ammon Ulrich. *Ist Deutsch noch internationale Wissenschaftssprache? : Englisch auch für Lehre an den deutschsprachigen Hochschulen* / Berlin; New York : de Gruyter, 1998. – 339 S.
2. Carstensen B. *Semantische Scheinentlehnungen des Deutschen aus dem Englischen. Studien zum Einfluss der englischen Sprache auf das Deutsche*. Viereck, Tübinger Beiträge zur Linguistik. 1990.
3. Frischwärts und unkaputtbar. *Sprachverfall oder Sprachwandel im Deutschen*. Aschendorff, Münster. 2008. – 226 S.
4. Götzeler, Christiane. *Anglizismen in der Pressesprache: alte und neue Bundesländer im Vergleich*. Greifswalder Beiträge zur Linguistik, Bd. 5. Bremen : Hempfen, 2008.
5. Keller, Rudi. *Ist die Sprache vom Verfall bedroht?* Düsseldorf, 2004.
6. Polenz, Peter V. *Deutsche Sprachgeschichte vom Spätmittelalter bis zur Gegenwart*. Band III, 19. und 20. Jahrhundert. Berlin; New York: de Gruyter. 1999. – 412 S.
7. Schneider Wolf, Sommer Cornelius, Kraus Josef, Krämer Walter. *Deutsch lebt! Ein Apell zum Aufwachen*. IFB Verlag Deutsche Sprache. GMBH 2010. – 166 S.
8. Schönfeld, Eike. *Alles easy. Ein Wörterbuch des Neudeutschen*. Verlag C.H.Beck. München. 3. Auflage. 1997. – 175 S.
9. *Sprachnachrichten*. Verein Deutsche Sprache (VDS). № 36 / Dezember 2007.
10. *Sprachnachrichten*. Verein Deutsche Sprache (VDS). № 50 / Mai 2011.
11. Wolff, Gerhart. *Deutsche Sprachgeschichte*. 4. Auflage. 2006. – 320 S.

Князян М. О., Буткова Г. В.,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Ізмаїльський державний гуманітарний університет

ЗАСОБИ МОТИВАЦІЇ НОМІНАЦІЇ ПРІЗВИСЬК У ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ

В статті розкриті результати дослідження засобів мотивації номінації прізвиськ у Одеській області. Виявлено, що основою мотивації номінації є особливості характеру, вимови, зовнішності, поведінки, діяльності особи.

Ключові слова: мотивація номінації, прізвисько, конотація.

В статье раскрыты результаты исследования средств мотивации номинации прозвищ в Одесской области. Выявлено, что основой мотивации номинации являются особенности характера, произношения, внешности, поведения, деятельности личности.

Ключевые слова: мотивация номинации, прозвище, коннотация.

The results of research of means to nomination's motivation of nicknames in the Odessa's district are exposed in the article. The basis of nomination's motivation is the particularities of character, appearance, pronunciation, conduct and activity of person.

Key words: motivation of nomination, nickname, connotation.

Характер комунікації сучасних українців, особливо в сільській місцевості, багато в чому визначається вживанням неофіційних імен. Саме тому є актуальною проблема висвітлення мотивації номінації, словотворення та особливостей функціонування прізвиськ у українській мові. Ця проблема пов'язана з таким важливим науковим завданням, як дослідження мотиваційної основи антропонімії. Вивчення засобів мотивації номінації прізвиськ дозволяє поглибити уявлення про закономірності розвитку ономазіології української мови, розкрити ті засоби, котрі активно вживаються для ідентифікації та диференціації людини в соціальному оточенні.

Аналіз наукового фонду дозволяє окреслити такі напрями висвітлення цієї проблеми: методологічні засади мотивації номінації (О. Карпенко, Ю. Карпенко, Т. Кияк, О. Селіванова), класифікація засобів номінації прізвиськ і прізвиськ у різних регіонах України (Б. Близнюк, М. Будз, Г. Ліщинська, М. Микитин-Дружинець, Ю. Новікова, Р. Осташ), мотиваційна база номінації прізвиськ у російськомовних селах Одеської області (Л. Баранник, Н. Швецова).

Поряд з цим, проблема розкриття своєрідності номінації прізвиськ у українській мові у південних регіонах України залишається поза уваги науковців. Отже, наявність суперечностей між необхідністю розкриття мотивації номінації неофіційних імен українців, що пояснюється активним використанням цих онімів у комунікації, а також їх функцією у висвітленні особливостей світогляду, менталітету, духовності нашого народу – з одного боку, та відсутністю науково-теоретичного доробку з окресленої проблематики – з іншого боку, зумовило мету статті: виявлення, систематизація, класифікація прізвиськ Одеської області відповідно до засобів мотивації номінації.

Дослідження джерел з когнітивної ономазіології свідчить, що мотивація є розумовою операцією встановлення семантичної та формальної залежності між мотиватором і мотивованим знаком на підставі зв'язків різних компонентів знань про позначуване в свідомості народу [11, с. 480]. Залежно від статусу мотиватора в структурі знань про позначене О. Селіванова диференціює мотивацію відповідно до таких типів: пропозиційний, асоціативний, модусний, змішаний, концептуально-інтеграційний [11].

Прізвиська, як відомо (Н. Швецова), є видом антропонімів, неофіційним ім'ям людини, що дається відповідно до особливостей її характеру, звичок, зовнішнього виду, поведінки, певної події в житті, професії або інших ознак. Ці оніми виконують такі функції в мові, як номінація, ідентифікація, диференціація, індивідуалізація. Науковці (Б. Близнюк, М. Будз, М. Микитин-Дружинець, Г. Ліщинська, Р. Осташ) підкреслюють, що прізвиська завжди містять у концентрованому вигляді інформацію про свого носія; вони передбачають формування поняття про об'єкт як перший етап номінації.

З метою класифікації неофіційних імен Одеської області нами було проаналізовано 135 прізвиськ, зібраних на основі інтерв'ювання й бесід з мешканцями сіл Козацьке, Красна Коса, Стара Царичанка, Старокозаче, Удобрне Білгород-Дністровського району.

Дослідження зібраних матеріалів дозволило дійти висновку, що в основі мотивації прізвиськ полягають, насамперед, якості характеру, фізичні вади, рід заняття. При цьому прізвиська, похідні від зоонімів, указують як на моральні риси, так і на особливості зовнішнього вигляду людини. Вживаються й прізвиська, утворені на основі імен казкових персонажів, церковних термінів, географічних назв.

Дослідження мотивації номінації прізвиськ дозволяє стверджувати, що розповсюдженими є ті оніми, які вказують на певні недоліки людини (25 %). Ці негативні якості характеру засуджуються оточенням, що й пояснює pejоративну конотацію неофіційних імен. Так, розповсюдженими є випадки, коли зневажливими прізвиськами називають людей неохайних, наприклад, "Замурзаний", "Мазло", "Припудрений" (той, що є насправді неакуратним, не може впоратися зі своїм господарством, але, при цьому, є пихатим, намагається повчати інших). Має місце антонімічне вживання певного слова: наприклад, від дієслова "годитися", яке означає в українській мові "бути на що-небудь придатним, задовольняти певні вимоги" [3, с. 188], виникло прізвисько "Годжі" (похідне від нього "Годжиха") для позначення неакуратної, нездатної вести хазяйство родини. Мешканку Ганну із села Красна Коса за її схильність довго спати охрестили "Ганнасона"; за аналогією з цим прізвиськом її дочку Марію стали називати "Марсона". "Бариня Зіна" – прізвисько жінки, яка все життя займалася торгівлею рибою, не працюючи разом з іншими в колгоспі; в селі Красна Коса таку поведінку вважали непристойною, за що жінку назвали "Баринею" й додали маловживане в цій місцевості, "благородне" (в переносному сенсі) ім'я "Зіна". Агресивні люди, до яких з обережністю ставилися односельчани, отримали прізвиська "Бомбоїди" (від словосполучення "бомби їдять") та

“Бонді” (від “бандити”). Нахабного чоловіка, який поводив себе зухвало, не зважав на негативну оцінку своєї поведінки з боку односельчан, назвали “Трактор”. “Прищиком” став чоловік запальний, нестриманий, який завжди активно висловлював своє невдоволення сусідами. В селі Красна Коса сім’ю, члени якої є сварливими, називають “Клекотнями” (від “клекотати” – “бурхати, вирувати, шумувати (про рідину)” [3, с. 432]. В селі Стара Царичанка люди, котрі дорікали іншим за певні недоліки, повчали їх, отримали прізвиська “Клюваки” (від “клювати”), “Штрички” (від “штрикати”). Негативне ставлення односельчан викликають пихаті й гордовиті особи, що й спричинило появу таких іронічних прізвиськ, утворених на основі антонімії, як “Герой”, “Ангел”, “Цар” (село Стара Царичанка). Неспритним людям дали прізвиська “Безрукий”, “Розкаряка”; неорганізовану та незграбну жінку назвали “Ракева” (від іменника “рак” – членистоногої прісноводної тварини, яка символізує у місцевих мешканців повільну, неспритну, немоторну істоту). Балакливі люди, які переливають з пустого в порожнє, викликають різке засудження оточення, що й зумовлює прізвиська нежоративного характеру, наприклад, “Сюсюкалка”, “Свистулька”, “Дриндер” (від дієслова “дернчати”, тобто багато говорити), “Тронка” (як відомо, тронка – це дзвіночок, що його чабани вішають на шию тваринам, аби їх легше було розшукувати в темряві) (село Красна Коса). “Драк” (від дієслова “дратувати”) – прізвисько чоловіка, який зачіпав інших, робив зауваження, глузував; в цьому ж селі “Жужою” називають колишню вчительку, яка всіх повчає та дає вказівки (від російського дієслова “жужжать”). А жінку, яка боялася грому, – “Боюсихою” (від дієслова “боятися”).

Односельчани завжди звертали увагу на певні вади інших людей. Ці фізичні недоліки слугували основою ідентифікації особи, що й пояснює значну кількість (9 %) тих прізвиськ, що вказують, наприклад, на колір й риси обличчя, ходу, зріст, вагу, вимову тощо. Так, протягом декількох поколінь членів сім’ї, прадід яких мав нетиповий червоний відтінок обличчя, називають “Красненькими” (село Красна Коса). З цієї ж причини в селі Стара Царичанка виникло прізвисько “Калінка” (від червоного кольору калини). До ім’я кульгавої жінки додали прізвисько “Кривенька” (“Катя Кривенька”); вади ходи відображаються також у прізвиську “Хитун” (від дієслова “хитатися” – “рухатися з боку на бік”). Низького на зріст чоловіка назвали “Кабичка” (від іменника “кабиця” – “відкрита літня піч у дворі або в садку” [3, с. 408]); кабиці в Бессарабії є невеликими, зручними для виготовлення влітку варення, консервування фруктів та овочів. Високому на зріст чоловіку дали прізвисько “Глечик” (від виду витягнутих, вузьких у верхній частині глечиків, котрі використовуються для молока, вина, соків) (село Удобне). В селі Старокозаче слово “капшанка” (на півдні України капшанка є видом крупної дини) вживається як прізвисько повної, огрядної жінки.

Певна кількість прізвиськ (14 %) відображає недоліки вимови особи. Так, чоловіка-заїку Миколая називають у селі Красна Коса “Кока-Коля” (від назви фірми з виготовлення напоїв та власного ім’я чоловіка на основі ономапої). Неофіційне ім’я чоловіка-заїки “Бега” виникло від дієслова “бегетати” – “мекати”. Похідним від нього є іменник жіночого роду “Беджиха” (так називали дружину, доньок, навіть онучок цього мешканця села Красна Коса). Прізвиська давалися людям навіть на основі одиничного випадку неправильної вимови певних слів або словосполучень. Так, прізвисько “Багарати” отримала жінка, яка зробила фонетичну помилку в словосполученні “Бога ради”. Подібним є випадок утворення прізвиськ “Негай” (помилка у вимові слова “нехай”), “Бладика” (від фонетичної помилки в іменнику “владика”), “Куркуз” (від “картуз”). Чоловік, котрий часто вживав вигук “мей”, став називатися “Мейчик”. Людина, що вимовляла “тідій” замість “туди”, отримала неофіційне ім’я “Тідій”. Молодий хлопець, який назвав суху землю “сипьоц” (від “сипець” – “пересохла або суха земля” [3, с. 1125]), був охрещений “Сипьоц” (село Стара Царичанка). Вживання дієслова “регати” замість “ревіти” (в значенні “дуже голосно плакати, ридати” [3, с. 1019]) спричинило виникнення прізвиська “Рега”. Похідним від нього є прізвисько “Регафин”, яким називають одного з членів родини “Регів” (від “Рега” та “графин”) (село Красна Коса). Фонетичні й граматичні помилки в мовленні мешканців півдня Одеської області пояснюються багатонаціональним характером цієї місцевості. Так, в селі Удобне чоловік, який народився й виріс у Молдові, отримав прізвисько “Безбанька” (тобто “без банки”): людина палаталізувала приголосний “н” та вживала називний відмінок замість родового (“без банка”). Прізвисько “Драги” отримали члени болгарської сім’ї, які вживали в мовленні прикметний “драгий” (як відомо, “драгий” з болгарської мови перекладається як “коханий, дорогий”); похідним від цього оніма є прізвисько “Дражанчиха” (село Красна Коса). Прізвисько “Міхула” виникло від румунського ім’я Міхай одного з мешканців села Стара Царичанка. Мають місце й протилежні випадки, коли людина, використовуючи певне слово або граматичну форму відповідно до норм української мови в середовищі, в якому порушене нормативне вживання окремих лексичних одиниць або граматичних форм, також отримує відповідне прізвисько. В селі Стара Царичанка голова бригади трактористів, звертаючись до односельчан, у своїй доповіді правильно вжив слово “наприклад”. При цьому мешканці села в мовленні використовували русизм “наприклад”; результатом є виникнення прізвиська “Наприклад”. Подібний випадок мав місце з вживанням мешканцем цього ж села терміну “очерет”, що спричинило прізвисько “Очерет”.

Активно використовуються в неофіційній номінації зооніми (31 %), котрі вказують як на певні риси характеру, так і на особливості мовлення або зовнішнього вигляду людини. Зооніми переосмислюються людьми відповідно до тих негативних якостей, що асоціюються з певною твариною, птахом, комахою та домінують у характері особи. Наприклад, прізвиськами, які означають людину підступну й хитру, є такі: “Змія” (зла жінка), “Кицькан”, “Кицьканка” (лицемірні, хитрі люди), “Кіса” (похідне від нього “Кіосе”) (підступний, нечесний) (село Стара Царичанка). Впертого, нахабного чоловіка назвали “Бичок” (село Старокозаче), агресивних, жадібних, жорстоких людей – “Вовк”, “Вовчиха”, безцеремонного й підлого – “Крисняк” (село Красна Коса). Безхарактерних і слабівільних односельчан охрестили “Засць”, “Зайчиха”, впертих і тупих – “Магар” (від молдавського слова “магар” – “осел”) (село Красна Коса), легковажних і нерозсудливих – “Капря” (від молдавського слова “капря” – коза), “Коники” (село Стара Царичанка). В якості неофіційних імен часто використовувалися й назви птахів, наприклад, “Баклан”, “Бакланиха” – для позначення корисливих, ненаситних односельчан, “Шпак”, “Шпачка”, “Шпачок” – зажерливих і жадібних (село Красна Коса). Прізвисько “Тава” отримала неорганізована, нерозторопна людина.

Похідний від нього онім "Гаврош" означає забудькуватого чоловіка (село Красна Коса). "Ворона" – прізвисько сварливої, недоброзичливої жінки, "Деркач" – чоловіка, що повчає інших, "Сорока" – базіки, яка поширює плітки. На чоловіка задиркуватого, запального, який часто вдавався до сварки й бійки, призвали "Півник", на агресивного, котрий прагнув командувати іншими, – "Гусак". Повільні, мляві, неквапливі люди стали називатися "Качка", "Качур" (село Красна Коса), на протигагу їм поквапливі й безладні – "Горобець", "Горобчиха", а метушлива й неуважна жінка – "Курочка" (село Стара Царичанка). Похмурі, непривітні, відлюдні мешканці цього ж села мають прізвисько "Сова", "Совчиха". В селі Красна Коса, в якому є розвинутим рибальство, вживаються прізвиська, в основі яких – назви риб ("Карась", "Короп"). Від назв комах маємо лише одне прізвисько – "Комарик" (чоловік, який таїть несподівану неприємність, підступний, сварливий). Меншою є кількість прізвиськ, похідних від зоонімів, котрі розкривають особливості зовнішнього вигляду й своєрідність мовлення, наприклад, "Бугай", "Бужор" (від молдавського "бужор" – те ж саме, що й "бугай") – міцний, сильний, кремезний чоловік (село Старокозаче), "Муркет", "Муркутан" – це той, хто розмовляє, наче "муркотить", тобто має певні особливості вимови (село Стара Царичанка). Від назви птаха маємо прізвисько "Рябчики" (обличчя є рябим, у веснянках) (село Козацьке), від назви риби – "Сомик" (обличчя носія прізвиська є маленьким, але широким, як у сома), від назви комахи – "Жучиха" (жінка має своєрідність вимови шиплячих приголосних) (село Красна Коса).

Розповсюдженими є прізвиська, котрі виникли на основі заняття або професії особи (5 %). Так, у селі Красна Коса "Гучі" (від діалектизму "гуч" – кінь) – це люди, що розводили коней, "Гребтики" – це ті, що були гребцями на риболовлях, "Копка" – робітники, яких люди часто наймали для перекопування городів. "Майором" назвали чоловіка, що в Радянській армії служив у чині майора, "Хліборобом" – того, який працював комбайнером. В селі Стара Царичанка прізвисько "Бомбардир" отримав чоловік, який у Другу світову війну служив у артилерійських військах, "Драгун" – людина, один з предків якої за часів Російської імперії прислужував офіцеру драгунського полку.

Мають місце й прізвиська, похідні від імен казкових персонажів (2 %), наприклад, в селі Красна Коса "Бурагіно" означає метушливого, непослідовного чоловіка, "Леопольд" – працювиту, миролюбну людину, "Мальвіна" – спокійну, врівноважену, організовану жінку.

З усієї вибірки прізвиськ лише 2 % є похідними від церковних імен або термінів. Так, "Маковей" – прізвисько чоловіка, що народився на це свято. Неофіційне ім'я "Мамонт" виникло від церковного терміну "мамона": окреслене прізвисько дав сільський священик чоловіку, якому він заздрив за його грамотність, здатність захистити інтереси односельчан, виступати проти зажерливості інших (село Стара Царичанка). Прізвисько "Штунда" вживали, коли йшлося про родину сектантів (похідне від російського дієслова "штудировать" – вивчати (в значенні "вивчати релігійні тексти")) (село Красна Коса).

Від географічних назв маємо одне неофіційне ім'я (що складає 1 %) – "Шкабарда" (від неправильної вимови носієм прізвиська топоніма "Кабарда").

Прізвиська отонімичного характеру, утворені на базі офіційного ім'я (прізвище, ім'я, по батькові), є поширеними не лише в селах, але й у містах. У нашій вибірці такими прізвиськами є "Гриня" (від прізвища Гринько), "Коша" (від прізвища Кошовенко), "Крава" (від прізвища Кравченко), "Кузя" (від прізвища Кузміньський), "Марахоня" (від прізвища Мараховська), "Матільда" (від імені Марія; похідне від нього – "Матільдон"), "Мирончик" (від форми по батькові "Миронович"), "Шльомба" (від прізвища Шльонський), "Шуліка" (від прізвища Шуляков), "Штурман" (від прізвища Штурмінський). Загальна частина прізвиськ цього типу складає 9 %.

Зустрічаються й прізвиська, котрі створені від назви національності або країни (2 %), наприклад, "Чешка", "Чешчиха" – неофіційне ім'я членів сім'ї, що має чеське коріння, "Франц" (усічення від "француз") – родини, предки якої захоплювалися всім французьким.

Отже, аналіз прізвиськ свідчить, що основними групами мотивації номінації є характер (25 %), вимова (14 %), зовнішність (9 %), професія (5 %), національність (2 %). Прізвиська мотивовані схожістю особи за поведінкою або зовнішнім виглядом на певну тварину (31 %) або казкового персонажа (2 %). Зв'язок особи з певним релігійним святом (2 %), географічним об'єктом (1 %) також спричинює їх виникнення. Має місце в прізвиськотворенні й використання офіційного ім'я (9 %). Окреслені групи прізвиськ зберігаються за людиною протягом всього її життя та передаються наступним поколінням.

Дослідження засобів утворення прізвиськ виявило, що найбільш розповсюдженим є суфіксальний спосіб (33 %), наприклад: "Гребтик", "Губар", "Кабичка", "Калінка", "Кицьканка", "Мейчик", "Муркутан", "Прищик", "Рябчик", "Шпачок". Лексико-семантичний спосіб, а саме субстантивний, реалізується у 29 % прізвиськ (наприклад, "Ангел", "Бомбардир", "Бурагіно", "Вовк", "Герой", "Горобець", "Гусак", "Гава", "Заець", "Змія", "Карась", "Качка", "Качур", "Короп"). До ад'єктивного типу лексико-семантичного способу утворення прізвиськ відноситься лише 2 % слів ("Замурзаний", "Красенький", "Кривенька"). 4 % прізвиськ утворені лексико-семантичним способом у поєднанні із суфіксальним ("Бичок", "Глечик", "Комарик", "Коник", "Курочка", "Сомик"). Суфікс "их", що відбиває зневажливе ставлення до жінки – носія прізвиська, використано у 8 % прізвиськах ("Беджиха", "Боюсиха", "Годжиха", "Дражанчиха", "Чешчиха"). Безафіксний спосіб словотворення прізвиськ представлено усіченням (6 %) ("Бега", "Бондя", "Годж", "Драк", "Жужа", "Рега", "Франц", "Шпира") та складанням (5 %) ("Багарадя", "Безбавька", "Бомбоїд", "Ганнасона", "Марсона", "Регафин", "Тонкогуб"). Має місце вживання діалектизму (1 %) ("Гуч") та запозичених слів (3 %) ("Бужор", "Драги", "Магар", "Міхула").

Запропонований підхід до вивчення прізвиськ допомагає розкрити менталітет українського народу, який втілює в онімах такого типу свою енергію, моральні цінності, світоглядні позиції. Саме прізвиська демонструють ті недоліки, які протягом багатьох поколінь засуджувалися в суспільстві.

Перспективи дослідження полягають у порівняльному аналізі мотивації номінації прізвиськ українських, російських, молдавських, болгарських сіл Одеської області та виявлення особливостей словотворення неофіційних імен у поліетнічному просторі півдня України.

Література:

1. Баранник Л. Ф. Вариативность слова в русских островных говорах Юга Украины / Л. Ф. Баранник // Слов'янський збірник. – Одеса, 2003. – Вип. 10. – С. 212-221.
2. Близнюк Б., Будз М. Сучасні гуцульські прізвиська / Б. Близнюк, М. Будз // Наукові записки. – Кіровоград, 2001. – Вип. 37. – С. 32-36.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2004. – 1440 с.
4. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики: монографія / О. Ю. Карпенко. – Одеса: Астропринт, 2006. – 325 с.
5. Карпенко Ю. А. Имя собственное в художественной литературе / Ю. А. Карпенко // Филологические науки, 1986. – № 4. – С. 34-40.
6. Кияк Т. Мовна політика і термінознавство / Т. Кияк // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія “Проблеми української термінології”. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2044. – № 503. – С. 8-11.
7. Микитин-Дружинець М. Сучасні прізвиська Стрийщини / М. Микитин-Дружинець // Наукові записки. Філологічні науки (Мовознавство). – Вип.89 (3). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2010. – С.275-280.
8. Ліщинська Г. Сучасні прізвиська на Покутті / Г. Ліщинська // Наукові записки. – Кіровоград, 2001. – Вип.37. – С. 47-52.
9. Новикова Ю.М. Назви осіб за родинними стосунками в основах сучасних прізвищ Центральної і Східної Донеччини // Записки з ономастики. – Вип. 11: Зб. наук. праць / Відп. ред. Ю.О. Карпенко. – Одеса: Астропринт, 2008. – С. 41-52.
10. Остап Р. Из життя сучасних українських прізвиськ / Р. Остап // Наукові записки. Філологічні науки (Мовознавство). – Вип. 37. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2001. – С. 81-82.
11. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.
12. Швецова Н. Л. Прозвища и их мотивация в русских переселенческих говорах Одесщины / Н. Л. Швецова // Записки з ономастики: Зб. наук. пр. –Одеса, 2005. – Вип. 9. – С. 17-27.

Кудря О. А.,

Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ СЛІВ ЗІ ВТОРИННОЮ КОЛІРНОЮ НОМІНАЦІЄЮ

У статті йдеться про лінгвокультурологічні особливості семантичних груп слів зі вторинною колірною номінацією (СВКН) в англійській та українській мовах.

Ключові слова: *єдиниці з колірною номінацією (ОКН), слова зі вторинною колірною номінацією (СВКН), лінгвокультурологічні особливості.*

В статье рассматриваются лингвокультурологические особенности семантических групп слов с вторичной цветовой номинацией в английском и украинском языках.

Ключевые слова: *единицы с цветовой номинацией, слова с вторичной цветовой номинацией, лингвокультурологические особенности.*

The article deals with linguo-cultural peculiarities of the semantic groups of words with secondary colour nomination in English and Ukrainian.

Key words: *units with colour nomination, words with secondary colour nomination, linguo-cultural peculiarities.*

У лінгвокультурології одиниці з колірною номінацією (далі ОКН) розглядаються як “одна із значущих когнітивних категорій у осмисленні навколишнього світу людиною, а також як місткий культурний код” [1, с. 4]. Як зазначає А. Вежицька, “значення назв кольору являють собою артефакти культури” [2, с. 285], ОКН виступають носіями й джерелом національно-культурної інформації. Семантичне поле ОКН є в кожній мові світу. Інша справа – самі імена кольору. Кількість найменувань кольору в мові напряму залежить від рівня цивілізованості суспільства, що говорить цією мовою, оскільки крім лексико-морфологічних засобів, назви кольору перш за все утворювались від назв відповідних предметів, артефактів. Як вважає Р.М. Фрумкіна, найінформативнішим способом тлумачення прикметникових ОКН є той, який містить пряме вказання на об’єкт [7]. Проте що це за “об’єкт”, “еталон”, “прототип” залежить від мови, адже постійний вплив відчуттів, що отримуються носіями мови, створював стійкі асоціації з певними предметами, що закріпились на генетичному рівні. Таким чином, якщо асоціації не є універсальними, то й семантика ОКН у різних народів, на думку таких лінгвістів як А. Вежицька, Р.М. Фрумкіна, О.П. Василевич, Л.В. Самаріна та ін., буде залежати від історичних, культурних й географічних умов.

Носії англійської та української мов для опису колірних якостей реалій навколишнього світу використовують одиниці з похідною колірною номінацією, які з позиції сучасної англійської та української мови поділяються на дві групи: слова з первинною та вторинною колірною номінацією. **Мета статті** – простежити лінгвокультурологічні особливості слів зі вторинною колірною номінацією (далі СВКН), адже мовна картина світу, представлена СВКН, що походять від назв різних об’єктів-еталонів в англійській та українській мовах, має певні розбіжності, що предствляють національну специфіку. **Матеріалом дослідження** послуговували СВКН, вибрані з сучасних англійських (245 лексем) та українських (211 лексем) тлумачних словників [8, с. 6].

Слід зазначити, що в описі назв кольору важливим є порівняння. Людина пов’язує зорові категорії з певними універсальними зразками (моделями). Шлях від уявлення про колір у мозку до мовних одиниць, що відображають поняття, лежить через універсальні елементи людського досвіду, які можна визначити як день, ніч, сонце, вогонь, рослинність, земля, небо тощо [2]. Зіставлення СВКН двох мов дає змогу виявити специфіку національного світобачення. Національне мислення, обумовлене екстралінгвістичними факторами (історико-культурні й природно-кліматичні особливості життя етносу), “вербалізує досвід концептуалізації колірного простору в національно-специфічні лексичні форми, що утворюють національну лінгвоколірну картину світу” [1, с. 4]. На думку Т.В. Пастушенко, мовна картина кольору, з одного боку є “національно-специфічною комунікативною інтерпретацією реального видимого колірного простору”, з іншого – “його презентації в мисленні людини” [4, с. 7]. Саме вторинні назви кольору, на нашу думку, якнайкраще фіксують національно-культурну специфіку уявлень мовного колективу про колір і його роль у житті людини, а також специфіку колірних асоціацій. Проблема відображення в мові колірної картини тісно пов’язана з поняттям мовної картини світу. В загальному вигляді картину світу можна визначити як спрощене відображення загальної суми уявлень про світ в конкретній культурній традиції. Семантичні, конотативні, асоціативні особливості в різних культурах дозволяють говорити про неоднакове сприйняття світу, про створення концептуальної картини світу крізь призму національної свідомості та мови. На думку одного з авторів гіпотези лінгвістичної відносності Б. Уорфа, кожна мова має власну картину світу та, маючи специфічний лексичний склад, містить у собі унікальну й неповторну класифікаційну систему, яка визначає світогляд носія окремої мови. Одним з найважливіших доказів гіпотези лінгвістичної відносності є відображення в мові кольору: найменування кольору в різних мовах залежить від структури самої мови й рівня розвитку суспільства, адже людина сприймає світ переважно через форми рідної мови, яка детермінує людські структури мислення й поведінки – в одних мовах є 7 основних назв кольору (російська, білоруська тощо), в інших – 6 (англійська, німецька тощо), 4 (мова шона), 2 (мова басса). Тому відсутність слів на позначення того чи іншого кольору в мові зовсім не говорить про те, що носії даної мови не розрізняють цей колір. Даний факт може впливати на кількісне співвідношення та різноманітність використаних СВКН в різних мовах. “Розбіжність культурних уявлень про колір різних народів особливо яскраво проявляється в різноманітних асоціаціях, що демонструють національно-культурну специфіку мислення носіїв різних мов [1, с. 4]. Національні особливості функціонування СВКН носіїв

англійської та української мов обумовлені їх менталітетом та історико-культурними традиціями. СВКН відображають специфіку світобачення носія мови “крізь призму кольору” [1, с. 4]. Формування мов відбувається в різних умовах, тому й колірний простір, відображений в мові, різниться.

Л.В. Самаріна зазначає, що “інтерес до певних кольорів зароджувався в людей у процесі трудової й естетичної діяльності та колірні терміни виникли в мові тільки тоді, коли в них з’явилась практична потреба” [5, с. 147]. Безумовним вважаємо той факт, що колористична мова відображає колірні традиції тієї чи іншої культури, що формується в різних історичних та географічних умовах. “Еталонні” уявлення формуються на основі асоціацій, що викликані ознаками таких предметів, які добре відомі носіям мови, причому ці ознаки повинні бути більш-менш стійкими, постійними для даного предмета [3, с. 111]. Лінгвістичні факти говорять про різну інтерпретацію сприйнятих зорових образів мовною свідомістю в різних культурах. “Кожний етнос, уявляючи в свідомості певний фрагмент дійсності, вибирає лише деякі об’єкти, які є для нього ціннісними й відображають своєрідність побуту й менталітету” [3, с. 112].

Мовна картина світу, представлена СВКН, що походять від назв різних об’єктів-еталонів в англійській та українській мовах, має певні розбіжності, що представляють національну специфіку. Продемонструємо ці розбіжності у вигляді наступної таблиці:

Семантичні групи СВКН залежно від назви об’єкта-еталона

Група СВКН	Кількість лексикографічно закріплених лексем		
	Загальна кількість	Англійська мова	Українська мова
овочі, фрукти, ягоди та інші плоди	78	39	39
назви рослин	79	50	29
фауна	19	15	4
барвники та мінеральні фарби	48	20	28
мінерали та коштовне каміння	48	18	30
метали	29	13	16
гірські породи та будівельні матеріали	29	14	15
їжа та напої	38	26	12
назви тканин	16	9	7
різні предмети та явища природи, зовнішність людини	67	36	31

Як видно з таблиці, значні кількісні відмінності спостерігаються в чотирьох семантичних групах СВКН: назви рослин, фауна, їжа та напої, мінерали та коштовне каміння. Такі відмінності дають нам змогу зробити припущення щодо національно-культурних особливостей вживання СВКН англійської та української мов. Найчастіше еталонами для творення СВКН обох мов виступають природні об’єкти, адже очевидним є те, що з давніх часів людина спостерігала за навколишньою природою, переносючи забарвлення флори й фауни, явищ природи на інші предмети, вживаючи при цьому назву кольору, що асоціативно пов’язана з об’єктом-еталоном. Проте якщо назви овочів, фруктів, ягід та інших плодів при творенні СВКН використовуються представниками обох культур однаково часто, то назви рослин (особливо квітів та суцвіть різних рослин, листя) частіше задіяні при творенні англійських СВКН. Припускаємо, що це пояснюється тим, що українці здавна вважаються нацією хліборобів, аграріїв. Тому для них важливим був збір врожаю, через це й за мотиваційну основу СВКН частіше брались назви плодів рослин (*калиновий, горобинний, сливовий, терновий*). В Англії ж стрімко розвивались природничі науки, в тому числі й ботаніка, що вивчали особливості рослин, їх забарвлення. Як наслідок назви рослин стали основою багатьох СВКН англійської мови (*amaranth, buttercup, carnation, crocus, cyclamen, daffodil, dianthus, geranium, ginger, myrtle, orchid, pansy, periwinkle, petunia, rosewood, saffron, thistle, tobacco, turmeric*), серед українських СВКН найчастіше трапляються ті, що походять від назв польових квітів та культивованих рослин (*конопляний, лляний, пшеничний, солом’яний, барвінковий, васильковий, волошковий, маковий, рутувий, фіалковий, чортополоховий*). Серед українських СВКН спорадичними є одиниці, що походять від назв фауни (*воронів, лососевий, тигровий*), тоді як в англійській мові подібні СВКН є досить розповсюдженими (*beaver, bison, buff, camel, fawn, flamingo, fox, foxu, mousey, panda, salmon, shrimp*). СВКН, що походять від назв їжі та напоїв також переважають в англійській мові (*caramel, champagne, chocolate, milky, mustard*), порівняно з українською (*винний, гірчичний, кавовий, молочний, шоколадний*). Цю відмінність можна пояснити лише особливістю менталітету та світосприйняття англійців

та українців. Семантична група СВКН, утворених від назв мінералів та коштовного каміння, кількісно превалює в українській мові (*агатовий, аметистовий, коралевий, хризолітовий*). Проте тут навряд чи можна говорити про національні особливості використання СВКН, адже кількість українських лексем цієї групи є більшою за рахунок семантичних дублетів (*аквамариновий / аквамаринний, перлистий / перлинний / перловий*).

Незважаючи на деякі національні особливості вибору назви об'єкта для творення англійських та українських СВКН, існують також певні універсальні риси в обох мовах, адже в системі колірних асоціацій велику роль відіграє загальнолюдський фактор, який впливає на процес кольоросприйняття. Існує ряд явищ, пов'язаних із загальнолюдською картиною світу, ряд спільних рис та закономірностей. Зафіксована в мовній картині світу, колірна картина є більш універсальною для народів з однаковою рівнем розвитку. Так, всі виділені нами семантичні групи СВКН співпадають в обох мовах, різниця полягає лише в прототипічних об'єктах, від назв яких утворені слова-колоративи. Більш того, “в результаті міжкультурного спілкування відбувається взаємне збагачення культурно значущою інформацією” [1, с. 5], результатом чого є численні запозичення англійських СВКН в українську мову.

Таким чином, мовна картина світу, представлена СВКН в англійській та українській мовах, має свої подібні риси та розбіжності, що спричинені національною специфікою. Універсальним є різноманіття назв об'єктів, з якими асоціюють вторинні назви кольору носії англійської та української лінгвокультур. Проте українці в меншій мірі використовують для творення СВКН назви рослин, їжі та напоїв, практично відсутні СВКН, утворені від назв фауни. **Перспектива дослідження** полягає в подальшому вивченні спільних та відмінних особливостей уживання СВКН носіями двох контрастивних мов.

Література:

1. Алымова Е. Н. Цвет как лингвокогнитивная категория в русской языковой картине мира : автореф. дис. на соискание учён. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Е. Н. Алымова. – Санкт-Петербург, 2007. – 18 с.
2. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М. : Русские Словари, 1996. – 416 с.
3. Жаркынбекова Ш. К. Ассоциативные признаки цветообозначений и языковое сознание / Ш. К. Жаркынбекова // Вестник московского университета. – Сер. 9 : Филология – № 1. – 2003. – С. 109-116.
4. Пастушенко Т. В. Колірна номінація як елемент вторинної мовної картини світу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. “Германські мови” / Т. В. Пастушенко. – К. : 1998. – 17 с.
5. Самарина Л. В. Традиционная этническая культура и цвет (основные направления и проблемы зарубежных исследований) / Л. В. Самарина // Этнографическое обозрение. – М. : Наука, 1992. – № 2. – С. 147-157.
6. Словник української мови, в 11 томах АН УРСР [під ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1970-1980.
7. Фрумкина Р. М. Цвет, смысл, сходство : Аспекты психолингвистического анализа / Р. М. Фрумкина. – М. : Наука, 1984. – 175 с.
8. Webster's Third New International Dictionary of the English Language Unabridged, USA : Merriam-Webster inc. Publishers, 1981. – 2662 p.

Кудрявцева О. Д.,

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича

СЕМАНТИЧНА СПОЛУЧУВАНІСТЬ ПРИЙМЕННИКІВ У ТРЬОХ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СТИЛЯХ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті мова йдеться про проблему семантичної сполучуваності прийменників з іменниками на рівні груп і підкласів на базі текстів художнього, публіцистичного і наукового стилів з залученням статистичних методів дослідження.

Ключові слова: лексико-семантичний підклас іменників, логико-семантична група прийменників, частота вживання, інтенсивність сполучуваності, критерій χ^2 -квадрат

В статье речь идет о проблеме семантической сочетаемости предлогов с существительными на уровне групп и подклассов в текстах художественного, публицистического и научного стилей с использованием статистических методов исследования.

Ключевые слова: лексико-семантический подкласс существительных, логико-семантическая группа предлогов, частота употребления, интенсивность сочетаемости, критерий χ^2 -квадрат.

The given article is the investigation of the Combinability of prepositions with nouns on the level of semantic groups and subclasses in the works of belles-lettres, publicistik, scientific styles of Modern German

Key words: lexico-semantic subclass of nouns, logico-semantic group of prepositions, frequency of use, intensity of ties, χ^2 criterion.

Дослідження семантичної сполучуваності, під якою розуміється здатність одних підкласів або груп слів поєднуватися в тексті з іншими, належить до актуальних тем сучасного мовознавства. Це пояснюється насамперед тим, що інформація передається певними конструкціями, реченнями, а це, у свою чергу, зумовлює необхідність отримання даних про вживання семантичних груп/ підкласів у висловлюванні. Особливо актуальним стає дослідження синтагматичних зв'язків службових частин мови, до яких належить прийменник. Опис семантики прийменників на синтагматичному рівні ставить їх залежність від семантики суміжних слів, тому мета нашого дослідження – встановити і проаналізувати сполучуваність прийменників з іменниками у моделі “підклас + підклас”. Враховуючи функціональні особливості прийменників, ми притримуємось тези І.Р. Вихованця про те, що “прийменник, як аналітична синтаксична форма, поєднує в собі власне семантичні функції, коли вказує на відношення між предметами і явищами позамовної дійсності (семантико-синтаксичний аспект), і службово-конструктивні функції, коли формує компоненти речення або словосполучення та стає показником синтаксичних зв'язків у реченні та словосполученні (формально-синтаксичний аспект)” [1, с. 30].

Незважаючи на наявність великої кількості досліджень, присвячених прийменникам, немає праці, у якій було б проведено комплексне дослідження синтагматичних властивостей прийменників німецької мови з широким використанням результатів статистичного аналізу в мові та мовленні. Необхідним стає вирішення таких завдань: 1) поділ прийменників і іменників на семантичні групи; 2) фіксація та складання вихідних таблиць з даними про частоту спільного вживання семантичних груп прийменників з семантичними групами іменників; отримання кількісних даних щодо частоти та інтенсивності сполучуваності досліджуваних груп; 3) укладання багатопільних таблиць для подальшої статистичної обробки; 4) статистичний аналіз цих таблиць за допомогою критерія χ^2 -квадрат з метою виявлення статистично значущих зв'язків; 5) встановлення за допомогою коефіцієнта взаємної спряженості міри зв'язку між одиницями; 6) обробка й інтерпретація отриманих даних.

Об'єктом дослідження є семантична сполучуваність груп прийменників з іменниками, матеріалом слугують вибірки з художньої прози сучасної німецької мови [1-3], публіцистики [4-7] та наукових текстів [8-11]. Загальною кількістю досліджуваних сполучень прийменників з іменниками складає 15138 сполук при величині вибірки 895582 слововживання. Корпус прийменників був отриманий методом суцільної вибірки зі словника Duden [4] і склав 149 лексичних одиниць. Всі прийменники вибірки були поділені на основі логико-семантичних критеріїв на 18 груп (далі – ЛСГ), які беруть до уваги як конкретні (просторові, часові і ін.), так і абстрактні (модальні, причинно-наслідкові) відношення, а також адекватно відображають у випадку полісемії всі наявні у прийменника лексико-семантичні варіанти. Отож, було виокремлено наступні ЛСГ прийменників: просторова, темпоральна, модальна, способу дії, фінальна, каузальна, кондиціональна, консекутивна, концесивна, копулятивна, адверзативна, дистрибутивна, субститутивна, агентивна, партитивна, відповідності, рестриктивна, реціпієтивна [2, с. 218], найбільшою за обсягом з яких є група просторових прийменників (65 ЛО), а найменшою – консекутивних (3 ЛО). До уваги брались всі реалізовані у мовленні значення прийменників, тому один і той самий варіант міг належати до різних рубрик класифікації. Наприклад, прийменник *in* входить до груп прийменників, що виражають локальність, темпоральні, фінальні, модальні відношення, а також способу дії.

Усі іменники вибірки було скласифіковано у 30 лексико-семантичні підкласи [2, с. 180], базуючись на принципах класифікації іменників В.В. Левицького [3, с. 211].

Найбільш вживаним в усіх трьох стилях є підклас просторових прийменників – 2668 випадків у художній прозі (далі – ХС), 2018 прикладів у публіцистиці (далі – ПС) та 1493 випадки в текстах наукового стилю (далі – НС). Другим за частотою вживання в ХС і ПС є підклас модальних прийменників (відповідно 921 та 688 прикладів), далі йде підклас темпоральних прийменників (527 та 625 випадків). Таке кількісне переважання просторових, модальних та темпоральних прийменників зумовлено в першу чергу концентрацією як авторів художніх творів, так і журналістів на місці дії, подіях / вчинках головних героїв та часі дії. Можна також припустити, що підвищені

частоти вживаності залежать від обсягу підкласу, оскільки просторові, модальні та темпоральні прийменники є найбільшими групами за обсягом (відповідно 65, 25 та 35 одиниць). У НС другим за частотою вживання є підклас прийменників способу дії (881), далі йде підклас каузальних прийменників (786). Кількісне переважання каузальних прийменників та прийменників способу дії зумовлено в першу чергу підвищеною увагою авторів наукових праць до описів методик досліджень та причиново-наслідкових зв'язків.

Найменшими за частотою вживання в художній прозі є підкласи дистрибутивних прийменників (10 випадків), субститутивних (12) та консекутивних і рестриктивних прийменників (по 14 вживань); у публіцистиці – концевних прийменників (12 прикладів), адверзативних (27) та дистрибутивних (38) прийменників; у НС – субститутивних прийменників (19 випадків), концевних (22) та партитивних прийменників (33 випадки). Ці ЛСГ є також досить малими за обсягом, що може впливати на частоту вживання їх прийменників.

Перевіримо, чи залежить частота вживання прийменників певного підкласу від обсягу цього підкласу. Результати кореляційного аналізу між обсягом і частотою вживання прийменників різних підкласів у ХС $r=0,932$, у публіцистиці $r=0,964$, у НС $r=0,928$, що при $df=16$ і $P=0,05$ значно вище критичного коефіцієнта 0,47. Це свідчить про те, що між обсягом і частотою вживання прийменників різних підкласів у трьох функціональних стилях існує значна пряма залежність, тобто чим більший обсяг підкласу, тим більша його частота вживання.

Дані про інтенсивність зв'язку між ЛСГ прийменників і різними ЛСП іменників були отримані за допомогою критерію “хі-квадрат” та коефіцієнта взаємної спряженості Чупрова [3, с. 67]. Сума хі-квадрат вказує на наявність або відсутність зв'язку, а коефіцієнт К вказує на силу цього зв'язку. В ХС 16 ЛСГ прийменників із 18 існуючих виявили зв'язки з ЛСП іменників, в яких емпіричні частоти вищі за теоретично очікувані величини; для ПС та НС такий показник складає 17 із 18. Розглянемо ці ЛСГ прийменників та їх зв'язки детальніше.

Найбільші значення критерію χ^2 та коефіцієнта К у всіх трьох стилях зафіксовані для зв'язку темпоральних прийменників із ЛСП іменників на позначення часу, напр.: *Meine Phantasie hat seit jener Zeit einen reichen Nährboden* [2, с. 34]; *Ab 1996 Kinokarriere mit “Nach fünf im Urwald”* [5, с. 87]; *Die Industrieproduktion war erstmals seit längerer Zeit wieder aufwärts gerichtet* [8, с. 425]. Темпоральні прийменники служать у таких сполученнях для конкретизації часових відрізків, а саме визначення тривалості чи почерговості дій, передування однієї дії іншій, а також вказують на темпоральний проміжок, частково заповнений реалією, про яку йде мова, періодичність змін тощо.

Найбільшу кількість стандартних зв'язків виявлено у ХС та ПС у просторових прийменників (у ХС – 13 із 30 можливих, у ПС – 12), а в НС – у копулятивних прийменників (9 із 30). До сильних зв'язків ЛСГ просторових прийменників у ХС належать їх сполучення з ЛСП іменників на позначення будівель, до зв'язків середнього ступеня інтенсивності – з ЛСП іменників на позначення просторових об'єктів, дороги, форми, власних назв країн, природи, матерії та простору, штучних речей. До слабких зв'язків відносяться сполучення ЛСГ просторових прийменників із ЛСП іменників, що позначають природні речі, мову, державу, флору, фауну (детальніше див. додаток Ф, пункт Ф.1). У ПС до сильних зв'язків ЛСГ просторових прийменників відносяться їх сполучення з ЛСП іменників на позначення власних назв країн і місцевостей, будівель, мови. До зв'язків середнього ступеня інтенсивності належать сполучення ЛСГ просторових прийменників із ЛСП іменників на позначення держави та символів. До слабких зв'язків відносяться сполучення ЛСГ просторових прийменників із ЛСП іменників, що позначають форму, просторові об'єкти, дії, дорогу, матерію та простір, терміни, механізми. З іншими ЛСП іменників просторові прийменники або взагалі не сполучаються, або не виявляють статистично значущих зв'язків. Вибірка показує, що набір ЛСП іменників, з якими сполучаються ЛСГ прийменників у ПС, дещо відрізняється від відповідного набору в ХС, що пояснюється денотативною активністю іменників певних ЛСП.

Як і у двох інших стилях, у науковому зафіксовано зв'язки різного ступеня інтенсивності з шістьма ЛСП іменників на позначення будівель, просторових об'єктів, держави, власних назв країн та місцевостей, матерії та простору, форми і мови. Найбільшу кількість стандартних зв'язків у НС – 9 з 30 – виявлено у копулятивних прийменників, причому це зв'язки середнього (з іменниками на позначення дороги) чи слабого ступеня інтенсивності (ЛСП іменників “соціальний статус людини”, “природні речі”, “держава”, “штучні речі”, “природа”, “атрибути людини”, “міра” і “механізми”). Ці прийменники вживаються для поєднання в наукових текстах різних предметів, явищ, подій, показу їх взаємозв'язку або взаємодію: *Reparatur inklusive aller Unkosten, Europa einschließlich England* тощо.

На відміну від НС, стандартні зв'язки копулятивних прийменників у художній прозі зафіксовано лише з двома ЛСП іменників – на позначення людей та соціального статусу людини, оскільки в текстах ХС автора й читача цікавлять перш за все стосунки між діючими особами. У ПС для копулятивних прийменників зафіксовано три зв'язки середньої інтенсивності: з іменниками-атрибутами людини, позначеннями людей і штучних речей, механізмів, психіки, дороги, міри. Як ми бачимо, склад ЛСП іменників, з якими сполучаються копулятивні прийменники, дещо відрізняється від двох інших стилів, що зумовлено потребами публіцистики.

Наступна група прийменників, яка виявила стандартні зв'язки з ЛСП іменників у всіх трьох стилях, – це прийменники способу дії. У ХС вони володіють сильними статистично значущими зв'язками з підкласом іменників, що позначають атрибути людини; середньої сили – з іменниками на позначення механізмів та штучних речей. Слабкі стандартні зв'язки зафіксовано з іменниками, що позначають природні речі та стан живих чи неживих об'єктів. У ПС зафіксовано середню та слабку кореляцію з іменниками на позначення мови та процесів, природи, механізмів, штучних речей, дії. НС вирізняється стандартно значущими зв'язками цієї ЛСГ прийменників з іменниками на позначення природних речей, штучних речей, механізмів, будівель, термінів, дій, процесів і міри.

Велику кількість стандартних зв'язків виявлено у всіх трьох функціональних стилях для модальних прийменників. У ХС спостерігаються сильні зв'язки між модальними прийменниками та іменниками на позначення абстракцій, характеристик живих і неживих об'єктів. Середню та слабку інтенсивність сполучуваності показують

зв'язки модальних прийменників з іменниками, що позначають дії, процеси, стан живих і неживих об'єктів, психіку, харчі й напої, атрибути людини, міру. У ПС виявлено вісім стандартних зв'язків, а саме: сильні зв'язки між модальними прийменниками та іменниками на позначення абстракцій і характеристик живих і неживих об'єктів; середні – з іменниками, що позначають стан живих і неживих об'єктів, міру, модальність і процеси; слабкі – з іменниками на позначення атрибутів людини і природних речей. У НС зафіксовано п'ять значущих зв'язків з іменниками на позначення форми, характеристики живих і неживих об'єктів, стану живих і неживих об'єктів, модальності та атрибутів людини.

Фінальні прийменники мають у ХС 5 стандартних зв'язків середнього та низького ступеня інтенсивності з п'ятьма ЛСП іменників: на позначення людей, держави, процесів, дії, просторових об'єктів. У ПС ці прийменники мають 6 стандартних зв'язків середньої та малої інтенсивності з ЛСП іменників на позначення процесів, атрибутів людини, мистецтва, абстракцій, людей, живих і неживих об'єктів. У НС виявлено 4 стандартні зв'язки між фінальними прийменниками та ЛСП іменників на позначення термінів, дій, процесів і характеристик живих і неживих об'єктів. Як бачимо, фінальні прийменники, які визначають мету дії, процесу чи стану, мають у всіх трьох стилях зв'язки різного ступеня інтенсивності лише з ЛСП іменників на позначення процесів. У ХС та ПС спільними є зв'язки з іменниками на позначення людей, у ХС та НС – з ЛСП іменників “дії”, у публіцистичному та науковому – з ЛСП “характеристики живих і неживих об'єктів”.

Каузальні прийменники виявили зв'язки різного ступеня інтенсивності з сімома різними ЛСП іменників: на позначення психіки, характеристик живих та неживих об'єктів, процесів, модальності, дії, стану живих і неживих об'єктів, абстракції. У ПС виявлено стандартні зв'язки цих прийменників із шістьма ЛСП іменників (психіка, дія, характеристики живих та неживих об'єктів, процеси, матерія та простір, модальність). У НС відмічено зв'язки різного ступеня інтенсивності з сімома різними ЛСП іменників: середньої сили – з іменниками на позначення процесів, психіки та модальності; слабкі зв'язки – з іменниками ЛСП “абстракції”, “дії”, “міра”, “матерія та простір”. Спільними для всіх трьох стилів є зв'язки каузальних прийменників з іменниками на позначення психіки, процесів, модальності, дій для встановлення ланцюжка: породжуюча подія – породжена подія, попередня подія – наступна подія, реальна подія – наслідок.

Кондиціональні прийменники мають у художній прозі один зв'язок середньої інтенсивності та два слабких зв'язки з іменниками на позначення психіки, стану живих і неживих об'єктів і природи. У ПС виявлено чотири зв'язки середньої та слабкої інтенсивності з іменниками на позначення держави, матерії та простору, стану живих і неживих об'єктів, психіки. Для НС встановлено середній стандартний зв'язок з іменниками-термінами і чотири слабких зв'язки з іменниками на позначення стану живих і неживих об'єктів, держави, процесів і матерії та простору. Спільними для трьох стилів є зв'язки кондиціональних прийменників з іменниками на позначення стану живих і неживих об'єктів, які передають стан, в якому певні процеси або явища виникають, існують і розвиваються.

Консекутивні прийменники, які встановлюють наслідок певної дії, процесу, стану внаслідок змін у матеріальному світі або у свідомості носіїв мови, мають у всіх трьох стилях стандартні зв'язки з іменниками на позначення міри і характеристик живих і неживих об'єктів. У публіцистиці встановлено додатково зв'язки консекутивних прийменників із ЛСП “терміни” і “процеси”.

Для концесивних прийменників, які зосереджують нашу увагу на обставині, незважаючи на яку або всупереч якій відбувається дія чи процес, зафіксовано стандартні зв'язки з ЛСП іменників лише в ХС та НС. Спільним є сполучення концесивних прийменників з іменниками на позначення природи. Крім цього, у ХС виявлено статистично значущий зв'язок з іменниками на позначення абстракцій, а в науковому – з іменниками-термінами.

Для адверзагивних прийменників, які слугують виокремленню однієї якоїсь ознаки з низки інших предметів чи явищ, у трьох досліджуваних стилях зафіксовано зв'язки різного ступеня інтенсивності з іменниками на позначення соціального статусу людини. У ХС виявлено також стандартні зв'язки з іменниками на позначення людей, у публіцистиці – держави, а в НС – мови.

Статистично значущі зв'язки дистрибутивних прийменників зафіксовано лише в ПС та НС. Спільним для обох стилів є зв'язок з іменниками на позначення держави. У публіцистиці виявлено також два слабкі зв'язки з іменниками на позначення людей і соціального статусу людей, а в науковому – міри.

Субститутивні прийменники мають стандартні зв'язки лише в публіцистичних текстах. У сполученні з іменниками на позначення держави, людей та мови субститутивні прийменники вказують на можливе заміщення одного предмета (явища, процесу, дії) іншим.

Спільними для всіх трьох функціональних стилів є зв'язки прийменників ЛСГ агенса з іменниками на позначення соціального статусу людини. Партитивні прийменники, які вказують на відношення “частина – ціле”, мають у художній прозі два слабких зв'язки з іменниками на позначення людей та атрибутів людини, у публіцистиці – зв'язок середньої інтенсивності з іменниками ЛСГ “просторові об'єкти” і три слабких зв'язки з іменниками на позначення людей, соціального статусу людини, атрибутів людини.

Для прийменників відповідності в ХС зафіксовано зв'язок середнього ступеня інтенсивності з іменниками на позначення людей і слабкий зв'язок з іменниками ЛСП “мова”. У публіцистиці виявлено зв'язки середнього ступеня інтенсивності з іменниками на позначення соціального статусу людей та людей і два слабких зв'язки з іменниками ЛСП “держава” і “стан живих і неживих об'єктів”. Найбільшу кількість статистично значущих зв'язків – сім – відмічено в НС з іменниками ЛСП “власні назви країн та місцевостей”, “люди”, “механізми”, “символи”, “держава”, “стан живих і неживих об'єктів” і “матерія та простір”.

Для рестриктивних прийменників, які уточнюють або обмежують певну ознаку предмета, процесу, дії, встановлено у трьох стилях статистично значущий зв'язок з іменниками на позначення людини. У ПС та НС виявлено додатково слабкі зв'язки з іменниками ЛСГ “держава”. Прийменники реципієнта мають у трьох функціональних

стилях стандартні зв'язки різного ступеня інтенсивності з іменниками на позначення людей та соціального статусу людини, які виконують роль адресата дії. У НС додатково зафіксовано зв'язок з іменниками на позначення фауни, які в певних умовах (наприклад у лабораторних експериментах) теж можуть бути адресатом дії.

Як показує аналіз статистичних підрахунків сполучуваності, особливість зафіксованих стандартних зв'язків прийменників з іменниками в ХС, ПС та НС полягає в тому, що вони вказують на однорідні структурні елементи мови, які своєю взаємодією забезпечують її функціонування для потреб певного стилю або (ширше) комунікативної ситуації. Сполучення слів на рівні великих семантичних підкласів складає каркас мовного оформлення тексту в певному функціональному стилі. Вирахувані відхилення емпіричних частот сполучень від теоретично очікуваних величин свідчать про те, що встановлені зв'язки не є випадковими. Семантичні зв'язки з високою інтенсивністю становлять ознаковий набір характеристик кожного функціонального стилю. Ними виявилися для ХС сполучення ЛСГ прийменників і ЛСП іменників за наступними ознаками: 1) "темпоральні" + "часу", 2) "просторові" + "будівлі", 3) "способу дії" + "атрибути людини", 4) "модальні" + "абстракції", "характеристики живих та неживих об'єктів", 5) "каузальні" + "психіка", 6) "консекутивні" + "міра", 7) "копулятивні" + "люди", "соціальний статус людини", 8) "агенса" + "люди", 9) "реципієнта" + "люди".

Для ПС ознаковий набір складатиметься зі сполучення ЛСГ прийменників та ЛСП іменників з такими значеннями: 1) "темпоральні" + "часу", 2) "просторові" + "власні назв країн і місцевостей", "будівлі", мова", 3) "модальні" + "абстракції", "характеристики живих і неживих об'єктів", 4) "каузальні" + "психіка", 5) "агенса" + "люди", "соціальний статус людини", 6) "реципієнта" + "люди".

Ознаковим набором НС будуть сполучення ЛСГ прийменників і ЛСП іменників за такими ознаками: 1) "темпоральні" + "часу", 2) "модальні" + "форма", "характеристики живих і неживих об'єктів", 3) "агенса" + "соціальний статус людини", 4) "відповідності" + "власні назви країн та місцевостей", 5) "реципієнта" + "соціальний статус людини", "фауна".

Отож, вказані комбінації ознак визначають на семантичному рівні варіанти сполучень мовних елементів як складові та змінні частини системного зв'язку в мові.

Література:

1. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови. / Вихованець І. Р. – К. : Наукова думка, 1980. – 286 с.
2. Кудрявцева О. Д. Принципи таксономізації прийменників (на матеріалі сучасної німецької мови) / Кудрявцева О. Д. // Наукові записки. Серія "Філологічна". – Вип. 9. – Острого: 2008. – С. 216-224.
3. Левицький В. В. Семасиологія. / Левицький В. В. – Вінниця : Нова книга, 2006. – 512 с.
4. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. – 3. Aufl. – Mannheim : Dudenverlag, 1996. – 1816 S.

Першоджерела:

1. Brückner Ch. Frühling in Tessin. – Frankfurt am Main/Berlin/Wien : Verlag Uhlstein, 1983. – 160 S.
2. Händler E.-W. Kongreß. – München : DTV, 1998. – 346 S.
3. Seidel G. Die Abergers. – Reinbeck bei Hamburg : Rowohlt Taschenbuch Verlag, 1997. – 207 S.
4. Der Spiegel. – № 46, 11 листопада 2011 р. – 244 с.
5. Die Zeit. Wochenzeitung für Politik, Wirtschaft, Wissen und Kultur. – № 50. – 5 грудня 2011 р. – 88 с.
6. Larbolette O. / Laufen T. Peptid- und Proteinchips in Forschung und Entwicklung. // BIOforum. Forschung und Entwicklung. – № 9, September 2011. – S. 562-563.
7. Massinger J. Anforderungen an die ordnungsgemäße Mängelrüge. // LAW. Die Zeitschrift für Jurisprudenz. – 2010. – № 3. – S. 148-159.
8. Abeck D., Strom K., Schnopp Ch. Pyodermien. Ein interdisziplinäres Problem. // Deutsches Ärzteblatt. – Nov. 2011. – Heft 45. – S. 2338-2344.
9. Glaab M. Brüchige Fundamente. Eine Zwischenbilanz rot-grüner Außenpolitik. // Internationale Politik. – Sept. 2010. – Heft 2/11, Jg. 58. – S. 11-22.
10. Hillmert S., Jacob M. Bildungsprozesse zwischen Diskontinuität und Karriere: das Phänomen der Mehrfachausbildungen. // Zeitschrift für Soziologie. – August 2010. – Heft 4, Jg. 32. – S. 54-62.
11. Schimtko J. Tendenzen der Wirtschaftsentwicklung 2010/2011. // DIW Zeitschrift für Wirtschaft. – Juli 2011. – № 27-28. – S. 421-427.

Купрікова Г. В.,

Харківський гуманітарний університет "Народна українська академія"

АКТУАЛІЗОВАНІ НОМЕНИ ОДЯГУ І ВЗУТТЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті на матеріалі назв одягу і взуття розглянуто явище лексичної актуалізації в сучасній українській мові. Аналізований матеріал дозволив нам виділити в складі актуалізованої лексики дві групи: 1) слова, у яких під час актуалізації денотативний компонент значення не зазнав істотних змін; 2) лексеми, у яких у процесі актуалізації відбулися зміни в значенні (субституція (міна) одних компонентів значення на інші). Актуалізація номенів одягу і взуття, з одного боку, пов'язана з посиленою увагою до лексики, яка є засобом національної ідентичності й самотності, з другого боку, із тенденцією до економії мовних зусиль.

Ключові слова: актуалізація, лексема, метафора, номен, семантика, субституція.

В статье на материале названий одежды и обуви рассматривается явление лексической актуализации в современном украинском языке. Анализированный материал позволил нам выделить в составе актуализированной лексики две группы: 1) слова, у которых во время актуализации денотативный компонент существенно не изменился; 2) лексемы, у которых в процессе актуализации произошли изменения в значении (субституция (замена) одних компонентов на другие). Актуализация номенов одежды и обуви, с одной стороны, связана с усиленным вниманием к лексике, которая является способом национальной идентичности и неповторности, с другой стороны, с тенденцией к экономии языковых усилий.

Ключевые слова: актуализация, лексема, метафора, номен, семантика, субституция.

The phenomenon of lexical actualization in modern Ukrainian language on the clothes and shoes names materials is examined in this article. The analyzed material allowed us to distinguish two groups in actualized vocabulary: 1) words which denotative component did not change significantly during actualization; 2) lexemes which had changes in the value (substitution (replacement) of one component to another) in the actualization process. The clothes and shoes nomenclature on the one hand is related to the increased attention to vocabulary which is a method of national identity and originality on the other hand – a tendency to language efforts economy.

Key words: actualization, lexeme, metaphor, nomen, semantics, substitution.

Вплив соціальних чинників на розвиток й функціонування лексики виявляється в тому, що на сучасному етапі розвитку мови спостерігаємо процес мовного відродження: слово, зафіксоване в словниках сучасної української мови як застаріле, переходить в активний запасності мови, збагачуючи самотній словник української мови, та перестає сприйматися як застаріле. Актуалізована лексика зазнає різноманітних семантичних та стилістичних трансформацій. Семантичні процеси в словниковому складі мови вивчали Д. Баранник [1], М. Дудик [6], О. Кабиш [7], Д. Мазурик [8], Л. Мацько [9], І. Самойлова [10], О. Стишов [16], Л. Струганець [17] тощо. Явище "переходу лексичних одиниць із периферії до ядра словникового складу завдяки функціональній активності ..." О. Стишов називає терміном *актуалізація* [16, с. 93]. М. Бондар [2], М. Дудик [6] вживають термін *реактивізація*. Як бачимо, у лінгвістиці існує не одне термінологічне позначення окресленого мовного явища, що охоплює складний комплекс проблем й уможливорює їх вивчення в різних планах. Обстоюючи позицію Л. Мацько, О. Стишова, розуміємо процес актуалізації лексичних одиниць як повернення до активного вживання (у склад актуального словника сучасності) застарілої або рідковживаної лексики, яка перебувала на периферії мовної системи. Як слушно зауважує В. Шмелькова, до основних ознак актуалізованої лексики належать: універсальність, хронологічна та соціально-культурна маркованість, змістовність, динамічність [20, с. 6]. Повернення в узус застарілої або рідковживаної лексики сприяє відродженню духовних традицій, культурних цінностей та суспільних реалій, втрачених у ході історії. Назви одягу і взуття належать до найдавніших номенів, тісно пов'язаних з матеріальною культурою, і є, у свою чергу, одним із виявів особливостей культури. Тому дослідження в межах цієї тематичної групи динамічних лексико-семантичних процесів, що відбуваються в українській мові в нових культурно-історичних умовах в кінці ХХ – початку ХХІ ст., визначає актуальність нашої роботи. Мета статті полягає у вивченні й описі процесів лексичної актуалізації як способу відображення змін у досліджуваній тематичній групі, у вияві основних тенденцій семантичного перетворення актуалізованих лексичних одиниць. Предмет дослідження – лексична актуалізація як один з активних процесів в українській мові кінця ХХ – початку ХХІ ст. Об'єкт дослідження – актуалізовані номени одягу і взуття в сучасній українській мові. Появу актуалізованої лексики зумовлено як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. На думку мовознавців, ключовими є ідеологічні та соціально-економічні явища та процеси, характерні для сучасної України, трансформація в соціальній структурі суспільства, зміни деяких базисних цінностей тощо. Однак, як слушно зауважує Д. Мазурик, лексико-семантичні зрушення передусім зумовлюються "внутрішніми тенденціями мови, система якої несе в собі потенційні можливості до розбудови. Цьому сприяють такі внутрішньомовні фактори, як тенденція до економії мовних зусиль, їх уніфікації, прагнення до системності на всіх мовних рівнях, дія закономірностей формальної або семантичної аналогії, тяжіння до розрізнення номінацій з різною внутрішньою формою, а також завдання експресивно-емоційної стилістичної виразності" [8, с. 7]. Аналізований матеріал дозволив нам виділити в складі актуалізованої лексики дві групи: 1) лексеми, у яких під час актуалізації денотативний макрокомпонент значення не зазнав істотних змін (основні зміни пов'язані з іншими компонентами значення); 2) лексеми, у яких у процесі актуалізації в денотативному макрокомпоненті значення відбулися зміни (у результаті чого відбулася або модифікація значення, або формування нового значення). Критерієм сформованості, появи нового значення або відтинка в актуалізованому слові є регулярність його використання в закріплених традицією (узусом) контекстах, а також здатність слова виражати нове значення поза контекстом

[14, с. 36-37]. Порівняння тлумачення слів, репрезентованих у словниках різних часових зрізів, дає підстави для виокремлення основних типів змін семантичної структури зафіксованих лексичних одиниць.

Погоджуємося з думкою О. Кабиш про те, що "активний процес дистанціювання від російської мови, прагнення до відтворення власне української лексики зумовили відродження низки функціонально маркованих власне розмовних лексичних одиниць, що своєю семантикою та структурою несуть характерні ознаки української мови, та територіально маркованих слів, зокрема тих, що вживаються в західноукраїнській мовній практиці" [7, с. 10]. Так, слово *гердан* у словнику сучасної української мови в 11 томах подано з територіальною маркованістю (діал.) "шерстяна стьожка або ажурний комірець з бісеру, якими в Гиличині, на Буковині та Закарпатті жінки прикрашають шию або голову, чоловіки – капелюхи" [12, Т. 2, с. 54], проте в сучасному словнику іншомовних слів лексему зафіксовано без стилістичного маркування [18, с. 196]. "Річ у тім, – зазначають І. Вихованець, А. Непокупний, О. Ткаченко, – що СУМ відобразив у собі не лише ті лексичні скарби, які своїми творами залишили у спадок нащадкам класики української літератури, але й, на жаль, значною мірою вже невідворотні залишки величезного впливу російської мови, яка домінувала майже в усіх сферах громадсько-політичного, ділового, господарського та культурного життя в Україні" [5, с. 19]. Є лексеми діалектного походження, що не зафіксовано в реєстрі словника сучасної української мови в 11 томах, але подано у великому тлумачному словнику сучасної української мови за редакцією В. Бусела, наприклад, *мешти* "діал. Легкі татарські черевики" [3, с. 666] (зазначимо, що в сучасній художній прозі слово фіксується з ширшим значенням "Черевики", порівняймо "*Тоді летить в крацюму випадку в голову капець, а в гіршому – мешт ...*" [4, с.1]); *однострій* "Уніформа" (лексему зафіксовано в словнику української мови Б. Грінченка, порівняймо *стрій* "Костюмъ, нарядъ" [11, Т. 4, с. 571]).

У незалежній Україні відбувається відродження українських традицій. Усе частіше українські дизайнери починають звертатись у своїх роботах до національних традицій оформлення одягу. Українцям необхідний одяг, що поєднує в собі сучасні модні тенденції, вдалі винаходи, передові матеріали та технології з українськими традиціями, що відповідають нашій антропології, клімату, естетичним уподобанням тощо. Тому, відповідно, відновлюється й значна кількість етнографізмів, таких, як *вишиванка* (останнім часом фіксуємо номен-словосполучення *футбольна вишиванка*, *кацавейка* (у словнику сучасної української мови слово фіксується як хронологічно марковане "заст. Вид жіночої спідниці на ваті, хутрі або на підкладці" [3, с. 523]), *плахта* "Жіночий одяг типу спідниці, зроблений із двох зшитих до половини полотниць перев. вовняної картатої тканини" [3, с. 981], *чільце* "весільний головний убір дівчини" [3, с. 1603] тощо.

У результаті актуалізації деякі хронологічно марковані мовні одиниці нейтралізувалися: лексема *ботфорти* у словниках сучасної української мови в 11 томах та великому тлумачному словнику сучасної української мови за редакцією В. Бусела фіксується як застаріла ("заст. Чоботи з твердими халявами, спереду вище колін" [3, с. 94]), а у словнику іншомовних слів (Київ, 2006) без стилістичного позначення ("франц. *bottesfortes* – міцні великі чоботи – високі чоботи, що мають тверді халяви, розширені у верхній частині" [18, с. 117]); слово *редингот* у великому тлумачному словнику сучасної української мови за редакцією В. Бусела та словнику сучасної української мови в 11 томах зафіксовано зі стилістичним маркуванням "заст. 1. Довгий сюртук широкого крою, якого одягали для верхової їзди. 2. Особливий крій жіночого верхнього плаття" [3, с. 1021], а у словнику іншомовних слів лексема не має такої позначки (порівняймо *редингот* "франц. *redingote* < англ. *ridingcoat* – сюртук для верхової їзди – довгий сюртук широкого покромю. Особливий крій жіночого верхнього вбрання" [18, с. 585]).

У деяких маркованих словах в процесі актуалізації повністю (або частково) змінилися значення, з якими вони вживалися раніше: лексема *лейбик* у короткому словнику жаргонної лексики української мови позначає "мол. Піджак" [15, с.161]. Слово до жаргону прийшло з діалектного мовлення, яке часто зберігає архаїчні назви. У діалекті слово походить від *лейба* "євреї", оскільки в українському середовищі такий жилет носили лише євреї, і означає "діал. 1. Чоловічий верхній одяг (звичайно без рукавів). // Частина чоловічого костюма; жилет. 2. Жіночий верхній одяг" [12, Т.4, с.471-472]. У жаргоні актуалізується значення слова "частина чоловічого костюма; жилет", частково модифікуючись (втрачається сема "жилет", натомість з'являється сема "піджак").

Як показують спостереження, деякі застарілі лексичні одиниці, актуалізувавшись у мові з новим значенням, сучасними кодифікаційними працями не маніфестовані. Наприклад, тлумачний словник української мови подає тільки застаріле значення слова *лосини*, яке було характерне для кінця XVIII – поч. XIX ст., "заст. 3. Штани із шкіри лося" [12, Т.4, с.548], проте в сучасній мові слово має нове значення "різновид жіночих штанів із трикотажу або синтетичного матеріалу, які щільно облягають тіло" і є немотивованим, оскільки такі штани шинють не з лосячої шкіри, а трикотажу або синтетичного матеріалу. Крім того, у сучасній мові семантична структура номена зазнала модифікації внаслідок субституції значення: семи, що характеризували застарілу реалію, "зі шкіри лося", "чоловічі" замінено диференційними семами "із трикотажу або синтетичного матеріалу, жіночі". Актуалізація застарілої назви відбулася на основі подібності сучасних штанів за кроєм до застарілих, таку подібність виявляє диференційна сема "які щільно облягають ноги". Номен *колет* зафіксовано в словнику сучасної української мови тільки із застарілим значенням "у дореволюційній російській і деяких західноєвропейських арміях – короткий військовий мундир із білого сукна" [12, Т. 4, с. 219], але в сучасній жіночій моді це "жакет, що копіює середньовічний колет, з прокладними плечима, щільно облягає тіло" [19, с.110].

Спрошення семантичної структури актуалізованих лексем в основному відбувається шляхом семантичної елімінації (втрати значення): слово *галіфе* в сучасній мові позначає "штани особливого крою, що обтягують литки та коліна і дуже розширюються на стегнах" [12, Т. 2, с.20]. Колись номен позначав "військові, спочатку кавалерійські штани, що щільно обтягували литки, щоб їх було зручно заправляти в чоботи, широкі на стегнах" [19, с. 34]. На сучасному етапі мотивація назви для пересічного мовця непрозора, але з додаткових джерел відомо: слово походить від прізвища генерала Галіфе, що вперше їх одягнув. Номен *гетрив* сучасній позначає "теплий одяг, який носять на ногах поверх взуття від ступні до кісточки або (частіше) до колін" [12, Т.2, с.57], протев XVIII – XIX ст. мав значення "суконні накладки, що застібалися й одягалися на ноги поверх взуття від ступні до кісточки або до колін" [13, с.125].

Семантичний розвиток хронологічно маркованих лексичних одиниць відбувається за загальномовними законами семантичної еволюції слів. Нові значення постають унаслідок метафоричних перенесень. У новому мовному середовищі нейтралізуються семи, пов'язані з діяльністю певної соціальної групи, та розвиваються узагальнені значення: лексему *рейтузи* великий тлумачний словник сучасної української мови фіксує зі значеннями “1. Вузькі штани, які щільно облягають ноги (перев. для верхової їзди). 2. Дитячі або жіночі в'язані довгі штани” [3, с. 1210]; у словнику сучасної української мови слово *сандалії* позначає “1. У давніх греків і римлян – взуття, що являло собою дерев'яну або шкіряну підошву без каблуків, яку прив'язували до ноги ремінцями. 2. Сучасне легке взуття безкаблуків із застібною-ремінцем” [12, Т. 9, с. 52]; номен *хламидаза* фіксований зі значеннями “1. Чоловічий верхній одяг стародавніх греків і римлян у вигляді короткого плаща із застібною на правому плечі або на грудях. 2. розм. Широкий попівський одяг, схожий на рясу. // Незграбний широкий і довгий одяг” [12, Т. 11, с. 75].

Нерідко процес актуалізації супроводжується переінтеграцією значень слова. У словнику української мови Б. Гінченка слово *боти* кодифікується з двома значеннями “1. Сапогъ съ короткимъ голенищемъ; 2. Башмакъ, ботинокъ” [11, с. 90]. Великий тлумачний словник сучасної української мови за редакцією В. Бусела репрезентує цю лексему, фіксуючи на першому місці новоутворене значення “зимове взуття, яке носять поверх черевиків // високі калоші (переважно гумові)”, а на другому – застаріле хронологічно марковане “чоботи з короткими халявами” [3, с. 94]; у великому тлумачному словнику сучасної української мови номен *кени* має два значення, при цьому на першому місці також подано нейтральне значення “те саме, що кепка”, а на другому – застаріле “вид форменого кашкета з прямим дашком і твердим денцем (в арміях та поліції деяких країн, а також у російських чоловічих гімназіях ХІХ ст.)” [3, с. 535].

Отже, актуалізація номенів одягу і взуття в сучасній українській мові, з одного боку, пов'язана з посиленою увагою до лексики, яка є засобом національної ідентичності й самобутності (наприклад, територіально маркованої, розмовної функціонально забарвленої (з ознаками своєрідної фонетичної, морфологічної та словотвірної будови української мови), з другого боку, із тенденцією до економії мовних зусиль. Деархаїзація лексичних одиниць супроводжується розвитком їх семантики, синтагматики, трансформацією змістової структури. Ускладнення семантичної структури слів зазвичай супроводжується процесами розширення або звуження значення лексеми, переінтеграцією значень слова. Дослідження динамічних процесів у лексиці дозволить у подальшому виявити системні зв'язки в лексико-семантичній групі, проаналізувати способи і засоби семантичної та функціонально-стилістичної диференціації конкурентних номенів.

Література:

1. Баранник Д. Х. Народнорозмовний складник лексичної та фразеологічної систем національної мови (на захист розмовного стилю) / Д. Х. Баранник // Мовознавство. – 2008. – № 4–5. – С. – 31.
2. Бондар М. В. Активні лексико-семантичні процеси в мові художньої прози кінця ХХ – початку ХХІ століть: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / М. В. Бондар; Київський національний університет імені Т. Шевченка Інститут філології. – К., 2004. – 19 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і головн. ред. В. Г. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.
4. Винничук Ю. Весняні ігри в осінніх садах / Ю. Винничук. – Л.: МА “Наш формат”, 2011. – 288 с.
5. Вихованець І., Непокупний А., Ткаченко О. Про новий тлумачний словник української мови / І. Вихованець, А. Непокупний, О. Ткаченко // ІV Міжнародний конгрес україністів. Доповіді та повідомлення. – К.: Університетське вид-во “Пульсари”, 2002. – С. 17-21.
6. Дудик М.П. Активізація – актуалізація – реактивація (лексики) / М. П. Дудик // Культура слова. – № 62. – 2003. – С. 30-33.
7. Кабиш О. О. Зміни в семантичній структурі та функціонуванні маркованої лексики: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / О. О. Кабиш; Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. – К, 2007. – 22 с.
8. Мазурик Д.В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-і рр. ХХ ст.): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Д. В. Мазурик; Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2002. – 212 с.
9. Мацько Л. Українська мова в кінці ХХ ст. (Зміни в лексиці) / Л. Мацько // Дивослово. – 2000. – № 4. – С. 15-20.
10. Самойлова І.А. Процеси семантичної деривації в лексиці сучасної української літературної мови (на матеріалі неологізмів 70-90-х років ХХ ст.): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / І. А. Самойлова; Ін-т укр. мови НАН України. – К., 1999. – 16 с.
11. Словарь української мови / Упорядкував Б. Грінченко. – К.: Наук. думка, 1996.
12. Словник української мови: В 11 т. – К.: Наук. думка, 1970-1980.
13. Современный словарь иностранных слов: Толкование, словоупотребление, словообразование, этимология / Л.М.Баш, А.В.Боброва и др. – М.: Издатель, 2001. – 928 с.
14. Солганик Г.Я. Лексика газет: Учебн. пособ. для вузов по спец. “Журналистика” / Г. Я. Солганик. – М.: Высш. шк., 1981. – 112 с.
15. Ставицька Л. Короткий словник жаргонової лексики української мови / Л. Ставицька. – К.: Критика, 2003. – 336 с.
16. Стишов О. А. Українська лексика кінця 20 століття (на матеріалі мови засобів масової інформації): Монографія / О. А. Стишов. – К.: Центр КНЛУ, 2003. – 388 с.
17. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм в українській лексикографії ХХ століття: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 / Л. В. Струганець; Ін-т укр. мови НАН України. – К., 2002. – 32 с.
18. Сучасний словник іншомовних слів (близько 20 тисяч слів і словосполучень) / Уклали О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2006. – 789 с.
19. Терешкович Т. А. Словарь моды / Т. А. Терешкович. – Мн.: ХЭЛТОН, 2000. – 464 с.
20. Шмелькова В. В. Сушність процесу лексической деархаизации в современном русском литературном языке: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 / В. В. Шмелькова; Российский университет дружбы народов. – М., 2010. – 34 с.

Лисенко Л. О.,

Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

ЛІНГВОКУЛЬТУРНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ЧАСУ В УКРАЇНСЬКІЙ І АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

У статті подано порівняльний аналіз фразеологічних одиниць часу. Визначається ступінь співвідношення семантики фразеологічних одиниць.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, функціональний аспект, фразеологічна номінація, система фразеологізмів, порівняльне вивчення.

В статті представлено сравнительный анализ фразеологических единиц времени. Определяется степень соотношения семантики фразеологических единиц.

Ключевые слова: фразеологические единицы, функциональный аспект, фразеологическая номинация, система фразеологизмов, сравнительное изучение.

The article gives a comparative analysis of idioms of time. The degree of correlation of semantics of phraseological units is determined.

Key words: phraseological units, functional aspect, phraseological nomination, the system of phraseology, comparative studying.

Дослідження в галузі семантики фразеологічних одиниць (ФО) охоплюють у сучасному мовознавстві широке коло проблем, які вирішуються на матеріалі германських, романських, слов'янських мов: антропоцентризм фразеологічної семантики (О.В. Забуранна, В.Л. Пирогов), взаємодія фразотвірних компонентів у процесі утворення узагальнено-образної семантики ФО (М.Ф. Алефіренко, В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк, І.П. Задорожна, С.Б. Пташник, Н.Б. Романова, С. Філдес), внутрішня форма ФО та її функції (Е.І. Астахова, О.В. Кунін, В.М. Угринюк), національно-культурна специфіка семантики ФО (С.Н. Денисенко, Д.О. Добровольський, В.Д. Ужченко, Ф. Краас), роль генетичного прототипу в формуванні семантики ФО, реалізації конотативних можливостей фразеологізмів (В.І. Гавриць, Ю.П. Солодуб), контекстуальна реалізація семантики ФО, (Л.М. Замулко, В.І. Шрайбер, F. Hammer, A. Sabban, B. Wotjak). Так, функціонуванням онімів у складі ФО в англійській мові займалися Б.М. Ажнюк, З.Р. Загірова, Г.П. Манушкіна та ін. [1; 2; 7; 8; 10; 14; 15].

Час – одна із основних категорій людського буття і є поняттям філософським. Категорія часу є об'єктом наукового аналізу різних наук: філософії, лінгвістики, лінгвокультурології тощо.

Більшість філософів розглядають час як суб'єктивний феномен. Яскрава характеристика психологічного часу – існування його у вигляді психологічної тимчасової перспективи, де минулий час представлений пам'яттю, сьогоднішнє – спогляданням, а майбутнє – уявою – виділяється практично всіма авторами. Вважається, що суб'єктивна оцінка часу базується на емоціях і відчуттях, які безперервно міняються, тому час може протікати швидко або поволі, зупинятися або змінювати свій напрям [3, с. 12].

Сприйняття часу по-різному відбивається в різних лінгвокультурах [8, с. 75], оскільки в сучасній цивілізації простежується ділення культур на поліхронні (акцентується увага на спілкування з людьми, налагодження зв'язків, сім'ю) і монохронні (акцент на завдання, роботу з формальними даними, індивідуальні досягнення).

Час є формою існування матерії, за допомогою якої людина осягає світ. Саме фразеологізми нав'язують носіям мови особливе бачення світу, ситуації [13, с. 234]. ФО виникають для того, щоб описувати світ, інтерпретувати, оцінювати і виражати до нього суб'єктивне відношення [5, с. 37]. Тому наше дослідження присвячене вивченню лінгвокультурного аспекту ФО, що виражають час в українській і англійській культурах. Для цього нами відібрано ФО з різних словників [11] фразеологізмів, що складають семантичне поле часу.

Семантичне поле, термін, вживаний в лінгвістиці найчастіше для позначення сукупності мовних одиниць, об'єднаних якоюсь загальною (інтегральним) семантичною ознакою; іншими словами – що мають деякий загальний нетривіальний компонент значення.

Поля парадигматичного типу, одиницями якого є лексеми, що належать до однієї частини мови і об'єднані загальною категоріальною семою в значенні, нерідко також іменуються семантичними класами або лексико-семантичними групами [4, с. 120].

Фразео-семантичною групою (ФСГ) називається значна за обсягом своїх членів організація слів, яка об'єднана базовим семантичним компонентом. Семантичний компонент узагальнює декілька різних родових сем, позначаючи клас предметів, ознак, процесів, стосунків.

А. Вежбицька разом з іншими ученими висунули близько 60 кандидатів в універсальні елементарні семанти. Серед виділених категорій вони враховують природні семантичні угруповання, такі як час, простір та ін. А. Вежбицька в полі часу виділяє такі семантичні групи, як "зараз", "після", "до", "довго" "недовго", "якийсь час" [6, с. 340-348].

Для порівняльного аналізу англійських і українських ФО, що виражають час, були виділені фразео-семантичні групи, об'єднані базовим семантичним компонентом. Розглянемо деякі групи по порядку:

1. ФСГ "рано – пізно"

1) Підгрупа фразеологізму, що відображає поняття "рано", в українській і англійській культурах грає важливу роль.

Поняття "рано" дуже цінувалося здавна, оскільки воно було уособленням працьовитості і успіху в справах. І до цього дня поняття "рано" дуже цінується людьми: – *ні світ ні зоря, – [вставати] з півнями, – хто рано встає, тому бог подає, – рання пташка, – до світла.*

У англійській культурі поняття “рано” має важливіше значення, ніж в українській, особливо у сфері бізнесу і ділових колах. Тому, щоб досягати успіху і бути успішним, потрібно вставати дуже рано [17, с. 34]: – *long before dawn; a day before the fair, – at the peep of day, – with the lark (with the sun), – at the first hint of day – at first light, – rise at cock-crow, – the early bird catches the worm, – early bird.*

В основному оцінка таких фразеологізмів і в українській, і в англійській мовах позитивна, але також можна спостерігати і негативну внутрішню форму (далі – ВФ): – *лягати спати з курями, – go to sleep at the same time as the hens.*

Отже, можна сказати, що особливих відмінностей між фразеологізмами з поняттям “рано” в українській і англійській мовах не спостерігається.

2) У англійській і українській мовах фразеологізмів з тематикою “пізно” не так багато, і вони також мають як позитивну, так і негативну оцінку. В обох мовах переважно дія, ніж бездіяльність: – *краще пізно, ніж ніколи; – better late than never.*

Для української людини характерна запальність, емоції затьмарюють розум, тому спочатку дія здійснюється, а вже потім осмислюється: – *після бійки кулаками не махають, – нічого не поробиш, – хороша думка приходить опісля.*

2. ФСГ “давно – недавно”

1) Як у українській, так і в англійській мовах є тенденція перебільшувати що-небудь, особливо, якщо це стосується поняття “давно – недавно”. Природно, що спостерігатимуться відмінності в образних складових. Для того, щоб показати, що подія відбулася давно, використовуються імена з Біблії, казок, історичні події і так далі: – *адамові(вій) часи, – споконвіку (від століття), – багато води витекло, – часи царя Гороха, – колись (у давні часи), – свого часу, – з коліски, – скільки літ, скільки зим!, – з незапам'ятних часів; – from the cradle, – from the dawn of time, – a lot of water has flown since then, – dating from the times of the siege of Eighty-eight, – when Adam was a boy, – when queen Anne was alive, – in the year dot.*

2) Фразеологізмів з поняттям “недавно” не так багато, але вони інтерпретуються однаково в обох мовах. Фразеологізм, ВФ якого позначає коротке перебування будь-де, має негативну конотацію в обох мовах, але в англійській культурі вона сильніше виражена, оскільки англійці відносяться до новачків з обережністю і підозрою: – *to be somewhere next to no time, – smb.is a fresh hand at smth., – без року тиждень.*

Проаналізувавши дані ФО, ми можемо зробити висновок про те, що в англійській і українській мовах вони не мають суттєвих відмінностей.

3. ФСГ “минуле – майбутнє”

1) Для англійської культури характерніше планування майбутнього. Англійці живуть не минулим або сьогоднішнім, як українці, а майбутнім. Вони вже заздалегідь передбачають своє майбутнє, якісь події, успіхи і т.ін.: – *sooner or later, – the sooner the better, – time to come (“майбутні часи”), – have a great future.*

Проте в українській культурі часто звертаються до людей, які бачать майбутнє, оскільки у українців є така межа, як допитливість, бажання знати, що ж буде в майбутньому: – *заглянути в майбутнє, – погадати на короля, – кидати долю.*

2) Англійці вважають, що все можна змінити і немає нічого, що не можна було б поміняти, тоді як український народ вірить в неминучість якихось подій, що все вже вирішено наперед, тобто для української культури характерніше споглядальне відношення до майбутнього: – *чому бути, того не минути; – що буде, те буде, – час покаже, – поживемо, побачимо, – дочекатися свого часу, – курчат по осені рахують, – бабуся надвоє гадала, – як Бог на душу покладе, – будемо живі – не помremo, – будь що буде.*

3) Фразеологізми з поняттям “минуле” в українській мові указують на відступну позицію: – *що було, то було, – що було, то пройшло, – минувшини не повернути, – втраченого часу не повернеш, – що було, то сплинуло, – що було, травою поросло.*

Український фаталізм приводить до того, що життєві перешкоди здаються непереборними, а отже, і немає сенсу робити які-небудь дії, щоб подолати несприятливу ситуацію. Тому в українській мові більше фразеологізмів з даною тематикою і в основному вона має негативну оцінку.

4) Також українська людина дуже часто посилається на минулі часи, оскільки у минулому у нього було все добре. То ж характерний і в англійській культурі: – *добрі старі часи, – good old time.* Причому цей фразеологізм уживається в основному тільки чоловіками як в українців, так і в англійців.

4. ФСГ “завжди – ніколи”

1) Абстрактне поняття “завжди”, відображене у фразеологізмах англійської і української мов, має якусь поетичну піднесеність і володіє, в основному, позитивним забарвленням в обох мовах. Зазвичай такі фразеологізми відносяться до теми дружби, любові, подяки і ненависті: – *до кінця століття, – у віки століть, – на віки століть, – довіку, – по труну життя, – до труни, – до гробової дошки, – до останнього дихання, – раз і назавжди; – till the cows come home, – to the grave, – to the tomb.*

Фразеологізми з поняттям “завжди – ніколи” погано піддаються порівняльному аналізу, оскільки виражають універсальні поняття, які однакові практично у всіх мовах.

2) Фразеологізмів з поняттям “ніколи” і в українській, і в англійській мовах частіше мають негативну конотацію: – *до нових віників не забуде, – ні на мить, – ні на хвилину, – ні в якому разі, – коли рак на горі свисне, – ні за що в світі, – ні під яким соусом, – ні в якому разі; – never for a moment, – not for a minute, – on no account, – under the circumstances, – the day pigs fly, – when the moon turns green cheese, – when two Sundays comes together, – on the second Sunday of next week, – tomorrow come never, – when hell freezes over, – not for love or money, – not for all the tea in China.*

Отже, проаналізувавши дані ФО, можна сказати, що ВФ обох мов збігається. Фразеологізми із значенням “ніколи” частіше зустрічаються в англійській мові і мають яскравішу образність внаслідок того, що англійці категоричніші і принциповіші, ніж українці.

5. ФСГ “своєчасність – невчасність”.

1) Як ми знаємо, Україна належить до країн з поліхронною культурою, тобто це спілкування з людьми, налагодження зв'язків, сім'ю. Тому в українській культурі час грає не таку важливу роль, як в англійській культурі, особливо якщо це стосується своєчасності [13, с. 76-78]. Західні країни, особливо Англія і Америка, живуть за принципом час – гроші, тому для них своєчасність (пунктуальність) є важливим чинником [там же]. Але, проте, своєчасність в обох мовах цінується (особливо в ділових колах) і має позитивну оцінку. Відмінності обох мов носять тільки кількісний характер і одиниці фразеологізмів “своєчасності” переважають в англійській мові: – *свого часу*, – *куй залізо, поки гаряче*, – *хвилина в хвилину*, – *як можна до речі*, – *готуй сани влітку, а віз взимку*, – *секунда в секунду*, – *година в годину*, – *час розкидати камені і час збирати камені*, – *in due time*, – *strike while the iron is hot*, – *make hay while the sun shines*, – *on the dot*, – *on the tick*, – *in the very nick of time*, – *make provision for a rainy day*, – *to a split second*, – *to a T*, – *to a hairs breadth*, – *the best part of an hour*; – *business first, pleasure after*; – *in the morning mountains, in the evening fountains*, – *time and tide wait for no man*, – *high time*.

2) Поняття “невчасність” в обох мовах може мати різний відтінок. У українській культурі воно має як позитивне забарвлення, так і негативну. У англійській же – частіше негативну. Англіїці звикли, що у них все розписано за годинником, і частіше відноситься до несподіванок (наприклад, до приходу непроханих гостей) декілька негативно, оскільки це вибиває їх зі свого особистого графіка. Українці ж відносяться до цього легше. Як українці, так і англійці вважають “невчасність” за чинник, що вибиває з колії, а зрозуміти, чи є цей чинник позитивним або негативним дуже складно, оскільки все залежить від ситуації: – *ніби сніг на голову*, – *ударити ніби обухом по голові*; – *out of the blue*, – *out of a clear blue sky*, – *out of nowhere*, – *X hit Y like a thunderbolt*, – *X was (like) a body blow (to Y)*, – *Y was stunned by X*, – *like a bolt from the blue*.

Абсолютно ясно, що негативний відтінок носять: – *як зрім серед ясного неба*, – *не до часу*, – *непроханий гість гірший від татарина*, – *like a bolt from the blue*, – *out of the blue*, – *it is not a good time*.

Як ми бачимо, відмінність спостерігається в кількості одиниць фразеологізмів, причому знову перевага у бік англійських фразеологізмів.

6. ФСГ “довго – недовго”

1) Фразеологізми із значенням “довго – недовго” як в українській, так і в англійській мовах інтерпретуються однаково. Деякі фразеологізми з цією тематикою узяті з Біблії, міфів стародавньої Греції: – *Аредові віки*, – *Мафусаїлів вік (Мафусаїлові роки (літа))*, – *до кінця століття*, – *жити в віках*, – *до сивого волосся*, – *день і ніч*; – *as long as Jared*; *as old as Jared*, – *as long as Methuselah*; *as old as Methuselah*, – *live to a ripe old age*.

Всі вони мають позитивну конотацію, окрім: – *дуже довго*, – *цілу годину*; – *best part of an hour*.

2) У обох культурах присутнє усвідомлення того, що все швидкоплинно і всьому є своя межа: – *чи довго до гріха (біди)*, – *ніщо не вічне під сонцем*; – *trouble is never far off*, – *there is nothing permanent under the moon*, – *the morning sun never lasts a day*.

В цілому відмінностей у ВФ фразеологізмів в обох мовах не спостерігається. Деякі англійські фразеологізми мають більш описовий характер, ніж українські.

Щодо даної тематики складно проводити порівняльний аналіз, оскільки вона універсальна у всіх мовах.

Таким чином, аналіз ФСГ часу показав, що є схожість, і відмінності в сприйнятті цієї категорії в обох культурах. Аналіз ФО з ВФ, пов'язаною з поняттям “рано – пізно”, показав, що більше всього фразеологізмів мають позитивну оцінку в групі “рано”. Це поняття в основному цінується як в українській, так і в англійській культурах, оскільки воно є уособленням працьовитості й успіху в справах.

Як в українській, так і в англійській мовах є тенденція перебільшувати що-небудь, особливо, якщо це стосується поняття “давно – недавно”. Якщо в українській мові фразеологізм, ВФ якого пов'язана з періодом дитинства, має позитивне забарвлення, то в англійському він може мати негативну, причому в українській мові цей фразеологізм відноситься як до жіночої, так і до чоловічої статі, в англійському ж – тільки до чоловічого.

У англійській мові велика кількість ФО, що відображають майбутнє, оскільки англійці живуть не минулим або сьогоденням, як українці, а майбутнім. Такі фразеологізми позитивно забарвлені. Для української культури характерніша бутність – споглядальне відношення до майбутнього, тому в українській мові більше фразеологізмів з даною тематикою і в основному вона має негативну оцінку [12, с. 17].

Абстрактне поняття “завжди”, відображене у фразеологізмах англійської і української мов, має якусь поетичну піднесеність і володіє, в основному, позитивним забарвленням в обох мовах. Зазвичай такі фразеологізми відносяться до теми дружби, любові, подяки і ненависті. Фразеологізми з поняттям “завжди – ніколи” погано піддаються порівняльному аналізу, оскільки виражають універсальні поняття, які однакові практично у всіх мовах; частіше мають негативну конотацію [9, с. 123]. ФО із значенням “ніколи” частіше зустрічаються в англійській мові і мають яскравішу образність внаслідок того, що англійці категоричніші і принциповіші, ніж українці.

В українській культурі час відіграє не таку важливу роль, як в англійській культурі, особливо якщо це стосується своєчасності. В українській культурі воно має як позитивну оцінку, так і негативну. У англійській же – частіше негативну. Як українці, так і англійці вважають “невчасність” за чинник, що вибиває з колії.

Як у українській, так і в англійській мовах є фразеологізми, що характеризують нестриманість, зайву емоційність і поспіх. Так, швидкість в справі або при певній ситуації має важливе значення в обох мовах, але в англійському вона виражена сильніше. Українські люди емоційніші і менш стриманіші, ніж англійці, тому для них характерна швидкість дій, причому необдумана. Як і поняття “швидкий” поняття “повільний” також розглядається двояко в обох мовах.

Фразеологізми групи “постійно, часто – рідко, іноді” і в українській, і в англійській мовах не мають істотної різниці, оскільки дана підгрупа однаково зустрічається в обох підгрупах. В основному вони володіють негативною оцінкою, але також мають і позитивну. Те ж саме можна сказати і про опозиційні групи “довго – недовго”,

“рідко, іноді”. Щодо даної тематики було складно проводити порівняльний аналіз, оскільки вона універсальна у всіх мовах.

Для узагальнення результатів проведеного дослідження слід відзначити, що у зв'язку з прогресивним розвитком економіки, соціальних стосунків, змінюються уявлення про час. А відтак інтерес до дослідження часу різних народів не зникає, оскільки даний предмет вельми актуальний на сьогоднішній день.

Література:

1. Алефіренко М. Ф. Лінгвокреативні процеси формування фразеологічної семантики / М. Ф. Алефіренко // Мовознавство. – 1988. – № 5. – С. 35-41.
2. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии / Н. Н. Амосова. – Л. : ЛГУ, 1963.
3. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – 2-е изд., испр. – М. : Яз. рус. культуры, 1999. – 895 с.
4. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика : учеб. пособие для вузов / Л. М. Васильев. – М. : Высш. шк., 1990. – 175 с.
5. Ващенко В. С. Фразеологізація компаративних зворотів / В. С. Ващенко // Мовознавство. – 1975. – № 4. – С. 34-40.
6. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М. : Рус. словари, 1996. – 411 с.
7. Добровольский Д. О. Национально-культурная специфика во фразеологии / Д. О. Добровольский // Вопросы языкознания. – 1997. – № 6. – С. 37-49.
8. Добровольский Д. О. Образная составляющая в семантике идиом / Д. О. Добровольский // Вопросы языкознания. – 1996. – № 1. – С. 71-94.
9. Жуков В. П. Семантика фразеологических оборотов / В. П. Жуков. – М., 1978. – 158 с.
10. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка / А. В. Кунин. – М. : Высш. шк., 1986. – 336 с.
11. Кунин А. В. Русско-английский фразеологический словарь языка / А. В. Кунин. – Изд. 4-е, переработанное и дополненное. Около 20 тыс. фразеологических единиц. – М. : “Русский язык”, 1984. – 942 с.
12. Леонтьев А. Л. Психологические единицы и рождение речевого высказывания / А. Л. Леонтьев. – М., 1989. – С. 17.
13. Семчинський С. В. Семантична інтерпретація мов : монографія / С. В. Семчинський. – К. : Вища школа, 1994. – 256 с.
14. Смит Л. П. Фразеология английского языка / Л. П. Смит. – М. : Учпедгиз, 1959. – 207 с.
15. Солодуб Ю. П. Национальная специфика и универсальные свойства фразеологии как объект лингвистического исследования / Ю. П. Солодуб // ФН НДВШ. – 1990. – № 6. – 157 с.
16. Удовиченко Г. М. Прогресивна і регресивна деривація в системі фразеологізмів / Г. М. Удовиченко // Мовознавство. – 1984. – № 2. – С. 18-24.
17. Федулєнкова Т. Н. Английская фразеология / Т. Н. Федулєнкова. – Архангельск, 2000. – 132 с.

Литвин А. А.,
Львівський державний університет фізичної культури

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК КОНЦЕПТУ "ТУРИЗМ" В АНГЛІЙСЬКІЙ КОНЦЕПТОСФЕРІ

У статті вивчається формування та розвиток концепту "туризм" в англійській концептосфері. Аналізується природа концепту методами історичного та етимологічного аналізу.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концепт "туризм", концептосфера, історичний та етимологічний аналіз.

Стаття посвячена изучению концепта "туризм" в английской концептосфере. Рассмотрены основные тенденции формирования и развития концепта "туризм" сквозь призму исторического и этимологического анализа.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, концепт "туризм", концептосфера, исторический и этимологический анализ.

The article covers the consideration of the concept "tourism" in the conceptual sphere. The constructs, context, etymological and historical roots of the concept are analysed.

Key words: cognitive linguistics, concept "tourism", conceptual sphere, etymological and historical analysis.

Основним поняттям когнітивної лінгвістики є концепт, який вважається втіленням культурного уявлення про світ. У сучасній когнітивній лінгвістиці концепт трактується як мисленнєве відображення навколишнього світу, яке структурує знання людей про світ. Концепт – це одиниця мислення. Людина мислить концептами, поєднує їх, та утворює нові концепти у процесі мисленнєвої діяльності. Завдяки концепту зникають розбіжності у розумінні значення слова, що полегшує спілкування між людьми [4, с. 152].

Концепт – це одиниця концептосфери. Термін "концептосфера" введений у науку академіком Д.С. Лихачовим. За визначенням академіка концептосфера це сукупність концептів нації. Чим багатша культура нації, її література, фольклор, наука, історичний досвід, релігія, тим багатша концептосфера народу [4, с. 153].

Метою статті є визначення процесу формування та розвитку концепту "туризм" в англійській концептосфері. Існує декілька методів до аналізу та опису концептів: вибір ключового слова та його вивчення, аналіз синонімів ключового слова, асоціативний експеримент тощо. У нашому дослідженні ми використовуємо такі **методи дослідження:** метод історичного аналізу та метод етимологічного аналізу концепту.

У сучасному світі туризм – це багатогранне явище, тісно пов'язане з економікою, історією, географією, архітектурою, медициною, культурою, спортом, лінгвістикою та іншими науками. Однак жодна з цих наук не може повністю і вичерпно схарактеризувати його як об'єкт власних досліджень.

Відомий експерт Всесвітньої туристичної організації Джафар Джафарі у своїй праці "Феноменологія туризму" зазначає, що люди подорожували завжди [1]. Свідченням цього є записи стародавніх народів, які населяли Середній, Далекий Схід та Середземномор'я. Ці історичні нариси показують, що з розширенням торговельної діяльності та воєнних дій у Греції, Римі та Китаї представники знаті все частіше відправлялися у поїздки з метою розважитися, пізнати світ, провести торги чи переговори. Сучасне розуміння концепту "туризм" було сформоване англійцем Томасом Куком у 1841 р.

Еквівалентом концепту "туризм" в англійській мові є лексема "tourism". Корінь англійської лексеми "tourism" походить від давньоанглійської лексеми "toorn", що означає "відправлятися кудись з метою повернення". Лексема фіксується у XII столітті та живається на позначення поїздки з метою відпочинку. Словниковий склад давньоанглійської мови поповнювався новими лексемами, які утворювалися за допомогою домінуючого суфікса -er. Так, людину, яка здійснювала таку поїздку називали "toorn-er". У середні цього століття стрімко розвивалася торгівля, що спричинило обмін різноманітними ідеями між торговцями. Окрім торгівлі, метою подорожей стає пропаганда нових ідей, релігійних та інтелектуальних поглядів. Як наслідок, у XVIII ст. англійський словник фіксує лексичну одиницю (ЛО) "toorn", яка асимілюється від лексеми "toorn", і означає "туристичні поїздки з освітньою та культурною метою".

Багато подорожей того періоду були пов'язані з поїздками королівських родин у далекі країни для влаштування подружніх шлюбів та для збереження контролю над віддаленими володіннями. Цьому сприяло поширення аристократичного туризму, основним споживачем якого було дворянство. Молоді дворяни найчастіше вирушали на своєрідний гран-тур ("Grand Tour") країнами Європи. Активні подорожі Англією, Францією, Італією, Швецією, Німеччиною та Нідерландами сприяли запозиченню туристичної лексики з різних мов, зокрема з французької.

Запозичення у мові є одним із найважливіших чинників її розвитку. Процес запозичення лежить у процесах мовної діяльності. Цей процес відображає факти етнічних контактів, соціальні, економічні та культурні зв'язки між мовними колективами [2, с. 97]. Запозичення – це процес у результаті якого в мові з'являється і закріплюється деякий іншомовний елемент (перш за все слово або повнозначна морфема). Закономірності засвоєння запозичених слів, їх залучення у систему мови, підпорядкування нормам мови, та їх перетворення відносяться до дії внутрішніх законів мови [2, с. 118]. Виходячи з того, що запозичені слова перетворюються по внутрішнім законам мови, у своїй граматичній структурі, звуковій зовнішності і смисловому світі, мовознавство встановлює три види асиміляції: морфологічну, фонетичну та лексичну.

Активне проникнення французької мови у концептосферу "туризму" сприяло появі в англійському лексиконі ЛО "toorn" – "оберт", "повернення". Замінений давньоанглійський суфікс -er на латинський -iste та грецький -isme сприяв утворенню ЛО "tour-ist", "tour-ism" [6, с. 103].

Однак, не усі дослідники погоджуються із вищеописаним способом формування ЛО “туризм” у англійській концептосфері. Артур Хоулот (1961), представник семітської мовної школи стверджує, що етимологічне коріння лексеми “*tourism*” варто шукати у давньоарамійській мові. Давньоарамійська ЛО “*tur*” означала поїздку, відкриття нових місць та пересування людей по певній місцевості [6, с. 103]. Уперше це слово було вжите у період коли Мойсей проводив Єгипетський народ до Ханаану.

Представники ономастичної школи, вважають, що концент “туризм” виник не завдяки мовним перетворенням, а назві французького міста Тур. Місто розташоване на річці Лаура і є адміністративним центром департаменту Ендр і Луара. У час існування Римської імперії Тур було головним містом кельтського племені туронів. Завдяки вигідному торговому розташуванню, Тур приваблював торговців із різних країн, що дозволило йому невдовзі стати одним із найрозвинутіших міст імперії. Назва міста дала найменування ЛО “*тур*” (англ. “*tour*”).

Процес породження нової лексичної одиниці – важлива складова мовленнєвої діяльності людини. Одним із засобів творення цього процесу є топоніміка. Топоніміка – це наука, що вивчає географічні назви, їх походження, смислове значення, розвиток, сучасний стан, а також природні та соціальні умови минулого, за яких дані назви виникли. Топоніміка є інтегральною науковою дисципліною, яка знаходиться на стику трьох областей знань: географії, історії та лінгвістики. Базовим поняттям топоніміки виступає топонімія – сукупність назв (топонімів) на певній території. Топоніми часто зберігають пам’ять про мови народів, що з тих чи тих причин зійшли з історичної арени. Тому правильно пояснити ту чи іншу назву, розкрити її смислове значення і походження – означає отримати важливу інформацію про минуле свого краю: його природні умови, економіку, етнічний склад населення, історичні події тощо.

Таким чином, топонім – це соціальне явище, яке не просто відображає властивості об’єкта, а подає їх крізь призму людського уявлення про даний об’єкт, розкриваючи реалії колишньої матеріальної і духовної культури населення. Топонімія являє собою систему понять, які формувалися протягом певного історичного часу. Тому звертаючись до топоніміки, нам вдалося розкрити походження концепту “туризм” з погляду ономастики.

Розглядаючи концепт “туризм” у концептосфері англійської мови варто проаналізувати етимологічну та історичну основу дієслова “*travel*” – “*подорожувати*”. З історії слова можна прослідкувати взаємодію запозичень і словникового складу мови, яка їх запозичила. Середньоанглійське дієслово “*travaillen*” – “*важко трудитися*” походить від давньофранцузького “*travattiller*”, лат. “*trepaliare*” – “*мучити*”. Дієслово “*travailler*” не витримало конкуренції з синонімічним дієсловом “*werken*” (“працювати”) і тому відбулися значні зміни в структурі його змісту. З XVI століття його основним значенням стає “*подорожувати*” (в сучасній англійській мові “*travel*”). У цьому значенні воно витісняє одвічне дієслово “*lihen*” – “*подорожувати*”, яке до появи дієслова “*travailler*” уже було маловживаним [5].

У нашому дослідженні ми вивчаємо концепт “туризм” через призму англійських ЛО “*journey*”, “*trip*” та “*vooyage*”. Уперше ЛО “*journey*” (подорож протягом тривалого проміжку часу) появилася у словнику англійської мови у 1175. ЛО походить від латинського “*diurnata*” – “*денна робота*”. Згодом лексема закріпилася у давньофранцузькій мові, і у формі “*journee*” була запозичена у середньоанглійську мову як “*одноденна робота, подорож*” [5].

ЛО “*trip*” походить від давньоанглійського “*treppan*”, що означає “*крокувати*” [5].

ЛО “*vooyage*” походить від латинського “*viaticum*” – “*провізія для подорожі*”. У 1297 давньофранцузька ЛО “*veiage*” фіксується у словнику англійської мови як “*vooyage*” [5].

На основі проведеного дослідження можна зробити **висновок** про те, що процес формування та розвитку концепту “туризм” можна простежити методами історичного та етимологічного аналізу. Доведено, що витоки формування концепту “туризм” сягають часів існування Римської імперії. Розвиток концепту “туризм” продовжувався завдяки активній туристичній діяльності дюдєй та впровадженню нових ЛО, які збагачують англійську концептосферу.

Література:

1. Джафар Джафари. Феноменология туризма / Джафар Джафари // Туристика. – М., 2001 – 216 с.
2. Костомаров В. Г. Мова й переклад. – М.: Міжнародні відносини, 1989. – 123 с.
3. Кубрякова Є. С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в понимании мира / Є. С. Кубрякова // Рос. Академія наук. Ін-т лінгвістики. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с. – (Язык. Семиотика. Культура).
4. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. – М.: Наука, 1993. – Т. 52. – № 1. – 318 с.
5. English Etymological Dictionary: [Електронний ресурс]: етимологічний словник англійської мови. – Режим доступу: <http://www.etymonline.com/>
6. Korstanje Maximiliano. The Origin and the meaning of Tourism: Etymological Study / Maximiliano Korstanje // e-Review of Tourism research (eRTR). – Argentina, 2007. – Vol. 5. – № 5.

Логвиненко М. І.,
Київський національний лінгвістичний університет

КОНЦЕПТ-СЦЕНАРІЙ, КОНЦЕПТ-СКРИПТ, ТЕКСТОВИЙ КОНЦЕПТ-СЦЕНАРІЙ: ПРОБЛЕМАТИКА ТЛУМАЧЕННЯ

Статтю присвячено вивченню проблематики тлумачення категорій когнітивної лінгвістики та лінгвопоетики, зокрема концепту-сценарію, концепту-скрипту та текстового концепту-сценарію, а також виокремленню основних особливостей розгортання текстового концепту-сценарію в художньому тексті.

Ключові слова: концепт-сценарій, концепт-скрипт, текстовий концепт-сценарій, фрейм.

Статья посвящена изучению проблематики категорий когнитивной лингвистики и лингвопоэтики, в частности концепта-сценария, концепта-скрипта и текстового концепта-сценария, а также определению основных особенностей разворачивания текстового концепта-сценария в художественном тексте.

Ключевые слова: концепт-сценарий, концепт-скрипт, текстовый концепт-сценарий, фрейм.

The article investigates the problem of cognitive linguistics' and poetry's categories such as concept-scenario, concept-script and textual concept-scenario. It also focuses on main particularities of textual concept-scenario unrolling.

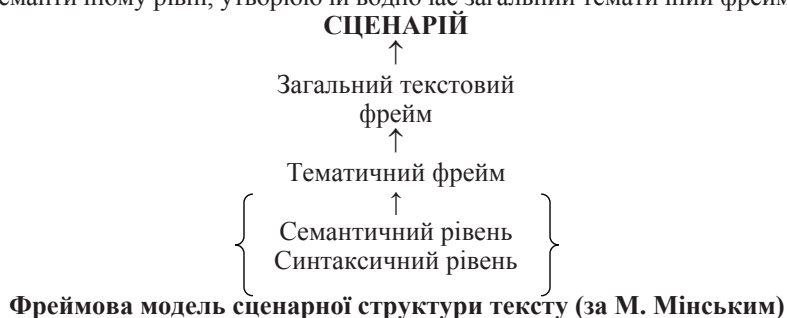
Key words: concept-scenario, concept-script, textual concept-scenario, frame.

Сучасні лінгвістичні дослідження скеровані на детальний розбір та аналіз мовних конструкцій, що, в свою чергу, дають нові можливості в осягненні людської свідомості [12, с. 24]. Останнім часом наукові розвідки з лінгвістики та лінгвопоетики вивчають мовні явища через призму концепту – необмеженого за значенням та багатокомплексністю поняття [1, с. 7]. Відтак, *проблема цієї статті* полягає у визначенні таких складних різновидів концепту, як концепт-сценарій (КС), концепт-скрипт (КСст) та текстовий концепт-сценарій (ТКС), що залишаються на сьогодні невизначеними питаннями когнітивної лінгвістики й лінгвопоетики, лінгвокультурології й загального мовознавства. *Метою* роботи є встановлення характерних розмежувальних ознак зазначених типів концептів. Реалізація поставленої мети відбувається через розв'язання таких *завдань*: окреслити головні риси КС, КСст та ТКС як втілених у мові / тексті ментальних утворень, виокремити основні напрямки розгортання ТКС в художньому тексті.

Запропонована стаття виконана відповідно до плану комплексної наукової теми “Дослідження когнітивних та комунікативно-функціональних аспектів системи одиниць французької мови”, яка розробляється кафедрою романської філології Київського національного лінгвістичного університету.

Міждисциплінарний підхід до вивчення мовних реалій характеризує загальні тенденції лінгвістики ХХІ сторіччя [3; 4; 6; 9]. Перехід від системно-структурної наукової парадигми до антропоцентричної породжує нові напрямки лінгвістичних досліджень і наукових розробок, де головний акцент зосереджується на “зв'язку мовних явищ та людини як суб'єкта пізнання і культурної діяльності” [5, с. 14]. Відтак, на перший план виходить людина, що належить до певної культурної традиції, яка впливає на формування людської свідомості. Оминаючи екскурс у формування лінгвокультурології, зазначимо, що в актуальних лінгвістичних дослідженнях концепт здебільшого розглядається як лінгвокультурний концепт – “екзистенційний смисл”, умовна ментальна одиниця, спрямована на комплексне вивчення мови, свідомості та культури, “культурний концепт” тощо [14, с. 111].

Вивчення концепту як одиниці лінгвокультурології сприяло виокремленню окремих концептів, які все частіше привертають увагу вітчизняних учених. Так, концепт-сценарій й концепт-скрипт нерідко вводять в оману дослідників, що займаються дослідженням цих динамічних моделей. Засновник американської школи когнітивної лінгвістики Дж. Лакофф визначає сценарій як динамічну структуру, що складається з упорядкованих елементів: початкова стадія, послідовність дій та кінцева стадія [8]. Натомість, О.О. Селіванова визначає сценарій як різновид фрейму, “когнітивну структуру відображення неавтоматичної життєвої ситуації у дискурсі” (виділено нами. – М. І.) [13, с. 77]. Пізнання світу відбувається за рахунок участі в сценаріях або їхнього переосмислення з чужого досвіду: книжок, розповідей, кіно тощо. Відсутність повторюваності слотів, ролей, одиниць тексту відрізняє сценарій від *скрипту* [7, с. 172], що формується через повторення, контраст, доповнення сцен у межах тексту. С.А. Жаботинська, посилаючись на праці Дж. Лакоффа та Дж. Тейлора, наголошує на подібності сценарію й фрейму, а також на асоціативному зв'язку сценарію з часовою послідовністю та причинними наслідками [4, с. 255–256]. М. Мінський вбачає в сценарії не лише сукупність окремих дій, а, скоріше, каузальний ланцюжок дій, і структурує сценарій на рівні фреймів – поверхнево-синтаксичному, поверхнево-семантичному, тематичному та фрейму розповіді [10, с. 7–9]. Таким чином, концептуальний план вираження й змісту тексту складається з синтаксичних конститuentів, що позначаються на семантичному рівні, утворюючи водночас загальний тематичний фрейм усього тексту:

Фактично КС наближується до фрейму, але відмінність останнього полягає у цілісності його складників, об'ємності структури, сукупності стереотипних знань про предмет або явище. Наприклад, концепт-фрейм ідентичність людини, компонентами якого можуть бути ім'я, вік, стать, соціальне походження, трансформується у КС пошук ідентичності, що передбачає динаміку, розвиток, напрямок розгортання дії / процесу в часовому і просторовому проміжках.

Спираючись на вищезазначене та аналіз останніх наукових розвідок у галузі лінгвопоетики, ми пропонуємо термін “**текстовий концепт-сценарій**”, виокремленню якого сприяло дослідження А.П. Бабушкіна “Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка” [2], що відрізняється послідовністю розгортання текстових концептів на кшталт окремих епізодів, етапів, елементів і характеризується наявністю загальної ідеї розвитку, руху, процесу, дії. ТКС, на відміну від вербалізованих текстових концептів, що мають сталі мовні засоби вираження і “реінкарнуються” в процесі мовленнєвої діяльності, не набули чіткої мовної адаптації й об'єктивації, а втілюються через опосередковані індивідуально обрані мовцем мовні засоби. Більш того, сценарій має конвенційний характер, тобто, проявляється в результаті інтерпретації тексту, “коли ключові слова і ідеї тексту створюють тематичні (сценарні) структури [...] і функціонують в рамках як серія епізодів, що мають певну динаміку розвитку подій” [11, с. 69].

Беручи до уваги, що сценарій має сюжетно-композиційні ознаки, які передбачають зав'язку, кульмінацію і розв'язку, ТКС являє собою **багатоскладове, відносно послідовне розумово-мовленнєве утворення, що розгортається за певною сюжетною “програмою”**. Окрім цього, у художньому тексті ТКС відображає індивідуально-авторське бачення концептуалізованого явища дійсності за допомогою обраних автором лексичних, синтаксичних і фразеологічних конструкцій, що відрізняють тексти письменника від інших і тим самим допомагають відтворити його сприйняття, розуміння, трактування та текстові стратегії передачі дійсності у тексті.

Висновки: КС і КСт постають концептуальними моделями, де КС – послідовне ментальне утворення, що характеризується якісними змінами у процесі розгортання, тоді коли КСт являє собою ментальне утворення, структура котрого є нашаруванням подібних до первісного концепту елементів. Як наслідок, динамічна природа КС дозволяє виокремити ТКС, що розгортається на рівні одного чи декількох текстів відповідно до певної “сюжетної програми”.

Література:

1. Антология концептов / Под ред. В. И. Карасика и И. А. Стернина. – М. : Изд-во “Парадигма”, 2007. – 356 с.
2. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / Анатолий Павлович Бабушкин. – Воронеж : ВГУ, 1996. – 103 с.
3. Вежицкая А. Язык. Культура. Познание / Анна Вежицкая; [пер. с англ. А. Д. Шмелева]. – М. : Русские словари, 1996. – 411 с.
4. Жаботинская С. А. Концепт / домен: матричная и сетевая модели / С. А. Жаботинская // Культура народов Причерноморья. – 2009. – № 168. – Т. 1. – С. 254-259.
5. Ипанова О. А. Концепт ЖИЗНЬ в русской языковой картине мира: лингвокультурологический и лексикографический аспекты: дис. ... канд. филол. Наук : 10.02.05 / Ипанова Ольга Александровна. – СПб., 2005. – 225 с.
6. Карасик В. И., Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: сб. науч. тр. / Под ред. И. А. Стернина. – М. – Воронеж, 2001. – С. 75-80.
7. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов. – М. : МГУ, 1997. – 245 с.
8. Лакофф Дж. Когнитивное моделирование // Женщины, огонь и опасные предметы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.metodolog.ru/00681/00681.html>.
9. Маслова В. А. Лингвокультурология: [учеб. пособ. для студентов высш. уч. заведений] / Валентина Аврамовна Маслова. – М. : Академия, 2001. – 202 с.
10. Минский М. Фреймы для представления знаний / Марвин Минский; [пер. с англ. О. Н. Гринбаума]. – М., Энергия, 1979. – 154 с.
11. Огнева Е. А. Когнитивное моделирование концептосферы художественного текста : [монография] / Е. А. Огнева. – Изд-во. Белгород. гос. ун-та, 2009. – 278 с.
12. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика: [учеб. пособ.] / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : Изд-во АСТ, 2007. – 315 с.
13. Селіванова О. О. Актуальні напрямки сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / Олена Олександрівна Селіванова. – К.: Фітосоціоцентр, 1999. – 148 с.
14. Солдатова М.А. Понятие лингвокультурного концепта в лингвистических исследованиях / М. А. Солдатова // II Международные Бодуэновские чтения: Казанская лингвистическая школа: традиции и современность, Казань, 11-13 декабря 2003 г. : тр. и матер. в 2 т. / Казанск. гос. ун-т; под общ. ред. К. Р. Галиуллина, Г. А. Николаева. – Казань : Изд-во Казанск. ун-та, 2006. – Т. 2. – С. 110–112.

Лук'янець Т. Г.,

Національний університет фізичного виховання і спорту України, м. Київ

ІНТЕРСЕМІОТИЧНА КОМПЛЕМЕНТАРНІСТЬ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Стаття присвячена дослідженню інтерсеміотичної комплементарності художнього тексту у контексті його функціонування. Здійснено інтерпретацію змісту полікодового тексту шляхом дослідження інтерсеміотичних (репрезентативного, модального та композиційного) видів значень вербальних і візуальних знаків.

Ключові слова: інтерсеміотична комплементарність, інтерсеміотичне репрезентативне, модальне, композиційне значення

Статья посвящена исследованию интерсеміотической комплементарности художественного текста в контексте его функционирования. Осуществлена интерпретация содержания поликодового текста путем исследования интерсеміотических (репрезентативного, модального и композиционного) видов значений вербальных и визуальных знаков.

Ключевые слова: интерсеміотическая комплементарность, интерсеміотическое репрезентативное, модальное, композиционное значение

The article is focused on intersemiotic complementarity of fiction from functional perspective. It is an attempt of a multimodal text interpretation conducted in the study of intersemiotic representational, modal and compositional meanings of verbal and visual signs.

Key words: intersemiotic complementarity, intersemiotic representational, modal and compositional meanings

Сьогодні лінгвісти все частіше досліджують художній текст з позиції його створення та функціонування, тобто невід'ємно від досвіду автора та читачів [2, с. 245; 5, с. 214; 6, с. 45-71]. Художній текст розглядають як одне структурне, смислове та функціональне ціле, що, подібно до комунікації, характеризується інтерсеміотичною комплементарністю. Це складна полікодова єдність, тобто сукупністю одиниць різних знакових систем, тож, художній текст дозволяє авторові чіткіше виразити власну ідею твору, а читачеві точніше декодувати сприйняту інформацію.

Таким чином, *актуальність* цієї статті обумовлюється загальною спрямованістю сучасних філологічних студій на дослідження інтерсеміотичного аспекту мовних явищ.

Мета цієї статті полягає у з'ясуванні особливостей інтерсеміотичної комплементарності художнього тексту, що впливає на процес створення та інтерпретації кодів різних знакових систем у тексті. Мета роботи передбачає вирішення таких завдань: 1) надати визначення поняття інтерсеміотичної комплементарності; 2) охарактеризувати шляхи її реалізації у художньому тексті шляхом поєднання інтерсеміотичного репрезентативного, модального та композиційного значень вербальних і візуальних знаків.

У ході дослідження ми прагнемо показати, як індивідуальна творчість автора, історичні обставини та соціальні умови створення і функціонування художнього тексту можуть варіювати його зміст, а також впливати на використання різних знаків у ньому.

Інтерсеміотичний аналіз художнього тексту доводить, що полікодовий текст створюється для вираження авторської ідеї вербальними і візуальними знаками, вжитими у певному контексті [2, с. 245]. Отже, комбінація одиниць різних знакових систем сприяє точнішій передачі авторського задуму. Такий відбір значень та їх вербально-візуальне вираження є соціально вмотивованим і залежить від ситуації їхнього функціонування та культурного контексту. До того ж, повинна існувати інтерсеміотична комплементарність між вербальними та візуальними знаками, що передають подібне значення або доповнюють значення одне одних у структурно та семантично цілісному художньому тексті.

Інтерсеміотична комплементарність – це така вербально-візуальна єдність полікодового тексту, що забезпечує його структурну та смислову цілісність у контексті його функціонування. У художньому тексті вона досягається поєднанням різних видів інтерсеміотичного значення: репрезентативного [5, с. 214-224], модального [2, с. 339-342] та композиційного [4, с. 138]. Ці значення реалізуються шляхом паралельного використання різних вербальних та візуальних знаків.

Інтерсеміотичне репрезентативне значення у художньому тексті – це значення, яке виражає суть понять у формі ідей і репрезентує (звідси і назва) досвід автора у рамках соціального контексту [5, с. 214-219]. Воно виражається лексико-семантичними відношеннями повторення, синонімії, антонімії, гіпонімії та гіперонімії між візуальними знаками досвіду автора (фотографіями із його життя) та вербальними знаками тексту (текстом із вмотивованим вибором лексичних одиниць).

Розглянемо вище зазначені семантичні відношення на прикладі роману Джонатана Фосера "Надзвичайно голосно & amp; неймовірно близько" [8], що розповідає про тернистий шлях дорослішання маленького Оскара, який осиротів після трагедії 11 вересня.

Стилістичний прийом повторення в інтерсеміотичному тексті передбачає використання зображень, які ілюструють значення лексичних одиниць, для виділення ключових концептів тексту, наголосу на їх важливості для розуміння авторської ідеї. Так, в аналізованому романі є багато фотографій ключів, адже концепт КЛЮЧА є визначальним в зображенні хлопчикових пошуків життєвої істини. Такі лексичні одиниці на позначення ключа, як 'spare key', 'our key', 'lost key' паралельно використовуються автором для точнішого опису того ключа, який шукає хлопчик.

У інтерсеміотичній синонімії експліцитне значення двох лексичних одиниць, а також візуальних знаків може бути однаковим або майже однаковим та використовуватися взаємозамінно. Власна назва американського атрак-

ціону “Циклон”, ‘roller coaster’ та його фотографія із підписом “The famous attraction at the entertainment park at Coney Island” [8, с. 99] є контекстуальними синонімами. Вони використовуються в ході оповіді для уникнення тавтології, одночасно унаочнюючи вербально описаний соціальний досвід оповідача.

Інтерсеміотична антонімія передбачає поєднання вербального та візуального знаків із протилежними значеннями для створення ефекту зворотності дії та підсилення емоційного переживання читача. Роман Фоєра завершується 12 фотознімками людини, яка падає із хмарочоса [8, с. 356-368]. Цим зображенням передують думки хлопчика: “At last I looked at photos of a falling body. Is it father’s? May be. Even if it isn’t my father, it is still a man. ... I put these photos in the reversed order: *the last was the first, the first became the last. When I looked through them again, the man was not falling, but flying up.*” [8, с. 368] Зміна порядку розташування фотографій змінює експліцитне значення, яке вони відображали, на протилежне та створює нове значення для маленького хлопчика, зароджуючи віру на краще у його серці.

Гіперо-гіпонімічні відношення у семантиці вербальних і візуальних знаків спостерігаються, коли між одиницями різних знакових систем існують семантичні відношення узагальнення або включення на основі хоча б однієї спільної семантичної ознаки серед порівнюваних значень.

Відношення гіпонімії існує, коли зображення однієї дівчини ілюструє характеристики, властиві всім людям, і підтверджується словами: “*People are the only who blush with shame, laugh, believe in God, declare war and kiss with lips*” [8, с. 76]. Гіперонімія ж виражена у передачі значення великої кількості шляхом поєднання візуального знаку – фото зграї більше ніж п’ятдесяти птахів – та візуального знаку – слів Оскара: “*Flock of birds flew past the window, extremely fast, incredible close. Some what near twenty*” [8, с. 111], – які використовуються для опису метушливого та шумного життя великого міста.

Таким чином, інтерсеміотична комплементарність роману Фоєра виявляється в інтерсеміотичному репрезентативному значенні художнього тексту, де досвід Оскара передається не лише через його думки та слова, що мають вербальне вираження у тексті, але й через його фотографії, які передають неописане словесно пізнання хлопчиком світу.

Інтерсеміотичне модальне значення у художньому тексті – це функціонально семантична категорія, яка виражає відношення змісту тексту до дійсності і автора до змісту висловлювання. Воно є визначальним, тому що соціальні ролі автора та читача полікодового тексту можуть впливати на вибір автором теми та основної ідеї художнього тексту, а також на розуміння та шлях інтерпретації цього тексту читачем [2, с. 339]. Соціально-детермінований контекст реалізує модальну інтерсеміотичну комплементарність через вибір автором звертання до очікуваного читача та повідомлення особистісного ставлення автора до описуваного і зображуваного. Авторське пряме чи завуальоване звернення до читача може бути висловлене у формі певної пропозиції, наказу, ствердження чи питання, пропонуючи стратегію інтерпретації художнього тексту, визначаючи роль читача. А значить таке звернення використовується для забезпечення семантичної цілісності тексту не тільки у ході його створення, але й також у процесі його функціонування [1, с. 98]. Наприклад, Оскар у романі Фоєра розглядає можливість заміни власної розповіді на звичайний відеозапис (вербально-візуальну єдність), даючи читачеві свободу інтерпретації усіх речей, які бачить хлопчик, та усіх подій, що з ним трапляються: “*And let me invent the invisible suit with built-in camera <...>, but this screen must shut me completely, <...>. There will be an overall impression that I am not here at all.*” [8, с. 54] Таким чином, Оскар намагається довести, що його розповідь є у значній мірі достовірною і варта довіри читача.

Модальність інтерсеміотичного значення у художньому тексті виражається також через повідомлення особистого ставлення автора до описуваного у тексті. Тут спостерігається або збіг, або дисонанс між вербальними та візуальними засобами вираження авторського ставлення [3, с. 29]. Прикладом дисонансу між різними знаками може бути випадок, коли Оскар використовує комплімент (“*I said, “You, of course, are always told about it, but if you look in the dictionary for the word “extraordinary beauty”, there is your picture.”* [8, с. 72]), щоб увійти в довіру до співрозмовниці, хоч насправді має іншу думку про неї. Підтвердженням цьому є подана нижче фотографія морди слона із сумними очима, з якою хлопчик хоч не прямо порівнює, але асоціює жінку. Такий прийом використаний у романі для зображення дитячого способу пізнання світу через образне мислення.

Інтерсеміотична комплементарність художнього твору реалізується на рівні модального значення, коли поєднання вербальних і візуальних знаків є засобом для вираження авторського світобачення та забезпечення прогнозованого соціально вмотивованого тлумачення його читачем.

Інтерсеміотичне композиційне значення – це особлива композиційна побудова художнього тексту, яка поєднує вербальні та візуальні знаки і створює семантичну єдність. У художньому тексті це значення інтегрується через композиційні відношення інформаційної цінності, яка залежить від розташування елементів на сторінці, їхнього виділення серед інших знаків у тексті; тиші, варіювання рівня привернення уваги до різних елементів зображення через вибір їх кольору, форми чи розміру, та візуального обрамлення, способу поєднання тексту і зображення на сторінці, їхнього співвідношення та відсотку вільного простору між ними [4, с. 138]. У романі усі фотографії чорно-білі, мають розмір 10X15 см. і займають 2/3 сторінки. Вони розташовані по центру переважно зверху на сторінці і ніколи не обрамлюються текстом. Таке розташування підвищує їхню інформаційну цінність, адже читач може у повній мірі розглянути усі деталі зображення, не відволікаючи свою увагу на текст [7, с. 25]. До того ж, деякі малюнки хлопчика є кольоровими і складаються із написів назв кольорів відповідними барвами, що є підказками Оскарові у його пошуку сенсу життя. Цей прийом у романі використовується для підкреслення особливостей світосприйняття дітей, відмінних від дорослих. Композиційно вмотивоване поєднання вербальних і візуальних знаків створює логічно послідовний та семантично зв’язний текст не тільки у плані його змісту, але й у плані вираження.

Отже, інтерсеміотична комплементарність художнього тексту створюється за допомогою поєднання інтерсеміотичного репрезентативного, модального та композиційного значень вербальних та візуальних знаків у ньому.

Вона передбачає структурну та семантичну цілісність тексту у ході його створення та функціонування залежно від соціального досвіду автора та читача.

Література:

1. Сорокин Ю. А. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция / Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов // Оптимизация речевого воздействия. – М. : Наука, 1990. – 268 с.
2. Halliday M. A. K. Language, Context and Text: Aspects of language in a social-semiotic perspective / M. A. K. Halliday, R. Hasan. – Oxford : Oxford University Press, 1985. – 458 p.
3. Iedema R. Multimodality, Resemiotization: Extending the Analysis of Discourse as a Multisemiotic Practice. / R. Iedema // Visual Communication. – 2003. – Vol. 2. – № 1. – P. 29-57.
4. Kress G. R. Multimodal Discourse: the modes and media of contemporary communication / G. R. Kress, T. van Leeuwen. – L. : Ed. Arnold, 2002. – 152 p.
5. Kress G. Reading Images: The Grammar of Visual Design / G. Kress, T. van Leeuwen. – L. : Routledge, 1996. – 321 p.
6. O'Toole M. The Language of Displayed Art / M. O'Toole. – London : Leicester University Press, 1994. – 295 p.
7. Royce T. Synergy on the Page : Exploring intersemiotic complementarity in page-based multimodal text // JASFL Occasional Papers. – 1998. – No.1. – P. 25-49.

Джерела ілюстративного матеріалу:

8. Foer J. Extremely loud & incredible close / J. Foer. – NY : Houghton Mifflin Harcourt. – 2005. – 368 p.

Макеєва К.С.,
НТУУ "КПІ", м. Київ

ПРО АСПЕКТИ ТОПОНІМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

В статті йдеться про актуальність ономастичних досліджень та сучасні аспекти вивчення топонімів. Проведено аналіз існуючих класифікацій топонімів. Діахронія, синхронія та їх поєднання є підходами до вивчення даного пласту лексичної системи мови. Когнітивний, типологічний та лексикографічний виступають як основні напрямки дослідження назв географічних об'єктів.

Ключові слова: ономастика, топоніми, класифікація, діахронія, синхронія, когнітивний, лексикографічний, типологічний, ойконім.

Статья посвящена актуальности ономастических исследований и современным аспектам изучения топонимов. Проведен анализ существующих классификаций топонимов. Диахрония, синхрония, а также их объединение являются подходами к изучению данного пласта лексической системы языка. Когнитивный, типологический и лексикографический выступают основными направлениями исследования названий географических объектов.

Ключевые слова: ономастика, топонимы, классификация, диахрония, синхрония, когнитивный, лексикографический, типологический, ойконим.

The article emphasizes the topicality of onomastic research, presents a review of main aspects of toponymic studies. A number of classifications of toponyms have been analysed. Toponymic layer of vocabulary can be studied diachronically, synchronically or by means of their combination. Cognitive, typological and lexicographical stand out as chief approaches in toponymic studies.

Key words: onomastics, toponymy, classification, diachronical, synchronical, cognitive, typological, lexicographical, place-name.

За визначенням Міжнародної Ради Ономастичних Досліджень (ICOS), ономастика є наукою, що вивчає будь-які власні назви та походить від грецького слова "ονομα", тобто "ім'я", а також історію виникнення та мотивацію процесу їх номінації, їх розвиток та функціонування [23, с. 7].

Незважаючи на те, що ономастика – триєдина наука (як поєднання лінгвістики, історії та географії), оніми – це перш за все лексеми, й мають бути вивчені лінгвістичними методами, але й не без допомоги суміжних гуманітарних та точних наук. Переконаливо це висловила Суперанська О.В.: "... ономастика в різних її разделах может использовать данные многих наук, может даже пользоваться некоторыми рабочими приёмами последних, соответственно приспособив их для своих целей, но не может использовать методы и направления других наук, так как она имеет дело только с языковым материалом, который может быть исследован лишь с помощью лингвистических методов" [26, с. 183]. З іншого боку за наявності в ономастичному матеріалі екстралінгвістичних компонентів, які виконують функцію індивідуального знаку [18, с. 3] і відрізняють цей пласт лексики від загальної, що неможливо пояснити тільки за допомогою логічних мовознавчих міркувань, вчений-ономаст використовує, окрім лінгвістичних, ще й прийоми інших наук для обробки мовних даних [4, с. 12].

Теоретичним описом методів ономастичних досліджень займалися такі вчені, як Суперанська О.В., Матвеев О.К., Бондалетов В.Д., Воробйова І.А., Ніконов В.А., Р. Reaney, К. Cameron., Е. Ekwall, V. Watts, А. Mawer.

Так, Суперанська О.В. вважає, що сума методів, які використовуються для дослідження ономастикону зводиться до 4: порівняльно-історичний, дескриптивний, ареальний та порівняльно-типологічний методи [28, с. 193]. Бондалетов В. Д. зосереджує свою увагу на 8 (описовий, історичний, порівняльно-зіставний, ареальний, семіотичний, стилістичний, лінгвопсихологічний та статичний) [5, с. 36-72]. О.С. Ахманова подає аж 15 мовознавчих методів, а саме: адитивний, атомістичний, географічний, дескриптивний, іманентний, інтегральний, лексикостатистичний, лінгвістичного опису, мінімальних пар, об'єктивний, зіставний, порівняльно-історичний, структурний, експериментально-фонетичний, електро-акустичний [28, с. 232-233]. Загалом усі вчені погоджуються, що для проведення якісного дослідження використовується не один, а декілька методів, і така комбінація залежить від мети та специфіки досліджуваного матеріалу.

Окрім методів ономастичного дослідження, О.В. Суперанська та Н.В. Подольська подають також доволі вичерпний перелік способів та прийомів, що використовуються більш-менш регулярно в процесі роботи [26, с. 198-214].

Основою будь-якого дослідження є перш за все визначення конкретної класифікації онімів для їх подальшого опису. Вітчизняні вчені-ономасти в основному користуються загальноприйнятою класифікацією, пов'язаною з типами позначуваних тим чи іншим онімом об'єктів [26, с. 13-14]. Так, для прикладу, антропоніміка займається іменами людей, топоніміка – назвами географічних об'єктів, зооніміка – кличками тварин, астрономіка – назвами небесних тіл.

Більшість вчених сходяться на думці, що всі елементи ономастикону об'єднує між собою важлива індивідуалізуюча функція, яка відрізняє їх від інших лексем [23, с. 324; 32; 4, с. 3]. Елементи ономастикону, називаючи ті чи інші об'єкти, виокремлюють їх з сукупності схожих (де вони перебувають після надання їм спільної ознаки класу) та індивідуалізують цей об'єкт. Це, за Дж.С. Міллем, певні мітки, що допомагають пізнавати та відрізнити його від інших [3, с. 11]. Таким чином Карпенко Ю.О. запропонував позначити функцію власних назв – диференціальною, а загальних назв – класифікаційною [11, с. 49].

Вплив географії на ономастикон є фактором, що відрізняє місцевість та характерні риси проживання одного етносу від іншого. Географічні назви підпорядковуються загальним закономірностям мови, проте й володіють відмінностями в залежності від типу об'єкту, який вони називають [9].

Історична обумовленість географічних назв полягає в тому, що вони вже мають своє "передісторію" в лексиці та соціально-економічних умовах життя народу, тому поява на певному етапі історичного розвитку суспільства їх не випадкова. Так як топонім характеризується стійкістю, він може сміло пройти через віки історії, навіть в тому випадку, якщо й втратить асоціативний зв'язок зі своїм апелятивом (тобто словом від якого утворилась власна назва географічного об'єкту). Кожен топонім – це своєрідний документ, семантика якого може чітко вказати на час та історію виникнення його. Адже в ньому криються прикмети тієї епохи, в якій вони зародились. Таким чином, за словами Жучкевича В.А., "каждая историческая эпоха характеризуется своим "топонимическим словарем" [11, с. 53]. Це ті найбільш суттєві елементи оточуючої дійсності, що відображали особливості матеріального та духовного життя народу, які були актуальними на той час. Ті аспекти людського буття, що раніше не привертати уваги, зі змінами соціально-економічних умов існування народу, ставали більш значущими, що і відобразилося в топонімічній лексиці. Історичний аналіз дає неабиякий внесок у етимологію географічної назви, що дозволяє нам, лінгвістам, зосереджувати свою увагу на мотивації. В той же час для історика важливий не лінгвістичний бік назви, а топонім – як джерело історії заселення того чи іншого краю, послідовність зміни топонімів та причини їх виникнення [21, с. 50].

У зв'язку з великим різноманіттям ономастичного простору, існує декілька параметрів за якими може проводитись класифікація онімів. Проте поки що широко вивчені та проаналізовані були переважно назви географічних об'єктів, і як наслідок, маємо декілька класифікацій топонімів [4; 26, с. 203; 23, с. 148; 20, с. 14; 27, с. 55-65; 15, с. 95-98].

Починаючи з кінця 19 ст., топоніми піддавались спробам різноманітних класифікацій багатьма вченими, про яких в своїй статті пише О. М. Черняховська [27], та на яку посилаються Музя Е.М. [15] і Сізова О.А. [22]. Всі існуючі класифікації вона поділяє у відповідності до того, на якому з трьох принципів вони базуються: морфологічна будова, лексико-семантичний аспект чи їх поєднання [27, с. 55-65].

Можна погодитись з Глінських Г.В. в тому, що морфологічна будова – "это и есть самое начало, которое делает топонимно системой" [6, с. 41]. В цьому плані топоніми вивчали Суперанська О.В., Кунакужина Л.М., Хисаметдинова Р.Ф. Так, Суперанська О.В. поділяє корпус досліджуваних лексем на одно- та багатослівні. В першій групі вона виділяє прості (похідні та непохідні) і складні назви. Багатослівні топоніми створені за допомогою сурядного, підрядного та предикативного зв'язків [25, с. 41-108].

Досліджуючи структуру англійських топонімів, Беленькая В.Д. поділяє їх на: прості (одноосновні), складні (основа + топонімічний суфікс або основа + основа) та складені. А.Н. Smith пропонує розрізняти ті самі одиниці на: прості, складні та ті, що утворені шляхом афіксації [2, с. 7]. Тут ми можемо спостерігати схожість класифікацій, що свідчить про уніфікованість морфологічного принципу розмежування власних назв географічних.

За лексико-семантичним критерієм топоніми поділяються на основі того, в якому відношенні вони перебувають зі своїми апелятивами. Отже, тут маємо наступний розподіл:

1. Назви, в яких семантика вихідних апелятивів відображає сучасність.
2. Топоніми, апелятиви яких відносяться до минулого.
3. Топоніми з такою семантикою апелятиву, яка взагалі не усвідомлюється на сучасному етапі [6, с. 37]

На тематичному принципі розмежування типів апелятивів базується класифікація англійських топонімів відомого вченого Е. Ekwall. Він виділяє: 1) назви, що пішли від назв тварин, рослин, дерев; 2) назви, що пішли від особливих рис місцевості; 3) від роду занять [30, xi-xix]. Топонімічний пласт англійської мови семантично розподіляється Беленькою В.Д. на 2 великі класи у відповідності до об'єкту, що позначається: а) назви, надані за ознакою об'єкту; б) назви, пов'язані з діяльністю людини [3, с. 59].

Англійські вчені К. Cameron та A.D. Mills розподіляють топоніми на 3 основні типи:

1. Назви – похідні від ознаки місцевості (topographical): Greenhill від 'green hill', Blackburn 'dark stream'.
2. Назви – похідні від ознаки поселення (habitative): Higham від 'high homestead', Norton від 'north farmstead', Wandswoth від 'Wændel's enclosure'.

3. Назви – похідні від назви роду чи сімейства, яке ним володіло (tribal/folk-names): Hastings від 'Hæsta's dependents, people', Meering 'dwellers by the pool or at Mære' [29, p. 25-27]

Як бачимо, всі вище зазначені класифікації є тематичними, але різняться тематикою класів, в той же час є спільні риси поділу.

Важливість семантичної класифікації топонімів відзначає вітчизняний ономаст Ю.А. Карпенко, адже саме в такому ключі, на його думку, топоніми найбільш тонко підкреслюють історію народу. В своїй роботі автор подає класифікацію топонімів Буковини, в основі якої лежить знову ж таки джерело їх походження:

1. Топоніми, які походять від загальних географічних назв або їх ознак.
2. Топоніми, похідні від антропонімів, назв етнічних груп та інших назв людей.
3. Топоніми, що походять від назв предметів та явищ культури.
4. Топоніми з неясним джерелом походження [12].

За принципом співвіднесеності з об'єктами, яким надається назва, вітчизняні дослідники топонімії пропонують наступну, доволі розгалужену класифікацію [20, с. 14; 19, с. 50; 15, с. 97 – 98]. Топонім може бути представлений: оронімом (назвою елементу рельєфу), хоронімом (назвою області), урбанонімом (назвою міського об'єкту), дрімонімом (назвою лісу чи гаю), ойконімом (назвою населеного пункту), гідронімом (назвою водного об'єкту), агронімом (назвою земельного угіддя або поля) і дромонімом (назвою шляху сполучення).

Крім того, топоніми поділяються за ступенем номінації [24, с. 74-80]. Виділяються первинні, або ж ті, що походять від загальних назв, та не первинні, апелятивом яких є інші елементи ономастикону.

В той же час, відмічається, що створення універсальної класифікації є завданням на даний час дискусійним, адже кожен дослідник ставить перед собою різні завдання та шляхи дослідження [15, с. 98].

Як бачимо, усі вчені намагаються запропонувати свій принцип класифікації, беручи до уваги лінгвістичні та екстралінгвістичні ознаки. О. В. Суперанська, підсумовуючи усі можливі класифікації, пропонує наступний висновок: а) класифікації назв, у зв'язку з об'єктом, що називається; б) на основі розподілу природно та штучно-створених назв; в) класифікація на основі мікро – макро; г) структурна класифікація назв; д) хронологічна класифікація назв; е) класифікація на основі мотивації та етимологічна класифікація; є) на основі об'єму поняття, що закріплене в назві; ж) класифікація в зв'язку з дихотомією мова – мовлення; з) стилістична та естетична класифікація. Всі ці аспекти властиві будь-якій власній назві і можуть стати її характеристиками [26, с. 158-160].

Важливо звернути увагу, керуючись класифікацією Суперанської О.В., на питання розмежування термінів “топонім” та “ойконім”. Вітчизняна наука широко застосовує термін “ойконіми”, який вживається в славистиці, для позначення лише назв населених пунктів. Надаючи перевагу західній думці, навіть й вітчизняні автори дотримуються терміну “топоніми” саме для позначення назв населених пунктів, тобто ойконімів (наприклад, Беленькая В. Д. [1, с. 22]). В зарубіжній літературі з даного питання ойконіми розглядаються в межах топоніміки і не мають окремого терміну для свого позначення. Проте, на наш погляд, в семантиці назви населених пунктів можна виділити ряд сем, які не притаманні семантичній структурі інших класів топонімів. Це такі семи, як “організоване мешкання”, “спільна життєдіяльність” та “соціальна діяльність”. З нашої точки зору, це є достатнім підґрунтям для того, щоб назви населених пунктів були позначені окремим терміном – ойконім, враховуючи лінгвістичну традицію використовувати грецькі терміни. Крім того, на відміну від інших географічних назв саме назви населених пунктів найбільш тісно пов'язані з історією та мовною культурою народу, адже саме тут позамовна природа даного типу топоніму проявляється більш очевидно.

Загальним недоліком усіх поданих вище класифікацій є, за словами Мурзаєва Е.М., “невозможность уложить в прокрустово ложе той или иной классификации все разнообразие миллионов географических названий... она неповторима и обнаруживает черты сходства, так как основные отправные положения номинации и географических объектов оказываются одними и теми же или очень близкими во всем мире” [16, с. 115]

Дослідження топонімічної лексики може відбуватися як діахронічно, так і синхронічно. Діахронічними дослідженнями займалися Е. Ekwall, А. Н. Smith, К. Cameron, Р. Reaney. В словниках географічних назв ми можемо спостерігати детальну інформацію щодо складових частин топонімічних елементів, показано розвиток морфем з самого початку їх виникнення [34].

Етимологічний підхід до вивчення топонімів характерний для робіт багатьох вчених, особливої значущості він набуває в працях англійських дослідників [1, с. 10]. І це не дивно, адже саме власні назви географічних об'єктів несли в собі цінний матеріал як для історії англійської мови, так і для історії країни в цілому. В них відображені стан мовних одиниць, фонетичні та морфологічні явища, які можуть вже не спостерігатись на сучасному етапі розвитку мови. Етимологічний підхід характеризується 3 важливими аспектами: 1) атрибуцією (співвіднесеність до певної мови); 2) локалізацією (зв'язок з певною територією); 3) періодизацією (або ж датуванням) [4, с. 12]

Синхронічний підхід до вивчення топонімів допомагає встановити взаємини між елементами на сучасному етапі розвитку мови [17, с. 50]. Крім того, він допомагає уточнити поняття “вмотивованості-невмотивованості” назв, визначити основні загальні риси географічних назв та функції, що можуть слугувати основою для створення єдиної топонімічної класифікації. Як діахронічний, так і синхронічний аспекти, як правило, не застосовуються окремо і взаємодоповнюють одне одного для проведення якісного та ґрунтового дослідження [1, с. 11-12; 3, с. 5-6].

В Англії топонімікою займалися такі вчені, як А. Mawer, який в 1923 р. ввів в Лондонському університеті курс топоніміки, написав книгу “Problems of place-name study” та фактично заснував Англійське топонімічне товариство (English Place-Name Society), Е. Ekwall, А. Н. Smith, Р. Н. Reaney, К. Cameron, V. Watts, R. Coates. Це товариство видає праці, що містять інформацію щодо результатів своїх досліджень, наприклад ‘The place-names of Buckinghamshire’ (А. Mawer, Stenton Sir F., 1925), ‘The place-names of Oxfordshire’ (Gelling M., 1953-1954), ‘The place-names of Leicestershire’ (Cox В. Н., 2011). Топоніми розглядаються відповідно до їх адміністративного поділу, вказується їх давні форми, дати, джерела та можливі варіанти етимологічних розшифрувань.

Р. Reaney в своїй книзі “The origin of English place-names” доводить свою основну тезу про те, що для аналізу топонімів необхідне глибоке знання мови та її законів, приділяє увагу вивченню давньоанглійських діалектів, розглядає питання щодо складу англійських топонімів [33, р.17].

Топоніми завжди формуються на базі лексичних елементів, що існують в мові, тому що для їх створення використовуються слова, які поєднуються відповідно до існуючих словотворчих моделей конкретної мови [21, с. 36]. Як тільки слово чи словосполучення перетворилось в назву населеного пункту, вона відразу стає власною назвою і ніби ізолюється від мовного матеріалу. Незважаючи на те, що топонімічна система є територіально-залежною, під час створення власної назви відбувається включення в цей процес топонімічних схем й інших мов, якими розмовляло населення даної місцевості в певні періоди свого історичного розвитку. На цей процес також мають вплив локальні географічні умови та особливості світосприйняття населення, і сам процес утворення топоніму є тривалим.

Не можна не погодитись з Серебренниковим Б.А., Жучкевичем В.А. та Беленькою В. Д. в тому, що топонім характеризується стійкістю (стабільністю) та формальністю, і ці риси роблять можливим проведення топонімічного дослідження [21, с. 37; 9, с. 51-55; 1, с. 16-17].

Вітчизняні вчені вважають, що причина виникнення назви – завжди історична, а мотивацією надання назви об'єкту є події та факти, що супроводжують появу даної назви [2, с. 9; 26, с. 20]. Беленькая В.Д. пише: “На каждой новой ступени развития общество отбирало тот признак, который в данный момент оказывался в силу исторических причин наиболее важным и существенным” [2, с. 9].

Окрім поділу на синхронічне та діахронічне дослідження топонімів, виділяються 3 напрямки дослідження ономастичної, а отже і топонімічної лексики: когнітивний, типологічний та лексикографічний [14, с. 144-146]

На даному етапі розвитку лінгвістичної науки найактуальнішим напрямом вивчення власних назв (в тому числі топонімів) є когнітивний підхід, тому що він, на відміну від інших підходів, розкриває сам процес найменування.

Когнітивна лінгвістика, як лінгвістичний напрямок, розглядає мову як систему знаків та когнітивний інструмент, що сприяє кодуванню та трансформуванню інформації [31, р. 3]. Когнітивний підхід до трактування онімів можемо спостерігати у роботах Дмитрієвої Л.М. (2002), Карпенко О.Ю.(2006), Федотової Н.М. (2008), Фролова Н.К. (2000), Голева Н.Д. В даному аспекті топоніми є одним з найбільш ранніх форм відображення оточуючої дійсності в свідомості людини, а його перебування там у вигляді організованого фрагменту потребує вивчення когнітивних структур їх організації [7; 8, с. 41; 10, с. 10].

Типологічний підхід до вивчення онімів полягає у переході від суто описового дослідження власних назв однієї мови до їх зіставного аналізу в різних мовах. Тут варто зазначити роботи таких вчених, як Ріпецька О.Ф. (1988), Склярєнко О.М. (2008), Кунакужиної Л.М. (2003), Хісаметдинової Р.Ф. (2000), Сізова О.А. (2004), в яких були проведені комплексні порівняльні аналізи географічних назв (топонімів, урбанонімів, ойконімів) у англійській, німецькій, французькій, українській, російській, башкирській мовах, виявлено їх спільні та відмінні риси.

Лексикографічним вивченням географічних назв присвятили свою роботу особливо зарубіжні вчені, а саме англійські топономасти Е. Ekwall, V. Watts, A. D. Mills, A.H. Smith, M. Gelling, J.M. Dodgson, P. Watkins, H.W. Owen, K. Muhr, O. Arngart, K. Cameron, P.R. Kitson, A. Mawer, A.L.F. Rivet. Тут знову слід згадати фундаментальну роботу та постійну активність English Place-Name Society, під егідою якого з 1923 р. працюють більшість вищезазначених вчених. Основним завданням дослідників є збір різних варіантів топонімів зі стародавніх документів, їх упорядкування, визначення походження та опублікування результатів дослідження в працях.

Аналіз теоретичних першоджерел з проблем ономастики вказує на те, що ономастичні дослідження відносяться до числа актуальних, і це підтверджується існуванням міжнародних організацій, які координують роботу дослідників та характеризуються проведенням великої кількості конференцій. Топоніми розглядаються в сучасній лінгвістиці за трьома напрямками: когнітивним, типологічним та лексикографічним. Очевидним є той факт, що ментальний аспект існування топонімів та їх видів є найактуальнішим в дослідженнях сьогодення. Окрім того дослідження даного пласту лексики може відбуватися синхронічно та діахронічно, а також, використовуючи дані обох.

В контексті усього вищезазначеного слід відмітити, що топоніми, як важливий елемент ономастичного простору, можна класифікувати за декількома принципами, сума яких зводиться до 9 (класифікації назв, у зв'язку з об'єктом, що називається; на основі розподілу природно та штучно-створених назв; на основі мікро – макро; структурна, хронологічна, етимологічна класифікації назв; класифікація на основі мотивації; на основі об'єму поняття, що закріплене в назві; класифікація в зв'язку з дихотомією мова – мовлення; стилістична та естетична класифікації) і залежить від мети, яку переслідує дослідник.

Література:

1. Беленькая В. Д. Очерки англоязычной топонимики. – М. : Высшая школа, 1977. – 226 с.
2. Беленькая В. Д. Топонимическая литература Англии // Иностранная литература по топонимике. Библиографический обзор. – М., 1965. – С. 5-13.
3. Беленькая В. Д. Топонимы в составе лексической системы языка. – М. : Наука, 1969. – 168 с.
4. Белецкий А. А. Лексикология и теория языкознания (Ономастика). Изд-во Киевского университета, 1972. – 208 с.
5. Бондалетов В. Д. Русская ономастика: Учеб. пособие. – М. : Просвещение, 1983. – 224 с.
6. Глинских Г. В. Топонимическая система и структурно-семантические признаки исходных апеллятивов // Вопросы ономастики, вып. 18, 1987, – С. 29–44.
7. Голев Н. Д. Единство онтологического и ментального бытия топонимической системы (к проблеме когнитивной топонимики) [Электронный ресурс] / Голев Н. Д., Дмитриева Л. М. – Режим доступа : <http://lingvo.asu.ru/golev/articles/z06.html>
8. Дмитриева Л. М. Онтологическое и ментальное бытие топонимической системы: На материале русской топонимии Алтая. – Барнаул : Изд-во Алтайского гос. ун-та, 2002. – 253 с.
9. Жучкевич В. А. Общая топонимика. – Минск : Высшая школа, 1980. – 288 с.
10. Карпенко О. Ю. Проблематика когнитивной ономастики : монографія / О. Ю. Карпенко. – Одеса : Астропринт, 2006. – 325 с.
11. Карпенко Ю. О. Теоретичні засади розмежування власних і загальних назв // Мовознавство. – 1975. – № 4. – С. 46-50.
12. Карпенко Ю. А. Топонимия Буковины : автореф. дисс. на соискание науч. степени докт. филол. наук / Ю. А. Карпенко – Киев, 1967. – 41 с.
13. Краткий словарь когнитивных терминов / Под общей редакцией. Е. С. Кубряковой. – М. : Филол. ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
14. Лучик В. В. Про нові напрями української ономастики // Філологічні дослідження : зб. наук. пр. з нагоди 80-річчя члена-кореспондента НАН України, д-ра філолог. наук, проф. Ю. О. Карпенка / МОН України, Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – [Одеса] : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2009. – С. 144-146.
15. Музя Е. М. Принципы классифицирования топонимов // Вісник Запорізького державного університету. Збірник наукових статей. Філологічні науки. – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – № 1. – С. 95-98.
16. Мурзаев Э. М. География в названиях. – М. : Наука, 1982. – 177 с.
17. Мурзаев Э. М. Очерки топонимики / Э. М. Мурзаев. – М. : Мысль, 1974. – 382 с.
18. Ономастика : Республіканський міжвідомчий збірник. – К., 1966. – 164 с.

19. Подольская Н. В. О развитии отечественной топонимической терминологии // Развитие методов топонимических исследований. М., 1970. С. 46-55
20. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Отв. ред. А. В. Суперанская. 2-е изд. М.: Наука, 1988. – 192 с.
21. Серебренников Б. А. О методах изучения топонимических названий / Б. А. Серебренников // Вопросы языкознания. – 1959. – № 6. – С. 36-51.
22. Сизова О. А. Лингвокультурологический анализ урбанонимов (на материале английского, русского и французского языков) : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.20 / Сизова Елена Анатольевна. – Пятигорск, 2004. – 199 с.
23. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. – М. : Наука, 1973. – 366 с.
24. Суперанская А. В. Связь топонимов с называемыми объектами // История топонимики в СССР / Тез. докладов – М. : АН СССР, 1967. – С. 74-80.
25. Суперанская А. В. Структура имени собственного. Фонология и морфология. – М. : Наука, 1969. – 206 с.
26. Суперанская, А. В. Теория и методика ономастических исследований / А. В. Суперанская, В. Э. Сталтмане, Н. В. Подольская и др. – М., 2007. – 163 с.
27. Черняховская Е. М. История разработки топонимических классификаций // Развитие методов топонимических исследований. – М., 1970. – С. 55-65.
28. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.: ил.
29. Cameron K. English place names. – London, 1977. – 258 p.
30. Ekwall E. Concise Oxford Dictionary of English Place-Names / Fourth Edition, Clarendon Press, Oxford, 1960. – 522 p.
31. Geeraerts D. & Cuyckens H. (eds.), The Oxford handbook of Cognitive Linguistics. Oxford : Oxford University Press, 2007. Pp. xxx+1334
32. Hajdu M. “The History of Onomastics” <http://mnytud.arts.unideb.hu/nevtan/tagozat/06hajdu.pdf>
33. Reaney P. H. The origin of Place-Names. London : Routledge and Kegan Paul, 1960. x, 277 p : ill. ; 23 cm.
34. Watts V. The Cambridge Dictionary of English Place-Names : Cambridge University Press, 2010. – P. 716

Максимчук О. Л.,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

АНГЛОМОВНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ У ТЕКСТАХ НІМЕЦЬКОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ

Стаття присвячена дослідженню новітніх запозичень з англійської мови у сучасній німецькій пресі. Запозичення – невід’ємна складова процесу функціонування мови та історичних змін у ній і є важливим джерелом поповнення словникового складу будь-якої культурної мови.

Ключові слова: номінація, запозичення, інішомовні слова, англомовні запозичення, англіцизми, лексичні елементи, лексична система, калькування, пуризм.

Статья посвящена исследованию новейших заимствований с английского языка в современной немецкой публицике. Заимствование – неотъемлемая составляющая процесса функционирования и исторического изменения языка, один из основных источников пополнения словарного запаса любого культурного языка.

Ключевые слова: номинация, заимствования, иноязычные слова, англоязычные заимствования, англицизмы, лексические элементы, лексическая система, калькирование, пуризм.

The article deals with the latest English borrowings in German publicism. Borrowings are viewed both as an integral part of language functioning, its historical changes and one of the main sources of enriching the vocabulary.

Key words: naming, borrowings, foreign words, English borrowings, lexical units, lexical system, constructions after foreign patterns.

Мови людства в процесі історичного розвитку контактували й продовжують контактувати одна з одною. Мовні контакти – це взаємодія двох чи більше мов, що впливають на їх структуру та словник. Поява великої кількості іншомовних слів англійського походження та їх швидка адаптація в іншій мові зумовлені стрімкими змінами в суспільному та науковому житті.

Сьогодні, в час нової інформаційної парадигми, комп’ютеризації спілкування, інтеграції науки та техніки, а також активізації міжкультурних зв’язків зростає потреба в позначенні нових об’єктів (номінацій), які мають власний набір семантичних ознак та конотативних характеристик. Щороку сучасна культурна мова потребує тисячі нових слів. Лексика суспільно-політичного змісту є пластом лексики з досить високим показником запозичених елементів. У німецькомовних газетних текстах частка іншомовної лексики становить 8-9% від загальної кількості слів, а серед неслужбових частин – 16-17% [7, с. 14].

Сучасні дослідження проблеми запозичень показують, що вона є недостатньо вивченою. Аналіз літератури, присвяченої іншомовній лексиці, свідчить про неузгодженість окремих лінгвістичних понять і термінів. Проблема мовних запозичень в останні два з половиною століття посідає важливе місце в лінгвістиці, вона розглядається в різних аспектах: у широкому плані – як частина загальної проблеми мовних контактів і взаємодії різних мовних систем, у вузькому аспекті – як особливості розвитку окремих мов та різних її рівнів.

Актуальність цієї розвідки пов’язана з інтенсивним проникненням англіцизмів у німецьку мову, що призвело до загострення мовної ситуації, а також до полеміки серед лінгвістів. Сьогодні висловлюються серйозні занепокоєння щодо великого напливу запозичень, які можуть призвести до знецінення німецького слова. Проте мова – це механізм, який саморозвивається, який уміє “самоочищатись”, позбавляється зайвого, непотрібного, що й відбувається з іншомовними словами.

Метою статті є виявлення англомовних запозичених слів у сучасній німецькій публіцистиці, їх адаптація і місце у словниковому складі німецької публіцистики

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- визначити запозичення як мовне явище;
- з’ясувати причини запозичених елементів у німецькій публіцистиці;
- виявити використання іншомовної лексики в текстах преси;
- підтвердити на конкретних прикладах доцільність уживання запозичень ЗМІ.

Об’єктом дослідження є політичні статті відомих німецьких публіцистичних видань.

Предмет дослідження – англомовні запозичення, які функціонують в сучасній німецькій мові та в німецьких ЗМІ.

Матеріалом дослідження слугували політичні статті впливових друкованих ЗМІ Німеччини.

На сьогодні англіцизми складають у німецькій мові основне ядро всієї запозиченої лексики. Вони знаходяться по суті на положенні інтернаціональної лексики, оскільки вживаються в багатьох мовах [3, с. 22].

Німецька мова є досить цікавою в аспекті процесу лексичних запозичень. Вона надає величезний матеріал для дослідження взаємодії одвічної та запозиченої лексики. Проблеми класифікації словникового складу німецької мови з точки зору її походження, як і проблеми класифікації запозичених слів, приділяють увагу багато зарубіжних дослідників. В германістиці триває дискусія щодо питання іншомовних та запозичених слів, в якій активну участь приймають G. Schank, P. Braun, W. Betz, H. Moser, A. Meillet, K. Lokotsch, E. Naugen, H. Gneuss, H. Fromm, K. Schumann, P.v. Polenz та інші. Хоча виокремлюються критерії розмежування між *Fremdwort* та *Lehnwort*, всі лінгвісти сходяться на думці, що різниця між ними не завжди прозора та чітка: *Fremdwort* (іншомовне слово) – “aus einer anderen Sprache übernommenes Wort, das nicht den Gesetzen der einheimischen Sprache, sondern denen des eigenen Sprachbaus folgt“ (Helmslev L., 1968), “das über ein oder mehrere für die Fremdsprache typische Merkmale verfügt“ (Müller W., 1979). *Lehnwort* (запозичене слово) – “aus einer anderen Sprache übernommenes, eingebürgertes und dem eigenen System angepasstes Wort“ (Lewandowski T., 1976), “ein (ehemaliges) Fremdwort, das sich in Lautgestalt, Betonung und Flexion völlig angepasst hat“ (Schmidt W., 1982).

Проте таку класифікацію досить часто справедливо критикують, бо вона є досить загальною, немає єдиної основи для розрізнення названих груп слів. При такій класифікації не враховуються деякі важливі функціональні фактори в адаптації запозичень; а саме частотність вживання, узуальність та процеси семантичного освоєння іншомовного слова, включення його в лексико-семантичну систему мови, яка його приймає, встановлення міцних системних зв'язків, що є основним та визначальним фактором в існуванні запозичення [3, с. 128].

У німецькій мові велика кількість іншомовних слів зазначені у словниках не як запозичені, а як утворені шляхом деривації та словоскладання [9, с. 224]. Німецький дослідник А. Kirkness з метою повної класифікації запозиченої лексики за її походженням вводить чотири категорії запозичених слів:

– Wortentlehnungen;

– Lehnprägungen, einerseits, die aus zwischensprachlicher Transferenz (von Ausdruck und Inhalt (1) bzw. vom Inhalt allein (2) aus einer Fremdsprache in das Deutsche resultieren;

– Lehnersatzwörter, andererseits, die sich aus einzelsprachlichen Entwicklungen deutschen Lehnguts (vor allem Wortentlehnungen) nach der Übernahme ins Deutsche ergeben [9, с. 299].

– Lehnwortbildungen;

П. фон Поленц розрізняє Wortentlehnung (слово, запозичене з іншої мови) та Lehnwortbildung (слово, утворене в німецькій мові із запозиченого мовного матеріалу та проводить межі між “Gastwörter – Fremdwörter” – іншомовними лексемами, які в німецькій мові мають характер цитат, та різними категоріями запозичених слів (Lehnwörter), а саме – з усіма словами іншомовного походження, які вживаються більш-менш великою групою комунікантів [10, с. 75].

Також виокремлюються неінтегровані та частково або повністю інтегровані запозичення, що поділяються на “Zitatwörter“, “Fremdwörter“, “Lehnwörter” [11, с. 42].

Класифікацією запозичень у словниковому складі німецької мови займалися свого часу й радянські лінгвісти.

Так запозичення класифікуються на:

– сталі запозичення, які підпорядковуються системі мови та мають нормативну, понятійно-диференційовану функцію;

– запозичення, підпорядковані системі мови, але ще стилістично обмежені, їх функція коливається між нормативною та функцією “ярлика-характеристики”;

– тимчасові запозичення, нетривкі, ще недостатньо асимільовані мовою (вони супроводжуються тлумаченням) [1, с. 159].

Розмежовуються два поняття: *запозичення* – як включення іншомовного матеріалу в мовлення та *освоєння* – як процес упровадження запозиченого слова в систему мови. Іншомовне слово не запозичується як готова словникова одиниця. Будь-яке слово іншомовного походження запозичується з самого початку в мовлення, а не в мову [4, с. 67]. Таке запозичення вживається, але не фіксується в словниках.

У сучасній теорії запозичення найбільшого значення набуває традиційна класифікація, основана на характері запозиченого матеріалу: пряме запозичення та калькування. Під час прямого запозичення з чужої мови береться матеріальна форма (звукова та графічна) та значення слова-прототипа, а під час калькування – лише значення або ж семантична структура лексичної одиниці.

У німецькій германістиці також приділяється увага вивченню процесу запозичення; розглядаються як позамовні (екстралінгвістичні), так і мовні (інтралінгвістичні) причини запозичення іншомовних слів.

Виокремлюються такі позамовні причини:

– культурний вплив одного народу на інший;

– наявність усних або писемних контактів країн з різними мовами;

– збільшення інтересу до вивчення тієї або іншої мови;

– авторитетність мови-джерела (що призводить до запозичення багатьма мовами та появи інтернаціоналізмів);

– історично обумовлене захоплення певних соціальних верств культурою чужої мови;

– умови мовної культури соціальних прошарків, що запозичують нове слово [2, с. 98-101];

До мовних причин належать:

– відсутність у рідній мові еквівалентного слова для позначення нового поняття, явища або предмета;

– тенденція до економії мовних засобів;

– прагнення до підвищення та збереження комунікативної чіткості лексичних одиниць задля усунення полісемії або ж омонімії в мові-реципієнті;

– тенденція до експресивності, що зумовлює появу іншомовних стилістичних синонімів;

– потреба в деталізації відповідного значення, розмежуванні деяких його смислових відтінків шляхом приєднання їх до різних слів;

– відсутність у рідній мові можливості утворити похідні, тоді як від запозичених вони можливі.

Особливо активно відбувається процес запозичення в найбільш розвиненій сфері. Сьогодні величезним темпом розвитку характеризується сфера нових комунікаційних та інформаційних технологій, що призводить до появи потужного пласту термінологічної лексики, де переважають англоамериканізми. Згідно даних окремих дослідників, понад 90% нових слів, що з'являються в сучасних лексиконах, складає саме спеціальна лексика [5, с. 49]. Такий великий відсоток термінів в утворенні нових слів пов'язаний з потребами номінації новітніх процесів та явищ, викликаних технічним прогресом, інтеграційними процесами в економіці, науці та техніці.

Нове явище, яке впливає на сучасну номінацію, – збільшення ролі запозиченої англомовної термінології. У багатьох лінгвістичних дослідженнях ми спостерігаємо розвиток терміносистем на базі запозиченої лексики. Характерною особливістю термінології, як відомо, є її інтернаціональний та інтердисциплінарний характер.

Лексична система німецької мови характеризується великою кількістю запозичень, що ввійшли до неї в різ-

ні історичні періоди. XX ст. характеризується величезним напливом англомовних запозичень у всі мови світу. Аналізуючи англійські запозичення, слід відзначити регіональні варіанти – британський, американський, канадський, австралійсько-новозеландський, південноафриканський. Оскільки особливого значення з другої половини XX століття набуває американський різновид англійської мови, то в сучасній німецькій мові переважають саме англоамериканізми (англіцизми).

Англійські запозичення в німецькій мові з'явилися ще в XV столітті. Переважна більшість лінгвістів схиляються до думки, що їх появу обумовили саме значні суспільно-політичні події. Інтенсивний приплив англоамериканізмів спостерігався після Другої світової війни. Цій тенденції сприяв поділ території Німеччини на окупаційні зони, дві з них займали США та Великобританія, а це призвело до тісних політичних, економічних та культурних зв'язків між народами.

Серед нових явищ, які мають вагомий вплив на сучасний процес номінації варто відзначити усну форму запозичення шляхом міжкультурних зв'язків (економічні контакти), телебачення та інших ЗМІ, що прискорює процеси адаптації англоамериканізмів в усному та письмовому мовленні літературної та розмовної німецької мови.

Становлення сучасної цивілізації тісно пов'язане з появою технологічної можливості масового створення повідомлень (винахід книгодрукування – преси). Наука дала світу переконливий метод створення повідомлень для преси. Так виникли засоби масової інформації – з притаманною лише їм мовою, лексичним складом, зі своїм стилем.

Газетно-публіцистичний стиль характеризується тематичним розмаїттям, це визначає незвичайну широту та різноманітність його лексики. З цієї точки зору публіцистика – різновид літератури. Даний стиль виконує функції впливу та повідомлення. Журналіст повідомляє факти та оцінює, як вони впливають на читача. Взаємодія цих двох функцій і визначає використання слова в публіцистиці. У порівнянні з іншими функціональними стилями (звичайно, окрім художнього та розмовно-побутового), частка засобів та способів досягнення експресивності в публіцистичному мовленні в цілому є досить високою. Не випадково характеристику публіцистичного стилю зазвичай обмежують описом специфічно експресивних засобів. Один із таких засобів – використання запозичених англомовних слів.

Сучасні засоби масової інформації відображають також основні соціально-економічні процеси в суспільстві та процеси перетворень в мові. Будь-які явище чи подія в тому чи іншому вигляді знаходить відображення на шпальтах газет та журналів, на екранах телевізорів, в Інтернеті. Не секрет, що вплив ЗМІ на розвиток мови досить значний. Ті чи інші словотворення і привнесені в мову засоби масової інформації міцно входять до нашого мовлення, укорінюються в ньому.

У мові преси з'являються запозичення завдяки появі комп'ютерної техніки. Комп'ютерне спілкування дуже розповсюджене. Інтернет, комп'ютерні програми, ігри, технології користуються перш за все засобами англійської мови [8, с. 75]. Як правило, всі слова з цієї сфери можна зустріти в газетних текстах незмінними, тобто вони входять в систему німецької мови зі збереженням графіки, наголосу і семантики, наприклад, *Google, Ebay, Yahoo*. Дані англоамериканізми вийшли за рамки професійного спілкування, проникли до літературної мови та до повсякденного спілкування.

Основною причиною появи нових слів є зростаючі потреби суспільства, які виникають з кожною новою епохою, з кожною культурно-історичною подією в житті народу.

Цей процес знаходить своє відображення в суспільно-політичній сфері, лексика якої є частиною такого словникового складу, що залежить від дії зовнішніх по відношенню до мовної системи чинників. Тому соціальні фактори значно впливають на її формування, функціонування та основні характеристики. Лексика суспільно-політичного змісту своєрідна – з одного боку, її тематичний діапазон дуже широкий і межі його дифузні; це терміни з політики, економіки, торгівлі, юриспруденції, військової справи – прями найменування та перифрази, повні назви та аббревіатури, запозичені слова тощо, з іншого боку – за більш чи менш повсякденними найменуваннями, метафорами та навіть власними назвами може стояти певний комплекс політичних уявлень та понять. Вони складають те додаткове значення, якого слово – іноді лише на деякий час – набуває в політичному контексті [6, с. 99].

Запозичені англомовні одиниці утворюють тематичні групи, пов'язані з різними сферами суспільного життя:

– Спорт та здоровий спосіб життя: види спорту, спортивне спорядження та одяг (*Jit, Fitnessgerdt, Fitnessstudio, joggen, Jogginghose*);

– Мода (*Lifestyle, Chef designer, Trenchcoat, Label, Trend, trendy, Stylist, Dressman, Outfit, Casting*);

– Музика та молодіжні рухи (*Musik Company, Punk, punking– Rock, Popstar, Rap, Soundsystem, Songzeile, Charts, Musical, Star*);

– Наука, техніка та комп'ютерні технології (*Equipment, Know How, Bit, Computer, CD Room, Hacker, Software, Timer, Desktop, digital, Systemtray*);

– Економіка, торгівля та фінанси (*Topmanager, managen, Establishment, closed shop*);

– Кіно та телебачення, література та мистецтво (*Stand–up Comedy, Story, Soap Opera, Streaming Video, Talk Show, Talkmaster, Love Story*);

– Транспорт (*Airline, Airport, Jet, Airbus, Crach, Jeep, Truck*);

– Медицина, косметичні засоби (*Facelifting, Piercing, Aids, Make up, relaxen*);

– Продукти харчування та напої (*Fast food, Seefood, Brandy, Cola*);

– Екологія (*Greenpeace, Smog, Recycling*);

– Політика та право (*Check point, Law and order, political correct, political correctness, Bill of Rights*);

– Молодіжний жаргон (*okay, sich outen, crazy, cool, Trouble*). Таким чином, англомовні лексеми проникли в різні сфери життєдіяльності німецького суспільства.

Досліджуючи запозичення в німецькій публіцистиці, знаходимо, що англоамериканізми мають величезний вплив на молодіжну культуру (*Jugendkultur*), що знаходить своє відображення в мові молоді (*Jugendsprache*). На-

приклад: “*Der Täter trug eine Polizeiform, sagen die überlebenden Teenager.*” Такі англоамериканізми дуже поширені в німецькій мові, більшість з них є модними словами: *Babysprache, Hype, Clever, cool, Power, Girl, Boy, surfen, Boss.*

Багато англоамериканізмів увійшли в німецьку мову через відсутність відповідної номінації в понятійній структурі мови-рецептора та при його “програші” в конкуренції з запозиченням: *Extremisten, Terrorismus, Terrorzelle.*

Одним із інструментів, яким користується журналіст з метою зацікавити читача, надати гостроти певній статті, є уживання експресивно-емоційної лексики, одиниць розмовної мови та англійців: “*Denn auch dieser war bemüht, seiner Partei ein modernes Profil zu verleihen: etwa durch neue sozialpolitische Initiativen, durch die Institutionalisierung der Umweltpolitik, durch politische Antworten auf die Feminismus – aber auch durch Showgirls auf einem CDU-Parteitag.*”

In den Kreisen wurde aber betont dass es einen entsprechenden “Deal“ mit den Unternehmen nicht geben werde. На нашу думку, англоамериканізм *Deal* в даному контексті є одним із мовних маркерів стратегії вираження думки, яка суб’єктивно забарвлена. Вона спрямована на читачку аудиторію в правильності висловленої думки та відіграє надзвичайну роль у формуванні суспільної думки та впливу на нього.

Однією з найважливіших соціальних причин, яка впливає на процес запозичення слів, варто назвати збільшення кількості людей, що знають та володіють англійською мовою в Німеччині. Часто в мовленнєвій ситуації англійське слово є більш престижним, експресія його новизни приваблює, воно може підкреслювати високий рівень інформативності мовця: “*SPD-Vizefraktionschef Joachim Pos sagte, Kanzlerin Angela Merkel (CDU) dürfte nicht länger “vor der Atomlobby kuschen“.*”

Численні спостереження лінгвістів підкреслюють той факт, що мовна поведінка та смаки суспільства носіїв сучасної німецької мови знаходяться під сильним впливом суспільного престижу та авторитету деяких сфер соціального життя, наприклад, у сфері адміністративного керування, техніки, телебачення та преси [6, с. 24]. Саме ці сфери комунікації складають значну кількість мовних англо-американських запозичень, які виконують дві основні функції: номінативно-дескриптивну та експресивно-емоційну.

На сьогоднішнє вживання іншомовних слів є повсякденним явищем у німецького населення, але не всім це подобається. Дискусії щодо ролі іншомовної лексики в Німеччині набирають обертів. Сучасні дослідники відзначають, що виступи проти “англізації/американізації” мають пуристичний характер. Представники таких течій вважають, що англоамериканізми збіднюють німецьку мову та заважають адекватному розумінню тексту.

Крайній пуризм, тобто боротьба проти будь-якого іншомовного слова лише тому, що воно іноземне, розцінюється в мовній політиці як реакційна та шкідлива течія. До того ж такий пуризм безперспективний: зрештою, зусилля крайніх пуристів виявляються даремними. Контакти між народами неминуче призводять до взаємодії між їх мовами, а в наш час ці контакти у всьому світі стають все ширшими та інтенсивнішими. У всіх мовах неухильно зростає фонд інтернаціоналізмів, інтернаціональних термінів науки та культури. В цьому інтернаціональному фонді відображається єдність людської цивілізації, яка створена працею багатьох народів і яка втілюється в колективний історичний досвід людства. У сучасному світі жодна країна не обходиться без запозиченої лексики.

Отже, сучасне мовознавство є надзвичайним продуктом пізнавальної діяльності, яка здійснювалась зусиллями представників багатьох етнічних культур. У зв’язку з прогресивним розвитком мовознавства як науки в німецькій мові почали функціонувати слова та словосполучення іншомовного, а саме англійського походження. Простим та ефективним засобом комунікації вважається запозичення вже існуючої номінації разом із запозиченим поняттям і предметом; так як передові технології сконцентровані на Заході, а англійська мова є міжнародною. Однак доречність вкраплення англомовних запозичень в німецькі тексти газетно-публіцистичного стилю повинна бути щоразу ретельно продуманою, адже зловживання іншомовною лексикою призводить до того, що навіть тексти, які розраховані на широке коло читачів чи слухачів, можуть стати частково незрозумілими, отож – не досягнути поставленої мети.

Література:

1. Брагина А. А. Неологизмы в русском языке / А. А. Брагина. – М. : Просвещение, 1973. – 224 с.
2. Гринев С. В. Введение в терминоведение / С. В. Гринев. – М. : Московский лицей, 1993. – 309 с.
3. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке / Л. П. Крысин. – М. : Наука, 1968. – 208 с.
4. Майоров А. П. Заимствования в лексико-семантической системе немецкого языка (на материале англоамериканизмов в современном немецком языке в ФРГ и ГДР) : дис. канд. филол. наук / А. П. Майоров / 1 МГПИИЯ. – М., 1967. – 264 с.
5. Марчук М. В. Развитие и становление значений слов основного терминологического слоя / М. В. Марчук // Терминоведение 1-3. – М., 1997. – С. 41-51.
6. Розен Е. В. Немецкая лексика: история и современность. – М. : Высшая школа, 1991. – 94 с.
7. Сидоров О. В. Прагматический статус заимствований в современном немецком языке О. В. Сидоров // Взаємодія одиниць різних рівнів германських, романських і слов’янських мов. – К. : КДПШМ, 1991. – С. 10-14.
8. Трошкина В. И. Новые заимствования в лексике современного немецкого языка / В. И. Трошкина // Иностранные языки в школе. – 1989. – № 3 – С. 74-75.
9. Kirkness Alan. Die nationalpolitische Bedeutung der Germanistik im 19. Jahrhundert: Ersetzt statt erforscht – Thesen zu Lehndeutsch, Purismus und Sprachgermanistik II R. Wimmer (Hg.) : Das 19. Jahrhundert. Sprachgeschichtlichen Wurzeln des heutigen Deutsch. Jahrbuch 1990 des Instituts für deutsche Sprache. – Berlin: de Gruyter. – 1991. – S. 294-306.
10. Polenz Peter. Sprachpurismus und Nationalsozialismus, Germanistik – eine deutsche Wissenschaft. – Frankfurt, 1967. – S. 75-151.
11. Schank Gerd. Vorschlag zur Erarbeitung einer operationalen Fremdwortdefinition II Braun, P., Hrsg. Fremdwort-Diskussion. – München, 1979. – S. 32-58.

Маляренко І. О.,
Херсонський державний університет

ЕТНОАРХЕТИП WORLDTREE ЯК АРХЕТИПНИЙ ШАР ЕТНОКОНЦЕПТУ BUSH (на матеріалі австралійських поетичних текстів)

Стаття присвячена особливостям мовної та когнітивної репрезентації етноархетипу WorldTree в австралійській поетичній картині світу. Уточнено поняття "етноархетип"; етноархетип WorldTree представлено як архетипний шар етноконцепту BUSH та визначено його роль у формуванні архетипних і нових етнокультурних словесно-поетичних образів; виокремлено ядро етноархетипу; запропоновано низку когнітивних операцій архетипного аналізу; виділено основні критерії розмежування архетипних словесних образів.

Ключові слова: етноконцепт, етноархетип, етнокультурний словесно-поетичний образ, символ, фітонім, міфологема.

Статья посвящена особенностям языковой и когнитивной репрезентации этноархетипа Мировое Дерево в австралийской поэтической картине мира. Уточнено понятие "этноархетип"; этноархетип WorldTree представлено как архетипный шар этноконцепта BUSH и определена его роль в формировании архетипных и новых этнокультурных словесно-поэтических образов; выявлено ядро этноархетипа; предложено несколько когнитивных операций архетипного анализа; выделены основные критерии выявления архетипных словесных образов.

Ключевые слова: этноконцепт, этноархетип, этнокультурный словесно-поэтический образ, символ, фитоним, мифологема.

The article focuses on the linguistic and cognitive peculiarities of the lexical means used to verbalise the ethnic archetype World Tree in the Australian poetic texts. The term "ethnic archetype" is specified; the ethnic archetype World Tree is studied as the archetypal component of the ethnic concept structure, the archetypal and new ethnic verbal and poetic images are analyzed; the core of the ethnic archetype is extracted; some cognitive operations for archetypal analysis are given; the main criteria to differentiate the archetypal verbal images are suggested.

Key words: ethnic concept, ethnic archetype, ethnic verbal and poetic image, symbol, phytonym, mythologeme.

Актуальність роботи визначається загальною спрямованістю сучасних етнолінгвістичних студій з теорії образності на дослідження архетипних образів в поетичних текстах з урахуванням когнітивних механізмів, що відбивають особливості етнічної свідомості, риси національного характеру, менталітет народу [2; 4; 5; 11; 12]. Механізми взаємодії психологічних, культурологічних та історичних чинників, які беруть участь у вербалізації поетичних образів, потребують уточнення й більш детального пояснення. Проблема актуалізації етноархетипу WorldTree (Світове Дерево), уособленням якого стає етнокультурний символ "bush", що значно вплинув на формування австралійської ментальності, залишається на сьогодні недостатньо висвітленою у дослідженнях лінгвопоетики з урахуванням новітніх досягнень когнітивної науки.

Метою нашої розвідки є виокремлення етнокультурних словесно-поетичних образів, ядром яких є етноархетип WorldTree, та його реконструкція. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: уточнити поняття "етноархетип", окреслити образний простір австралійських поетичних текстів, в якому реалізується етноархетип WorldTree та виокремити його ядро.

Наукова новизна. У роботі вперше досліджено етноархетип WorldTree як архетипний шар етноконцепту BUSH на матеріалі австралійських поетичних текстах та визначено його роль у формуванні архетипних і нових етнокультурних словесно-поетичних образів.

Об'єктом дослідження є етноархетип WorldTree, що приймає участь у творенні етнокультурних словесно-поетичних образів як архетипних, так і нових. **Предметом дослідження** є лінгвокогнітивні механізми актуалізації етнокультурних словесно-поетичних образів, стрижнем яких є етноархетип WorldTree.

Архетипи – основа духовного життя етносу [14, с. 47]. Архетип як такий ще не є образом, це тільки емоційно-генні передзнання, концептуальні імплікації, викликані позасвідомою реакцією первісної людини на таємні сили природи, нездатністю людини пояснити причину свого емоційного стану, зумовленого впливом оточуючого середовища. Архетип – підґрунтя образів, та наповнення базових концептів [2, с. 117].

Під етнокультурним архетипом у контексті роботи розуміємо константи національної духовності, що виражають та закріплюють основоположні властивості етносу як культурної цілісності. У кожній національній культурі домінують свої етнокультурні архетипи, які суттєво визначають особливості світогляду, характеру художньої творчості та історичної долі народу.

Кожен архетип може представлятися у свідомості в абсолютно різних образах, зокрема, це залежить від культури, до якої належить людина і від її власних уявлень про навколишній світ. Словесними проявами архетипів позасвідомого є міфи, легенди, казки, поезія. Образ – стрижнева домінанта поетичного тексту, конструктивний прийом його організації [2; 6; 8; 9]. У роботі під архетипними етноспецифічними словесно-поетичними образами розуміємо емоційно навантажені передзнання та знання фольклору австралійського етносу, зокрема міфологічних та біблійних сюжетів.

Архетипні етнокультурні словесно-поетичні образи, відображаючи явища й події міфопоетичної картини світу, вимагають активізації фонових, культурно-енциклопедичних знань. Низку когнітивних операцій архетипного аналізу представляємо таким чином: розпізнання імпліцитного смислу за етнокультурними архетипними символами. Сигналом етнокультурних архетипних імплікацій або концептуальних імплікацій слугує культурно маркована номінативна одиниця; вилучення, визначення арсеналу імплікативних концептуальних ознак етноар-

хетипу шляхом реконструкції архетипної / концептуальної образ-схеми як передконцептуальної іпостасі образу. Розпізнання, активацію етноспецифічного архетипного значення забезпечують культурно навантажені лексичні одиниці. Активация етноархетипу – це позасвідомо, автоматична ментальна операція, зумовлена емоційним передзнанням. Визначення імплікативної ознаки архетипу здійснюється шляхом словникового пошуку (“археологія смислу” за М. Фуко [10]). Аналіз словникових статей у лексикографічних джерелах здійснюється з метою виявлення внутрішньої форми слова, енциклопедичного знання для моделювання образ-схеми як формату представлення структури знань про нього.

У текстах австралійської поезії імпліцитно й експліцитно виражені міфопоетичні та переосмислені по-новому уявлення австралійських аборигенів про Творців, які відображують етнокультурну релігійну та ціннісну картину австралійців. Критерієм розмежування архетипних словесних образів, де актуалізовані етнокультурні уявлення австралійського етносу, зокрема австралійських аборигенів, про Творців, Початок творення світу є етноархетип Bush – WorldTree, у підґрунті якого лежить бінарна опозиція: життя / смерть. Слід додати, що переосмислені старі істини слугують підґрунтям нових етнокультурних словесно-поетичних образів.

Етноархетип WorldTree представляє складник архетипного шару етноконцепту BUSH, який в свою чергу накопичується в етномовній картині світу австралійського етносу, що зберігає найдавніші шари культури австралійських аборигенів. Етноспецифічні образи організовуються навколо центральної вісі – етноархетипу Bush (WorldTree), підґрунтям якого є універсальний символ “світове дерево”, що має потужний етнокультурний потенціал, і структурує весь просторово-часовий континуум й етнокультурно-мовне буття, як всієї австралійської лінгвокультурної спільноти, так і культурно-мовного буття окремого її представника. Bush (WorldTree) є центральним образом-символом поетичного простору австралійської поезії, найяскравішим утіленням ідей анімізму, тотемізму, постійного кругообігу: життя, смерті й відродження. Етноспецифічний символ “світове дерево” має безліч форм репрезентації та постає в низці обрядів, ритуалів, замовлянь, фольклорних джерелах, а також знаходить яскраве втілення в австралійській художній літературі, зокрема в поетичних тестах, об’єктивуючись у фітонімах, або трансформуючись в образ-символі.

Необхідність звернення до етимологічних джерел зумовлена неординарним характером слова “bush”. Англійське слово “bush” (“чагарник, зарості” [15]) набуло в Австралії нового, символічного звучання. Буш, що покриває величезну частину континенту, став соціально-психологічним феноменом, символом “австралійської ідентичності” [16].

У багатьох культурах світу “дерево” є символом людської особистості вічності, безперервності. Дерево символізує повне виявлення; синтез неба, землі й води; динамічне життя як протиставлення статичності каменю тощо [17]. Священні дерева, обряди й символи, пов’язані з рослинністю, можна зустріти в історії кожної релігії, у народних традиціях по усьому світу, у первісній метафізиці й містицизмі, не стає виключенням і Австралія. Культ кущів був домінуючим у житті австралійських аборигенів [13].

Австралійський тотемний центр дуже часто розташовувався у священній групі дерев і каменів. А знахарі австралійських племен вірад’юрі й каміларої мали чарівне дерево, яке зазвичай саджали догори вниз. Згодом, змазавши коріння людською кров’ю, вони його спалювали [13]. Привертає увагу і церемонія ініціації, що практикується в австралійському племені юїнь. Її суть полягає в тому, що парубка, який прикидається мерцем, ховають, а над ним розмішують кущ [13]. Коли неофіти, кандидати в ініціацію, наближаються до похованого юнака, він починає ряснотрясти кущ, а потім встає й виходить із могили. Кущ, у даному випадку, на думку В. Шмідта, представляє небесне Зоряне Дерево [13]. Ця міфологічна і метафізична ідеограма ототожнення Космосу з перевернутим деревом – не єдина у своєму роді. Платон оголосив людину перевернутою рослиною, корені якої тягнуться до Неба, а гілки – до Землі [3].

Для реконструкції етноархетипу WorldTree (Bush – модифіковане дерево), що є фрагментом міфологічної картини світу австралійських аборигенів й безперечно впливає на формування сучасного світосприйняття етноконцепту BUSH, проаналізуємо декілька австралійських віршованих текстів.

У результаті лінгвокогнітивного аналізу віршованих текстів було вилучено міфологему “Творця”, так, наприклад, її імпліцитно активовано в поетичному тексті “The Wattle Tree” Д. Вілкокс займенником *he*: *...surely he Loves mankind who loves a Tree* (Wilcox, el.ref.). Це він створив існуючий світ і все, що в ньому існує. Таке ототожнення людини і тварин, рослин або предметів в міфічному минулому, є джерелом уявлень австралійських аборигенів про їх тісну близькість в сьогоденні. Творець безпосередньо пов’язаний зі священним Деревом, яке в міфологічній картині світу австралійських аборигенів іноді уподібнювалось йому. Цей етноейдемічний елемент міфу австралійських аборигенів про створення світу й еманіацію людей з дерева вважаємо ядром етноархетипу Світове Дерево.

Капіталізація слова *Tree* підкреслює значущість культу дерева в житті корінних мешканців Австралії, оскільки, як уже зазначалося вище, Дерево або Кущ вважалися міфічним предком в племенах австралійських аборигенів. Взагалі первісне дерево тісно пов’язане з культом Місяця; міфічний предок, що ототожнюється з Місяцем, репрезентує певну рослину. Австралійські племена, які мешкали навколо Мельбурна, щиро вірили, що перша людина народилася саме від мімоси [13].

Сема “рослинність” у вірші “How the Land was Won” Г. Лоусона вербалізована словами *scrubs, trees*. Кущі порівнюються з аборигенами, образ яких актуалізовано номінативною одиницею: “*dark as the blacks that crept with “nulla” and spear held low*” (Lawson, el.ref.). Образ смерті передає метафора ДЕРЕВО – СХОВАНКА СМЕРТІ: “*Death was hidden amongst the trees*” (Lawson, el.ref.).

Словесний образ *дерево – зберігач традиції* актуалізовано в уривку “Old Tracks” В. Ледлі. Дерева охороняють таємниці цього старого місця: *Sometimes a track leads nowhere, stops / Abruptly ‘midst the trees / Which guard the secrets of this place, / Left floating in the breeze* (Ledlie, el.ref.).

В поетичному тексті "Trooper Campbell" Г. Лоусона лексема "sheltering" вербалізує образ *дерево – захисник*. Дерево надає сховище вбивцям, які намагаються влучити у вершника: *The pale assassins laid in wait / Behind a sheltering tree; / A shot was heard, the horseman reeled, / Then quickly turned to flee* (Lawson, el.ref.).

Ядро парадигматики становлять етноспецифічні словесно-поетичні образи, що на системно-мовному рівні кваліфіковані як збірні (bush) і гіпероніми (дерево, кущ, квітка). Дослідження засвідчило більшу актуалізацію у поетичних австралійських текстах нижньої частини Світового Дерева порівняно із верхньою та серединою, оскільки найчастіше зустрічаємо прийменник *under* та номінативні одиниці, які об'єктивують саме нижню частину дерева. Так, наприклад, словесний образ *смерті* активує архетип Тінь, що асоціюється зі сферою джерела TREE – концептосфери ЖИВИЙ ОРГАНІЗМ; дерева, як і більшість предметів, мають властивість відбивати тінь, яку зазвичай можна побачити на землі, тобто під деревом, а все що пов'язано з темрявою, невідомим, темним пов'язується зі смертю.

Номінативна одиниця "woolworths" в поетичному тексті "Aboriginal Birth Place" П. Баттіджіга позначає людей, які, емігрувавши в Австралію, почали розвиток вівчарства. Незважаючи на те, що земля належить аборигенам, емігранти безжалюбно знищували дерева. Номінативна одиниця *birth trees* експлікує образ дерева як вмістилища, місця народження, засобу народження, місця перебування духів померлих: *Woolworths bulldozed our birthtrees / Under which many of us mob were born / True ghost gum snow...* (Buttigieg, el.ref.).

У північно-австралійському племені варрамунга дотепер вважають, що "душі дітей" розміром з піщинку знаходяться на деяких деревах, звідки вони іноді виходять і проникають у черво своїх матерів крізь пупок [13].

Підсумовуючи зазначені вище факти, можна визначити домінуючу ідею розширення поняття про походження людей з дерева: з нього народився не тільки міфічний пращур, але кожне немовля є безпосередньою й конкретною еманациєю істоти цього дерева.

Дерево як джерело життя не тільки напружує свою творчу силу, щоб народити міфічного предка австралійських аборигенів, – воно безупинно продовжує свою діяльність стосовно кожної окремої людини від народження до самої смерті, а згодом знову надає душі можливість відродитися. Вважаємо, що саме таке конкретне й раціоналістичне тлумачення міфу австралійських аборигенів: походження людини із самого джерела життя, виражено в деяких назвах австралійських рослин: *wattle, gum, fern* (акація, евкаліпт, папороть) тощо, які згодом стали флористичними символами країни.

Ідею народження людини з дерева підтверджує наступний уривок поетичного тексту "Australia" А.Д. Хоуп, де австралійці називають себе "aNationoftrees": *A Nation of trees, drab green and desolate grey / In the field uniform of modern wars, / Darkens her hills, those endless, outstretched paws / Of Sphinx demolished or stone lion worn away* (Hope, el.ref.).

Отже, дуалістичний характер дерева в австралійській культурі пояснюється етноспецифічними уявленнями аборигенів оточуючого світу, для них дерево було водночас символом народження й смерті.

Етноархетип Світове Дерево має давню історію та традиції в австралійській культурі і на сучасному етапі концептуальні ознаки цього архетипу втілюються навіть у неологізмах, зокрема "Hav a good weekend", який водночас є назвою поетичного тексту І. Пік й виражає побажання доброго відпочинку. Неологізм *Hav a good weekend* (Pick, el.ref.) представляє собою голофразис (згреч. holos "цілий, увесь", phrasis "висловлювання") [7, с.79; 1, с. 92] – ціле речення, всі компоненти якого об'єднані в одно слово шляхом продуктивного способу словотворення: "(Iwishy-outho) have a good weekend". Голофразис є оказіональним різновидом лексико-синтаксичного способу творення смислів, зокрема етнокультурних. Голофразитичний засіб як реалізатор компресії синтаксичної структури утворює конденсацію етнокультурного смислу, експлікація якого здійснюється поетапно: 1) членування синтаксичної структури на фрагменти; 2) вилучення семантики фрагментів шляхом аналізу їх структурних компонентів.

Лінгвокогнітивний аналіз текстів австралійської поезії засвідчив, що етноспецифічний образ Bush сягає етноархетипу Світове Дерево, праобразу міфологічного модифікованого дерева – Куща, а також апелює до традиції австралійських аборигенів. Архетипні уявлення австралійських аборигенів про Кущ (як Світове Дерево) актуалізуються в етнокультурних словесно-поетичних образах, у яких Світове Дерево осмислюється через фітоніми та атрибути рослин: *wattle* (акацію), *gum* (евкаліпт), *fern* (папороть), *waratah* (телопею), *root* (корінь), *bloom* (цвіт) (що є символами міфопоетичної картини австралійського етносу. Архетипний образ bush є певного роду гніздом, з якого "виростають" поетичні образи-символи, що в австралійському фольклорі та літературі постають втіленням національного характеру, його позитивних чи негативних рис.

Отже, різноманітна флоро символіка, що широко використовується в австралійській поезії, актуалізує, як імпліцитно так і експліцитно, саме етноархетип World Tree. Використовуючи фітоніми у віршованих текстах, австралійські поети реперезентують самотність аборигенних ритуалів, зокрема тих, що пов'язані з кущем (bush). Етноархетип World Tree об'єктивує етнічну своєрідність етномовної картини світу австралійського етносу. Найчастіше репрезентантами світового дерева у австралійців є акація, телопея, евкаліпт. Найчисленішою парадигмою образів, що об'єктивують етноспецифічний символ "світове дерево" в австралійських поетичних текстах є вегетативна. Спектр вегетативних об'єктиваций етноархетипу Світове Дерево є глибоко етнічним. Представляємо його розмаїттям вилучених етноспецифічних словесно-поетичних образів: дерево – зберігач традицій, дерево – схованка смерті, дерево – притулок / захист, дерево – символ смерті й народження. Воснові архетипних етноспецифічних словесно-поетичних образів лежить етноміфологема.

Подальшою перспективою дослідження може бути виявлення лінгвостилістичних засобів вербалізації етноконцепту в австралійських поетичних текстах. Вважаємо, що саме зазначена ознака: наявність декількох основних стебел, імплікує кластерність концепту BUSH, що є перспективою нашого подальшого дослідження.

Література:

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка : (Стилистика декодирования) : учеб. пособие / И. В. Арнольд. – М. : Просвещение, 1990. – 301 с.
2. Белехова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04 / Лариса Іванівна Белехова. – К., 2002. – 476 с.
3. Генон Р. Символы священной науки. Осевая символика и символика перехода [Электронный ресурс] / Р. Генон. – Режим доступа : <http://astrovic.pp.ua/lib/guenon/7.htm#part51>
4. Горчак Т. Ю. Словесний образ-символ в американській поезії ХХ століття: когнітивно-семіотичний аспект: дис. ... канд. філологічних наук : 10.02.04 / Т. Ю. Горчак. – К., 2009. – 214 с.
5. Железняк О. О. Мовна репрезентація архетипу ЗЕМЛЯ у поетичній творчості Марії Матіос / О. О. Железняк – Наукові записки : [зб. наук. праць / ред. В. Ожоган та ін.] – Кіровоград : Кіровоград. держав. пед. ун-т ім. В. Винниченка, 2010. – Вип. 89 (1). – с. 412 – 416. (Серія “Філологічні науки”).
6. Ивченков В. И. Лингвостилистика тропов Юрия Казакова / В. И. Ивченков. – Минск : УП “Ред. науч.-метод. журн. “Печатковая школа”, 2002. – 112 с.
7. Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов / Ж. Марузо; [пер. с фр. В. А. Звегинцева]. – М. : Изд-во иностр. лит., 1960. – 436 с.
8. Потебня А. А. Эстетика и поэтика / А. А. Потебня. – М. : Искусство, 1976. – 614 с.
9. Слухай Н. В. Художественный образ в зеркале мифа этноса : М. Лермонтов, Т. Шевченко / Н. В. Слухай. – К. : Укрспецмонтажпроект, 1995. – 486 с.
10. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / М. Фуко; [пер. с фр. В. П. Визгина, Н. С. Автономовой]. – СПб. : А-сид, 1994. – 406 с.
11. Шевченко М. В. Семантичний та текстотворчий потенціал лінгвокультурум в українському поетичному мовленні: дис. ... канд. філологічних наук : 10.02.01/ М. В. Шевченко. – К., 2002 – 193 с.
12. Шестопалова Т. Кореляція понять “архетипний образ-міфологема-символ-міф” (на прикладі поезії П. Тичини) / Т. Шестопалова // Наукові записки НаУКМА : [наук. зб. / ред. В. П. Моренець та ін.]. – Київ : Stylos, 1999. – Т. 17 – С. 37 – 41. (Серія “Філологія”).
13. Элиаде М. Очерки сравнительного религиоведения: монография [Электронный ресурс] / М. Элиаде; [перев. с англ. Ш. А. Богоиной и др.]. – М. : Ладомир, 1999. – 488 с. – (Библиотека Гумер. Сравнительное богословие) – Режим доступа:<http://www.eliade.ru>
14. Юнг К. Г. Архетип и символ / К. Г. Юнг. – М. : Ренессанс, 1991. – 304 с.
15. ABVYY Lingvo Online [Electronic reference]. – Access mode : <http://lingvo.abbyyonline.com>
16. Australian culture. Convict Creations. Com. [Electronic reference]. – Access mode : <http://www.convictcreations.com/culture/index.htm>
17. wikipedia, the free encyclopedia[Electronic reference]. – Access mode : <http://uk.wikipedia.org>

Джерела ілюстративного матеріалу:

18. Buttigieg P. Aboriginal Birth Place [Electronic reference] / P. Buttigieg. – (Paolo's Poems, poetry in emotion) – Access mode : <http://www.paolospoems.com/aboriginal-poems/aboriginal-birth-place/>
19. Gordon A. L. The Sick Stockrider [Electronic reference] / A. L. Gordon. – (PoemHunter.com) – Access mode : <http://www.poemhunter.com/poem/the-sick-stockrider/>
20. Hope A. D. Australian poem 2008 series #17 : Australia [Electronic reference] / A. D. Hope. – (Floating Life. Home of Neil (ninglun) in Sydney) – Access mode : <http://ninglundecember.wordpress.com/2008/06/19/australian-poem-2008-series-17-a-d-hope-australia/>
21. Lawson H. How the Land was Won [Electronic reference] / H. Lawson. – (Famous Poems. Biz Poems by Henry Lawson) – Access mode : <http://www.famous-poems.biz/Famous-Poets/Famous-Poet-Henry-Lawson-best-poems-and-biography-online.htm>
22. Lawson H. Trooper Campbell [Electronic reference] / H. Lawson. – (Famous Poems. Biz Poems by Henry Lawson) – Access mode : <http://www.famous-poems.biz/Famous-Poets/Famous-Poet-Henry-Lawson-best-poems-and-biography-online.htm>
23. Ledlie V. Old Tracks [Electronic reference] / V. Ledlie. – (Australian Bush Poetry, Verse & Music) – Access mode : <http://www.bushverse.com/index.html>
24. Pick Y. Navagoodweekend [Electronic reference] / Y. Pick. – (Country Poems. Tamworth Rage Page 2006 – 2007) – Access mode : <http://www.tamworthragepage.com/poetry2006.htm>
25. Wilcox D. The Wattle Tree [Electronic reference] / D. Wilcox. – (Poems by Dora Wilcox. poemhunter.com) – Access mode : <http://www.poemhunter.com/poem/the-wattle-tree/>

Миколенко Т. М.,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

АНТОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ ОДИНИЦЬ СЛЕНГУ

У статті розглянуто антонімічні відношення сленг-лексики. Виокремлено антонімічні пари з урахуванням денотативних і конотативних сем. Виявлено існування контекстуальної антонімії.

Ключові слова: лексика, сленг, антонімічні відношення.

В статье рассмотрены антонимические отношения сленг-лексики. Выделены антонимические пары с учетом денотативных и коннотативных сем. Обнаружено существование контекстуальной антонимии.

Ключевые слова: лексика, сленг, антонимические отношения.

The article focuses on antonym pairs with the account of denotative and connotative value. Existence of a contextual antonymy is established.

Key words: lexicon, slang, opposition communications.

Системність сленгу як форми існування мови проявляється в наявності розвинутих парадигматичних зв'язків, зокрема, у взаємозв'язку чи протиставленні окремих елементів цієї мовної системи. Антонімія – явище універсальне, вона властива всім мовам, а її одиниці мають спільну структуру протилежних значень і подібність в структурній та семантичній класифікації [4, с. 35].

Теоретичні проблеми дослідження міського сленгу на українському мовному ґрунті вперше були порушені Ю. Шевельовим, який ще в 1986 році писав, що “міський сленг належить до найактивніших прошарків сучасних мов і має найвищі шанси вижити, якщо брати його en masse, а не говорити про окремі слова” [2, с. 275-276]. Дослідник акцентував на тому, що “... брак цього шару в сучасній мові ставить під сумнів майбутнє цієї мови” [2, с. 275-276].

Проблема сленгу в урбаністичних формах комунікації порівняно недавно стала об'єктом наукових зацікавлень українських учених, проте нині є уже чимало праць, в яких українська жаргонізована мова розглядається у різних проекціях (С. Мартос, Л. Масенко, Л. Ставицька, Н. Шовгун та ін.). Важливість і глибина наукових робіт з аналізованої тематики проявляється як у безпосередніх висновках окресленої проблеми, яку обрав автор, так і у виявленні тих перспектив і лакун, що потребують дослідження. Йдеться, зокрема, про недостатньо висвітлені в україністиці роботи, присвячені синтагматичним зв'язкам на рівні сленгу, зокрема, відношенням антонімії, дослідження яких визначаємо метою нашої статті. Досягнення визначеної цілі передбачає окреслення термінологічного поля роботи, виділення типів антонімічних відношень та їх характеристики в різних лексико-семантичних групах (ЛСГ) сленгу. Аналіз здійснено на матеріалі словника сленгу, укладеного на основі мікроконтекстів розмовного мовлення та художньої літератури.

Сленг розуміємо як практично відкриту підсистему ненормативних, стилістично-знижених лексико-фразеологічних одиниць, які виконують експресивну, оцінну та евфемістичну функції [1, с. 7]. Сленг-лексика являє собою складну польову систему, компоненти якої перебувають між собою в різноманітних синтагматичних поєднаннях, з-посеред яких виділяємо антонімію – тип семантичних відношень лексичних одиниць, які мають протилежне значення [4, с. 35].

Лексичне значення слова – складна структура, що визначається загальними властивостями слова як знака [4, с. 262], перш за все його семантикою і прагматикою, що дає підстави виділяти в лексемі денотативний та конотативний елементи (семи).

У результаті проведених студій виокремлено шість основних лексичних груп сленгу: “Назви людини”; 2) “Назви дій”; 3) “Назви оцінок, характеристика предметів, явищ, ситуацій”; 4) “Назви емоцій, станів”; 5) “Назви частин людського тіла”; 6) “Назви предметів та явищ” [1, с. 9]. Антонімічні відношення зафіксовані у межах перших трьох груп, що пояснюється існуванням логічного протиставлення відображених у слові елементів реальності. Кожна з названих груп складається з окремих лексико-семантичних груп (ЛСГ).

Найбільш виразно протиставлення денотативного рівня проявляється в групі “Назви людини”, що являє собою систему номенів, укладених в окремі ЛСГ на основі різних критеріїв, зокрема, статі, фізичних ознак, родинних та дружніх стосунків тощо. Основою для семантичного протиставлення може виступати вказівка на стать: *мужик, мен, штемп* (чоловік, хлопець) – *кубіта, чувачка, герла* (жінка, дівчина); вік: *недоросль шмакодьявка* (молода людина) – *вішалка, шкапа* (людина похилого віку); фізичні ознаки: *тумба* (високий і товстий) – *вжик* (малий і худий), *хайратий* (з довгим волоссям) – *макогін* (лисий); фізичну силу: *кінь, демон, накачений, звір* (сильний) – *пуцьвірок, рахит, рахитний* (слабкий); зовнішню привабливість: *поломок, чучундра, жаба* (негарна) – *морковка, ляля* (красива); соціальні характеристики: *перець, абрикос, мажор* (багатий) – *жебро, ніцета, бомж вокзальний* (бідний). Дослідники виділяють високий рівень синонімізації як одну з основних рис сленгу. Це зумовлює наявність антонімічних (як і синонімічних) відношень як між окремими лексемами, так і між цілими їх низками.

Якщо при денотативній антонімії фіксуємо протиставлення предметів, явищ чи ознак (високий-низький), то при конотативній – протиставлення оцінок певних явищ чи емоцій, які вони викликають. Але і в одному, і в другому випадку обов'язково є наявність спільного компонента в зіставленні. У лексичній антонімії це спільний сигніфікат (високий чи низький – характеристика за ростою), у конотативній – спільний денотат (високий може бути поганим чи гарним). Існування у словах з однаковим або подібним значенням (лексичних синонімах) семи, що виявляє їх полюсну оцінку мовцем, визначає конотативну антонімію: *сонечко* (дівчина легкої поведінки);

сприймається з позитивом) – *шльондра* (дівчина легкої поведінки; сприймається з негативом). Ми уже згадували, що синонімія на рівні жаргонізованої мови характеризується особливою активністю. Так, наприклад, сленг-низка зі значенням чоловік включає більше 30 компонентів. Незважаючи на те, що зазначені слова об'єднані загальним негативним оцінним компонентом і однаковою денотативною семою, їх не можна вважати абсолютними синонімами, конотативний компонент у них виявлений різною мірою. Умовно можна побудувати лексичний ряд, який би відтворював кількісний рівень парадигматично значимих компонентів від найнижчого до найвищого ступеня вияву: *мужик, чувак, жмурік, дермантин, чморик, мудака, муділа, піжон, чмир, лось, бик, козел, поц, чмо*, у якій крайні компоненти протиставляються як конотативно нейтральний і конотативно негативний.

На рівні сленгу негативна конотація виконує роль одного з головних кваліфікаторів, позитивні емоційно-оцінні характеристики відзначаємо рідко. Часто конотативна і денотативна сема виступають у єдиному нерозривному комплексі, тобто конотацію програмує семантика. Слова з протилежним і лексичним, і конотативним значенням М. Н. Епштейн називає контратипами, а відповідні відношення – контрарними: *мудрак* (розумний) – *туман* (нерозумний) [3, с. 21]. Саме контрарну антонімію можна вважати типовою для сленгу, оскільки вона представлена найбільшою кількістю одиниць у різних лексичних групах.

Жаргонізована форма мови значно більшою мірою, ніж літературна, залежить від контексту. Розмовне мовлення, власне, усна форма спілкування – це мовлення, тісно зв'язане з ситуацією, тобто з побутовим оточенням. Умови спілкування мовців, безпосередній контакт зі слухачем, підтримка мовних кодових знаків іншими кодами – жестом, мімікою, – все це зумовлює вибір певних слів і моделей побудови речення. Ситуативна зумовленість усних форм комунікації породжує неочікувані повороти у використанні лексичних одиниць, змінює семантичне чи конотативне наповнення слова. Залежно від ситуації лексеми можуть виражати різноманітні – аж до протилежних – оцінки, що зумовлює виділення контекстуальної контрарної антонімії. До цієї групи відносимо слова, у яких роль денотативної виконує емотивна сема. Так, сполука *я в шоці* об'єктивує емоцію здивування у позитивному, радісному контексті (*Мені “5”. Я сама в шоці*) і в негативному (*Мені “2”. Я в шоці*). Слово *офігенна* або набирає значення “погана” і виявляє несхвалення мовця, або значення “гарна” з позитивною її оцінкою. ЛСГ “Назви на позначення стану людини” презентує повну – тричленну – шкалу конотативної оцінки, яка відтворює відношення “позитивний – нульовий – негативний”: *окей, чікі-чікі, файно, супер, ульотно, торч, по-вигану – паралельно, фіолетово – по-барабану, до фені, хреново, при носі, я мастив* тощо.

Отже, між елементами жаргонізованої розмовної мови на рівні протиставних відношень виділяємо такі: 1) денотативну антонімію при нульовій або однаковій конотативній семі; 2) конотативну антонімію при предметній синонімії (прагматичні, або оцінні конверсиви); 3) повну антонімію, тобто протиставлення як денотативних, так і конотативних значень; 4) контекстуальну контрарну антонімію.

Перспективи роботи вбачаємо в поглибленні вивчення семантичних відношень у лексичній системі, зокрема, потребують додаткових студій проблеми антонімії на рівні літературного мовлення, проєкцій розвитку сленгу в часі та ін.

Література:

1. Миколенко Т. М. Український міський сленг (на матеріалі усного мовлення тернопільців) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Т. М. Миколенко. – К., 2006. – 24 с.
2. Шерех Юрій. Так нас навчали правильних проізношень / Юрій Шерех // Поза книжками і з книжок. – К. : Час, 1998. – С. 236-280.
3. Эпштейн М. Н. Идеология и язык (построение модели и дискурса) / М. Н. Эпштейн // Вопросы языкознания. – 1991. – № 6. – С. 19-33.
4. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – 2-е изд. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.

Мирошніченко І. М.,

Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, м. Київ

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРАЦЬОВИТОСТІ ТА НЕРОБСТВА В ПОЛЬСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ (на прикладі фразеологізмів із компонентами-назвами продуктів харчування)

У статті проаналізовано польські фразеологізми із компонентами-назвами продуктів харчування на позначення праці та неробства. Розкрито їхню внутрішню форму. З'ясовано, які продукти харчування залучено в польській фразеології на позначення праці та неробства.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, внутрішня форма фразеологізму, опозиція “праця / неробство”.

В статті проаналізовані польські фразеологізми з компонентами-назвами продуктів харчування, що означають працю та бездіяльність. Розкрито їхню внутрішню форму. Установлено, які продукти харчування використовуються в польській фразеології для позначення праці та бездіяльності.

Ключевые слова: фразеологическая единица, внутренняя форма фразеологизма, оппозиция “труд / безделье”.

In the article Polish phraseological units with components-names of food stuffs denoting work and idleness have been analyzed. Their inner form has been determined. It has been discovered, what food stuffs are used in Polish phraseology for description work and idleness.

Keywords: phraseological unit, inner form of phraseological unit, opposition “work / idleness”.

Все наше життя – це боротьба між працею та неробством, бажанням та небажанням працювати. Семантична природа поняття “неробство” передбачає протиставлення. Про це свідчить словникова дефініція лексеми, яка будується на протиставленні: *nieróbstwo* “niechęć do pracy” [19, *nieróbstwo*]. У польській мові на позначення небажання людини працювати функціонує ціла низка лексем: *nieróbstwo* книжн., *bumelanstwo* книжн., *gnusność* книжн., *próżniactwo* книжн., *próżnowanie* книжн., *markieranctwo* заст., *lenistwo*, *bumelka* розм., *leserka* розм., *leserstwo* розм., *lazikostwo* розм., *nygusosstwo* розм. Натомість на окреслення праці в польській мові фіксуємо лише дві лексеми: *praca*, *robota*. Мета цієї розвідки – дослідити, чи зберігається таке співвідношення у польській фразеології (на прикладі фразеологізмів із компонентами-назвами продуктів харчування).

Фразеологізми з назвами продуктів харчування на позначення праці та неробства – це переважно застарілі фразеологізми (*darmo chleb (kaszę) jeść*, *nie darmo chleb (kaszę) jeść*, *chodź (iść, pójść) po [proszonym (pytany)] chlebie*, *być na potłuczonym chlebie*, *tracić chleb*, *dziadowski chleb*, *proszony chleb*, *żebryczy chleb*, *zjadacz chleba*, *piwo z siewczki warzyć*, *tlusty poleć smarować*, *rura do barszczu*, *mieć mleko pod brodą (wąsem)*, *sól do Bochni wozić*, *mieć ręce (rączki) z masła*), які активно не вживаються в сучасній польській мові, що засвідчує Національний корпус польської мови.

Назви продуктів харчування у складі фразеологічних одиниць на позначення праці та неробства мають різну фразеотворчу активність. Найвищу фразеотворчу активність проявляє назва харчового продукту, що має для польської спільноти особливе значення – хліб (23 ФО). Адже хліб – це не лише найпопулярніший продукт слов'янського харчування, це ще й найбільш сакральний вид їжі, що символізує достаток, багатство та матеріальний добробут.

Лексема *хліб* у польській мові має декілька значень: 1) “pieczywo z mąki i wody na drożdżach lub na zakwasie, wyrobione w bochenki; bochenek takiego pieczywa”, 2) книжн. перен. “byt, utrzymanie, zarobek, praca” [19, *chleb*].

Образ хліба як харчового продукту, лежить в основі застарілого польського фразеологізму на позначення простої, елементарної роботи *to jakby (jak) zjeść chleb z masłem* [7, с. 234]. У новітній період в результаті усичення першої частини фразеологізму *to jakby (jak) zjeść chleb z masłem* виникла ФО *chleb z masłem* [12, с. 111], а в подальшому його лексичний варіант *bulka z masłem* [12, с. 91], що активно функціонує у сучасній польській мові. Однак зазначимо, що за частотністю вживання фразеологізм *chleb z masłem* значно поступається ФО *bulka z masłem*, що засвідчує Національний корпус польської мови. Ми припускаємо, що фразеологізм *to jakby (jak) zjeść chleb z masłem* послужив основою також і для іншої ФО з аналогічним значенням – *kasza (kaszka) z mlekiem (mleczkiem)* “проста, елементарна робота” [12, с. 294]. Очевидно, в результаті лексичної заміни другої частини ФО *to jakby (jak) zjeść chleb z masłem* виник фразеологізм *to jakby (jak) zjeść kaszkę z mleczkiem*, який в подальшому під впливом ФО *chleb z masłem* та його варіанта *bulka z masłem* зазнав усичення першої частини та заміни знахідного відмінка однини лексеми *kaszka* на називний.

Звернімося ще до ряду ФО, де лексема *хліб* вжита в її прямому значенні “продукт харчування”: *zjadacz chleba* “дармоїд” [18, I, с. 858], *darmo chleb jeść* “абсолютно нічого не робити, байдикувати” [12, с. 112], *nie darmo chleb jeść* “працювати, не байдикувати” [12, с. 112], *proszony chleb* “жебрання” [12, 111], *chodź (iść, pójść) po [proszonym (pytany)] chlebie* “жебрати” [7, с. 38; 16, II, с. 524], *być na potłuczonym chlebie* “жебрати” [16, III, с. 243], *żyć na darmym chlebie* “бути на чьомусь утриманні” [16, V, с. 384], *być u kogoś na taskawym chlebie* “бути на чьомусь утриманні” [12, с. 111], *darmo jeść czyjś chleb (darmo jeść chleb u kogoś)* “бути на чьомусь утриманні” [7, с. 36], *być na cudzym [chlebie]* “бути на чьомусь утриманні” [12, с. 136; 16, III, с. 523]. Варто зазначити, що в новітній період значення ФО *zjadacz chleba* децю звузилося. У сучасних фразеологічних та тлумачних словниках польської мови фіксуємо значення ФО *zjadacz chleba* “пересічна особистість, яка нічим не виділяється серед інших; людина, яка не має високих ідеалів; особа, що має приземлені інтереси” [12, с. 112; 19, *zjadacz*]. Разом з ФО *darmo chleb jeść* та її антонімом *nie darmo chleb jeść* в сучасній польській мові функціонують їх лексичні варіанти: *darmo kaszkę jeść* “абсолютно нічого не робити, байдикувати” [12, с. 294], *nie darmo kaszkę jeść* “працювати, не байдикувати” [12, с. 294].

У цілій низці ФО польської мови лексема *chleb* вжита в її книжному, переносному значенні “засоби до існування; заробіток, праця”: *tracić chleb* “втратити роботу, заробіток” [12, с. 112], *iść (pójść) za chlebem* “шукати роботу” [7, с. 145], *chleba kogoś pozbawiać* “позбавляти кого-небудь заробітку, роботи, беручись за ту саму роботу” [10, с. 34], *odebrać (odjąć, ująć) komuś chleb* “позбавляти кого-небудь заробітку, роботи, беручись за ту саму роботу” [12, с. 112; 10, с. 35], *ciężko pracować na kawalek chleba* “важко, виснажливо працювати” [7, с. 36], *mieć w rękach kawalek chleba* “бути хорошим спеціалістом” [14, с. 92], *ciężki chleb* “важка, виснажлива робота” [16, III, с. 522], *lekki chleb* 1) “проституція” [7, с. 36], 2) “проста, елементарна робота” [12, с. 112], *psi chleb* “важка, виснажлива робота” [16, III, с. 523], *żebryczy chleb* “жебрання” [16, III, с. 523], *dziadowski chleb* “жебрання” [16, III, с. 523].

Традиційним польським напоєм з повним правом можна вважати пиво. Традиція пивоваріння на польських землях сягає найдавніших часів. Згадки про пиво, як традиційний напій поляків, фіксуємо в “Літописах, тобто хроніках славного польського королівства” відомого дослідника праісторії Польщі Яна Длугоша. Описуючи тогочасні польські землі, на яких осів пращур поляків Лех, дослідник зазначає, що вина в Польщі не знали, а пиво виготовляли з жита, пшениці або полби [6, с. 27]. Непридатність половини для виготовлення пива стало підставою для мотивації в польській мові ФО *piwo z siewki warzyć* “марно витратити час, байдикувати” [15, с. 684].

Пиво в сучасній польській фразеологічній картині світу виступає символічним позначенням роботи. Так, наприклад, у розмовній мові для характеристики простої, елементарної роботи поляки вживають ФО *małe piwo* [12, с. 533]. Цікаво зауважити, що в чеській фразеології вислів *malé pivo* служить для номінації людей невисокого зросту. Слушно зауважує Л.І. Даниленко, що такі асоціації могли виникнути лише у середовищі, де ця реальність стала невід’ємним атрибутом щоденного побуту [1, с. 34].

З біблійним сюжетом пов’язана в польській мові ФО *czekać na manne (manny) z nieba* “абсолютно нічого не робити, лінуватися” [WSFJP, с. 378]. Манна, згідно з другою книгою Мойсея: Вихід (16:14–15, 31), – це їжа, яку Бог послав євреям у пустелі, коли вони йшли в землю обітовану. Автори “Етимологічного словника української мови” припускають, що реальною основою біблійної легенди могло стати збирання і споживання далеко розсіюваних вітром по пустелі шматків засохлої леканори (манни) [2, с. 385].

З давнім звичаєм споживати молодятами в перший місяць подружнього життя розведений мед, щоб зміцнити сили, пов’язана в польській мові ФО *miodowy miesiąc* “початок подружнього життя” [8, с. 765]. На початку ХХІ ст. ФО *miodowy miesiąc* розширила свою семантику та почала вживатися у значенні “початковий період якої-небудь діяльності, процесу”: “*Najpierw dochodziło do zniesienia starego reżimu, następował miodowy miesiąc rządów umiarkowanych, potem rozpad dawnej opozycji, rządy ekstremistów, okres terroru, a wreszcie przejście władzy przez dyktatorów, których zmęczone społeczeństwo witało z wdzięcznością*” [13].

Людину, яка ухиляється від роботи, в польській діалектній фразеології порівнюють з собакою, що не хоче їсти несмачну їжу. Несмачною стравою в польській кулінарії, безумовно, можна вважати *galas (galus, galust)* – юшку з розварених фруктів заправлену мукою, що й покладено в основу польської ФО *taki do roboty jak pies do galasu* “нероба, дармоїд” [20, с. 155].

Багатьом слов’янським мовам відома ФО *mieć mleko pod nosem (brodą, wąsem)* “погано розбиратися у чомусь, не орієнтуватися в певній сфері через відсутність досвіду” [12, с. 403]. Семантика цього звороту має прозору мотивацію й пов’язана із символікою молока як передусім дитячого продукту. Відмінність між західнослов’янськими та східнослов’янськими варіантами ФО полягає у виборі лексичних компонентів: в українській та російській мовах це *губи* (укр. [ще] [материне] молоко на губах не обсохло у кого, кому “хтось дуже молодий, неповнолітній, недосвідчений” [3, с. 403], рос. молоко на губах не обсохло “про людину, яка не має достатнього досвіду для здійснення серйозної справи” [4, с. 294]), у польській та чеській – *борода* (пол. *mieć mleko pod brodą*, чес. *ještě [tu] mléko mateřino na bradě/má (teče tu) ještě mléko na (po) bradě* “про молоду, неповнолітню, недосвідчену дюдину” [21, с. 46]).

Негативні асоціації викликає у польської спільноти традиційна для польського столу страва вареники (пол. *pierogi*). Так, про лінивих людей у польській фразеології кажуть: *leniwi jak pierogi* [13].

Прикладом розвитку фразеологічної семантики може слугувати вираз *thusty polec smarować* “марно витратити час, байдикувати” [11, с. 300]. Починаючи з ХХ ст. у словниках польської мови ФО *thusty polec smarować* втратила своє первісне значення й набула нового – “давати щось заможній людині, яка в цьому не має потреби” [17, с. 546].

Традиційна страва борщ у складі застарілої просторічної ФО *rura do barszczu* “нездара” [5, с. 14] виконує, на нашу думку, факультативну функцію. Мотивуючу роль у формуванні загального значення фраземи виконує лексема *rura*, оскільки, крім основного значення “труба”, означає “безпорадну, недолугу, мляву, незграбну людину” [18, VII, с. 1400].

Опосередковано пов’язана з неробством у польській мові ФО *śpijać [samą] śmietankę* “незаслужено, не маючи на це прав, користуватися результатами чужої праці, чужими досягненнями” [WSFJP, с. 785]. В українській фразеології поряд з ФО *збирати вершки [на молоці]* “брати собі все найкраще, першим користуватися чиймись здобутками” [3, с. 257] функціонує його лексичний варіант *збирати сметанку* [3, с. 257].

Негативне ставлення польської спільноти до музикантів, які обрали місцем своєї праці ресторан, відображають жартівливі, а подекуди зневажливі ФО *grać do kotleta* “працювати музикантом у ресторані” [19, *kotlet*], *gra (granie) do kotleta* “робота музиканта в ресторані” [9].

Аналіз польських ФО з компонентами-назвами продуктів харчування показав, що у них використовуються традиційні для даного ареалу страви та напої, що були невід’ємними атрибутами щоденного побуту поляків: *chleb, masło, bułka, mleko, śmietana, polec, sól, galas, barszcz, kotlet, kasza, pierogi, piwo*. Більшість фразеологізмів з назвами продуктів харчування співвідносяться з неробством, що пов’язано з тенденцією мови фіксувати відхилення від норми в негативний бік.

Література:

1. Даниленко Л. І. Національно-культурна семантика чеської фразеології / Людмила Іванівна Даниленко. – К., 2000. – 176 с.
2. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / О. С. Мельничук та ін. – К. : Наукова думка, 1989. – Т. III : Кора – М. – 552 с.
3. Словник фразеологізмів української мови / [В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наукова думка, 2003. – 1104 с.
4. Федосов И. В. Фразеологический словарь русского языка / И. В. Федосов, А. Н. Лапицкий. – М. : ЮНВЕС, 2003. – 608 с.
5. Adalberg S. Księga przysłów, przypowieści i wyrażen przysłowiowych polskich / S. Adalberg. – Warszawa, 1889–1894. – 806 s.
6. Jana Długosza kanonika krakowskiego Dziejów polskich ksiąg dwanaście [Електронний ресурс]. – Kraków : Czas, 1867. – 536 s. – Режим доступу : http://www.pbi.edu.pl/book_reader.php?p=43577&s=1.
7. Kłosińska A. Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami / A. Kłosińska, E. Sobol, A. Stankiewicz. – Warszawa : PWN, 2005. – 840 s.
8. Kopaliński W. Słownik mitów i tradycji kultury / W. Kopaliński. – Warszawa : Rytm, 2003. – 1510 s.
9. Korpus języka polskiego [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://korpus.pl/>
10. Krasnowolski A. Słowniczek frazeologiczny. Poradnik dla piszących / A. Krasnowolski. – Warszawa : Książki dla wszystkich, 1907. – 458 s.
11. Linde S. B. Słownik języka polskiego: w 6 tomach / S. B. Linde. – Lwów : Drukarnia Zakładu Ossolińskich, 1858. – Т. IV : P. – 735 s.
12. Müldner-Nieckowski P. Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego: wyrażenia, zwroty, frazy / P. Müldner-Nieckowski. – Warszawa : Świat Książki, 2004. – 1088 s.
13. Narodowy korpus języka polskiego [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nkjp.uni.lodz.pl/>.
14. Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny / [H. Zgółkowa i in.]. – Poznań : Kurpisz, 2002. – Т. XXXVI. – 470 s.
15. Skorupka S. Słownik frazeologiczny języka polskiego: w 2 t. / S. Skorupka. – Warszawa : Wiedza powszechna, 1974. – Т. I : A – P. – 788 s.
16. Słownik gwary polskiej / [pod red. M. Karasia, J. Reichana, S. Urbańczyka]. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź : PAN, 1979–2004.
Т. II. – 1983–1986. – 382 s.
Т. III. – 1989–1991. – 655 s.
Т. V. – 1994–1998. – 687 s.
17. Słownik języka polskiego / J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedzwiedzki. – Warszawa, 1908. – Т. IV : P – Prożyszcze. – 1036 s.
18. Słownik języka polskiego : w 11 t. / pod red. W. Doroszewskiego. – Warszawa : PAN, 1958–1969.
Т. I: A – Ć. – 1958. – 1206 s.
Т. VII: Pri – R. – 1965. – 1499 s.
19. Uniwersalny słownik języka polskiego [Електронний ресурс].
20. Wysoczański W. Językowy obraz świata w porównaniach zleksykalizowanych (na materiale wybranych języków) / Włodzimierz Wysoczański. – Wrocław : Uniwersytet Wrocławski, 2006. – 402 s.
21. Zaorálek J. Lidová rčení / J. Zaorálek. – Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. – 779 s.

Мицан Д. М.,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ANTROPOCENTRYCZNA RECEPCJA RZECZYWISTOŚCI W ZWIĄZKACH FRAZEOLÓGICZNYCH (na przykładzie polskich i ukraińskich jf)

Дана стаття присвячена антропоцентричному сприйняттю світу вираженому завдяки фразеологічним засобам мови. Наведені приклади фразеологізмів з польської і української мов віддзеркалюють позамовну дійсність, яка зумовлена особливістю сприйняття світу і є ядром духовної культури обох народів.

Ключові слова: фразеологія, фразеологізм, фразеологічні зв'язки, антропоцентризм.

Даная стаття посвящена антропоцентрическому мировосприятию которое находит своё выражение во фразеологическом составе языка. Приведённые примеры фразеологизмов из польского и украинского языков отображают внеязыковую действительность, которая обусловлена особенностями восприятия отражающего мира и является основой духовной культуры обоих народов.

Ключевые слова: фразеология, фразеологизм, фразеологические связи, антропоцентризм.

This article is dedicated to the anthropocentric perception of the world, represented with the help of phraseological language means. The given examples of Polish and Ukrainian phraseological units reflect the extra-linguistic reality, reflect the extra-linguistic which is determined by peculiarities of world perception and considered to be the centre of moral culture of both nations.

Key words: phraseology, phraseological unit, phraseological links, anthropocentrism.

Jedną z cech charakterystycznych każdego języka jest antropocentryczne postrzeganie świata, to znaczy, że otaczająca nas rzeczywistość jest ujmowana przez pryzmat doświadczeń człowieka. Ponieważ język jest tworem ludzkim, jakby naturalną konsekwencją owego faktu stanowi to, że przedstawia świat widziany oczyma człowieka, zorientowany na człowieka. Sugerując się takim właśnie punktem widzenia, człowiek postrzegany jest jako najcenniejsza i najdoskonalsza jednostka świata. To zjawisko doskonale widoczne jest w języku ludowym.

Wiele wyrazistych przejawów antropocentryzmu odnajdujemy w zasobie leksykalnym. Antropocentryzm nie ominął także frazeologii. Zasób frazeologiczny każdego języka jest najlepszym przykładem zmian kulturowo-narodowych, ponieważ system obrazów ukazany w nim służy jako nisza dla kumulacji światopoglądu i w taki czy inny sposób jest związany z materialną, społeczną i duchową kulturą danej wspólnoty językowej. JF są dowodem tego, że jedne i te same fakty, zjawiska czy zachowanie w różnych językach mogą być opisane w sposób odmienny.

Na przykład, o ucieczce kogoś mówi się: Polacy – *ktos bierze nogi za pas*, Ukraińcy – *хтось бере ноги в руки*, jak i Niemcy – *die Beine in die Hand nehmen* (dosłownie “ktos bierze nogi w ręce”), Anglicy – *to take to one's heels* (dosł. “pokazywać pięty”), Francuzi – *prendre ses jambes à son cou* (dosł. “brać nogi na szyję”), Słowacy – *vziat' nohy na pleca* (dosł. “brać nogi na plecy”), Rosjani – *уносить ноги* (dosł. “unosić nogi”) [2, c. 321].

O osobie bardzo szczupłej w różnych językach mówi się, używając JF: pol. *skóra i kości*, ukr. *шкіра та кістки*, ros. *кожа да кости*, biał. *кожа і кістки*, bułg. *сама кожа и кокали*. Jak można zauważyć, w językach słowiańskich te formy są podobne, natomiast języki innych grup reprezentują zupełnie różne formy: ang. *nothing but skin and bone* (dosł. “nic oprócz skóry i kości”), szwedz. *bara skinn och ben* (dosł. “tylko skóra i kość”), turec. *bir deri, bik kemik* (dosł. “sama skóra, sama kość”), wietn. *xu'o'ng boc da* (dosł. “kości przykryte skórą”), uzb. *куруқ суяк* (dosł. “sucha kość”).

Frazeologia, która zawiera w swoim inwentarzu nazwy komponentów ludzkiego ciała, funkcjonuje *a priori* we wszystkich językach i z pewnością we wszystkich znanych językach nowożytnych [1, c. 135]. Stałe związki wyrazowe zawsze są silnie nacechowane potocznością, niezwykle bogate i w dużym stopniu podobne (por. pol. *pod bokiem*, ukr. *під боком* tj. “bardzo blisko”; pol. *choć ręką podaj*, ukr. *як рукою подати* “mała odległość, bardzo blisko”). Wszystkie przykłady JF odnotowano ze słowników frazeologicznych [5, c. 7].

Wiele tu podobieństw międzyjęzykowych i struktur niemal całkowicie identycznych, co świadczy nie tylko o uniwersalności podstawowych doświadczeń poznawczych, ale także o podobnych zasadach ich konceptualizacji i “ujętkowania”. Z drugiej zaś strony w różnych epokach i językach to samo doświadczenie i związany z nim obraz realny opisuje się też za pomocą nazw różnych części ciała. Ekspozowanie w taki sposób niektórych aspektów zjawisk – czasem pod wpływem przypadkowego skojarzenia, ale jednak utrwalonych w tekstach i językach różnych narodów – ukazuje charakterystyczne metody profilowania tych samych pojęć, dowodząc zależności języka i myślenia od kultury i historii odmiennych społeczności językowych [4, c. 8].

Jeszcze jednym potwierdzeniem tezy o antropocentrycznym charakterze języka jest struktura ilościowa słownictwa, zwłaszcza słownictwa potocznego. Poszczególne kategorie realnoznaczeniowe mają bardzo różną reprezentację, a grupa jednostek leksykalnych odnoszących się do człowieka jest zdecydowanie największa. Antropocentryzm frazeologii potocznej przejawia się w przewadze liczbowej związków, które odnoszą się bezpośrednio do ludzi. Część frazeologizmów, charakteryzuje człowieka: jego wiek, cechy charakteru, stan psychiczny, zachowanie, na przykład: pol. *ktos ma mleko pod nosem* – ukr. *молоко під носом не висохло*; pol. *ktos strzepi sobie język* – ukr. *дерти горло*.

Cechy antropocentryzmu są widoczne także we frazeologizmach, które wyrażają:

- miejsce (pol. *pod ręką, pod nosem, pod bokiem* – ukr. *під рукою, під носом, під боком*);
- czas (pol. *jak ręką odjął, w oczach, od ręki* – ukr. *як рукою зняло, в очах, від руки*);

- ilość i miarę (pol. *można policzyć na palcach jednej ręki, ktoś ma czegoś po dziurki w nosie* – ukr. *можна порахувати на пальцях однієї руки, мати чогось по вуха*);
- intensywność cechy (pol. *cienkie jak włos, czyste jak lza, sam jak palec* – ukr. *тонке, як волосина, чисте, як сльоза, один, як палець*);
- ustosunkowanie się, ocenę (pol. *coś ma ręce i nogi* – ukr. *щось дістало ноги*).

Jako kryterium normatywności w ostatnim wypadku występuje sfera biologiczna człowieka (budowa ciała). W zasobie leksykalnym związków frazeologicznych o antropocentrycznej interpretacji świata świadczą nie tylko nazwy części ciała. Na niewielkie odległości wskazujemy, na przykład, za pomocą konstrukcji: pol. *o krok (dwa, trzy, parę, kilka kroków) od czegoś* – ukr. *за крок (два, три, пару, кілька кроків) від чогось*. Krok jest tutaj właściwie "ludzka" jednostką miary, w danym wypadku odległością, w której człowiek przebywa w ruchu. Zgodnie z tym konstrukcje pol. *ani na krok* (ukr. *ні на крок*), pol. *na każdym kroku* (ukr. *на кожному кроці*) mają znaczenia 'nigdzie' i 'wszędzie'. Ponieważ w języku polskim i ukraińskim, (jak i w wielu innych), czas może być wyrażony w kategoriach przestrzennych, to ostatni związek frazeologiczny *na każdym kroku – na кожному кроці* może mieć również znaczenie 'zawsze, stale, ciągle, przy lada okazji'.

O antropocentryzmie świadczy także większość metafor i porównań, utrwalonych we frazeologii. Przypisanie człowiekowi cech właściwych zwierzętom lub rzeczom, porównanie człowieka ze zwierzęciem lub przedmiotem najczęściej związane jest z wartościowaniem negatywnym. Na przykład:

- pol. *z kogoś będą ludzie* – ukr. *з когось будуть люди*;
- pol. *mów, postępuj jak człowiek* – ukr. *говори, поведься, як людина*;
- pol. *po ludzku* – ukr. *по-людськи*;
- pol. *bądź człowiekiem!* – ukr. *будь людиною!*

pol. *ktoś żyje, mieszka jak człowiek* – ukr. *жити, як людина*.

Otóż w świetle frazeologii człowiek jest najważniejszy i najlepszy na świecie. Nie wyklucza to jednak, iż dość liczne związki frazeologiczne wskazują na takie negatywne cechy człowieka:

- pol. *ktoś żyje jak zwierzę* – ukr. *хтось живе, як тварина*;
- pol. *ktoś zdycha jak zwierzę* – ukr. *хтось здихає, як тварина*;
- pol. *zwierzę nie człowiek* – ukr. *звір, а не людина*.

Jednak wyjątki, jak wiadomo, tylko potwierdzają reguły. Przewaga bowiem antropocentryzmów frazeologicznych z waloryzacją pozytywną jest zdecydowana.

W związkach frazeologicznych jest również odbity ten fakt, że nieodłączną cechą stosunków "człowiek – świat" jest ocena tego świata dokonana przez człowieka. Człowiek nie tylko obserwuje rzeczy i przedmioty, ale i odczuwa je, to znaczy wyraża uznanie lub osądza; rozmieszcza je w pewnym miejscu według własnej skali dobra i zła. Kryteria takiego ocenienia są różne: moralne, intelektualne, pragmatyczne, estetyczne. Różnorodności takiej oceny odpowiada bogactwo tych JF, które wyrażają ocenę. Norma, typowy, stan rzeczy jest czymś mniej istotnym z psychicznego punktu widzenia niż nietypowe, niezwykłe sytuacje, które rzadko otrzymują konkretne językowe określenie: pol. *ktoś jest taki sobie* – ukr. *такий собі*; pol. *jako-tako* – ukr. *якось-то*; pol. *można wytrzymać* – ukr. *може бути*. Przeciętność, brak cech indywidualnych ma ocenę negatywną: pol. *ni pies ni wydra* – ukr. *ні риба ні м'ясо*; pol. *ni to ni owo* – ukr. *ні те ні се*. Obecność charakterystyk negatywnych motywowana jest tym, że takie charakterystyki lepiej, przejrzyściej wyróżniają opisywane obiekty i że są bardziej wyraźne, natomiast oceny pozytywne – są ogólniejsze, nieostre.

Jakiegokolwiek odchylenie od normy naturalnej lub społecznej, od przyjętych zwyczajów ma ocenę wyłącznie negatywną: pol. *ktoś obiecuje komuś gruszki na wierzbie* – ukr. *обіцяти комусь грушки на вербі*; pol. *ktoś pisze jak kura pazurek* – ukr. *писати, як курка лапою*.

Takie negatywne oceny informują nas o naturze świata. Świat jest pewną obiektywną jednolitością, w której panuje określony porządek. Ten świat pozwala nam oceniać, co jest normalne, a co nienormalne, co dobre, a co złe, jest on całością, gdzie wszystko ma swoje miejsce: pol. *coś jest na miejscu* – ukr. *щось є на місці*; pol. *nie pora i nie miejsce* – ukr. *не час і не місце*. Świat jest statyczny, niezmienny, co podkreślają frazeologizmy typu, pol. *zwykła kolej rzeczy* – ukr. *звичливі стан речей*. Nie znaczy jednak to, że człowiek może wszystko przewidzieć i zrozumieć, czasem coś na niego pada *jak grom z jasnego nieba* (jak *грім з ясного неба*), ponieważ porządek w świecie jest ustawiony przez Boga (jak *Pan Bóg przykazał – як Бог повелів*).

Typowe warunki życia człowieka wyznaczają trzy opozycyjne wymiary: pionowy – górno-dolny (pion – poziom, góra – dół, początek – koniec), oraz dwa poziome – przednio-tylny (przód – tył) i prawo-lewy. Zwykle człowiek przyjmuje postawę pionową, jego główne narządy zmysłu są skierowane w przód, a kierunek, w którym się porusza, jest zgodny ze zwróceniem twarzy. W egocentrycznej przestrzeni postrzegawczej i czynnościowej, opartej na pojęciach widzialności i naoczności, góra i przód są dodatnie, a dół i tył ujemne. Taki system usytuowania człowieka dotyczy także konfrontacji prawy – lewy. Wszystko, co jest lewe – to złe, natomiast prawe – dobre [3, s. 293].

Według semantycznej definicji leksemów Anny Wierzbieckiej wyodrębniamy trzy rodzaje informacji, którym odpowiadają "trzy rodzaje semów: 1) określenia typu: (części ciała) przednia, tylna, dolna, pod, między są to informacje na temat lokalizacji danej części ciała w ciele – odpowiadają im semy przestrzenne pol. *w pas, ramię w ramię*; ukr. *по горло, права рука*; 2) określenia typu: (część ciała) wystająca, twarda, niepokryta włosami – to informuje o właściwościach fizycznych, a semy noszą nazwę fizycznych pol. *siny jak wątroba*; ukr. *червоною як кров*; 3) określenia typu: (część ciała), bez której nie można myśleć, do której się wprowadza powietrze, w której części czegoś, co zostało wprowadzone przed usta do wnętrza ciała stają się częściami ciała – mówią do czego służy dana część ciała, jaka jest jej funkcja, te semy odpowiednie będą nazywać się funkcyjne pol. *ktoś ma nos*; ukr. *хтось має нерви* [6, s. 97].

Analizując w niniejszej pracy związek frazeologii ze światem otaczającym, możemy sformułować następujący wniosek, że JF są elementem duchowej kultury narodów. Przedstawiają one w języku tradycje narodowe, osobliwości

kultury i egzystencji, symbolikę użytkowników pewnego grona językowego. Odzwierciedlają one również rzeczywistość pozajęzykową, która jest uwarunkowana osobliwością postrzegania świata.

Literatura:

1. Krawczyk A. Cechy części ciała jako tworzywo semantycznej struktury związków frazeologicznych (na materiale gwarowym) // Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej, red. M. Basaj i D. Rytel, Wrocław 1982, – s. 135-143.
2. Lewicki A., Pajdzińska A. Frazeologia // Encyklopedia kultury polskiej XX wieku, t. 2 : Współczesny język polski, pod red. J. Bartmińskiego, Wrocław 1993, – s. 300-325.
3. Lyons J. Semantyka, t. 2, tłum. A. Weinsberg, Warszawa 1989. – 310 s.
4. Profilowanie w języku i tekście / Pod red. J. Bartmińskiego, R. Tokarskiego, Lublin 1988. – 78 s.
5. Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny / [pod red. S. Bąby i J. Liberka]. – Warszawa : PWN, 2002. – 1096 s.
6. Wierzbicka A. Rozważani a o częściach ciała, // Słownik i semantyka. Definicje semantyczne. Red. E. Janus, Wrocław 1975, – s. 91-103.
7. Словник фразеологізмів української мови / [укл. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук, Н. М. Неровня, Т. О. Федоренко]. – К. : Наукова думка, 2003. – 1097.

Мойсеєнко Н. Г.,

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛЕКСЕМ *SOME* ТА *ANY* У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Дана стаття розглядає суттєві функціональні та когнітивні характеристики лексем *some* та *any* у сучасній англійській мові, закономірності їх вживання аналізуються у рамках теорії функціонально-семантичного поля.

Ключові слова: займенник, субстантив, детермінатор, лексема, частина мови.

Данная статья рассматривает существенные функциональные и когнитивные характеристики лексем *some* и *any* в современном английском языке, закономерности их употребления анализируются в рамках функционально-семантического поля.

Ключевые слова: местоимение, детерминатор, лексема, часть речи.

The article deals with the essential functional and cognitive characteristics of the lexemes *some* and *any* in the Modern English Language, the peculiarities of their use are explained from the point of view of the functional and semantic field.

Key words: pronoun, substantive, determiner, part of speech.

Актуальність нашого дослідження обумовлена відсутністю єдиної трактовки граматичного статусу лексем *some* та *any* у сучасній англійській мові [1-13], відсутністю системного аналізу їх категоріальних (частиномовних) характеристик [там само].

Лексеми, що досліджуються, відносяться більшістю граматистів до займенників, що вживаються атрибутивно (adjective-pronouns) та субстантивно (noun-pronouns) [1-7].

Так, Л. С. Бархударов і Д. А. Штелінг ілюструють це положення наступними прикладами:

Some were present.

Some water, please [2, с. 45].

As for conveniences, there weren't any.

Come any time you like [там само].

Інша точка зору, представниками якої є Г. Пальмер та Р. Клоуз, зводиться до того, що *some* та *any* є детермінаторами [цит. за 7, с. 47].

На думку Д. Байбера, та авторів Cobuild Students Grammar, дані мовні одиниці функціонують як детермінатори, коли вони стоять на початку іменної групи і є займенниками, коли виступають як замісники іменників [8, с. 145; 13, с. 145].

MacMillan English Dictionary позначає лексеми *some* та *any* як функціональні слова, що можуть вживатися як детермінатор, займенник, прислівник [15].

Longman Dictionary of Contemporary English – як детермінатор, займенник та прислівник [14].

У. Френсис вважає *some* та *any* функціональними іменниками на тій підставі, що вони "займають більшість або всі характерні позиції іменника" [10, с. 305].

Дж. Несфілд та Дж. Кьорм називають дані лексеми "лімітуючими прикметниками" [11, с. 144; 9, с. 43].

Аналіз зазначених вище точок зору свідчить про те, що складність встановлення граматичного статусу лексем *some* та *any* обумовлена такими факторами:

а) відсутність всеохоплюючих критеріїв, за якими слова мають бути розподілені між частинами мови, здатність лексем *some* та *any* проявляти ознаки більш ніж однієї частини мови;

б) відсутністю системного аналізу морфолого-синтаксичних та семантичних ознак даних лексем;

в) неврахуванням у ході аналізу взаємодії мовних елементів з умовами і завданнями спілкування.

Мета нашого дослідження – проаналізувати закономірності вживання лексем *some* та *any* у рамках теорії функціонально-семантичного поля (ФСП), запропонованої А. В. Бондарко [3, с. 318], що, на наш погляд, зробить можливим вирішення зазначених вище проблем.

Поняття функціонально-семантичного поля розуміється як "семантична категорія, що розглядається у єдності із системою засобів їх вираження у даній мові" [там само]. Щодо засобів формального вираження, то їх сукупність не має цілісності, тому що вони відносяться до різних мовних рівнів, і за своєю структурою є різнорідними. ФСП має охоплювати всю сферу функцій, що базується на конкретній семантичній категорії [3, с. 320].

Завданням нашого дослідження було встановлення функціонально-семантичних та когнітивних характеристик даних мовних одиниць, що зробило б можливим віднесення їх до певних дискурсно-когнітивних класів слів.

Ми виходили із положення про те, що мова – це явище, яке обумовлене процесами відображення об'єктивної дійсності нашою свідомістю, а мовні одиниці є ментальними конструкціями, що репрезентують елементи об'єктивної дійсності у нашому мозку.

Так, лексеми *some* та *any* репрезентують певні об'єктивні категорії і наповнені своїм специфічними змістом, який актуалізується у тій чи іншій комунікативній ситуації. Ми спробували проаналізувати варіантні значення даних лексем і встановити інваріантне, яке може розглядатися як базове. Також було розглянуто їх суттєві формальні характеристики.

ФСП охоплює всі семантичні функції мовної одиниці у рамках функціональної спільності, що визначає специфіку даного поля, однак встановлюються розбіжності як змістовного, так і системно-структурного характеру [3, с. 325].

Аналіз 5 000 прикладів фактичного вживання лексем *some* та *any* у сучасній англійській мові дав змогу сформулювати такі висновки:

1) формально і семантично лексеми *some* та *any* відносяться до функціонально-семантичного поля із якісно-кількісним ядром. Вони виражають атрибутивну якісність та кількісність.

Like some toast [16, с. 45] – неозначена кількість;

Are you any batter? [20, с. 15] – неозначена ступінь;

I'll make some coffee. [18, с. 90] – неозначена кількість;

Have you read any of his books? [21, с. 15] – неозначена якість.

2) у рамках даного функціонально-семантичного поля було виділено 3 частининомвні парадигми:

ад'єктивну;

She took hardly any notice of anybody. [17, с. 34]

Show me some identification. [19, с. 102]

– субстантивну;

Why should there be a reason? – I don't know any. [22, с. 54]

The water ran cold and icy-cold. She drank some. [23, с. 24]

– адвербіальну.

The wound hurts some. [24, с. 16]

The kids will keep you some busy. [17, с. 12]

Have the things improved any? [21, с. 3]

3) Базовим значення даних лексем є поняття обмеженості для *some* та необмеженості для *any*.

Резюмуючи все наведене вище можна зазначити, що лексеми *some* та *any* у сучасній англійській мові концептуально співвідносяться із поняттями обмеженості (*some*) та необмеженості (*any*). Вони відносяться до функціонально-семантичного поля із кількісно-якісним ядром, володіють більш узагальненою семантикою порівняно із іншими членами даної множини (*black, many, unknown*). Щоб зробити висновок щодо їх категоріальної приналежності, на наш погляд, необхідно провести діахронічне дослідження розвитку їх семантичних та граматичних категорій, порівняти дані такого аналізу із даними синхронічного аналізу, що дасть змогу поточнити прототипічне значення даних мовних одиниць, та пояснити феномен їх міграції із прототипічного дискурсно-когнітивного класу слів до суміжних.

Література:

1. Барабаш Т. А. Грамматика английского языка. – М. : ЮНВЕС, 2001. – 255 с.
2. Бархударов Л., Штелинг Д. Грамматика английского языка. – М. : Высшая школа, 1973. – 423 с.
3. Бондарко А. В. Теория значения в системе функциональной грамматики : На материале русского языка / Рос. академия наук. Ин-т лингвистических исследований. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 736 с. – (Studia philologica)
4. Верба Л. Г., Верба Г. В. Грамматика сучасної англійської мови – Київ : ВП Логос-М, 2006. – 341 с.
5. Вейхман Г. А. Новое в грамматике современного английского языка. – М. : Астрель, 2002. – 543 с.
6. Гузеева К. А. Справочник по грамматике английского языка. – С.-П. : Союз, 2003. – 278 с.
7. Гуревич В. В. Теоретическая грамматика английского языка. – М. : Флинта, 2003. – 168 с.
8. Biber D. et al. Longman Grammar of Spoken and Written English. – Harlow : Pearson Education, 2000. – 1204 p.
9. Curme G. English Language, – N. Y : Barnes and Noble, 1957. – 308 p.
10. Francis W. The Structure of American English. – N.Y. : The Ronald Press, 1958. – 614 p.
11. Nesfield J. English Grammar : Past and Present. – London : MacMillan, 1898. – 470 p.
12. Quirk R. Greenbaum S. A University Grammar of English. – London : Longman, 1976. – 484 p.
13. Willis D. Collins Cobuild Student's Grammar. Birmingham : Harper Collins Publishers, 2000. – 263 p.
14. LD – Longman Dictionary of Contemporary English. – Essex : Longman, 2000. – 1668 p.
15. MD – MacMillan English Dictionary for Advanced Learners, Oxford : MacMillan Education, 2002. – 1689 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

16. Baldwin J. Going to Meet the Man. – N.Y. : Dell Books, 1980. – 212 p.
17. Benchley P. Jaws. – N.Y. : Bantam Books, 1975. – 145 p.
18. Christie A. Dumb Witness. – Ldn : Cox 2 Wyman, 1978. – 218 p.
19. Christie A. Hercule Poirot's Christmas. – Ldn : Pan Books, 1970. – 187 p.
20. Dickson C. She Died a Lady. – N.Y. : Pocket Books, 1943. – 197 p.
21. Hamilton D. Night Walker. – N.Y. : Greenwich Faucet Books, 1983. – 138 p.
22. Jones Th. Stairway to the Sea. – N.Y. : Collins, 1970. – 694 p.
23. MacLean A. Ice Station Zebra. – Ldn : Collins, 1988. – 248 p.
24. Priestley J.B. Angel Pavement. – Moscow : Progress Publishers, 1974 . – 504 p.

Молокова О. Ф.,
Київський національний лінгвістичний університет

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ МОЖЛИВИЙ СВІТ ЯК ПРОСТІР РОЗГОРТАННЯ ТЕКСТОВОГО КОНЦЕПТУ ПАМ'ЯТЬ (на матеріалі творів П. Модіано)

Статтю присвячено аналізу ретроспективного можливого світу як масштабного простору художньої прози П. Модіано. Дослідження базується на вичленуванні інших можливих розумових просторів, які наповнюють ретроспективний світ. У своїй сукупності вони становлять простір для розгортання текстового концепту ПАМ'ЯТЬ.

Ключові слова: *можливий світ, модальний оператор, мовне "вікно" до можливого світу, текстовий концепт, концептуальний складник.*

Статья посвящена анализу ретроспективного возможного мира как масштабного пространства художественной прозы П. Модіано. Исследование базируется на выявлении возможных мыслительных пространств, которые наполняют ретроспективный мир. В своей совокупности они составляют пространство развёртывания текстового концепта ПАМЯТЬ.

Ключевые слова: *возможный мир, модальный оператор, языковое "окно" в возможный мир, текстовый концепт, концептуальное составляющее.*

The article describes the analysis of retrospective possible world as a large-scale space of P. Modiano's fictional prose. The research is based on the identification of other mental spaces filling the retrospective world. In the aggregate they form the space of the textual concept MEMORY's unfolding.

Key words: *possible world, modal operator, linguistic "window" to a possible world, textual concept, conceptual constituent.*

Актуальність наукової проблеми визначає пильна увага зарубіжних [11; 9; 10] і вітчизняних [1; 2; 4; 7; 8] лінгвістів щодо питання мовних засобів побудови і презентації можливих світів у художньому тексті. Дослідження текстового простору з погляду теорії "можливих світів" набули особливої популярності у другій половині ХХ століття завдяки науковим розвідкам С. Кангера, С. Крипке, Я. Хінткіки, що поклали в основу своїх теоретичних пошуків ідею Г. Лейбніца, а також роботам Ю. Степанова, В. Целіщева, А. Шмельова. Сучасні лінгвопоетичні дослідження спираються на інтенціональний аспект семантики художнього твору в тому сенсі, що вже готові твори розглядаються в їхньому підпорядкуванні іншими можливими комбінаціями [5, с. 50].

Під можливим світом (далі МС) ми розуміємо можливий стан речей, можливий напрямок розвитку подій по відношенню до суб'єкта, що знаходиться в реальному світі і проектує своє "я" в інші розумові простори [1, с. 15]. Оскільки між цим світом і просторами є певна межа, то "вхід" до них маркується спеціальними мовними засобами або знаками.

Мету цієї статті вбачаємо в тому, щоб з'ясувати яким чином ретроспективний можливий світ є представленим у художній прозі П. Модіано і в який спосіб імплікуються в ньому текстові концепти (далі ТК).

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: проаналізувати тексти П. Модіано крізь призму теорії "можливих світів", виділяючи ретроспективний світ й інші МС, що його наповнюють; дослідити розгортання ТК СВОБОДА, НАДІЯ, ЗАБУТТЯ, СПОКІЙ ЖИТТЯ, НЕВПЕВНЕНІСТЬ тощо, які є концептуальними складниками ТК ПАМ'ЯТЬ.

Об'єктом дослідження в поданій статті є художній простір романів П. Модіано "Accident nocturne", "Chien de printemps", "Dans le café de la jeunesse perdue", "Dora Bruder", "Une jeunesse", "Un cirque passe" та ін. як континуум, у якому розміщені персонажі й відбувається дія [6, с. 24].

Предмет розвідки становлять можливі світи, в яких імплікуюються ТК, що є концептуальними складниками ТК ПАМ'ЯТЬ.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше проводиться дослідження художньої прози П. Модіано в ракурсі лінгвокогнітивних поетичних студій. Зауважимо також, що новим у роботі є дослідження розгортання ТК ПАМ'ЯТЬ і його складників крізь призму теорії "можливих світів".

Ретроспективний світ – це світ можливий, оскільки існує виключно у сфері ментальності. У художньому просторі П. Модіано цей світ наповнений минулим досвідом оповідача у вигляді подій, спогадів, рефлексій, переживань, вражень і корелює з поняттям ретроспекції. Ретроспекція або *flash-back* n.m. – "retour en arrière dans un gîcit" [12] ("повернення в минуле в оповіді") є багатофункціональним явищем [10, с. 106], що характеризується варіативністю обсягу й частотою відтворення. У структурі художнього всесвіту П. Модіано ретроспекція відіграє важливу роль і по-різному вводиться в текст. Ретроспективний МС влітається у тканину художнього тексту за допомогою світопороджувальних операторів, яким властива експліцитність виокремлення. До таких відносимо:

1) прямі і непрямі лексичні репрезентації ТК ПАМ'ЯТЬ – *la mémoire / se remémorer, le souvenir / se souvenir, se rappeler, revoir, évoquer, penser* та ін.: *A partir de neuf heures du soir, le boulevard était désert. Je revois encore la lumière de la bouche du mûtro Simplon, et, presque en face, celle de l'entrée du cinéma Ornano 43* (Modiano, DB, 9); *Jansen se souvenait très bien des circonstances dans lesquelles il avait fait cette photo* (Modiano, ChP, 38);

2) світопороджувальні темпоральні обставинні ЛО й контексти, які вказують на віддаленість події: *il y a longtemps, dans son enfance, a cet époque-la* тощо: *Dans mon enfance, j'accompagnais ma mère au marché aux Puces de Saint-Ouen. Nous descendions de l'autobus à la porte de Clignancourt* (Modiano, DB, 7); *Il pleuvait des jours entiers à Saint-Lô, cet automne d'il y a quinze ans, et cela faisait de grandes flaques dans la cour de la caserne* (Modiano, J, 18);

3) граматичні сигнали, представлені граматичними часами, що виражають минулу дію (окрім випадків, які вимагають правила узгодження часів): *Plus tard, quand Roland de Bejardy lui parla de son père, il se rappelait le pincement au cœur chaque fois qu'il passait devant les escaliers de la station de métro avant de déboucher sur le quai* (Modiano, J, 18). Слід зазначити, що введення світу минулих подій у вищезазначений спосіб є найхарактернішим для поезики П. Модіано.

Варто також звернути увагу на імпліцитний спосіб уведення ретроспективного світу в художній прозі П. Модіано. Роль сигналу і своєрідного маркера “входу” може відігравати художня деталь-символ як текстовий актуалізатор. У романі “*Chien de printemps*” такою деталлю є фотографія із зазначеним на звороті автором Francis Jansen, яка породжує переміщення оповідача до світу спогадів і надає можливість провести паралель між людською пам'яттю і фотоапаратом Поляроїд, у кінцевому результаті роботи яких, ми отримуємо спогад – фотографію: *Il faut croire que parfois notre mémoire connaît un processus analogue à celui des photos Polaroid. Pendant près de trente ans, je n'ai guère pensé à Jansen [...]. Il a quitté la France au mois de juin 1964, et j'écris ces lignes en avril 1992 [...]. Son souvenir était resté en hibernation et voila qu'il resurgit au début de ce printemps de 1992. Est-ce parce que j'ai retrouvé la photo de mon amie et moi, au dos de laquelle un tampon aux lettres bleus indique : Photo Jansen. Reproduction interdite ?* (Modiano, ChP, 17). Ця знайдена фотографія стає провідником оповідача до ретроспективного світу. Додатковий інтерес у цьому фрагменті викликають словосполучення *j'écris ces lignes* (“пишу ці рядки”), які свідчать про те, що світ минулого оповідача свідомо отримує вербалізацію у згаданому романі як окрема історія, а питальне речення *est-ce parce que j'ai retrouvé la photo de mon amie et moi, au dos de laquelle un tampon aux lettres bleus indique : Photo Jansen. Reproduction interdite ?* (“Чи це не через те, що я віднайшов фотографію зі мною і мою подругою, на звороті якої штампель з блакитними літерами повідомляє: *Photo Jansen. Reproduction interdite ?*”) демонструє імпліцитне розгортання сценарію можливих подій у ретроспективному світі.

Ретроспективний світ представляє масштабний простір художньої прози П. Модіано і є доволі комплексним, оскільки його наповнюють інші можливі світи. Серед таких нами виділені: світ реальних аналогій, світ сумнівів, здогадок, припущення, світ можливих альтернатив і світ пошуку. Зупинимося детальніше на кожному із них.

Сигналами можливого **світу реальних аналогій** у просторі ретроспективного МС виступають лексеми *comme, comme si, pareils a, le même que*, які за словами А. П. Бабушкіна є тими важелями, за допомогою яких свідомість читача переключається з дійсного світу в інший ментальний простір [1, с. 58]. Проведений аналіз ілюстративного матеріалу виявив, що порівняння створені автором у ретроспективному світі ґрунтуються лише на схожості фрагменту оповіді з епізодом реальності. Їх базисом є пережитий життєвий досвід. Відтак, це уможливило уточнення характеру світу аналогій як світ **реальних аналогій** (виділено нами. – О. М.). Зазначене може бути простежено на прикладах з ілюстративного матеріалу:

Je me rappelle le jour où l'idée de remplir le rôle d'ange gardien auprès de sa fille m'est apparue comme un dernier recours, le seul moyen de ne pas perdre Rosy-Marie (Modiano, J, 82). У представленому фрагменті дієслово *se rappeler* v.pron.гйф. (“пригадувати”) – “*rappeler (un souvenir) a sa mémoire, avoir présent à l'esprit*” [13, с. 1587] є світопороджувальним лексичним сигналом, що вказує на віддаленість подій і визначає перехід до ретроспективного світу наповненого світом реальних аналогій, вхід до якого маркується ЛО *comme conj.* (“як”) – “*de la même manière que, au même degré que*” [там само, с. 364]. Оповідач згадує той день, коли йому спало на думку стати ангелом-охоронцем маленької доньки Розі-Марії і в такий спосіб залишатися завжди поруч із її матір'ю, в яку він був без взаємності закоханим. Ця ідея порівнюється із останньою надією (*un dernier recours*), єдиним засобом (*le seul moyen*), щоб не втратити Розу-Марію. У представленій порівняльній конструкції імплікується ТК надія, який демонструє сподівання оповідача віднайти любов, турботу, увагу, сімейний затишок, яких йому так бракувало ще з років дитинства.

Je dois préciser qu'en ce temps-là, chaque fois que je quittais les quartiers de la rive gauche, j'étais heureux, comme s'il suffisait que je traverse la Seine pour me réveiller de ma torpeur (Modiano, AN, 50). У цитованому уривку темпоральна обставинна лексема *en ce temps-là* (“в той час”) є провідником у ретроспективний світ, де проектується світ реальних аналогій. Останній маркується лексемою *comme si* (“так наче”). Представлена порівняльна конструкція (*comme s'il suffisait que je traverse la Seine pour me réveiller de ma torpeur* – “так наче достатньо було перейти Сену, щоб прокинутися від мого заціпеніння”) має на меті сприяти створенню емоційної напруги і розумінню переміщення з лівого берега на правий як звільнення від тягара спогадів, тривоги. Світ реальних аналогій імплікує ТК свобода, який є ієрархічним складником ТК пам'ять.

Маркерами можливого **світу сумнівів, здогадок, припущення** виступають модальні слова індикативного способу, які в нашому дослідженні є включеними до групи світопороджувальних операторів [1, с. 62]. Під модальними словами ми розуміємо ЛО, за допомогою яких мовець оцінює своє висловлювання або окремі його частини з точки зору їх відношень до реальної дійсності [там само]. Такі слова умовно можна поділити на ті, що виражають логічну оцінку, реальність висловлювання (*certainement, bien sûr, évidemment, sans doute*) і можливість, ймовірність, сумнів повідомлення (*peut-être, il semble, probablement, il est possible*). Вони, входячи до простору мовного сегменту, пов'язують їх розумовий зміст із семантикою можливих світів [там само]. Сфокусуємо нашу увагу на фрагментах, що включають вищезазначені лексичні оператори у просторі ретроспективного світу.

Le dimanche 14 décembre était le premier jour où le couvre-feu [...] n'avait plus cours [...]. A quelle moment de la journée les Soeurs de la Miséricorde se sont-elles aperçues de la disparition de Dora ? Le soir, certainement. Peut-être après le Salut à la chapelle, quand les pensionnaires sont montées au dortoir. Je suppose que la supérieure a essayé très vite de joindre les parents de Dora pour leur demander si elle était restée avec eux (Modiano, DB, 58). Представлений уривок демонструє ретроспективний світ, “вхід” до якого маркується темпоральною обставинною лексемою – *le dimanche 14 décembre* (“у неділю 14 грудня”). З контексту читачу відомо, що пригадуються події 1941 року – період окупації Парижу. Оповідач занурюється у цей світ заради пошуку відповіді на запитання у

який період дня монашки з пансіонату Милосердя помітили зникнення Дори? (*A quelle moment de la journée les Soeurs de la Miséricorde se sont-elles aperçues de la disparition de Dora ?*). Модальний оператор *certainement* adv. "très probablement, d'une manière certaine" [13, с. 295] вводить МС сумнівів, здогадок, припущень, хоча виражає високий ступінь вірогідності щодо здійснення втечі у вечірній період (*le soir, certainement* – "увечері, без сумніву"). Невпевненість оповідача щодо конкретної години, його припущення маркуються модальним прислівником *peut-être* adv. "adverbe de modalité marquant le doute, indiquant que l'idée exprimée est une simple possibilité" [13, с. 1407] і предикатом *supposer* v.tr. "penser, admettre comme chose probable ou comme explication plausible, sans pouvoir affirmer de façon positive" [там само, с. 1846], які найбільш чітко зорієнтовані на МС [1, с. 63] і вводять два можливі сценарії розгортання ситуації. Їх взаємодія передбачає відсутність достатнього підґрунтя для того, щоб вважати висловлення вірогідним [там само]. Окремий інтерес викликає опис подій можливих сценаріїв. Спираючись на свій життєвий досвід, який оповідач навчався в інтернаті, знав його розпорядок дня і звідки йому довелось втекти, він репрезентує можливі варіанти розгортання подій втечі Дори Брюдер у світі сумнівів, здогадок, припущень, який імплікує ТК свобода від ув'язнення, що породжує фізичну й духовну обмеженість.

Зауважимо, що у текстах П. Модіано еквівалентами модального прислівника *peut-être* часто виступають модальні конструкції *il (me) semble, avoir l'impression* рідше *il paraît*, які виражають більший ступінь суб'єктивності й впевненості мовця в тому, про що повідомляється, відтак чіткіше зорієнтовані на можливі світи [там само, с. 63]. Ступінь ймовірності, виражений світопороджувальним оператором *il me (lui, nous* і т.д.) *semble* може підсилюватися умовним способом, який виражає потенційність дії, що припускається: *Ansart et lui parlaient tous les deux au milieu de la rue. Nous entendions seulement le murmure des voix. Nous aurions pu les rejoindre [...]. Mais il me semblait que si nous allions à leur rencontre nous entrerions dans une zone dangereuse* (Modiano, СР, 118). Фрагмент демонструє випадок, коли певний ступінь можливості й вірогідності, виражений модальною конструкцією *il me semblait* ("мені здавалося") підсилюється гіпотетичним обрамленням світу сумнівів, здогадок, припущень синтаксично (*si nous allions à leur rencontre nous entrerions dans une zone dangereuse* – "якщо б ми пішли їм на зустріч, ми увійшли б у небезпечну зону"). Оповідач вагається чи варто їм з подругою приєднатися до своїх знайомих, умовно припускаючи чим ця зустріч могла б закінчитися.

У художній прозі П. Модіано сполучники *ou (bien) ..., ou (bien) ..., soit ..., soit ..., sinon, autrement, sans quoi*, що виражають відношення взаємовиключення виступають маркерами МС, оскільки проблема останніх зводиться до інтерпретації імовірного стану справ, який, за А. П. Бабушкіним, визначаємо **світом можливих альтернатив** [1, с. 67]. Під альтернативою ми розуміємо необхідність вибору одного з кількох можливих рішень. Дослідження цього МС виявило, що у текстах П. Модіано пріоритет надається світу альтернатив із індексом супозиції, який передбачає існування декількох варіантів, версій певної події, що зумовлюються невпевненістю суб'єкта мислення. Звернемося до ілюстративного матеріалу: *Un soir, Louki est entrée au Condü, les cheveux trempés à cause d'une averse ou plutôt de ces pluies interminables de novembre ou du début du printemps* (Modiano, СР, 27). Уривок демонструє ретроспективний світ, вхід до якого маркується модальним оператором *un soir* ("одного вечора"). Неозначений артикль вказує на те, що події цього періоду мають вагоме значення для оповідача, але наявність кількох припущень оповідача щодо пояснення зовнішнього вигляду Луки, зокрема її мокрої волосою, свідчить про його невпевненість стосовно точності зображення цих подій (*a cause d'une averse ou plutôt de ces pluies interminables de novembre ou du début du printemps* – "через зливу, чи скоріше, нескінченних дощів листопада, або ж початку весни"). Версії розгортання подій того періоду є світами можливих альтернатив.

Концептуальна інформація світу альтернатив із індексом супозиції імплікує розгортання ТК НЕВПЕВНЕНІСТЬ: *C'était le début de l'été, nous allions bientôt partir. Où ? Nous ne le savions pas encore. Peut-être à Majorque ou au Mexique. Peut-être à Londres ou à Rome. Les lieux n'avaient plus aucune importance, ils se confondaient les uns avec les autres* (Modiano, СР, 134). У представленому фрагменті показником незнання оповідача щодо пункту призначення виступає речення *Nous ne le savions pas encore* ("ми ще цього не знали"). Проте таке незнання корелює із поняттям невпевненості, сумніву що підсилюється у третьому реченні (*peut-être à Majorque ou au Mexique. Peut-être à Londres ou à Rome* – "можливо на Майорку чи до Мексики. А може у Лондон або у Рим"). Модальні оператори проєктують світ альтернатив у просторі ретроспективного світу. Припущення оповідача становлять вибір. Проведений аналіз дає нам право зробити висновок, що причиною НЕВПЕВНЕНОСТІ виступає сумнів, який неминуче породжується незнанням і вибором, що є віддзеркаленим у світі можливих альтернатив. Слід зазначити, що у романах П. Модіано світопороджувальний оператор *ou* часто взаємодіє з прислівниками *bien, alors, plutôt*, які підсилюють ступінь невпевненості або вказують на найбільш привабливий МС.

Слід зазначити, що прагматичний компонент художньої прози П. Модіано є наслідком суб'єктивної реакції мовця на зовнішній світ і виражається у пошуках розуміння інформації, її поясненні, спонуканнях до дії тощо. У текстах вона втілюється у формі внутрішніх рефлексій і монологу, які рясніють питальними реченнями і конструкціями. Світопороджувальний потенціал останніх уможливує проєкцію світу пошуку в художній прозі письменника. За А. П. Бабушкіним, до таких речень ми відносимо запитання, які передбачають і віддзеркалюють перехід або бажання переходу від МС в світ дійсності, проблему вибору, картину невизначеності, сумніву, проблематичності й неочікувану ситуацію [1, с. 70–74].

Тексти письменника рясніють різними за змістом, оформленням питальними реченнями, серед яких важливу роль відіграє риторичне запитання як є один із засобів реалізації емоційного впливу оповідача на мовному рівні. Відомо, що у більшості випадків такі питання не завжди імплікують світопороджувальний потенціал, оскільки їх сутність складає невідповідність питальної форми стверджувальному смислу, що в цілому виражене у протиставленні форми змісту [4, с. 199]. Проте, риторико-питальні речення здатні також передавати сумніви, роздуми оповідача / персонажа, альтернативність, невизначеність ситуації, які відзначають світопороджувальний потенціал: *Peut-être était-il d'origine moins misérable que les réfugiés de l'Est? Fils d'un commerçant de la Taborstrasse?*

Comment le savoir ? (Modiano, DB, 22) → пошук можливих відповідей; *Allais-je me jeter ou non dans un fleuve ?* (Modiano, PE, 154) → міркування щодо вирішення проблеми вибору. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що відсутність конкретної відповіді уможливорює породження різних варіантів, за кожним із яких розгортається свій можливий світ.

Продемонструємо факт існування МС у контексті риторичних і простих питальних речень, ужитих у внутрішньому мовленні оповідача / персонажа: *Et moi, un souvenir d'enfance me revient : le gros Lucien P. affalé sur l'un des fauteuils de cuir du bureau de mon père. Je les avais entendus parler un jour de cette Sylviane à la chevelure auburn. Était-ce le gros Lucien qui l'avait présentée à mon père ? Ou l'inverse?* (Modiano, FR, 47–48). Представлений фрагмент демонструє ретроспективний світ, який маркується словосполученням *un souvenir d'enfance* (“один дитячий спогад”). Оповідач пригадує батька, його знайомого, їхні розмови про молоду дівчину Сільвіану. Проте він не пам'ятає як відбулося їхнє знайомство з нею. Перше питальне речення представленого фрагменту є запитанням, на яке оповідач не очікує відповіді, але яке відбиває його бажання вийти з можливого світу – світу незнання у світ знання. Друге запитання репрезентує альтернативу першому. Воно також не передбачає відповіді, а відтак, не імплікує вихід до світу знання. Його метою є підкреслення неточності, невпевненості суб'єкта мовлення, оскільки запропонований сегмент ілюстративного матеріалу є спогадом дитинства. Пам'ять не здатна зберігати усі деталі й епізоди минулого, надаючи місце, лише суттєвим і яскравим моментам життя. Важливими але неточними спогадами для оповідача є спогади саме про батька і його спосіб життя.

Узагальнюючи результати нашої розвідки, варто зазначити, що персонаж П. Модіано на рівні з автором / оповідачем і читачем є одним із основних антропоцентрів художнього твору, у структурі образу, якого пам'ять відіграє вирішальну роль. Звертаючись до свого минулого він переноситься до ретроспективного світу. Цей МС займає доволі значний простір художньої прози письменника і взаємодіє з іншими МС, які виступають вербалізованими текстовими елементами розгортання концептуальних складників ТК ПАМ'ЯТЬ.

Перспективи дослідження. Проведене дослідження дозволяє поглибити вивчення особливостей ретроспективного світу крізь призму гіпотетичних конструкцій, а також необхідно врахувати МС, які корелюють із планами теперішніх і майбутніх часів.

Література:

1. Бабушкин А. П. “Возможные миры в семантическом пространстве языка” / Анатолий Павлович Бабушкин. – Воронеж : Воронежский государственный университет, 2001. – 86 с.
2. Воробйова О. П. Семантическое пространство художественного текста : интерпретация мира или мир интерпретаций ? / Ольга Петровна Воробйова // Категоризация мира : пространство и время : Материалы науч. конф. – М. : Диалог – МГУ, 1997. – С. 39-40.
3. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / Илья Романович Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 137 с.
4. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози : когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики ХХ ст.) : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.05 / Олена Марківна Кагановська. – К., 2003. – 502 с.
5. Кагановська О. М. Лінгвофілософський підхід до проблеми текстових концептів : теорія Г. Гійома крізь призму семантики “можливих світів” / Олена Марківна Кагановська // Вісник КНЛУ. – Серія : “Філологія”. – К., 2009. – Т. 12. – № 1. – С. 50-55.
6. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Юрий Михайлович Лотман. – М. : Искусство, 1970. – 384 с.
7. Обелець Ю. А. Темпоральна структура можливих світів художнього тексту (на матеріалі англійської прози) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Юлія Анатоліївна Обелець. – Одеса : ОНУ, 2006. – 21 с.
8. Степанов Ю. С. Альтернативный мир, Дискурс, Факт и принцип Причинности / Юрий Сергеевич Степанов // Язык и наука конца 20 века / Под ред. Ю. С. Степанова. – М. : ИЯ РАН, 1995. – С. 35-73.
9. Eco U. Small words / Umberto Eco // The limits of interpretation. – Bloomington : Indiana University Press, 1990. – P. 64-82.
10. Pavel Th. G. Fictional words / Thomas Pavel. – Cambridge (Mass) ; L. : Harvard University Press, 1986. – 179 p.
11. Ryan M.-L. Des mondes possibles aux univers parallèles [Електронний ресурс] / M.-L. Ryan // Atelier de théorie littéraire – Режим доступу : http://www.fabula.org/atelier.php?Des_mondes_possibles_aux_univers_parallèles%26grave%3Bles.
12. Dictionnaire français LEXILOGOS [Електронний ресурс] – Назва з екрану. – Режим доступу : http://www.lexilogos.com/francais_langue_dictionnaires.htm.
13. Le Robert quotidien. Dictionnaire pratique de la langue française / [sous la direction de J. Rey-Debove]. – P. : Dictionnaire Le Robert, 1996. – 2181 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

13. Modiano, DB : Modiano P. Dora Bruder. – P. : Gallimard, 1997. – 144 p.
14. Modiano, ChP : Modiano P. Chien de printemps. – P. : Seuil, 1993. – 128 p.
15. Modiano, J : Modiano P. Une jeunesse. – P. : Gallimard, 1981. – 193 p.
16. Modiano, AN : Modiano P. Accident nocturne. – P. : Gallimard, 2003. – 180 p.
17. Modiano, CP : Modiano P. Un cirque passe. – P. : Gallimard, 1992. – 190 p.
18. Modiano, DCJP : Modiano P. Dans le café de la jeunesse perdue. – P. : Gallimard, 2007. – 165 p.
19. Modiano, PE : Modiano P. La place de l'Etoile. – P. : Gallimard, 1968. – 210 p.
20. Modiano, FR : Modiano P. Fleurs de ruine. – P. : Seuil, 1991. – 160 p.
21. Modiano, RBO : Modiano P. Rues des boutiques obscures. – P. : Gallimard, 1982. – 251 p.

Огуй О.,
м. Чернівці

ХРИСТИЯНСЬКА СИМВОЛІКА КОЛЬОРУ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ (на матеріалі культури і літургії)

У статті обґрунтовується концепція лінгвокультурного гіперзнака КОЛЬОРИ, що як єдність позначеного, позначуваного та лінгвокультури як семиотичної зв'язки виражав у середньовіччі за відповідною моделлю актуальні символічні характеристики. Аллегоричність, що знайшла своє вираження в літературних пам'ятках, видна в сакральному одязі і в літургії.

Ключові слова: лінгвокультура; християнська символіка; середньовіччя; суперзнак КОЛЬОРИ: білий, чорний, червоний, зелений, синій.

В статье обосновывается концепция лингвокультурного гиперзнака ЦВЕТА, что как единство обозначенного, обозначающего и лингвокультуры как семиотической связи выражал в средневековье за соответствующей моделью актуальные символические характеристики. Аллегоричность, нашедшая свое отражение в литературных памятниках, видна в сакральной одежде и в литургии.

Ключевые слова: лингвокультура; христианская символика, средневековье; суперзнак ЦВЕТА: белый, черный, красный, зеленый, синий.

This article deals with the foundation of the linguocultural super-token COLOURS as the unity of signifiant, signifee and linguistic culture as semiotic binding. This super token expressed in Middle Ages some actual symbolic characteristics due to its pattern (within its scenario). Allegoric symbols, expressed in literal monuments, was actual in sacral clothes and liturgy.

Key words: linguistic culture, Christian symbols; Middle Ages; Super token COLOURS: white, black, red, green, blue.

У середньовіччі переважали природні барви сировинних матеріалів та оточуючого середовища, з якими асоціювалися стандартні кольори, тому поява інших незвичних, особливо чистих кольорів, що несли додаткове семиотичне навантаження, викликала більшу увагу середньовічного спостерігача. Це, зазвичай, стосується сакральної сфери, де ряд кольорів отримали символічне застосування, яке, окрім поодиноких згадок [7], ще не поставало в Україні предметом системних досліджень.

Окреслимо теоретичні засади вихідної категорії. Символ (до грец. σύμβολον) – це особливий вид образу, фактично специфічний знак, формальна презентація якогось феномена (речі чи явища) для позначення його дієвої якості. Іншими словами, символ виступає не завжди мовним (як, наприклад, барва) репрезентантом якихось понять, ідей чи явищ. Дослідженням символів, так і не дійшовши "спільного знаменника", займалися ряд видатних філософів, семиотиків, культурологів та лінгвістів (С. С. Аверинцев; І. В. Арнольд; Н. Д. Арутюнова; У. Еко; Е. Кант; Е. Касіреп; А. Ф. Лосев; М. Ю. Лотман; М.М. Мамардашвілі; Ч. Пірс, С.І. Сичева; К. Юнг та ін.). Знак, за Ф. де Соссюром [16, с. 98], передає діадичне відношення між матеріально-чуттєвим позначуванним (signifiant) та позначеним як загальним смислом (signifee), що сприймається всіма. На думку Чарльза Пірса [15, с. 64-66], якої дотримуємося й ми, не менш релевантною (як для лінгвістики, так і семиотики) є третя складова формування знака – sign-maker (мовний продуцент), який вживає знак за певними правилами, завдяки чому практично будується комунікація як висловлення – його сприйняття у межах певного сценарію – активація відповідної схеми – (не) мовне реагування. Ч. Пірс [15, с. 66] відносить символи до іконічних знаків, оскільки їх функціонування ґрунтується на дійсних чи уявних відношеннях подібності. Саме "sign-maker: творець знака", що через пережитий досвід сплавляє у символі елементи чуттєвого з раціональним, виробляє певні схеми у застосуванні символу. У такий спосіб, на нашу думку, символ виступає щонайменше трикомпонентною структурою, що включає чітко сформований означник (формально виражений предмет чи явище), нечіткий, часто амбівалентний смисл (означуване) та відповідну лінгвокультуру як "семиотичну зв'язку" (термін Н. Д. Арутюнової [6, с. 340]).

У такий спосіб позамовні символи (хрест; кольори), сигнали (бій дзвонів), індекси (алхімічні значки), мовні знаки (слова як виражальні засоби), що належать до єдиного (християнського, станового, військового) сценарію розгортання моделі, творять синергійний лінгвокультурний над-знак, особливо наочний для середньовіччя (наприклад, ХРЕСТ; БІЛИЙ КОЛІР БЕЗГРІХОВНОСТІ тощо). Як всякий знак, проте різнопланового та загальнішого порядку, він має зміст, форму та продуцента – певну лінгвокультуру, що забезпечує відповідну модель його розгортання. Однобічний аналіз – лише мовної чи символічної моделі – губить як чуттєвий компонент, так і синергію взаємозв'язків. Тому надзнак як результат набутих досвідів, часто антогоністичних, щодо застосування символічних схем, постаючи предметом не лише семиотики, а й лінгвістики, теорії мистецтва, культурології, психоаналізу та психології, має вивчатися комплексно, з урахуванням як власної структури, так і функціонування інших суперзнаків, властивих для даної лінгвокультури.

Об'єднання надзнаків КОЛЬОРИ характеризувалося для середньовіччя активною символічною участю в християнській колірній системі, що ґрунтувалося на традиціях античності, де склалося певне домінування чотирьох кольорів (розміщених між світлим / білим і темним / чорним): червоного, жовтого / золотого, зеленого та синього, що указували на чотири елементи, чотири характери та всемогутність Космосу – Бога [див. 13, с. 300-301]. Така редукція (обмеження) оточуючого різнобарв'я (з безмежними відтінками та їх взаємодіями) до 4 барв мала своєрідним наслідком посилення її символічності в межах колірної схеми, надання їм подвійного, часто протиставленого тлумачення. Зупинимося детальніше на цих ключових кольорах християнської символіки.

Врахуємо при цьому праці прецедентних особистостей середньовіччя (екзегетів і літургистів), що визначали символічні характеристики кольору. Це – діячі пізньоантичного часу Квінт Тертуліан (155/65-220/240), Св. Ієронім (347-420), видатний перекладач та коментатор Біблії; діячі епохи Каролінгів: бенедиктинець Св. Беда Вельмипо-

важаний (Venerabilis: 672/73-735), Храбан Мавр (780-856); діячі часів Св.-Римської імперії: бенедиктинці коментатор Бруно з Сенї (1045/49-1123) та провідний літургист Руперт із Дойтца (107-1129/35), відомий своєю книгою “Liber de divinis officiis”, Гонорій Регенбурзький (1080-1154), екзегет Гуго з Св. Віктора (1097-1147), а згодом гагіограф-літургист Іоанн Белет (1135-1182), укладач “Summa de Ecclesiasticis officiis”, єпископ Сікард Кремонський (1155-1215), Лотар із Сенї (автор “De missarum mysteriis”: 1196), який став папою Інокентієм III (1198-1216), та літургист Дуранд із Менде (1230-1296), укладач часто цитованого “Rationale”, які визначили значною мірою християнську символіку для всього середньовіччя, ґрунтуючись на “Біблії” та на патристичних творах отців Церкви. Зазначимо при цьому, що на їх формування вплинули не лише історія розвитку, а й спільний культурний простір єврейства та раннього християнства, що призвів до часткового перенесення колірних асоціацій.

Білий і чорний (як світлий і темний). Природні явища, поза сумнівом, служили основою для алегоричних тлумачень. Первісними кольорами, які людина виділила з навколишнього світу, очевидно, були саме “чорний, темний” і “світлий, білий” [7, с. 1]. На їх основі склалися найпопулярніші культурно-семантичні язичницькі протиставлення, що ґрунтувалися на традиційному протиставленні світла темряві. Світло з давніх часів було символом добра та радості, бо ще печерні люди, денні істоти, “із світанком, звільняючись від нічних страхів і тривоги, покидали свої печери, відчуваючи себе вільніше й незалежніше, отримуючи можливість чітко бачити оточуюче” [5, с. 23]. Життєдайне світло [4, с. 76] здобуло у такий спосіб позитивну конотацію, а жахаюча темрява – негативну. На цій основі розвинулися християнські універсалії як символічно-метафоричне протиставлення світла та темряви, що полягає в полярності (а) світла як символу істини, розуму, просвітництва, життя і темряви як символу невігластва, смерті; (б) світла як добра та Христа і темряви як зла та недоброї сили. Недаремно ключову метафору Євангелія складає протиставлення Світла Пїтьмі (Темряві): “І світло світить у темряві; не поїняла його темрява” (1/2: Ів. I, 5). Функцією світла виступає не лише фізичне, а й духовне просвітлення людей: “Було Світло істинним, котре просвітлює всіляку людину, що приходить у світ” (1: Ів. I, 9). Натомість темрява, що протистоїть світлу, проявляє себе як втілення злого: “Світло прийшло у світ; проте люди більше полюбили пїтьму, аніж світло, тому що справи їхні лихі” (1: Ів. 3,19-21).

Ґрунтуючись на традиційному протиставленні світла темряві (як білого кольору чорному), розвинулася й християнська інтерпретація решти кольорів. У Біблії як сакральному тексті, особливо важливому для розуміння середньовічної культури, характерним стає використання символіки, де одне із провідних місць займають кольори білого та червоного тону. Білий колір, очевидно, уже до бенедиктинця Руперта із Дойтца (1075-1130/35), став кольором одягу Христа на позначення його безгріховної чистоти та Божественності, а звідти пасхальним символом Воскресіння та нового народження через хрещення. Тому крижми для обряду хрещення мали бути білими, як одяг блудному синові, символізуючи невинність та чистоту, які треба надалі зберігати незаплямованими [за: 14, с. 731, 736].

Асоціація червоної барви з кров’ю, а звідти з муками та смертю стала чи не найбільш ходовим топосом середньовіччя. Ще Св. Ієронім (347-420), перекладач Біблії, звернув увагу на акт спасіння Христом людства [14, с. 730], яке він викупив своєю кров’ю (див. 1: Іс. 63,1-2; Еф. 1,7; Євр. 8,14; 12,24; I Петр. 1,2.19). Згодом це акцентували учені франкської держави Каролінгів Храбан Мавр (Hrabanus Maurus, 780-856) та його учитель Алкуїн: *in purpura passionis sanguine ... in cocco quoque praecipuam et perfectam caritatem*: у пурпурі кровних страждань ... [10, с. 256]. За пізнішими християнськими міркуваннями, що у віршовій формі запропонував монах Віллірам (?-1085), червоний колір виступає символом Божої любові до людського роду, бо Син Божий заради спасіння людства та позбавлення його від гріхів гірко страждав і пролив свою святу кров: *rubicundus ist er per passionem, uuantam mit sinemo bluote facta est purgatio peccatorum ... sanguine sacradiciorum* (3: Will. 87,10). Тому і Гонорій Регенбурзький (1080-1154), і екзегет Руперт (1075-1129/35), абат із Дойтца, вважали, що “церква звеличена жертвою праведного Авеля і його кров’ю вперше одягнута в пурпур” [за: 14, с. 730, 732]. Руперт, розглядаючи псалом 51,9, підкреслив необхідність відмивання гріхів, бо за Ісаєю (1: I, 18): “якщо ваші гріхи червоні як багрянця, то хай вони стануть білими, як сніг”, бо “вони відмиті у крові ягняти” (1: Одкр. 7,14).

Як бачимо, кольори виявляються комплекснішими, багатозначнішими, ніж мовні знаки – вони здобувають подвійну символіку, включаючи в себе протиріччя, що, за вченням К. Юнга про символи, іманентно властиве архетипічним пра-констеціям та посилює силу психологічної дії [12, с. 304]. У такий спосіб червоне як домінуюча барва має водночас позитивні та негативні конотації: любов – ненависть; життя, сила, оновлення, боротьба за спасіння душі – поранення, смерть; смертний гріх, пекельний вогонь.

У християнській системі символічне значення здобув і зелений колір, найрозповсюдженіший у природному середовищі. Тому біблійні інтерпретації цієї барви обмежуються асоціаціями із зеленою як знаком квітучої та родючої природи (1: Пс. 23,2; 52,10; Єр. 17,8). Під християнським впливом, інтенсивно вираженим засобами латинської мови, зелений колір Гонорій Регенбурзький (1080-1154) співвідніс із вірою (*viridis fides*) [за: 14, с. 737]. На цій основі, за пізнішим витлумаченням папи Інокентія III (1160-1216), зелене стало літургійною барвою (*color medius*) для позначення усіх несвяткових днів (*dies feriales et communes*), а також інкарнації Христа (*viriditas Christi*), тобто біблійної алегорії на позначення нев’янучості та нездоланності церкви (на основі зазначених псалмів) [див. 17].

Синій колір виділився уже в оттонсько-салічному Євангелії “Codex Aureus Epternacensis: Золотий Естернаський Кодекс” (1045), де синім ляписом лазулі малювалися обриси фігур святих, їх одяг та фон (див. Св. Марк та Іоанн, “Majestas Domini: Величність Господа”) [11, с. 133], чим підкреслювалося їх віднесеність до небесної сфери. На романських фресках 1100 р. з бенедиктинського монастиря Saint-Savin-sur-Gartempe постають типові алегорії, у т.ч. *prudencia* “небесна мудрість”, яку символічно виражає, узгоджуючись із тогочасним коментатором Апокаліпсису Бруно із Сенї (Bruno von Segni: 1045-1123), саме гіацинтовий (*hyacinthus*: фіолетово-синій), властивий для відтворення неба, його чеснот [за: 12, с. 243-244]. Руперт із Дойтца (107-1129/35) у книзі “In Exodum”

наголосив, що “сине не від світу цього, воно не містить нічого земного, а походить від неба”. Очевидно, на цій основі домініканець Дітріх Фрайберзький (1310: 1240-1318) згодом визначив уже не три (як у Аристотеля), а чотири базові фарби, додавши до ключових барв (за Аристотелем) саме синій колір. Серед цих кольорів, що залишаться визнаними й для пізнішого Ренесансу (див. картини Леонардо да Вінчі), синій колір, не отримавши, на противагу зеленому, повного літургійного вираження, став кольором неба, Раю.

Ці кольори проявилися у перших кольірних системах, що мають старозавітне та пізньоантичне походження. Старозавітну традицію репрезентували, в першу чергу, одяг та пояси старозавітних священників із фіолетової та червоної пурпури (багрянці), із червоного кармазину та вибіленого полотна (1: Вихід 25,4). В основі символіки, очевидно, лежали елементи, чи стихії. Якщо Тертуліан (155/65-220/240) поєднував у тлумаченнях червону барву з Марсом, білу – із вітрами Зефірами, зелену – із матінкою Землею, а синю – з небом та морем, то у своїх листах Св. Ієронім (347-420) витлумачив барви як знаки землі (*byssus*), води (*purpurum*), повітря та вогню (*hyacinthus et coccus*). У коментарях до Книги Виходу Св. Беда Вельмиповажаний (672/3-735) та Храбан Мавр (780-856) визначили ці кольори як вираження мікро– та макрокосму безвідносно до нового священства. Беда однак, зазначив, що червоний виступає кольором любові до Бога та до ближнього. Згодом Бруно із Сеньї (1045/49-1123) та Гуго з Св. Віктора (1097-1147) витлумачували кольори через чотири елементи, причому Бруно приписав зелений колір воді. Гонорій Регенбурзький (1080-1154) намагався (як і Бруно з Сеньї) співвіднести барви з певними чеснотами: *niger humilitas*, *albus castitas*, *griseus discretion*, *croceus sapientia*, *viridis fides*, *aerius spes*, *rubeus caritas*: чорний – смиренність; білий – цнотливість; сірий – скромність; жовто-шафрановий – мудрість; зелений – (нев’яуча) віра; повітряний – надія; червоний – глибока повага [за: 14, с. 735-737].

Тому характерним є зв’язок цих кольорів із алегоріями (як скульптурними зображеннями, так і їх літературними описами). На романських фресках 1100 р. із бенедиктинського монастиря у Франції (Saint-Savin-sur-Gartempe) постають типові алегорії, які, за Д. Коттманн, узгоджуються з міркуваннями тогочасного коментатора Апокаліпсису Бруно із Сеньї (Bruno von Segni: 1045-1123), який (очевидно, слідом за Св. Ієронімом) символічно використовує чотири кольори: “*similiter autem prudentia, iustitia, fortitudo, temperantia, quae per hyacinthum, purpuram, coccum, et byssum intelligentur*”. За зображеннями, гіацинтовий (*hyacinthus*: фіолетово-синій), властивий для відтворення неба, постає символом *prudentia* “небесної мудрості”; пурпуровий символізує *iustitia* “правосуддя”, бо це колір одягу королів і принців, що мають справедливо управляти своєю державою. Червоний колір (*coccus*) характеризує *fortitudo* “хоробрість”, бо барва крові уособлює мужність мучеників, що, незважаючи на мученицьку смерть, зберегли християнську віру. Охровий і білий колір землі (*byssus*) служить для позначення *temperantia* “зваженості”, бо земля є мірою всіх речей [за: 12, с. 243-244].

Надзвичайно важливу роль відігравали барви у середньовічній літургії, що як прилюдне поклоніння та достойна пожертва Богу складала собою певну послідовність читань, співів, молитов латиною, поєднану за певними правилами в цілісну динамічну виставу, багату на форму та кольірні матеріали. Поєднані в складну символічну систему елементи літургії додатково маркувалися певними сигнальними знаками: збільшенням чи зменшенням числа текстів і молитов, спрощенням чи святковим ускладненням співів, змінами віктаря: збільшенням чи зменшенням його прикрас (у т.ч. свічок, квітів), зміною числа прислужників біля віктаря, додатковою участю хору чи присутністю вищого священства [8, с. 178-181; 14, с. 728]. Попри те, незалежним від літургії залишався фіолетовий одяг єпископів, червоний одяг кардиналів та кольірні накидки різних орденів: білий плащ із червоним хрестом храмівника [14, с. 748].

Літургія, вироблена в ранні християнські часи та відшліфована в монастирях за “Статутом” св. Бенедикта (480-545), здобула своє інтенсивне застосування за правління Карла Великого (768-814), який, за біографією Ейнгарда, присвячував їй багато часу. Використання певного одягу та убранства для месс стало все більш залежним від витлумачення барв, що у 12 ст. зазначив ще Бруно з Сеньї (1045/49-1123): *si autem alterius coloris tunica fuerit, sit et alterius significationis*: якщо одяг має іншу барву, то в основі барви лежить інше обґрунтування [14, с. 734]. Сікард Кремонський (1155-1215) вважав, що для Паски ключовою барвою є біла, властива для одягу ангела, присутнього на момент Воскресіння, а для Трійці – червона барва як вогняні язички, що зійшли на апостолів. Літургіст Іоанн Белет (1135-1182) описував звичну для середньовіччя традицію на Різдво та Великдень розмішувати перед антипендієм (престолом) червоне, біле та чорне полотно, яке після читань видаляли: спочатку після першого читання забирали верхнє чорне, вживане на ознаменування “Віку перед законом”, а потім біле після прочитання тексту “Вік під законом”, а після текстів про “Вік милості” забиралося і червоне полотно, після чого відкривався вид на прикрашений престол, оскільки через страждання Христа з’явився доступ до “Свята святих” (*ad Sancta Sanctorum*). На збереження цієї традиції і згодом – через 100 років – указав Дуранд з Менде (1230-1296) [14, с. 737].

У такий спосіб з 11-12 ст. у літургії розпочав канонізуватися колір. Самі ж літургійні кольірні канони, за аналізом дослідників, не стільки уклали, як, користуючись попередніми набутками, у 1196 р. творчо скомпільовав діяльний Лотар із Сеньї, який став папою Інокентієм III (1198-1216). У своїй ключовій праці “*De missarum mysteriis*” (1196?) він визначив кольори основні (*principales colores*: білий, червоний, чорний, зелений) та додаткові (*secundum proprietates dierum; caeteri*: пурпурний, фіолетовий, яскраво-червоний, жовтий), що доповнювали основні. За його міркуваннями, до червоної барви слід було доключати синю, до чорної фіолетову, до зеленої жовту тощо. Опираючись на старо– та новозавітні традиції, Інокентій III співвідніс білу барву зі святами Різдва, Водохрестям, Різдва Івана Хрестителя, Вознесінням Господнім та Чистим четвергом. Червона барва мала припадати на свята апостолів та мучеників, Головосіки та на Трійцю. Чорна барва відносилася до траурних днів, часу посту та до месс за померлих, а зелена – до будних днів. У наступній праці “*De quadriparta specie purtium*” він підтвердив, що зміст свят співвідноситься з певними барвами, тобто кольірні канони виражають відповідні чесноти церковних свят як їх якості (*vestes ecclesiae sunt virtutes*). Ці праці, що завдяки папству Інокентія III утвр-

дилися в римо-католицькому світі, цілими пасажами цитував у нормативному “Rationale divinatorum officiorum” єпископ-літургіст Вільгельм Дуранд Старший (1230-1296), який із певними доповненнями практично перейняв символіку літургійних кольорів папи (color medius), уживані для одягу священнослужителів та церковних речей. Цей колірний канон (*flores diversi coloris*) фактично перезатвердився рішеннями (Missale) Тридентинського собору (1570) [14, с. 740-743].

Попри це, навіть папа Інокентій III не вважав свій колірний канон примусово-обов'язковим, а лише рекомендаційним. Це й підтверджує дослідження Ю. Берша [9, с. 749-766] щодо регіонального ужитку барв у середньовічній Німеччині, проведене на матеріалі середньовічних літургійних книг, книг типу “Libri ordinarii: служебники” і описів хорів 1300-1500 рр. За цією працею, у святкові дні пізнього середньовіччя, як правило, відбувалася зміна одягу та полотен. На першу мессу Різдва храм прикрашувався орнатом золото-зеленим, на другу – білим, а на третю – біло-золотим (*in aurora*). Хоча на увесь пасхальний тиждень папа Інокентій рекомендував розміщувати чорний траурний колір, проте на вербну неділю у середньовічному Майнці (як і у більшості німецьких міст) на процесії застосовували червоні клейноди – символи смертних мук Христа, а на завершальну мессу – білі як символ чистоти та невинності. Червоними були клейноди і в чистий четвер як символ страждань Христа (хоча папа рекомендував на освячення оливи користуватися білими). Хоча чорна п'ятниця мала б начебто характеризуватися чорним, у середньовічній Німеччині панували червоні кольори страждання Христа. На Великдень червоні покрови змінювали золото-зеленими, а згодом – під час євхаристії – золотисто-білими. Таке чергування символічних кольорів, на нашу думку, не лише відтворювало динаміку прихованих за цим подій, а й спонукало віруючих, яким була відома ця символіка, активно співпереживати.

Як бачимо, об'єднання над-знаків КОЛЬОРИ, що реалізовувалися через уявний образ (візію), рисунок, картини (фрески, мініатюру), одяг і навіть слово, отримали символічний прояв, характерний для сценарію “ХРИСТИ-ЯНСТВО”. Колір (у межах складної динамічної системи різнопланових знаків: образів-ікон, символів та індексів) став визначальним для характеристики статичного одягу, оточуючого середовища чи його відображення в літературних пам'ятках, де він зберігав символічне застосування аж до зміни світогляду, що постав із антропоцентричністю Ренесансу. У перспективі слід на матеріалі літературних пам'яток проаналізувати як символічне використання позначень кольору, так і взаємодію різних символічних систем, що використовуються за різними моделями та сценаріями тогочасного суспільства.

Література:

1. Святе Письмо Старого та Нового Завіту / повний переклад, здійснений за оригінальними єврейським, арамейським та грецьким текстами. – Укр.бібл. товариство : Ukrainian Bible 63 DC, 1992. – XVII, 1070, – 352 с.
2. Luther M. Luther-Bibel. Das alte und das neue Testament / M. Luther. — Bremen : Bremische Bibelgesellschaft, 1912. — 461 S.; – 318 S.
3. Willirams deutsche Paraphrase des Hohen Liedes mit Einleitung und Glossar / Hrsg. v. J. Seemüller. – Straßburg : Trübner, 1878. – XIV, – 147 S.
4. Аверинцев С. С. Золото в системе символов ранневизантийской культуры // Византия. Южные славяне и Древняя Русь. Западная Европа : Искусство и культура : Сб. статей в честь В. Н. Лазарева. – М., 1973. – С. 46-47.
5. Алимпиева Р. В. Семантическая структура слова “белый” // Вопросы семантики : Сб. науч.тр., Ленингр.ун-т. – Вып. 2. – Л. : ЛГУ, 1976. – С. 13-27.
6. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. : Школа “Языки Русской культуры”, 1998. – 896 с.
7. Козак Т. Б. Лексико-семантична група слів, які позначають колір у німецькій мові (діахронічне дослідження) / Козак Т. Б. : Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2002. – 197 с.
8. Лінч Дж. Середньовічна церква. Коротка історія / пер. з англ. В. Шовкуна / Джозеф Лінч. – К. : Основи, 1994. – 492 с.
9. Barsch J. Farbiger Gottesdienst. Zur Bedeutung der liturgischen Farbe in Vollzug und Wahrnehmung der Liturgie im Mittelalter / Jürgen Barsch // Farbe im Mittelalter: Materialität – Medialität – Semantik / hrsg. von I. Bennewitz u. A. Schindler. – Berlin : Akademie Verl., 2011. – S. 749-766.
10. Grebe A. Zwischen Material und Medium. Überlegungen zur Farbästhetik in der Buchmalerei des 11. Jahrhunderts / Anja Grebe // Farbe im Mittelalter : Materialität – Medialität – Semantik / hrsg. von Ingrid Bennewitz u. Andrea Schindler. – Berlin : Akademie Verl., 2011. – S. 127-140.
11. Kottmann D. Farbliche und ikonographische Auswahl im Apokalypsezyklus Saint-Savins / Delia Kottmann // Farbe im Mittelalter : Materialität – Medialität – Semantik / hrsg. von I. Bennewitz u. A. Schindler. – Berlin : Akademie Verl., 2011. – S. 235-250.
12. Linares M. Kunst und Kultur im Mittelalter. Farbschemata und Farbsymbole / Marina Linares // Farbe im Mittelalter : Materialität – Medialität – Semantik / hrsg. von I. Bennewitz u. A. Schindler. – Berlin : Akademie Verl., 2011. – S. 297-312.
13. Neuheuser H. P. Auf dem Weg zum liturgischen Farbenkanon. Die Farbenbedeutung im liturgischen Zeichensystem des Mittelalters / Hanns Peter Neuheuser // Farbe im Mittelalter : Materialität – Medialität – Semantik / hrsg. von I. Bennewitz u. A. Schindler. – Berlin : Akademie Verl., 2011. – S. 727-748.
14. Peirce Ch. Phänomen und Logik der Zeichen / Charles S. Peirce. – Frankfurt (M.), 1983. – 250 S.
15. Saussure F. de. Cours de linguistique générale / Publ. par Ch. Bally et A. Sechehaye. Avec la collab. De A. Riedlinger. – Paris : Payot, 1949. – 331 p.
16. Suntrup R., Meier-Staubach Ch. Farbenbedeutung im Mittelalter: grün / Rudolf Suntrup, Christel Meier-Staubach // Farbiges Mittelalter?! Farbe als Materie, Zeichen und Projektion in der Welt des Mittelalters: 13. Symposium des Mediävistenverbandes 1.-5. März 2009. Programm und Abstracts. – Bamberg : ZeMas, 2009. – (S. 37). – In : www.farbiges.mittelalter.de

Олійник Л. В.,
НТУУ "КПІ", м. Київ

РОЛЬ АСОЦІАТИВНИХ ОБРАЗІВ У СЕМАНТИЦІ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ НІМЕЦЬКОЇ МОЛОДІЖНОЇ МОВИ

В статті розглядається зв'язок когнітивних структур свідомості молоді з мовними формами та особливості відображення в мові характеру сприйняття світу молодими людьми.

Ключові слова: антропоцентризм, метафоричний перенос, образні асоціації, архісема, денотат, конотативне значення.

В статье рассматривается связь когнитивных структур сознания молодежи с языковыми формами и особенностями отображения в языке характера восприятия мира молодыми людьми.

Ключевые слова: антропоцентризм, метафорический перенос, образные ассоциации, архисема, денотат, коннотативное значение.

The article deals with the connection of the cognitive construction of consciousness of youth with the language forms and the characteristic of perception of the world by the young people.

Key words: anthropocentrism, metaphoric transfer, figurative association, archesemes, denotation, connotative meaning.

Як відомо, сучасний етап розвитку мовознавчої науки характеризується докорінною зміною базисної науково-лінгвістичної парадигми. Антропоцентрична парадигма потіснила парадигму системно-структурну та поставила людину у центрі світобудови. "Визначилася настанова досліджувати мову в нерозривному зв'язку з мисленням, свідомістю, пізнанням, культурою, світоглядом як окремого індивідуума, так і мовного колективу, до якого він належить. Формування принципів антропоцентричності та антропоморфності мови зумовило не тільки новий аспект лінгвістичних пошуків, а й призвело до нового розуміння і трактування таких традиційних лінгвістичних понять, як знак, значення, тощо" [3, с. 5]. Зміна наукової парадигми призвела в першу чергу до перегляду традиційних положень семантики.

"Сама природа мови така, що вона не розрізняє екстралінгвістичної реальності від психологічної та від соціального світу носіїв мови. Значення має антропоцентричну спрямованість, т.б. відображає загальні властивості людської природи, більш того воно (значення) етноцентричне, тобто орієнтовано на даний етнос" [1, с. 5]. Проте це не означає повного протиставлення "інструменталістській" інтерпретації мови, антропоцентрична парадигма перебуває з нею у відношеннях "додаткової дистрибуції" [3, с. 16].

Відомо, що в межах структурно-семантичного підходу, предметно-поняттєвому значенню протиставляються конотативний та прагматичний компоненти, проте А. Вежицька заперечує протиставлення семантики та прагматики: "Мовні значення прагматичні наскрізь: з людиною, з мовленнєвою ситуацією пов'язані в мові не які-небудь особливо виділені експресивні елементи, а значення багатьох слів та граем" [1, с. 6]. На думку А. Вежицької, значення – це інтерпретація світу людиною [1, с. 6]. Отже, увага семасіологів сфокусувалася на свідомість мовця та його світосприйняття. "Значення – не є відображенням об'єктивних ознак предмета, а лише тих, що виділяються людиною як найважливіші, виходячи із специфіки її контакту із предметом" [1, с. 5-6]. Принципи нової наукової парадигми знайшли своє відображення в працях таких відомих лінгвістів як А. Вежицька, Н. Д. Арутюнова, В. М. Телія, О. С. Яковлева, М. Ф. Алефіренко та ін.) Всі вище зазначені особливості семантики стосуються й природи лексичних одиниць молодіжного соціолекту, оскільки мова молоді має антропоцентричну спрямованість.

Мета даної статті полягає у виявленні зв'язку когнітивних структур свідомості молоді Німеччини з мовними формами, простежити особливості відбиття в мові характеру сприйняття та пізнання світу молодими людьми.

На основі нашого дослідження лексичних одиниць німецької молодіжної мови ми зазначали, що основою зміни значення слів німецької літературної мови при їх переході до молодіжного лексикону виступає, головним чином, метафоричний перенос. Природньо, що в такому випадку постає питання про характер трансформуючої функції. Такою, за звичай, вважають аналогію або подібність. Але не лише аналогія та подібність є головними трансформуючими силами метафори в німецькому молодіжному мовленні.

Розглянувши синонімічний ряд лексичних одиниць на позначення грошей в німецькій молодіжній мові *Eier, Moses, Moos, Kohle, Spatzen, Flöhe, Mücken, Steine, Kies, Asche, Mehl, Kohlenpulver, Eisenspäne, Flocken, Pulver, Lappen, Mäuse, Schotter*, можна з впевненістю сказати, що основою метафоризації стали певні асоціації, а не подібність. Адже "образні асоціації є невід'ємними елементами мислення на всіх рівнях розумової діяльності та різних сферах професійно – суспільних інтересів людини" [2, с. 3]. Практично будь – яку інформацію можна розкласти на наочно – образні складники. "Використовуючи невеликий за об'ємом лексикон, можна створити безкінечні метафоричні смислові значення, основою трансформації яких будуть найтонші нюанси людської думки та відчуття" [2, с. 3]. Так, з огляду на лексичні одиниці німецького молодіжного мовлення, метою є не лише відображення певного предмету дійсності найкращим способом, а й вирішити комунікативне завдання з максимальним ефектом впливу на адресата. Відомо, що "в ході осмислення предметів реальної дійсності, в свідомості носіїв мови поряд з сигніфікативним поняттям, що відображає їх справжні характеристики, присутній також конотативний зміст, що зумовлює асоціативне співвіднесення предмета із закріпленою за ним предикативною (асоціація за суміжністю) або кваліфікаційною (асоціація за подібністю) ознакою [2, с. 71]; конотативні поняття антропоцентричні, вони відображають явища дійсності через призму людської свідомості" [2, с. 85]. Перенос значення ознаки на об'єкт або ситуацію реальної дійсності базується на порівнянні, узагальненні, оцінці. В результаті ви-

бірковості метафоричного мислення, при формуванні конотату в центрі уваги суб'єкта мови часто виявляються не основні, а факультативні ознаки.

При аналізі значення слів використовують поняття семи і семемі. Семи, як відомо розрізняються в залежності від їх ролі в структурі значення слова, в якій вони організовані ієрархічно. Архісема – найважливіша в організації лексичного значення слова. Крім категоріальних та диференціальних сем в значенні окремих слів можуть бути присутні ознаки, що мають характер так званих “потенційних” сем. Так сема “старий” є в основному значенні слова тільки потенційною, мало суттєвою, але при вторинній номінації цього слова, в метафорі вона актуалізується: *Dinos, Mumien*.

Різниця в смислово уявленні об'єктів дійсності знаходить своє відображення в системі синонімічних засобів мовного висловлювання. Велика кількість в молодіжній мові лексичних одиниць на позначення певного предмету, явища, ситуації чи особи пов'язана з уявленням різними людьми різних видових характеристик предметів, явищ, осіб, а також з різницею стильового та емоційного характеру.

Проаналізувавши вище зазначений ряд синонімів, можна вважати, що в словах

Flöhe, Mäuse, Mücke(n) актуалізується сема “швидко зникати”, хоча ці живі істоти завдають нам проблем, проте впіймати їх не легко, вони швидко зникають. Спроєктувавши дану ситуацію на гроші, молода людина розуміє, що заробити їх не просто, проте “зникають” вони дуже швидко. Помітною є також зміна архісеми “жива істота” – “неістота”. Подібну ситуацію спостерігаємо зі словом *Flocken*, в якому актуалізується сема “швидко тане, зникає”, і знову спостерігаємо зміну архісеми “опадати” на архісеми “предмет”. *Moos / Moses*, запозичено з їдишу, де це слово мало значення “гроші”, корінь слова *Knete* походить також з їдишу:

“Kriegen wir denn die Knete zusammen?“, fragte Kati. – “Ich leih mir das notfalls bei Harry” [7, c. 329]!

В словах *Kies, Schotter, Steine* на перший план виступає ознака “не великий” або “твердий”, тобто не паперові гроші, які до того ж не великого номіналу, яких може бути багато. Архісема “камінь” змінюється на архісеми “метал”. Найчастіше вживана лексема *Kohle* можливо, відрізняється від вище згаданих синонімів тим, що позначає подібні предмети більшого розміру, знаходить більш ширше застосування, тому може позначати навіть велику кількість грошей:

– Seine Eltern müssen echt fett Kohle haben [6, c. 11].

“Der klaut nicht wegen der Kohle, für den ist das so eine Art Sport” [6, c. 87].

Genügend Kohle hatte Zorro noch, um sich den allerletzten Schuss zu kaufen [4, c. 271].

Як видно з прикладів має місце зміна архісем “камінь” – “папір”.

Лексема *Lappen* була запозичена з розмовної мови, і можливо по аналогії за розміром позначає банкноту великого номіналу, проте й у цьому прикладі спостерігаємо зміну архісеми “тканина” на архісеми “папір”.

Стосовно синонімів *Asche, Mehl, Kohlenpulver, Pulver, Eisenspäne, Papierstaub* – всі вони мають сему “маленькі часточки”, що можливо трактувати як незначна сума грошей або гроші невеликого номіналу. І в кожному з цих прикладів ми спостерігаємо зміну архісеми.

Сема *Eier* актуалізує значення “нетривалості зберігання” та “невеликого розміру”, тобто це говорить про те, що гроші в молодих людей довго не затримуються і мова йде про незначну суму:

“Zehn Eier sind nur drei Päckchen Kippen im Monat” [5, c. 18].

Архісема “клітина” замінюється архісемою “папір”.

Отже, як показують приклади, більшість предметів реальної дійсності утворюють асоціативні співвідношення по суміжності та подібності. В утворенні асоціацій приймають участь об'єкти, що входять до кола предметно – практичних зв'язків життєдіяльності індивідуума. Це предмети, що оточують людину в повсякденному житті, представники флори та фауни, різні природні явища

В метафоричній номінації відбувається перегрупування макрокомпонентів, на перший план виступає оцінний та емоційний компонент. Що стосується денотативної макросеми, то в метафоричній номінації таких дві: первинний і вторинний денотат; і денотат вторинний переміщується на перший план.

Література:

1. Вежицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежицкая: пер. с англ. Отв. Ред. М. А. Кронгауз, вступ. сл. Е. В. Падучевой. – М. : Русские словари, 1996. – 416 с.

2. Глазунова О. И. Логика метафорических преобразований / О. И. Глазунова, Спб., 2000. – 192 с. – Электронный ресурс код доступа : <http://nibru.ru/book.php>

3. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу. Монограф. 2-е вид. випр. і доп. – К. : Логос, 2004. – 284 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

4. Kai H. Engel + Joe / H.Kai, Hamburg : Carlsen Verlag, 2004. – 299 S.

5. Till J. Ohrensausen / J. Till, Ravensburg : Ravensburger Buchverlag, 2004. – 254 S.

6. Till J. Ausgeflogen / J. Till, Würzburg : Arena Verlag, 2007. – 151 S.

7. Wegmann U. Sommer war gestern / U. Wegmann, München : Deutscher Taschenbuch Verlag, 2011. – 362 S.

Онуфрієва І. Л.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ДОСЛІДЖЕННЯ АКТУАЛЬНОЇ ТА ПОТЕНЦІЙНОЇ АНТРОПОНІМІЇ СУЧАСНИМИ ЛІНГВІСТАМИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджується двоїстий характер антропонімічної системи сучасної лінгвістики, зумовлений семантичною суперечливістю власних назв, функціональною неоднорідністю антропонімічної лексики, різним ступенем довільності номінації особи за допомогою антропонімів різних розрядів та актуальна антропонімія як система конкретно референтних власних найменувань, актуальних для носіїв мови і вживаних у мові для позначення індивідуальних суб'єктів.

Ключові слова: антропонімія, антропонім, двоїстий характер, лінгвістика, власна назва, ономастика, семантика, носії мови.

В статье исследуется двойственный характер антропонимической системы современной лингвистики, обусловленный семантической противоречивостью имен, функциональной неоднородностью антропонимической лексики, различной степенью произвольности номинации лица с помощью антропонимов различных разрядов и актуальная антропонимия как система конкретно референтных собственных наименований, актуальных для носителей языка и употребляемых в речи для обозначения индивидуальных субъектов.

Ключевые слова: антропонимия, антропоним, двойственный характер, лингвистика, имя собственное, ономастика, семантика, носитель языка.

The article deals with the dual character of anthroponymical system of modern linguistics, conditionally dependent of semantic contradiction of proper names functional heterogeneity of anthroponymical vocabulary, various level of arbitrariness of nomination of a person with the help of anthroponyms of different sections and actual anthroponymy as a system of concrete referential proper names, actual for native speakers and used in the language for designation individual subjects.

Key words: anthroponomy, anthroponym, dual character, linguistics, proper name, semantics, native speaker.

Постановка наукової проблеми. Сучасні лінгвісти, зокрема О. О. Селіванова, трактує термін “антропонім” як будь-яке власне ім'я людини (або групи людей), у тому числі ім'я, по батькові, прізвище, прізвисько, псевдонім, криптонім (таємне, зашифроване ім'я), андронім (найменування дружини прізвищем чоловіка), гінеконім (найменування чоловіка прізвищем матері, дружини), патронім (найменування людини від імені чи прізвиська батька або предків) [8, с. 34]. На перший погляд, це визначення антропоніма відображає більш вузький підхід до такого класу слів, дає йому оцінку тільки з позиції ресурсів іменування. Однак виникає питання, чи йде мова про дефініцію терміна різних мовних явищ?

Правомірність постановки цього питання пояснюється тим, що система антропонімії має двоїстий характер, що зумовлено семантичною суперечливістю власних назв, функціональною неоднорідністю антропонімічної лексики, різним ступенем довільності номінації особи за допомогою антропонімів різних розрядів. Двоїстий характер антропонімії виявляється насамперед у тому, що в сучасній лінгвістиці існують антропоніми, які не називають конкретних людей.

Лінгвістичні дослідження функціонування антропонімів у мові показують, що за особливостями реалізації номінаційної та ідентифікуючої функції власні імена, які відносяться до групи онімів, не є однорідними. А. О. Білецький [1, с. 34], розмірковуючи про суперечливість антропонімічної лексики, виокремлює так звані індивідуалізуючі імена (вказують на одиничний, неповторний факт дійсності): *Олександр Македонський, Олександр Сергійович Пушкін*. Проте, якщо не мати на увазі нікого, ідентифікованого цією формою, цьому імені *Олександр* властива ономастична функція, тобто, здатність бути власною назвою. Ця потенційна функція і становить основну мету нашого дослідження.

Завдання нашої статті – дослідження двоїстого характеру антропонімії у працях сучасних лінгвістів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Думка про семантичну і функціональну негомогенність антропонімії не є новою для науки й знайшла своє відображення у висловлюваннях А. Гардінера [15, с. 73-74] про втілені (тілесні) та невтлені (безтілесні) власні назви. Відповідно до такого підходу, втілені імена – це імена, прикріплені до певних конкретних об'єктів іменування (*Вільям Шекспір, Тарас Шевченко, Леся Українка*), а невтлені імена – це ті ж самі слова, тобто, імена поза зв'язком з конкретним денотатом (*Вільям – англійське ім'я; Тарас, Леся – українські імена*).

Ідеї А. Гардінера про два типи назв набули особливої актуальності у вітчизняній ономастиці двох останніх десятиліть, проте глибокої теоретичної розробки ця теорія не мала. Більше того, нечисленні публікації, які стосуються цієї проблеми, носять спонтанний, незалежний і розрізнений характер. Наприклад, С. В. Перкас, звертаючись до опозиції втілених і невтлених власних назв, розглядає різну реалізацію їх у художньому тексті, більшу увагу при цьому приділяючи метафоризації втілених імен. Однак характеристика цієї опозиції представлена в найзагальніших рисах, як-от: втілені імена (*Москва, Лермонтов, Європа* тощо), носії яких більш-менш добре відомі членам певного мовного колективу; невтлені імена (*Сергій, Марія, Іваненко* тощо), які сприймаються просто як власні імена, співвіднесені з низкою індивідуальних об'єктів. Проте, на відміну від загальних назв, які не виступають стосовно цих об'єктів як узагальнюючого поняття, імена на кшталт *Сергій, Джон, Іваненко, Сміт, Мюллер* тощо, опинившись у тексті, знаходять суть, починаючи найменування певного індивідуума [6, с. 142, 143].

Більш ґрунтовне вивчення проблеми втілених і невтлених власних імен пропонують дослідники у зв'язку з розробкою питань сучасної теорії референції [5]. М. А. Кронгауз, який поставив своїм завданням уточнити понят-

тя власного імені шляхом опису властивостей втілених і невтілених імен, характеризує різні випадки їх вживання у мові, у тому числі й метафоричні. Під втіленим власним іменем М. А. Кронгауз розуміє ім'я, яке пов'язане та присвоєне певному об'єкту [5, с. 127].

Невтілені власні імена, на думку М. А. Кронгауза, абстраговані від якостей конкретного об'єкта і мають властивість “мати ім'я”, вживаються у мові не як позначення конкретної особи, а як умовний мовний знак, тобто засіб найменування (*Мене звати Іван, людина на ім'я Іван*), при цьому, на думку дослідника, в екстенціонал невтіленого власного імені входять всі носії цього імені [5, с. 125-127]. Автор виступає проти застосування терміна “невтільність”, оскільки мається на увазі рівноправність втілених і невтілених власних назв. Вказуючи на принципову відмінність втілених і невтілених імен, М. А. Кронгауз, аналізуючи конкретний матеріал, ілюструє це положення прикладами, які допускають неоднозначні інтерпретації. Втілені антропоніми розглядаються в наступних контекстах: *Я побачив Івана; Вона хоче вийти заміж за Івана та ін.*, а в числі невтілених – найменування, співвідносні з індивідуальним носієм, але житі з невизначеним займенником або в апозитивному поєднанні: *Тобі дзвонив якийсь Іван; у Македонії правив у цей час цар Філіпп*.

Опозиція втілених і невтілених власних назв, запропонована М. А. Кронгаузом, у підсумку зводиться до опозиції визначених і невизначених імен. Зазначається, що втілене ім'я в тексті завжди визначене, причому навіть тоді, коли це не обумовлено контекстом [5, с. 127]. Найбільш характерним для невтілених імен є їх вживання при введенні оніма в мову чи текст (*Мене звати Іван; Знайомтеся, це Іван*), при цьому наголошується неможливість вживання втіленого імені на початку тексту (*Жила-була Марія*) і обов'язковість використання в таких випадках невтіленого антропоніма (*Жила-була дівчинка на ім'я Марія*).

Концепція власних імен, що враховує два функціональних типи – загальні імена, власні та індивідуальні власні імена, слідом за А. Гардінером, розроблялася П. В. Чесноковим [12, с. 154, 158], пізніше Л. Д. Чесноковою (в аспекті співвідношення власних назв і числівників) та їх послідовниками. Загальні імена, згідно з цією точкою зору, виступають недостатні за змістом поняття, що поєднуються з ідеєю необхідності їх конкретизації [13, с. 105].

Розмежовуючи загальні та індивідуальні імена власні, Л. Д. Чеснокова пропонує враховувати двоякий характер їх функціонування: 1) функціонування окремих лексем у словнику (словникове функціонування) поза закріпленістю за конкретним референтом і 2) функціонування у складі зв'язного мовлення за умови їх закріпленості за окремим референтом. Відмінності двох типів імен, як справедливо зазначає дослідниця, пов'язані із семасіологічними і номінативними функціями: Словникові функціонування власних назв на кшталт *Галина* зберігає саме загальне їх значення *Жінка на ім'я Галина* і семантично не диференціює імена *Галина, Марія, Оксана* та ін. Функціонування власних назв при їх закріпленості за певним референтом (у зв'язного мовленні) наповнює їх багатим змістом, і слова *Галина, Марія, Оксана* диференціюються семантично на підставі найрізноманітніших ознак (за віком, зовнішністю, характером, соціальним становищем та ін.). Водночас, відрізняючись за характером індивідуальної номінації, загальні власні імена володіють тільки віртуальною індивідуальною номінацією, тобто в них закладено здатність виконувати функцію індивідуальної номінації, але на словниковому рівні ця здатність не реалізується, вона проявляється лише у випадку закріплення їх за конкретними референтами, що фіксується у зв'язному мовленні. Отже, Л. Д. Чеснокова протиставляє загальні та індивідуальні назви як опозицію “мова – мовлення”. В іншому джерелі опис загальних і індивідуальних назв певною мірою повертає цю концепцію до ідей Т. Гоббса про загальні та одиничні імена. Подібний підхід представила О. Я. Уляшева, яка розглянула власні імена з точки зору їх визначеності чи невизначеності в мові й мовленні, виділила загальні повторювані в різних найменуваннях власні імена, які мають у мові генералізуючу визначеність, індивідуальні власні імена (імена історичних діячів, літературних персонажів тощо), які зберігають індивідуалізуючу визначеність у мові [11, с. 66-67].

До розмежування двох типів антропонімів звертаються дослідники, які займаються проблемами двомовної лексикографії та транскрипції іншомовних імен, виділяючи одиничні і загальні, поодинокі і множинні антропоніми [4, с. 39]. За визначенням Д. І. Єрмоловича, множинні антропоніми – це такі імена, які в мовній свідомості колективу не пов'язані переважно з якоюсь однією людиною, а поодинокі – антропоніми, які також належать безлічі людей, але насамперед пов'язані з кимось одним, тобто, широко популярні імена людей.

До оригінальних концепцій функціональної неоднорідності антропонімії можна віднести ідеї, які в різний час висловлювалися А. В. Суперанською [10] і Л. М. Щетинінін [14]. А. В. Суперанська торкалася питання реальності, потенційності, активності, пасивності назв у зв'язку з розглядом їх ставлення до мови. Запропонована типологія власних назв А. В. Суперанської побудована на ідеях О. І. Смирницького [9] про реальні та потенційні слова, а також на роботах Л. В. Щерби, який описав лексику з точки зору активного та пасивного запасу. А. В. Суперанська виділяє наступні групи власних назв: пасивні потенційні, активно реальні і потенційні активні. Чітко не окреслюючи коло груп онімів, дослідниця вказує на різну ступінь їхньої популярності носіями мови, належність до індивідуального лексикону або відтворюваність у суспільному масштабі: суб'єктивний фактор – популярність імені для індивіда впливає на об'єктивно-реальну належність імені до конкретної мови [10, с. 216-217].

Пасивні потенційні імена, згідно з визначенням А. В. Суперанської, – це не лише нові імена, придумані або запозичені будь-ким, але й застарілі імена, що вийшли із загального вжитку, але все ще зберігаються окремими людьми. На думку дослідниці, потенційні пасивні слова не можна вважати повноправними мовними одиницями, реально існуючими в певній мові. Імена з вузькою популярністю зараховують до пасивних потенційних онімів, вони протиставлені активним реальним іменам, визнаним більшістю членів мовного колективу. При цьому зазначено, що співвідношення активного і пасивного, реального і потенційного ономастичного запасу номінально і чисельно змінюється від однієї людини до іншої.

За словами Л. М. Щетинініна, актуалізація імені досягається засобами контексту, до яких відносяться широкий контекст, повтори, експліцитні дескрипції (безпосередній мовний контекст), жести, міміка (динамічний контекст),

історичні, літературні, традиційні асоціації імені (енциклопедичний контекст), граматичні засоби актуалізації, порядок слів, детермінатори та ін. (граматичний контекст) [14, с. 22].

Серед думок, висловлених з приводу нашої проблеми, заслуговує на увагу позиція М. Е. Рут (2001), яка розмірковує про семантику антропонімів і говорить про необхідність розмежування антропонімів і власних імен. Антропоніми, існуючі поза конкретним денотатом, на думку дослідниці, не є іменами власними, оскільки відсутня основна властивість власного імені, тобто здатність індивідуалізації [7, с. 62]. У числі найбільш істотних відмінностей антропонімів і власних імен наголошується, що антропонім сам по собі не має реального значення, його семантика визначається загальнонародними культурними конотаціями, а власне ім'я конкретної людини має відсоціумний денотат і відсоціумний конотат. Семантика власного імені визначається закріпленістю його за конкретним членом соціуму. На відміну від антропоніма, що є приналежністю мови, власне ім'я існує в соціолекті [7, с. 63-64]. Залишаючи осторонь міркування про низку термінів, використаних для позначення двох груп антропонімів, відзначимо, що М. Е. Рут дуже точно охарактеризувала ознаки цих груп, розкрила сутність семантичної суперечливості антропонімічної лексики.

Отже, розмежовуючи два типи антропонімів, дослідники звертають увагу на такі їхні ознаки: мовний і мовленнєвий характер, семантичну специфіку, наявність і відсутність або одиничність і множинність референції (екстенціональна семантика), визначеність і невизначеність номінації, ставлення до загальнонародної мови, рівень популярності і суспільної відтворюваності, специфіка переносного вживання.

Дослідження антропонімії, які враховують всі ці ознаки, дозволяють висунути наступні положення, які використовуватимуться у подальших розвідках.

Функціонально антропонімія неоднорідна: для одних одиниць властива реалізована номінативна функція (актуальні антропоніми), для інших вона залишається потенційною. Очевидно, що система актуальних антропонімів, конкретно референтних мовних знаків, у мові протиставлена системі потенційних антропонімів, тому вони повинні розглядатися з різних позицій, які враховують специфіку одиниць цих множин.

Поняття потенційного власного імені, що використовується у нашій роботі, дещо відрізняється від закріпленого лінгвістичною традицією уявлення про потенційну лексику.

До проблеми потенційності (реальності слова) зверталися багато дослідників. За існуючими визначеннями в словниках і довідниках, потенційні слова – це окказіональні слова, тобто слова, які вже створені, але ще не закріплені мовною традицією слововживання, або можуть бути створені за зразком існуючих у мові слів. Саме у цій праці розглядалася проблема реальності / потенційності назв А. В. Суперанської.

При визначенні потенційності власного імені необхідно враховувати не лише його узуальність / окказіональність, активність / пасивність, хоча вони, без сумніву, важливі, а й ступінь реалізації функцій, які передбачені власним іменем. Концепція потенційності власного імені, яка розглядається у цьому дослідженні, близька до ідеї функціональної граматики. Розуміючи під функцією реалізоване призначення мовної одиниці, О. В. Бондарко пропонує розрізняти два типи функцій мовних одиниць: функції-потенції, які обумовлюють можливе / допустиме вживання мовного знака й характеризують його призначення; функції реалізації, пов'язані з тією реальною роллю, яку відіграє одиниця мови у висловлюванні. Ці функції співвідносяться між собою як відношення обумовлювати функціонування – бути його результатом; *Фп перетворюється в Фр (Фп → Фр) в процесі мисленнєво-мовленнєвої діяльності мовця* [3, с. 341]. Тому, варто зазначити, що розгляд функціонування мови в мовленні орієнтоване на зворотність зазначеного О. В. Бондарком відношення: спостереження над сукупністю вживань мовних одиниць, що реалізують у мовленні одну й ту ж функцію, дозволяє говорити про потенційні властивості тієї чи іншої одиниці мови. Аналіз мовних вживань антропонімів може свідчити про їх потенційні мовні властивості, що знаходять регулярну реалізацію у висловлюванні. Саме в цьому напрямку повинно здійснюватися вивчення історії антропонімічних ресурсів мови.

Вимагає деяких зауважень і термін “актуальна антропонімія”. Актуальна антропонімія пов'язана з актуалізацією антропоніма, яка у вітчизняних роботах з ономастики, слідом за В. І. Болотовим [2, с. 37], зазвичай розуміється як особливе вживання власних назв у мові, що встановлює або розкриває його конкретно-референтну віднесеність.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Під актуальними антропонімами маються на увазі референтні власні імена, для яких зв'язок з іменованою особою залишається актуальною для носіїв мови (або їх окремої групи) незалежно від вживання імені в контексті. Не контекст формує референцію антропоніма, а антропонім, маючи референцію, вибирає той чи інший контекст свого вживання. Потенційні імена також реально існують у мові, і ця ознака не буде визначальною для аналізованої опозиції. Разом з цим термін “актуальний” не тільки протилежний терміну “потенційний” за змістом [16, с. 357], а й правильно характеризує сутність певного явища. Отже, актуальна антропонімія – це система конкретно референтних власних найменувань, актуальних для носіїв мови і вживаних у мові для позначення індивідуальних суб'єктів, яка й становитиме перспективу наших подальших досліджень.

Література:

1. Белецкий А. А. Лексикология и теория языкознания (ономастика) / А. А. Белецкий. – Киев, 1972.
2. Болотов В. И. Лингвистический статус имени собственного и его функционирование в тексте / В. И. Болотов // Материалы к серии “Народы и культуры”. Вып. XXV. Ономастика. Ч. 1. Имя и культура. М., 1993. – С. 37.
3. Бондарко А. В. Теория значения в системе функциональной грамматики : На материале русского языка / А. В. Бондарко. – М., 2002.
4. Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур: Заимствование и передача имен собственных с точки зрения лингвистики и теории перевода / Д. И. Ермолович. – М., 2001.

5. Кронгауз М. А. Воплощенное и невоплощенное имя собственное : некоторые аспекты референции / М. А. Кронгауз // Экспериментальные методы в психолингвистике. – М., 1987. – С. 118-135.
6. Перкас С. В. Имена собственные и нарицательные в словаре и в художественном тексте / С. В. Перкас // Материалы к серии “Народы и культуры”. Вып. XXV. Ономастика. Ч. 1. Имя и культура. М., 1993. – С. 141-151.
7. Рут М. Э. Антропонимы: размышление о семантике / М. Э. Рут // Известия УрГУ. Выпуск 20. – Екатеринбург, 2001. – С. 59-64.
8. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. – Полтава, 2010. – С. 34.
9. Смирницкий А. И. Объективность существования языка. Материалы к курсам языкознания / А. И. Смирницкий. – М., 1954.
10. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. М., 1973.
11. Уляшева О. Я. Значения определенности и неопределенности у имен собственных в системе языка и в речи / О. Я. Уляшева // Функционально-семантический аспект единиц русского языка (Межвуз. сборник научных статей). Памяти докт. филол. н., проф. Лилии Дмитриевны Чесноковой посвящается. Таганрог, 2001. – С. 65-69.
12. Чесноков П. В. Слово и соответствующая ему единица мышления / П. В. Чесноков. – М., 1967.
13. Чеснокова Л. Д. Имена числительные и имена собственные / Л. Д. Чеснокова // Филологические науки, 1996. – № 1. – С. 104-113.
14. Щетинин Л. М. Актуальные вопросы прикладной ономастики / Л. М. Щетинин. – Ростов-на-Дону, 1999.
15. Gardiner A. The Theory of Proper Names / A. Gardiner. – London, 1954.
16. ФЭС. Философский энциклопедический словарь. – М., 1999.

Орел І. І.,
Рівненський державний гуманітарний університет

РАЦІОНАЛЬНА МОТИВАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ (лінгвокогнітивний аспект)

*У статті описуються типи раціональної мотивації семіозису фразеологічних одиниць сучасної німецької мови.
Ключові слова: фразеологічна одиниця, фразеологічний семіозис, національно-культурна інформація, онома-сіологічний підхід.*

В статье рассматриваются типы рациональной мотивации семіозиса фразеологических единиц современного немецкого языка.

***Ключевые слова:** фразеологическая единица, фразеологический семіозис, национально-культурная информация, онома-сіологический подход.*

*The types of rational motivation of the semіosis of phraseological units in modern German are described in the article.
Key words: phraseological unit, semіosis of phraseological units, ethno-cultural information, the method of onoma-сіological analysis.*

Метою нашої розвідки є дослідження мотивації фразеологічного семіозису, який ми проводимо, застосовуючи ономасіологічний і семасіологічний підходи до вивчення процесів вторинної номінації – до утворення фразеологічних одиниць (далі – ФО). Основою фразеологічного семіозису слугує метонімічне, метафоричне переосмислення компоненту / компонентів чи пресупозиції ФО. Процес переосмислення пов'язаний з образами, покладеними у внутрішню форму, на основі якої відбувається мисленнєвий процес [1, с. 219], яка пояснює, чому саме ця, а не інша зовнішня форма втілює певне значення [8, с. 15]. Виокремлення двох указаних напрямів дослідження семантики визначають різні аспекти аналізу мовних знаків. Ономасіологічний підхід зумовлений вивченням психологічної, етнокультурної природи семантики одиниць мови [5, с. 13]; поясненням процесів переосмислення і типів мовного позначення елементів дійсності [9, с. 71]. Ономасіологія у контексті нашої розвідки вивчає способи номінації засобами ФО і досліджує процес творення нових назв.

Номінативна структура мовного знаку “існує як форма думки і тому нерозривно поєднана з нею” [6, с. 218]. Утворення ФО пов'язано із фрагментами національної картини світу (далі – НКС), які впливають на колективну свідомість етносу, об'єднану з логічними операціями, що проводяться на основі одних і тих самих реалій зовнішнього світу [3, с. 42-43]. У результаті дії механізмів переосмислення виникають нові значення (семасіологія), але відбуваються ці процеси на тлі НКС, що й зумовлює доцільність ономасіологічного аналізу значення ФО, тому що НКС відображається в номінативних структурах мовних знаків. Досліджуючи семантику одиниць мови з позиції ономасіології, виявляємо вплив людських чинників на процес найменування і спосіб описання фрагментів НКС, які вербалізовані мовними знаками й формують мовну картину світу [4, с. 32; 9, с. 139]. Саме такий аналіз семантики ФО становить актуальність розвідки, тому що запропоноване нами вивчення продуктів вторинної номінації дозволяє ознайомитися з менталітетом мовців, з НКС етносу, відображеного у мові. Вивчаючи лише значення мовних знаків, “не можна виявити способи передачі думки” [6, с. 202], що заважає адекватному сприйняттю смислу ФО.

Вивчення мотиваційних процесів семіозису ФО, які ґрунтуються на раціональному пізнанні світу, проводяться нами у лінгвокогнітивному аспекті, що студіює взаємодію мови і культури. Лінгвокультурологічні дослідження відповідають загальній тенденції сучасної лінгвістики – переходу від “внутрішньої” (структурної) лінгвістики до “зовнішньої”, яка розглядає явища мови у взаємозв'язку з людиною (способом її мислення, практичною діяльністю). Національна мова відображає картину світу кожного етносу, визначає різну духовну й культурну своєрідність колективу мовців [10, с. 229]. Тому ми вважаємо, що саме ФО, які несуть національно-культурну інформацію (далі – НКІ), забезпечують цей процес найкраще.

Як відомо [1; 3; 10], наявність НКІ в семантиці фразем забезпечують національний і культурний компоненти [див. 1]. Проблеми передачі НКІ засобами ФО присвятили свої праці М. Ф. Алефіренко, В. Г. Гак, О. О. Селіванова, В. М. Телія та інші дослідники. Виявлення національно-культурної своєрідності семантики ФО пов'язано з вивченням процесів номінації, з мотиваційними операціями найменування фрагментів НКС.

Питанням сучасної лінгвістики є проблеми моделювання процесів породження номінативних одиниць. Модель породження номінативних одиниць розглядають як абстрактну схему надання певному поняттю відповідного позначення, що стає надбанням колективної мовної свідомості [8, с. 145]. За допомогою моделей породження мовлення можна пояснити ономасіологічний механізм – вивчення номінативної структури мовних знаків у зв'язку зі значенням та структурою знань про позначене [7, с. 23]. Тому однією з проблем теорії номінації є проблема мотивації.

О. О. Селіванова [8, с. 160] пропонує диференціювати мотивацію залежно від фрагменту структури знань про позначуване на такі типи: пропозиційну, асоціативну, модусну, змішану.

Пропозиція має відносно об'єктивний характер, оскільки виникає внаслідок сприйняття фрагменту світу мовців, які оцінюють його. Вказаний тип мотивації переважно метонімічний. Крім метонімії, пропозиційний тип мотивації рідше може мати також метафоричний характер, тобто метонімія і метафора суміщаються у процесі номінації [8, с. 32]. Пропозиційна мотивація присутня у пареміях і прикметах, пов'язаних із спостереженнями за природою та веденням господарства: *schlafen wie ein Dachs* – (розм.) *спати як бабак*; *viel Hopfen, viel Roggen* – (прикмета) *багато хмелю, багато жита*.

Асоціативно-термінальний тип раціональної мотивації володіє метафоричним характером (оперує не образно-асоціативною подібністю, а реальною суміжністю, зіставленням позначень чи їхньою парціальністю (частина ч.-н.) і тому поширений у фразеосистемі. Зазначений тип раціональної мотивації має кілька різновидів залежно від способу взаємодії “донорської та реципієнтної концептосфер у процесі позначення: структурно-метафоричний, дифузно-метафоричний, гештальтний, архетипний” [див. 8].

У процесі структурно-метафоричної мотивації позначуване отримує ім'я, яке має в структурі свого значення компонент значення пропозиції, на основі якої відбувається номінація. Тобто, використовуються “донорські домени” [8, с. 41]. Наприклад: історія (компоненти ФО – антропонім, топонім): *Rangehen wie Blücher – діяти пишуче* (фельдмаршал Блюхер у битві з армією Наполеона під Ватерлоо відзначився мужністю); *ab nach Kassel!* – (розм.) *Зникни!* (У м. Касель розташовувався табір рекрутів у XVIII ст.).

Дифузно-метафорична мотивація номінації позначуваного виникає внаслідок поєднання асоціацій, викликаних джерелами номінації на основі аналогії. Переінтерпретація предметів щоденного вжитку має дифузний характер, тому що предмети побуту всебічно дослідженні народом і обов'язково присутні в різних народних виразах [8, с. 44]. Наприклад: *den Brotkorb höher hängen* – (розм.) *економити* (кошки високо підвішували, оберегаючи харчі від мишей, злодіїв). Часто дифузно-метафоричний процес переінтерпретації відбувається шляхом використання знань про національну кухню: *erste Sahne sein* – *бути найвищої якості* (якщо в страву додавали сметану, то це означало, що готується щось особливе); *einen Schmarren sein* – (розм., пд.-нім., австр.) *зовсім нічого/ніщо*. Мучна страва *Schmarren* була їжею простих людей. Результатом мисленнєвого уподібнення національної кухні з образом людини є ФО *aus jdm. Hackfleisch machen* – *зробити з к.-н. котлету*; *nicht alle Tassen im Schrank haben* – *бути не сповна розуму*.

Мисленнєва симіляція задіяна при створенні ФО на основі ритуалів, обрядів, звичаїв, традицій, забобонів, казок, шванків, які мають народний характер, наприклад: *am Hungertuch / Palmtuch nagen* – (розм.) *затягнути пасок, бути бідним / голодним* (ФО виникла ≈ 1000 року н.е., коли в країнах Європи під час посту на вівтар у церкві вшали хустки.); *das Abendmahl auf etw. nehmen* – *побожитися в ч.-н.* (ФО походить від традиції проводити суд божий); *der Sandmann kommt* – *спати хочеться* (*Sandmann* – продавець піску – казкова істота, яка, насипаючи в очі пісок, занурює в сон). Відображенням народного світогляду є народна культура, наприклад: *wie Matz von Dresden* – (розм.) *як дрезденський телячень* (кажуть про людину, яка сидить навпочіпки – в положенні, що нагадує кам'яну скульптуру біля старого мосту через р. Ельба в Дрездені), іграшки, ігри, розваги, наприклад: *der Hampelmann sein* – (розм.) *бути безхарактерним* (ФО виникла на основі образу національної іграшки *Hampelmann*, яка рухалась, коли її смикали за мотузки); *bei jemandem einen Stein im Brett haben* – (розм.) *симпатизувати к.-н.* (ФО виникла на основі гри *Puffspiel/ Tricktrack*).

Важливим аспектом народного життя були торгівельні традиції, грошові одиниці, наприклад: *er hängt den Pferdekopf heraus* – (розм.) *він все продає*; *Keinen Deut wert sein* – (розм.) *не коштувати а ні гроша* (*ein Deut* – срібна монета, яку чеканили у XIV-XVIII ст. Масова частка срібла в монеті поступово зменшувалась і з 1573 року монета була вже мідною).

Гештальтна мотивація існує на основі подібності зорових, слухових, одоративних (запах), тактильних, смакових ознак, образно відображаючи реальні фрагменти НКС – життя народу. Наприклад: зорові ознаки подібності (колір) – *vor Ärger schwarz werden* – *позеленіти від злості*; слухові – *Brimborium machen* – (розм.) *порожня балаканина* (*Brimborium* – молитва, яку промовляли швидко і часто незрозумілою латиною.); смакові – *Blümchenkaffee trinken* – (розм.) *пити ріденьку каву*. В німецькій культурі так називали низькосортну каву, тому що на дні чашки із мейсенської порцеляни було видно традиційний малюнок квітки.; одоративні – *stinken wie ein nasser Fuchs* – (розм., фам.) *мати неприємний запах*; тактильні – *Seine Hand für jnd./ etw. ins Feuer legen* – *поручитися за к.-н.* Компонентами ФО гештальтної мотивації на основі тактильних ознак, які відображають фізичний, моральний стан людини, безпеку / небезпеку, є соматизми: *mit der eigenen Haut bezahlen müssen* – *заплатити життям за щ.-н.* ФО з компонентами-соматизмами виконують символну функцію: серце – почуття, нирки – емоції чи бажання, голова / шкіра / шия – символи життя. *Fast einen Herzkasper kriegen* – (розм., фам.) *дуже злякатися*; *jdm. an die Nieren gehen* – *діяти к.-н. на нерви*; *es geht um den Hals / den Kopf* – *це питання життя*.

Архетипна мотивація проявляється на основі успадкованих психічних елементів (ірраціональне мислення, вірування), які асоціативно поєднуються із структурою знань про інші концепти. Архетипна метафоризація вербалізується засобами ФО, які представляють міфологічне світосприйняття (віра в нечисту силу, прикмети, повір'я тощо). Наприклад: *Freund Hein hat jdn. geholt* – (розм.) *хтось помер*; *der Klapperstroch hat sie ins Bein gebissen* – (жарт.) *Лелека вкусила її за ногу* (вона завагітніла).

Модусний тип раціональної мотивації базується на функціях пізнання, трактує особливості оцінного світосприйняття народом, пріоритети оцінки, що виражається в етнічних стереотипах лексичними засобами (*gut, schlecht, fett, bitter, süß; schwarz, gelb, rot*). Оцінне значення мають також власні імена, поширені в народному середовищі: *Hans, Peter, Heini, Mina, Lischen*. Модус корелює із психічними функціями почуттів, відчуттів і є оцінно-емоційним показником [8, с. 37-39]. Оскільки оцінка і емоційний характер властивий ФО, то можна вважати, що модус присутній у всіх типах мотивації. Сенсорна оцінка може виражатись через смакові відчуття, наприклад: *kalte Bohnen* – символ бідної їжі; *Das ist ein magerer Braten* – (розм.) *тут не поживишся*; *das ist bitter* – *це образливо*. Психологічна оцінка висловлюється за допомогою компонентів, які відображають психологічний стан душі (комфортний – некомфортний): *Dumm wie Bohnestroh*. – *дурний як пробка/ як пеньок*; *Glückspilz sein* – (розм.) *бути щасливчиком*; *Hans Ohnesorge* – (розм.) *безтурботна людина*. Сублімовані оцінки пов'язані з виявленням морального й аморального, красивого й потворного, корисного/ некорисного, небезпечного (утилітарні оцінки). Через цю їхню властивість сублімовані оцінки вважають стереотипними для етноса. Вони виражаються у ФО,

компонентом яких є зооніми, фітоніми, антропоніми. Наприклад: *ein fleißiges Lieschen* – старанна дівчина; *den Bock zum Gärtner machen* – зробити шкоду; *ein fauler Heinz* – (розм.) ледар; *ein dummer Peter* – дурень.

Ми вважаємо, що ФО, які мають у своєму складі назву продуктів, теж володіють стереотипною утилітарною оцінкою, тому що їхньою пропозицією є народні традиції. Наприклад: *jetzt mal Butter bei de Fische* – (розм., пн.-нім.) *Tener do spravi!* (ФО виникла на основі звичаю подавати як закуску смажену рибу зі шматочком масла. Лише потім подавався обід.); *Bier nach München tragen* – (досл.) *везти пиво в Мюнхен*, (розм.) *займатися марною справою* (Мюнхен вважається центром броварництва). Соматична оцінка (холод, жар, біль) репрезентується ФО з компонентом зоонімом, наприклад: *eine Bullenhitze/ Affenhitze* – (розм., фам.) *некло* (про високу температуру).

Змішаний тип мотивації виникає внаслідок метафоричної асоціації на основі пропозиції (репрезентації різних фрагментів НКС) [8, с. 62]. ФО такого типу В. М. Телія назвала ідіомами-кентаврами [10, с. 61-62], в яких один компонент переосмислений, а інший виступає в прямому значенні. Наприклад: *den Hasen laufen lassen* – *пустити справу напризволяще*.

Таким чином, раціонально мотивовані ФО утворились на основі фрагментів НКС. ФО, що виникли на їх основі передають у фразеологічному значенні знання про об’єктивну реальність. До раціонально мотивованих ФО відносимо фрази, компонентами яких виступають: соматизми, лексеми на позначення предметів побуту, національної кухні, артефактів народної культури, ігор, розваг, іграшок, торгівельних традицій, грошових одиниць. ФО – код національної культури, що відображає систему ціннісних норм етноса і передає з покоління в покоління етнокультурну інформацію.

Подальшими перспективами дослідження вважаємо вивчення функціонування та способів реалізації семантики раціонально мотивованих ФО у текстах різних стилів.

Література:

1. Бибихин В. В поисках сути слова. Внутренняя форма у А. А. Потебни / В. Бибихин // Новое литературное обозрение. – М., 1995. – № 14. – С. 23-34.
2. Гак В. Г. Национально-культурная специфика меронимических фразеологизмов / В. Г. Гак // Фразеология в контексте культур; [отв. ред. Телія В.Н.]. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 260-265.
3. Каракевич Р. О. Національно-культурна маркованість фразеологічних одиниць на позначення виміру та ваги в німецькій та українській мовних картинах світу / Р. О. Каракевич // Вісник Донецького національного університету. – Серія Б, Гуманітарні науки. – Донецьк, 2008. – № 1. – С. 42-47.
4. Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и языке / Геннадий Владимирович Колшанский [отв. ред. А. М. Шахнарович. Предисл. С. И. Мельник и др.]. Изд. 3-е стереотип. – М. : КомКнига, 2006. – 128 с.
5. Мелерович А. М. Проблема семантического анализа фразеологических единиц современного русского языка / Анна Михайловна Мелерович. – Ярославль, 1979. – 80 с.
6. Потебня А. А. Слово и миф. [Электронный ресурс] / Александр Афанасиевич Потебня. – М., 1989. – 230 с.
7. Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира / Отв. ред. Б. А. Серебренников. – М. : Наука, 1988. – 216 с.
8. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) / Олена Олександрівна Селіванова. – Київ-Черкаси, 2004. – 254 с.
9. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
10. Телія В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / Вероника Николаевна Телія. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1996. – 286 с.

Осовська І. М.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ЖАРГОНІЗМИ В НІМЕЦЬКОМОВНОМУ СІМЕЙНОМУ ДИСКУРСІ

У статті аналізується класифікація жаргонізмів, що функціонують в німецькомовному сімейному дискурсі.

Ключові слова: жаргон, сленг, сімейний дискурс.

В статье анализируется классификация жаргонизмов, которые функционируют в немецкоязычном семейном дискурсе.

Ключевые слова: жаргон, слэнг, семейный дискурс.

The article under review deals with the analysis of classification of jargons which function in the German speaking family discourse.

Key words: jargons, slang, family discourse.

Мова сім'ї з позицій соціолінгвістики є, безумовно, соціолектом групи з усіма властивими групі особливостями. В межах мовного субстандарту, переважаючого в сімейному спілкуванні, функціонують жаргонізми, що входять в групу просторіч [2-6, с. 10] як мовних явищ з ареалу Volkssprache. Загальновідомим був факт ненормованості просторіччя, що одразу ж відмежовувало його від літературної мови (Standartsprache, Literatursprache) та ставило в ряд з територіальним діалектом, жаргоном, аргю.

Основною ознакою жаргону (або сленгу – термін виник та отримав домінуючий статус завдяки загальному глобальному впливу англійської лінгвокультури) вважають пейоративність [10] та / або грубість і фамільярність [2]. Деякі думки дослідників сленгу є діаметрально протилежними: одні наголошують на його загальнозрозумілості, відсутності соціально-професійної обмеженості та відповідному розміщенні за межами літературної норми [4], інші підкреслюють зв'язок жаргону з криптолалією – “утаємниченим” мовленням певної соціально-професійної групи [7]. Очевидно, праві й ті і інші, маючи на увазі різні аспекти явища: перші – жаргонізми в класичному вигляді (як професійно детерміновані), другі – сленгізми як складові соціолекту, що набув активного використання в 20 столітті. Це підтверджується визначенням сленгу в словнику Duden, як 1) зневажливої фамільярної розмовної мови та 2) стилю мовлення певних соціальних, професійних груп [11].

Слід, однак, зазначити, що більшість досліджень жаргону визнають його основоположною рисою зв'язок з грою: жаргон формується, насамперед, завдяки вічній людській потребі в мовній грі. Культурологічна концепція, що утверджує ігрову природу більшості культурних явищ, походить від “ігрового космосу” Платона та “стану гри” Канта. Гра є глибинною вихідною властивістю психічної та соціальної діяльності людини [9], а культура народжується в грі та з гри. Жаргон вважається класичним проявом мовної гри, враховуючи відсутність практичної установки (більшість лексем-жаргонізмів мають аналоги в загальнозживаній лексиці): він не має мети і має смисл в самому собі, що є головною умовою кваліфікації певного феномена як мовної гри. З таких позицій сучасна жаргонізація отримує статус не засобу спотворення мови, а її “сміхової лабораторії” [5], уявлення ж про неформальну лексику належать до компетенції будь-якого сучасного мовця – носія мови чи іноземця (незалежно від ступеня володіння іноземною мовою) [6, с. 26].

Оптимальним вважаємо визначення сленгу як “нелітературної додаткової лексичної системи, що представляє паралельну експресивно-оцінну, найчастіше стилістично знижену синонімію позначень загальнозживаних понять і належить певній соціальній субкультурі” [8, с. 560], яке задовольняє як соціолінгвістичний так і стилістичний аспект цього мовного феномену.

Вважаємо, що при очевидній присутності обох ознак сленгу в усіх типах сімейного дискурсу, мовно-ігрова релевантна, насамперед, для типів зі соціально-статусною рівністю учасників (матримоніального та дискурсу сублінгвів), а криптолалічна – для різностатусних видів сімейного спілкування – в нашому випадку парентального дискурсу.

Поза сумнівом, важливою ознакою жаргону, детермінованою в основному його усним характером, є економія мовних та когнітивних зусиль, оскільки, виникаючи як результат потреби в нетривіальному вираженні, жаргонні одиниці швидко стають стандартними кліше (*Ich hab mich kaputt gelacht!* замість *Ich habe sehr gelacht.*, *Wahnsinn!* замість *Das sieht sehr schön aus.* тощо).

Черговою метою аналізу сімейного дискурсу вважаємо фіксацію та опис особливостей вживання жаргонізмів в сімейному спілкуванні.

Матеріалом дослідження слугували сучасні літературні джерела, фільми німецьких кіностудій та їх сценарії, результати анкетування німецькомовних інформантів, проведеного автором під час стажування в університеті м. Геттінгена та отриманих від німецькомовних учасників Інтернет-форумів.

Сімейний жаргон (сленг) як складних лексичного корпусу сімейного дискурсу репрезентує мовлення певної окремої сім'ї як групи та протиставляється літературній мові. Як явище ненормативне, неформальне, стилістично знижене, функціонально обмежене, сімейний жаргон здатний виконувати експресивну та оцінну функції. Застосування жаргону з метою відособлення від решти мовної спільноти фактично відокремлює жаргон від професійної лексики, яка безпосередньо дублює офіційні назви понять. Незважаючи на експресивну природу обох лексичних шарів, стилістичний спектр жаргонної лексики є значно ширшим – від жартівливо-іронічного до негативно-вulgарного. У нашій роботі сімейний жаргон-сленг (*familialer Umgangsslang*), використовується для позначення зниженого регістру мовлення членів родини. Сімейний сленг складається зі специфічних слів

і висловлень, котрі характеризують природу та відображають специфіку сімейного співіснування, ілюструють особливості родинної комунікації та вживаються тільки в розмовному мовленні: *Leute, ich geh heute zum Billard da die Hüterin der Kronjuwelen in Botswana ist. Der Sofageneral kann sich heute richtig entspannen.*, де вираз *Hüterin der Kronjuwelen* позначає дружину, а слово *Sofageneral* – чоловіка. *Wäre ich doch nur nie aufs Ehepferd gestiegen. Das kostet doch alles nur Kohle...*, де вираз *aufs Ehepferd steigen* має значення одружуватися. Сімейний сленг, як правило, виконує інклюзивну функцію. Комуникант за допомогою жаргонізмів демонструє свою приналежність до колективу, сигналізує, що він є "своєю людиною".

В групі тематично-позначуваної лексики були зафіксовані наступні жаргонізми на позначення:

- великої та дружної сім'ї: *Aus-ein-und-demselben-Glas-Trinker, Clique, Schnullerfamilie*;
 - шлюбу, одруження / розлучення, зради: *Zweipersonenmodus; aufs Ehepferd steigen, die Kuh kaufen, ein junges Talent verpflichten, legalisieren, Ringe werfen, Sich-ver-heiraten (einen Verbindungsfehler irgendwann gemacht haben), Seitensprung, Affäre, Exenverbrennung, friendgehen (mit Facebook-Freunden fremdgehen)*;
 - дружини / партнерки: *Alte, Atta-Girl, Beschärmede, bessere Hälfte, Bettgenossin, Bodeningenieurin, Ehehälfte, Ehefotze, Ehenutte, Ehekrüppel, Fernloch, Fußbodenkosmetikerin, Gemahlin, Gespielin, Herzdame, Herzensdame, Hetäre, Hüterin der Kronjuwelen, Kurtisane, Meine, Lebensabschnittsgefährte, Lebensgefährte, Liebhaberin, Liebling, Liebste, Mätresse, Nebengeräusch, Perle, Pimpfelle, Pübbie Schneewittchen, Schrapnellida, Turbohase, Weib, Wuchtbrumme, Zosche*;
 - чоловіка / партнера: *Alter, Altarhäuschen, Atze, Aue, AWF, Beteiligter, Bruder einer anderen Mutter, Bubba, Co., Compagnon, Digga, Dude, Feigendepp, Flamme, Fotzenknecht, Gova, Gung, Göttergatte, Herzblatt, Honey, Hoschisan, Hauptrechner, Keule, Kuffnugge, Lebensabschnittsgefährter, Lebensgefährter, Liebhaber, Liebling, Liebster, Meiner, Mitinhaber, Nebengeräusch, NEMISU, Olle, Schatz, Schwachmat, Sozius, Teilhaber, Teilnehmer, Unter dem Pantoffel, Vato*;
 - дитини: *Arschlochkind, Balg, Bankert, Bauchbewohner, Blagen, Dötzken, Drecksmade, Fickfehler, Flurscheisser, Fruchtzweig, Gör, Haiiei, katholisches Kaninchen, Kerbe im Schaft, Kinderzimmer-Osama, Klopskind, Momager, Nachmensch, Nervzweig, Pampersbomber, Plach, Pissblage, Pisskind, Plach, Pöste, Quaddel, Ratz, Sahne-Butter-Hupfdohle, Striefchen, Terminatorchen, Sicherheitsmock, Striefchen, Schieter, Wanst*;
 - батька: *der Alte, Familienoberhaupt, Familientorpedo, Sofageneral*;
 - матері: *die Alte, Familienmanagerin, Gebärmachine, Raumpflegerin*;
 - батьків, старшого покоління: *Komposti, Grufti, Friedhofsgemüse, UHU (unter Hundertjährige), haben Mumienausweis / Runzelpas, Noch-Berufstätige, Experte, Exzentriker, Clown, Kuckuckseltern*;
 - процесу виховання: *Erzug (sehr harte Erziehung)*.
- Як засвідчили інформанти, сленгізми складають істотну частину їхнього вербального спілкування не лише в родині, але й в інших галузях повсякденного життя. Частотним є використання наступних сленгізмів на позначення основних процесів життєдіяльності та предметних груп:
- їжа та процес споживання (*Brikett, Fraß, Fressen, Haveritis, Mahlzeit; hinter die Binde hauen, beißen, dinieren, futtern, einhauen, hineinstopfen, lutscheln, einmaischen, mampfen, nachlegen, pampfen, einräumen, runterlassen, einschieben, schlemmen, spachteln, einwerfen, wickeln, hebern, einschneiden*);
 - напої та процес пиття (*Gsiff, Gsüfflerl, Schaumtüte, Schlurre, Schwemme, Schwenze; gießen, piperln, püttkern, rotzen, schlürfen, süffeln, schütten, abziehen*);
 - стани алкогольного сп'яніння (*angeblasen, angedonnert, angeflaschelt, angesäuselt, angestochen, ausgeflippt, beduselt, eingedeckt, eingespritzt; Fetze, Glut, Granate, Kante, Radierer, Rakete, Schweigl, Sieder, Ziegel; schwindlig, streichfähig sein, volllaufen lassen, zugenagelt; einen sitzen haben*);
 - цигарки, процес куріння (*Clint, Glut, Havana, Karlschachter, Lungenbrötchen, Lungentorpedo, Lurch, Nagel, Nikotinnudel, Raucherl, Schmaucherl, Schnuderl, Staberl, Stummel; eine Abgerissene heizen, heizen, nebeln, paffen, pofeln, puffen, schmökern, schmuiken, tschiken*);
 - одяг (*Brocken, Brustgeschirr; Decke, Fassade, Fetzen, Hopperlkraxn, Hülse, Hupferspreizn, Janker, Kittel, Klamotten, Kluff, Kotze, Lumpn, Maskerade, Panier, Röhrsalatstecher, Ansa, Schaln, Schneuztüchel, Seil, Tau*);
 - гроші, фінансові стани та операції (*Blüten, Fetzen, Flak, Ischlinge, Knöpf, Kohle, Monetten, Plärer; angebrannt sein, ausbluten, blechen, gestapft sein, Pleite (wenig Geld haben), schaufeln, löhnen (Rechnung bezahlen)*);
 - професія, працювати / байдикувати (*Kähle (Arzt), Putzer (Frisör); bremsen, buckeln, hakeln, knausern, malochn, obizarn, putteln, rackern, sandeln, schnorren, am Seil hängen, sich abseilen, tachinieren*);
 - автомобіль та інші засоби пересування (*Affenschaukel, Asphaltblase, Düsi, Flitzen, Flitzer, Flieger, Furzerl, Glühi, Gockerl, Hupferl, Karren, Kracherl, Kraxn, Kübel, Kutsche, Leibschüssel, Maschine, Mopf, Mühle, Murl, Rostlaube (altes, von Rost angegriffenes Auto), Pfitschipeil, Plutokratentraktor, Raketen, Rennsessel, Scherberl, Schießer, Schnitzl, Seifenkiste, Spuckerl, Stinkerl, Straßenkreuzer, Vierradler; Wanzn, Zweiradler*);
 - швидкий рух (*abdampfen, abrauschen, abziehen, abzischen, ausspuren, braken, blitzschießen, dahintuschen, davonrauschen, flitzen, glühen, heben, holzen, an Karacho drauf hom, modeln, radieren, sausen, schweißen, sprinten, zwitschern*);
 - частини тіла (*Bollen (Oberschenkel), Brotladen (Mund), vier Buchstaben, Däaz (Kopf), Döppen (Augen), Flossen, Fotz, Fresse, Globus, Gnack, Hespern (Beine), Hucke (Teil des Rückens), Lawurpappen, Lecker, Mähne, Marille, Ohrwaschel, Pfoten, Propeller, Pumpe, Quadratschädel, Schweißler, Schwimmreifen, Stampfer, Stange, Werkzeuge, Kunte (Hintern), Lösse (Haare), Mäse (Hintern, Po), Schochen (Beine im Weg), Sprirkeln (lange dünne Beine), Stäät (Schwanz, Hintern), Teuwen (Zehen)*);
 - фізіологічні процеси (*AA machen, brechen, Dünnpfiff, Dünnschiff, entleeren, gacken, ludeln, pforzen, pinkeln, Pipi machen, Scheißhaus, Schließmuskelfekt, die Schnelle, schwitzen, stinken*);

– статеві органи та акти (*drittes Bein, Beutl, Bohrer, Brodel, Bretzenständer, Brenzbuschn, Daheim, Dose, Dreieck, Gerät, Geschirr, Latte, Lupo, Miese, Paradiesgärtlein, Pixn, Press, Prinzchen, Pröl, Rohr, Rosette, Samenschleuder, Schweif, Schwenkel, Spalt, Speer, Spule, Ständer, Schniedelwutz, Wunde, Zelt; Beischlaf Geschlechtsverkehr; Koitus, Beiwohnung, rengstern, ruckeln (Sex haben)*);

– стани, настрої та процеси (*angerührt, angespeist, angefressen, anzipfen, arg, geht mir auf die Eier, fertig sein, ikeabel (reife und stabile Beziehung, die sogar einen IKEA-Besuch übersteht), mir geht das Hammerl (wütend sein), Hammer, high sein (richtig gut sein), mir fallen die Keks obi, kein Leiberl haben, öd, einen Pecker haben, bei dir piepts wohl (keine Geduld haben), hochunbegabt (in bestimmten Bereichen ohne jede Begabung), hell auf der Platte sein, ihm geht der Reis, mir geht das Sieberl, ätzend (unmöglich), booor ej (widerlich), (voll) geil, stark, super, schovel, turboaffengeil (toll, phantastisch) ein-, entschlafen (sterben), bammel (Angst haben)*);

– назви та характеристики людей *Emanze (emanzipierte Frau), scharfes Gerät, Tussi, Schnalle (Mädchen oder (junge) Frau), Zombie / Grufie / Kompostie / Oldie (alter Mensch), Kretin (Dummkopf, Idiot), Hirni (Blödmann, Schwachkopf), Bollacks (großer Mensch), Böllemann (virtueller, böser Mann), Busselkatte (unruhiger Mensch), Fruiseküttel, Fruisekürtel (Mensch, der schnell friert), Heudommes (nutzloser Mensch), Hewwerecht (Besserwisser), Hoimedruiwer (nach-Hause-Treiber), Jaust (unerzogener Junge), Kawenzmann (großer Mensch), Peijatz (lästiger Mensch), Pömel (kleiner Junge), Ranterfurt (nervöser Mensch), Quamelkunte (Mensch, der viel Unsinn redet), Riunüesal (rauer Bursche), Schwamellaken (jemand, der andauernd sinnentleert redet), Spektakelfritz (ein Chaot), Stäuber (junger unvernünftiger Mann), Tranfunzlige (alte Frau), Twertsbraken (ein Mensch, der durch seine gegensätzlichen Ansichten ständig die Entscheidungen der Gruppe blockiert)*;

– назви предметів (*Äslämmeken (Klinke in der Hose), Glotze (Fernseher), Gedöns (unordentliche Ansammlung von Gegenständen), Hasenbutter (ein Butterbrot (meist "Zugeklapptes"), dass als Proviant mitgenommen, aber nicht gegessen wurde, wird dann wieder zurückgebracht und den Kindern als "bei den Hasen gefundenes" Brot schmackhaft gemacht), Henkelmann (Warmhaltgefäß für das Mittagessen), Hümmeken (kleines, scharfes Messer) Krömekes, Kräömekes (Kram, Krimskrams) Mövken (abfällige Bezeichnung eines Dings, z. B. Fahrzeug) Murke (geheimes (Geld)versteck), Mutze (Pfeife), Pelm (Staub), Paat (kleiner Fußweg), Pinnörkel (hoher, spitzer Gegenstand), Plörre (dünne Brühe), Poot (Pfütze), Poskefeuer (Osterfeuer), Polter, Pölterken (Schlafanzug, Nachthemd), Prütt (Kaffeesatz), Pruimeken (Stückchen Kautabak), Schepperken (blecherner (Koch)topf), Schlüpp(ken) (Schleife), Schmieseken (weißes Hemd), Schmeeting (mislungenes Treffen), Teletic (das nervöse Zucken zum Telefon, sobald irgendwo ein Handy klingelt), Trecke (Schublade), Tröjököl (hoher, instabiler Turm, z.B. aus geschichteten Tassen, Tellern)*);

– процеси та види діяльності: *eine Show abziehen, anmachen, baseln (sich ungeschickt und hektisch/laut bewegen), betuppen (mogeln, beschießen), blinstern (blinzeln / versuchen, genau hinzusehen), blirken, blierken (mit heller schriller Stimme sprechen), busseln, burseln (wühlen), chichstern (leise, albern lachen), chremmstern (husten), chuillen (heulen), döllmern (toben), eine Biege rumpeln (schnell fahren), einfallen bei jdm (jdn besuchen), j-m den Marsch blasen, fertig machen, vom Stuhl fallen, freilen (ineinander drehen, eindrehen), friemeln (etwas aufknoten), friggen (freien), gatzeln, gatzkern (heftig regnen), gruinen (heulen / weinen), häustern (im Haus rumwühlen), jäbbeln (schreien), jackeln (mit etwas wackeln, z.B. auf dem Stuhl), klamüsern (suchen), klauern (Schmutz verteilen), kötten, kreitern (streiten), krücken (lügen), kuiern (schwätzen), kucken (sehen), miuloppen (lästern, übel reden), mümmeln (kleine Bissen nehmen), nölen (meckern), niggeln (schnüffeln), pölen (Fußball spielen), perken (etwas festkleben), quameln (labern), rantern (laut rumtoben), ruigen (auf's Klo gehen), rurseln (Unruhe verbreiten), schennen (schimpfen), schlören (schleppen), schmaddern (schmieren), schmeißen (werfen), splentern (rumspritzen, z.B. in der Badewanne oder beim Spülen), trickeln (rollen), wemsen (heftig etwas einschlagen), wullacken, wurlacken (wühlen), umsteigen (einen Partner wechseln)*;

– характеристики осіб, явищ, процесів та предметів: *belämmert (dumm), blösig (windig), dörrain (verwirrt), druihörig (stur), etterig (streitsüchtig), ferme (heftig), fickerig (nervös, hektisch), harre (laut), hibbelig (nervös, zappelig), kakelig (dürftig bekleidet), kruselig (kraus, unordentlich liegend), muckelig (mollig, weich), nickelig (böseartig), hinterlistig (liebepoll), ösig (ärgerlich, böse), pingelig (sehr wählerisch), prot (fertig), schnöggelig (wählerisch), schroh (sehr dünn, dürr), stikkum (heimlich/leise), twerst (quer, sitzend), unwuis (unvernünftig), usselig (schäbig), wahne (besonders)*;

– інші некатегоризовані вирази: *den Speck kleiden (sich anziehen), der Hammer sein (lachen), gut drauf sein (sich freuen), daneben sein (dumm sein), sich zusammenreißen (sich bemühen), dreckig machen (unwürdig handeln), durcheinander gemacht werden (verunsichert werden), eine Macke haben (etwas verrückt sein)*.

Як бачимо, сленг як складник просторічного прошарку німецької мови є складним й багатограним, соціально й функціонально детермінованим її компонентом. Важливою ознакою сленгу є його ігровий а також "вторинний" характер, оскільки найчастіше це слова-замінники нейтральної чи пафосної літературної лексики. Сімейний сленг демонструє широку палітру мовних засобів на позначення як соціолектних феноменів, так і основних процесів життєдіяльності та предметних груп.

Література:

1. Бігарі А. А. Дискурс сучасної англомовної сім'ї : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. – германські мови / А. А. Бігарі. – Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 21 с.
2. Большой энциклопедический словарь. Языкознание / под. ред. В. Н. Яревой. – М. : Российская энциклопедия, 1998. – 686 с.
3. Гриценко Е. С. Мелиоративная лексика в английской разговорной речи : дисс. ... канд. філол. наук : 10.02.04. – Горький, 1986. – 208 с.
4. Клименко О. Л. Поповнення словникового складу сучасної англійської мови з не літературних субсистем: автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.04. – германські мови / О. Л. Клименко. – Харків, 2000. – 19 с.

5. Кудинова Т. А. Языковой субстандарт : социолингвистические, лингвокультурологические и лингвопрагматические аспекты интерпретации: автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – 10.02.19. – Нальчик : Кабардино-Балкарский гос. ун- им. Х. М. Бербекова, 2011. – 44 с.
6. Московцев Н., Шевченко С. Вашу мать, сэр! Иллюстрированный словарь американского сленга. – СПб. : Питер, 2004. – 480 с.
7. Розенталь Д. Э. Словарь лингвистических терминов [Электронный ресурс] / Э. Д. Розенталь, М. А. Теленкова. – Режим доступа : http://www.classes.ru/grammar/114.Rosental/17-s-1/html/unnamed_72.html
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с.
9. Хейзинга Й. Homo ludens / Человек играющий /. – М. : Прогресс, 1992. – 464 с.
10. Хомяков В. А. Некоторые типологические особенности нестандартной лексики английского, французского и русского языков/ В. А. Хомяков // Вопросы языкознания. – 1992. – № 3. – С. 94-105.
11. Duden – Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in 10 Bänden. Mannheim, 2005.

Павлюк Т. П.,

Республіканський вищий навчальний заклад "Кримський гуманітарний університет", м. Ялта

КОНЦЕПТ 'ЧАС' У ПОРІВНЯЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЯХ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПОЕТИЧНОГО МОВЛЕННЯ

У статті змодельована макроструктура концепту 'час', когнітивні ознаки якого зафіксовані порівняльними зворотами сучасного українського поетичного тексту. Охарактеризовано основні субконцептні вияви аналізованого концепту: 'день', 'ніч', 'рік' та власне 'час'.

Ключові слова: концепт, субконцепт, когнітивна ознака, порівняльний зворот.

В статье смоделирована макроструктура концепта 'время', когнитивные признаки которого зафиксированы сравнительными оборотами современного украинского поэтического текста. Охарактеризовано основные субконцептные проявления анализированного концепта: 'день', 'ночь', 'год' и собственно 'время'.

Ключевые слова: концепт, субконцепт, когнитивный признак, сравнительный оборот.

The macrostructure of the concept 'time', cognitive features of which is fixed in the comparative turn of modern Ukrainian poetry text is modeled. The main subconcepts of analyzed concept, such as 'day', 'night', 'year' and 'time' itself were characterized.

Key words: concept, subconcept, cognitive sign, comparative turn.

Останні десятиліття у лінгвістиці характерні зміщенням наукових інтересів від структурного аналізу мовних явищ до функціонально-комунікативного та когнітивного, що зумовлено зростанням уваги до вивчення мовленевого акту як сфери реалізації пізнавальних та комунікативних можливостей мовних знаків. Антропоцентризм стає визначальною рисою мовознавчих досліджень. Фундаментальними у цій галузі є праці Е. Рош, Дж. Лакоффа, А. Вежбицької, О. Кубрякової, Б. Серебреннікова, М. Болдирева, С. Воркачова, З. Попової, Й. Стерніна, В. Колесова та ін., у яких розроблено методологію сучасної когнітивної лінгвістики [2; 4; 5; 7], визначено характер відношень між поняттями "концепт", "слово", "значення", "зміст" [2; 6], сформовано принципи та прийоми лінгвокогнітивного та лінгвокультурологічного описів концептів [6; 7].

Мета статті – сформулювати макроструктуру та польову організацію концепту 'час', представленого порівняльними зворотами українського поетичного тексту. Мета передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) шляхом суцільного вибирання дібрати з текстів синтаксичні сполучникові компаративні конструкції, предметом порівняння яких є лексеми на позначення часу – *час, роки, віки* тощо; 2) проаналізувати дібрані одиниці на предмет когнітивних ознак та класифікаційних параметрів зазначеного концепту; 3) інтерпретувати отримані дані для моделювання макроструктури та польової організації концепту 'час'. Для формування змісту концепту використано методику лінгвокогнітивного аналізу, запропоновану З. Поповою та Й. Стерніним [5].

Об'єктом дослідження обрано порівняльні конструкції, що зумовлено їхньою важливою роллю у пізнавальній діяльності людини. Порівняння завжди є носієм певної когнітивної ознаки, яка притаманна таким ментальним, базовим утворенням людського мислення, як концепти.

Концепт 'час' належить до провідних серед загальнолюдських абстрактних онтологічних понять. У Великому тлумачному словнику подані такі визначення *часу*: 1. у *філос.* Одна з основних об'єктивних форм існування матерії, яка виявляється в тривалості буття. 2. Тривалість існування явищ і предметів, яка вимірюється століттями, роками, місяцями, годинами, хвилинами. 3. Проміжок, відрізок у послідовній зміні годин, днів, років і т.ін., протягом яких що-небудь здійснилося, здійснюється чи здійснюватиметься. 4. Історичний період в розвитку природи і людства; визначена епоха або окремих етап у житті певного народу, держави, суспільства. 5. Сприятливий, потрібний момент. 6. Проміжок у послідовній зміні годин, днів, не зайнятий основною роботою, справами, вивільнений для відпочинку, дозвілля тощо. 7. *лінгв.* Граматична категорія, що виражає відношення дії чи стану до моменту мовлення [1, с. 1594].

Розвиток суспільства нерозривно зв'язаний із розкриттям властивостей, функцій різних форм часу, культурно-практичним їх опануванням. Час як визначальний параметр світу та водночас як форма людського досвіду набуває особливої значущості впродовж усієї історії людської культури. У художньому творі знаходить своє відображення значущість часу в людському житті. Через поняття художнього часу розкриваються різні трансформації його сприйняття, парадоксальний зсув минулого, теперішнього і майбутнього у свідомості людини [3, с. 1].

Емоційне переживання часу людиною певною мірою протистоїть об'єктивному уявленню про час, як про обмежений ресурс, що вимірюється життям конкретної особистості, і тому є найціннішим для неї. Отже, до етнічної концепції часу додається авторське розуміння, реалізація якого в порівняльних зворотах засвідчує індивідуальні особливості часовідчуття.

Увібравши національно зумовлені міфопоетичні, релігійні та культурні уявлення про часові характеристики довкілля, традиційна українськомовна картина світу послуговується органічним поєднанням циклічного та лінійного часовідчуття, з домінантою першого над останнім, що відповідає стабільному, гармонійному співіснуванню людини та природи, а отже, циклічному хронотопу української традиційної культури: *читаю ніч, немов би чорну книгу* (Л. Костенко), *В наших роках, як в блискавках, рветься отара до урвища!* (В. Герасим'юк), *дні облітають, наче маки* (Г. Кириченко), *сей день простий цупкіший за кортон* (В. Виноградов), *крутились дні, мов камені у жорнах* (Г. Кириченко), *темніє іконою вечір* (В. Виноградов), *шаріє повечір'я, мов підпалок* (В. Стус), *настануть дні, як мідяки затерті* (Н. Стефурак), *ніч прилітає, мов чайка, а то наче сокіл* (Є. Гуцало), *рік вигоряє, підпалений з двох кінців чистим, як спирт, негасимим вогнем спіткання* (О. Забужко), *твої всі роки, як червінці, змахнуть*

до чорної кишені (І. Малкович) тощо. Образи порівняльних конструкцій позначають повторювані астрономічні явища. Номеми лінійного часу (минуле, сьогодні, майбутнє) є рідковживаними у порівняннях.

Номінативне поле аналізованого концепту достатньо широке і його складають такі лексеми, як "ранок", "вечір", "день", "ніч", "мить", "роки", "віки" та власне "час". Усі номеми, наявні в порівняльних конструкціях поетичного тексту, є прямими, а не опосередкованими назвами відрізків часу і морфологічно реалізовані класом іменників. Створюючи уявлення про концепт "час", номінативи репрезентують його багатозарядний зміст, у якому позицію лідера займає лексема "день" (32 %); наступними за відсотковою шкалою є лексеми "ніч" (25 %), "роки" (13 %), "час" (10 %). Хоча концепт представлено ще й іншими номемами циклічного часу (*ранок, вечір, мить, вік*), їхній відсоток невеликий, що дає змогу віднести ці назви до периферії номінативного поля аналізованого мовно-ментального утворення.

Аналіз інформаційного змісту концепту дає змогу стверджувати, що в українській поетичній свідомості час схарактеризовано як проміжок, відрізок у послідовній зміні годин, днів, років і т.ін., який здійснює що-небудь, набуваючи антропологічних рис: *шаріє повечір'я, мов підпалок* (В. Стус), *світання, мов рана розкрита, розтулені губи скривило* (В. Стус), *темніє іконою вечір* (В. Виноградов), *дні зачастили погожі, наче близнята в колісці похожі* (В. Гдаль), *цей безпритульний день як сотні днів накрийся строкатим сном* (В. Виноградов), *ніч протопвнється як п'яниця по кімнаті, по стінах шастає* (В. Стус), *і височіє мінаретом, як белебень, зболіла ніч* (В. Стус), *роки пливають мов човни* (В. Гдаль), *де, як борлак, здригається століття* (О. Забужко).

Визначаючи інтерпретаційне поле концепту, вважаємо за доцільне розглянути окремо кожен семантико-когнітивну групу уявлень про час (субконцепти), представлену різними номінативними одиницями. Це дасть змогу виявити не тільки емотивно-оцінні відношення до певної доби часу, а й простежити предметно-образні відношення, у які вступають різні складники концепту: синоніміку, антонімічність, когнітивні класифікаційні ознаки, ієрархію цих ознак та їхню рекурентність. Власне, час доби і є головною когнітивною класифікаційною ознакою концепту, тому що за нею можна поділити час на окремі відрізки: ранок, день, вечір, ніч. Ще однією когнітивною класифікаційною ознакою є кількісний параметр в уявленні часу: "дні" складають "роки", "роки" поступово переходять у "віки", а віки трансформуються в абстрактний "час": *чи думать я міг, що будуть вони [роки] як вічність?* (В. Мельник) (роки → вічність), *і дні немов віки* (О. Шугай) (дні → віки), *ці дні наче роки минають поволи* (Н. Білоцерківець) (дні → роки).

Образне поле субконцепту 'дня' представлене головним чином рослинними образами: *і день крутився і терпко пах, неначе ще надзелень розтовчений горіх* (В. Стус), *дні облітають, наче маки* (Г. Кириченко) *мов дині, дозрівають літні дні* (Л. Костенко), *ці дні. Немов зотлілі груші на мокрій гілці існувань* (В. Стус); явищами природи: *ліг під ноги як море один із днів* (В. Виноградов), *(дні) в далекій, забинтованій церкві у куполі, як жовтий ліс, тремтять* (В. Герасим'юк), *день висить наді мною як хмара* (В. Кикоть), *дно днів суєтою гудить як вулкан* (В. Виноградов); конкретними предметами: *цей день – неначе золотий щільник* (Є. Гуцало), *і день стелився, ніби самобранка* (В. Стус), *наповнена кишеня дня опорожніла як пива кухоль* (В. Виноградов), *і дні, мов глечики з Опішні, протяї шпагами вогні* (І. Драч); та поодинокими назвами істот, людської діяльності та стану: *дні зачастили погожі, наче близнята в колісці похожі* (В. Гдаль), *відчую розхристану днину – як материн спів* (В. Герасим'юк), *був день як сон* (В. Виноградов).

Використання природних образів, зокрема рослинних, зумовлено семантикою швидкоплинності, скоромишності. Так, *жовтий ліс і зотлілі груші* вказують не тільки на рух, а й на тенденцію часу до знищення всього живого. *Хмари, коні* свідчать про нетривалість, швидкість змін. Натомість визначення днів через інші часові субконцепти зображають їхню повільність: *ці дні наче роки минають поволи* (Н. Білоцерківець), *і дні немов віки* (О. Шугай).

Образне наповнення порівняльних зворотів визначає емотивний компонент концепту 'день', який переважно є негативним. Для порівняння: на кожні тридцять конструкцій випадає 5 позитивних і 25 негативних оцінок.

Цю думку підтверджує аналіз ад'єктивного оточення концепту, у якому більш промовисто за субстантиви, сконцентровано пригнічений стан мовців: *протяї, погожі, золотий, розтовчений, безпритульний, жовтий, розхристана, цупкіший, чавунні, ошелешене, більмасте, проворний, зотлілі, затерті*. У наведених характеристиках наявний мотив наближення кінця, старості та незатишності.

Перцептивний образ концепту 'день' сформовано також когнітивною ознакою кольору. Він є і вербалізованим в структурі порівняльного звороту, і латентним – через семантико-асоціативні зв'язки іменникового наповнення. Так, *золотий, вороний, жовтий* зі значенням "смуток", регресивного психологічного стану доповнені конотативно зеленим (*і день крутився і терпко пах, неначе ще надзелень розтовчений горіх*), янтарним (*наповнена кишеня дня опорожніла як пива кухоль*), синім (*ліг під ноги як море один із днів*), червоним (*дні облітають, наче маки*), мідний (*настануть дні, як мідяки затерті*). Це значно увиразнює палітру 'дня', робить його багатозарядним явищем, проте послідовно у кожному з виявлених кольорів можна простежити семантику руйнування: зелень розтовчено, янтар скінчився, червоний облетів, мідний затерся. Отже, 'день' суб'єкти мовлення кодують як дещо несприятливе для життя людини та кінечне.

Наступний субконцепт 'часу' – 'ніч' є не менш образним у сприйнятті мовців. Серед образного наповнення також частотними є назви явищ природи: *росте як круча ніч* (В. Стус), *а ніч як прірва – не дивись!* (Н. Стефурак), *а ніч, як море, ніч коротка* (Г. Кириченко); предметів: *читаю ніч, немов би чорну книгу* (Л. Костенко), *ніч як псалтир – постійна* (І. Малкович); істот: *ніч протопвнється, як п'яниця по кімнаті, по стінах шастає* (В. Стус). Автори замилювані ніччю, приписують їй загадковість та чарівність.

Спільними для обох концептів 'ніч' і 'день' виявлено образи порівняння – *море, кінь*, та *сни*, які свідчать про часткову контамінацію цих ментально-мовних уявлень.

Когнітивною класифікаційною ознакою цього субконцепту є поняття статичності і динаміки. Якщо 'день' характерний великою кількістю справ (*і день крутвся і терпко пах, неначе ще надзелень розтовчений горіх* (В. Стус), *дно днів суетою гудить як вулкан* (В. Виноградов), *крутилися дні, мов камені у жорнах* (Г. Кириченко), *і миготить як ошелешене більмасте око дня* (В. Виноградов), то 'ніч' на противагу зображена "спокійною", віддаленою від денного ритму, вона *росте як круча* (В. Стус), *і височіє мінаретом, як белебень* (В. Стус), *тьмяніє наче розлита й вигустила до туті* (В. Стус). "Спокійніша" вона і за рахунок того, що виступає в порівняльних зворотах переважно як об'єкт дії, а не суб'єкт, як у випадку з 'днем'. Порівняйте:

'Ніч' як об'єкт пізнання більш доступна чуттєвому переживанню мовців, ніж день-суб'єкт; ніч як звільнення від "тягаря" щоденних турбот вже самою собою сприймають радісно, а можливість зосередитись на психічних процесах та навколишній красі наповнює порівняльні конструкції лагідними образами: *і новорічна ніч – як казка* (Є. Гуцало), *ніч прилітає, мов чайка* (Є. Гуцало).

Отже, 'ніч' усвідомлена поетичною свідомістю у межах традиції; вона не викликає містичного страху, проте наповнена екзистенційним: *без тебе ці ночі, як темінь якась у сутані думок* (В. Гдаль), *і височіє мінаретом, як белебень, зболіла ніч* (В. Стус), *з них (дерев) кожне за розпач вище, як герметична ніч* (В. Стус).

Ад'єктивно 'ніч' визначено, як *новорічну, коротку, постійну, велику, зболілу, герметичну, розливу, вигустку*, що за емоційним складником наближує її до 'дня'.

Субконцепт 'роки' концептуалізовано в образах речовини: *спада на думку, що роки є плінні, мов сеча* (С. Жадан), *рік вигоряє, підпалений з двох кінців чистим, як спирт, невзасимим вознем спіткання* (О. Забужко); предметів: *роки плывуть мов човни* (В. Гдаль), *твої всі роки, як червінці, змахнуть до чорної кишені* (І. Малкович), істот: *роки мої, мов рекрути* (В. Герасим'юк) та природи: *в наших роках, як в блискавках, рветься отара до урвища!* (В. Герасим'юк). Аналогічно до порівняльного образу концепту 'день' зустрічаємо повторюваний образ порівняння для 'років' – це грошова одиниця, втім логічно постає номінальна градація, за якою більш дріб'язкові дні представлені *мідяками*, а роки – вже *червінцями*. Порівнюючи час із грошима, мовці передають ідею про його купівельну вартість, про надбання, яке обов'язково має мати людина за певний життєвий період. Саме грошові образи накладають семантику незадоволення на концепт 'час', можливо, ще й завдяки тому, що в порівняльних зворотах наголошено на *розміні* років, а не *придбанні* чогось цінного.

У порівняннях поетичного тексту зазначено плінність років, їхню стрімкість та подекуди марність (*змахнуть до чорної кишені*). Вперше 'час' в репрезентації 'років' названо поневоленням, якому немає кінця: *роки мої, мов рекрути* (В. Герасим'юк), *приречені роками ждати, як деколи панам паницину здати* (В. Підпалій), *ті роки – як віки, їм ліку нема – як в землі, як у слові* (В. Герасим'юк), *чи думать я міг, що будуть вони (роки) як вічність?* (О. Шугай).

Серед усіх субконцептів, які складають концепт 'час' найбільшою негативною оцінкою суб'єкти мовлення вирізняють 'ранок'. Ранок, який, здавалося б, несе початок нового дня, асоціюють не з радістю життя, а з душевним стражданням: *ось і ранок білий, як божевілья* (В. Стус), *світанок застиг наче вираз страждання на сірім як постіль шпитальна, лиці* (О. Забужко), *світання, мов рана розкрита, розтулені губи скривило* (В. Стус). Підставою для таких когнітивних ознак служить, вважаємо, як особистий чуттєвий досвід авторів, так і інтерпретація кольорового спектру світанку. Червоний колір використано на позначення крові, сірий – хворобливості, білий – психічного нездоров'я. Конотативно червоний колір зустрічаємо і в порівняльних конструкціях на позначення 'вечора', тільки цього разу він символізує не фізичний біль, а вогонь: *шаріє повечір'я, мов підпалок* (В. Стус).

У концептуалізації власне ментально-мовного утворення 'час' беруть участь усі зазначені когнітивні ознаки. Його передано образами явищ природи: *один лиш час і має совість: тече й тече, немов Дніпро* (В. Стус); тваринного світу: *невтримний час до білого паркану немов коня баского, прив'яжу* (Л. Костенко), *блакитний час тече із величавою журбою – так, як тече високий в небі птах* (Є. Гуцало); істоти: *і час іде, як загиблий воєк* (С. Жадан); предметів праці: *схиблений час розтинає, мов жорна* (С. Жадан). Втім порівняно з іншими складниками ('днем', 'ніччю', 'ранком', 'роками'), абстрактний 'час' вербалізовано більш патетично, поважно, смиренно. Мовці зазначають, що він *невтримний, схиблений, блакитний, щасливий, загиблий* і разом з тим *має совість*, що дозволяє покладатися на його плінність. Концепт 'час' аналогічно до попередніх субконцептів виступає суб'єктом дії та має з ними спільний образ – коня (*невтримний час до білого паркану немов коня баского, прив'яжу*).

Усі образи, які кодують концепт 'час', так чи інакше зображають його крізь призму людського жалю у зв'язку з тим, що 'час' безкомпромісно минає, позбавляючи людей певних мрій і заколисуючи увагу своєю повторюваністю.

Отже, макроструктура концепту 'час' має такі компоненти:

1. Образне поле визначено зоровими образами природи (живої і неживої), людини та різними предметами.
2. Інформаційний зміст зосереджено на визначенні 'часу' як проміжку, відрізка у послідовній зміні годин, днів, років тощо, який здійснює що-небудь, набуваючи антропологічних рис.
3. Інтерпретаційний зміст: зона оцінки неоднорідна: здебільшого складники концепту мовці усвідомлюють з негативним забарвленням, проте наявні й елементи з протилежною оцінкою; енциклопедична зона – різні компоненти 'часу' можуть з'являтися в різних образах або навпаки в одному ('день', 'ніч', 'час' – *кінь*), причому в цьому повторюваному випадку мовці завжди використовують одну і ту саму когнітивну ознаку, без конотативних нашарувань – швидкість; 'час' намагаються утримати або прискорити, він ніколи не задовольняє потреб людини; регулятивна зона – необхідно обережно ставитися до часу в зв'язку з його непередбачуваністю: він може то стрімголов летіти, то минати неймовірно повільно; соціально-культурна зона – 'час' зображено в українській поетичній традиції і тісно пов'язано з побутом сучасної української людини: 'час' може бути прочитаним як книга, його можна писати як листи, розмінати як гроші, милуватися як іконою тощо; пареміологічна зона представлена авторськими афоризмами: *немов крізь пальці, витекли віки, а стрілки часу гострі як рапіри*.

1. Когнітивні класифікаційні ознаки, що концептуалізують поняття часу, організовані й узагальнені параметрами добових відрізків, суб’єктності / об’єктності дії, динаміки / статичності.

2. Польова структура: ядро концепту – усвідомлення невідворотності ходу ‘часу’, ближня периферія – переживання душевної болі і відчуття ворожості до часу та непогодженості з його природою, дальню периферію складає концептуалізація часу в образах людини (*воjak, рекрути, черничка, п’яниця, близнята, знать тощо*). Найчастотнішим серед субконцептів концепту ‘час’ в українському поетичному тексті визначено ‘день’.

Отже, концепт ‘час’, позначений за допомогою першоелементів живої природи, маркований переважно негативною оцінкою і репрезентує неприємний для сучасних мовців екзистенційний досвід.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.

2. Болдирев Н. Н. Концепт и значение слова / Н. Н. Болдирев // Методические проблемы когнитивной лингвистики : Научное издание / [под редакцией И. А. Стернина]. – Воронежский государственный университет, 2001. – С. 25-36.

3. Дем’янова Ю. О. Мовне вираження концепту час у поезії Т. Г. Шевченка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Ю. О. Дем’янова. – Запоріжжя, 2007. – 20 с.

4. Кубрякова Е. С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики / Елена Самойловна Кубрякова // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1. – С. 6-17.

5. Лакофф Дж. Мышление в зеркале классификаторов / Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 23. Когнитивные аспекты языка. – М. : Прогресс, 1988. – С. 12-51.

6. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ : Восток – Запад, 2007. – 314 с. [6] с. – (Лингвистика и межкультурная коммуникация. Золотая серия).

7. Серебренников Б. А. Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира / Борис Александрович Серебренников. [Б. А. Серебренников, Е. С. Кубрякова, В. И. Постовалова [и др.]; Отв. ред. Б. А. Серебренников. – М. : Наука, 1988. – 215 с.

Падалка Р. М.,

Слов'янський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ

СТРУКТУРА ПАРАДИГМ ПРІЗВИЩ СЛОВ'ЯНЩИНИ ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

У статті розкрито структуру та парадигмальні можливості відонімних і відапелятивних прізвищ Слов'янського району Донеччини та виявлено низку відмінних рис, які вказують на зміни в їх розвитку; визначено різноманітність семантики апелятивів, що склали структурну основу прізвищ, та кількість компонентів прізвищевих парадигм.

Ключові слова: апелятив, онім, парадигма, прізвище, формант.

В статье раскрыта структура и парадигматические возможности отонимных и отапелятивных фамилий Славянской области и выявлен ряд различных особенностей, которые указывают на изменения в их развитии; показана разнообразность семантики апеллятивов, что составили основу фамилий, и количество компонентов парадигм фамилий.

Ключевые слова: апелятив, оним, парадигма, фамилия, формант.

The article describes the structure and capabilities of paradigms denominative and appellative surnames of Slayvansk region. Identified a number of features that indicate a change in their development, shows a variety appellatives semantics that formed the basis of surnames and components of the paradigms surnames.

Key words: appellative, onim, paradigms, surnames, formants.

Увесь антропонімікон Слов'янщини становить систему прізвищевих парадигм. Твірні основи різняться між собою здатністю сполучатися з твірними формантами (тобто структурними мотиваторами). На кінець XVIII – початок XIX ст. процес стабілізації родових прізвищ був переважно закінчений, але рух і різноманітні хитання у прізвищах не припинилися [1, с. 79]. За структурою і парадигмальними можливостями прізвища мають багато спільного з відонімними прізвищами кінця XIX ст. Ще з тих часів збережено поділ на відіменні, відойконімні, відгідронімні, на атомарні (ті, що не входять до парадигм) і парадигмальні, на міні-парадигмальні, міді-парадигмальні, макропарадигмальні, на віджіночоіменні й відчоловічоіменні, з емоційно нейтральними іменами й етнокультуронаснаженими іменами. Утворення варіантів прізвищ могли зумовити різні обставини [2].

Поряд з тотожними явищами у Слов'янщині (початок ХХІ ст.) виявлено прізвища з низкою відмінних рис, які вказують на зміни в розвитку антропонімії протягом ста років (1899-2001 рр.). Це:

1) кількість імен, наявних в основі прізвищ: якщо в наших джерелах за 1899 р. зафіксовано лише біля сотні відіменних прізвищ, то в джерелах за 2001 р. їх зафіксовано біля однієї тисячі;

2) кількість прізвищевих парадигм: якщо в 1899 р. зафіксовано 14 прізвищевих парадигм, то у джерелах за 2001 р. їх – понад сто;

3) наповненість прізвищевих парадигм компонентами: якщо у джерелах за 1899 р. прізвищеві парадигми склалися максимум з двох-трьох компонентів, то в джерелах 2001 р. від двох до 49-ти компонентів (див. прізвища з основою *Федір, Федя*);

4) кількість жіночих імен у складі прізвищ: якщо у джерелах за 1899 р. у складі прізвища зафіксовано лише одне жіноче ім'я *Галька* (прізвище *Гальченко*), то в джерелах 2001 р. уже більше десятка: *Галя* (*Галін, Галин*), *Галка* (прізвище *Галкін*), *Ганжа* (прізвище *Ганжа, Ганжела*), *Ганка* (прізвище *Ганченко, Ганич*), *Ганна* (прізвище *Ганноченко*), *Горпина* (*Горпинин*), *Катерина* (*Катеринчук, Катрич, Катрущенко*), *Марина* (*Маринченко*), *Маруся* (*Марусич, Марушак*), *Наталія* (*Наталенко, Наталуха, Натальченко*), *Олена* (*Олешиця, Оленич, Оленюк*), *Оля* (*Оленко*), *Оришка* (*Орищенко, Орищина*), *Параска* (*Параскевич*), *Парася* (*Парасюк, Паращенко, Паращук*), *Ульяна* (*Ульянцев, Ульянченко*);

5) кількість пестливих імен у складі прізвищ: якщо у джерелах за 1899 р. прізвища з пестливими формами імен трапляються зрідка (*Гаврик, Марчик*), то в джерелах за 2001 рік їх багато, це одна з активних прізвищевих моделей: *Ваня* (*Ванін, Ванічкін, Ванярко*), *Гринь* (*Гриньов*), *Гриць* (*Грицай, Грищак, Грищин, Грищюк*), *Проць* (*Процьів, Процьок, Процька, Проценко*), *Стьопа* (*Стьопін, Стьопочкін, Стьопченко*), *Яша* (*Яшин, Яшків, Яшкевич, Ященко, Ящук*) і под.;

6) кількість формантів, з якими вступали у валентнісні зв'язки іменні прізвищеві основи: якщо у джерелах 1899 р. іменні прізвищеві основи сполучалися з двома-трьома суфіксами (-енк-о, -ов), то у джерелах за 2001 р. вони вступають у словотвірні зв'язки з кількома десятками (максимум), наприклад, корінь імені *Федя* (*Федір*) у прізвищах: *Федь, Федьків, Федько, Федьков, Федь, Федюков, Федюлін, Федюпін, Федючек, Федюшин, Федяєв, Федянін, Федин, Федун, Федунов, Федуняк, Федчун, Федан, Федацина, Федяченко, Федченко*.

Змінилася з часом й активність та регулярність прізвищевих лексем з особовими іменами в основі. Щоб її визначити, у міжнародній практиці користуються правилом першої десятки.

У джерелах 1899 р. до першого десятка найпоширеніших прізвищ з особовим іменем в основі входили прізвища з іменами *Андрій, Гаврило, Євдоким, Іван, Карпо, Костя, Максим, Марко, Павло, Петро*. З них лише чотири витримали перевірку життєвості часом і через 100 років збереглися в матеріалах початку ХХІ ст. у першому десятку, причому з максимальною кількістю компонентів у парадигмі: *Іван* – 39 прізвищ, *Петро* – 38 прізвищ, *Кость* – 20 прізвищ, *Павло* – 19 прізвищ.

Усі інші з цього десятка перейшли до пасиву й у джерелах 2001 року знаходяться на периферії прізвищ другого десятка: *Андрій* – 7 прізвищ, *Гаврило* – 5 прізвищ, *Максим* – 5 прізвищ, *Марко* – 3 прізвища, *Євдоким* – 3 прізвища.

До першого десятка за матеріалами 2001 р. входять прізвища з такими іменами в основі: 1) *Федір (Федя)* – 49; 2) *Іван (Ваня)* – 39; 3) *Петро (Петя)* – 38; 4) *Василь* – 29; 5) *Семен* – 21; 6) *Юрій* – 21; 7) *Кость* – 20; 8) *Григорій (Гриць)* – 19; 9) *Павло* – 19; 10) *Клим* – 18.

Нові компоненти, що ввійшли до першого десятка – це прізвища з іменами в основі: *Федір (Федя)* – 49 назв, *Василь* – 29, *Семен і Юрій* – по 21, *Григорій (Гриць)* – 19, *Клим* – 18 назв.

До другого десятка входять прізвища з основою на особові імена: 1) *Данило* – 13 назв; 2) *Дмитро* – 13; 3) *Слава* – 12; 4) *Діма* – 11; 5) *Прокіп* – 11; 6) *Сеня* – 11; 7) *Андрій* – 10; 8) *Влас* – 10; 9) *Дорох* – 10; 10) *Роман, Степан* – по 10 назв.

Отже, до першого десятка прізвищ Слов'янщини ввійшли відіменні прізвища з найпоширенішими народними іменами (*Федір, Іван, Петро* та ін.). Вони становлять ядро, генетичну основу української антропонімії, пройшли тернистий шлях кількох ідеологій від ХІХ до ХХІ ст., вистояли і зберегли за собою у ХХІ ст. провідну роль в антропонімній картині українського світу.

Якщо порівняти парадигми відапелятивних прізвищ початку ХХІ ст. з відповідними парадигмами кінця ХІХ ст., то можна виявити, що за століття відбулися такі зміни:

1) у Слов'янщині різко збільшилася загальна кількість прізвищ (пор. 547 прізвищ у метриках за 1899 р. та 11595 – у 2001 р.);

2) значно збільшилась кількість прізвищевих парадигм (пор. 35 парадигм у 1899 р. та близько 800 – у 2001 р.);

3) інтенсивно зросла кількість апелятивів, що стали семантичною основою відапелятивних прізвищ;

4) урізноманітнилась семантика апелятивів, що склали структурну основу прізвищ;

5) непомірно зросла кількість компонентів прізвищевих парадигм (від 2-3-ох у кінці ХІХ ст. до 56-ти на початку ХХІ ст.);

6) майже утричі зросла кількість прізвищевих формантів словотвірної відапелятивної системи (від 11-ти в 1899 р. до 30-ти у 2001 р.);

7) відбулися зміни в продуктивності й регулярності прізвищевих формантів: якщо в 1899 р. продуктивними й регулярними були лише форманти *-ов* і *-енк-о*, а інші непродуктивними, то у 2001 р. значно зросла продуктивність й регулярність формантів *-ик* (75 прізвищ), *-ець* (151), *-ськ-ий* (27), *-ук* (213), *-ак* (112), *-ар* (70), *-ан* (99).

За кількістю компонентів у парадигмах відапелятивні прізвища умовно можна поділити на міні-парадигми, міді-парадигми, максі-парадигми.

До міні-парадигм належать ті, що у своєму складі мають два-три компоненти: *Анохін – Аношкін* (2), *Байда – Байдаченко* (2), *Антоненко – Антонов – Антонович* (3), *Бондар – Бондарев – Бондаренко* (3).

До міді-парадигм належать ті, що у своєму складі мають 4-9 компонентів: *Ванін – Ванічкін – Ванякін – Ванярко – Ванярха* (5); *Вареник – Вареников – Варенич – Варення* (4); *Гладиш – Гладишева – Гладка – Гладких – Гладун – Гладунець – Гладченко – Гладюк* (8).

До макропарадигм відносимо ті, що мають від 10-ти до 56-ти компонентів. Семантичною базою для них є загальноживана лексика, що обслуговує найнеобхідніший побут людини і входить у ядро основного лексичного фонду мови. В основі найпоширеніших прізвищ лежать назви найдавніших, найважливіших і найнеобхідніших для життя людини явищ і понять: колір, розмір, форма, ознака, частини тіла людини, назви домашніх тварин, назви дерев, стан людини, народний одяг, життєво важлива речовина тощо. Це питома лексика української мови, коріння якої сягають мінімум праслов'янської епохи. Немає запозичень ні з іноземних мов, ні навіть з російської. З парадигмального погляду тут лише іменники та прикметники, що означають предмет та ознаки. Із займенників зафіксовано лише лексему “сам”, а з дієслів – “варити”.

Дієслівна основа в прізвищах – рідкісне явище. Це можна пояснити мінімальними можливостями дієслів у творенні власних назв узагалі. Але прізвища з дієслівною основою трапляються у Слов'янщині, проте вони є вторинними словотвірними дериватами і, як правило, парадигм не формують: *Давала, Дралов* і под. Деякі дієслова загальноживаного характеру можуть утворювати чи мінімальні, чи мідіальні парадигми: *говорити – Говоров, Говоруха* й под., *гуляти – Гуляєв, Гуляй, Гулько, Гуляр* і под.

Іноземні лексеми у складі прізвищ Слов'янщини побутують не так уже й рідко, але вони не утворюють ні міні-парадигм, ні міді-парадигм, ні макропарадигм. Вони наявні у прізвищах, що не входять до парадигм: *Грант, Графов, Гафур, Гейба, Диск, Дисконт, Кагала, Каолін, Карар, Китель, Ключ, Комендант, Маршалов* і под.

Прізвищеві парадигми початку ХХІ ст. значно відрізняються від прізвищевих парадигм кінця ХІХ ст. семантичним простором. У метричній книзі за 1899 р. зафіксовано парадигми, семантичний простір яких складається з двох семем: 1) семема зі значенням “назва роду за якоюсь ознакою”, що виражена формантом *-енк-о* чи іншими рідковживаними суфіксами: апелятив *білий* – прізвище *Білик, Біличенко*; апелятив *баба* – прізвище *Бабенко* – прізвище *Бабенко*; апелятив *чорний* – прізвище *Черненко* – прізвище *Черненко* й под.; 2) семема із посесивним значенням, яке вказує на належність якійсь особі, така семема виражена формантами *-ов(-ев/-ев, -ів)* та *-ін*: апелятив *заць* – прізвище *Заць* – прізвище *Заць*; апелятив *решето* – прізвище *Решет* – прізвище *Решетов*; апелятив *сорока* – прізвище *Сорока* – прізвище *Сорокін* тощо. Крім основних формантів *-енк-о* і *-ов*, у поодиноких випадках уживано суфікси *-ак, -ик, -ир, -ун, -ач, -ич, -ух-а*.

Зовсім інша картина у Слов'янщині на початку ХХІ ст. Семантичний простір макропарадигм та міді-парадигм – надзвичайно широкій: від чотирьох до кількох десятків семем. Наприклад, парадигма прізвищ з основою “білий”: 1) *Білий* – генетичне значення “колір”; 2) *Біленко* – “син Білого”, “назва роду”; 3) *Білик* – прізвище людини за білим кольором (волосся, плям на тілі тощо); 4) *Біличенко* – “син Білика”, “назва роду Біликів”; 5) *Біляєв* – “син Білого”, належить до російського роду Білих; 6) *Білих* – член роду Білих російського походження; 7) *Білуха* – спочатку прізвище, назва людини за кольором з іронічним відтінком; 8) *Білоборода, Білобриха, Білоноженко, Білоус, Білоусов* – прізвища від прізвищ осіб за кольором частин їхнього тіла (борода, брови, ноги, вуса); 9) *Біловод-*

ський, Білогоров, Білоцерковний – прізвища за відношенням до населених пунктів, названих словосполученням з компонентом “білий”: ойконім Біловодськ – ойконімний прикметник біловодський – прізвище Біловодський; ойконім Біла гора – прізвище Білогоров за відношенням до села, утворене за аналогією до присвійних прикметників на -ов; ойконім Біла Церква – відойконімний прикметник білоцерковний – прізвище Білоцерковний за відношенням до Білої Церкви; 10) Біляєв – прізвище від прізвиська Біляєв, що асоціюється з прикметником “білий” зі значенням “трохи, ледь-ледь білий”.

Парадигм з таким широким семантичним простором у метричних книгах Слов’янщини за 1899 р. немає. Деякі дієслова загальноживаного характеру можуть утворювати мінімальні чи мідіальні парадигми. Іноземні лексеми не утворюють ні міні-парадигм, ні міді-парадигм, ні макропарадигм. Це стане темою нашого наступного дослідження.

Література:

1. Грушко Е. А. Энциклопедия русских фамилий / Е. А. Грушко, Ю. М. Медведев; [Худож. Н. Антипова]. – М. : ЭКСМО – Пресс : [ЭКСМО–МАРКЕТ], 2000. – 590, [1] с. : ил.
2. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища / Ю. К. Редько. – К. : Наук.думка, 1969. – 255 с.

Петришин М. Й.,

Прикарпатський національний університет, м. Івано-Франківськ

СЕМАНТИКА ПРИКМЕТНИКА ΟΛΙΓΟΣ У МОВІ ГОМЕРІВСЬКОГО ЕПОСУ

Стаття присвячена аналізу семантики прикметника ὀλίγος у гомерівському епосі. У статті подано картину лексичної сполучуваності прикметника, встановлено синтагматичні зв'язки досліджуваних ад'єктива, лексико-семантичні особливості, зв'язки між семемами в середині поля та з іншими тематичними групами.

Ключові слова: параметричний прикметник, сполучуваність, сема, лексико-семантичний варіант, семантична структура слова.

Статья посвящена анализу семантики прилагательного ὀλίγος в гомеровском эпосе. В статье анализируется картина лексической сочетаемости прилагательного, установлены его синтагматические связи, лексико-семантические особенности, связи между семемами в середине поля, а также с другими тематическими группами.

Ключевые слова: параметрическое прилагательное, сочетаемость, сема, лексико-семантический вариант, семантическая структура слова.

The article is devoted to the analysis of semantic of adjective ὀλίγος in Homer epos. It describes frequency characteristics and gives a general idea of adjectives combinability on the level of a separate word. The thesis defines syntagmatic bonds for the adjectives under study and lexical semantic peculiarities of parametric adjectives. The thesis reveals relations between sememes within the field and with other fragments of the world linguistic picture.

Keywords: parametric adjective, combinability, seme, lexical semantic variant, word semantic structure.

Параметричні прикметники в плані семантики є однією з найпродуктивніших груп. Не випадково прикметники розміру стали предметом ґрунтовного дослідження цілої низки мовознавців. Увагу лінгвістів привертають різні властивості параметричних прикметників – частотні характеристики, синтагматичні та парадигматичні відношення [3], структурно-семантичні особливості [1], вираження градації розмірної ознаки [2], особливості вживання параметричних прикметників в авторському стилі, їх словотвірний потенціал [4]. Проте майже всі дослідження прикметників з семантикою розміру орієнтовані на аналіз сучасних мов або порівняно недавніх періодів їх розвитку. У полі зору нашого дослідження – розвиток семантики прикметника ὀλίγος (малий) в гомерівському епосі, оскільки він ще не був предметом спеціального вивчення не лише в гомерознавстві, але і взагалі в дослідженнях поезики давньогрецьких авторів.

Отже, актуальність нашої розвідки визначається продуктивністю вживання прикметника ὀλίγος, а також недостатністю вивчення його семантики в мові гомерівського епосу.

Метою статті є аналіз семантичної структури прикметника ὀλίγος в сукупності його лексико-семантичних варіантів (ЛСВ) на матеріалі поем Гомера.

Об'єкт дослідження – випадки вживання прикметника ὀλίγος у гомерівському епосі.

Предметом дослідження є семантична структура та сполучуваність ад'єктива в аналізованих текстах.

При дослідженні семантики прикметника зосереджуємо увагу на вивченні як семантичних ознак, так і поглибленому аналізі контекстів уживання прикметника ὀλίγος у гомерівському епосі. Характер нашої розвідки зумовив комплексне використання методик компонентного і контекстуального аналізу.

Уже в ранній період давньогрецької мови лексема ὀλίγος мала складну семантичну структуру, що зумовлено екстралінгвальними факторами, а саме: здатністю прикметників розміру характеризувати навколишній світ та все, що стає об'єктом практичної діяльності людини – природні речі, предмети, явища дійсності, процеси, дії.

Прикметник ὀλίγος вживається в аналізованих контекстах 41 раз. Аналізований ад'єктив характеризується в поемах Гомера широким діапазоном сполучуваності з конкретно-предметними іменниками, зокрема з лексемами тематичних груп (ТГ) “предмети побуту”, “зброя”, “тваринний світ”, “просторові поняття”, “темпоральна лексика”, “водойми”, “власні імена”. Коло лексичної сполучуваності прикметника розширюється абстрактними іменниками, що зумовлює семантичну деформацію прикметника – переосмислення в контексті. Визначальною рисою в семантичній структурі аналізованого прикметника є ознака “малий фізичний розмір”. Пряме номінативне значення прикметника ὀλίγος визначаємо як “невеликий за фізичним розміром, незначний величиною”. Реалізація його в гомерівському епосі здійснюється перш за все в синтагмах з іменниками ТГ “предмети побуту”, “зброя”, “тваринний світ”. Виступаючи у прямому номінативному значенні “малий за фізичним розміром”, ад'єктив характеризує малий розмір об'єктів реальної дійсності. Наведемо приклади: “χθύσι τοὺς ὀλίγοισι δόλον κατ'εἴδατα βέλλων (Od. XII, 251-252) – кидає приманку малим рибакам”; “Ὅς δὲ κ' ἐνὶ φρεσὶ μιν ἀνδρῶν, αἷον δ' ὀλίγον ὄψεαι ἐμῆ, χεῖρονι φῶτ' ὀδῶτο, ἐδ' ἄρ' ἐμῆ φεσπ... δι' ἐμῆ... ζῶνι δ' ὄδῶτο (II. XIV, 376-377) – хто серед бійців є могутнім, але володіє малим щитом, слабшому нехай передасть, а сам іде під більшим”; “Ὀλίγη γην τε τρέπεζαν (Od. XX, 258-259) – стіл невеликий”. У семантичній структурі прямого номінативного значення виділяємо архісему “розмір”, диференційні семи “просторовий об'єм”, “незначний ступінь”. Аналізований прикметник може виступати в епосі й означенням власних імен героїв, вказуючи на їх низький зріст: “Ὀϊλάος Ἀΐας... ὀλίγος μὲν αἶψα λινωθέρηξ (II. II, 529) – Аякс Ойлеїв ... був малий (низький), в броні полотняній”.

Прикметник ὀλίγος залежно від семантичної категорії сполучуваного з ним іменника реалізує в гомерівському епосі різні відтінки значення. У випадку сполучення з іменником ТГ “просторові поняття”, зокрема, ¹ χῆρα (місце), ¹ φροῦρα (поле), ¹ μοῖρα (ділянка простору), аналізований прикметник, актуалізуючи закладену в ньому потенційну сему “ширина” і вказує не просто на малий розмір предмета, а конкретно – на його малу ширину. Наприклад, Ахілл, розповідаючи про битву троян з ахейцями, говорить, що війська ахейців: “οἱ δὲ ρηγμῖνι θαλάσσης

κεκλ...αται, χερης Ἰλ...ηνυ αετι μοραυ αχοντες (II. XVI, 67-68) – тримаються вздовж обривистого берега, маючи вузьку ділянку простору”. Це ж значення виступає на перший план і в синтагмі “Ἰλ...γος χίρος”. Так, наприклад, Нестор звертається до Діомеда словами: “αεργεο, Τυδδος υψ:τ... πφνυυχον ὕπνον φωτες; οὐκ ε...εις, ας Τριες ΤΜπ^ θρJσμῖ πεδ...οιο ε΄αται Ψγχι νεῖν, Ἰλ...γος δ’ αετι χίρος ΤΜρUκει (II. X, 159-161) – пробудись, сину Тідея, чому ти спиш всю ніч; чи забув, що троянці, зайнявши високі поля, близько стоять перед кораблями і вузький проміжок нас розділяє”. Наведені приклади свідчать про те, що прикметник мікрополя малого розміру може позначати не лише загальний розмір, але й використовуватися для позначення певного обміру за умови, що його лексичний контекст складають слова на позначення ділянок простору.

Аналіз текстових фрагментів засвідчив, що прикметник Ἰλ...γος у синтагмах з іменником ТГ “водойми”¹ π...δαξ (струмок) актуалізує значення “мілкий”: “μϕχεσθον π...δακος εμφ’ Ἰλ...γης (II. XVI, 825) – змагаються біля мілкого джерела”. На семантичному рівні в результаті метонімічного переносу відбувається заміна диференційної семи “розмір” семою “вертикально вниз”. Крім того, на перший план виступає оцінна сема “незначний ступінь”.

У результаті дослідження виявлено, що прикметник Ἰλ...γος може вживатися в епосі і для позначення тривалості в часі. Реалізуючий контекст при цьому становлять слова Ἐ χρῶνος (час) та¹ εναπνεύσις (відпочинок), що характеризуються темпоральними параметрами. ЛСВ “нетривалий; короткий в часі” виникає в результаті метафоричного переносу зі сфери “розмір” у семантичну сферу “час”. Розвиток переносного значення “нетривалий” пояснюється актуалізацією в структурі семми потенційної семи “час”, що у складі нового ЛСВ займає провідне місце. Семи “розмір” та “просторовий обсяг” нейтралізуються. Наприклад, “Ἰλ...γη δδ τ’ εναπνευσις πολδμοιο (II. XI, 801; XVI, 43; XVIII, 201) – короткий відпочинок від війни”; “μ©λλον ΤΜπεδραμδστην Ἰλ...γον χρῶνον (II. XXIII, 418) – бадьоріше скакали протягом короткого часу”. Використовуючи прикметник Ἰλ...γος із запереченням οὐ, Гомер навпаки прагне підкреслити тривалість дії. Вживання в поетичній мові заперечних часток дає змогу авторові урізноманітнити картину функціонування параметричних прикметників. Наприклад, Одиссей, передбачаючи тривалий хід битви, каже: “ΤΜπε^ οὐκ Ἰλ...γον χρῶνον αεσαι φUλοπις (II. XIX, 157) – не на короткий час буде битва”.

Наступне значення, яке виділяємо в прикметника Ἰλ...γος, – це значення інтенсивності вияву “низький, тихий, незначний по силі звучання”. Контекстом для реалізації його служить іменник¹ ἦψ (голос). При цьому на перший план виступають семи “ступінь” та “інтенсивність” а семи “розміру” та його характеру нівелюються: “Ἰλ...γυ Ἰπ^ με πρῶς μάθον αεῖτε (Od. XIV, 492) – тихим голосом таке мені сказав”.

Прикметник Ἰλ...γος може набувати в поемах і значення цінності. Мікроконтекстом для реалізації цього значення служить лексема¹ ὄσις (дар): “δῶσις δ’ Ἰλ...γη τε φ...λη τε γ...γνεται ἴμετρη (Od. XIV, 58) – хоч малим, та щирим видається наш дар”.

У сполученні з іменником Ψμητος (жнива), який вживає Гомер в переносному значенні, прикметник Ἰλ...γος також набуває метафоричного значення “бідний”: “Ἄς τε πλε...στην μ□ν καλξμην χθον’ χαλκῶς αεχευεν, Ψμητος δ’ Ἰλ...γιστος (II. XIX, 222-223) – багато соломи скосила мідь, жнива ж дуже бідні”. При цьому на перший план виступають семи “кількість” та “незначний ступінь”. Спостерігаємо нівелювання диференційної семи “розмір”.

Діапазон лексичної сполучуваності аналізованого прикметника з абстрактними іменниками значно вужчий і обмежується субстантивом Ἐ θυμῶς (душа). У синтагмі з абстрактним іменником Ἰλ...γος актуалізує ідіомне значення, як наприклад: “π©ν δ’ Ἄμαρ φερῶμην, εμα δ’ ἴελ...J καταδύντι κελπεσον ΤΜν Λ^μJ, Ἰλ...γος δ’ αετι θυμῶς ΤΜν Ἄεν (II. I, 592-593) – цілий день я біг і разом з заходом сонця впав на Лемнос і лід залишився живий”.

Таким чином, у результаті аналізу лексичної сполучуваності та семантичної структури встановлено, що прикметник Ἰλ...γος вживається здебільшого з іменниками конкретної семантики, реалізуючи значення “невеликий за фізичним розміром”. Серед конкретних іменників в поемах виділено такі ТГ: предмети побуту, тваринний світ, просторові поняття, водойми, іменники темпоральної семантики, грошові поняття, власні імена. При цьому відбувається актуалізація таких ЛСВ: ЛСВ₁ – малий; невеликий за фізичним розміром, який володіє незначною протяжністю; ЛСВ₂ – малий, невисокий на зріст; ЛСВ₃ – вузький; ЛСВ₄ – мілкий; ЛСВ₅ – нетривалий; короткий в часі; ЛСВ₆ – низький; тихий; ЛСВ₇ – бідний.

Отже, аналіз семантики параметричного прикметника Ἰλ...γος дозволяє зробити висновки про роль екстралінгвальних факторів та лінгвальних чинників у формуванні мовної картини світу давніх греків. Розгортання семантичного простору аналізованого ад’єктива стимулюють логічні й психологічні чинники: особливості асоціативного мислення, своєрідність ментальності народу, вплив авторського світосприйняття. Багатозначність прикметника Ἰλ...γος вже в мові гомерівського епосу є проявом людської схильності до економної систематизації об’єктивного світу та позамовної дійсності в мові.

Література:

- Кардашук О. В. Семантичне поле простору : статус, структура, внутрішні зв’язки (на матеріалі прикметників української мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 “Українська мова” / О.В. Кардашук. – Кіровоград, 1998. – 16 с.
- Котнюк Л. Г. Выражение градуальности признака в семантике имен прилагательных со значением размера : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук : 10.02.04 “Германские языки” / Л. Г. Котнюк. – К., 1986. – 23 с.
- Линник Т. Г. Параметричні прикметники і їх становлення / Т. Г. Линник. – К. : Наукова думка, 1982. – 196 с.
- Шевчук О. М. Словообразовательный потенциал имён прилагательных с пространственным значением и его реализация в современном русском языке : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук : 10. 02. 01 “Русский язык” / О. М. Шевчук. – К., 1992. – 18 с.

Джерела:

- Homers. Ilias. Text / Homers. – Leipzig und Berlin : Druck und Verlag von B. G. Teubner, 1911. – 333 s.
- Homers. Odyssee. Text / Homers. – Leipzig und Berlin : Druck und Verlag von B. G. Teubner, 1909. – 248 s.

Поздняков О. В.,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОГО МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ

Стаття розглядає лексико-семантичні особливості німецького молодіжного сленгу. Автор аналізує наукові праці з даної проблематики та лексикографічні джерела. Він виокремлює основні риси досліджуваного лінгвістичного явища. Наприкінці статті подано висновки.

Ключові слова: молодіжний сленг, сленгізм, лексико-семантичні особливості, молодіжна комунікація, мовне експериментаторство.

Статья рассматривает лексико-семантические особенности немецкого молодёжного сленга. Автор анализирует научные работы данной проблематики и лексикографические источники. Он выделяет основные черты исследуемого лингвистического явления. В конце статьи сделаны выводы.

Ключевые слова: молодёжный сленг, сленгизм, лексико-семантические особенности, молодёжная коммуникация, языковое экспериментаторство.

The article deals with the lexical-semantic characteristics of the German youth slang. The author analyses research works devoted to the given problematics and lexicographic sources. He marks out the main features of the investigated linguistic phenomenon. At the end of the article the conclusions are drawn.

Key words: youth slang, slangism, lexical-semantic features, youth communication, language experimentation.

Сучасна німецька мова не є гомогенним утворенням. У її структуру входять різноманітні територіальні діалекти, соціолекти, фахові мови, жаргони, аргі, які є формами спілкування людей певних регіонів, професій, суспільних прошарків чи вікових груп. Усі вони більш або менш інтенсивно впливають на формування літературного варіанту мови, детермінують тенденції його подальшого розвитку.

Однією з таких складових є молодіжний сленг. Він утворює власну підсистему, яка перебуває у взаємозв'язку з іншими мовними підсистемами, що зумовлює **актуальність** здійсненого дослідження.

Специфіка молодіжного сленгу полягає в тому, що його вокабуляр відображає внутрішній світ і сприйняття оточуючого середовища представників соціально-вікової групи, яка вважається проміжним етапом між дитинством і зрілістю [19, с. 1210]. У лексиці досліджуваного мовного феномену, наче в дзеркалі, відбивається складна, багатогранна гама почуттів і вражень молодих комунікантів, процесів їх фізичного та (насамперед) духовного розвитку, формування світогляду та становлення особистості.

Аналіз лінгвістичної літератури дає підстави стверджувати, що німецький молодіжний сленг був і залишається об'єктом досліджень багатьох провідних германістів (Я. Андроутсопоулоса, Ю. Бенекє, Г. Генне, Г. Еманна, М. Хуна, П. Шлобінські та інших).

Як одна з підсистем німецької мови молодіжний сленг має характерні особливості, що виявляються насамперед на лексико-семантичному мовному рівні. Стосовно них у сучасній германістиці немає одностайності. З іншого боку, за Ю. Бенекє, незважаючи на гетерогенність зазначеного лінгвістичного явища, можливо визначити "традиційну класифікацію молодіжних мовних особливостей" [5].

Мета даної розвідки – на основі аналізу праць провідних германістів та лексикографічних джерел узагальнити лексико-семантичну специфіку молодіжного сленгу в порівнянні з літературним варіантом німецької мови.

Отже, **об'єктом** здійсненого дослідження є німецький молодіжний сленг, а **предметом** – його лексико-семантичні особливості.

Матеріалом дослідження є праці провідних германістів, а також спеціалізовані словники німецького молодіжного сленгу, укладені протягом останніх 20 років. З урахуванням динамічності розвитку молодіжного вокабуляру, детермінованої швидкою зміною поколінь його користувачів, це створює передумови для ефективнішого вивчення лексико-семантичної специфіки досліджуваного лінгвістичного явища.

Для досягнення зазначеної мети нами використано низку загальнонаукових і лінгвістичних **методів**: описовий, аналізу та синтезу, зіставний, лексикографічний аналіз словникових дефініцій.

У процесі визначення лексико-семантичної специфіки німецького молодіжного сленгу проаналізовано десять переліків його мовних особливостей, складених за останні 20 років [1, с. 5; 3, с. 36; 6, с. 12-43; 8, с. 9-10; 10, с. 208; 13, с. 35-68; 14, с. 217; 17, с. 39; 18, с. 13; 20, с. 14-18]. На основі здійсненого дослідження вважаємо необхідним виокремити наступні характерні риси даного мовного явища.

Першою з них є використання так званих "модних слів" (нім. "Modewörter") як маркерів спілкування соціально-вікової групи "молодь" (*Kiste* – "Motorrad"; *fetzen* – "streiten").

Ці "модні слова" є недовговічними, існують протягом нетривалого періоду часу і через декілька місяців зникають із сфери активного вжитку.

Частим у процесі утворення молодіжних сленгізмів є розширення значення загальноновживаних слів (*Kralle* – "Hand"; *Kalkleiste* – "älterer Mensch").

Наступною ознакою німецького молодіжного сленгу є велика кількість лексем з пейоративним забарвленням. Це є підставою для критики досліджуваного лінгвістичного феномену, його негативного впливу на розвиток німецької мови [6, с. 17] (*verpissen* – "weggehen"; *entkorken* – "jemanden entjungfern").

Популярним є використання молоддю лексики на позначення сексуальних контактів. У даному випадку твірними виступають загальноновживані мовні одиниці, які набувають нових значень [12, с. 71] (*hinsetzen* – "eine Frau schwängern"; *parken* – "mit jemandem Sex haben").

Частота використання подібних слів у окремих групах і прошарках молоді є різна, у деяких взагалі засуджується та відкидається. Число дівчат, які послуговуються подібними сленгізмами, є меншим, ніж хлопців, хоча тут існують винятки щодо представників окремих молодіжних субкультурних груп [9, с. 22].

У зв'язку з цим варто відзначити зменшення опору проникненню грубих слів не лише до молодіжного сленгу, але й на рівень розмовно-побутової комунікації. Для досліджуваного вокабуляру це детерміновано потребою мовного виокремлення [7, с. 10] (*Trottelmuseum* – “*Altenheim*”; *Gummizelle* – “*Turnalle*”).

Психологічні особливості представників соціально-вікової групи “молодь” виявляються також у зоосемії – використанні назв тварин на позначення людей (дані лексеми мають переважно іронічне забарвлення) (*Katze* – “*zärtlichkeitsbedürftiges, leidenschaftliches Mädchen*”; *Dinos* – “*Eltern*”).

У процесі формування і популяризації новоутворених молодіжних сленгізмів значну роль відіграє їх гумористично-розважальний вплив на комунікативного партнера [15, с. 630]. Досягнення зазначеної мети реалізується шляхом використання субстандартних лексем або перенесення найменування одиниць літературного варіанту німецької мови, що є улюбленими засобами мовного експериментаторства молоді (*Giftzettel* – “*Zeugnis*”; *Flammentwerfer* – “*Feuerzeug*”).

Мода, засоби масової інформації та музика утворюють найбільш сприятливі комунікативні сфери для реалізації результатів подібних мовних “експериментів”.

За Е. Лаппом, багато молодіжних сленгізмів виражають самотність і дистанціювання. Цей ефект, на думку дослідника, досягається шляхом використання гнізд слів [12, с. 69]. Окремі дослідники вбачають у даному явищі тенденцію скорочення молодіжного словникового запасу [6, с. 21] (*Frust* – *frusten* – *gefrustet* – *frustig*; *Nerv* – *nerven* – *genervt* – *nervig*).

У процесі творення молодіжної лексики спостерігається також тенденція до економії мовних засобів. Як відомо, одним з лінгвістичних законів розвитку лексики є рух від розчленованої форми до більш чи менш монолітної, нерозчленованої [2, с. 58]. Це знаходить своє вираження в заміні словосполучень однослівними найменуваннями як більш економними за формою. Зазначена тенденція, що веде до згушення змісту в межах одного слова, яскраво простежується в молодіжному слензі (*Takkolord* – “*männliche Person mit billigen Klamotten*”; *Türstehgrill* – “*gastbetriebener Heizstrahler, meist vor Diskotheken oder Bars*”).

Наступною специфічною особливістю німецького молодіжного сленгу є надмірне використання гіперболізмів. При цьому на письмі неординарність лексем підкреслюється графічно [11, с. 317] (*AB-solut* – “*mehr gewollt als geglickt*”; *AF-FENgeil* – “*besonders gut, schön, interessant*”).

Метафоричність, експресивність і емоційність сленгізмів нерідко підсилюються за допомогою подвійної предекції [16, с. 77] (*affenscharf* – “*besonders gut*”; *stinkkalt* – “*sehr kalt*”).

Основною причиною популярності серед молоді гіперболізмів є потреба емоціоналізації спілкування [12, с. 71]. Негативною стороною зазначеного процесу можна вважати невмотивовано часте вживання таких лексем (*tierische Angst* – “*große Angst*”; *wahnsinniges Feeling* – “*starkes Gefühl*”).

До лексико-семантичних особливостей німецького молодіжного сленгу відноситься також використання запозичень, серед яких більшість припадає на англіцизми та англоамериканізми. Вони домінують у сфері дозвілля, а також застосовуються на позначення наркотичних засобів, виконуючи функцію приховування справжнього змісту висловлювання [12, с. 69-71] (*Styler* – “*In-Typ, supercooler Typ*”; *dealen* – “*Drogen verkaufen*”).

Характерною рисою досліджуваного вокабуляру є особливі форми привітань і звертань як результат експериментаторства, притаманного молодіжному спілкуванню [10, с. 210] (*Hallo, Alter! Tach, Piepels!*).

Поряд з особливими формами привітань і звертань у складі сленгізмів чимало слів-прізвисьок. Дані лексеми використовуються насамперед у внутрішньогруповій комунікації [4, с. 42] (*olle Levis* – “*Person, die ständig Levis-Hosen trägt*”; *dicker Ed* – “*dicke Person namens Eduard*”).

Досліджувана лексика характеризується варіативністю позитивних і негативних оцінок. Один і той самий сленгізм часто відзначається амбівалентністю. Це стосується і додаткових семантичних відтінків, які надаються мовній одиниці представниками різних молодіжних субкультурних груп чи соціальних прошарків [6, с. 40]. Така групова маркованість ускладнює можливість точного встановлення семантики окремих компонентів молодіжного вокабуляру. Як висновок, для досліджуваного лінгвістичного явища важливим є контекст. Чимало сучасних письменників, які використовують у своїх творах молодіжні сленгізми, зазначають невдачі, оскільки не дотримуються відповідних контекстуальних вимог молодіжної комунікації.

Результати здійсненого дослідження дають змогу стверджувати, що більшість лексико-семантичних особливостей німецького молодіжного сленгу детерміновані психологічними характеристиками його творців і користувачів, а саме надмірною вразливістю, радикальністю, схильністю до перебільшення та експериментів.

Перспективним напрямком подальших лінгвістичних студій у даній галузі вважаємо дослідження контекстуального вживання молодіжних сленгізмів.

Література:

1. Михайлова Н. Введение [Электронный ресурс] / Н. Михайлова, Д. Кипнис, А. Кипнис. Молодежный язык Германии. – С. 2-7. – Режим доступа : http://www.imwerden.de/pdf/deutsche_jugendsprache.pdf.
2. Савицкий И. П. Неологизмы второго порядка в современном немецком языке / И. П. Савицкий. – Калинин, 1984. – 325 с.
3. Androtsopoulos J.K. Deutsche Jugendsprache. Untersuchungen zu ihren Strukturen und Funktionen / J.K. Androtsopoulos – Frankfurt am Main : Peter Lang, 1998. – 684 S.
4. Beneke J. Die jugendspezifische Sprachvarietät – ein Phänomen unserer Gegenwarts-sprache / J. Beneke // Linguistische Studien ZSWA/A. – Berlin, 1986. – Н. 140. – S. 1-82.

5. Beneke J. Untersuchung zu ausgewählten Aspekten der sprachlich-kommunikativen Tätigkeit Jugendlicher [Електронний ресурс] / J. Beneke. – Режим доступу : <http://duepublico.uni-duisburg-essen.de/servlets/DerivateServlet/Derivate-17213>.
6. Chun M. Jugendsprache in den Medien : Eine Jugendsprachliche Analyse von Jugendromanen, Hip-Hop-Texten und Kinofilmen [1. Aufl.] / M. Chun. – Saarbrücken : VDM Dr. Müller, 2007. – 352 s.
7. Ehmann H. Vorbemerkung / H. Ehmann. Affengeil : ein Lexikon der Jugendsprache [origin. Ausg. 4, durchges. Aufl.]. – München : C.H.Beck, 1996. – S. 9–22.
8. Ehmann H. Was geht! / H. Ehmann. Endgeil – Das voll korrekte Lexikon der Jugendsprache [1. Aufl.]. – München : C. H. Beck, 2005. – S. 7–14.
9. Gehrken S. Geschlechtsspezifische Jugendsprache [Електронний ресурс] / S. Gehrken // Seminar für Linguistik. Sommersemester 1999. Seminar : Jugendsprache. – Universität Hannover, 1999. – 29 S. – Режим доступу : http://www.fb1.uni-hannover.de/sdls/schlobi/jugend/jug_gehrken.pdf.
10. Henne H. Jugend und ihre Sprache : Darstellung, Materialien, Kritik / H. Henne. – Berlin; New York : de Gruyter, 1986. – 385 s.
11. Hess-Lüttich E. W. B. Scene-Sprachen – Alternative Ästhetik und Illusion der Verständigung in Texten jugendlicher Subkulturen / E. W. B. Hess-Lüttich // Kommunikation als ästhetisches Problem. – Tübingen : Narr, 1984. – S. 300-348.
12. Lapp E. "Jugendsprache" : Sprechart und Sprachgeschichte seit 1945. Ein Literaturbericht / E. Lapp // Sprache und Literatur in Wissenschaft und Unterricht 63. – Paderborn : F. Schöningh, 1989. – S. 53-75.
13. Last A. "Heiße Dosen" und "Schlammziegen" – Ist das Jugendsprache? / A. Last // Osnabrücker Beiträge zur Sprachtheorie. – Osnabrück, 1989. – № 41. – S. 35-68.
14. Linke A. Backfischsprache. Kultursemiotische Überlegungen zum Sprachgebrauch jugendlicher Bürgerinnen der Jahrhundertwende / A. Linke // Jugendsprache – langue des jeunes – youth language. Linguistische und soziolinguistische Perspektiven / hrsg. von J.K. Androutsopoulos, A. Scholz. – Frankfurt am Main : Peter Lang, 1998. – S. 217-218.
15. Nave-Herz R. Jugendsprache / R. Nave-Herz // Handbuch der Familien- und Jugendforschung / hrsg. von R. Nave-Herz, M. Markelka. – Neuwied und Frankfurt am Main : Luchterhand, 1989. – Bd. 2. – S. 625-633.
16. Nowottnick M. Jugend, Sprache und Medien. Untersuchungen zu Rundfunksendungen für Jugendliche / M. Nowottnick. – Berlin; New York : de Gruyter, 1989. – 416 s.
17. Runkehl J. Kids und Comics. Empirische Untersuchungen zur Comic- und Jugendsprache / J. Runkehl, T. Siever // Seminar für Deutsche Literatur und Sprache. – Hannover, 1997. – 80 s.
18. Schlobinski P. Frau Meier hat Aids, Herr Tropfmann hat Herpes, was wollen Sie einsetzen? Exemplarische Analyse eines Sprachstils / P. Schlobinski // Osnabrücker Beiträge zur Sprachtheorie. – Osnabrück, 1989. – № 41. – S. 1-34.
19. Webster's New Encyclopedic Dictionary : youth [rev. ed.]. – 1995. – P. 1210.
20. Wehrli Ch. Anglizismen in BRAVO. Eine empirische Untersuchung mit Schülern / Ch. Wehrli. – Zürich : Studentendruckerei, 2002. – 234 s.

Джерела ілюстративного матеріалу:

21. Михайлова Н. Молодежный язык Германии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.imwerden.de/pdf/deutsche_jugendsprache.pdf.
22. Agropedia – moderne Jugendsprache [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://planetagro.de/~agro/viewpage.php?page_id=7.
23. Die Geheimnisse der Jugendsprache [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bruhaha.de/jugendsprache.html>.
24. Ehmann H. Voll konkret: das neuste Lexikon der Jugendsprache. – 3. Aufl. – München : C. H. Beck, 2001. – 159 S.
25. Ehmann H. Endgeil – Das voll korrekte Lexikon der Jugendsprache. – 1. Aufl. – München : C. H. Beck, 2005. – 178 s.
26. Heinemann M. Kleines Wörterbuch der Jugendsprache. Wörter-Wendungen-Texte. – Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1989. – 122 s.
27. Horx M. Trendwörter von Acid bis Zippies: Lexikon. – Düsseldorf; Wien; New York; Moskau : Econ, 1996. – 249 S.
28. Jugendsprache oder bis zum Anschlag zugetextet [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.klartextsatire.de/kultur/sprache/jugendsprache.htm>.
29. Lexikon der Jugendsprache [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.behrenfamilie.de/Sprueche/lexikon.htm>.
30. Lexikon der Jugendsprache [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.macbor.user.icpnet.pl/di/lexikon.htm>.
31. PONS Wörterbuch der Jugendsprache 2003. – Stuttgart : Klett, 2003. – 128 s.
32. PONS Wörterbuch der Jugendsprache 2005. – Stuttgart : Klett, 2005. – 128 s.
33. PONS Wörterbuch der Jugendsprache 2006. – Stuttgart : Klett, 2005. – 124 s.
34. PONS Wörterbuch der Jugendsprache 2007. – Stuttgart : Klett, 2006. – 144 s.
35. PONS Wörterbuch der Jugendsprache 2008. Sammelband seit 2001. – Stuttgart : Klett, 2008. – 288 s.
36. PONS Wörterbuch der Jugendsprache 2009. – Stuttgart : PONS GmbH, 2008. – 141 s.
37. Schaffrath M. Hä?? Jugendsprache unplugged : Deutsch, Englisch, Spanisch, Französisch, Italienisch. – Berlin; München; Wien; Zürich u.a. : Langenscheidt, 2008. – 144 s.
38. The Alternative German Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.alternative-dictionaries.net/dictionary/German>.

Поліщук В. Л.,
Національний університет "Острозька академія"

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ФРАЗЕО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ МОДУСНОГО ТИПУ ФРАЗЕО-ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ "МІРА СПОЖИВАННЯ АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ" В НІМЕЦЬКІЙ, АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті досліджується фразео-семантичне поле модусного типу фразео-тематичної групи "Міра споживання алкогольних напоїв" у плані ідеографічного опису фразеологічного складу мови та розглядається проблема його структурно-семантичного моделювання в німецькій, англійській та українській мовах.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, структурно-семантична модель, фразео-семантичне поле, фразео-семантична група

В статье исследуется фразео-семантическое поле модусного типа фразео-тематической группы "Мера употребления алкогольных напитков" в плане идеографического описания фразеологического состава языка и рассматривается проблема его структурно-семантического моделирования в немецком, английском и украинском языках.

Ключевые слова: фразеологическая единица, структурно-семантическая модель, фразео-семантическое поле, фразео-семантическая группа

The article focuses on the research of phraseological microsystem "DRUNKENNESS" within the limits of ideographical description of phraseology composition and the problem of semantic structural modelling of phraseological-semantic field "Amount of alcohol drinking" in English, German and Ukrainian languages is examined.

Key words: phraseology composition, semantic structural modeling, phraseological-semantic field

Центром уваги сучасних мовознавчих студій є вербальний образ світу, сформований у свідомості носіїв певної мови, це зумовило посилення інтересу науковців до питань фразеологічної семантики, взаємодії лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів у структурі значень фразеологізмів, їх здатності відображати специфіку національного світосприйняття (М. Ф. Алефіренко, І. О. Голубовська, О. П. Левченко, В. М. Мокієнко, О. О. Селіванова, В. М. Телія, О. В. Тищенко).

Актуальність фразеологічних досліджень [3; 10; 13; 15; 19] і, зокрема, системного аналізу фразеології ставить проблему ідеографічного опису фразеологічного складу мови. Ідеографічні групи ФО різних мов, проблеми ідеографічної класифікації фразеологічного матеріалу, теоретичні питання ідеографії неодноразово були предметом лінгвістичних праць [1; 4; 8; 11; 16; 18; 20]. Предметом вивчення фразеологічної ідеографії є фразеологічна картина світу, а методи ідеографічної класифікації мовних одиниць виявились особливо ефективними для її дослідження.

Ідеографічний опис уможливорює виділення моделей, за якими організовано фразеологічний матеріал, дозволяє визначити основне фразеологічне значення одиниць, з'ясувати етимологію ФО. Сучасна наука активно послуговується методом структурно-семантичного моделювання та використовує структурно-семантичні моделі з метою системного опису фразео-семантичних полів і груп [5; 9; 12; 14; 21; 24].

Актуальність теми статті визначається підвищенням інтересом науковців до опису окремих фразеологічних мікро- та макросистем різних мов; проблеми структурно-семантичного моделювання (ССМ) фразеологічних одиниць; проблеми подальшого зіставно – типологічного вивчення фразеологічних мікро- та макросистем на матеріалі споріднених та неспоріднених мов.

Метою статті є дослідження фразео-семантичного поля модусного типу фразео-тематичної групи "Міра споживання алкогольних напоїв" в німецькій, англійській та українській мовах, що передбачає вирішення таких завдань: 1) інвентаризувати та систематизувати основний корпус досліджуваних фразеологічних одиниць (ФО) у зіставлюваних мовах; 2) провести ідеографічний опис фразео-семантичного поля модусного типу фразео-тематичної групи "Міра споживання алкогольних напоїв" методом структурно-семантичного моделювання, що дасть змогу виявити фразеотворчі відношення у межах даної мікросистеми.

Об'єктом дослідження є ФО фразео-семантичного поля модусного типу фразео-тематичної групи "Міра споживання алкогольних напоїв" в німецькій, англійській та українській мовах.

Предметом дослідження є структурна, семантико-ідеографічна та лінгвокультурологічна характеристика фразеологічних одиниць фразео-семантичного поля модусного типу фразео-тематичної групи "Міра споживання алкогольних напоїв" в німецькій, англійській та українській мовах.

Матеріалом дослідження стали дані фразеологічних, тлумачних, етимологічних словників.

Фразео-семантичне поле модусного типу фразео-тематичної групи "Міра споживання алкогольних напоїв" складається з чотирьох фразео-семантичних груп: ФСГ1 "споживання алкоголю наодинці", ФСГ2 "сумісне споживання алкоголю", ФСГ3 "випивати до дна" та ФСГ4 "не пити".

Розглянемо ФСГ1 "споживання алкоголю наодинці". Ця група презентована лише двома фразеологізмами англійської мови: австрал. *drink with the flies /have one with the flies* 'пити одному, на самоті' [6], 'пити на самоті, без єдиної живої душі, крім мух' [28, с. 449] з образним конкретизатором *flies* 'мухи' та англ. *to take one's drops* 'випивати наодинці' [2, с. 919].

На сумісне споживання алкоголю вказують фразеологізми трьох порівнюваних мов, які наповнюють ФСГ2 "сумісне споживання алкоголю". Їм притаманні: ССМ1 "дія + ОК", ССМ2 "дія + локус", напр. *mit jemandem eins trinken* 'разом з ким-небудь випивати по чарці' [26, с. 369]. Диференційні семи 'затишно', 'у тісному колі', 'тривалий час' має НФО *mit jem. einen picheln* 'сумісно затишно споживати алкоголь', за Рьоріхом [26, с. 1181], та '[у тісному колі] тривалий час пити алкоголь' [25]. Стрижневий компонент *picheln* походить від сх.-нім. **pegeln*

‘пити за відмітками/мірою’, звідси номінація *der Pichler* ‘той, хто часто п’є’, ‘п’яниця’ [26, с. 1181]. Підтверджує цей висновок одне з припущень щодо виникнення зафіксованої у 1589 р. ФО англійської мови *take him down a peg* (букв. понизити його на один кілочок) зі значеннями ‘знизити чиясь зарозумілість, ‘принизити когось в очах інших’, ‘різке зауваження’, ‘скромний, покірний’, ‘принижувати’: деякі старовинні кухлі, які пускались по колу, мали мірки (кілочки чи цвяшки) для позначки індивідуальної міри клієнта. І коли хтось випивав більше своєї норми, сусіду залишалося менше [28, с. 439].

Про сумісне розпивання алкоголю, при якому келих, а згодом і пляшка передавалися по колу, свідчить фразеологізм англ. *to pass the bottle* ‘передавати пляшку з вином по колу’ [2, с. 749].

Сема ‘охоче’ притаманна німецькій ФО *an der Theke stehen* [26, с. 1621] ‘охоче разом з ким-небудь випивати’, див. цитату з карнавального шлягера: “*Der schönste Platz ist immer an der Theke*“ [26, с. 1621].

Мотивацією виникнення цілої серії німецьких фразеологічних одиниць виступив давній ритуал, при якому його учасники для засвідчення спорідненості душ випивали декілька крапель крові один одного та занурювали одночасно руки у кров якоїсь тварини. Після проведення даного обряду вони ставали рідними по крові, братами. Згодом споживання крові замінилось споживанням алкоголю й сучасним значенням наступних ФО є ‘mit einem Schluck eines alkoholischen Getränkes die Duzfreundschaft besiegeln’: нім. *mit j-m die Bruderschaft trinken* [7, т. 1, с. 126], нім. *mit j-m Duzbruderschaft trinken* [7, т. 1, с. 161], нім. *mit j-m auf Bruderschaft anstoßen* [7, т. 1, с. 126], нім. розм. *mit j-m Schmolli trinken* [7, т. 2, с. 169], у якій образний конкретизатор *Schmolli* є, можливо, номінацією на позначення якогось алкогольного напою [25]. Запозиченням з німецької мови в українську є фразеологізм *питу [на] брудершафт*.

Значення ‘сумісне споживання жінками горілки, купленої вскладчину’ має український фразеологізм *гличики полоскати*. У понеділок після заговин на Петрів піст збирається декілька жінок, які, зробивши “складчину”, “п’ють горілку” [22, с. 68].

У кутку кожної домашньої печі староанглійських будинків знаходилась конфорка для нагрівання пива та тримання страв теплими. Компонент *hob* ФО *to drink hob and nob / hob or nob* зі значеннями ‘пити разом’, ‘цокагись’ [2, с. 289] походить від дієслова **habban* → *to hold* ‘тримати’. Маленький круглий стіл, що стояв поблизу, називався *a nob*, звідси виникла номінація *to hob-nob*. Звісно, було затишно пити щось тепле біля маленького зручно облаштованого круглого столика [27]. Цікавою, на наш погляд, є також ФО англійської мови *save a cork* зі значенням ‘пити з тим, хто розливає пиво у пляшки’ [28, с. 448].

Звісно, у сумісному споживанні алкоголю не всі є однаково витривалими, хтось п’яніє швидше за інших. Саме про них свідчать фразеологізми нім. розм. *j-n unter den Tisch trinken / saufen* [7, т. 2, с. 249] ‘сп’їти кого-н.’, англ. *like old Racher’s cream jug*, який ходить по колу, аж поки хтось опиняється під столом [28, с. 450].

До ФСГЗ “випити до дна” належать ФО трьох досліджуваних мов. Виникнення німецької ФО *die Nagelprobe machen* [26, с. 1073] мотивував давньоскандинавський ритуал: при споживанні алкогольних напоїв перегортати випитий за чиясь здоров’я келих (здравицю) догори дном і ставити на великий палець лівої руки, щоб показати, що все випито до останньої краплини, що келих порожній [26, с. 1073]. У своєму збірнику “*Geschichtsklitterung*“ 1575 р. Йоганн Фішер називає цей звичай *das Säuferisch Nägleinklopfen*. Вперше ця ФО фіксується в уставі пиття при дворі саксонського курфюрста Кристіана II (1611). Згодом цей фразеологізм лагнізувався (*super nagulum trinken*) та запозичився іншими мовами, пор. фр. *boire rubis sur l’ongle* [26, с. 1073], також у пісні: *Ils faisaient en les renversant / Un super nagle allemand* [26, с. 1073]. Але знаходимо й інше тлумачення виникнення відповідних фразеологізмів англійської мови *to drink supernagulum* [26, с. 1073] та *to make perl on your nail* [26, с. 1073], відомі у англійській мові з 1592 р. Компонент *supernaculum* тут позначає ‘найкраще вино’ від старовинного звичаю залишати краплю вина на дні склянки й крапнути на ніготь великого пальця. Чим краще вино, тим менше його залишиться [28, с. 449]. Інша ФО на позначення недопитого напою у склянці пов’язана з номінаціями **набійка**: англ. *heel-tap* ‘останні краплі недопитого напою у склянці чи пляшці’, ‘(непотрібний) залишок будь-чого’ [28, с. 33] та **голландець**: англ. заст. *dutchman’s drink* ‘останній ковток (що спорожнює пляшку)’ [2, с. 296]. Про пиття до дна, без залишку говорять ФО німецької та української мов нім. розм. *ex trinken* ‘пити до дна’ [7, т. 1, с. 189] та укр. *питу до дна* ‘випивати повну чарку спиртного’.

ФСГ4 “не пити” складають фразеологізми трьох досліджуваних мов, що мають значення: ‘не вживати алкоголь’: англ. *drink only with the duck* [28, с. 242], укр. *[i] в рот не брати / не взяти чого* ‘не їсти, не пити нічого’ або ‘відмовлятися їсти і пити’ [17, с. 44; 205]; у середині ХХ ст. у німецькому розмовному мовленні виникає ФО *trocken leben* ‘уникати алкоголю, не вживати алкоголь’ [26, с. 1644], *trocken reden* ‘вести розмову без вживання алкогольних напоїв’ [26, с. 1644]. НФО *jem. ist trocken* ‘хтось має влучний гумор’, ‘хтось більше не вживає ні краплини алкогольних напоїв’ набуло вторинного значення у зв’язку з процедурою лікуванням алкоголіків, під час якого хворому категорично забороняється вживати алкоголь через можливість рецидиву [26, с. 1644]. По закінченні лікування пацієнт може сказати, що він є нім. *absolut trocken* [26, с. 1644]; ‘перестати вживати алкоголь’: укр. *бути у зав’язці* ‘припинивши якусь діяльність, не займатися нею (звичайно про пияцтво, проституцію)’ [201, с. 142], мол. *від зав’язка* ‘припинення осудної діяльності (пияцтва тощо)’, укр. діал. *niduшiti в коваля* ‘перестати пиячити’ [203, с. 163]; ‘сидіти з порожньою чаркою’: нім. розм. *auf dem trock(e)nen sitzen / sein* [7, т. 2, с. 258], нім. *trocken sitzen* [26, с. 1644], укр. *на суху* ‘без випивки’ [17, с. 701; 205]; ‘не пригощати напоями’: укр. *не давати / не дати і понюхати кому чого* ‘зовсім не пригощати когось чим-небудь (перев. напоями)’ [17, с. 183; 205], нім. *hier ist trockene Luft* [26, с. 1644] ‘алкогольні напої тут не відпускаються’.

В основі ФО *auf dem Trockenen sitzen* [26, с. 1644] ‘бути безпорадним, потребувати грошей, бути на міліні лежить образ викинутої на берег риби чи корабля, який попав на міліну. У ХІХ ст. ФО набула ще одного значення ‘мати перед собою порожній стакан, нічого не отримувати пити’, пор. *trockenes Gedeck* ‘обід без вина’. ФО *keinen Tropfen im Becher mehr* ‘нічого не мати пити’ [26, с. 1645] є цитатою з пісні Рудольфа Раумбаха “*Die Lindenwirtin*“, яка вийшла в його збірці пісень “*Liedern eines fahrendes Gesellen*“ у Лейпцигу в 1874 р. [26, с. 1645].

Певна асиметрія вербалізації фразео-семантичного поля модусного типу фразео-тематичної групи “Міра споживання алкогольних напоїв” в німецькій, англійській та українській мовних картинах світу обумовлена переважно тим, що вибір еталону відбувається з-поміж образів, тобто залежить від національної психології та специфіки асоціативного мислення етносу, а головну роль при його формуванні відіграє та частота, з якою певні об’єкти або явища зустрічаються в житті людей, що нерідко виражається у триваліших людських контактах із ними, спричинюючи стереотипізацію останніх.

Потрібно зазначити, що проведені дослідження на матеріалі словників не відображає всього різноманіття номінацій досліджуваного фразео-семантичного поля. Вважаємо доцільним залучення матеріалів національних корпусів досліджуваних мов, текстів художньої літератури, текстів інтернет-форумів та чатів, даних психолінгвістичних експериментів для подальшого дослідження даної фразеологічної мікросистеми.

Література:

1. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології / Микола Федорович Алефіренко. – Англо-український фразеологічний словник / [уклад. Баранцев К. Т.]. – 2-ге вид., випр. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2005. – 1056 с.
2. Арсентьева Е. Ф. СопоставительныАрсентьева Е. Ф. Фразеология и фразеография в сопоставительном аспекте (на материале русского и английского языков) / Елена Фридриховна Арсентьева. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2006. – 172 с.
3. Бирих А. К диахроническому анализу фразеосемантических полей / А. К. Бирих // Вопросы языкознания. – 1995. – № 4. – С. 14-24.
4. Большой англо-русский фразеологический словарь / А. В. Кунин. – [Электронный ресурс] // АBBYY Lingvo x3 [Электронный ресурс] : электронный словарь. – 4,7 Gb. – АBBYY Software, 2008. – 1 электрон. опт. диск (DVD-ROM)
5. Гаврись В. І. Німецько-український фразеологічний словник / [уклад. В. І. Гаврись, О. П. Пророченко]. – в 2 т. – К. : Рад. школа, 1981. – Т. 1. – 416 с.; Т. 2. – 382 с.
6. Гвоздарев Ю. А. Фразеологические группы ФЕ, их структура и представление в идеографических словарях / Ю. А. Гвоздарев // Фразеологические словари и компьютерная фразеология : Тез. сообщ. школы-семинара 13-17 ноября 1990 г. – Орел, 1990. – С. 48-49.
7. Добровольский Д. О. О возможности моделирования внутренней формы фразеологизмов / Д. О. Добровольский // Лексикографическая разработка фразеологизмов для словарей различных типов и для Машинного фонда русского языка. – М. : Русский язык, 1988. – С. 87-97 с.
8. Добровольский Д. О. Сопоставительная фразеология (на материале германских языков) : Курс лекций / Д. О. Добровольский, В. Т. Малыгин, Л. Б. Коканина. – Владимир, 1990. – 80 с.
9. Івченко А. О. Українська народна фразеологія: ономазіологія, ареали, етимологія / Анатолій Олександрович Івченко. – Х. : Фоліо, 1999. – 304 с.
10. Мокиенко В. М. Образы русской речи: историко-этимологические и этнолингвистические очерки по фразеологии / Валерий Михайлович Мокиенко. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1986. – 280 с.
11. Найда А. М. Стійкі народні порівняння як об’єкт фразеології (семантичний і структурний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / А. М. Найда. – Д., 2002. – 19 с.
12. Плетнева О. Л. Фразеологія говірок центральної Слобожанщини (структурно-семантичний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / О. Л. Плетнева. – Харків, 2004. – 25 с.
13. Проблемы фразеологической и лексической семантики. Материалы Международной научной конференции (Кострома, 18-20 марта 2004 г.). – М. : ООО “ИТИ ТЕХНОЛОГИИ”, 2004. – 286 с.
14. Рязановский Л. М. Идеографические аспекты немецкой фразеологии. Темпоральная фразеология / Лев Михайлович Рязановский – СПб. : Изд-во Петерб. ун-та, 1997. – 200 с.
15. Словник фразеологізмів української мови / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.] – К. : Наукова думка, 2003. – 1104 с.
16. Телия В. Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / Ужченко В. Д., Авксентьев Л. Г. Українська фразеологія / В. Д. Ужченко, Л. Г. Авксентьев. – Ужченко В. Д. Историко-лінгвістичний аспект формування української фразеології: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Віктор Дмитрович Ужченко. – Ужченко В. Д. Структурно-семантичне моделювання фразеологізмів східнослобожанських і степових говірок Донбасу / В. Д. Ужченко // Вісн. Луганського держ. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – 1999. – № 5. – С. 34-39.
17. Ужченко В. Д. Східноукраїнська фразеологія : Монографія / Віктор Дмитрович Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 362 с.
18. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу : 6019 фразеологізмів / [уклад. В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко]. – 5-е вид., перероб. й доп. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 348 с.
19. Ужченко В. Д. Параметри аналізу структурно-семантичної моделі : східнослобожанський вимір / В. Д. Ужченко // Лінгвістика. Зб. наук. праць Луганського національного ун-ту. – № 3 (18). – Луганськ, 2009. – С. 127-138.
20. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache / [hrsg. vom Wissenschaftlichen Rat der Dudenredaktion]. – [Електронний ресурс] // DUDEN [Електронний ресурс] : электронный словарь. – 700 Mb. – DUDEN Software, 1999. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги : Pentium ; 32 Mb Ram ; Windows 98, 2000, XP. – Назва з контейнеру.
21. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten / уклад. Lutz Röhrich. – Freiburg; Basel; Wien : Herder, 2001. – Bd. 1 – 348 S., Bd. 2 – 734 S., Bd. 3 – 1106 S., Bd. 4 – 1502 S., Bd. 5 – 1910 S.
22. websters-dictionary. – режим доступу до словника : <http://www.websters-dictionary-online.net/translation/to+hob+and+nob>
23. Wilkinson P. R. A thesaurus of traditional English metaphors / [Ed. P. Wilkinson.]. – London and New York : Routledge, 1992. – 777 p.

Помігуєва Л. П.,

Інститут іноземної філології Київського національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРНИХ ТИПІВ ЛЕКСИЧНОЇ ПОЛІСЕМІЇ

У статті розглядається багатозначність як результат концептуальної інтеграції. Автор доводить, що багатозначність має безліч проявів – від виникнення початкових полісемічних ефектів до чітко виражених випадків метафоричних перенесень назв.

Ключові слова: омонімія, полісемія, значення, терміносистема.

В статье рассматривается многозначность как результат концептуальной интеграции. Автор доказывает, что многозначность имеет бесконечные проявления – от возникновения начальных полисемических эффектов до чётко выраженных случаев метафорических перенесений знаний.

Ключевые слова: омонимия, полисемия, значение, терминсистема.

The article deals with the polysemy as a result of conceptual blending. The author proves that having many manifestations polysemy is ubiquitous, ranging from initial polysemous effects to clear cases of metaphoric transfer.

Key words: omonymy, polysemy, meaning, termsystem.

Термінологія стає об'єктом вивчення лінгвістів, починаючи з початку ХХ століття. Успішна розробка теоретичних проблем термінології сприяла народженню нової наукової дисципліни “термінотворення”, яка покликана формулювати закономірності створення і функціонування термінів і терміносистем.

У сучасному практичному словотворенні виразно намітилася тенденція проведення аналізу семантичного принципу, метою якого є виявлення словотворчих засобів, обслуговуючих певну лексико-семантичну категорію.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення полісемічних відносин в англійській сільсько-господарській термінології. Метою дослідження є виявлення особливостей багатозначності термінів сільського господарства в англійській мові і тенденцій її розвитку, а також встановлення факторів, що її зумовлюють у цій терміносистемі. Відповідно до цієї мети були поставлені такі завдання:

- вивчити семантичні структури термінів сільського господарства та різні ступені полісемічності;
- розкрити прагматичні особливості сільськогосподарського терміна в контексті його еволюційного розвитку.

Оскільки сільськогосподарські терміни, далі СГТ, є масивом взаємозв'язаної між собою лексики, об'єднаної загальним смисловим завданням, і відрізняються один від одного, як визначеним характером, так і специфічними словотворчими особливостями, проведення експериментального матеріалу через процедуру аналізу методом словникових блоків дозволяє визначити характерну для нього семантичну спеціалізацію способів і засобів, і термінологічної номінації.

Термінологія сільського господарства дуже велика за своїм обсягом, що до певної міри утрудняє процес її дослідження. Аналіз сільськогосподарської термінології дає можливість виявити закономірності, властиві цій області науки в англійській мові. Знання властивостей і закономірностей потрібне, оскільки воно дозволяє порівняти термінологію сільського господарства в мовах і визначити хід її розвитку в майбутньому. Прогнозування розвитку термінології сільського господарства полегшить процес її вивчення і перекладу. Отже, знання термінології потрібне усім лінгвістам, перекладачам і вченим-фахівцям.

Вивчення явища лексичної багатозначності термінів в сучасній англійській мові дуже актуальне. Слід встановлювати зв'язок між типом полісемії і категоріальним значенням багатозначної лексичної одиниці за допомогою аналізу семантичних структур і способів утворення полісемії на базі головних номінативних частин мови – іменника, прикметника і дієслова.

Семантика багатозначного слова вивчає структуру полісемантів, встановлення їх кількісних і якісних параметрів, які впливають на формування і подальший розвиток лексичного значення.

Ю. Д. Апресян вважає, що сучасну епоху розвитку мовознавства можна охарактеризувати як період неухильно зростаючого інтересу до семантики [1, с. 3].

Маючи універсальну властивість, багатозначність є однією з основних характеристик сучасної англійської мови, яка відрізняє її від інших мов. Як показує порівняльний аналіз, кількість значень в семантичній структурі багатозначних лексичних одиниць у більшості англійських слів виявляється вищою, ніж у корелятивних їм еквівалентів інших мов [8, с. 225]. В англійській мові близько 40% слів є багатозначними. За іншими даними, більше 58% слів, зафіксованих тезаурусом П. Роже, є полісемантами. Можна зробити висновок про “повсякденність” полісемії в англійському лексиконі [6, с. 72].

Мова, наслідуючи свій матеріал і структуру від попередніх епох, повинна виражати щось постійне по складу і об'єму. Для цього вона використовує свій старий матеріал, підпорядкувавши його новим завданням вираження, або вводить нові одиниці. Створення для кожного окремого об'єкту, факту, явища або класу об'єктів, фактів, явищ окремого позначення спричинило б непомірне роздмухування лексичної системи, що дуже ускладнило б її використання.

В. В. Віноградов вказував на те, що жодна мова не була б в змозі виражати кожну конкретну ідею самостійним словом або кореневим елементом. Конкретність досвіду безмежна, ресурси ж найбагатшої мови суворо обмежені [3, с. 15]. Отже, неодноразове використання мовних форм має величезне значення, оскільки дає можливість за допомогою вже наявних в мові засобів позначити те, для чого не було спеціальної назви і, заповнюючи мовні лакуни, створює стилістичний ефект, що забезпечує стройову і службову функцію.

С. О. Карцевський акцентує увагу на явище полісемії обумовлене дією в мові відкритого закону асиметричного дуалізму мовного знаку, згідно з яким звучання і функціонування постійно ковзають по “площині реальності”. Кожне “виходить” за межі, прагне мати інші функції, щоб виразити себе іншими засобами, ніж власний знак.

Вони асиметричні і, хоч парні, виявляються в стані нестійкої рівноваги. Прагнення “вийти за межі своїх країв” веде до виникнення синонімії, аналогічне ж прагнення того, що означає породження полісемії [5].

Попередні дослідження, які проводяться в різних сферах мовознавства, дають нам так звану базу, яка виокремлює центральні проблеми, пов’язані з явищем багатозначності. А це такі питання, як семантична структура слова; виділення типів значень, які утворюють її; регулярність лексичної багатозначності; її співвідношення з явищем синонімії; зв’язок між частотністю вжитку і лексичною багатозначністю; когнітивні підстави розвитку полісемії; концептуальні механізми передачі і спадкоємства семантичних ознак у рамках одного слова і багато інших.

Однак, не можна стверджувати, що всі критерії можуть дати чітку відповідь, чи є певні лексичні одиниці словами-омонімами чи різними значеннями багатозначного слова. Питання про універсальні критерії розмежування полісемії і омонімії до сьогодні залишається відкритим. Передусім, це стосується випадків омонімії, яка виникає в результаті розпаду полісемантичної лексичної одиниці [2, с. 104]. Трудність тут полягає в тому, що у кожному конкретному випадку складно визначити, коли різні лексико-семантичні варіанти перетворюються на омоніми.

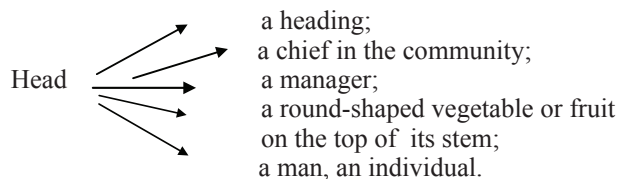
Семантична структура багатозначного слова включає різні за типом значення, які характеризуються різною мірою семантичної близькості. Внаслідок цього сам характер багатозначності слова залежить від того, які типи значень є присутніми в його структурі. Традиційно між значеннями полісеманта виділяються два основні типи зв’язку в рамках однієї семантичної структури:

- радіальна полісемія, при якій початкове (пряме) значення мотивує всі похідні значення;
- паралельна полісемія, при якій спостерігається зв’язаність значень.

На прикладі семантичної структури іменника ‘head’, ми можемо виділити похідні значення, кожне з яких семантично пов’язане з ядерним значенням ‘a top position’ – *He always put a round top hat on his head when the sun was shining brightly and it was too hot.* Похідні значення можна проілюструвати наступними прикладами:

- ‘a heading’ – *The student couldn’t remember the head of the chapter.*
- ‘a chief in the community’ – *The head of the state was elected twice.*
- ‘a manager’ – *The head of the business organization is responsible in organizing the purchases.*
- ‘a round-shaped vegetable or fruit on the top of its stem’ – *I’d like to buy a head of a cabbage to cook salad for dinner.*
- ‘a man, an individual’ – *Mr. Somerset is the head to rely on.*

Лексико-семантичні варіанти цього слова мають різні грані його семантики, але при цьому об’єднуються в єдине ціле на основі семантичних асоціацій, які характерні для полісемантів з радіальним типом зв’язку. Графічно це співвідношення можна представити таким чином:

Якщо в слові є декілька номінативних значень з великою мірою семантичної самостійності, то набагато складніше встановити семантичні зв’язки. Наприклад, в структурі іменника ‘ground’ в наявності два рівноправних, паралельно представлених номінативних значення 1 (земля) і 2 (причина), між якими не так просто встановити семантичні зв’язки і, отже, однозначно відповісти на питання, чи ці значення лексико-семантичні варіанти полісемантичного слова або ж різні слова-омоніми. Ці значення представлені в наступних контекстах:

- 1) *The ground was so well ploughed that he didn’t have any difficulty in planting the trees.*
- 2) *She has never learnt the ground of their quarrelling.*

Ці значення семантично дуже віддалені один від одного. Відсутні загальноприйняті критерії, відповідно до яких можна було б встановити, де закінчується одне слово і починається інше.

Виникає необхідність вироблення нових підходів до проблеми розмежування різних видів лексичної неоднозначності і концептуальної багатозначності. Глибоке розуміння явища лексичної багатозначності СГТ неможливе без пізнання мови. В. Г. Гак вважав справжнє пізнання невід’ємне від перевірки теорії практикою. У зв’язку з цим мовознавство все пильніше вивчає використання мовних фактів і структур в практиці людського спілкування, в умовах їх функціонування. Звідси відомий інтерес до функціонального аспекту мови, до вивчення мови, мовної поведінки людини і до ‘поведінки’ (функціонування) мовних явищ в реальних актах комунікації, в мові, в текстах [4, с. 5].

Особливості лексичної полісемії СГТ ніяким чином не зводяться до її структурних характеристик, які виявляються в мовній системі, оскільки семантика багатозначного слова знаходиться в прямій залежності від його вживання в мові.

Література:

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика : Синонимические средства языка. – М., 1974. – 464 с.
2. Ахманова О. С. Вопрос о языковом значении и поиски семантических универсалий // О. С. Ахманова, И. А. Мельничук, Е. В. Падучева, Р. М. Фрумкина. О точных методах исследования языка. – М., 1961. – С. 24-32.
3. Виноградов В. В. Основные типы лексических значений слова // Виноградов В. В. Избранные труды. Лексикология и лексикография. – М., 1977. – С. 162-189.
4. Гак В. Г. К проблеме общих семантических законов // Общее и романское языкознание. – М.: МГУ, 1972. – 249 с.
5. Карцевский С. О. Об асимметричном дуализме лингвистического знака // В. А. Капишникова. Лингвистические средства управления дискурсом (на материале американских радиопередач ток-шоу). – Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Москва, 1999.
6. Харитончик З. А. Лексикология современного английского языка. – Минск : Высшая школа, 1992. – 229 с.
7. Langacker R. W. Language and its Structure. – USA, 1973.

Похилюк О. М.,

Інститут мовознавства імені О.О. Потебні НАН України

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ТА ЕВФЕМІЗМИ: СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННЕ

У статті подано порівняльну характеристику фразеологізмів та евфемізмів, визначено їхні спільні та відмінні ознаки.

Ключові слова: *фразеологізм, евфемізм, ідіоматичність, парадигматичність, стійкість, недискретні одиниці, широкозначність, експресивність.*

В статье подано сравнительную характеристику фразеологизмов и эвфемизмов, определено их общие и отличительные признаки.

Ключевые слова: *фразеологизм, эвфемизм, идиоматичность, парадигматичность, стойкость, недискретные единицы, широкозначность, экспрессивность.*

In the article filed a comparative description of phraseological units and euphemisms, defined by their common and distinctive features.

Key words: *phraseological unit, euphemism, idiomatic, paradigmatic, durability, non-discrete units, polisemanticity, expressivity.*

Вивчення евфемії нині є актуальною лінгвістичною проблемою, адже останнім часом процеси утворення евфемізмів як слова чи виразу, яким замінюють у мові грубе, непристойне, з неприємним забарвленням слово, відбуваються надзвичайно інтенсивно, про що свідчить широке використання евфемістичних одиниць у художніх творах сучасних авторів, активізація лексикографічної роботи в галузі евфемії, прикладом якої може слугувати найновіший міні-словник евфемізмів І. В. Мілевої “Матеріали до евфемістичного словника східнословобанських і східноstepових говірок” [6], який містить, окрім ареальних евфемістичних висловів, численну кількість загальнономовних евфемізмів.

Явище евфемії як один із різновидів вторинної номінації дуже рідко розглядають відокремлено від інших суміжних явищ. Так, предметом дослідження О. І. Манютіної є евфемія і суміжні лінгвальні явища взагалі, мовознавці І. В. Решетарова, І. В. Мілева, О. Б. Януш розглядають евфемізми паралельно з дисфемізмами, М. Н. Кравченко подає порівняльну характеристику евфемізмів та перифраз, у дослідженнях О. Б. Януша, крім вищезазначеного, знаходимо розмежування понять “евфемізми” та “інакомовлення”, “евфемізми” та “каламбури”. Щодо питань порівняння, зіставлення та виокремлення відмінних ознак явищ евфемії та фразеології української мови знаходимо лише побіжні зауваження. Саме тому ставимо перед собою завдання зробити ґрунтовну порівняльну характеристику зазначених явищ вторинної номінації з метою уникнення хибних думок про тотожність або абсолютну відмінність евфемізмів та фразеологізмів.

Матеріалом для здійснення мовленнєвого акту евфемістичного спрямування може бути не лише слово, але й різні види словосполучень, зокрема фразеологізмів, і навіть цілий текст – від прислів'їв, приказок і афоризмів до цитат з художньої літератури, з пісень, мультфільмів, кінофільмів, телепередач та текстів реклами. Відповідно до структури евфемізмів в конкретному живому мовленні О. Б. Януш виділяє такі їх різновиди: монолексичні (виражені одиничною лексеєю), полілексичні (виражені словосполученням, до якого входить мінімум два повнозначних слова), в межах яких дослідник розглядає і фразеологічні, та описово-ситуативні евфемізми (представлені описовими ситуаціями без конкретного називання завуальованого слова) [14, с. 116].

За “Великим тлумачним словником сучасної української мови”, фразеологізм – це “усталений зворот, стійке поєднання слів, що виступає в мові як єдиний неподільний і цілісний за значенням вислів” [ВТССУМ 2005, с. 1548]. Фразеологізми – експресивні образні вислови, що мають складну культурну функцію, є стислими культурними текстами, які й мовець і слухач розгортають при використанні в мовленні. Фразеологізми використовуються також з евфемістичною метою – послабити грубий, особливо якщо він стосується делікатних тем, опис. М. Л. Ковшова цю функцію фразеологізмів обумовлює тим, що фразеологізм сприймається як уже створений знак, що використовувався в різному мовному оточенні багаторазово, і та людина, яка вимовляє фразеологізм, приєднується до того, що вже було неодноразово висловлено колективним суб'єктом – сукупністю мовців цієї мови, а отже, апелює до авторитету всього соціуму [5, с. 168].

Для того, щоб провести зіставний аналіз таких мовних одиниць, як евфемізми та фразеологізми, розглянемо спочатку мовну специфіку останніх. Фразеологізми – “загальна назва семантично нероздільних слів, які відтворюються у мовленні в узуально закріпленому за ними стійкому співвідношенні значеннєвого змісту та певного лексико-граматичного складу. Семантичні зрушення в значеннях лексичних компонентів, стійкість та відтворюваність – взаємопов'язані універсальні та характерні ознаки фразеологізмів” [9, с. 605]. Таким чином, основними характерними ознаками фразеологізму, що відрізняє його від слова, є: у плані вираження – оформлення двома й більше лексемами; у плані змісту – семантична злитість.

Ступінь переосмислення вихідних поєднань слів створює різні структурно-семантичні властивості фразеологізмів, це і покладено в основу їх розподілу в класичній типології академіка В.В. Виноградова [3].

Повне переосмислення вихідних лексичних компонентів створює у фразеологізмів першого типу ознаку ідіоматичності, тобто зрощене значення, яке не походить від значень їх компонентів: *бас уврався* [11, с. 17], *піти на батьківських* [11, с. 19], *не бачити смаленого вовка* [12, с. 21], *хоч до рани прикладай* [12, с. 21], *як на кольки бере* [12, с. 22] та ін. Як зазначає М. Л. Ковшова, значення таких фразеологічних зрощень є абсолютно невмотивованими [5, с. 169].

У другому типі фразеологізмів переосмисленими є не всі компоненти, тому значення такого фразеологізму є роздільним (аналітичним): *кинути ключ* [11, с. 369], *кинути на чашку терезів* [11, с. 369], *переважувати на свій бік* [12, с. 29], *одна тінь залишилася* [12, с. 228] та ін. Це фразеологічні єдності, значення яких мотивовані лексичним значенням їх окремих компонентів-складників.

Особливість фразеологічних сполучень – у відсутності самостійної знакової функції компонентів з фразеологічно пов'язаним значенням: “при семантичній роздільності таких значень слів вони можуть позначати позамовні об'єкти лише в поєднанні з іншими словами” [9, с. 606], що є номінативно опорними компонентами фразеологічних сполучень. За характером знакової функції В. Н. Телія поділяє їх на одиниці з номінативно-цілісним значенням та номінативно-роздільним значенням. Перші виконують словотвірну (морфемну) функцію (*медичний працівник – медик, педагогічний працівник – педагог, працівник освіти – освітянин*); інші описують навколишню дійсність таким чином, що опорний компонент зберігає своє лексичне значення й при цьому залучається за допомогою іншого компонента в образне бачення того, що відбувається (*горя не знати* [11, с. 192], *радий небо прихилити* [12, с. 725]).

Фразеологічним сполученням властива парадигматичність: слова зі зв'язним значенням групуються при опорному найменуванні (*наділяти гарбузом* [11, с. 523], *давати гарбуза* [11, с. 523], *діставати гарбуза* [11, с. 169], *пахне гарбузом* [11, с. 170] та ін.)

Так, семантична неподільність, єдність та цілісність значення, синтагматична неподільність – про ці ознаки як головні для фразеологізмів писали Б. О. Ларін, О. М. Бабкін, В. П. Жуков, М. М. Шанський, О. І. Молотков та ін.

Розглянемо природу евфемізмів. Виявляється, що більшість поєднань слів, не будучи повною мірою фразеологічними одиницями, в мовленнєвому акті евфемістичного характеру набувають властивості ідіоматичності, неоднакової за ступенем виявлення.

Такі евфемістичні вислови з роману Анни Багряної “Етимологія крові”, як: *йти на інший світ* [1, с. 49], *віддати Богові душу* [1, с. 40], *вічна домівка* [1, с. 92], *царство Аїда* [1, с. 3], *проводжати у вічність* [1, с. 132], *звести зі світу* [1, с. 96], *з'їхати з глузду* [1, с. 91], *зазирати до чарки* [1, с. 40] та ін. стають подібні фразеологізмам, які, за В. Г. Гаком, характеризуються “сукупністю трьох ознак: структурної (вони складаються більше, ніж з одного слова), семантичної (вони ідіоматичні, тобто характеризуються переосмисленням компонентів) та функціональної (вони узуальні, стійкі)” [4, с. 205].

Евфемізми, як і фразеологізми, стійкі; “всі подібні словосполучення можуть бути настільки закріплені в мовленні, що про них можна говорити як про відтворювані, а не щоразу створювані в мовленнєвому потоці” [7, с. 197]; вони відображають “постійну взаємозалежність понять між собою” [4, с. 203]. Цю думку можемо підтвердити тим, що значна частина евфемізмів, виявлених у романі А. Багряної, зафіксована у “Матеріалах ...” І. Мілевої, що свідчить про побутування цих мовних одиниць не тільки в писемному, але і в усному мовленні носіїв української мови. Це стосується евфемізмів різних семантичних полів та рядів. Наведемо приклад фразеологічних евфемізмів, що належать до семантичного ряду “померти” семантичного поля “сфера смерті”: *віддати Богові душу* [1, с. 40; 6, с. 111], *Господь відбирає життя* [1, с. 111; 6, с. 112], *йти (іти) на інший світ* [1, с. 49, 96; 6, с. 117], *піти у краций світ* [1, с. 153; 6, с. 117] тощо.

За характером значень компонентів (лексем) можна говорити про те, що значення компонентів евфемізмів набуває змін, оскільки значення цілого не впливає із значення складових частин. Це спостерігаємо на прикладі таких евфемізмів: *зривати дах* у значенні *шаленіти* в реченні: *Тоді я приходила до Доміна, і нам обом зривало дах* [1, с. 10]; *спати з кимось* у значенні *мати статеві стосунки з кимось* у контексті: *Вона не важчала жодного разу відтоді, як почала спати з Михайлом* [1, с. 125]; *бути важкою* у значенні *завагітніти*: *Ні, Ликерка не була важкою* [1, с. 125]; “Салон краси” у значенні *магазин ритуальних послуг* у ситуації: – *Смішно, може, звучить – відчув у тому своє покликання – людей красиво у вічність проводжати. – Тому і вивіска така – “Салон краси”?* [1, с. 132]. Таким чином, евфемізми набувають тією чи іншою мірою ідіоматичного характеру номінації, тобто їм властива певна залежність значень компонентів вислову, що веде до семантичної злитості, характерної для фразеологізмів.

Підкреслимо, що евфемізми, виражені синтаксично вільними словосполученнями, не слід ототожнювати з фразеологізмами, тим більше з ідіомами, які характеризуються злитістю номінації зі взаємозалежністю компонентів [13, с. 135].

Однак, і фразеологізми, і евфемізми є тим, що Ю. С. Степанов назвав недискретними одиницями (такими, що не повністю розкладаються) “тому що вони, очевидно, складаючись з окремих слів, функціонують у мовленні, зберігаються в пам'яті та відтворюються мовцями як єдине ціле, подібно окремому слову” [8, с. 53].

Обґрунтувавши таку набуту в ході евфемізації мовлення ознаку полілексичних евфемізмів, як ідіоматичність, необхідно звернутися до спільної для фразеологізмів та евфемізмів ознаки – семантичної невизначеності. Погодимось із твердженням М. Л. Ковшової про те, що найбільше подібності між евфемізмами та фразеологізмами слід шукати саме в цій ознаці [6, с. 173]. Проблема семантичної невизначеності евфемізмів та фразеологізмів полягає в їх широkozначності, саме тому аналізованим мовним одиницям властиве вживання не лише в одному значенні, варіювання лексичного значення залежно від контексту, конкретної ситуації мовлення. Візьмемо для прикладу евфемізм *бути нечистою*. У романі “Етимологія крові” А. Багряної він вживається в значенні *період менструації для жінок*: *На Великдень того року вона не ходила до церкви – була нечистою, а вже через тиждень, на поминальний день, замовила панахиду за упокій душі Тараса і пішла разом з Ликеркою на чоловікову могилу* [1, с. 153]. У “Фразеологічному словнику української мови” цей евфемізм подається в значенні *робити щось підозріле, пов'язане з порушенням узвичаєних норм, законів* [11, с. 246].

Ще однією, на нашу думку, спільною ознакою, евфемізмів та фразеологізмів є експресивність. Вона постає з призначення цих мовних одиниць, яке, як зазначає В. Д. Ужченко, полягає в тому, щоб “передавати через почуття наше ставлення до фактів навколишньої дійсності, підсилити логічний та емоційний зміст висловленого, виступати засобом суб'єктивного увиразнення мови” [10, с. 23]. Експресивність фразеологізмів та евфемізмів базується насамперед на образності, тобто на імпліцитному зіставленні вільного й фразеологічного (евфемістичного) омонімічних словосполучень, словокомплексу-прототипу з нейтральними його складниками й цілісної метафоричної одиниці. Влучність характеристики, сконденсованість думки, емоційність і відчутна оцінна функція, яскраво виражена конотація як провідний компонент семантики, на думку дослідника, пояснюються самою природою фразеологізмів, у тому числі й евфемістичного характеру, як специфічних мовних одиниць – “передавати емоційно-оцінне, образне

ставлення людини до реалії, живописати її” [10, с. 24]. Так, у ряді евфемізмів передається, крім основного семантичного змісту, пафосність, урочиста піднесеність: *завершити свій земний шлях* [1, с. 153], *замокнуту навіки* [1, с. 96], *піти за праслов'янським божеством вогню* [1, с. 153], *проводжати у вічність* [1, с. 132], *піти туди, де ми всі колись обов'язково зустрінемося знову* [1, с. 153], *розділяти жіночу тайну* [1, с. 16]. Негативне, зневажливе ставлення мовця до висловленого відчувається у евфемізмах: *злягання з кимось* [1, с. 119], *з'їхати з глузду* [1, с. 91], *зриває дах* [1, с. 10], *звести когось зі світу* [1, с. 78], *недобра сила* [1, с. 76], *базікати про усяку нечисть* [1, с. 102].

Незважаючи на велику кількість подібностей між евфемізмами та фразеологізмами, не слід ототожнювати ці мовні одиниці. Однією із відмінностей, безперечно, є їх структурні особливості: фразеологізм має виключно структуру поширеного чи непоширеного словосполучення, тоді як евфемізм може бути виражений ще й одиничним словом або мати неповну структуру чи взагалі не мати матеріального вираження. Візьмо для прикладу 10 перших одиниць фразеологізмів семантичного ряду дієслова “обманювати” семантичного поля “сфера пороків і вчинків людини” зі згадуваної лексикографічної праці І. В. Мілевої. Усі десять евфемістичних фразеологізмів мають структуру словосполучення, серед яких 6 одиниць побудовані як прості словосполучення: *баки заганяти* [6, с. 57], *баки парити*, *вливати у вуха*, *гнати баранів*, *гнати пургу*, *водити (обвести) круг (кругом) пальця*, а решта 4 мають структуру поширених словосполучень: *батон на вуха кришити (кришити)*, *вішати лашу на уші (уха, вуха)*, *воду на язик лити*, *гнилими яблуками годувати*. Натомість евфемізми, крім того, що можуть бути виражені простими чи поширеними словосполученнями: *ніколи не повернутися* [1, с. 47], *відправитись у потойбіччя* [1, с. 78], *піти за праслов'янським божеством вогню* [1, с. 153], *завершити свій земний шлях* [1, с. 153] у значенні “померти”, можуть бути виражені ще й одиничними лексемами: *важчати* [1, с. 125, 126] у значенні “вагітніти”; *нужник* [1, с. 28, 86], *санузол* [1, с. 86], які називають “туалетну кімнату”; *піти* [1, с. 135], *відходити* [1, с. 35, 36], *пропасти* [1, с. 115], що замінюють дієслово “померти”. Цікавими є зразки евфемізмів описово-ситуативного характеру, в яких небажане слово-денотат не називається, а лише відтворюється зі створеної мовними засобами ситуації: *Просто брала гору цікавість і трохи драгувало те, що лісник тепер корчить із себе дурня – після всього, що між нами було ...* [1, с. 131].

Крім того, не можна обмежувати великий пласт фразеологічної лексики української мови лише фразеологізмами евфемістичного характеру. У ролі евфемізмів вживається лише незначна частина фразеологізмів. Решта – евфемістичної спрямованості не мають. Візьмо для прикладу фразеологізми, розміщені у “Фразеологічному словнику української мови” під літерою “А”, яких нараховується 87 одиниць [11, с. 13-15]. Серед цієї кількості фразеологічних одиниць лише 9 мають евфемістичний характер: евфемістичні фразеологізми-синоніми *нести ахінею* [11, с. 13], *розводити андрони* [11, с. 14], *розводити антимонії* [11, с. 14], що означають “говорити дурниці, нісенітніці, вести непотрібну розмову”; *підмочувати авторитет* [11, с. 14] у значенні “заплямувати когось негідними вчинками”; *брати на арапа* [11, с. 15], що означає “робити щось нахабно, безцеремонно”; *здати в архів* [11, с. 15] у значенні “усувати кого-небудь, визначаючи непридатним для виконання певних обов'язків”; *агнець божий* [11, с. 13], який завуальовано називає *розумово обмежену людину*; *хай йому абищо* [11, с. 13], *хай йому всячина* [11, с. 13] вживаються з метою уникання в мові лайливої небажаної лексики, як от *хай йому чорт* [11, с. 13], *хай йому грець* [11, с. 13], *хай йому щур* [11, с. 13] тощо.

Як бачимо, такі мовні одиниці вторинної номінації, як фразеологізми та евфемізми, хоч і мають спільні ознаки, зокрема структурну, семантичну та функціональну подібність, не є тотожними мовними одиницями. Подальші студії у вивченні питання зіставної характеристики евфемії та фразеології ми вбачаємо в дослідженні значно ширшого мовного матеріалу, зокрема не лише художньої літератури як факту існування мовних одиниць у мовленні одного чи кількох авторів-носіїв мови, але й лексикографічних праць масштабнішого характеру.

Література:

1. Багряна А. Етимологія крові : [роман] / Анна Багряна. – К. : Факт, 2008. – 156 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.
3. Виноградов В. В. Русский язык : грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов. – М. : Высшая школа, 1972.
4. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология (на материале французского и русского языков) / В. Г. Гак. – М., 1977.
5. Ковшова М. Л. Семантика и прагматика эвфемизмов : краткий тематический словарь современных русских эвфемизмов / М. Л. Ковшова. – М. : Гнозис, 2007. – 320 с.
6. Мілева І. В. Матеріали до евфемістичного фразеологічного словника східнословобожанських і східностепових говірок / І. В. Мілева; Держ. закл. “Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. – Луганськ : Вид-во ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011. – 127 с.
7. Ожегов С. И. Лексикология. Лексикография. Культура речи : [учебное пособие для вузов] / С. И. Ожегов. – М. : Высшая школа, 1974.
8. Степанов Ю. С. Основы общего языкознания / Ю. С. Степанов. – М. : Просвещение, 1975.
9. Телия В. Н. Фразеологизм / В. Н. Телия // Русский язык : энциклопедия / [Гл. ред. Ю. Н. Караулов]. – М., 1997. – С. 605.
10. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови : [навчальний посібник] / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.
11. Фразеологічний словник української мови / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. – Кн. 1. – К. : Наукова думка, 1993. – 529 с.
12. Фразеологічний словник української мови / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. – Кн. 2. – К. : Наукова думка, 1993. – 984 с.
13. Юдина Н. В. Сочетание “прилагательное + существительное” в лингвокогнитивном аспекте / Н. В. Юдина. – М. : Владимир, 2006.
14. Януш О. Б. Фразеологічні евфемізми в українській, російській та англійській мовах (спостереження над структурно-семантичними особливостями) / О. Б. Януш // Проблеми зіставної семантики. – К., 1995. – С. 116-117.

Рибенюк В. В.,

Донецький інститут залізничного транспорту

СУТНІСТЬ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У статті розглядаються особливості лексико-семантичних трансформацій, з'ясовуються фактори, які спричиняють їх появу, визначається вплив семантичного контексту на значення слова.

Ключові слова: адекватний переклад, міжмовна комунікація, лексична одиниця, перекладацькі трансформації, лексико-семантична трансформація, семантичне навантаження, лексико-семантичний варіант.

В статье рассматриваются особенности лексико-семантических трансформаций, выясняются факторы, вызывающие их появление, определяется влияние семантического контекста на значение слова.

Ключевые слова: адекватный перевод, межъязыковая коммуникация, лексическая единица, переводческие трансформации, лексико-семантическая трансформация, семантическая нагрузка, лексико-семантический вариант.

The article examines the features of lexical and semantic transformations, investigates the factors leading to their appearance, determines the effect of semantic context on word meaning.

Keywords: adequate translation, interlingual communication, lexical unit, translation transformations, lexical and semantic transformations, semantic meaning, lexical-semantic variant.

Серед численних складних проблем, які вивчає сучасне мовознавство, важливе місце займає дослідження лінгвістичних аспектів міжмовної діяльності, що називають “перекладом” або “перекладацькою діяльністю”. Необхідність перекладу зумовлена, насамперед, існуванням мовного різноманіття у сучасному світі, отже, переклад є найважливішою складовою системи міжнародної комунікації. Крім того, переклад – це складний багатогранний вид людської діяльності, процес, у якому відбувається не просто заміна однієї мови іншою, але й стикаються різні культури, особистості, склади мислення, літератури, епохи, рівні розвитку і традиції.

Базові теоретичні поняття перекладу включають адекватність перекладу й неминуче пов'язану з нею прагматичну адаптацію. Сутність адекватного перекладу розуміється по-різному: вона визначається як виконання аналогічної смислової та художньої функції (О. В. Федоров), як відповідність частинці дійсності (Я. І. Рецкер), як відповідність комунікативній ситуації (А. Д. Швейцер [8, с. 96]), як використання заміни і відповідностей (Т. Р. Левицька, А. М. Фітерман), як забезпечення необхідної повноти міжмовної комунікації (В. Н. Комісаров). Незважаючи на певні відмінності, практично всі автори концепцій дотримуються думки, що збереження змісту і форми оригіналу є невід'ємною рисою адекватного перекладу, при цьому передача змісту з урахуванням прагматичної настанови (мети комунікації) є пріоритетною і, за умови об'єктивної необхідності, може диктувати зміну форми оригінального тексту.

Метою роботи є дослідження критеріїв лексико-семантичних трансформацій (ЛСТ), які виникають під час перекладу текстів з англійської мови на українську і навпаки. Наукова новизна дослідження полягає у проведенні аналізу причин появи ЛСТ, які широко використовуються для досягнення адекватності та відповідності в процесі моделювання перекладу. Актуальність роботи зумовлена необхідністю з'ясувати теоретичні положення, які дозволяють розглянути особливості ЛСТ, а також їх вплив на процес перекладу. Предметом дослідження стали прикметники, іменники та дієслова (опрацьовано близько 3 000 лексичних одиниць (ЛО)).

Теоретичною основою дослідження слугували праці з перекладознавства вітчизняних (В. Н. Комісаров, А. Д. Швейцер, О. В. Федоров, Я. І. Рецкер, В. Г. Гак, Л. С. Бархударов, Л. К. Латишев) та зарубіжних дослідників (Ю. Найда [9], Дж. Кетфорд, О. Каде, Г. Егер). Вивчалися сучасні дослідження в області перекладацьких трансформацій, їх типи та принципи виділення домінантної трансформації (О. О. Карабанова), їх лексико-граматичні різновиди, зокрема трансформація номіналізації (К. А. Кузьміна) та вербалізації (О. В. Борисова [2]); розглядалися граматична категорія стану (С. Б. Фокін), суб'єктні трансформації (Н. О. Федотова) та ін., що відображають лінгвістичну специфіку перекладу як виду міжмовної комунікації, а також подають аналіз застосування теоретичних моделей перекладу.

Як підтверджують дослідження лінгвістів, процес перекладу не повинен ґрунтуватися лише на одній моделі. Поруч із граматичними трансформаціями, які з'являються під час семантичного аналізу вихідного тексту і побудові висловлювання, у перекладі застосовуються також методи лексико-синтаксичного перефразування, семантичні перетворення, а у ряді випадків одноетапний процес знаходження прямих відповідників, при чому вибір оптимального способу аналізу вихідного тексту і побудова варіанту його перекладу залежить від умов міжмовної комунікації. Я. І. Рецкер під лексичними трансформаціями розуміє “... прийоми логічного мислення, за допомогою яких ми розкриваємо значення іншомовного слова в контексті і знаходимо йому ... відповідне, яке не збігається із словником” у рідній мові [7, с. 38]. Найпоширенішими є сім типів трансформацій: 1) диференціація значення; 2) конкретизація значення; 3) генералізація значення; 4) змістовний розвиток значення; 5) антонімічний переклад; 6) цілісне перетворення; 7) компенсація втрат у процесі перекладу.

Невідповідність у структурі різних мов породжує труднощі, пов'язані із збереженням та передачею значень слів під час їх перекладу на іншу мову. Слово як ЛО є частиною лексичної системи мови, при чому семантичне навантаження слова унікальне для кожної конкретної мови, а тому може не збігатися з лексичними системами іноземної мови і мови перекладу. Таким чином, найбільш вагомими постають лексичні трансформації, які можна визначити як “відхилення від словникових відповідників” [5, с. 180]. У випадку виявлення такого відхилення при перекладі будь-якого слова або словосполучення з англійської мови на українську подана ЛО замінюється у мові перекладу іншою, яка передає дещо інше значення порівняно з тим, яке має слово оригіналу, тобто відбувається ЛСТ. Її суть полягає у заміні окремих ЛО однієї мови іншими (які часто не є словниковими еквівалентами) лексичними елементами мови перекладу [3, с. 84].

Будь-яке слово є частиною лексичної системи мови, її складовим елементом. Цим пояснюється своєрідність семантичної структури слів у різних мовах. Крім того, відповідні семантичні одиниці в різних мовах можуть мати різну значимість, тобто займати різне місце у системі мови. З точки зору В. Н. Комісарова, "... специфіка перекладу, яка відрізняє його від всіх інших видів мовного посередництва, полягає у тому, що він призначається для повноправної заміни оригіналу і що рецептори перекладу вважають його повністю тотожним вихідному тексту" [4, с. 116].

Необхідною і важливою умовою еквівалентності перекладу повинне бути збереження мети комунікації. Для досягнення цієї мети перекладачеві необхідно здійснювати формальні перетворення, які в перекладознавстві називаються "лексичними трансформаціями". Існує багато факторів, що спричиняють появу ЛСТ, найголовніші з них це: 1) наявність різноманітних ознак предмета, явища, поняття; 2) відмінність у смислового обсязі слова; 3) характер семантичного контексту і особливості сполучуваності слова.

Необхідність використання ЛСТ спричиняється наявністю різних відтінків ознак предмета, явища чи поняття та виокремлення одного із них залежно від мети висловлювання. Як правило, таке значення засноване на специфіці національної культури певного народу, тому під час перекладу слова українською мовою виникають труднощі. Наприклад, говорячи про графік, що подає відомості про час, місце та послідовність здійснення якого-небудь заходу (рух поїздів, проведення занять) англійці використовують слово *time-table* (час + таблиця), тоді як українське слово *розклад* пов'язане з процесом розподілу на складові елементи (день, час, об'єкт) – *розкладати* (на полицях). Аналогічно: анатомічний термін *shoulder-blade* (лопатка) утворюється зі слів *плече* + *лопата* (гвинта, весла), а в українській мові слово асоціюється з предметом, схожим на цю кістку; *pineapple* (сосна + яблуко = схожий на шишку сосни) – *ананас* (запозичене з португальської мови); *bullfinch* (бик, буйвол + загальна назва співочих птахів) – *снігур* (значення пов'язане зі снігом, зимою); *feather-grass* (пір'їна + трава) – *ковила* (дикий злак, трава, яку коливає вітер); *threshing barn* (молотити + комора) – *клуня*; *daughter-in-law* (дружина сина), *sister-in-law* (дружина брата) – *невістка* тощо. Таким чином, найуживаніші лексико-семантичні групи складають вузькоспеціальні терміни, слова-архаїзми та історизми.

ЛСТ виникають і на основі відмінностей у смислового обсязі слова, оскільки немає абсолютно однакових слів в іноземній мові та мові перекладу, найчастіше збігається один ЛСВ таких слів, їх основне значення. Це зумовлюється різним функційним навантаженням слова, відмінністю у вживанні, різними можливостями сполучуваності тощо. У значеннях слова у різних мовах часто виокремлюються різні ознаки одного й того ж явища або поняття, у яких відображене сприйняття світу, притаманне певній мові (носіям мови), що створює певні труднощі під час перекладу. Наприклад, англійське слово *glasses* (*окуляри*) пов'язане з матеріалом, з якого виготовляється предмет (*glass* – *скло*), а в українській виявляється його функція, призначення (*окуляри* – *для очей*). Так само: *iron* – *праска*; *steel* – *меч, шпала*; *copper* – *монета, казан*; *cotton* – *нитка*; *silver* – *гроші*; *pewter* – *оловяний посуд* тощо. Незалежно від ознаки, обраної за основну, у кожній мові досягається точна і найбільш прийнятна передача змісту предметів, явищ та понять.

До слів, що мають різний обсяг значення в англійській та українській мові належить група, яка охоплює інтернаціональні слова, багатозначні прикметники та іменники, дієслова сприйняття, відчуття та розумової діяльності, а також дієслова, які включають дієслова руху, життєдіяльності, статичні, емоційні, на позначення природних явищ тощо.

Аналізуючи семантичну структуру прикметника *fair*, стає зрозумілим, що слово багатозначне і може означати широкий спектр понять: форму, характеристику, фізичні відчуття, явища, зовнішній вигляд і, таким чином, охоплює характеристики природних явищ, людини (риси характеру, фізичні та психологічні особливості). Кожна сфера його вживання відповідає певному його значенню, проте кожному із значень, у свою чергу, відповідає два чи більше українських. Це говорить про те, що кожен ЛСВ не охоплюється одним українським словом, оскільки в ньому присутні дві чи кілька сем, які передаються двома чи кількома українськими відповідниками. Так, перше значення слова *fair* – *чесний, справедливий, законний* (про людину, справи); друге – *білявий, світлий* (про волосся, обличчя); третє – *посередній* (про якість); четверте – *значний* (про обсяг, розмір); п'яте – *сприятливий, хороший* (про погоду, ситуацію); шосте – *чистий, незаплямований* (про репутацію); сьоме – *прекрасний, красивий* (про людину); восьме – *ввічливий, чемний* (про характер) [6, с. 257]. Майже у кожному випадку для слова *fair* в українській мові подаються різні відповідники залежно від іменника, який воно означає. Це підтверджує дуже широкий обсяг кожного ЛСВ слова.

Таким чином, слова з різним обсягом значення в англійській та українській мовах складають численну групу. Дослідження показали, що семантична структура слів двох мов переважно збігається лише у термінах, при цьому слова однозначні в одній мові можуть мати кілька значень в іншій. Одне із значень слова *клітка* в українській мові – це коробка, приміщення зі стінками з поставлених з проміжками прутів для птахів та тварин. В англійській мові ця ЛО змінює набір лексем залежно від її призначення, так, клітка для звірів та птахів – це *cage*, для домашньої птиці – *coop*, для кроликів – *hutch*, для сокола – *tew*. Пор.: *кінь* – *horse* – *dobbin* (*ломовий*), *drafter* (*робочий*); *марка* – *stamp* (*поштова*), *mark* (*клеймо*), *grade* (*ратунок, якість*). Крім того, значення слів можуть не збігатися за своєю компонентною структурою (за своїми семантичними компонентами). В обох мовах наявні слова з двома або більше семами, значення яких відповідно передається словниками двома чи більше словами: *дратва* – *waxes thread*; *омшаник* (*зимівник*) – *place for housing bees in winter*; *oran* – *thick woolen cloth*; *dinette* – *невелика їдальня*; *хупт* – *церковний гімн*; *fingerpost* – *вказівний стовп на дорозі*; *pusher* – *маневровий паротяг*; *tartan* – *картата вовняна матерія*. Тому семантична структура слова передбачає можливість його контекстуального вживання, а переклад контекстуального значення є нелегкою проблемою.

Під час перекладу контекстуальне оточення допомагає зробити вибір відповідного значення слова. Контекстуальне й оказіональне значення слова є результатом семантичної сполучуваності слів. Характер семантичного контексту впливає на контекстуальне значення слова, а ймовірність вживання слова в тому чи іншому контексті

залежить від його семантичної структури. Навіть найбільш непередбачуваний варіант перекладу при більш глибокому розгляді виявляється не випадковим, а зумовленим семантичною структурою слова. Найбільш яскраві приклади розкриття сутності явищ через контекстуальне вживання слів можна зустріти у творах відомих поетів і прозаїків. Потенційне значення слова – це продукт неповторної унікальності мови, у якому діють парадигматичні та семантичні зв'язки, що розкривають лексичний потенціал кожного слова. Оскільки семантична структура різних мов має суттєві відмінності, переклад контекстуальних значень будується на можливості або неприпустимості того чи іншого слововживання у мові перекладу: *Her eyes filled with tears and her voice broke* (S. Maugham). – *Її очі наповнилися сльозами і голос затремтів* (Н. Кролик). Переклад слова *broke* (*break*), що має словникове значення *ламати(ся), переривати, порушувати, розривати (стосунки), послабити, погіршуватися (про здоров'я), розсіюватися, дресирувати, розмінювати (гроші), повідомляти (новину), прокладати (шлях)* та інші вузькоспеціальні значення [6, с. 82] пояснюється його семантичним оточенням, у якому контекстуальне значення “*затремтів*” найбільш точно передає змальовану ситуацію. І хоча таке значення відсутнє в словниковій статті, воно визначається парадигматичним значенням слова, тому зумовленість лексичних трансформацій розходженням у сполучуваності слів у різних мовах є третьою основною причиною.

Сполучуваність слів зазвичай розуміють як ступінь сумісності понять, які виражаються за допомогою даних слів і які вступають у характерні для даної мови зв'язки. Сполучуваність слова прямо пропорційна його семантичному обсягу, який дозволяє слову вибудовувати різні зв'язки з іншими ЛО, а значить, надає перекладачеві більше можливостей для пошуку відповідних варіантів перекладу.

Будь-яка мова має власні норми сполучуваності, які, як правило, не збігаються з відповідними нормами інших мов унаслідок їх історичної, географічної та культурної зумовленості: *early life* – *юність (юні роки)*, *ill health* – *слабке здоров'я*, *bosom of a family* – *коло сім'ї*, *solid colour* – *рівний колір*, *full point* – *крапка тощо*, напр.: *Burdon had just arrived in Paris. He was a surgeon ...* (S. Maugham) – *Бардон щойно з'явився у Парижі. Він служив хірургом ...* (Н. Кролик).

Становлення і розвиток лексичної системи мови призводить до формування типових для мови способів слововживання, пов'язаних з характерним для даної культури сприйняттям навколишнього світу. В результаті народжуються специфічні словосполучення, мовні формули і кліше, що відповідають нормам мови і зрозумілі її носіям. Можна навести безліч прикладів таких сполучень, які відрізняються повнотою і не допускають заміни існуючих або впровадження нових компонентів, на відміну від фразеологізмів. Окрему групу традиційних поєднань складають різні кліше, що містять у собі елементи розпорядження, вимоги або мають більш широкий зміст. При перекладі вони замінюються поєднаннями, адекватними мові перекладу: *kid around* – *жартувати*, *a meeting of minds* – *повна згода*, *religious about* – *вимогливий*, *a lame duck* – *невдаха*, *beyond one's depth* – *не під силу*, *come to mind* – *пригадати* [1] тощо, напр.: *The mountaineer was dancing with death when he tried to conquer the highest peak in the world* – *Альпініст ризикував, коли він намагався подолати найвищу гору у світі*.

Отже, контекстуальне значення слова багато в чому залежить від характеру семантичного контексту, від семантики поєднань з ним слів. Оказіональне значення слова, що несподівано виникає в контексті, не є довільним – воно потенційно закладене в семантичній структурі даного слова. У контекстуальному вживанні слова в поезії чи художній прозі часто виявляється глибоке проникнення автора в його семантичну структуру. Адже слову властиві як парадигматичні, так і семантичні зв'язки, і лексичний потенціал слова можна розкрити в обох випадках. Але виявлення цих потенційних значень тісно пов'язане із своєрідністю лексико-семантичного аспекту кожної мови, з чого випливають і труднощі передачі контекстуального значення слів у перекладі: що можливо в одній мові, неможливо в іншій через відмінності в їх семантичній структурі та в їх вживанні. Таким чином, міжмовна комунікація залежить від осягнення мовної і комунікативної компетенції перекладача, від його вміння правильно дібрати той чи інший варіант перекладу, вдаючись при цьому до різних лексичних трансформацій. Матеріали дослідження можуть використовуватися для подальшого поглибленого вивчення лексико-семантичних трансформацій, для розробки спецкурсів (лекцій, семінарів) з теорії та практики перекладу. У перспективі на лексико-семантичному рівні важливо розглянути фахову лексику окремих галузей науки та техніки (машинобудівельну, залізничну тощо), що дозволить вийти на досконаліший рівень наукового перекладу, збагативши його конкретнішими ідеями.

Література:

1. Английский язык онлайн [Електронний ресурс] : Режим доступа : <http://native-english.ru>.
2. Борисова О. В. Трансформація вербалізації в англо-українському перекладі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 “Перекладознавство”/ О. В. Борисова. – К., 2005. – 20 с.
3. Карабанова О. О. Переводческие трансформации как понятие и явление : дисс. на соискание науч. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.20 “Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / О. О. Карабанова. – М., 2000. – 166 с.
4. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение : курс лекций [учебное пособие]. – М. : ЭТС, 1999. – 192 с. – Библиограф. : С. 192.
5. Латышев Л. К. Курс перевода: Эквивалентность перевода и способы ее достижения. – М. : Международные отношения, 1981 – 248 с.
6. Новый англо-русский словарь. Издание 4-е, стереотипное. – М. : Изд-во “Русский язык”, 1997. – 880 с.
7. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. – М. : Международные отношения – 1974. – 216 с.
8. Швейцер А. Д. Теория перевода : статус, проблемы, аспекты : [учебник] – М. : Наука, 1988. – 215 с. – ISBN-5-02-010882-0. – Библиограф. : С. 208-212.
9. Nida E. A., Taber C. R. The Theory and Practice of Translation / First Edition : Published by Brill Academic Publishers, 2003. – 218 p.

Самсонова О. В.,

Кримський державний медичний університет ім. С.І. Георгієвського, м. Сімферополь

УЯВА ЯК СКЛАДОВА МІКРОСИСТЕМИ "ПІЗНАВАЛЬНІ ПРОЦЕСИ ЛЮДИНИ" (на матеріалі фо з компонентом-назвою рослин)

У статті досліджуються ФО з компонентом-назвою рослин мікросистеми "Уява людини" як складової мікросистеми "Пізнавальні процеси людини".

Ключові слова: фразеологічна одиниця, пізнавальний процес, уява, фантазія, мрія.

В статье исследуются ФЕ с компонентом-названием растений микросистемы "Воображение человека" как составной микросистемы "Познавательные процессы человека".

Ключевые слова: фразеологическая единица, познавательный процесс, воображение, фантазия, мечта.

The item is devoted to the analysis of phraseologic units containing the names of plants as a component of microsystem "Human Imagination" as a part of microsystem "Cognitive processes".

Keywords: phraseologic unit, cognitive process, imagination, fantasy, dream.

Огляд останніх досліджень. ХХ ст. можна назвати століттям становлення фразеології як науки, обґрунтування її теоретичних засад і практичного втілення їх у фразеографії, причому багатий фактичний матеріал вже у ХІХ ст. зібрані українські (П. Білецький-Носенко, Б. Грінченко), польські (С. Б. Лінде, Я. Карлович, А. Кринський та В. Неджведський) та англійські (Р. Тренч, Н. Вебстер) лексикографи. За сто років написано чимало праць, присвячених вивченню класифікації фразеологічних одиниць (далі – ФО) та дослідженню їх походження, питанню семантичної природи компонента ФО, аналізу системних зв'язків (синонімія, антонімія, омонімія, паронімія), зокрема, проблемі фразеологічної варіантності та синонімії, питанню еквівалентності ФО тощо [3].

Мета дослідження. Фразеологія привертала і привертає увагу вчених з огляду на свою яскравість, образність, оригінальність, оскільки вона увібрала в себе подібності й відмінності у мисленні окремих людей, колективів, націй, а також експресивні, емоційні й стилістичні відтінки та історично-культурні нашарування. Опираючись на багату скарбницю словесної мудрості народів, їхню спостережливість, творчість та діяльність, фразеологія акумулює неймовірно різноманіття висновків та узагальнень, до яких дійшло все людство і кожна нація зокрема. Найважливіша інформація проявляється у конотативному аспекті значення фразеологічної одиниці [1]. Учені вже досліджували українські ФО з аніمالістичним (В. Бойко) та антонімічним (Н. Бобух) компонентами, з компонентами-соматизмами (І. Тимченко) та компонентами-зоонімами (Д. Ужченко), з компонентом "душа" (О. Каракуця); російські ФО з компонентом "погода" (Я. Левченко) та з компонентом, що позначає колір (О. Каленкова); словацькі й українські ФО з компонентами-назвами метрологічних і грошових одиниць (З. Унук), польські ФО з ономастичним компонентом (А. Кравчук), з етнонімами (О. Рогач), чеські ФО з компонентом "тріш" (І. Тепляков) тощо. Об'єкт нашого дослідження – ФО з компонентом – назвою рослин, оскільки саме вони недостатньо досліджені, тому вповні не знайшли реалізацію в ідеографічних словниках різних типів.

Виклад основного матеріалу. В основі життєдіяльності кожної особистості лежать психічні процеси, передусім психічно-пізнавальні. Треба зазначити, що, розглядаючи пізнавальні процеси людини ми маємо згадати про таке поняття як "пізнавальна діяльність" людини [5].

У кожної людини є своєрідні, неповторні особливості психічних пізнавальних процесів (*пізнавальний процес* – це психічний процес, за допомогою якого людина пізнає навколишній світ), котрі загалом функціонують як єдиний комплекс [2]. Особистість через органи відчуття сприймає окремі аспекти та властивості предметів і явищ, осмислює та складає їх у цілісні розумові та чуттєві образи, виділяє суттєві та важливі елементи, з'ясовує причинно-наслідкові зв'язки, запам'ятовує, а в потрібний момент пригадує, формує уявлення про нові об'єкти, явища, процеси тощо.

Відображення реальності у людській психіці може відбуватися на рівні чуттєвого та абстрактного пізнання.

Для чуттєвого пізнання характерно те, що предмети та явища об'єктивного світу безпосередньо діють на органи чуттів людини – її зір, слух, нюх, тактильні та інші аналізатори – і відбиваються в мозку. До цієї форми пізнання дійсності належать пізнавальні психічні процеси відчуття та сприйняття. Враження, одержані з їх допомогою, містять інформацію про зовнішні ознаки та властивості об'єктів, утворюючи чуттєвий досвід людини [5].

Фразеологічні засоби вираження пізнавальних процесів людини не були предметом комплексного дослідження в мовознавстві. Окремі зауваження з цієї проблематики знаходимо лише в працях А. М. Емірової, П. О. Редіна та Ю. Ф. Прадіда [6]. В своїй роботі ми спробуємо дослідити фразеологічну мікросистему "Пізнавальні процеси людини" на прикладах ФО з компонентом-назвою рослин.

До вищих пізнавальних процесів, які властиві лише людині, належать уява або фантазія, в чому яскраво проявляється людський характер діяльності. Слова уява і фантазія дуже близькі за значенням. Словник дає такі визначення уяви: "1. здатність образно створювати або відтворювати кого-, що-небудь в думках, свідомості; відображення, думка, фантазія. 2. те, що відтворене в свідомості; образ". Відповідно фантазія – це: "1. витвір уявлення; мрія. 2. творча уява. 3. нічим не обґрунтована думка; вигадка, казка, байка, фантазмагорія. 4. дивний учинок; примха, химера. 5. літературний твір казкового, незвичайного змісту" [8]. Не уявивши кінцевий результат праці, людина не може братися за роботу. В уявленні очікуваного результату за допомогою фантазії – корінна відмінність людської праці від інстинктивної поведінки тварин. Отже, уява – це психічний процес, що полягає в створенні людиною нових образів шляхом упорядкування знань, якими вона володіє, в нове співвідношення.

Сучасна психологічна наука виділяє такі види уяви:

1) Пасивну (навмисну і ненавмисну).

Образи фантазії, викликані навмисне, але не зв'язані з волею, спрямованою на втілення їх у життя, називають ще маренням (марення – гарячковий стан хворої чи сонної людини, що звичайно супроводжується незв'язною, невиразною, беззмістовною мовою). Ненавмисна уява виникає при послабленні контролюючої ролі свідомості, при тимчасовій бездіяльності людини, в напівсонному стані, в стані афекту, в сні (сновидінні), при патологічному розладі свідомості (галюцинації). *ФО це це квіточки, ягідки будуть далі* означає навмисне перебільшування чогось; уживається, щоб підкреслити думку – неприємне, небажане тільки починається, а все гірше ще попереду; про щось бажане, але недозволене, заборонене говорить *ФО заборонений овоч завжди солодкий*.

2) Активну (відтворювальну і творчу).

Уява, в основі якої лежить створення образів, що відповідають опису, називають відтворювальною.

Говорячи слово емблема, ми уявляємо якийсь предмет із символічним зображенням. Емблема – це предмет, зображення, що умовно позначає який-небудь предмет, ідею [8]. Емблему миру і згоди характеризує *ФО маслинна гілка*. Згадаємо етимологію цього вислову. Маслина або олива – символ миру, достатку, родючості й перемоги. Згідно з грецькими міфами, олива створена богинею Афіною у змаганні за право дати назву місту Афіни. Вінок із гілок оливкового дерева став найвищою нагородою для громадян Греції, а на Олімпійських іграх вінки несли на честь богині. Рясність дерева зробила його й символом родючості, тому на весіллі наречена й наречений надівали або несли в руках гірлянди з оливкових гілок. Ці гілки також символізували мирні наміри. Оливкова гілка була античним символом миру, тому вона атрибут персоніфікованого Миру й золотого століття людства, а в середньовічному мистецтві – Згоди. Пізніше цю символіку успадкувала й Біблія. В Старому Завіті голуб повертається до Ноя з листком оливкового дерева, який є знаком, що вода потопа стала спадати. Відтоді лист оливи символізував для християн установа миру між Богом і людиною. Гілка оливи стала символом угамування стихії й прощення Богом людей і відповідно початку мирного, спокійного життя. Завдяки популярності Біблії цей образ – голубка з оливковою гілкою в дзьобі – міцно увійшов у європейську культуру, але вживається вже поза релігійного контексту як загальновізнаний символ миру.

Творча уява, на відміну від відтворюючої, передбачає самостійне створення нових образів, які реалізуються людиною в процесі трудової діяльності.

Особливим видом уяви є мрія як витвір образів бажаного майбутнього. (Мрія – це: 1. Те, що створене уявою, фантазією; витвір уяви; сон // привид, примара; 2. Думка про щось бажане, приємне; бажання, прагнення// предмет бажань, прагнень; 3. Про щось нереальне, нездійсненне, недосяжне; фантазія) [2]. Мрія випереджає реальний хід подій, вона, як правило, не може бути реалізована за короткий час. Наприклад *ФО ворожити на бобах* означає 'вдаватися до необгрунтованих передбачень, мріючи про щось'.

Ромашки – це маленькі сонечки, що поєднують багато доріг-пелюстків. На ромашках, здається, ворожили у всі часи. Для того, щоб дізнатися відповідь на питання, яке турбує або про що мрієш, брали в ліву руку ромашку, а правою, примовляючи, зривали пелюстки. Останній зірваний і був відповіддю на питання. Тому, *ФО ворожити на пелюстках ромашки* і означає 'робити безпідставні, нічим не обгрунтовані здогади'.

Уява може функціонувати на різних рівнях. Відмінність їх визначається передусім тим, наскільки активно, свідомо ставиться людина до цього процесу. По мірі вираженості активності розрізняють два види уяви: активну й пасивну. Для пасивної уяви характерне створення образів, які не втілюються в життя, програм, які не здійснюються або не можуть бути здійснені. Пасивна уява людини поділяється на навмисну та ненавмисну. Найбільш показовим виявом пасивної уяви є галюцинація (уявне сприйняття неіснуючих речей), при якій людиною сприймається неіснуючий об'єкт. Ненавмисну уяву людини позначають такі *ФО заборонена грушка солодка, калачі на вербах там ростуть*, що означають 'говорити про що-небудь нереальне' і *голодній курці просо на думці* – 'щось недозволене, чуже'. *ФО яблуко незгоди і яблуко розбрату* має значення 'всяка причина суперечок і розбрату', що походить ще з давньогрецьких міфів. Пелей і Фетида, батьки героя Троянської війни Ахіллеса, забули запросити на своє весілля богиню розбрату Ериду. Вона дуже образилася й таємно кинула на стіл, за яким святкували боги та смертні, золоте яблуко; на ньому було написано: "Прекрасніший". Зчинилася страшна суперечка між трьома богинями: супругою Зевса – Герою, Афіною – дівою, богинею мудрості, й прекрасною богинею любові та краси Афродитою. Суддею між ними вибрали юнака Париса, який присудив яблуко богині краси. Благодарна Афродита допомогла Парису вкрасти дружину грецького царя Менелая, прекрасну Олену. Щоб помститися за таку образу, греки пішли війною на Трою. Як бачимо, яблуко Ериди й насправді привело до роздору й війни. Пам'яттю про це залишився вираз "яблуко незгоди або яблуко розбрату", що означає всяку причину суперечок і розбрату.

Активну уяву людини психологічна наука поділяє на відтворювальну і творчу. Відтворювальну уяву має у своїй основі створення тих або інших образів, відповідних опису. Цей вид уяви є неодмінним атрибутом будь-якої наукової діяльності і виявляється при читанні літератури, вивченні географічних карт, історичному описі, розгляді креслень і проєктів. *ФО лавровий вінок* означає 'славу, почесні'. (Лавр у своєму первісному значенні – це триумф і перемога. Будучи вічнозеленою рослиною, він символізує сталість, вічність і безсмертя.). В давньогрецькій культурі лавр уособлював перемогу та мир, і був присвячений Аполлону й Діонісу. Згідно міфу, Аполлон переслідував німфу Дафну, яка дала слово зберігати цнотливість. Дафна попросила про допомогу, і боги перетворили її на лаврове дерево, яке марно обнімав Аполлон. Відтоді лавр став його священною рослиною. Ось чому в Греції музикантів, поетів, танцюристів, покровителем яких був Аполлон, нагороджували саме лавровими вінками. Лавру приписувалася не тільки цілюща сила, а й сила очищення від душевного осквернення. В ранньому християнстві вічнозелене листя лавра вважалося символом вічного життя або нового життя, яке прийде завдяки покутовим діям Христа, а вінок із лавра символізував мучеництво.

Творча уява виражається у створенні нового, оригінального образу, ідеї. Вона являє собою активне, цілеспрямоване оперування наочними уявленнями в пошуках шляхів задоволення потреб. Продукт творчої уяви завжди може бути матеріалізованим, тобто втілений у вигляді речі, але образ може залишитися на рівні ідеального змісту, оскільки реалізувати його на практиці неможливо. Відомо, що флористичні концепти відіграють неабияку роль у свідомості народу. У культурі кожного народу існують концепти, що можуть дати уявлення про всю культуру, представити найосновніші особливості етносу, їх називають ключовими концептами культури. Деякі фітоніми здатні розповісти про Україну завдяки наявним у структурі концептів образним, поняттєвим та символічним значенням.

На позначення відтворювальної уяви нами зафіксовано такі ФО з компонентом-назвою рослин: *валечко із червоної калини і заказаний овоч*, що означають 'щось привабливе, бажане, але недозволене, чуже', а ось ФО *фіговий листок* вживається в значенні 'лицемірне прикриття чогось постидного, непристойного, а також лицемірне маскування справжніх намірів або справжнього стану справи'. Вираз йде від біблійного міфу про Адама та Єву, які пізнали після гріхопадіття стид і прикрилися листям смокви (фігового дерева). Розривсюдженню виразу сприяло те, що з XVI ст. скульптори застосовували фіговий листок для зображення голого тіла.

ФО *голуба квітка; без верби і калини нема України* означають 'щось ніжне, чисте, рідне'; а ФО *на терні помаранчі; малиновий дзвін* – 'щось нездійсненне, нереальне'. ФО *терновий вінок* – це 'символ мучеництва, муки страждання'. Згідно з легендою, саме з цього дерева був сплетений терновий вінок Христа – вінок із гілок рослини з шипами (тернами), який, за Євангелієм, був покладений на голову Ісуса Христа римськими воїнами під час Його наруги. В давні часи траплялося, що такі вінки в насмішку кляли на голови злочинців, засуджених на смерть, тоді як переможців увінчували лавровими вінками. Художники багато разів використовували для своїх картин образ Христа в терновому вінку. Вінок цей став емблемою мучеництва, страждань, переносимих покірно. Розглядаючи ФО *лаври Герострата* треба зазначити, що вона означає 'слава, що дорівнює вічному позору; постидна слава людини, яка прославилася тільки шляхом руйнування того, що створено іншими'. Походження фразеологізму пов'язано з іменем Герострата, який, щоб зробити безсмертним своє ім'я, спалив храм Артеміди, одне з семи чудес світу.

З творчою уявою людини пов'язана ФО *сади Семіраміди*, яка означає щось фантастичне. Сади Семіраміди – це благородна примха деспота, яку він створив для своєї молодой коханої дружини. Вавілонський цар Навуходонос створив те, що було недоступне для інших і тому вважалося фантастичним. І тому зараз щось фантастичне, недоступне для інших ми і називаємо садами Семіраміди.

Висновки. Досліджений матеріал дає можливість стверджувати, що в етнопонаціональній картині світу знайшли відображення народні знання про оточуючу дійсність і ті стереотипні моделі, що характеризують мовну спільноту. Матеріал показав, що через нездатність мислити рослинний світ допомагає людині підкреслити її абсолютну перевагу над усіма живими істотами. Це імплікують фразеологізми з рослинними номінаціями на позначення уяви людини. Отримані результати можуть сприяти подальшій розробці таких проблем лексикології, фразеології, лексикографії, а також когнітивної лінгвістики, як: роль лексичного компонента у формуванні фразеологічного значення, роль демократичних процесів у встановленні парадигми пізнання й відображення світу у вербальному мисленні людини. Практичні результати дослідження можуть бути використані при укладанні фразеологічного словника.

Література:

1. Вежбицкая А. // А. Вежбицкая Язык. Культура. Познание. – М. : Русские словари, 1996. – 411 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел // Бусел В. Т. – К.; Ірпінь : ВТФ "Перун", 2004. – 1440 с.
3. Демський М. Т. // М. Т. Демський Українські фраземи й особливості їх творення. – Львів.-Краків.-Париж : Просвіта, 1994. – 62 с.
4. Жайворонок В. В. // В. В. Жайворонок Знаки української етнокультури. Словник-довідник. – Київ : Видав. "Довіра". – 2006, – 703 с.
5. Постовалова В. И. // В. И. Постовалова Картина мира в жизнедеятельности человека // Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира. – М. : Наука, 1988. – С. 8-69.
6. Прадід Ю. Ф. // Ю. Ф. Прадід Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) / НАН України, Ін-т української мови; Відп. ред. О. О. Тараненко. – К. : Сімферополь, 1997. – 252 с.
7. Прадід Ю. Ф. // Ю. Ф. Прадід Русско-украинский и украинско-русский фразеологический тематический словарь : Эмоции человека. – Симферополь : Редотдел Крымского комитета по печати, 1994 –2. – 243 с.
8. Семотюк О. П. // О. П. Семотюк Сучасний словник іншомовних слів. – 2-ге вид., доп. – Х. : Веста : Видавництво "Ранок", 2008. – 688 с.
9. Фразеологічний словник української мови / Укладачі: Л. Паламарчук, В. Винник, В. Білоноженко та ін. // Паламарчук Л., Винник В., Білоноженко В. та ін. – К. : Наукова думка, 1999. – Кн. 1-2. – 984 с.

Свердан Т. П.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Карловий університет, м. Прага

ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ ЕТНОМАРКОВАНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ (за матеріалами сучасних студій)

У статті окреслено напрями дослідження українських фразеологізмів з позицій унікальності – універсальності мовних одиниць. Зауважено, що національна специфіка фразеологічних одиниць полягає не у вираженому змісті, а у формі його вираження, яка, проте, теж не завжди маркує будь-які національні реалії. Окреслену проблему запропоновано бодай частково вирішити, детально проаналізувавши семантичні, структурні, функціональні особливості фразеологічних одиниць української мови, затуливши комплекс як традиційних методик лінгвоаналізу, так і методик новіших напрямів дослідження фразеології – лінгвокультурологічного, комунікативно-прагматичного, когнітивного.

Ключові слова: етномаркованість фразеологізму, мовна унікальність, мовна універсальність, компонент фразеологізму.

В статье обозначены направления исследования украинских фразеологизмов с позиций уникальности – универсальности языковых единиц. Замечено, что национальная специфика фразеологических единиц состоит не в выраженном содержании, а в форме его выражения, которая, однако, тоже не всегда маркирует любые национальные реалии. Очерченную проблему предложено хотя бы частично решить, детально проанализировав семантические, структурные, функциональные особенности фразеологических единиц украинского языка, привлекая комплекс как традиционных методик лингвоанализа, так и методик более новых направлений исследования фразеологии – лингвокультурологического, коммуникативно-прагматического, когнитивного.

Ключевые слова: этномаркированность фразеологизма, языковая уникальность, языковая универсальность, компонент фразеологизма.

In this article presents directions Ukrainian phraseology of items the unique – the universality of linguistic units. Noted that the national specificity of phraseological units is not expressed in the contents and form of its expression, which, however, is not always runs any national realities. Outlined the problem proposed at least partially solved, analyzed in detail the semantic, structural and functional features of phraseological units of the Ukrainian language, involving a complex of traditional methods and techniques for new research directions phraseology.

Key words: idiom with ethnic marking, uniqueness, universality, phraseological component.

Міждисциплінарна проблема взаємозв'язку мови і культури спричинила до виникнення різних наукових парадигм у фразеології – “науці про найбільш культурно марковані образні одиниці будь-якої мови” [1, с. 5]. Наразі в україністиці актуальними є фразеологічні студії в таких аспектах: лінгвокультурологічному (О. Каракуця; Л. Мельник; Л. Савченко; Л. Самойлович), комунікативно-прагматичному (Ю. Прадід; О. Селіванова), когнітивному (Ю. Маркітанов; Д. Ужченко). Попри розбіжності в меті та методологічних основах цих досліджень спільною для них і практично незаперечною є теза про те, що фразеологія – найбільш самобутнє явище; для неї характерний найвищий ступінь позамовного; поряд з лексикою фразеологія є єдиною ділянкою мовних явищ, де зміст культури відбивається більш чи менш безпосередньо; навіть у фразеологізмах, де етнокультурне наповнення втрачається, у народній пам'яті залишається їх традиційна “українськість”.

Проте апріорне закріплення за фразеологією будь-якої мови, у т. ч. й української, національно специфічних рис при глибшому аналізі виявляється зовсім не безапеляційним і викликає деякі заперечення як інтуїтивно-го, так і теоретичного характеру. Такі заперечення породили два полярних погляди на проблему сутності національно-культурного (етнокультурного) компонента у фразеології: з одного боку, етнокультурну специфіку вбачають лише у фразеологізмах із “так званими словами-реаліями” [2, с. 255] типу *борці, трембіта, постолі* і под. (М. Добролюбов; В. Ейсмманн); з іншого боку, згідно з неогумбольдтіанською традицією національно-специфічною вважають усю фразеологію як підсистему мови, де втілено “дух нації” (за В. фон Гумбольдтом) (Л. Ковшова; С. Таглін; В. Телія).

Очевидно, що перше трактування проблеми є досить вузьким і фразеологізми з етнокультурним компонентом у цьому випадку є суто маргінальним явищем. Навіть інтуїтивно таке звуження видається невиправданим, оскільки можна знайти низку прикладів релевантних обмежень на використання фразеологізмів, які не містять зазначених вище слів-реалій (приміром, *не до солі; ори, мели, їж; голова й два вуха* тощо). Другий підхід, навпаки, надто широкий, формалізований і не залишає місця для таких усталених уже в мовознавстві понять, як мовні *універсалії* та мовні *унікалії*. З'ясування (хоча б часткове) напряму руху фразеолога до вирішення цієї проблеми і є метою нашої статті. Цілком слушним вважаємо зауваження В. Мокієнка про те, що “необхідно під час пошуку національного чітко розмежовувати **концептуальну універсальність** більшості прислів'їв (а отже, фразеологізмів у широкому розумінні слова. – Т.С.) від їх **формально-мовної** (resp. компонентної) національної маркованості” [3, с. 232] (про таку універсальність говорить і Ф. Чермак [6, с. 71]). Іншими словами, національна специфіка фразеологічних одиниць полягає не у вираженому змісті, а у формі вираження цього, зазвичай загальнолюдського, змісту. Проте, безперечно, не завжди форма фразеологізму маркує будь-які національні реалії. Деякі компоненти теж мають універсальний характер, що ускладнює національну паспортизацію форми. В. Мокієнко умовно (оскільки межі між кожним із розрядів не чіткі) говорить про таку загальну тричленну класифікацію фразеологічних компонентів за ступенем “національної (етно-) маркованості”:

1. До компонентів першого (універсально людського) типу належать, приміром, соматизми, які мають обмежену національну специфіку через природну реалемну універсальність (проте тут можемо виокремити як етномаркований, наприклад, соматизм *чуб-оселедь*. – Т.С.).

2. До компонентів другого типу належать, наприклад, більш національно марковані фауноназви, універсальність яких у певних мовних зонах конкурує з локальністю та образною індивідуальністю.

3. До компонентів третього типу, які виразно маркують "couleur locale" фразеологізмів, належать лексеми, що акумулюють власне національні конотації, наприклад, оніми, етнографізми тощо [там само].

З'ясування та послідовне описування етноспецифіки фразеологізмів з компонентами вказаних трьох типів, гадаємо, є однією з *перспектив* сучасної фразеології. Безперечно, що найбільш привабливими у цьому плані є одиниці з компонентами третьої групи, оскільки у структурі фразеологізму вони часто зберігають етнокультурний зв'язок з етимомом і можуть впливати на стилістичне забарвлення стійкого сполучення. Так, приміром, оніми у складі фразеологізмів є чіткими формальними маркерами конкретних місцевих, історичних подій, що й спрямовує на пошуки національної специфіки. Але навіть у цьому випадку варто чітко розмежовувати специфічність форми і відносну специфічність змісту. Відносно, оскільки часом попри принципову унікальність власної назви і пов'язаних з нею конотацій, вона є частиною універсального змісту фразеологічних одиниць. Так, В. Ужченко, Д. Ужченко зазначають, що укр. *Язик до Києва доведе* має національну топонімну модель, але універсальну понятійну модель, за якою утворені подібні вислови "в італійській, німецькій мовах, пор. фр. *Qui langue a, a Roma va*; турецьке *"Розпитуючи, дійдеш до Кааби (Мекка)"* [4, с. 397]. Отже, абсолютно безоглядно твердити, що зазначений вислів є суто українським, не можемо.

На думку В. Мокієнка, щоб не переоцінити квоту національного у "мовній (чи фразеологічній) картині світу" і не глобалізувати останню на збитки етнічній специфіці, дослідники повинні детально аналізувати кожну одиницю з урахуванням таких мовознавчих параметрів, як:

- 1) ареал одиниці та опис семантичних паралелей у різних мовах;
- 2) структурно-семантичної модельованості фразеологічних паралелей та ізоглос з метою розмежування генетичних і типологічних перетинів;
- 3) частотність використання одиниці на ареальному континуумі та ієрархію її варіантів за даним параметром;
- 4) послідовність структурної динаміки одиниці у просторовій проекції;
- 5) встановлення відносної хронології функціонування одиниці конкретної мови у зіставленні з фіксацією її в інших мовних зонах [3, с. 244].

Такі дослідження, безумовно, є необхідними й результативними, але водночас і надзвичайно складними, оскільки передбачають кропітке використання різноманітних тривалочасових методик експериментального статистичного збору, що не завжди вдається зробити у зв'язку з нестачею подекуди потрібної інформації. Крім того, ідеально таку роботу могли б виконувати групи мовознавців – носіїв різних мов, що теж не завжди вдається реалізувати практично. Нам видається, що окреслену проблему (сутність національно-культурної специфіки фразеологічної системи) на першому етапі бодай частково можна вирішити, детально проаналізувавши семантичні, структурні, функціональні особливості фразеологічних одиниць (у нашому випадку української мови) у межах "культурного діалогу "по вертикалі" [5, с. 372] (у нашому випадку діалогу між культурами українців різних епох) поза "діалогом "по горизонталі" [там само] (діалогом між культурами різних народів, які існують одночасно), залучивши комплекс як традиційних методик лінгвоаналізу, так і методик вказаних вище напрямів дослідження фразеології – лінгвокультурологічного, комунікативно-прагматичного, когнітивного. Адже відомо, що національно-культурний компонент у значенні фразеологізмів формується внаслідок предметної діяльності етносу або в комунікативно-прагматичному процесі і є результатом своєрідного поєднання мінімальних одиниць когнітивної системи – сем.

Дослідження в окресленому руслі також є не лише *перспективними*, а й достатньо складними, багатоплановими, значними за обсягом і змістом. Одним із складників цієї багатоплановості вважаємо може стати зазначений вище аналіз, для початку, фразеологізмів із формально вираженим, наявним у сучасних одиницях або на якомусь етапі розвитку мови втраченим чи заміненім іншим, компонентом-етнокультурною реалією (компонентом третього типу, за класифікацією В. Мокієнка). Тим паче, що саме такий компонент, крім номінативної, найбільш ускладнений кумулятивною, культурною, емотивною, естетичною, волюнтативною тощо функціями і містить досить виразне вторинне значення: історичне, соціальне, асоціативне, частотне, стилістичне.

Література:

1. Алефиренко Н. Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм : Монография. – М. : ООО Изд-во "Элпис", 2008. – 271 с.
2. Баранов А. Н., Добровольский Д. О. Аспекты теории фразеологии. – М. : Знак, 2008. – 656 с.
3. Мокиенко В. М. Национальное и интернациональное в славянской паремиологии // Глобализация – этнизация : этнокультурные и этноязычные процессы : в 2 кн. – Кн. 1. – М. : Наука, 2006. – С. 219-249.
4. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеология сучасної української мови : Навч. посіб. – К. : Знання, 2007. – 494 с.
5. Цап Г. Національно-культурний компонент у семантичній структурі слова // Вісник Прикарпатського національного університету. – Вип. XV-XVIII. Філологія. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 2010. – С. 371-375.
6. Čermak F. Frazologie a idiomatika česká a obecná. Czech and general phraseology. – Praha : UK v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2007. – 718 s.

Сізова Л. В.,

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

КАТЕГОРІЯ ОЗНАЧЕНОСТІ ТА НЕОЗНАЧЕНОСТІ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ ТА ЗАСОБИ ЇЇ ПЕРЕДАЧІ У РОСІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються способи передачі значення англійських артиклів a/the та детермінаторів some/any як показників категорії означеності та неозначеності різними засобами російської мови.

Ключові слова: артикль, категорія детермінації, означеність/неозначеність.

В статье рассматриваются способы передачи значения английских артиклей a/the и детерминаторов some/any как показателей категории определенности/неопределенности разными способами русского языка.

Ключевые слова: артикль, категория детерминации, определенность/неопределенность.

The article deals with the analysis of the means of interpretation of the articles a/the and determiners some/any as markers of the category of determination in Modern English in the Russian language.

Key words: article, category of determination, definite determination/ indefinite determination.

Наше дослідження виконано у рамках зіставного метода. Актуальність пропонованого наукового аналізу обумовлюється відсутністю системного опису способів вираження означеності та неозначеності у російській та англійській мовах [1-6], по-різному визначаються формальні показники даної категорії у англійській мові [1-4; 6]. Традиційні граматики сучасної англійської мови вважають означений артикль показником означеності предмета мовлення [1-4], тоді як І. Крамський до показників категорії означеності відносить також і вказівні та присвійні займенники, порядкові числівники, різноманітні атрибути [5, с. 43].

Ряд граматистів визначають семантичну близькість між займенниками some/any та неозначеним артиклем [1, с. 26].

Мета даної роботи зводиться до співставлення способів передачі значення англійських артиклів a/the та лексем some/any у їх вживаннях у функції детермінаторів у російській мові.

Завдання нашого дослідження – на основі результатів проведеного аналізу зробити деякі гіпотетичні висновки щодо особливостей репрезентації категорії детермінації у мовах різних груп (германської та слов'янської) однієї індоєвропейської сім'ї, які у подальшому будуть перевірені на матеріалі більшого обсягу.

Категорія детермінації (означеності/неозначеності) визначається як граматична категорія, яка вказує на те, чи мислиться ім'я предмета як єдине в описуваній ситуації (означеність) чи як таке, що належить до класу подібних йому феноменів (неозначеність) [3, с. 219].

Грамматична категорія – це система протиставлених одна одній граматичних величин (граматичних форм із однорідними значеннями) [там само, с. 220]. Виходячи із наведених вище положень, артикль a/the, а також всі інші можливі одиниці, що відносяться дослідниками до показників категорії детермінації, прирівнюються до граматичних форм. У зв'язку із цим виникає питання – наскільки є релевантною така трактовка зазначених вище мовних одиниць. Відповідь на це питання є завданнями наших подальших досліджень. У даній статті ми наводимо результати кількісно-якісного аналізу фактичного матеріалу, одержаного методом суцільної вибірки із сучасної англомовної художньої та публіцистичної літератури та їх літературних перекладів на російську мову (всього 1 000 відрізків мовлення).

1) Означеність в англійському тексті не завжди залежала від наявності означеного артикля. У таких випадках у російському тексті означеність також передавалась імпліцитно (3% випадків).

Investment and innovation cannot be sufficient because profits are down, local savings are too low, and foreign investment in Belarus is among the lowest per capita in the FSU [former Soviet Union],

Из-за низкой прибыли инвестиции и инновации осуществляются в недостаточном объёме. Низок уровень сбережения населения, а по уровню иностранных инвестиций на душу населения Беларусь занимает одно из последних мест среди республик бывшего Советского Союза [8, с. 43].

Поняття *investment* and *innovation* у даній ситуації конкретизуються контекстом, дані іменники вжиті не у загальному значенні, вони співвідносяться із змістом (саме ті інвестиції та інновації, що мають проводитися у Білорусії); *foreign investment in Belarus* – поняття *foreign investment* має означення *in Belarus*, що виділяє дане поняття із класу зарубіжних інвестицій взагалі. Іменники *investment* and *innovation* вжиті у англійському тексті в однині, тоді як у російському тексті стоять у множині, все це свідчить про генералізуючу семантику даних слів, і не дивлячись на їх конкретизацію контекстом, означений артикль не вживається.

2) Означеність в англійському тексті передано за допомогою артикля, в російському тексті – тільки контекстуально (17% випадків).

The economy has grown quite rapidly in the past two years; the Government has stated that this is a sign that the policies are working.

Экономика росла довольно быстро в последние два года. Правительство считает это доказательством эффективности проводимой политики [8, с. 51].

3) У відрізку мовлення *the policies are working* (див. приклад 2) означеному артиклю *the* відповідає російський прикметник *проводимая*. Відповідність означеного артикля прикметнику складала 21% випадків.

4) Іменник, вжитий із артиклем *a* у англійському тексті співвідноситься із конкретною ситуацією і відповідав концепту індивідуалізації, в російській мові значення індивідуалізації передавалось тільки імпліцитно 9%.

In June 1997 the World Bank and the Government signed an agreement (the Memorandum of Understanding – MoU) on a broad reform program as a basis for the resumption of the lending program.

В июне 1997 года Всемирный банк и правительство подписали соглашение (Меморандум о взаимопонимании – MoB) о всесторонней программе реформ – основе для возобновления кредитной поддержки [8, с. 101].

To sign an agreement – стале словосполучення, вживання неозначеного артикля не протирічить концепту індивідуалізації, у дужках назва документу вжита із означеним артиклем.

5) Лексема *any*, що в англійському тексті співвідносилась з поняттям *будь-які*, у російському тексті – імпліцитно означала *усі*. 10%

The question, then, is how to retain beneficial tax competition while minimizing distortions. And the OECD report rightly eschews any assault on generalized competition over tax rates, preferring to focus on tax havens and on preferential reliefs that admit low or no taxation on specific kinds of income.

Тогда вопрос в том, как сохранить благоприятную налоговую конкуренцию, при этом сведя к минимуму её негативные последствия. Очень хорошо, что отчёт ОЭСР воздерживается от любых нападков на налоговую конкуренцию вообще, предпочитая сосредоточиться на оффшорных зонах и льготных налоговых режимах, предусматривающих очень низкое налогообложение или даже его отсутствие в отношении определённых видов доходов [8, с. 54].

Лексема *some*, що в англійській мові співвідноситься із концептом лімітації, передавалась у російському тексті займенником *всякий*. Цей займенник, навпаки, указує на відсутність обмеженості якості або кількості.

Suddenly Christopher Robin began to tell Pooh about some of the things. [9, p. 20]

И вдруг Кристофер Робин начал рассказывать Пуху всякие интересные вещи [7, с. 22].

Таких випадків було нараховано 12%.

6) 28% випадків склали відрізки мовлення, у яких означений артикль передавався за допомогою вказівних займенників та прикметників.

But the situation cannot last.

Однако подобная ситуация не может продолжаться [8, с. 101].

Сумуючи все зазначене вище, можна відмітити, що питання наявності саме граматичної категорії детермінації англійського іменника потребує подальшого вивчення та поточнення. Аналіз способів вираження даної категорії в англійській та російських мовах свідчить про те, що в російській мові вона виражена контекстуально або лексично, в англійській мові контекстуально, за допомогою артиклів та лексем *some*, *any*. Чи є ця категорія суто граматичною в англійській мові, буде зрозуміло після поточнення граматичного статусу мовних одиниць *a*, *the*, *some*, *-any*.

Література:

1. Блох М. Я. Теоретическая грамматика английского языка : учеб. для студентов филол. ин-тов и фак. иностр. яз. – 3-е, изд., испр. – М. : Высш. школа, 2000. – 380 с.
2. Иванова И. П., Буракова В. В., Почепцов Г. Г. Теоретическая грамматика современного английского языка : [учебник для ин-тов и фак. иностр. яз.]. – М. : Высш. школа, 1981. – 285 с.
3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів освіти. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2002. – 368 с.
4. Раевская Н. Н. Очерки по стилистической грамматике современного английского языка. – К. : Изд-во Киев, ун-та, 1973. – 144 с.
5. Kramsky J. The Article and the Concept of Definiteness in Language. – The Hague-Paris : Mouton I Gruyter, 1972. – 212 p.
6. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., and Svartvik J. A Comprehensive Grammar of the English Language. – London : Longman, 2000. – 1796 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

7. Милн А. А. Винни-Пух и все-все-все. – М., “Правда”, 1985. – 440 с.
8. Слепович В. С. Курс перевода (английский ↔ русский язык). Translation course / В. С. Слепович – Мн. : “ТетраСистемс”, 2002. – 272 с.
9. Milne Alan A. Winnie-the-Pooh. – М., “Радуга”, 1983. – 448 с.

Silivanova I. M.,

The National University of Ostroh Academy, Ostroh

LINGUISTIC AND CULTURAL BASIS OF THE PHRASEOLOGICAL UNITS DENOTING THE NOTION “PRESENT” IN ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

The article presents a survey of phraseological units denoting the notion “Present” in English and Ukrainian languages. The research is conducted with the aim to single out linguistic and cultural peculiarities of their perception and interpretation in order to prevent misunderstandings in the process of intercultural communication.

Key words: linguistic and cultural analysis, ethnolinguistics, phraseological unit, idiomatic expression, present.

У статті представлено дослідження фразеологічних одиниць на позначення поняття “Подарунок” в англійській та українській мовах. Науково-дослідна робота здійснена з метою виокремлення лінгвокраїнознавчих особливостей сприйняття та тлумачення ФО для того, щоб уникнути непорозумінь в процесі здійснення міжкультурної комунікації.

Ключові слова: лінгвокраїнознавчий аналіз, етнолінгвістика, фразеологізм, подарунок.

В статье представлено исследование фразеологических единиц на обозначение понятия “Подарок” в английском и украинском языках. Научно-исследовательская работа осуществлена с целью выделения лингвострановедческих особенностей восприятия и толкования ФЕ для того, чтобы избежать недоразумений в процессе осуществления межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: лингвострановедческий анализ, этнолингвистика, фразеологизм, подарок.

It is commonly assumed in linguistics that investigation of phraseological units (PU) is the most exciting field of study in every language. Recent works of linguists show that PUs directly reflect the experience generated throughout the centuries, as well as peculiarities of culture, social customs, rituals, and cultural wealth. If at the beginning the core interest of linguists was centered on the structure and functions of idioms, later on their attention was refocused on the linguistic and cultural characteristics of their existence. Linguistic and cultural analysis, which was the case study by Yurii Prohorov and Volodymyr Vorobiov, and is the main approach in presented research work, is aimed at facilitation of intercultural communication and enrichment of ethnolinguistic knowledge [2, p. 27]. Linguistic and cultural analysis can help not only to reveal a new meaning of the word, but also to get priceless knowledge, which is preserved and passed from generation to generation, the knowledge of culture, traditions, and beliefs.

In order to trace the semantics of word “present” in English and Ukrainian languages, we examined The World Book Dictionary, Oxford Advanced Learner’s dictionary, and Thesaurus of Ukrainian language edited by Busel V. In the languages investigated, there are at least 2 words that can be used to refer to the act, thing or process of giving something. In the English language, they are *gift* and *present* and in Ukrainian *дар* and *подарунок* [1, p. 284, 810]. We interpret these terms as something that you present to somebody in order to be grateful, because of the admiration, or just for some special occasion. It should be mentioned in this connection that words *gift* and *дар* have a wider range of meanings, in particular, a special aptitude, ability, power, or talent. The structure of the semantic, and linguistic and cultural field “Present” can be illustrated in the next way:

1. Name of the field – “**present**” or “**gift**” (**gift**, Middle English – *gift*, *geft*. The word is perhaps rather Scandinavian than English. A.S. – *gift*, *gyft*, rare in the singular, but common in the plural [11, p. 233]. **Present**, Middle English *presenten*, Old French *presenter*, Latin *prasentare* – to give, offer, exhibit [11, p. 465]); intention of the field – any material or immaterial objects that are presented from one person to the other, mainly for some special occasion or with the aim to express one’s gratitude.

2. Extension of the field (consists of the things to which it applies): centre – *present*, *donation*, *favour*, *grant*, *largesse*, *bounty*; specialized semantic classes – *benefaction*, *offering*, *honorarium*, *contribution*, *give-away*, *premium*, *bonus*, *prize*; periphery – *alms*, *hand-out*, *dole*, *charity*, *benefit*, *tip*, *gratuity*, *baksheesh* or *backsheesh*, *pourboire*, *cumshaw* [7; 8].

3. Category relations:

- Synonymy and variability: *present*, *gift*, *grant*, *bounty*, *boon*, *award*, *donation*, *gratuity*, *largesse*, *subsidy*, *endowment*, *subvention*, *prize*, *trophy*;

- antonymy: *sale*, *auction*, *vending*, *transferring*, *trading*, *exchanging*, *marketing*, *dealing*, *merchandising*, *handling*, *stocking*;

- derivatives: *presenter*, *presentation*, *presented*, *gifted*, *granted*, *donate*, *donator*, *donatory* [7; 8].

All of the phraseological units signifying the notion “Present” found in specialized dictionaries have been divided into five logical groups. The group which doesn’t have an analogue in Ukrainian, but is present in English is phraseological units which mean the return of the present.

The first group to present is the group of phraseological units denoting the bribe. The example to follow is *gifts break through stone walls*, which can be interpreted as bribery succeeds where force can’t [10, p. 49]. Obviously, the word “present” acquires a new and different connotation, and it is not positive. Norms of morality are compared to stone walls, which appear to be an insurmountable obstacle, but after all fall under the pressure of “presents”. In Ukrainian language PU, *не ходи до воєводи з носом, а ходи до нього з приносом* has emerged on the basis of an ancient folk proverb, in which “з носом” meant with the present, that is to say “with the bribe”. If one decides to go to the commander of the army he should take not only a regular bribe (“ніс”), but an extra bribe (“принос”). We can deduce that sometimes it can happen that it won’t be enough to present a regular bribe, so one will have to return home “з носом”, which means fruitlessly, without reaching the aim [5, p. 36].

Idiomatic expressions of the mythological nature constitute another group. The brightest example which found place in every known language is *Pandora's box* – a valuable gift that becomes a curse [10, p. 390]. Something which seems at first to hold the promise of benefits to all, but is later seen as the source of unmanageable problems. *Мідацеві домук / дар Мідаца* [4, p. 215] is another idiom which belongs to this group and is present in both languages investigated. The PU *Мідацеві домук / дар Мідаца* is interpreted as unexpected unpleasantness caused by greediness. It should be mentioned in this connection that the English variant of the same PU (*have/with*) *the Midas touch* means to have a talent of a successful businessman; flair for making money. We can conclude that in English the meaning of the PU is rather positive, while in Ukrainian language, the accent is put on the addiction of a person to have a craze for money.

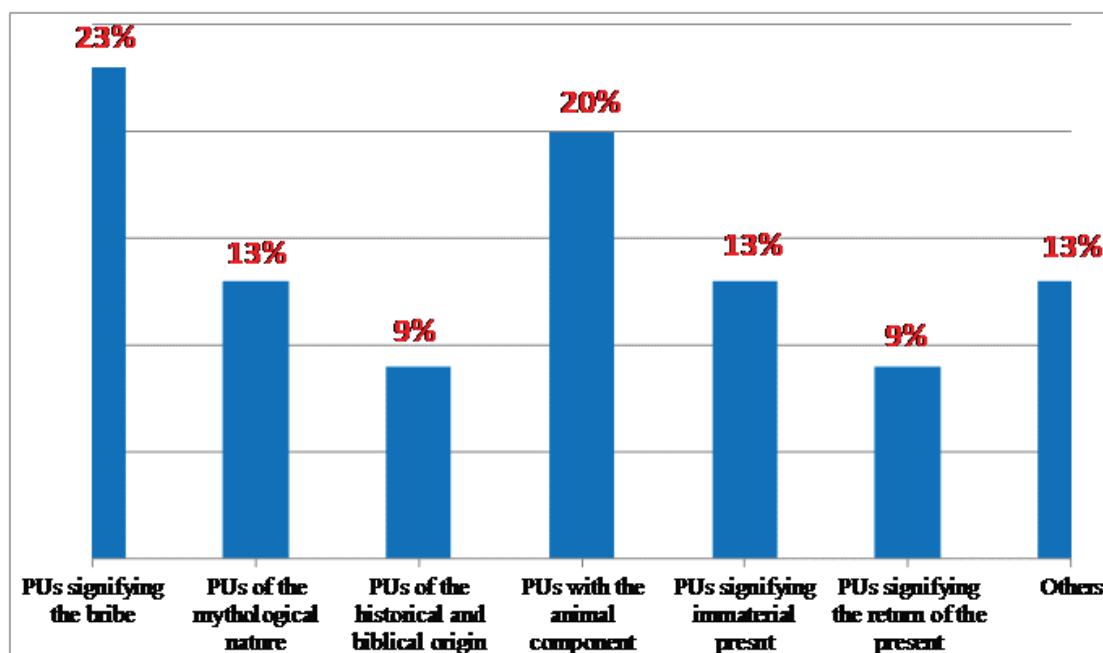
Phraseological units of historical and biblical nature is the next group distinguished. Idiom *white elephant* is interpreted as burdensome possession. The king of Siam presented one of these to the countries he wished to ruin. The cost of keeping the animal in the style expected to reduce the subject to beggary [9, p. 102]. In Ukrainian language the next examples can be cited. *Дари волхвів*, that became a proverb, is used while talking about unexpected stylish presents or a pleasant surprise. “*Волхви*” are sages which were sent by Herod the Great to tell about the newly-born Jesus Christ. After they found the baby boy they bowed and presented him gold, frankincense and myrrh. It is believed that “*волхви*” possess mystical powers, particularly, the ability to predict the future [3, p. 87].

There is as well a group of idioms with animal component. The example to prove: *keep your ain fish-guts for your ain seamaws* which means to keep your own gifts or leavings for your own poor relatives, friends, or countrymen, rather than to others [10, p.79]. *Гроші на ку-ку (перше зозулине ку-ку), на зозульку, про зозульку* which exists in Ukrainian language, originally meant money for happiness, which later on started to be associated with secret gift or even bribe. Symbolism of the cuckoo in the world mythology is contradictory. S. Kylymnyk insisted that cuckoo is a many-valued symbol in Ukrainian folklore. That is why it became a part of so many proverbs, fairytales, and stories [6, p. 81-82].

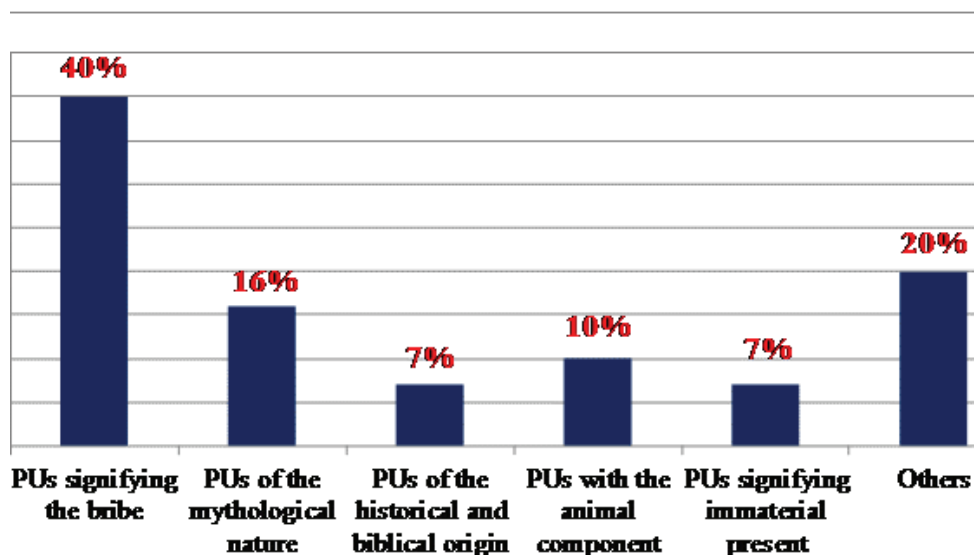
The last but not least is the group of phraseological units denoting immaterial present. *Every blade of grass gets its own drop of dew* [10, p. 227] is used to refer to everyone who has a gift from above. Interestingly that talent here is compared to the drop of dew, which makes PU even more emotional and expressive. *Have something on the ball* [10, p. 456] means have a certain gift, talent or skill. Moreover, phrase “*on the ball*” is used to describe a person that is alert and quick to respond to new ideas and methods. It can be deduced that some specific skills or talents become apparent in tricky and crucial situations. *Дар мови (слова)* is used to refer to a silver-tongued person and is interpreted as the ability of a person to express the ideas and emotions clearly. Another idiom *дар Божий* is used to denote the talent which a person receives as the present from the God [6, p. 499].

The last group present only in the English language joins together phraseological units which mean the return of the present. For instance, *to give a thing and take a thing is to wear the devil's gold ring* [10, p. 254]. Originally, it was said in reproach to those who ask back a gift. This phraseological unit is widespread among the schoolchildren who give presents under the promise “no backers”. Another example *O'Neill's gift and his two eyes looking after it* [10, p. 283] is said when someone reminds you of a favour or present they have granted you. It is worth pointing out that anthroponym “*O'Neill's gift*” is introduced in the form of metonymy (the small part of the object is used to denote the whole object: eyes – person).

Having described phraseological units denoting the notion “Present” in English and Ukrainian languages we must conclude in general that there is a tight connection between language and culture. National concepts were embodied in numerous phraseological units and in the synonymous rows of lexical units denoting the notion “Present”. Linguistic and cultural field “Present” counts 55 phraseological expressions in both languages investigated (pic. 1 and 2).

(picture 1)

(picture 2)

Frequently, idiomatic expressions were united on the basis of their meanings, rarely, on the basis of their core components. The most widely represented groups of PUs in English and Ukrainian are idioms denoting the bribe (23% vs 40%) (рис. 1, 2). All of the phraseological units were characterized from the point of view of linguistic and cultural studies and ethnolinguistics.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь, ВТФ “Перун”, 2004. – 1440 с.
2. Воробьев В. В. Лингвокультурология. – М. : РУДН, 2007. – 300 с.
3. Коваль А. П. Крилаті вислови біблійного походження. – К. : Либідь, 2001. – 312 с.
4. Словник античної міфології. – К. : Наукова думка, 1985. – 236 с.
5. Ужченко В. Д., Авксентьев Л. Г. Українська фразеологія. – Харків, 1990. – 167 с.
6. Фразеологічний словник української мови [Уклад. : В. М. Білоноженко та ін]. – К. : Наук. Думка. – К. 1. – 1993. – 529 с.
7. Longman Exams Dictionary. – New York : Longman Pearson, 2006. – 1843 p.
8. The Oxford Thesaurus : An A-Z Dictionary of Synonyms. – Oxford. – 2396 p.
9. Pickering David. A Dictionary of Folklore. – New York : Facts on File, 1999. – 294 p.
10. Wilkinston P. Thesaurus of Traditional English Metaphors. – Routledge. Edition 2. – 1993. – 777 p.
11. Walter W. An Etymological Dictionary of the English Language. – Oxford : Oxford University Press, 1982. – 775 p.

Слюніна О. В.,

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

АРХЕТИПНИЙ КОНЦЕПТ ЗЕМЛЯ В ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ

У статті розглядаються семантичні наповнення концепту земля, які супроводжують цей концепт "постійно", роблячи його особливо цінним для різних культур, розкриваючи архетипну природу цього концепту.

Ключові слова: архетипний концепт, семантична сфера, семантичне наповнення, земля.

В статье рассматриваются семантические наполнения концепта земля, которые "постоянно" сопровождают данный концепт, делая его особенно ценным для различных культур, и раскрывают архетипную природу этого концепта.

Ключевые слова: архетипный концепт, семантическая сфера, семантическое наполнение, земля.

The article is focused on the semantic fillings of the concept earth. These semantic fillings accompany the concept permanently, make it important for different cultures, and reveal archetypal nature of this concept.

Key words: archetypal concept, semantic sphere, semantic filling, earth.

Образ землі завжди був одним із центральних образів у світовій культурі. Як зазначає І. Я. Франко, у літературі "тема ця викликала появу <...> творів першорядного значення, а це найкращий доказ того, що дана тема жива та пекуча, що порушує вона ряд глибинних суспільних і загальнолюдських інтересів" [21, с. 176]. Цілком узгоджується з цією думкою спостереження, зроблене В. М. Топоровим: від сивої давнини, "слово земля, тема землі, її ідея, безсумнівно, відзначені, як відзначені й численні фрагменти тексту з ключовим словом земля" [18, с. 289].

Концепт **земля** в усій своїй багатомірності й величі, у своїх зв'язках з часом, працею та людиною досить часто з'являється в міфах, фольклорі, філософічних роздумах, а також у творах художньої літератури, де він постає одним з наскрізних та концептуальних образів: наприклад, як у романі М. М. Коцюбинського "Fata Morgana", повісті О. Ю. Кобилянської "Земля", а також однойменному кіносценарії О. П. Довженка, де майстри слова торкаються пекучої теми залежності людини-селянина від землі, врожаю. Напевно, саме тому герої цих письменників наділяють землю рисами живого організму, розмовляють, радяться з нею, неначе з живою істотою.

Вагомий внесок у вивчення феномену землі у сфері мовознавства зробили К. Ю. Голобородько, С. Я. Єрмоленко, О. О. Железняк, М. В. Кудряшова, В. М. Топоров, С. А. Шуляк.

Семантика мовного знака цілком правомірно ставиться дослідниками в центр аналізу концептів, оскільки значення слів постають важливими елементами структурної організації свідомості. Таким чином, аналіз словникових дефініцій є необхідним, оскільки значення, що їх фіксують словники, дозволяють визначити сутність загального сприйняття концептів носіями мови. Інтерпретація словникових даних сприяє визначенню змістового мінімуму концепту, тієї бази, яка слугуватиме відправною точкою для подальшого дослідження концепту. Необхідність окреслення поняттєвого шару зумовлена ще й тим, що в художній творчості обов'язково знайдуть свій вияв семантичні наповнення, які становлять ядро концепту.

Щодо лінгвального вираження, то словом-іменем концепту є лексема *земля*, оскільки передає план змісту концепту найбільш повно й адекватно. Однак, як й інші концепти, концепт **земля** може вербалізуватися низкою інших лексем, серед яких *планета, ґрунт, поле, город, нива, суходіл, берег, країна, Вітчизна, Батьківщина, Україна*.

Для встановлення поняттєвого шару, ядерної зони концепту, звернімося до словникових даних. Так, в академічному "Словнику української мови" в 11-ти томах слово *земля* має такі дефініції: "1. Третя по порядку від Сонця велика планета, яка обертається навколо своєї осі і навколо Сонця. // Місце життя і діяльності людини. 2. Верхній шар земної кори. 3. Речовина темно-бурого кольору, що входить до складу земної кори. 4. Суша (на відміну від водяного простору). 5. Ґрунт, який обробляється і використовується для вирощування рослин. 6. Країна, край, держава" [15, с. 557–558]. У "Великому тлумачному словнику сучасної української мови" за редакцією В. Т. Бусела додається розуміння землі як "нуля" в електротехніці [4, с. 457]. Дослідивши лексикографічний опис ЛСВ слова *земля*, робимо висновок, що поняттєвий шар концепту складають семантичні наповнення **земля – планета, земля – ґрунт, земля – країна, земля – поверхня, земля – речовина, земля – суходіл, земля – територія з угіддями**, або **земля – поле, земля – світ, земля – провідна маса землі, потенціал якої приймається рівним нулю**. Щоб довести архетипність та універсальність наведених смислових складових концепту зазначимо, що такі дефініції містяться не лише у групі слов'янських мов, але також і в романо-германській, індійській тощо.

С. Я. Єрмоленко пропонує розмежовувати словникове значення слова *земля* і його смислове наповнення в літературних творах, де лексеми-репрезентанти концепту **земля** "виступають основою створення зорових, звукових, інших фізично і психологічно сприйманих контекстів, а сам автор, віддаючи сприйманий світ у слові, є нібито і живописцем, і скульптором, і композитором. Художній текст має викликати у читача не тільки спільні з іншими людьми асоціації, а саме індивідуальні, особисті" [7, с. 227].

Культурна складова становить фонові знання носіїв мови про концепт. Дослідження етимологічного та історичного шару є особливо актуальними при з'ясуванні структури архетипних концептів, оскільки ці уявлення сприяють розкриттю глибинних, прихованих під покривом століть, смислів.

Концепт **земля**, безперечно, є одним з найважливіших у картині світу слов'янських народів. Про важливість земної стихії для слов'ян свідчить навіть той факт, що одна з літер кирилиці мала назву *земля*. Розглядаючи міфологічні погляди українців, Г. О. Булашев стверджує, що до "землі український народ, як народ передовсім землеробський, почуває глибоку повагу, яка подекуди <...> межує з обожненням" [3, с. 268].

Етимологія слова відіграє важливу роль у формуванні смислового простору концепту. Багато дослідників укажуть, що назви природних стихій належать до найдавніших прошарків лексики української мови. Підтверджується ця думка і словниковими даними. В “Етимологічному словнику української мови” наголошується, що слово *земля* утворене від слова *зем, земі*, яке трактується як “земля; підлога, переважно цегляна” [6, с. 259]; російське та давньоруське *земь*, білоруське [зем] “чорнозем”, словацьке *zem* “земля”; – скорочений варіант слова *земля* ... первісне значення відбите в сучасному *чорнозём, глинозём* та ін.” [6, с. 259]. У цьому ж словнику наголошується, що іменник *земля* наявний в багатьох давніх та сучасних мовах, де він у своїй структурі містить компоненти смислу ‘низ’: російське *земля*, білоруське *зямя*, давньоруське *земля, земя*, польське *ziemia*, чеське *zeme*, словацьке *zem*, великолужицьке *zemiśa, zemiĵa*, нижньолужицьке *zemja*, полабське *zima*, болгарське *земя*, македонське *земја*, сербохорватське *зёмла*, словенське *zémĵa*, старослов’янське *земѧ, земля*; праслов’янське – **zemja*; – споріднене з литовським *žẽte* “земля”, *žẽtas* “низький”, латиське *zeme* “земля”, *zems* “низький”, прусське *same, semte* “земля”, *semtai* “низький”, латинське *humus* “земля”, перське *zān-*, авестійське *zā-*, родий відмінок *zētō*, грецьке *χρόν* – те саме, *χαμαί* “на землі”, *χαμηλός* “низенький”, хетське *tekan* “земля”, тохарське А *tkam*, тохарське В *ket*, давньоіндійське *ksāh*, місцевий відмінок *ksāmi* – те саме, індоєвропейське **gh̑dem-*, **gh̑doḥom-* “земля” [6, с. 259]. Аналогічна етимологія наведена в “Етимологічному словнику російської мови” М. Фасмера [19, с. 93] та “Історико-етимологічному словнику сучасної російської мови” П. Я. Черниха [22, с. 323]. Таким чином, бачимо, що архетипне уявлення про землю як про низ (на протигагу небу) закладене у внутрішній формі слова.

Одне з пріоритетних завдань лінгвокультурології полягає у встановленні мовних засобів і способів фіксації культурної пам’яті. Дослідження історичного шару концепту вимагає звернення до культурної антропології, міфів та народних уявлень.

Наскрізний антропоморфізм, що панує в міфологічній свідомості дозволяє виокремити у структурі концепту семантичну сферу ЗЕМЛЯ – ЖИВА ІСТОТА. Зважаючи на той факт, що перші міфи багатьох народів світу наділяли землю ореолом божественності (міфи Давнього Єгипту, Давньої Індії, Давньої Греції), то можна виокремити семантичне наповнення *земля* – *божесттво*. Якщо придивитися уважніше, то розуміння землі як Великої Матері, що стоїть в основі теогенічного чи теокосмічного процесу присутне в міфологіях майже усіх народів. Подібні вірування відбивають і китайські, єгипетські, індійські перекази. Поклоніння Матері-Землі зафіксоване й на слов’янських теренах. Досліджуючи міфологічний світогляд слов’ян, О. О. Афанасьєв зазначає, що первісні племена визнавали землю живою істотою жіночого роду, адже “вона родить зі своєї материнської утроби, п’є дощову воду, здригається в судомах під час землетрусів, засинає зимою” [1, с. 57]. Отже, семантичне наповнення *земля* – *мати* закладене у стертих предикативних метафорах на кшталт: *земля родить, земля годує*. У порівняльному словнику міфологічної символіки в індоєвропейських мовах М. М. Маковського таке осмислення простежується у зіставленні кореня *ma* (який наявний у більшості мов) та суфікса *-ter-*. Учений пропонує порівняти давньоверхньонімецьке “*mot* “земля” + латинське *terra* “земля”” [11, с. 254]. Про те, що земля уособлює у свідомості людини жіноче начало, свідчить і спорідненість тохарського (А) *kuli* – “жінка”, але лідійського *qel* – “земля” [11, с. 34].

Слов’янами простір землі прирівнювався до гігантського тіла, скелі та каміння уособлювали кістяк, а водні масиви – кров, рослинність же мислилися як волосся. І знову ж таки, судженням Матері-Землі був Батько Небо. Вивчаючи архетип Матері-Землі в українському фольклорі, О. М. Таланчук підкреслює: “Архаїчне уявлення про небо і землю як шлюбну пару <...> координує “верх” і “низ” у системі світобудови” [17, с. 152]. Така бінарна опозиція пояснює означення *сиря*, яке часто фігурує при описах землі в фольклорних текстах: “Через атрибут сирості, – продовжує О. М. Таланчук, – Земля-Мати пов’язана з Небом-Батьком, з уявленням про дощ, що запліднює землю, завдяки якому земля родить багаті врожаї” [17, с. 152]. Через такі уявлення цілком зрозумілим є зв’язок землі з поняттям роду, на що вказує В. М. Топоров. Праслов’янське слово **rodь*, стверджує мовознавець, знайшло вираження в усіх слов’янських мовах і має основою індоєвропейський корінь “**er-*; **or-*; **r-* – з властивим поширенням **-dh-*” [18, с. 281]. Саме з цим коренем пов’язані слова на позначення землі в багатьох мовах романогерманської групи, зокрема, англійське *earth* – “земля”, німецьке *erde* – “земля”, а також давньогрецьке *ἐρᾱ* – “земля”, кімрійське *erw* – “поле” [18, с. 282]. Отже, завдяки індоєвропейському елементові **er-(-dh-)*, як наголошує В. М. Топоров, відбувається “поєднання-роз’єднання небесного і земного, чоловічого і жіночого начал” [18, с. 282], а втіленням “такого стану і результатом такого руху якраз і є – рід” [18, с. 282]. Елемент з о-вокалізмом **or-(-dh-)* виражає результат поєднання небесного і земного: “праслов’янське **rodь* < індоєвропейське **or-dh-*, яке відображається і в балтійських мовах: латиське *rads* “рід”, “родич”, *raza* (< **radiā*) “велика родина”, “великий урожай”, *rasma* “родючість”, “великий урожай”, “процвітання”, литовське *rasme* “врожай”” [18, с. 282].

У “Словнику давньоукраїнської міфології” С. П. Плачинди *земля-мати* тлумачиться як “дополітеїстичний образ-тотем протоукраїнців, які поклонялися родючій ниві, всій землі. Образ Землі-Матері ввійшов поетичним символом до фольклору як українського, так і російського та білоруського народів. Цей образ зберігся в примовках: “Гріх землю бити – вона наша мати”, “Навесні гріх землю бити – вона вагітна” і т. п.” [13, с. 28]. Це знаходить підтвердження й у спостереженнях В. В. Жайворонка: “<...> в народній уяві виступає персоніфікованою істотою, тому не можна бити кием по землі, бо їй болять, і це великий гріх” [8, с. 243].

Після міфологічного періоду настає зміна світоглядної парадигми, формується релігійний світогляд. Важливу роль для розвитку архетипних смислів концепту *земля* відіграла й християнська модель. В основі всієї християнської теології, від Августина Блаженного до теперішнього дня, лежить біблійний текст, згідно з яким Бог створив першу людину та всіх живих істот із земної стихії: “І створив Господь Бог людину з пороку земного, і вдихнув у лице її дихання життя, і стала людина душею живою. <...> Господь Бог створив із землі всіх тварин польових і всіх птахів небесних” [2, с. 6]. Витворення першої людини – Адама – із землі, з глини, спричинює виникнення семантичного наповнення *земля* – *людина*, яке доповнює семантичну сферу ЗЕМЛЯ – ЖИВА ІСТОТА. Принагідно зазначимо, що

цей глибинний шар концепту знайшов своє втілення у словнику В. І. Дала, який фіксує таке значення лексеми *земля*: "в цьому значенні саме тіло людини іменується землею. Земля еси, і в землю підеш" [5, с. 678]. Порівняймо: тохарське (А) *atal* – "людина", але буквально – "земний, створений із землі" [11, с. 188]. Про архетипність семантичного наповнення *земля* – *людина* свідчить також спорідненість назв частин тіла: латинське *crus* – "нога", але давньоанглійське *hrus* – "земля", індоевропейське **ped-* – "нога", але тохарське (А) *pats* – "земля" [11, с. 120].

Виокремлюється у структурі архетипного концепту *земля* й семантична площина *земля* – *тварина*. Зокрема, в праці М.М. Маковського йдеться про хтонічний характер миші, криси, риби, коня, бика та інших тварин: індоевропейське **geh-* – "миша", але лідійське *qela* – "земля", литовське *pele* – "миша", але індоарійське *palala* – "земля, глина", індоевропейське **ghōn-* – "риба" та грецьке *ἰχθυς* – "риба", але грецьке *χθων* – "земля", осетинське *sag* – "олень", але *sygut* – "земля", осетинське *kaef* – "риба", але німецьке діалектне *Hufe, Hube* – "земельна ділянка", російське *sig* (назва риби), але осетинське *sygut, sigit* – "земля", англійське *horse* – "кінь" (давньоанглійське *hros*), але давньоанглійське *hruse* – "земля", латинське *taurus* – "бик", але латинське *terra* – "земля", латинське *aries* – "баран", але давньоанглійське *éar* – "земля" [11, с. 106, с. 113, с. 226, с. 286, с. 287]. У російській мові деякі вчені припускають спорідненість походження слів *земля* та *змія*. Пояснюється таке лінгвоментальне осмислення так само, як і попереднє – біблійним твердженням про абіотичне (від неживої матерії, взаємодії хімічних елементів) походження людини та інших живих істот.

Подібні думки дозволяють виокремити у складі семантичну сферу ЗЕМЛЯ – ЖИВА ІСТОТА семантичну площину *земля* – *людина* з семантичними наповненнями: *земля* – *жінка*, *земля* – *мати*, *земля* – *людина*, а також семантичну площину *земля* – *тварина*, наповнення якої може бути найрізноманітнішим.

Значний інтерес становлять прислів'я та приказки як виразники досвіду народу, його філософських пошуків, образного мислення. Будучи найдавнішими жанрами усної народної творчості, прислів'я є узагальненою пам'яттю народу, перлинами народної мудрості, оскільки за ними стоїть багатолітній досвід минулих поколінь. *Земля* в уявленнях народу була *святиною*, тому й найстрашніші прокляття та клятви містять у своїй структурі лексеми *земля*: "*Побила б мене свята земля*" [12, с. 108], "*Щоб тебе, окаянного, земля не прийняла*" [12, с. 150]. "У разі кривди земля може розступитися й поглинути злого чи грішника (звідси прокляття "бодай тебе земля поглинула" і клятва "земля нехай підо мною розступиться!", "щоб мені крізь землю провалиться!", "щоб нас живих земля пожерла!")" [8, с. 243]. В. В. Жайворонок зазначає, що "великого грішника по смерті свята земля може й не прийняти, і той тиняється по землі неприкаяний (непокаяний), а похований – не згниє (звідси й прокляття – "бодай тебе [свята] земля не прийняла!", "нехай тебе свята земля не прийме!")" [8, с. 243]. Отже, виокремлюється семантична сфера ЗЕМЛЯ – САКРАЛЬНА СФЕРА з семантичним наповненням *земля* – *святина*.

Міфи Давньої Греції сприяли виформуванню у структурі концепту *земля* семантичного наповнення *земля* – *опора*, що також належить до окресленої сфери. У міфах йдеться про землю як надійну субстанцію, що дає силу. Наприклад, досить поширеним є переказ про сина Посейдона та Геї – Антея, котрий отримував непереборну силу через постійний контакт зі своєю матір'ю. Втрача зв'язку із землею для Антея обернулася поразкою та загибеллю. Дещо подібне звучання мають українські та російські казки, в яких багатир черпає сили від сирої землі.

Біблійні корені має інше архетипне наповнення – *земля* – *місце останнього притулку* в межах семантичної сфери ЗЕМЛЯ – САКРАЛЬНА СФЕРА. З поширенням християнства утверджуються необхідність поховання людини саме в землі. Духівники на підтвердження цього постулату наводять слова з книги Буття – після гріхопадіння людина мусить тяжко працювати, аби прогодувати себе, до кінця своїх днів. Читаємо в Біблії: "повернешся в землю, з якої ти взятий, бо порох ти і до порохи повернешся" [2, с. 7]. В. Е. Орел прийшов до висновку, що "слово **mogyla* є метатизованою формою слова **gomyla* – "велика кількість каміння, пагорб" і походить від індоевропейської назви землі **dhghōm / *ghdhōm-*" [цит. за 11, с. 237].

Християнське віровчення збагатило архетипний концепт *земля* смислом *земля* – *світ недосконалості* (яке доповнює семантичну сферу ЗЕМЛЯ – САКРАЛЬНА СФЕРА), адже в християнстві поряд з горизонтальною моделлю світу, в якій земля постає місцем народження та смерті людини, виникає вертикальна, де Всесвіт поділяється на три частини: небо (царство небесне, рай), землю та пекло, причому земля займає центральне місце. Звідси середньовічний геоцентризм. В епоху Середньовіччя всі земні страсті засуджуються, земне тіло, земні бажання визнаються гріховними. Пізніше цей архетипний смисл знайде своє вираження в літературі, де небесне часто протиставлятиметься земному і матиме значення 'мрія', 'ідеал'. Яскраво такі семантичні наповнення концепту *небо* та концепту *земля* в українській літературі представлені в поезії М. П. Петренка "Дивлюсь я на небо". Виникає бінарна семантична опозиція *земля* – *небо* як протиставлення духовного, ідеального і плотського, матеріального.

Важливі дані містять "Матеріали словаря древне-русского языка" І.І. Срезневського: лексема *земля* на слов'янських теренах мала значення однієї з чотирьох стихій [16, с. 971–975]. Таке розуміння спричинене уявленнями давніх греків, індійців, китайців, єгиптян та інших народів. Отже, перелік архетипних смислів концепту *земля* поповнюється семантичним наповненням *земля* – *першостихія*.

Семантичне наповнення *земля* – *добробут*, що репрезентує семантичну сферу ЗЕМЛЯ – ЖИТТЯ, яскраво представлене в країнах, де основним заняттям людей було землеробство. Відповідно, смисловий простір концепту збагачувався семантичним наповненням *земля* – *добробут*. Доповнює та уточнює цю думку П. П. Кононенко, аналізуючи український літературний процес ХІХ століття: "Особливої популярності в літературі набуває ідея влади землі, згідно з якою нові умови життя привели до того, що селянин уже знесиленим потрапив у суспільний організм купівлі й продажу <...> людина села – раб землі" [9, с. 36]. У різних мовах семантичне наповнення *земля* – *добробут* вибудоване на семантичному співвідношенні *земля* – *істи*: тохарське (А) *pats* – "земля, ґрунт", але російське *питать(ся)*, чеське *puda* – "земля" [11, с. 188].

Семантичне наповнення *добробут* фіксується й у слов'янських прислів'ях із компонентом *земля*. Тут, як стверджує С. В. Реутов, найбільш поширеними є ті, де земля постає годувальницею та об'єктом трудових зусиль [14].

Саме аспекти тяжкої праці та властивість землі давати врожаї, на думку дослідника, є домінуючими. Так, трудові взаємини між людиною та землею конденсуються у прислів'ях: “*Більше землю удобрять – будеш мати урожай*”, “*Дай землі, то й вона тобі дасть*”, “*Земля – наша мати, всіх годує*”, “*На чорній землі білий хліб родить*”, “*Земля – трудівниця, аж парує та людям хліб готує*”.

Традиційно в поезії земля наділяється таким параметром, як давнина, що зумовлений тривалим існуванням планети. Тож, до культурної складової доцільно віднести й семантичну сферу ЗЕМЛЯ – ЧАС з семантичним наповненням *земля – плин часу*. Порівняймо: давньоіндійське *kala* – “час”, але лідійське *qela* “земля”, грецьке *ora* – “час”, але давньоанглійське *ear* – “земля”, литовське *salis* “шматок землі”, але давньоанглійське *sael* “час”, осетинське *sygyt* – “земля”, але давньоісландське *sykn* “плин часу” [11, с. 89].

Таким чином, основні архетипні семантичні наповнення можуть бути вписані в такі семантичні сфери: ЗЕМЛЯ – ПРОСТІР (*земля – планета, земля – країна, земля – поверхня, земля – суходіл, земля – поле, земля – світ*) та ЗЕМЛЯ – ЧАСТИНА ЗЕМНОЇ КОРИ (*земля – ґрунт, земля – речовина*); ЗЕМЛЯ – ЖИВА ІСТОТА (*земля – божество, земля – людина, земля – жінка, земля – мати, земля – тварина*); ЗЕМЛЯ – САКРАЛЬНА СФЕРА (*земля – першостихія, земля – святиня, земля – опора, земля – місце останнього притулку, земля – світ недосконалості*); ЗЕМЛЯ – ЖИТТЯ (*земля – добробут*); ЗЕМЛЯ – ЧАС (*земля – плин часу*).

До перспектив дослідження відносимо можливість вивчення особливостей вербалізації архетипного концепту *земля* в художній літературі.

Література:

1. Афанасьев А. Н. Древо жизни : [избранные статьи] / Александр Николаевич Афанасьев. – М. : Современник, 1982. – 464 с.
2. Біблія : [книги священного писання Старого та Нового завіту в українському перекладі з паралельними місцями та додатками] / [пер. Патріарха Філарета]. – К. : Вид. Київ. Патріархії Укр. Православ. Церкви Київ. Патріархату, 2004. – 1408 с.
3. Булашев Г. О. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях / Георгій Онисимович Булашев. – К. : Довіра, 1992. – 414 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
5. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / Владимир Иванович Даль. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. слов., 1956. – Т. 1 : А–З. – 1956. – 699 с.
6. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / АН УРСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; [голов. ред. О. С. Мельничук]. – К. : Наук. думка, 1982–2006. – Т. 2 : Д–Коп. – 195. – 572 с.
7. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови) / Світлана Яківна Єрмоленко. – К. : Довіра, 1999. – 431 с.
8. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : [словник-довідник] / Віталій Вікторович Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 705 с.
9. Кононенко П. П. М. Коцюбинський і тема землі й селянства в літературі / П. П. Кононенко // У вінок М. Коцюбинському : [зб. наук. ст. і повідомл.]. – К., 1967. – С. 30-48.
10. Лобур Н. В. Культ землі в українській мові / Н. В. Лобур // Дивослово. – 1996. – № 3. – С. 22-23.
11. Маковский М. М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках : образ мира и миры образов / Марк Михайлович Маковский. – М. : ВЛАДОС, 1996. – 416 с.
12. Нема приповідки без правди : [російські прислів'я та приказки з українськими відповідниками] / [уклад. Н. Беленькова]. – [вид. 2-ге, випр. і допов.]. – К. : Дніпро, 1969. – 248 с.
13. Плачинда С. П. Словник давньоукраїнської міфології / Сергій Петрович Плачинда. – К. : Укр. письм., 1993. – 63 с.
14. Реутов Е. В. Земля как ценность в русских пословицах [Электронный ресурс] / Е. В. Реутов. – Режим доступа : www.nngasu.ru/bibl/voda&zemlya/reutov.pdf
15. Словник української мови : в 11 т. / [голов. ред. І. К. Білодід]. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 3 : З. – 1972. – 744 с.
16. Срезневский И. И. Материалы для словаря древне-русского языка : в 3 т. / И. И. Срезневский. – СПб. : Тип. Императ. Акад. наук, 1893–1903. – Т. 1 : А–К. – 1893. – 1420 стб.
17. Таланчук О. М. Священний шлюб. Архетип матері-землі у фольклорі / О. М. Таланчук // Українознавство. – 2001. – № 1. – С. 152-155.
18. Топоров В. Н. К реконструкции балто-славянского мифологического образа Земли-Матери *Zemja & *Mātē (*Mati) / В. Н. Топоров // Балто-славянские исследования 1998–1999 : [сб. науч. тр.]. – М., 2000. – Т. 14. – С. 239-371.
19. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер ; [пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева]. – [2-е изд., стер.]. – М. : Прогресс, 1986. – Т. 2 : Е–Муж. – 1986. – 672 с.
20. Февралёва О. В. Образы земли и подземелья в символистской картине мира Александра Блока : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.01.01 “Русская литература” / О. В. Февралёва. – Владимир, 2007. – 21 с.
21. Франко І. Я. Влада землі в сучасному романі / І. Я. Франко // Зібрання творів : у 50 т. / І. Я. Франко. – К. : Наук. думка, 1976–1986. – Т. 28 : Літературно-критичні праці (1897–1892). – 1980. – С. 176-195.
22. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка : в 2 т. / П. Я. Черных. – [3-е изд., стер.]. – М. : Рус. яз., 1999. – Т. 1 : А–Пантомима. – 1999. – 624 с.
23. Шурко Л. Т. Образ землі в українському та світовому героїчному епосі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук : спец. 10.01.07 “Фольклористика” / Л. Т. Шурко. – К., 2001. – 18 с.

Снежик О. П.,

Національний технічний університет України "КПІ", м. Київ

КОНЦЕПТ MARIAGE У ЦІННИСНО-МАРКОВАНИХ ВИСЛОВЛЕННЯХ

У статті здійснюється інтерпретативний аналіз ціннісно-маркованих висловлень (прислів'їв, афоризмів, цитат), які виражають концепт MARIAGE у французькій мові.

Ключові слова: концепт, культурний концепт, національний концепт, асоціація, стереотип, фразеологізм, прислів'я, паремія, афоризм, цитата.

В статті осуществляется интерпретативный анализ ценностно-маркированных высказываний (поговорок, афоризмов, цитат), которые выражают концепт MARIAGE во французском языке.

Ключевые слова: концепт, культурный концепт, национальный концепт, ассоциация, стереотип, фразеологизм, поговорка, паремия, афоризм, цитата.

The article deals with interpretive analysis of value marked utterances (proverbs, quotations) which express MARIAGE concept in the French language.

Key words: concept, cultural concept, national concept, association, stereotype, proverb, paremiya, quotations.

Постановка проблеми. Будучи одним із центральних конструктів у мові та культурі, концепт MARIAGE привертає увагу вчених різних галузей знання. Так, для юристів MARIAGE – це контракт. Антропологи розглядають MARIAGE як систему зв'язування двох родин, двох груп споріднених людей. З етичної точки зору – це інститут будь-якого суспільства, метою якого є врегулювання сексуальності та репродукції. Усі ці аналітичні визначення не враховують, однак, того, що кожне суспільство, кожна релігія, кожна культура й навіть кожне подружжя додають до розуміння цього складного феномену. Крім того, концепт MARIAGE постійно змінюється, еволюціонує з історичним розвитком кожного окремого суспільства.

Відразу зазначимо, що якщо в українській мові для позначення понять "шлюбу", "весілля", "одруження", "заміжжя" існують окремі слова, французькою мовою слово *mariage* означає як весілля, так і шлюб, одруження, заміжжя. Тому ми вживаємо усі ці варіанти перекладу, в залежності від контексту.

Інститут шлюбу (одне із значень французького *mariage*), будучи загальнолюдською "універсалією" – домінуючою й чи не єдиною можливою формою соціального життя, хоча й вкрай варіативною, характеризується національною специфікою. Норми шлюбної і сімейної поведінки, як і інші інституційні норми, стають безумовними традиціями, які спрямовують спосіб життя й спосіб мислення до певного руслу.

Шлюб залишається досить популярним соціальним інститутом у сучасному французькому соціумі, хоча і дещо втрачає позиції з 2000 р. Так, за даними Інституту статистики та економічних досліджень Франції (INSEE), за 2010 р. було укладено близько 250 000 шлюбів при населенні у 65 млн., що складає 3,8 % на 1000 осіб.

До того ж, на сучасному етапі розвитку французького суспільства, традиційна модель шлюбу зазнала докорінних змін. Сьогодні характерною є наявність багатьох варіантів спільного мешкання, які є легітимними й поширеними: *le mariage civil* – офіційний шлюб; *PACS (Pacte civil de solidarité)* – угода, що регулює юридичні стосунки осіб, які не перебувають в офіційному шлюбі, у тому числі й одностатевих пар; *l'union libre (le concubinage)* – співмешкання, громадянський шлюб.

Як зазначає INSEE: "En 2010, trois Pacs ont été conclus pour quatre mariages célébrés. Alors que le nombre de Pacs conclus progresse de 13 % par rapport à 2009, la baisse du nombre de mariages, entamée avant l'apparition du Pacs, se poursuit en 2010. L'âge au premier mariage continue d'augmenter et atteint 29,8 ans pour les femmes et 31,7 ans pour les hommes" [8].

Аналіз основних досліджень і публікацій. У сучасних лінгвістичних студіях досліджувались лінгвокультурологічні (А. А. Плотникова, О. В. Тищенко) й міжкультурні (І. Корчагіна, П. Фесте) аспекти весільної лексики та вивчалися її семантичні особливості (М. Джонсон, Дж. Лакофф). Частково були встановлені семантичні аспекти опису ситуації одвінчання в американській художній прозі (Л. Б. Овакімян) та мовні засоби відображення ситуації "зміна матримоніального стану" в англійській художній прозі ХХ століття (В. В. Якуба). Окремо висвітлювалися особливості весільної комунікації (Дж. Маккоулі, Б. М. Хагет), яка в рамках теорії мовленнєвих актів (Дж. Остин, Дж. Серль) визначається як типовий декларатив. Останнім часом інтерес дослідників зосереджений й на вивченні різних аспектів концепту "Семья" / "Family" / "Famille" на матеріалі російської, французької, англійської, турецької та татарської мов (З. А. Биктагірова, Ю. В. Железнова), а також дискурсу сім'ї (А. А. Бігарі). Проводиться дослідження старих та нових стереотипів *mariage à la française* (М. Р. Гареева).

Однак, у проведених дослідженнях когнітивний і лінгвокогнітивний аспекти концепту MARIAGE та вербальні й невербальні засоби його реалізації не отримали комплексного висвітлення, а вивчалися лише фрагментарно.

Таким чином, **актуальність** роботи зумовлена загальною спрямованістю сучасної лінгвістики на розгляд лінгвокультурних концептів у перспективі синтезу їхніх когнітивних характеристик і дискурсивних параметрів; високою значущістю лінгвокультурного концепту MARIAGE для французької культури; недостатністю існуючих дослідницьких підходів до опису виділеного концепту; потребою детального й комплексного вивчення концепту MARIAGE, який є фрагментом окремої концептосфери.

Мета статті – здійснити інтерпретативний аналіз ціннісно-маркованих висловлень (прислів'їв, афоризмів, цитат), які виражають концепт MARIAGE у французькій мові.

Об'єктом дослідження є концепт MARIAGE, що знаходить свою вербальну реалізацію у французькій мові та культурі.

Предметом дослідження виступають особливості цієї реалізації.

Матеріалом дослідження були: дані франкомовних (тлумачних, синонімічних, аналогічних, фразеологічних) словників, а також словників прислів'їв та приказок; матеріали мережі Інтернет тощо.

Мета, завдання роботи та зібраний фактичний матеріал зумовили вибір методики аналізу, яка ґрунтується на засадах лінгвокогнітивного та лінгвокультурологічного підходів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що реалізація концепту MARIAGE у французькій мові вперше аналізується з урахуванням останніх досягнень лінгвокогнітології, лінгвокультурології, гендерної граматики, а також соціологічних та феміністичних досліджень.

Виклад основного матеріалу. Дослідження, які проводяться в рамках сучасної когнітивної лінгвістики, ясно показують, що концепт тісно пов'язаний з асоціативним простором (полем) імені, в ньому проявляючись. Асоціативна організація зв'язків у найпростішій формі репрезентує одну з моделей зберігання знань в пам'яті людини, вона мислиться як певна форма семантичних сітей, які існують у свідомості. З кожним вузлом семантичної сітей у довгочасній пам'яті людини пов'язані відомості, які асоціативно з ним разом збуджуються, а відтак, під час визначення (встановлення) місця якогось поняття з довгочасної пам'яті водночас "витагаються" вся відома інформація й факти, з даним поняттям зв'язані [6, с. 169].

Отже, кожна одиниця має певний набір потенційно "можливих векторів" асоціацій. Які саме вектори обираються представником тієї чи іншої національно-лінгво-культурної спільноти, чому саме той, а не інший, – залежить від національно-культурної специфіки, за цим стоїть "стереотип" (у широкому сенсі), або – якщо для нас нерелевантна передбачуваність певних асоціацій – *національний концепт*, який може бути визначений наступним чином: "**Національний концепт** – найзагальніша, максимально абстрагована, але конкретно репрезентована (мовний) свідомості, піддана когнітивній обробці ідея "предмету" у сукупності усіх валентних зв'язків, відмічених національно-культурною маркованістю" [5, с. 268].

Варто згадати у цьому зв'язку відоме визначення Ю. С. Степанова, яке відбиває лінгвокультурний підхід до розуміння концепту, й згідно з яким, концепт є базовою одиницею культури, її концентратом, "основним осередком культури в ментальному світі людини" [7, с.43].

Розглядаючи концепт як об'ємну конструкцію зі складною структурою, вчений пише, що "до структури концепту входить все те, що й робить його фактом культури – вихідна форма (етимологія); стиснута до основних чинників змісту історія; сучасні асоціації; оцінки тощо" [Там само].

Інший російський вчений, В. І. Карасик слушно зауважує, що головне в концепті – це "багатомірність і дискретна цілісність смислу" [2, с. 118].

Ми поділяємо такий погляд вченого на структуру концепту, до якої входять, щонайменше, три складові: предметно-образна, понятійна й ціннісна. Образна складова концепту – це зорові, слухові, тактильні, смакові, такі, що сприймаються нюхом характеристики предметів, явищ, подій, відображених у нашій пам'яті. Понятійна складова – це мовна фіксація концепту, його позначення, опис, ознакова структура, дефініція, порівняльні характеристики по відношенню до інших концептів, які ніколи не існують ізольовано. Ціннісна складова концепту – важливість цього психічного утворення як для індивідуума, так і для колективу; визначальна для того, щоб концепт можна було виділити [3, с. 127].

Отже, якщо когнітивні концепти – це індивідуальні змістовні ментальні утворення, які структурують і реконструюють оточуючу дійсність, то культурні концепти – це колективні змістовні ментальні утворення, які фіксують своєрідність відповідної культури. Дуже важливо те, що культура фіксується у різних формах, серед яких для лінгвістів релевантні мовна свідомість і комунікативна поведінка, або мова і дискурс [4, с. 12]. У цьому плані найзначущою внутрішньою опозицією концептів є їх протиставлення як когнітивних і культурних одиниць, а якщо бути більш точним – лінгвокогнітивних і лінгвокультурних концептів [1]. З позицій когнітивної лінгвістики ми рухаємося від людини до культури, з позицій лінгвокультурології – від культури до людини [2, с. 30].

Розділяючи погляди російських когнітивістів, вважаємо, що під час аналізу лінгвокультурних концептів, яким є концепт MARIAGE, потрібно використовувати кілька дослідницьких процедур, серед яких – наступні прийоми: 1) семантичний аналіз слів, які називають імена концептів; 2) етимологічний аналіз цих імен; 3) семантичний аналіз переносних, асоціативних значень слів, які втілюють концепти; 4) інтерпретативний семантичний аналіз контекстів, у яких використовуються слова й словосполучення, що позначають й виражають концепти; 5) інтерпретативний культурологічний аналіз асоціацій, пов'язаних із певним концептом; 6) інтерпретативний аналіз ціннісно-маркованих висловлень (прислів'їв, афоризмів, цитат), які виражають певні концепти; 7) аналіз коротких творів, написаних інформантами на тему, відповідну змісту досліджуваного концепту; 8) аналіз асоціативних реакцій інформантів на вербальне позначення концепту [Там само, с. 33–34].

За даними фразеологічних словників, словників прислів'їв, приказок та цитат [9–12] ставлення французького народу до MARIAGE неоднозначне.

Основні стереотипи такі: MARIAGE (шлюб) – це помилка, незадоволення, тюрма, зашморг, страждання, сльози, отрута, смерть: *Se mettre (Se passer) la corde au cou: se marier. Enterrer sa vie de garçon: passer une dernière soirée avec des amis avant de se marier. De toutes les choses sérieuses, le mariage étant la plus bouffonne* (Beaumarchais). *Celui qui a inventé le nud du mariage a trouvé un bel et spécieux expédient pour se venger des humains, une chaussetrappe ou un filet pour attraper les bêtes; et puis les faire languir à petit feu* (Pierre Borel). *Il y a de bons mariages, mais il n'y en a point de délicieux* (La Rochefoucauld). *Il vaut mieux encore être marié qu'être mort* (Molière). *Aujourd'hui, il n'y a plus que les prêtres qui veulent se marier* (Louise de Vilmorin). *Au mariage et à la mort, le diable fait son effort. Dieu fait les gens et le diable les accouple. Deux beaux jours à l'homme sur terre, quand il prend femme et quand il l'enterre. Le mariage est sujet à de grandes révolutions. Tout nouveau, tout beau; mais en mariage c'est le contraire. La femme pleure avant le mariage, et l'homme après. Il y a plus de mariés que de contents. Le mariage est un sac où l'on trouve quatre-vingt-dix-neuf vipères et une anguille.*

MARIAGE – це рутинна, проза життя: *Le mariage est la traduction en prose du poème de l'amour. La première année nez à nez, la seconde bras à bras et la troisième cul à cul. Les mariages se font au ciel et se consomment sur la terre* (Antoine Loisel).

З іншого боку, шлюб необхідний, немає нічого кращого за шлюб: *Le mariage est un mal, mais c'est un mal nécessaire. Le mariage est le plus grand des maux et des biens. Le mariage tel qu'il est est une singulière chose, mais après tout, on n'a encore rien trouvé de mieux* (Henri Frédéric Amiel).

Жінка має поспішати зі шлюбом, інакше, якщо вона незаміжня після 25 ставлення до неї – негативне: *Coiffer sainte Catherine: pour une femme, atteindre l'âge de 25 ans sans être mariée. Une vieille fille: femme d'un âge avancé qui n'a jamais été marié ou n'a jamais vécu avec un homme.*

Щасливі батьки, які мають синів, а не дочок, яких складніше видавати заміж: *Marie ton fils quand tu voudras et ta fille quand tu pourras.* Водночас: *Le premier enfant du chanceux est une fille.*

Разом з тим, поспішати зі шлюбом не варто, особливо чоловікам, треба добре обирати: *Qui se marie à la hâte se repent à loisir. Mariage prompt, regrets longs. Chaque chose pour un temps, mais le mariage pour la vie. Ne prends jamais femmes chez un cafetier, ni vache chez un meunier.*

Шлюб – це питання долі: *Le mariage est comme le melon, c'est une question de chance. Le mariage est une loterie. Les mariages se font au ciel. S'enrôler ou se marier ne se doit point conseiller.*

Краса – не головне у шлюбі, головне – спільність поглядів, інтересів: *Il faut chercher une femme avec les oreilles plutôt qu'avec les yeux. Trouver chaussure à son pied: trouver ce (celui, celle) qui convient. Il n'y a pas de grenouille qui ne trouve son crapaud. Le mariage de la carpe et du lapin.*

Гроші – важливі для шлюбу, але це – не головне. Для чоловіків часто шлюб – спосіб покращити матеріальне й соціальне становище: *Qui épouse la femme, épouse les dettes. Homme de paille veut une femme d'or. Qui se marie pour s'enrichir mange du sel pour s'empêcher d'avoir soif. La fortune de son père embellit la fille la plus laide. Une grosse dot est un lit plein de ronces. Mariage de gueux, la faim épouse la soif.*

Роль жінки / чоловіка амбівалентна, часто маркована негативно, особливо щодо подружньої вірності: *Avoir (Porter) des cornes: être trompé. Quand nous sommes jeunes, nous souhaitons de chastes épouses, sans savoir tout ce que nous coûtera leur vertu* (André Gide). *En mariage trompe qui peut. Mariage d'épervier: la femelle vaut mieux que le mâle. La femme pleure avant le mariage, et l'homme après. Un homme mal marié. Il vaudrait mieux qu'il fût noyé. L'homme est pour le purgatoire, la femme pour l'enfer. Qui a une femme a toutes les femmes; qui a toutes les femmes n'a pas de femme. Demande la fidélité à un chien, non à une femme. La femme est une catastrophe que Dieu fasse qu'il n'y ait aucune maison sans cette catastrophe. Epreuve de la virilité avant de prendre ta femme.*

Жінка має підпорядковуватися волі чоловіка: *La femme et l'œuf un seul maître veut. Une femme sans mari est un navire sans gouvernail.*

Багато жінок у домі – горе господареві: *Trois filles et leur mère: quatre démons à pour le père.*

До одруженої жінки-матері – шанобливе ставлення: *Dieu, voyant qu'il ne pourrait suffire à la tâche, décida de créer la mère.*

Наявність дітей у родині – важлива, жінка повинна мати дітей: *Tant qu'elle n'a pas accouché, la femme reste étrangère.*

Діти схожі на батьків: *Tel père, tel fils.*

У кожній родині свої закони: *Chacun baise sa femme à sa mode.*

У шлюбі краще жити окремо від батьків: *Autant de mariages, autant de ménages.*

У порівнянні з українцями, французи не такі забобонні, але кілька забобонів знайшли своє відображення у пареміях про весілля: *Mariage pluvieux, mariage heureux. Mariage au mois des fleurs, mariage de pleurs. S'il pleut le jour du mariage les écus rentreront dans le ménage. Qui se marie avec la pluie toute l'année pleure. Lorsqu'il pleut le jour des noces bientôt les époux se rossent.*

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що серед загальних особливостей проаналізованих фразеологізмів, прислів'їв, приказок та цитат, що наводяться спеціалізованими словниками можна виділити відбиття поглядів на шлюб патріархального періоду, а також їхню “селянську” забарвленість. Існування патріархату у французькій культурі обумовлює її андроцентричність, тобто об'єктивізацію оцінок з позиції чоловіка. Образ жінки постає як амбівалентний. Завжди позитивно оцінюється материнство, тоді як ролі дочки та жінки марковані переважно негативно. Останні розглядаються з точки зору батька та чоловіка. У цих ролях жінка виступає як залежна істота, що максимально реалізується засобом концептуальності метафор “Дочка – товар, що швидко псується”. Ці факти детермінують наявність опозиції “чоловік – жінка”.

Андроцентричність французької пареміології пояснюється впливом релігії. Християнство у своїй основі постулюють домінування чоловіків та старших (цим пояснюється влада батька над дочкою). Ці стереотипи зберігаються у вигляді народної мудрості, причому часто висловлюють застарілі погляди. Паремійна ментальність не завжди актуальна у цьому питанні, що може стати предметом подальших досліджень.

Література:

1. Воркачев С. Г. Концепт счастья в русском языковом сознании: опыт лингвокультурологического анализа / Сергей Григорьевич Воркачев. – Краснодар : Изд-во Кубан. Гос. Технол. Ун-та, 2002. – 142 с.
2. Иная ментальность / В. И. Карасик, О. Г. Прохвачева, Я. В. Зубкова, Э. В. Грабарова. – М. : Гнозис, 2005. – 352 с.
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / Владимир Ильич Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
4. Красных В. В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология / Виктория Владимировна Красных. – М. : Гнозис, 2002. – 284 с.

5. Красных В. В. “Свой” среди чужих: миф или реальность? / Виктория Владимировна Красных. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 375 с.
6. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина / Под общ. ред. Е. С. Кубряковой. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – 245 с.
7. Степанов Ю. С. Константы : Словарь русской культуры: Изд. 2-е. / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Академический Проект, 2001. – 990 с.
8. Статистичні дані Інституту статистики та економічних досліджень Франції INSEE [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.insee.fr>.
9. Французско-украинский фразеологический словарь [уклад. Г. Ф. Венгреневская, М. А. Венгреневская]. – К. : Рад. шк., 1987. – 237 с.
10. Chollet I., Robert J.-M. Les expressions idiomatiques / Isabelle Chollet, Jean-Michel Robert. – P. : CLE International, 2008. – 224 с.
11. Dournon J.-Y. et autres. Le dictionnaire des proverbes et dictons de France / Jean-Yves Dournon. – P. : Hachette, 1986. – 350 p.
12. Maloux M. Dictionnaire des proverbes, sentences et maximes / Maurice Maloux. – P. : Larousse, 2009. – 627 p.

Тараненко К. В.,

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАГМАТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ АНТОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Дослідження присвячене систематизації та аналізу наявних методів гуманітарного дослідження суб'єктивного чинника в мові. Розроблено процедуру вивчення прагматичної інформації антонімів української мови.

Ключові слова: метод, прийом, прагматична інформація, суб'єктивний чинник, антонім.

Исследование посвящено систематизации и анализу существующих методов гуманитарного исследования субъективного фактора в языке. Разработана процедура изучения прагматической информации антонимов украинского языка.

Ключевые слова: метод, приём, прагматическая информация, субъективный фактор, антоним.

This study is devoted to the systematization and analysis of existing methods of humanitarian research of the subjective factor of the language. The procedure for the study of pragmatic information of the antonyms of the Ukrainian language has been developed.

Keywords: method, technique, pragmatic information, subjective factor, antonym.

Сучасні тенденції розвитку лінгвістики з її підвищеним інтересом до вивчення прагматичного аспекту функціонування мовних одиниць зумовлюють пошуки нової методології дослідження. Лінгвістична прагматика постає як сфера знань із нечітко окресленим проблемним полем, несформованими повністю методами, методиками й прийомами аналізу. Пошук прийомів прагматичного аналізу мовних одиниць дозволить розширити науковий інструментарій прагмалінгвістики та наблизить її до впорядкованої й стандартизованої галузі мовознавства. У свою чергу антонімія як універсальна лінгвістична категорія дає широкі можливості для пошуку нової методології дослідження у межах прагмалінгвістичного підходу.

Вагомий внесок у розробку питань методології дослідження суб'єктивного чинника в мові та мовленні зробили Н. Арутюнова, Ф. Бацевич, А. Вежицька, І. Сусов та ін. Методи вивчення прагматичного значення розробляли Ч. Осгуд та В. Петренко. Однак методів дослідження, які властиві суто прагматичному аналізу, не створено, і тому говорити про наявність окремого методу дослідження прагматичної інформації поки що зарано. Л. Рижова навіть ставить питання про те, чи є прагматика наукою цілісною, єдиною, “чи існує декілька прагматик, що є різними науковими дисциплінами з різними методами дослідження мовної дійсності?” [6; с. 36].

Сучасний етап розвитку науки про мову лише починає формувати методи дослідження мовних одиниць у межах лінгвістичної прагматики. Тому метою цього дослідження є аналіз наявних методів гуманітарного дослідження суб'єктивного чинника в мові, а також розробка процедури вивчення прагматичної інформації антонімів української мови.

Тісні контакти прагмалінгвістики з іншими розділами науки про мову, семіотикою, соціологією, психологією та іншими сферами гуманітарного знання зумовили взаємопроникнення цих наук, тим самим виробивши низку внутрішньодисциплінарних методів дослідження суб'єктивного чинника в мові, мовленні та комунікації. Серед найпродуктивніших методів можна назвати структурний аналіз, дискурс-аналіз, контент-аналіз, інтент-аналіз, кластер-аналіз, трансакційний аналіз, семантичний диференціал, асоціативний експеримент, метод прямого тлумачення слова тощо. Серед такого розмаїття прийомів прагмалінгвістичного дослідження слід виокремити та проаналізувати ті, що стануть ефективними у дослідженні прагматичної інформації антонімів української мови.

Виявляючи дію суб'єктивного чинника в мові, лінгвістична прагматика використовує напрацювання структурних методів аналізу. Найпродуктивнішим для дослідження прагматики антонімічних пар є **компонентний аналіз** (аналіз значення слова з метою виділення семантичних компонентів, що входять до нього). Його застосовують для вивчення антонімічної пари як цілісної системи, елементи і частини якої співвіднесені й протиставлені достатньо закономірними зв'язками. Виділення в антонімах складових елементів здійснюється за допомогою їх зіставлення. Для компонентного аналізу важливим є встановлення не тільки сем, а й їх структурної організації, тобто місця кожної семи в компонентній (семній) структурі значення, оскільки простий перелік сем не дає вичерпного уявлення про смисловий зміст значення слова, який залежить також від структурної організації сем, способу їх угруповання, тобто від місця кожної семи в структурі значення, від векторних відношень між ними тощо [4; с. 298].

На прикладі компонентного аналізу антонімів *важкий – легкий* визначимо (зіставляючи їхні семи) ситуації, у яких значеннєві компоненти цих сем вступають у протиставні відношення, а в яких – ні. За таблицею простежимо за функціонуванням протиставних відношень.

Важкий	Легкий
Який має велику вагу; тяжкий.	Який має невелику, незначну вагу.
Великий, масивний.	
Позбавлений легкості, швидкості, характерний для руху кого-небудь значного вагою, незграбного чи втомленого (про ходу, біг і т. ін.).	Плавний, граціозний (про ходу, рухи і т. ін.).
Який вимагає великого напруження, великих зусиль для здійснення, проведення, подолання і т. ін.	Приступний для розуміння, простий для засвоєння.
Який несе з собою всілякі незгоди, труднощі, страждання.	
Нелегкий для порозуміння, нелагідний у стосунках; непривітний.	Який має жартівливий, пустотливий характер.
Значний за ступенем, силою прояву.	Не дуже сильний, ледве помітний, незначний.

	Не обтяжений великою кількістю знарядь, деталей і т. ін.
Дуже сумний, гнітючий, безрадісний.	
Дуже густий, сильний і неприємний.	
Великий розмірами і потужний у дії.	

У результаті аналізу встановлено, що семантична структура антонімічних лексем складається з трьох типів сем: загальні, контрарні й безеквівалентні семи. Загальною семою є позначення ваги. Контрарні семи передбачають і виключають одна одну в структурі двох антонімів. Безеквівалентні семи належать до значеннєвої структури лексеми *важкий*, оскільки вона органічніше виступає характеристикою розміру, потужності, складності.

Загальномовні антоніми *важкий – легкий*, що виражають протиставлення великого – малого полюсів ознаки ваги, не мають повної симетрії в розвитку членів. У деяких значеннях ці антоніми відрізняються сферами вживання тому, що прикметник *легкий* часто сприймається як позитивно-оцінний, натомість лексема *важкий* функціонує здебільшого як негативна характеристика. Антоніми *важкий – легкий* у більшості значень відходять від позначення ваги та характеризують абстрактні поняття (вдачу, покарання, ходу, сон), унеможливлучи тим самим процес визначення ступеня вияву ваги як ознаки. Не завжди між загальномовними антонімами у спільному контексті реалізуються потенційно наявні антонімічні відношення. Антонімічні відношення актуалізуються лише за умови називання полярних ознак певного предмета (об'єкта, явища) тощо. Максимальна протилежність для кожного конкретного вживання залежить від характеру семантики слів та їхньої сполучуваності. Проте інколи певний антонімічний фон може виникнути за умови функціонування з різними загальними суб'єктивними значеннєвими інтерпретаціями конкретного мовця.

Антоніми виражають не окреме поняття, а є прагмалінгвістичною універсалією, породженою суб'єктивними мовотворчими зусиллями мовця в його пошуках експресивних засобів вислову. Тому під час практичного вивчення семантичної структури антонімічних відношень необхідно враховувати їх екстралінгвістичну зумовленість та прагматичну інформацію.

Компонентний аналіз є незамінним при вивченні значеннєвої структури антонімічної пари, проте прагмалінгвістика виходить за межі дослідження тільки інтерпретації значень конкретними мовцями. Зафіксоване та вмотивоване значення слова може варіюватися в залежності від спрямованості особистості мовця. Тому вважаємо доцільним залучити для вивчення прагматичної інформації антонімів психосемантичні методи дослідження.

До завдань психосемантики входить реконструкція індивідуальної системи значень, через призму якої відбувається сприйняття суб'єктом світу, інших людей, самого себе, а також вивчення її генезису, будови і функціонування. Психосемантика досліджує різні форми існування значень в індивідуальній свідомості (образи, символи, комунікативні дії, а також словесні поняття). Сучасне трактування значення базується на уявленні про нього як про складну багатокомпонентну структуру, що складається з дрібніших, ніж значення, одиниць. Під прагматичним значенням розуміється поведінкова реакція на слові, яке умовно-рефлекторно пов'язане із загальною реакцією на об'єкт, позначений цим словом, тобто психологічне значення ідентифікується з репрезентативними процесами [5, с. 6].

Психосемантичний підхід до дослідження антонімів реалізує парадигму суб'єктивного підходу до його розуміння. Змістовна інтерпретація структур (факторів), що виділяються, вимагає побачити світ "очима досліджуваного", відчуті його способи осмислення світу. Індивідуальна система значень, що реконструюється в межах суб'єктивного семантичного простору, є своєрідною орієнтовною основою такого емпатійного процесу, дає йому смислові опори.

Серед психосемантичних методів показовим для антонімії є **метод семантичного диференціалу** – метод побудови індивідуальних або групових семантичних просторів. Координатами об'єкта в семантичному просторі служать його оцінки за рядом біполярних градуйованих (трьох-, п'яти-, семибальних) оцінних шкал, протилежні полюси яких задані за допомогою вербальних антонімів. За допомогою цього методу досліджується емоційно-особистісне ставлення мовця до комунікативної одиниці. Ще засновник цього методу Ч. Осгуд назвав його методом вимірювання прагматичного або конотативного значення, проте й досі метод семантичного диференціалу перебуває поза межами уваги прагмалінгвістів.

Провідним фактором для дослідження прагматичної інформації антонімів методом семантичного диференціалу є фактор оцінки, який представлений 17 шкалами. У результаті оцінки досліджуваними антоніми української мови стала помітною низка показових для прагмалінгвістики тенденцій. Такі лексеми, як *освітлення* та *розкішний* не відзначилися полярною протилежністю для слів *морок* і *убогий* відповідно, хоча вони є загальномовними антонімами. Можливо, відносна застарілість та рідковживаність слів *морок* та *убогий* призвели до зниження інтенсивності їх оцінних значень та експресивного забарвлення. Тому сучасні мовці схильні до вживання лише одного з членів цих антонімічних пар, які позначають позитивний полюс емоційного забарвлення (*освітлення*, *розкішний*).

Застосування цього методу відкриває для дослідників прагматичної інформації антонімів широке поле для вивчення, дозволяючи проаналізувати відмінність в оцінці понять різними мовцями, наявність / відсутність повної протилежності в оцінці понять антонімічних пар, вплив фонетичних асоціацій на сприйняття й оцінку антонімів.

Доповненням до процедури дослідження прагматичної інформації антонімів за допомогою семантичного диференціалу може стати метод невербального семантичного диференціалу. Від вербального цей метод відрізняється тим, що координатами лексичної одиниці в семантичному просторі служать його оцінки за низкою біполярних градуйованих оцінних шкал, протилежні полюси яких задані за допомогою графічних об'єктів. Метод невербального семантичного диференціалу доводить, що ставлення мовця до комунікативної одиниці можна дослідити через явище синестезії (це явище, яке полягає у тому, що якийсь подразник, діючи на відповідний орган чуття, поза

бажанням суб'єкта, викликає не тільки відчуття, специфічне для даного органу чуття, але одночасно ще й додаткове відчуття чи уявлення, характерне для іншого органу чуття). Психічний образ за своєю природою є цілісним і інтермодальним, і синестезія в цьому сенсі є одним з механізмів, що реконструює цілісний образ комунікативної одиниці на основі сприйняття однієї модальності [5, с. 63]. Наприклад, антоніми *день – ніч* можуть позначати у свідомості мовця не лише час, а й колір, температуру і навіть звуки та запахи. Усі ці відтінки значень впливають на суб'єктивне відображення дійсності у свідомості мовця, а відтак і на специфіку її передачі засобами мови. Цей метод робить результати більш достовірними, оскільки звільняє досліджуваних від фонетичних асоціацій, а також дає змогу порівняти отримані дані з даними дослідження методом вербального семантичного диференціалу.

Застосування методів вербального та невербального семантичних диференціалів знову наближає нас до аналізу не стільки мовних одиниць загалом, скільки їх окремих значень зокрема. Для ширшого уявлення про антоніми як лінгвістичні універсали слід звернутися до психолінгвістики, оскільки психолінгвістичні методи дослідження є найближчими до аналізу прагматичної інформації за своєю природою.

Прямого способу виділення прагматичних компонентів значення як системи диференційних ознак антонімів не існує. Тому будь-який психолінгвістичний метод дослідження спочатку включає знову ж таки етап пошуку значень, а вже потім виділення прагматичної інформації. Найдокладніше розробленою технікою аналізу прагматичного значення у сучасній науці є **асоціативний експеримент**. Цей метод допомагає дослідити суб'єктивні семантичні поля слів, які формуються і функціонують у свідомості мовця [2, с. 30]. У межах антонімії асоціативний експеримент незамінний при вивченні характеру семантичних зв'язків слів усередині семантичного поля. Цей метод розкриває перед дослідником шлях для аналізу результатів та узагальнення закономірностей, дає можливість проаналізувати розподіл асоціацій за стимулами, виявити умови, що впливають на цей розподіл, вивчити форму і структуру асоціацій, класифікувати асоціації за формою або змістом (синтагматичні, парадигматичні). Відомо, що здатність до протиставлення є природним нахилом людського розуму, що “в свідомості людини поняття закладені парами, причому кожне із слів такої пари завжди так чи інакше викликає уявлення про інше” [1, с. 139]. Проведення направленою асоціативного експерименту (до слова-стимулу досліджувані добирали антоніми) доводить цей факт, але також демонструє відмінності у розумінні та інтерпретації конкретним мовцем усіх відтінків семантичної та прагматичної інформації. До слова-стимулу *грубий* досліджувані вказали, крім загальнономовного антоніма *ніжний*, також слова *ввічливий, делікатний, культурний, м'який, ласкавий, чуйний, лагідний, точний, вишуканий*. Усі ці слова можуть стати антонімами до слова *грубий* лише у межах конкретної комунікативної ситуації. Однак саме вони розкривають особливості прагматичного впливу мовця на адресата з метою досягнення відповідного ефекту.

Застосування усіх перерахованих методів дослідження прагматичної інформації антонімів дає широку, але не вичерпну характеристику явища. Для всебічного аналізу предмета свого дослідження прагмалінгвістика балансує не межі багатьох гуманітарних наук, тим самим збагачуючи інструментарій дослідників. На початку XXI ст. прагмалінгвістика збагатилася ідеями трансакційного аналізу, що сформувало зародки нового методу дослідження мовних одиниць у межах цієї науки. **Трансакційний аналіз** – це вивчення інтерактивної складової комунікації, взаємозв'язків і взаємовпливів учасників спілкування, які виявляються в їх “его-станах”. Установлення кожного конкретного “его-стану” учасника комунікації в конкретний момент спілкування – важливий чинник аналізу перебігу спілкування [3, с. 40]. Перебуваючи в одному із “его-станів”, мовець здатен до використання члена антонімічної пари того полюсу оцінки, до якого схиляються у даний конкретний момент його суб'єктивні уподобання. Наприклад, використання ситуативного антоніма *активний* до слова *байдужий* буде свідчити про орієнтацію мовця на дію, а антонім *чуйний* характеризує мовця орієнтованого на почуття. Це дає можливість дослідникові не тільки виявляти суб'єктивні чинники використання мовних одиниць, а також аналізувати їх вплив на перебіг інтеракції загалом.

На жаль, згаданого у деяких сучасних дослідженнях комунікативної лінгвістики так званого прагматичного аналізу поки що не вироблено, оскільки до цього часу методик і прийомів аналізу мови, властивих лише цьому методу, не створено. Вивчення прагматичної інформації антонімів спирається на сукупність загальнонаукових та гуманітарних методів дослідження, враховуючи специфіку антонімів як мовних одиниць.

Таким чином, використовуючи наукові напрями сучасного гуманітарного знання та напрямів сучасної науки про мову, лінгвістична прагматика опрацьовує власні методи, методики та прийоми аналізу мовного матеріалу для виявлення в ньому суб'єктивних чинників. Тому для кожного виду мовних одиниць дослідник прагматики має добирати найбільш доцільні методи аналізу. Для антонімів, зокрема, такими є елементи методів структурного аналізу, психосемантичні та психолінгвістичні методики, а також трансакційний аналіз. Однак лінгвістична прагматика лише починає опрацьовувати власні методи аналізу мови загалом і антонімії як лексико-семантичної категорії зокрема. Практичне застосування пропонує методів дослідження прагматичної інформації антонімів має стати першочерговою перспективою досліджень цього типу.

Література:

1. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностр. л-ра, 1961. – 394 с.
2. Баскакова И. Л. Практикум по психолінгвістике / Учеб. пособие для студентов педагогических вузов / И. Л. Баскакова, В. П. Глухов. – М. : АСТ : Астрель, 2009. – 187 с.
3. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : Монографія / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.
4. Гулыга Е. В. О компонентном анализе значимых единиц языка / Е. В. Гулыга, Е. И. Шендельс // Принципы и методы семантических исследований. – М., 1976. – С. 291-314.
5. Петренко В. Ф. Основы психосемантики. – 2-е изд., доп. – / В. Ф. Петренко. – СПб. : Питер, 2005. – 480 с.
6. Рыжова Л. П. Французская прагматика / Л. П. Рыжова. – М. : Эдиториал URSS, 2007. – 365 с.

Трофимюк О. М.,

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ “ІНТЕРЕС” (на матеріалі англомовної прози)

У статті йдеться про невербальні компоненти комунікації, що виражають емоційний стан “інтерес”. Автор виділяє інвентар зазначених невербальних засобів і характеризує їх з точки зору функціонально-прагматичного підходу.

Ключові слова: емоційний стан, інтерес, невербальні засоби, комунікативний акт.

В статье рассматриваются невербальные компоненты коммуникации, выражающие эмоциональное состояние “интерес”. Автор выделяет корпус представленных невербальных средств и анализирует их с точки зрения функционально-прагматического подхода.

Ключевые слова: эмоциональное состояние, интерес, невербальные средства, коммуникативный акт.

The article deals with nonverbal means of communication expressing the emotional state of interest. The author points out these nonverbal means and analyses them from the viewpoint of the functional and pragmatic approaches.

Key words: emotional state, interest, nonverbal means, communicative act.

Початок ХХІ ст. відзначається особливим інтересом вчених до декодування мови тіла. У сфері невербальної семіотики продовжують розвиватися такі дисципліни: паралінгвістика (наука про звукові коди невербальної комунікації); кінесика (наука про жести та жестові рухи, про жестові процеси та жестові системи); окулесика (наука про мову очей та візуальну поведінку людей під час розмови); проксеміка (наука про простір комунікації, її структуру та функції); ольфакція (наука про мову та роль запахів у комунікації) [4, с. 22].

Об’єктом нашого дослідження є невербальні компоненти комунікації, які слугують для вираження емоційного стану інтересу. **Основна мета** – встановити корпус невербальних компонентів комунікації, що виражають зазначений емоційний стан.

У письмовому дискурсі невербальні компоненти репрезентуються номінаціями в авторських ремарках. Жести важко піддаються вербалізації і в художньому тексті автор не просто передає мовлення персонажа, а описує його, включаючи невербальні аспекти поведінки мовця, які стилістично узгоджуються з вербальним мовленням [11, с. 18]. І невербальні компоненти, і їх опис у тексті передаються лінгвістичною семіотичною системою, яка виступає, таким чином, метамовою невербальної семіотичної системи.

Дослідження з невербальної семіотики свідчать про важливу роль невербальних компонентів комунікації, яка полягає в тому, що ці елементи, використовуючись на рівні з мовними засобами, виступають актуалізаторами прагматичного змісту висловлення [2]. Приблизно 55% інформації ми одержуємо через невербальні засоби комунікації, які супроводжують мовлення – спостерігаємо за мімікою, жестами, позою та мимовільними рухами співрозмовника; 38% надходить до нас через голос, тон і тембр, і тільки 7% – через зміст слів [12].

Доведено, що невербальна система комунікації тісно пов’язана з емоційною сферою людини [9, с. 35]. Невербальні компоненти постають правдивими індикаторами емоційного стану комуніканта. Емоції, почуття, переживання включаються в комунікативний акт у формі різноманітних невербальних засобів, які здатні передавати емоції, ставлення суб’єктів один до одного, до змісту розмови. Інакше кажучи, на них покладається функція маніфестації психологічного змісту комунікації, вираження емоційної реакції [4, с. 45].

Результати досліджень з невербальної семіотики засвідчують, що невербальні засоби є більш істинні, викликають більше довіри, ніж вербальні, ілюструють дійсні наміри мовця [3]. З огляду на невербальні засоби, адресат може судити про щирість і правдивість, про істинне ставлення мовця до нього [5, с. 546]. Так, нерідко вербальні ознаки інтересу є нещирими і лише за допомогою невербальної комунікації можливо зрозуміти, наскільки співрозмовник зацікавлений у розмові. Вербально комунікант може задавати питання, уточнюючи деталі та просити повторити сказане, але, однак, це не гарантує стовідсотково присутності інтересу. Питання можуть лише означати небажання образити співрозмовника, формальну ввічливість, але не інтерес.

Як показав аналіз ілюстративного матеріалу, емоційний стан “інтерес” може репрезентувати численна система засобів невербальної комунікації, насамперед із галузі окулесики, кінесики, паралінгвістики, проксеміки.

Важливим аспектом у мові тіла є очі, погляд та зоровий контакт. Усім відомо, що “очі – дзеркало душі”. Чим цікаві рухи очей? Вони відбуваються настільки швидко, що на мить випереджають саме мовлення [13]. Очі краще всього передають характер і настрій людини, оскільки вони є зоровим центром тіла, а зрачки не підпорядковуються свідомому контролю [6, с. 179]. На думку дослідників, люди загалом мають вроджену можливість розпізнавати сигнали очей краще, ніж сигнали тіла [6, с. 184].

Для комунікативної ситуації роль погляду важко переоцінити, оскільки він передає багато інформації, зокрема, сигналізує про істинні емоції, почуття й переживання людини [10, с. 14-16]. У процесі комунікації вираз очей передає широку гаму емоцій, психологічний стан людини, її найрізноманітніші почуття. Наприклад:

(1) *Her eyes widened, her interest obviously piqued.* “What happened?” (2, с. 112);

(2) “I like a fiddle best; I can play one too,” said Nat, getting confidential on this attractive subject.

“Can you?” and Tommy stared over the rim of his mug with round eyes, full of interest. “Mr. Bhaer’s got an old fiddle, and he’ll let you play on it if you want to” (1, с. 10).

У вищенаведених прикладах окулесичні засоби свідчать про те, що мовці переживають емоцію “інтерес”. Підтвердженням цього слугують слова автора (*Her eyes widened, her interest obviously piqued, Tommy stared over the rim of his mug with round eyes, full of interest*).

Специфічними сигналами емоційного стану мовця є фонаційні засоби – інтонація, голосові модуляції (сила голосу, його гучність і тембр, ритм і темп мовлення, діапазон тональності, особливості дикції, паузація) [8, с. 18]. Голосовим модуляціям належить особлива роль у передачі прагматичних емотивно-вольонітаривних значень, оскільки через голос передаються емоції [7, с. 89]. Фонаційні засоби також є виразниками емоційного стану інтересу мовця. Наприклад:

(3) *"Your mistress", he repeated, and Roddy thought there was the faintest trace of interest in his voice. "Mrs Delamore?"* (4, с. 18);

(4) *"Yes?" I said, in a tone of gentle interest* (6, с. 182).

Крім вищезазначених візуальних та фонаційних засобів для вираження емоційного стану інтересу застосовуються кінесичні засоби, які, репрезентуючи внутрішній психологічний стан мовця, безпосередньо пов'язані з ставленням мовця до свого співрозмовника [1, с. 64]. Характерним у поведінці людини, яка переживає інтерес, є раптові швидкі рухи усього тіла. Наприклад:

(5) *I hear a quick scuffle behind me and my eyes grab hold of the shadow approaching me from behind. I grip my keys tightly in my hand and I stop walking and I turn around with interest. It is Dennis.*

"Me again" Dennis smiles and waves at me.

"Well, hello, you again" (7, с. 29-30).

Важливе значення для перебігу комунікації має простір, у межах якого перебувають її учасники. Проксемічні, тобто просторові параметри в процесі спілкування, також мають комунікативну значущість. Вони сигналізують про стосунки між комунікантами. Інтерес також може виражатися за допомогою проксеміки. Як зазначає Г.Ю. Крейдлін, існують стійкі кореляції між емоційним станом людини і характеристиками комунікативного простору [4, с. 111]. Проаналізувавши ілюстративний матеріал, можна зробити такий висновок: якщо людину зацікавив якийсь предмет чи особа, то вона намагається наблизитись до них. Наприклад:

(6) *He saw Peter lean forward and ask with interest, "Again, what is the significance of March 16th?"* (3, с. 307).

Ольфакційні компоненти комунікації також свідчать про те, що людина переживає емоційний стан інтересу. Ольфакцію цікавить хімічна та теплова діяльність організму та їх вплив на процес комунікації [4, с. 23]. Розглянемо приклад:

(7) *This is fun. It feels like a feather pillow. And it has an interesting smell, not sweet like a rose, not dark like the ground after summer rain, not sour like quark* (5, с. 197).

У наведеному прикладі інтерес персонажа викликав запах подушки.

Отже, інтерес, який є емоцією, неможливо аналізувати, не враховуючи невербальні компоненти комунікації. Для вираження досліджуваного емоційного стану слугують окулесичні, паралінгвістичні, кінесичні, проксемічні та ольфакційні компоненти, номінації яких знаходимо в англійському художньому дискурсі.

Перспективи цього дослідження вбачаємо в аналізі лексико-граматичних засобів, що використовуються для номінації вищезазначених невербальних компонентів.

Література:

1. Иванова К. А. Язык жестов в процессе общения / К. А. Иванова // Вісник Харківськ. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – Вип. 13. – Харків, 2001. – № 527. – С. 64-67.
2. Колегаєва І. М. Вербалізовані кінеси як явище мовної та мовленнєвої презентації паравербальної поведінки / І. М. Колегаєва, І. П. Попік // Третє Каразинськє читання : методика і лінгвістика на шляху до інтеграції. Матеріали міжнародної науково-методичної конференції. – Харків : ХНУ, 2003. – С. 88-90.
3. Колшанский В. Г. Паралингвистика / В. Г. Колшанский. – М. : Наука, 1974. – 81 с.
4. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика : Язык тела и естественный язык / Г. Е. Крейдлин. – М. : Новое литературное обозрение, 2002. – 529 с.
5. Папп Ф. Паралингвистические факты. Этикет и язык / Ф. Папп // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 15. – М. : Прогресс, 1985. – С. 546-553.
6. Пиз А. Новый язык телодвижений. Расширенная версия / А. Пиз, Б. Пиз. – М. : Эксмо, 2011. – 416 с.
7. Серякова І. І. Магія невербальної комунікації: навч. посіб. / І. І. Серякова. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2004. – 95 с.
8. Crystal D. Systems of Prosodic and Paralinguistic Features in English / D. Crystal, D. Quirk. – The Hague-Paris : Mouton, 1964. – 147 p.
9. Ekman P. Face Muscles Talk in Every Language / P. Ekman // Psychology Today. – 1975. – Vol. 9, # 4. – P. 35-39.
10. Marshalenko V. Semantic Peculiarities of Verbs of Vision / V. Marshalenko // IATEFL. – Ukraine Newsletter. – 1999. – № 17. – P. 14-16.
11. Poyatos F. Aspects, Problems and Challenges of Nonverbal Communication in Literary Translation / F. Poyatos // Nonverbal Communication and Translation: New Perspectives and Challenges in Literature, Interpretation and the Media / Ed. by F. Poyatos. – Amsterdam; Philadelphia : Benjamins, 1997. – P. 17-47.
12. Документ HTML. – Режим доступу : <http://teenbloog.org.ua/ty-komunikabelnyj/>
13. Документ HTML. – Режим доступу : http://vial.ua/ua/service_81-64.html

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Alcott L. M. Little Men : Life at Plumfield with Jo's Boys / L. M. Alcott. – Charleston : Forgotten Books, 1945. – 301p.
2. Morey T. Forced Wife, Royal Love-Child / T. Morey. – Sydney : Harlequin Enterprises, 2009. – 192 p.
3. Marrs J. The Sisterhood of the Rose / J. Marrs. – New York : The Disinformation Company Ltd., 2009. – 378 p.
4. Kinsale L. Uncertain magic / L. Kinsale. – New York : E-Rights/E-Reads Ltd. Publishers, 1987. – 394 p.
5. Warkentin L. Bloodline / L. Warkentin. – Bloomington, Ind. : Xlibris Corporation, 2011. – 590 p.
6. Collins W. The Moonstone / W. Collins. – New York : Cassia Press, 2009. – 342 p.
7. Kurr R. Living Still Life / R. Kurr. – Indianapolis, IN : Dog Ear Publishing, 2008. – 265 p.

Федорова Ю. Г.,
Запорізький національний університет

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ МАРКЕР “CONTEMPORARY WOMAN” ТА ЙОГО РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ У СКЛАДІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена висвітленню проблеми маркованих концептів, які служать основною базою для збагачення словникового складу сучасної англійської мови, й, безпосередньо, у мовній картині світу. Як приклад, у поданому нижче матеріалі, розглядається гендерно-маркований концепт “CONTEMPORARY WOMAN” та його складові.

Ключові слова: антропологічний маркер, концептуальна картина світу, трансформанта.

Данная статья посвящена осветлению проблемы маркированных концептов, которые служат основной базой для обогащения словарного состава современного английского языка, и, непосредственно, в языковой картине мира. Как пример, в представленном ниже материале, рассматривается гендерно-маркированный концепт “CONTEMPORARY WOMAN” и его составляющие.

Ключевые слова: антропологический маркер, концептуальная картина мира, трансформанта.

The article is devoted to the explanation of marked concepts problems, which are the main basis for the enrichment of modern English vocabulary, and, directly, in the linguistic picture of the world. As example, in the article is studied gender-marked concept “CONTEMPORARY WOMAN” and its components.

Key words: anthropological marker, conceptual picture of the world, transformanta.

На початку третього тисячоліття продовжується розвиток науковості та антропологічних знань, що становить загальну тенденцію руху до центру всіх знань – людини. Проте мова становить головний інструмент пізнання в науках про людину, і, у свою чергу, потребує тих наук, які дозволяють висвітлити її сутність. Зазначені факти підтверджують центральну роль людини, її пріоритетність у всіх без винятку сферах буття. Антропні параметри та антропне ядро становлять головну **проблему** багатьох сучасних мовознавців. Таким чином, слід підкреслити, що антропоцентричний підхід до мови характеризується масштабним осмислення та аналізом функцій мови, а також її вихід за межі прагматичного трактування й вузькорационального призначення.

Актуальністю даної статті є, перш за все, бурхливий розвиток лексико-семантичної системи англійської мови, по-друге, недостатній ступень дослідження неокорпусу у сфері антропного буття, і необхідністю лінгвофілософської та соціолінгвістичної розвідок засобів категоризації сучасної антропосфери.

Метою дослідження в рамках статті є аналіз інноваційної репрезентації антропологічних маркерів в мовній картині світу у складі сучасної англійської мови.

Науковою новизною роботи являється виявлення особливостей процесу створення, вербалізації та еволюції неокорпусу сучасної англійської мови в умовах англосмовної картини світу.

Щодо структурно-семантичної системності сучасної англійської мови О. Гармаш представила, в значній мірі, універсальну класифікацію, проте в нашому дослідженні ми також акцентуємо увагу та й проводимо паралелі як системності так і вираження тієї чи іншої форми у антропологічних вимірах буття. На цій підставі, ми спираємось на роботу молодого науковця О. Головки, яка досліджувала лінгвальну актуалізацію вимірів антропного буття (на матеріалі англійської мови). Розглядаючи наш емпіричний матеріал, слід звернути увагу на **маркери**, до яких той чи інший словотворчий елемент відноситься. За нашим визначенням, **антропологічні маркери** – це комплексні семантичні й семасіологічні плану змісту мовних одиниць. Це ті елементи плану змісту, які дозволяють категоризувати одиниці за цими групами. Інакше кажучи, це елементи семантики, які маркують належність одиниці до тієї чи іншої сфери антропосфери людської діяльності, або це одиниці, які марковані у пізнанні людини, як значущі для антропосфери. Так, за репрезентативністю в неокорпусі англійської мови ми виділяємо шість маркованих концептосфер:

- 1) SOCIETY
- 2) DIGITAL TECHNOLOGIES
- 3) CULTURE AND FOOD
- 4) BUSINESS AND ECONOMICS
- 5) CONTEMPORARY WORLD

Проте в кожній позиції вищезазначений маркерів виділяються підкатегорії, які і є “генеруючими двигунами”, тобто тими самими **“трансформантами”**, словотворчі елементи яких і виступають основними формантами в актуалізації й впровадженню тих чи інших новоутворень в систему сучасної англійської мови. Як було зазначено раніше, ми виділили три види трансформанти: **автохтонну** (тобто ту, яка властива тільки англосмовній картині світу), **конвенційну** (елемент якої буде являти собою трансформанту на будь-якому етапі розвитку англосмовної картини світу) та **аугментативну** або **інноваційну**.

Отже, вважаємо за доцільне розглянути концептосферу “SOCIETY” й проаналізувати основні словотворчі елементи, які впливають на динаміку сучасної мовної картини світу англійської мови. Наш вибір щодо розгляду на даному етапі лише дану концептосферу зумовлено її значною кількістю, а тому даний макроелемент являється основним маркером словотворчих елементів. Проте, наголосимо, що наступні концептосфери будуть розглянуті дедалі у нашому дослідженні. Як бачимо, на першому місці нашої класифікації виступає антропологічний фактор – SOCIETY. Безумовно, концепт “PERSON” є основним ключовим елементом будь-якої культури. Оскільки, мова та людина взаємопов’язані. Людина мислить, створює снаряддя праці і символи – це лише деякі ознаки, які відрізняють людину від тварини. Іншою специфічною рисою людини є комунікація, тобто її здатність до спілкування. Як підкреслюють вчені, людське буття є принципово комунікативним, отже, без спілкування людина не існує. Слід

додати, що формування особистості "біологічне" життя не повинно відмежовуватись від "соціального", тобто "комунікативного" [1, с. 90]. Прикладами даного твердження можуть слугувати такі факти, як діти, що були вирощені тваринами, отже, "біологічне життя" даних людей поза межами соціуму й комунікації призводить до деформації особистості, й таким чином, вона не може повноцінно розвиватися. Отже, в даній концептосфері ми виділяємо концепт "PERSON", проте, слід наголосити той факт, що дану підгрупу ми поділяємо на дві основні – "CONTEMPORARY MAN" та "CONTEMPORARY WOMAN" оскільки саме ці дві субкатегорії виступають *трансформантами* у даній концептосфері і які є ключовими сегментами даного сектору. Це підтверджується наявністю найбільш кількісних новоутворень, семантика яких, так чи інакше, є активним лінгвальним елементом не тільки в даному секторі, проте й у інших концептосферах мовної картини світу сучасної англійської мови. Вищезазначене явище ми характеризуємо як *семіотична сингулярність*, але про даний факт буде зазначено у наступному підрозділі.

Для більш детального аналізу цих двох субкатегорій ми розглядали новоутворення крізь призму як соціального статусу так й гендерних особливостей. Однак, слід наголосити, що для кожної концептосфери буде існувати окрема схема аналізу, тому що кожний сегмент мовної картини світу хоча й має спільні риси із антропологічним особливостями, проте окремі явища в тому чи іншому аспекті превалюють. Оскільки метою даного розділу й дослідження в цілому являється розгляд концептуальної парадигматики мовних сегментів сучасної англійської мови, які слугували для розвитку динаміки та еволюції сучасного американського суспільства, слід наголосити, що в нашому дослідженні ми використовуємо як загальний, тобто панорамний підхід щодо опису й аналізу концептуальної парадигми мовної картини світу, так й детальний у тих субкатегоріях, в якій трансформатна представлена найширше.

Отже, лексичні інновації у концепті "PERSON" за принципом ієрархізації, тобто репрезентативністю даної гіпергрупи ми розподіляємо на наступні підкатегорії "CONTEMPORARY MAN" та "CONTEMPORARY WOMAN", що розподілялись за алгоритмом: 1) FAMILY STATUS 2) SOCIAL STATUS 3) MOTHERHOOD 4) RELATIONSHIPS WITH PEOPLE 5) BEHAVIOR 6) PROFESSION ACTIVITY 7) APPEARANCE 8) AGE.

Важливо відмітити, що саме репрезентативність свідчить про значущість того чи іншого категорійного сегмента актуалізації мовного матеріалу та являється показником наявності маркера, тобто трансформанти. Однак, трансформанта розподіляється нерівномірно в силу того, що кожен мовний сегмент у неокорпусі англійської мови розподіляється на основні підгрупи, в якій й просліджуються маркери концептуальної картини світу.

Запропонована схема аналізу виявила як спільні риси у маскулінно – фемінних інноваціях, так і окремі. Слід підкреслити, що до окремих рис між сучасним чоловіком та сучасною жінкою, безумовно, виступають відношення щодо сімейних обов'язків. Це, насамперед, проявляється у тому, що жінка від народження за своїми природними властивостями природжена бути матір'ю, й, таким чином, вона домінує в даній субкатегорії. Також важливо наголосити, що сімейний статус, зовнішність та вік для сучасної жінки мають важливе значення, проте сучасний чоловік більш переймається професійним та соціальним статусом, й, безумовно, економічним становищем, що відіграє важливу роль у його житті, й цей факт відрізняє його від "сімейно-налаштованих" жінок. Отже, аналізуючи субкатегорію "CONTEMPORARY WOMAN", до якої входить 87 інновацій, ми, перш за все, звертали увагу на сімейний статус (FAMILY STATUS); наступними компонентами виступали материнство (MOTHERHOOD), соціальний статус (SOCIAL STATUS), зовнішність (APPEARANCE), вік (AGE), відношення з людьми (RELATIONSHIPS WITH PEOPLE), професійна діяльність (PROFESSION ACTIVITY).

Кожна підгрупа в даній субкатегорії представлена основними словотворчими елементами. Так, розглядаючи субкатегорію "FAMILY STATUS" необхідно зазначити наступні активні форманти як *alpha boomer*, *alpha geek*, *alpha girl*, *alpha mom*, *HENRY (High Earner, Not Rich Yet)*, *cyber widow*, *do-it-herselfer*, *mom cave*, *WMWM (White married working moms)*. Як бачимо за допомогою лексеми *alpha* було створено багато лексичних іновацій, які загалом позначають одне й теж – домінуючу жінку – матір чи дівчину. Дана лексема вказує на те, що той чи інший чоловік або жінка є найвпливовішими у колективі чи групі людей. Також даний формант виступає в цій підкатегорії як автохтонна трансформанта, тобто та, яка властива тільки англійській картини світу.

Many readers who were originally seduced by the prestige of belonging to a book group can't stand the countless literary battles with alpha moms and type-A personalities.

(The Wall Street Journal, January 15, 1999).

Материнська функція (MOTHERHOOD) характеризується наступними неологізмами *baby-hungry woman*, *bio-mom*, *hockey moms*, *mortgage mom* *security mom* *stay-at-home mom*, *waitress mom*.

Для позначення одруженої жінки, яка працює неповний робочий день й має можливість надати більше уваги своїй родині характеризує неологізм *hockey moms*. Слово *hockey* в даному випадку вказує саме на ту активність, якою займаються діти. Проте існують також неологізми такі як *football \ soccer mom*. Отже, мається на меті той факт, що якщо мати не працює повний робочий день, то в неї є час для того, щоб відвідати шкільні заходи своїх дітей. Деякі жінки дуже стурбовані зовнішніми чинниками такими як безпека життєдіяльності, екологічні проблеми, загроза тероризму (*security mom*) чи економічним становищем своєї родини (*mortgage mom*). Все це, безпосередньо, відображається у лексиці сучасної англійської мови.

"In 2004, it's the perfect time for that American tradition of waving the bloody shirt to come into our political discourse again," he said. "The soccer moms of the 1990's have become the security moms of 2004"

(The New York Times, February 15, 2004).

Жінка, яка після народження дитини не залишається вдома, а активно працює характеризується новоутворенням *stay-at-home mom*, проте антонімічний неологізм *stay-at-home mom (SATM)* позначає протилежне значення: жінку, яка після народження дитини залишається вдома й піклується про свою родину.

... women today are launching businesses at double the rate of men. "I interviewed hundreds of stay-at-work moms, and the happiest were those who owned their own business," says Sachs, herself the mother of two.

(The Oprah Magazine, May 1, 2006).

Сьогодні в суспільстві серед жінок поширюється тенденція заробляння та накопичення певного соціального статусу, кар'єрного зросту тощо і, таким чином, всі ці фактори не дають змогу жінці народити дитину вчасно. Тому стає дедалі популярним народжувати первістка у більш зрілому віці, коли жінка досягла певних висот у соціальному “бекграунді” й має добре фінансове становище. Даний тип жінок характеризується неологізмом *baby-hungry woman*. Проте жінки, які не можуть народити за деяких фізіологічних особливостей, всиновлюють дітей й номінуються *bio-moms*.

Biomom gets all the credit, homemade cards and breakfast in bed. Smom – a word for stepmom that sounds appropriately beleaguered – gets to do another load of laundry.

(The Globe and Mail, May 8, 2008).

Наступним елементом антропологічної ієрархії виступає соціальний статус сучасної жінки – SOCIAL STATUS, який представлений такими новоутвореннями як *hockey mom*, *minivan mom*, *soccer mom*, *tiger mom*, *waitress mom*, *WMWM (White married working moms)*. Жінка, яка обожнює своїх дітей проте вимагає від них послухання, поваги та доброї поведінки номінується метафоричним новоутворенням *tiger mother*.

Amid all the psychosocial caterwauling these days over the relative merits of tiger mothers and helicopter dads, allow me to make a pitch for the quietly dogged parenting style of the New Caledonian crow.

(The New York Times, February 1, 2011)

Одружена жінка, яка має дітей та низькооплачувану роботу та середню освіту номінується лексичною інновацією *waitress mom*.

Forget the suburban, well-educated soccer moms of 1996. 'It's actually the waitress moms who will decide this election,' Democratic pollster Celinda Lake told a forum on women and turnout. These women like the Democrats' views on education, health care and Social Security, but polls show a majority of them are unlikely to vote.

(USA Today, October 14, 1998)

Дедалі популярнішим становиться використання абревіатур у політичному дискурсі сучасної англійської мови. Таки як, наприклад, *WMWM (White married working moms)*:

"In fact, 2000's key voters appear to be white married working moms – in political junkie jargon, 'WMWMs,' 'WM squared' or 'WMx2' – because they back Bush by a giant margin that has Democrats wringing their hands."

(The New York Post, August 20, 2000).

Для позначення жінки, яка вважає материнство не цікавим та стомлюючим позначається лексичною інновацією-акронімом *SMUM (Smart, Middle-Class, Uninvolved, Mother)*.

Dubbed SMUMs – smart, middle-class, uninvolved mothers – these women are no longer willing to feign interest in watching Barney for the 538th time.

(The Globe and Mail, August 19, 2006).

Не менш важливим елементом у підгрупі “MODERN WOMAN” виступає наступний сегмент “RELATIONSHIPS WITH PEOPLE”. За даним концептом закріплені наступні інновації фемінного характеру, які відображають як стандартні, так і нестандартні відношення, тобто жінки до жінки, як наприклад, *bridezilla*, *celesbian*, *hasbian* тощо.

Для позначення “нестерпної” нареченої, тобто тієї, яка здатна зробити все, для того щоб заволодіти нареченим позначається телескопійним новоутворенням *bridezilla (bride+Godzilla)*:

The tricky thing about bridezillas is that their transition from sweethearts to creatures from hell cannot be foreseen, not even by the future husbands.

(Sunday Times of London, April 13, 2003)

Цікавим представлен неологізм *hasbian*, що позначає жінку, яка мала гомосексуальні стосунки проте змінила своє життя й вийшла заміж. В даній інновації відбувається злиття двох фрагментів слів таких як *husband ma lesbian*: *Say that you'd only just got used to telling your friends your daughter was a lesbian and do not relish having to inform them that she is now a hasbian.*

(The Dominion, November 20, 2002)

Доволі цікавими є вирази, які були утворені з допомогою зрощення лексичних одиниць *lesbian ma celebrity*, в результаті чого з'являється новоутворення *celesbian*, що позначає відому особу, яка віддає перевагу гомосексуальним зв'язкам. Однак, слід зазначити, що саме при залученні одиниці *celebrity* було створено ціла низка лексичних інновацій, *blodgebrity*, *celeblog*, *celebreality*, *celebriphilia*, *celebutante*, *celebutard*, *cewebity* тощо.

Наступним сегментом, який найяскравіше репрезентує сучасну жінку крізь її індивідуальні параметри, а саме її бажання досягти професійних успіхів виступає підгрупа “PROFESSIONAL ACTIVITY”. Дана підгрупа представлена такими одиницями як *alpha earner*, *tomie*, *super mom*, *stay-at-home mom*, *waitress mom*. Як бачимо, до створення неологізмів з позначенням “PROFESSIONAL ACTIVITY” у більшості виступає словотворчий елемент *mom*, який слугує ключовим елементом у створенні неокорпусу англійської мови. Отже, як бачимо, доволі поширеним є тенденція телескопійного утворення лексичних інновацій, *momager (mom + manager)* – жінка-менеджер, жінку-підприємця – новотвір *momtrepreneur (mom + entrepreneur)*, жінку-коміка – *tomie (mom + comic)*. Для позначення заміжньої жінки, яка має дітей та працює на підприємстві з маленькою зарплатнею використовується неологізм *waitress mom*: *"Forget the suburban, well-educated soccer moms of 1996. 'It's actually the waitress moms who will decide this election,' Democratic pollster Celinda Lake told a forum on women and turnout. These women like the Democrats' views on education, health care and Social Security, but polls show a majority of them are unlikely to vote (USA Today, October 14, 1998)"*.

Останніми підгрупами сектору “SOCIETY” являються “APPEARANCE” та “AGE”, проте, звернемо увагу, що наявність лексичних інновацій в даних підгрупах не значна, однак, оминати їх не можна оскільки вони також являються відповідними елементами у формуванні та динаміці мовної картини світу сучасної англійської мови. Отже, зазначимо, що лексема *mom* і тут продовжує виступати як формотворчий елемент. Наприклад, для номіна-

ції косметичних операцій з метою зробити жінку-матір такою, якою вона була до народження дітей використовується такий неологізм *mommy makeover (mummy makeover)*: "So-called *mommy makeovers* can involve a variety of procedures, but often involve tummy tucks to tighten stretched abdominal muscles, liposuction to remove excess fat and a breast lift, with or without implants. The American Society of Plastic Surgeons reports that demand for those three procedures rose by 11 percent for women ages 20-39 between 2005 and 2006" (The Houston Chronicle, September 16, 2007).

Також до підгрупи "APPEARANCE" можна віднести такі інновації *scrummy mummy, yummy mummy*. Цікаво зазначити, що *yummy* та *scrummy* – це дитячі терміни, які використовувались для того, щоб примусити дітей поїсти. Ці слова доволі старі, їм понад 100 років. 'Yummy' відтворилось від 'yum, yum', які використовувались ще у ХІХ столітті для опису смачної їжі, проте пізніше дані вирази використовувались для номінації вродливих людей. У більш широке використання слово увійшло у 1990 році, й залишається до сьогодні. Коли говорять 'yummy mummies', вони мають на увазі модних, сучасних матусь, які займаються йогою, залишаються стрункими, які встигають доглядати за дітьми та водити машину.

Стосовно слова 'scrummy', слід зазначити, що воно біло смодульовано від 'yummy'. Воно з'явилося на початку 20-х років і також, як і попереднє, використовувалось стосовно їжі – *scrumptious* (розкішний, чудовий, першокласний, стильний, гарний), від якого й відтворилось 'scrummy'. Проте дана номінація стала використовуватись частіше ніж 'yummy' – 'that was scrummier', 'this is scrummiest'.

Підгрупа "AGE", яка представлена у незначній кількості фемінно маркованих лексичних інновацій, як вже було зазначено раніше, є найменш репрезентативною. Вона позначена наступними номінаціями *alpha girl, baby-hungry woman, camgirl, webcam girl*. Відомо, що деякі жінки дуже слідкують за своєю зовнішністю та віком. Отже, для позначення жінок, які слідкують за своїм життям та виставляють свої фотографії на показ всьому світу крізь всесвітню мережу номінуються *camgirl* або *webcam girl*: "These "camgirls" rule the world of amateur Web sites, attracting thousands of hits daily. Some have become self-made celebrities. Some are as young as 14, but the majority are in their late teens and 20s. The sites range from the crude to the sophisticated and are so diverse it is risky to make generalisations. But most feature live cameras and/or digital still shots, links to other places on the Internet, diary entries and biographical information" (Sydney Morning Herald, August 10, 2002).

Підходячи до висновку, важливо зазначити, що нами було проаналізовано 87 фемінно маркованих номінацій. Таким чином, у макросекторі "SOCIETY" у підгрупі "MODERN WOMAN" ми виділили наступні 7 підгруп: FAMILY STATUS, MOTHERHOOD, SOCIAL STATUS, APPEARANCE, AGE, RELATIONSHIPS WITH PEOPLE, PROFESSION ACTIVITY. Отже, таким чином, метою нашого дослідження було панорамне висвітлення неокорпусу сучасного англійського складу, оскільки, нами аналізується саме динаміка розвитку мовної картини світу й засоби поповнення словникового складу англійської мови.

Наступним, у макросекторі "SOCIETY", виступає не менш реперзентативна підгрупа "MODERN MAN", який як і у попередній підгрупі ми виділяємо 7 складових: FAMILY STATUS, SOCIAL STATUS, APPEARANCE, AGE, RELATIONSHIPS WITH PEOPLE, PROFESSION ACTIVITY. Проте в даній підгрупі замість MOTHERHOOD, яка широко представлена у фемінно маркованих концептах, ми виділяємо ECONOMIC STATUS, оскільки, дана ніша виступає головним елементом в житті сучасного чоловіка, ніж піклування про дітей, й таким чином, представлена більш поширеними мовними засобами.

Таким чином, значні зміни, які відбуваються в сучасному англійському суспільстві, призводять до того, що змінюється людина й уявлення про неї. Ці зміни позначилися як на її внутрішніх, так і зовнішніх характеристиках, що, враховуючи надзвичайно бурхливий розвиток лексичного рівня англійської мови, представляють її інновації. Як доводить наведений раніше аналіз фемінно маркованих неологізмів і вербалізація ними конструкта "CONTEMPORARY WOMAN", представниця сучасного англійського суспільства значно змінилася порівняно з класичним розумінням жінки як берегині домашнього затишку.

Література:

1. Головка О. А. Лінгвальна актуалізація вимірів антропного буття (на матеріалі інновацій англійської мови) : Автореф. дис ... канд. філол. наук : 10.02.04. – Запоріжжя, 2010. – 20 с.

2. The Globe Mail (2006-2008)
3. Sunday Times of London (2003)
4. The Dominion (2002)
5. USA Today (1998)
6. The Houston Chronicle (2007)
7. New York Times (2004-2011)
8. The Orphan Magazine (2006)
9. The Wall Street Journal (1998)

Халіман О. В.,

Коледж Національного фармацевтичного університету, м. Харків

ГРАМАТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ МИНУЛОГО ЧАСУ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ОЦІНКИ

У статті схарактеризовано можливості граматичного значення минулого часу як морфологічного засобу вираження оцінки в сучасній українській мові. Описано способи виникнення граматичних ігрем для вираження оцінки за участю відповідної грамеми.

Ключові слова: оцінка, граматичне значення, минулий час, граматична ігрема, сучасна українська мова.

В статье охарактеризованы возможности грамматического значения прошедшего времени как морфологического средства выражения оценки в современном украинском языке. Описаны способы возникновения грамматических игрем для выражения оценки при участии соответствующей грамемы.

Ключевые слова: оценка, грамматическое значение, прошедшее время, грамматическая игрема, современный украинский язык.

The potential of grammatical meaning of the Past Tense as a morphological means of expression of evaluation in modern Ukrainian language have been characterized in the article. The ways of origination of grammatical ludisms for the expression of evaluation with the participation of the corresponding grammeme have been described.

Key words: evaluation, grammatical meaning, Past Tense, grammatical ludism, modern Ukrainian language.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики в аспекті комунікативно-прагматичних досліджень особливий інтерес мовознавців викликає категорія оцінки. При цьому увагу сфокусовано на вивченні особливостей ціннісної картини світу носіїв мови та вербалізації оцінки з огляду на оцінний потенціал мовних одиниць.

Сутність лінгвофілософської категорії оцінки та характер її мовної презентації активно вивчали вітчизняні й зарубіжні мовознавці. Дослідження вчених стосувалися особливостей вираження оцінки одиницями різних мовних рівнів (лексико-семантичного – Т. Вільчинська, В. Іващенко, Т. Космеда, Н. Левадна, Ф. Моїсеєнко, В. Труб, словотвірного – І. Ковалик, Т. Космеда, Л. Летюча, В. Лопатін, А. Нелюба, О. Олексенко, Л. Родніна, Т. Черторизька, В. Шинкарук, Л. Шутак, фразеологічного – В. Ужченко, Л. Авксентьев, А. Івченко, Н. Грозан, Т. Космеда, С. Олійник, специфіки частиномовного розшарування лексики з оцінною семантикою – Т. Денисюк, О. Жижома, І. Кононенко, Т. Космеда, Н. Левадна, Л. Мацько, Г. Монастирецька, О. Наконечна, С. Равлюк, Г. Серпутько, С. Педченко, В. Ткачук та відповідних синтаксичних конструкцій – В. Мараховська, М. Ретунська, О. Семенюк, П. Ткач, С. Шабат, І. Шкіцька), оцінки як текстової (дискурсивної) категорії (О. Вольф, Т. Космеда, молоді науковці М. Кайки, М. Михальченко) у дискурсах різного функційного призначення, напр., художньому – У. Соловій, епістолярному – Н. Павлик, публіцистичному – Л. Гусліста, Н. Кочукова, С. Равлюк, І. Онищенко, науковому – Ж. Краснобаєва-Чорна, політичному – К. Серажим, рекламному – В. Зірка, Ю. Булик, розмовному мовленні – В. Труб; концептів як репрезентантів аксіологічної інформації (Т. Вільчинська, Т. Космеда, Н. Плотнікова, А. Приходько, Ю. Шамраєва) та ін. Функційно-прагматична спрямованість сучасних лінгвістичних досліджень відкрила можливості для вивчення нових аспектів категорії оцінки. Аналіз функційної специфіки граматичних одиниць дав змогу мовознавцям зацентувати увагу на їх прагматичній значущості в комунікативному процесі. Спираючись на засади лінгвістичного функціоналізму, що є основою граматики активного типу (праці В. Виноградова, Л. Щерби, Р. Якобсона, О. Бондарка, Ф. Бацевича, І. Вихованця, К. Городенської, Н. Гуйванюк, Г. Золотової, А. Загнітка, Т. Космеди, О. Кубрякової, О. Ремчукової та ін.), вчені почали досліджувати граматичні одиниці і як засоби вираження оцінки, співвідносячи їх структурні особливості з комунікативним процесом. Такі дослідження мотивують необхідність розробки “граматики оцінки” – всебічного аналізу системи граматичних засобів вираження оцінних значень з урахуванням їх прагматичних характеристик. Як відповідний крок до створення такого комплексного опису авторкою цієї статті вже було схарактеризовано граматичні значення роду, числа [12] й відмінка [11] як засоби вираження оцінки в сучасній українській мові.

Мета цієї наукової розвідки – на матеріалі сучасної української мови з’ясувати й схарактеризувати можливості граматичного значення минулого часу як морфологічного засобу вираження оцінки, описати способи виникнення ігрем для вираження оцінки за участю відповідної грамеми.

Грамматична категорія часу “виражає відношення процесу до моменту мовлення або до часу іншого процесу у висловлюванні” [10, с. 658]. Вона реалізується не тільки в морфологічній формі дієслова, а й на рівні синтаксичної конструкції, де існують певні зв’язки, відношення між дієсловом-предикатом та іншими компонентами [Див. про це 6].

При прямому вживанні форми часу контекст конкретизує й уточнює її часове значення. Значення часової форми узгоджується з контекстом. При переносному використанні (транспозиції) часів спостерігаємо розходження між часовим значенням дієслівної форми й темпоральністю контексту. При цьому граматичне значення часової форми зберігається, однак унаслідок зіткнення з темпоральним значенням контексту, що йому суперечить, воно стає переносним, метафоризується. І контекст, і часова форма співвідносять дію в часі з дійсністю, однак при переносних уживаннях одне з часових відношень (те, що передається контекстом) є реальним, а інше (позначене дієслівною формою) – образним, метафоризованим [2, с. 129-175]. Транспозиційні процеси в межах граматичної категорії часу висвітлено в працях О. Пешковського, О. Потєбні, Л. Размусена, В. Виноградова, М. Поспєлова, О. Бондарка, С. Єрмоленка, Л. Наконечної, І. Піддубської та ін. Учені відзначають численні стилістичні відтінки й експресивні значення транспонованих дієслівних форм.

При транспозиції в процесі взаємодії смислів виникають граматичні ігри – одиниці, що формуються на основі цілеспрямованих порушень граматичних норм, обмежень для досягнення комунікативно-прагматичних цілей. В основі породження граматичних ігор – мисленеві механізми, використання яких передбачає знання системи відповідних правил, що їх можна цілеспрямовано порушувати. Механізми граматичних переосмислень створює граматична метафора, що виникає внаслідок перенесення граматичної форми з одного виду зв'язків на інший. Її можливості значно бідніші, ніж метафори лексичної, оскільки словоформи обмежені у своїй рухливості й сполучуваності, граматична образність менш яскрава, ніж образність слів, оскільки граматичні значення відрізняються своїм узагальненим, абстрактним характером. Досліджуючи природу граматичної метафори, С. Шендельс доводить, що її основою може стати кожна граматична категорія, від особливостей якої і залежить шлях метафоризації [13].

При транспонованому вживанні часових форм основою для створення метафори стає саме "транспозиція граматичної форми в нове синтаксичне оточення, в сферу вживання іншої форми тієї ж системи опозицій. Виникає контраст, необхідний для будь-якої метафори, контраст між семами основного значення перенесеної форми й значенням контексту" [13, с. 52]. Відбувається навмисне заміщення форм для створення прагматичного ефекту. Отже, контекстуальне оточення, в якому вживається знак, активує його приховані, невиражені властивості, саме контекст виявляє прагматичний потенціал аналізованих граматичних одиниць.

Дієслова *минулого часу* в переносному значенні (для вказівки на дію, що відбувається в теперішньому чи майбутньому), як наголошує В. Виноградов, уживаються дуже рідко, оскільки "граматична сфера минулого часу найбільш глибоко й різко окреслена (...) Це сильна граматична категорія" [3, с. 443-444]. Тому форми, що її виражають, важко піддаються суб'єктивному переосмисленню. Усе ж, як підтверджує аналіз, трансформація часових планів при вживанні дієслів минулого часу створює яскравий стилістичний ефект [4, с. 299].

Серед інших транспонованих уживань дієслівних форм О. Бондарко звертає увагу на функціонування в розмовному мовленні минулого доконаного в контексті майбутнього, рос.: *Так я й поверил* (або *як же, испугался я!*) [2, с. 134]. Заперечення факту в майбутньому, пояснює названий учений, емоційно виражається як іронічне визнання його вже здійсненим. Експресивність, пов'язана з вираженням заперечення через іронічне ствердження, зберігається, при цьому вказівка на факт минулого зникає. О. Бондарко наводить численні приклади з російської мови, порівн.: *Так он тебе и сказал, Феклиста ... как же!.. – бормотал дядя Листар* (Мамин-Сибиряк); *Так и поверила тебе, – думала она, делая глупое лицо, – нашла дуру...* (Мамин-Сибиряк) [Цит. за: 2, с. 134].

І. Голуб також звертає увагу на функціонування минулого часу доконаного й недоконаного видів у значенні майбутнього чи теперішнього з яскравою експресією презирливого заперечення чи відмови, напр., рос.: *Так я и пошла за него замуж* (тобто *ни за что не поиду за него!*); *Да ну, боялся я ее!* (тобто *не боюсь я ее!*) [4, с. 299].

У таких випадках, як уже було зазначено, іронічна констатація дії означає, що насправді вона, на думку мовця, ніколи не здійсниться. Як відомо, мовленнєвий акт іронії є актом вираження емоційно-оцінного ставлення індивіда до явищ дійсності за допомогою висловлювання, експліцитне значення якого є протилежним власне його імпліцитному змісту за оцінною інтерпретацією [1, с. 3]. Іронічне позитивне визнання факту, названого формою минулого часу, передбачає негативну оцінку дії, що, переконаний мовець, ніколи не відбудеться. Як бачимо, тут має місце непряма комунікація, змодельована на іронії. Невідповідність форми й змісту таких конструкцій зумовлює з'яву яскравої експресії, іронії, комічної зневажливості, сприяє вираженню негативної оцінки факту, про який ідеться. Збереження негативної оцінної семантики при перекладі українською засвідчує актуальність зазначених тверджень і для української мови, порівн.: *Так я й повірив; Ой, злякався я; Так я й пішла за нього заміж; Та ну, боявся я її.*

В українській мові зустрічаємо аналогічні випадки транспонованого вживання форм минулого часу, напр.:

– *П'ятдесят доларів! Ти де їх взяла? Украла?* – зло запитала мама.

– *Мені тітка дала, – тихо відповіла я.*

– *Тітка їй дала! Так я тобі й повірила* [7];

Дружина – чоловікові, який затримався на роботі:

– *Ну, і де ти був, любий? (ритуальний вступ, який означає банальне: "Де ти шлявся, мерзотнику?")*

Чоловік, навмисне повільно стягуючи правий черевик (ну й черевики продають нині – так швидко знімаються, що виправдання не встигаєш придумати!):

– *Скільки разів тобі можна повторювати, що по середах у мене бізнес-тренінг!*

– *І як же ви там тренувалися, милий? (переклад: "Так я тобі й повірила, бовдуре! Які тренінги можуть бути у твоєї зубожілій фірмочці, та ще й о другій годині ночі? З охороною, чи що?")* [8];

– *А що це з тобою за дівчина сьогодні біля універу стояла?*

– *Так я тобі й розповів ...* (з розм. мовл.)

Як демонструють приклади, граматична гра виникає як наслідок маніпуляції граматичним значенням часу, вживання його в сфері опозиційної часової форми, що нейтралізує граматичну семантику минулого часу й сприяє породженню прагматичної оцінної інформації.

Проаналізовані приклади засвідчують подібність аналізованих структур, що в них уживаються метафоризовані форми минулого часу, зокрема особливою частотністю вживання вирізняється синтаксична модель *Так (я, він, вона, ми ...)* і ..., що заповнюється відповідними часовими формами й виражає негативну оцінку неможливого з огляду на думку мовця факту, дії, вербалізованих формою минулого часу.

Аналіз фактичного матеріалу підтверджує, що досліджувана структура має постійні компоненти, які створюють її базу й "задають" загальне значення, проте заповнюються різним лексичним матеріалом, що й зумовлює формування певного конкретного значення, яке накладається на узагальнене [5, с. 236]. Це дає змогу характеризувати аналізовану модель як синтаксичний фразеологізм. Зв'язки складників таких мовних одиниць не можна

пояснити з огляду на граматику, вони є спеціальними зразками, за якими саме й можуть бути організовані інші члени речення [9, с. 217], компоненти таких конструкцій “пов’язані ідіоматично, а прямі ЛЗ компонентів, що утворюють структуру, дещо послаблені” [5, с. 234]. Такі структури, як і речення, є предикативними одиницями, проте не конструюються вільно, а, як і фразеологізми, мають здатність відтворюватися. Функція синтаксичних фразеологізмів – “вираження цілої низки суб’єктивно-модальних значень – передусім оцінних” [5, с. 234].

Синтаксична конструкція фразеологізується, реалізуючи в мовленні конкретні прагматичні завдання, своєрідно виражаючи оцінку, проте й інваріантні часові форми доповнюють або модифікують фразеологізовану сполуку. Тому й дослідження часових форм як граматичних засобів вираження оцінки можливе як аналіз їх участі в механізмі появи оцінних конотацій поряд з іншими засобами внаслідок їх аплікації.

Аналізуючи особливості транспозиції часових форм дієслова в поліпредикативних структурах, Л. Наконечна серед 12 типів таких уживань, виділяє форму минулого доконаного у сфері майбутнього, порівн.: *А потім це ж такий народ, сьогодні він курсант, а завтра, дивись, йому раптом кубики почепили, і він вже командир ...* (О. Гончар) [Цит. за: 6]. На відміну від попередніх аналізованих моделей у наведеній структурі форма минулого часу виражає негативну оцінку можливого явища, але такого, що з огляду на думку мовця, не відповідає нормі.

Як бачимо, численні випадки переносного вживання часових форм характеризуються особливою експресивністю й емоційністю. Ця особливість є наслідком контрасту між контекстом і граматичним значенням форми. Виникнення ігрем для вираження оцінки як вторинної функції граматичного значення часу можливе при цілеспрямованому транспонованому вживанні форм минулого часу. Транспозиція форм минулого часу у сферу функціонування майбутнього породжує вираження негативної оцінки факту, що, на думку мовця, неможливий чи не відповідає нормі.

Перспектива дослідження – аналіз у виокремленому ракурсі інших граматичних категорій української мови для створення цілісної теорії “граматики оцінки”.

Література:

1. Андрієнко Т. П. Мовленнєвий акт іронії в англійській мові (на матеріалі художньої літератури XVI та XX століть) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. “Германські мови” / Т. П. Андрієнко. – Х., 2002. – 18 с.
2. Бондарко А. В. Вид и время русского глагола (значение и употребление) / Александр Владимирович Бондарко. – М. : Преосвящение, 1941. – 239 с.
3. Виноградов В. В. Русский язык: Грамматическое учение о слове / Виктор Владимирович Виноградов. – М. : Высш. шк., 1972. – 606 с.
4. Голуб И. Б. Стилистика русского языка / Ирина Борисовна Голуб. – 4-е изд. – М. : Айрис-пресс, 2003. – 448 с.
5. Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики : формування і розвиток категорії оцінки : [моногр.] / Тетяна Космеда. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 349 с.
6. Наконечна Л. Б. Семантико-функціональна транспозиція часових форм дієслова у поліпредикативних структурах сучасної української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. “Українська мова” / Л. Б. Наконечна. – Івано-Франківськ, 2008. – 20 с.
7. Подарунок для дитини до Нового року [Електронний ресурс] // Beauty Life. Бути гарною – модно! – Режим доступу : <http://mira-moon.ru/page/podarunok-dlja-ditini-do-novogo-roku>.
8. Раксіна О. Мовчання – знак комфорту [Електронний ресурс] // Тренінги перемовин та продажу тренера Деревиського. – Режим доступу : http://dere.com.ua/library/dzerkalo_tyzgnya/movchannya.shtml.
9. Русская грамматика : в 2 т / [под ред. Н. Ю. Шведовой]. – М. : Наука, 1980. – Т. 2. – 709 с.
10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
11. Халіман О. В. Категорія відмінка в аспекті аксіологічної прагмалінгвістики (на матеріалі російської та української мов) / О. В. Халіман // Філологічні студії : Наук. вісн. Криворізьк. держ. пед. ун-ту : [зб. наук. праць] / [відп. ред. Ж. В. Колоїз]. – Кривий Ріг : КДПУ, 2011. – Вип. 6. – Ч. 2. – С. 111-118.
12. Халіман О. В. Морфологічні засоби вираження категорії оцінки в сучасній українській мові : рід і число : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. “Українська мова” / О. В. Халіман. – Х., 2011. – 20 с.
13. Шендельс Е. И. Грамматическая метафора / Е. И. Шендельс // НДВШ : Филол. науки. – 1972. – № 3. – С. 48-57.

Химинець М. Д.,
Закарпатський державний університет, м. Ужгород

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ АМЕРИКА У СУЧАСНОМУ ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглянуто деякі базові поняття когнітивної лінгвістики. Зроблено спробу фреймової репрезентації концепту АМЕРИКА, вербалізованого у сучасному газетному дискурсі. Окреслено перспективу майбутніх наукових студій.

Ключові слова: концепт, фрейм, вербалізація, стереотип, дискурс.

В статье рассмотрены некоторые базовые понятия когнитивной лингвистики. Сделана попытка фреймовой репрезентации концепта АМЕРИКА, вербаллизованного в современном газетном дискурсе. Представлена перспектива будущих научных изысканий.

Ключевые слова: концепт, фрейм, вербализация, стереотип, дискурс.

The article deals with some basic notions of cognitive linguistics. The author has attempted to present the frame structure of the concept AMERICA and to outline the perspective for further studies.

Keywords: concept, frame, verbalization, stereotype, discourse.

Нині активно розвивається когнітивна лінгвістика, що досліджує взаємозв'язок мови та мислення. Її становлення пов'язують із працями американських авторів Дж. Лакоффа, Р. Лангакера, Р. Джекендоффа. Одним із основних термінів цієї галузі науки є концепт, вивченню якого присвячена величезна кількість робіт останніх років. Поняття концепту поки що не має однозначного визначення. Він “має двоїсту сутність – психічну та мовну. З одного боку, це ідеальний образ, чи, точніше, прообраз, що уособлює культурно зумовлені уявлення мовця про світ, з іншого – він має певне ім'я у мові” [4, с. 152].

Однак не всі концепти мають словесне вираження. Слово об'єктивує концепт не повністю, а передає тільки декілька основних концептуальних ознак. Весь концепт у багатстві свого змісту теоретично може бути виражений тільки сукупністю мовних засобів, кожен із яких розкриває лише його частину [9, с. 8-9].

Відображення світу в свідомості людини здійснюється за допомогою не однакових, а різних за своєю організацією і змістом концептів, які по-різному репрезентуються у свідомості носіїв мови чи її варіанта [10, с. 80]. Тому за поняттям концепту можуть стояти знання різного ступеня абстракції, різні формати знання: 1) конкретно-чуттєвий образ; 2) уявлення; 3) схема; 4) поняття; 5) прототип; 6) пропозиція; 7) фрейм; 8) скрипт; 9) гештальт [1, с. 44-45].

Виділяють два основні підходи до вивчення концепту: лінгвокультурологічний та лінгвокогнітивний. Лінгвокультурологічний підхід передбачає вивчення специфіки національної концептосфери від культури до свідомості. Цей підхід визначає концепт як базову одиницю культури з образним, понятійним та ціннісним компонентами (Ю. Степанов, В. Карасик, В. Красних, В. Маслова, М. Алефіренко).

При лінгвокогнітивному підході концепт трактується в рамках понять знання, свідомості та розглядається як ментальне утворення, що репрезентує собою всю сукупність знань про певний об'єкт. Із позицій цього підходу до вивчення концепту була розроблена його польова модель, представлена в термінах ядра та периферії (О. Кубрякова, А. Бабушкін, З. Попова, Й. Стернін) [12, с. 13-14].

Труднощі дослідження концептів зумовлені складністю концептуальної структури. Останнім часом проблематика когнітивного аналізу зосереджена навколо таких двох напрямів: концептуального і фреймового аналізу. Перший спрямований на виявлення змісту концептів, формалізацію того, що притаманне інтуїції та наявне в колективному несвідомому й виражається мовленням. У практиці проведення концептуального аналізу найчастіше використовується поєднання аналізу на основі словникових дефініцій і аналізу контекстів [10, с. 85-86].

Ключовим поняттям фреймового аналізу є фрейм – одиниця знань, що зберігаються у пам'яті й формують певну початкову структуру мовного, а також позамовного досвіду. Фрейм є структурою даних для представлення стереотипної ситуації, яку можна зобразити у вигляді мережі, що складається з вузлів і зв'язків між ними. Із кожним фреймом пов'язані кілька видів інформації: його використання й те, що слід очікувати пізніше, і що робити, якщо сподівання не підтвердяться [11, с. 119-120].

Фреймовий аналіз застосовується при дослідженні складних концептів, які можна подати у вигляді фрейма і, таким чином, детально їх проаналізувати. У нашій статті спробуємо проілюструвати це на прикладі концепту АМЕРИКА.

Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей вербалізації концепту АМЕРИКА у сучасному газетному дискурсі, де під терміном “дискурс” ми розуміємо текст, що розгортається у часі та “передбачає наявність мовця (автора) і адресата” [8, с. 90-91].

Об'єктом аналізу є концепт АМЕРИКА в публіцистичних текстах, а **предметом** – різноманітні засоби його вербалізації.

Матеріалом слугують статті з газети “Дзеркало тижня” за 2001 рік. У нашій майбутній дисертаційній роботі плануємо докладно проаналізувати зазначені явища, зафіксовані у газеті “Дзеркало тижня” за 2001-2010 роки. Отже, представлено дослідження є частиною майбутніх докладних наукових студій.

Відомо, що людина живе у світі стереотипів, нав'язаних їй суспільством. Феномен “стереотип” є предметом дослідження таких наук, як соціологія, психологія, етнологія та етнолінгвістика (У. Ліппман, І. Кон, Ж. Коллен, Ю. Апресян, Ю. Сорокін, В. Рижков, Ю. Прохоров, В. Красних, П. Шихирев, С. Толстая, Е. Бартмінський, А. Байбурін та ін.). Представники кожної з цих наук виділяють у стереотипі ті його властивості, які вони помічають із

позицій своєї галузі досліджень, а тому виокремлюють соціальні стереотипи, стереотипи спілкування, ментальні стереотипи, культурні стереотипи, етнокультурні стереотипи і т.д. [6, с. 99].

В. Красних виділяє два типи стереотипів: стереотипи поведінки, які визначають поведінку й дії, які варто виконати, та стереотипи-уявлення, які визначають, чого варто очікувати в тій чи іншій ситуації. Перша група стереотипів зберігається у свідомості у вигляді штампів, які виступають у ролі канона, а друга – у вигляді кліше, що функціонують, як еталони [5, с. 178-180]. Отже, стереотипи певним чином полегшують життя людини, оскільки допомагають зорієнтуватися у світі та адекватно відреагувати на ту чи іншу подію.

Особливе місце у житті кожного народу займають етнічні стереотипи, які акумулюють, систематизують соціокультурний й історичний досвід і знання етносу та передають їх від покоління до покоління. Серед етнічних стереотипів виокремлюють автостереотипи та гетеростереотипи: перші узагальнюють уявлення про представників власної етнічної групи та їхню оцінку, другі оцінюють представників інших етносів [13, с. 291-292].

У російській лінгвістиці останнім часом популярними стали дослідження, які можна об'єднати спільною темою: "країна очима жителів іншої країни" (М. Піменова, О. Гришина, О. Орлова, О. Коптякова, Н. Ключко та ін.). Образ будь-якої країни присутній у нашій свідомості у стереотипному вигляді. І хоча етнічні стереотипи надзвичайно стійкі, проте під впливом соціокультурних змін ми по-іншому сприймаємо чужі народи й реалії їхнього життя та оцінюємо їх через призму власних цінностей, пріоритетів і особливостей характеру.

Для носіїв української мови АМЕРИКА – це провідна економічна і військова держава світу, яка займає третє місце в світі за площею і чисельністю населення, володіє другим за сукупною потужністю ядерним потенціалом на Землі та має високорозвинену промисловість [14]. У концепті АМЕРИКА ми виділяємо фрейм АМЕРИКА – КРАЇНА/ТЕРИТОРІЯ, який вербалізується такими лексемами: *Америка, Сполучені Штати Америки, США, Сполучені Штати, Штати, напр.:*

"Останні події в Америці змінили обличчя світу, і мало хто сумнівається, що в тому, іншому, світі мистецтво буде іншим" [2, №39 (363), с. 18];

"Власне, після подій 11 вересня у Сполучених Штатах Америки думки В. Сухомлинського про людину як найвищу цінність сприймаються з новою силою актуальності" [2, №39 (363), с. 11];

"Оцінюючи терористичні акти в США скупими бездушними цифрами про кількість загиблих і втраченого майна, їх можна порівняти з такими природними катастрофами, як повені, урагани чи землетруси" [2, №39 (363), с. 10];

"Сполучені Штати й міжнародні організації, які мають представництва в ісламських країнах, вводять надзвичайний режим роботи й посилюють заходи безпеки" [2, №39 (363), с. 5];

"Тому й фотоальбом Тані д'Авіньйон "Просто Україна" активно розкуповують у Штатах перед Різдом, випускники в школах і коледжах, а також у всіх інших випадках, коли не можна обійтися без гарного подарунка рідним і близьким" [2, №39 (363), с. 23].

Кожна з цих назв має різний відсоток уживання, а саме: *Америка – 31 %; Сполучені Штати Америки – 4 %; США – 49 %; Сполучені Штати – 13 %; Штати – 3 %.*

Досить часто образ Америки актуалізується за допомогою концептуальної метафори, зокрема антропоморфної, коли ті чи інші політичні реалії виражаються ознаками людини. Застосовуючи метафору-персоніфікацію, автори газетних статей подають Америку як особу, якій притаманні певні людські якості. Напр.:

"Ще раз повторюю: не лише Америка, а й уся Європа стежитимуть за тим, як Україна складе іспит на демократію" [2, №48 (372), с.2];

"З другого боку, самі керівники ОПЕС із напруженим зацікавленням стежать за відчайдушними спробами США втримати економіку країни на межі обвальної рецесії" [2, №3 (327), с.9];

"Ми сподівалися, що Штати віддадуть нам його протягом трьох місяців, а, бачите, скільки вже часу минуло" [2, №31 (355), с. 2].

Стосунки між державами передаються також антропоморфними метафорами, напр.:

"Найпалкшу підтримку в економічній війні, на думку США, їм надала дружба Великобританія, де, за словами міністра фінансів Гордона Брауна, заморожено талібських рахунків на понад 88 млн.дол." [2, №39 (363), с. 10];

"Сьогодні США плідно співпрацюють не лише з демократіями, а й монархіями, з однопартійними авторитарними режимами, з неринковими економіками..." [2, №22 (346), с. 3];

"Так, Лазаренко, звісно, постаріється залишитися, бо вже занадто важкі злочини за ним значаться. Тому нам доводиться тільки сподіватися на порозуміння зі Сполученими Штатами Америки" [2, №31 (355), с. 2];

"Україна не зацікавлена в тому, щоб Договір про ПРО став своєрідним "яблуком розбрату" між Сполученими Штатами й Росією, так само як і в тому, щоб порушився наявний стратегічний баланс сил у світі" [2, №3 (327), с. 5].

Досить часто у газетному дискурсі у значенні країни вживається назва її столиці, яка уособлює найвище керівництво держави, напр.:

"Безпрецедентне збільшення Вашингтоном видатків на забезпечення безпеки аеропортів і авіаперельотів, на жорсткість прикордонного контролю в країні й на військові потреби може викликати схожий ефект" [2, №39 (363), с. 10];

"Загалом, можна сміливо говорити про початок такої собі подоби "холодної війни" між Вашингтоном і Пекіном" [2, №22 (346), с. 5];

"Більше того, Вашингтон завжди вважав (і вважає) успішне використання енергоресурсів ключовим елементом незалежності та процвітання держав Каспійського регіону..." [2, №14 (338), с. 9].

Оскільки АМЕРИКА – це передусім величезна країна, основна територія якої знаходиться у Північній Америці між Атлантичним і Тихим океанами та між Канадою і Мексикою [14], тому у фреймі АМЕРИКА – КРАЇНА/ТЕ-

РИТОРИЯ ми виділяємо субфрейми “ШТАТИ” і “МІСТА”, куди входять назви менших адміністративних одиниць.

У газетних статтях вжито назви таких штатів: *Аляска (23 %), Каліфорнія (23 %), Орегон (8 %), Індіана (8 %), Північна Кароліна (8 %), Алабама (8 %), Луїзіана (8 %), Техас (8 %), Північна Дакота (8 %)*.

Набагато чисельнішим є субфрейм “МІСТА”, куди ввійшли назви таких населених пунктів: *Нью-Йорк (40 %), Бостон (17 %), Сіетл (9 %), Вашингтон (5,7 %), Сан-Франциско (5,7 %), Філадельфія (5,7 %), Чикаго (5,7 %), Балтимор (2,8 %), Каліфорнія (2,8 %), Канзас-Сіті (2,8 %), Хартфорд (2,8 %)*.

Підсумовуючи, зазначимо, що концепт *АМЕРИКА* – складне і багатоаспектне утворення, яке потребує більш докладного аналізу. Тому перспективним і актуальним, на наш погляд, є подальше дослідження вербалізації цього концепту у газетному дискурсі.

Література:

1. Володіна Т. Лінгвокогнітивний підхід до визначення концепту у сучасній лінгвістиці / Т. Володіна // Наукові записки. Серія: філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – Вип. 95 (1). – У 2 ч. – С. 42-45.
2. Дзеркало тижня. – 2001. – № 3 (327), 14 (338), 22 (346), 31 (355), 48 (372).
3. Коптякова Е. Е. Германия в национальных стереотипах русских и американцев [Электронный ресурс] / Е. Е. Коптякова. – Политическая лингвистика. – 2008. – Вып. 1(24). – С. 129-132. – Режим доступа : <http://www.philology.ru/linguistics1/koptyakova-08.htm>
4. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : Підручник. Видання 2-ге, виправлене і доповнене : – К. : Видавничий центр “Академія”, 2006. – 464 с.
5. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика и лингвокультурология : Курс лекций / В. В. Красных. – Москва : Гнозис, 2002. – 284 с.
6. Маслова В. А. Лингвокультурология : Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Маслова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.
7. Пименова М. В. Концепт “УКРАИНА” (на материале российских СМИ) [Электронный ресурс] / М. В. Пименова. – Политическая лингвистика. – 2007. – Вып. 2 (22). – С. 52–60. – Режим доступа : <http://www.classes.ru/philology/pimenova-07.htm>
8. Полложин М. М. Когнітивний підхід до вивчення дискурсу / М. М. Полложин. – Іноземна філологія. Український науковий збірник. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2008. – Вип. 120. – С. 90-98.
9. Полложин М. М. Про синкретичні теорії концепту / М. М. Полложин // Проблеми романо-германської філології: зб. наук. праць. – Ужгород : ЛІРА, 2006. – С. 5-22.
10. Полложин М. М. Типологія й аналіз концептів // Іноземна філологія. – Львів, 2009. – Вип. 121. – С. 80-89.
11. Полложин М. М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення : Монографія. – Ужгород : Закарпаття, 1999. – 240 с.
12. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ : Восток – Запад, 2007. – 314 с.
13. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : Підручник/ О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
14. Сполучені Штати Америки [Електронний ресурс] : електр. енцикл. – Режим доступа : http://uk.wikipedia.org/wiki/Сполучені_Штати_Амери́ки.

Chugu S. D.,

Vinnitsia Institute of Trade and Economics Kyiv National University of Trade and Economics, Vinnitsia

TEXT STUDIES FROM THE SOCIO-COGNITIVE PERSPECTIVE

Стаття присвячена визначенню особливостей застосування соціо-когнітивного підходу до вивчення дискурсу і тексту в рамках теорії контексту, який розглядається як суб'єктивний конструкт, створений учасниками комунікативних ситуацій, що представлені імпліцитно в тексті низкою об'єктивованих когнітивних моделей. Використання контекстуального аналізу при дослідженні фрагментів тексту дозволяє з'ясувати і пояснити роль когнітивних моделей у процесі соціальної комунікативної взаємодії.

Ключові слова: художній простір тексту, когнітивна модель, комунікативна взаємодія, контекст, фонові знання.

В статье рассматриваются особенности применения социо-когнитивного подхода к изучению дискурса и текста в рамках теории контекста, под которым понимают субъективный конструкт, созданный участниками коммуникативных ситуаций, представленных имплицитно в тексте объективированными когнитивными моделями. Использование контекстуального анализа при исследовании текстовых фрагментов позволяет установить и объяснить роль когнитивных моделей в процессе социального коммуникативного взаимодействия.

Ключевые слова: художественное пространство текста, когнитивная модель, коммуникативное взаимодействие, контекст, фоновые знания.

The article deals with the relevance of a socio-cognitive approach to discourse and text studies is shown through the theory of context, regarded as subjective participants' construct of communicative situations, that is made explicit in terms of cognitive models. The application of the contextual analysis of text fragments reveals how such models predetermine and explain social communicative interaction.

Key words: textual world model, cognitive model, communicative interaction, context, background knowledge.

It is through language that constructing and communicating meaning reflects peculiarities of thinking, cognitive processes, thus, social communication correlates and associates with linguistic manifestations of thought [1; 3; 4; 6; 12]. Cognitive science is involved in intensive studying and modelling of thinking that lies behind language and goes far beyond it, still language reflects the process in certain ways, while cognition predetermines and supports the dynamics of language use, language change and language organization [2; 7; 8; 10].

When people are involved in any language activity they draw unconsciously on vast cognitive resources, numerous models and frames, multiple connections, huge bulks of information and engage in creative mappings, transfers, and elaborations.

Application of the contextual analysis to the study of discourse and text reveals how such models predetermine social interaction that cannot be accounted for within the traditional approaches. Context models help provide an explicit theory of relevance and the situational appropriateness of discourse, and also serve a basis for theories of text and communication.

According to Teun A. Van Dijk, unlike discourse or interaction, contexts are usually not 'observable' at all, whether traditionally defined as situational or societal constraints or as defined as mental constructs. Incidentally, text and talk are only 'observable' in a very specific sense of 'being public', presupposing shared members' knowledge, because obviously the grammatical and other discursive structures, including those of meaning, cannot be directly 'seen', but are also results of the interpretations of the participants [12]. Still contexts may be considered observable via their manifestation in discourse, or via the influence of discourse on social situations, in case of political or social/public events.

Thus, cognition includes viewpoints and reference points, figure-ground / profile-base / landmark-trajectory organization, metaphorical, analogical, and other mappings, idealized models, framing, construal, mental spaces, counterpart connections, roles, prototypes, metonymy, polysemy, conceptual blending, fictive motion, force dynamics [5; 9; 11].

The cognitive constructs, operations, and dynamics, and the understanding of conceptual systems have become a central focus of linguistic analysis, texts being viewed as one of many sources of relevant data. Nevertheless, methods must focus on contextual aspects of language use and non-linguistic cognition as well. This means studying full discourse, language in context, inferences actually drawn by participants in an exchange, implicit assumptions and constructs, in other words, examples of manifestations of conceptual thought in discourse and text.

It is commonly thought that different operations apply to various levels of linguistic analysis: syntax governs the sentence, and semantics provides it compositionally with a meaning; at a higher level, other operations are at work to produce implicatures, derived meaning, indirect speech acts; then rhetorical and figurative devices such as metaphor and metonymy are involved. Still it is argued that frames, schemas and prototypes account for word level and sentence level, syntactic/semantic properties in cognitive and construction grammar and they guide thought and action more generally [6; 9; 11]. Conceptual blending and analogy play a key role in syntax and morphology, in word and sentence level semantics and at higher levels [5; 8; 10; 12]. Similarly, force dynamics and fictive motion operate at all language levels.

The cognitive processes and the linguistic means engaged are revealed in the text fragments. In this study they are represented in the extracts from the novel "Thinks" by David Lodge:

... 'What is cognitive science, exactly?

'The systemic study of the mind,' he says. 'It's the last frontier of scientific enquiry.'

'Really?'

'The physicists have pretty well got the cosmos taped. It's only a matter of time before they come up with a unified theory. The discovery of DNA have transformed biology once and for all. Consciousness is the biggest white space on the map of human knowledge. Did you know this is the Decade of the Brain?'

'No. Who said so?'

'Well, I think it was President Bush, as a matter of fact,' says Ralph. 'But he was speaking for the scientific community. All kinds of people have got interested in the subject lately – physicists, biologists, zoologists, neurologists, evolutionary psychologists, mathematicians ...'

'Which of those are you?' Helen asks.

'I started out as a philosopher. I read Moral Sciences at Cambridge, and did a PhD on the Philosophy of Mind. Then I went to America on a fellowship and got into computers and AI –'

'AI?'

'Artificial Intelligence.' [13, c. 36].

It is obvious that in the process of social and communicative interaction both speakers – Ralph and Helen – engage in situations/constructions on the basis of linguistic and extralinguistic structures to achieve effective communication.

It is so due to a number of factors, namely the cultural, contextual, and cognitive substrate, on which the language forms operate, is sufficiently uniform across interlocutors to allow for a reasonable degree of consistency in the unfolding of the prompted meaning constructions.

Analysis proves that uniformity works across linguistic levels, the word, the sentence, the sentence and its context, the whole discourse and general reasoning. Still, there are other generalizations, that transcend specific cognitive domains. Cognitive linguists have argued extensively for the cognitive generality of the mappings, correspondences, bindings, integration, pragmatic functions, framing, force dynamics, prototype structures, and knowledge structures based on background knowledge that underlie the construction of meaning as reflected by language use [12]. Thus cognitive linguistics is a powerful means of revealing and explaining general aspects of human cognition.

To study context in relation to discourse involves all aspects of social situations on the one hand and all the variable structures of language on the other. The study of context forms an essential part in linguistic research. Many concepts of context, such as "context of culture", "context of situation", "register" and "genre" are being re-examined. Adequate interpretation of the information that is shared in communication is possible only due to the background knowledge of the speakers. In the example below the references such as *the film Ghost, Whoopi Goldberg, Demi Moore* are the indications of the temporal parameter that creates the effect of reality in combination with other language devices.

SATURDAY 22nd Feb. Last night the film Ghost was on television after the News, and I decided to watch it, although I had seen it before ...

The few details of the movie that had lodged in my memory were the special effects when the character died: for instance, the hero gets up from the ground apparently unscathed and only realizes that he's dead when he sees his distraught girlfriend cradling his own lifeless body in her arms; and when the baddies die they are immediately set upon by dark gibbering shapes that drag them screaming off to hell (surprisingly satisfying, that). And I remembered that Whoopi Goldberg had been very funny in the role of the fraudulent medium who is disconcerted to find herself genuinely in touch with the spirit world. These things were just as effective the second time round. What I wasn't prepared for was the way the love story would overwhelm me. Demi Moore, whom I've always considered a rather wooden actress, seemed incredibly moving as the bereaved heroine... [13, c. 20-21].

The main theoretical assumption of this study is that it is the definition, interpretation, representation or construction by the participants of the social situation, in terms of subjective context models, that influences how they speak, understand and react in the communicative interaction. In other words, societal or situational structures are representations of language users' experience and mental/ cognitive models of real situations, stored in their memory. Based on this theory, a different concept of context is worked out, context being defined as subjective constructs designed and ongoingly updated in interaction by participants as members of groups and communities [12]. In the elaboration, the theory is seen to have an important concept 'context model', a notion van Dijk derives from "mental models". A mental model is a subjective and socially based construct of the participants about the for-them-relevant properties of a social situation. Thus, context models organize the way our discourse is strategically structured and adapted to the whole communication situation in the same way as more general mental models organize how language users adapt their action to the social situation and environment. Evidently, speakers communicate effectively using embodiments of many shared experiences, which they received throughout their lives. These actually often reflect their individual character traits, social (professional) identities or/and group memberships.

There is a small table beside the front door where the gifts and cards have been deposited. Ralph unwraps Helen's present, and draws the stainless steel abacus from its box. 'Ah, what I've always wanted,' he says. 'Thank you very much'.

'I thought it might come in useful when the millennium bug strikes,' says Helen.

'I saw a cartoon the other day, with two ancient Romans looking at one of these,' he says, sliding a few ball-bearings along the top wire of the abacus with his forefinger, 'and one is saying to the other, "I'm afraid it's going to crash when we move from BC to AD".'

'Seriously,' says Helen. 'Aren't you worried? I read somewhere that on January 1st 2000 everything will stop. Planes will fall out of the sky, ships go round and round in circles, operating theatres will go dark, supermarkets will run out of food and nobody will get paid their wages or their pensions.'

'Alarmist talk and millennium fever,' says Ralph. 'There is a problem with some of the big old main-frame computers, but it'll be sorted out.'

'I'm rather sorry to hear you say that,' says Helen. 'There's something rather poetically satisfying about the idea of modern civilization being undone by its own technology.'

'Well, you wouldn't much enjoy being pushed back into the Middle Ages overnight, I can tell you,' he says [13, c. 137].

The conversation reveals that the speakers obviously have different ideas about the role modern technologies play at present. Such linguistic expressions as *the millennium fever, millennium bug, alarmist talk* indicate the approach of the year 2000 with numerous predictions of the crash scenario.

The application of the theoretical framework to a contextual analysis of texts leads to several conclusions: first, it involves most of the categories or properties of context models. In addition to the so called parameter categories of setting (time, location), the analysis displays the context modelling of the speakers' identities and their social roles. Second, much of the social and communicative interaction is predetermined by the context models due to a number of socio-political aspects. Third, cultural and national characteristics are to be taken into account as well. Thus, in the perspective of social cognition, the concept of context models is extended from cognitive features of various kinds of personal (and social shared) knowledge to social features that involve dimensions of social beliefs and social relations.

In conclusion, context models predetermine both linguistic representation of the event, that is the topic, which is objectivized in the textual world model, and reflection of the communicative event or situation including the settings (time and space) and speakers (social identities). The results obtained reveal the interdependence and mutual influence of social context and text, seen as conditioned by a number of factors and shown via the context analysis. The results prove the subjective, on-going construing of the speakers' identity that greatly contribute to the use of language devices, choice of topics, style and behavior patterns of the speakers in the communicative interaction.

References:

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 895 с.
2. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии / Н. Н. Болдырев. – Тамбов: ТГУ, 2001. – 123 с.
3. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М.: Русские словари, 1997. – 411 с.
4. Воркачев С. Г. Лингвоконцептология и межкультурная коммуникация: истоки и цели / С. Г. Воркачев // Филологические науки. – 2005. – № 4. – С. 76–83.
5. Залевская А. А. Введение в психолингвистику [Учебник]. – Изд. 2-е, дополн. – М.: Российск. гос. гуманит. ун-т, 2007. – 554 с.
6. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
7. Красных В. В. Строение языкового сознания: фрейм-структуры / В. В. Красных // Когнитивная семантика. – Ч. 1. – Тамбов, 2000. – С. 53-55.
8. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, П. Г. Лузина // Под общ. ред. Е. С. Кубряковой. – М.: Издательство МГУ, 1996. – 245 с.
9. Лакофф Дж. Мышление в зеркале классификаторов / Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XXIII. – М., 1988. – С. 12-52.
10. Попова З. Д., Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж: Истоки, 2001. – 191 с.
11. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М.: Языки русской культуры, 1997. – 824 с.
12. Van Dijk, Teun, A. Society and discourse: How social contexts influence text and talk / Teun A. van Dijk–Cambridge: Cambridge University Press, 2009. – 287 p.
13. Lodge D. Thinks... / D. Lodge. – London: Penguin Books, 2002. – 342 p.

Шевченко О. В.,

Рівненський державний гуманітарний університет

ТЕКСТОВІ КОНЦЕПТИ ФРАНЦУЗЬКОЇ ПРОЗИ СЕРЕДИНИ ХХ СТ.

Стаття присвячена дослідженню та вивченню динаміки розгортання текстових концептів у ракурсі імплікації й експлікації та визначенню їх функцій у французьких романах середини ХХ сторіччя.

Ключові слова: текстовий концепт, авторська картина світу, концептуальний аналіз, текст, проза.

Стаття посвячена изучению динамики развертывания текстовых концептов в ракурсе импликации и экспликации и определению их функций во французских романах середины ХХ столетия.

Ключевые слова: текстовый концепт, авторская картина мира, концептуальный анализ, текст, проза.

Article is devoted on revealing the cognitive and communicative dynamics in the unfolding textual concepts viewed through textual implication and explication. Such approach allowed to create a hierarchy of textual concepts and define their functions in the mid-20-th century French novels.

Key words: textual concept, author's world view, conceptual analysis, text, prose.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний етап розвитку філології характеризується пильною увагою літературознавців, лінгвістів як до складних процесів, що відбуваються у сфері художнього тексту (О. П. Воробйова, Л. І. Белехова, І. М. Колегаєва, Т. В. Радзівська), проблем взаємозв'язку мовних та мовленнєвих явищ у художній комунікації (Н. С. Бабенко, Ф. С. Бацевич, Ж.-Ф. Жандіо, Р. С. Помірко) [9; 10], кореляції семантики, прагматики та синтактики в їхньому художньому вимірі (Е. С. Азнаурова, Е. М. Береговська, Ж. Леро, Л. М. Мінкін) [2; 3; 4], так і до питань дослідження художнього тексту в цілому (А. Я. Алексєєв, І. В. Смушинська, П. Шарт'є). Пріоритет відводиться акцентів на семантиці, змістовності художнього твору (В. Б. Бурбело, З. О. Гетьман, Д. Менгено, Ж. Міллі). При комплексному підході до вивчення текстових концептів художнього твору **актуальність** даної теми визначається загальною спрямованістю на вивчення семантики художнього тексту, яка дозволяє простежити динаміку розгортання текстових концептів і продемонструвати їхню структурну розгалуженість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідження доводять, що спроби виділити значущі характеристики терміна існують у межах різних напрямків. Так, представники лінгвокогнітології (Кубрякова Є. С., Болдирев М. А., Стернин І. О., Бабушкін О. П.) розуміють під концептом одиницю оперативної свідомості; представники лінгвокультурологічного напрямку (Вербицька А., Арутюнова Н. Д., Лихачов Д. С., Степанов Ю. С., Чернейко Л. О., Ляпін С. Х., Карасик В. І., Шаховський В. І., Воркачов С. Г. та ін.) – "ментальне утворення, пов'язане з культурною специфікою".

Дослідник С. Г. Воркачов [6] у своїй розвідці "Методологічні засади лінгвоконцептології" розглядає особливості функціонування концептів в окремих сферах суспільної свідомості.

Літературна інтерпретація категорії "концепт" представлена також у дослідженнях Л. В. Полубіченка (найвідомішим є "Філологічна топологія в англійській класичній поезії") [11]. У них автор адаптує це поняття до проблеми розуміння історико-філологічного фону (контексту) художнього твору, тобто інформативної компетентності читача щодо історії та матеріальної культури народу, географії, економічного й політичного устрою країни, її літературного та культурного життя тощо. Таким чином, філологічний концепт охоплює проблеми, пов'язані із дослідженням "вертикального контексту", тобто історико-філологічної та соціально-культурної інформації, об'єктивно закладеної у тому чи іншому художньому творі, як його невід'ємної частини, а також "фонових знань" як таких, що є належністю людини [5, с. 11].

Звернення до концептуальної організації художнього тексту передбачає, насамперед, вивчення текстових концептів, актуальність дослідження яких зумовлена фактором поєднання в тексті кількох нашарувань: від правил зв'язності тексту (В. В. Красних, А. П. Сєдих) до шифрованої (Я. Балаж, З. І. Хованська, М. Б. Храпченко) смислової структури художнього тексту. Динаміка розгортання текстових концептів, підґрунтя яких міститься у кореляції імплікації й експлікації, зумовлена відкритістю та багаторівневістю художнього тексту і визначена цілісністю його семантичного простору (Г. Х. Бакієва, І. М. Вознесенська).

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дослідження текстових концептів уможливило розкриття змісту поняття "концепт", "текстовий концепт", виявлення показників розгортання текстових концептів французьких романів середини ХХ сторіччя та встановлення тенденцій розгортання текстових концептів у ракурсі співвідношення імплікації й експлікації. В центрі теорії тексту повинна бути, на думку Ж. Женета, не сама реальність, а сукупність віртуальної літератури, що осмислюється через текстові концепти художніх творів. Отже, **мета** цієї статті – встановлення тенденцій розгортання текстових концептів французької художньої прози середини ХХ сторіччя шляхом розкриття їхньої динаміки відповідно до ієрархії цих концептів та виконуваних ними функцій у художніх творах.

Виклад основного матеріалу. Концепт як складний когнітивний конструкт не має однозначного тлумачення в науці про мову. Різні теоретичні тлумачення сутності текстових концептів, викликані багатоплановістю структури тексту, пояснюються постійною увагою вітчизняних та зарубіжних дослідників до інтенціонального аспекту семантики художнього тексту, дослідження якого висвітлює нові перспективи тлумачення художніх творів. Концепт характеризує багатоаспектність, яка виражається в тому, що він може бути поданим різними словами, за якими завжди залишається невербальний досвід людини й людства.

При комплексному підході до вивчення текстових концептів художнього твору актуальною стає інтеграція різних пластів (особливо наративного), яка дозволяє простежити динаміку розгортання текстових концептів і продемонструвати їхню структурну розгалуженість. На думку сучасних літературознавців (Ж. Делез і Ф. Гваттарі) цьому терміну притаманні такі важливі характеристики, як активність пізнавальної діяльності й структурна цілісність.

Концепт відображає внутрішню форму слова, узагальнює, синтезує поєднання знань про світ. Саме слово одержує статус імені концепту – мовного знака, що більш повно й адекватно відбиває його зміст. Термін “концепт” – це певна смислова або змістовна структура, яка в окремих рисах співвідноситься з “поняттям”, яке виступає однією з форм ментальної сутності. Таким чином, текстовий концепт – це кодоване мовленнєво-розумове утворення змістового плану, яке зумовлюється багатосмисловою напруженістю художнього тексту, характеризується надкатегоріальністю й імплікує сукупність ознакових рис художнього твору.

Текстовий концепт проявляється в трьох процесах, що відбуваються в межах концептосфери письменника: формування концепту, його вербальне відтворення у тексті твору та його інтерпретація. Індивідуальне бачення світу відтворюється у нашаруванні індивідуальності митця на систему ідейно-естетичної організації матеріалу “поняття” належить до наукової картини світу, а концепт є основною одиницею наївної картини світу. Якщо в поняття внесені загальні й специфічні ознаки предметів і явищ, які мають універсальний характер, то зміст концепту зумовлено лінгвокультурними особливостями даного предмета чи явища [5].

Дослідження динаміки розгортання текстових концептів французьких романів середини ХХ сторіччя в аспекті імплікації та експлікації відкриває нові можливості подальшого аналізу текстових концептів, форм і засобів їхнього представлення на матеріалі текстів різних жанрів, стилів та епох.

Література:

1. Ажеж Клод. Человек говорящий. – М., 2003.
2. Апресян Ю. Д. Коннотации как часть прагматики слова // Избранные труды. В 2 т. – Т. 2. – М., 1995. – 231 с.
3. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений : Оценка. Событие. Факт. – М., 1988. – 183 с.
4. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. – Воронеж, 1996. – 104 с.
5. Войшвилло Е. К. Понятие. – М., 1967. – С. 101.
6. Воркачев С. Г. Методологические основания лингвоконцептологии // Теоретическая и прикладная лингвистика : Межвуз. сб. науч. тр. – Воронеж : ВГУ, 2002. – Вып. 3. – С. 30-38.
7. Говердовский В. И. Диалектика коннотации и денотации (Взаимодействие эмоционального и рационального в лексике) // Вопросы языкознания. – 1985. – № 2. – С. 71-79.
8. Говердовский В. И. История понятия коннотации // Филологические науки. – 1979. – № 2. – С. 46-58.
9. Лук'янець В. С., Кравченко О. М., Озатовська Л. В. Сучасний науковий дискурс : Оновлення методологічної культури. – К., 2000. – 304 с.
10. Маслова В. А. Филологический анализ художественного текста. – Минск, 2000. – 211 с.
11. Полубиченко Л. В. Филологическая топология в английской классической поэзии. – М., 1988. – 146 с.
12. Старко В. Ф. Фразеологизми і концептуальний аналіз // Філологічні студії. – № 2. – Луцьк, 2002. – С. 266-270.
13. Савченко А. Н. Язык и система знаков // Вопросы языкознания. – 1972. – № 6. – С. 21-32.
14. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М., 1986. – 121 с.
15. Фрумкина Р. М. Концептуальный анализ с точки зрения лингвиста и психолога // НТИ. – Сер. 2. – 1992. – № 3. – С. 11-18.

Щербина С. М.,
НПУ ім. М.П. Драгоманова, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТІВ SUCCESS<>FAILURE В АНГЛОМОВНОМУ РЕЛІГІЙНОМУ ДИСКУРСІ

В статті розглядаються особливості вербалізації концептів SUCCESS<>FAILURE в англomовному релігійному дискурсі. Дослідження проводиться шляхом аналізу англійських Біблійних текстів, які віддзеркалюють ієрархічну систему цінностей англійської мовної особистості.

Ключові слова: концепт, релігійний дискурс, Біблійні тексти, номінативні засоби, вербальна репрезентація.

В статье рассматриваются особенности вербализации концептов SUCCESS<>FAILURE в англоязычном религиозном дискурсе. Исследование проводится путем анализа английских Библийских текстов, которые отображают иерархическую систему ценностей английской языковой личности.

Ключевые слова: концепт, религиозный дискурс, Библийские тексты, номинативные средства, вербальная репрезентация.

The article deals with the peculiarities of verbalization of concepts SUCCESS<>FAILURE in the English religious discourse. The investigation is based on the analysis of the English Bible texts which reflect the hierarchic system of English values.

Key words: concept, religious discourse, Bible texts, nominative means, verbalization.

Ставши переломним явищем в науковій парадигмі знання кінця ХХ-початку ХХІ, антропоцентризм вніс суттєві корективи в механізм наукових досліджень. Зміна наукової парадигми зробила необхідним аналіз мовних явищ не лише в комунікативному, але й в когнітивному аспекті. В межах когнітивно-комунікативного напрямку досліджень мова почала розглядатися як явище когнітивного порядку, що використовується в мовленнєвій діяльності та має для цього необхідні одиниці (як наприклад певні структури знання, схеми, концепти) [1, с. 34].

На сьогодні лінгвістична література володіє багатим досвідом дослідження концептуальних та мовних засобів відбиття реальності в свідомості людини. Багато зарубіжних та вітчизняних вчених зосередили свою увагу на когнітивних процесах сприйняття, класифікації і переосмислення світу (Дж. Лакофф, Ч. Філмор, А. Вежбицька, С. Г. Воркачов, В. І. Карасик, О. С. Кубрякова, А. П. Мартинюк, А. М. Приходько, Ю. С. Степанов, І. С. Шевченко та багато інших).

Актуальність запропонованої розвідки зумовлена підвищенням інтересом вчених до вивчення особливостей вербалізації концептуальних сутностей у мові.

Метою даної статті є розгляд особливостей вербалізації бінарної опозиції концептів SUCCESS<>FAILURE в англomовному релігійному дискурсі.

Матеріалом для дослідження послуговували тексти англomовної версії Біблії (Старого Завіту та Нового Завіту)

Останнім часом увагу багатьох лінгвістів привертає проблема визнання та поглибленого лінгвістичного аналізу різних видів дискурсу, а зокрема релігійного дискурсу. Як відомо, основою релігійної комунікації є передавання життєво важливих для людини і суспільства етичних смислів, що сприймаються як заповіді, даровані Богом. Всі вони не просто передаються з вуст в уста, а містяться в священних писаннях. Тому релігійний дискурс зазвичай визначають як сукупність актуалізованих текстів різних жанрів релігійної тематики, які характеризуються певними категоріальними ознаками: каузативність, аргументованість, авторитетність, дидактичність, антропоцентричність, інтертекстуальність, емотивність та експресивність.

Інтегруючим і концептотворюючим для релігійного дискурсу є поняття релігія. Безсумнівно, релігія є одним із основних факторів формування будь-якого національного характеру, а англійського зокрема. Англomовна лінгвокультура вже давно перебуває під впливом християнського релігійного віровчення, що відображається у спокусі мови, оскільки мова є відображенням суспільної свідомості і реагує на всі зміни в суспільстві, в тому числі релігійні.

Формування релігійної картини світу та її концептуалізація здійснюється на основі ієрархічної системи цінностей закладених в Біблії. Однією з ключових аксіологем Святого Письма є віра в Бога та виконання всіх його заповідей. Лише ставши на путь істини, на шлях, який вказує їй Господь, людина може досягти успіху. Так, в Біблії говориться: *For this reason, putting away all dirty behaviour and the overweight of evil, take into your souls without pride the word which, being planted there, is able to give you salvation (Janes 1:21)* / "Відкиньте всі злі помисли та гординю, впустіть в своє серце Слово, що вже давно там визріває, і будете спасенні". Засумнівавшись в правдивості слова Господнього, людина сама прирікає себе на одвічні муки та життєві невдачі: "*Do not be turned from the right way, dear brothers. Then when its time comes, desire gives birth to sin; and sin, when it is of full growth, gives birth to death*" [Janes 1: 15-16].

Цілком очевидно, що релігійний дискурс володіє особливим комунікативним модусом, що не може не позначитися на дискурсивній профілізації концептів SUCCESS<>FAILURE. Аналіз Біблійних текстів свідчить про те, що концепти SUCCESS<>FAILURE характеризуються певною когнітивно-семантичною вибірковістю номінативних засобів їх об'єктивації. Така вибірковість номінативних засобів, на нашу думку, диктується перш за все каузативно-аргументованим потенціалом релігійного дискурсу, який програмує певний спосіб мислення і діяльності людини.

На відміну від інших видів дискурсу, в релігійному дискурсі об'єктивація концептів SUCCESS<>FAILURE опирається на модель поведінки віруючої людини в суспільстві. Все те, що вважається морально правильним та

схвалюється веде до успіху. Все те, що не відповідає канонам святості є непристойним, нечистим, богохульним, а тому викликає різного роду невдачі.

Когнітивно-дискурсивну об'єктивацію концептів SUCCESS⇔FAILURE у релігійному дискурсі можемо представити у вигляді предметно-акціонального фрейму, слотами якого виступають такі конституанти: ХТО (суб'єкт дії) є ТАКИЙ (віруюча людина), ЯК ("засіб дії" – дотримання морально-етичних форм заборони), ЧОМУ (мета дії – блаженне життя на землі). У випадку концепту FAILURE слоти залишаються такими ж, проте їх наповнення змінюється: ХТО (суб'єкт дії) є ТАКИЙ (невіруюча людина), ЯК (засіб дії – порушує морально-етичні настанови), ЧОМУ (мета дії – корисливі мотиви) РЕЗУЛЬТАТ (наслідок дії – втрата шляху істини, приречення на страждання).

У випадку концепту SUCCESS слот РЕЗУЛЬТАТ зазвичай відсутній, оскільки за Біблійним віровченням для того, щоб здобути успіх, що криється в отриманні "священного знання", людині потрібно все життя черпати премудрість цього знання, йдучи шляхом істини. Для цього людині важливо підібрати правильні засоби, щоб не збитися з вказаного шляху. Тому праведна людина повинна слідувати всім Біблійним настановам. Однією з найважливіших морально-етичних форм заборони є недоторканість імені Бога й усього, що пов'язано з його культом. Приниження ролі Божественного є однією з найбільших невдач в житті віруючої людини. Проте, на відміну від буденної свідомості, де поразка дуже часто інтерпретується як наслідок недосягнення поставленої мети, для релігійного сприйняття істотним є бачення в ній безцінного досвіду, що сприяє створенню морально-етичних форм заборони для наступних поколінь.

Однією з найвагоміших особливостей об'єктивації концептів SUCCESS⇔FAILURE в релігійному дискурсі є заміна ключових концептів номінативними одиницями good і wrong. Як показують спостереження, лексема success об'єктивується через ментальний простір лексеми "make good", а лексема failure осмислюється за допомогою синонімічної номінації "go wrong". Для того, щоб конкретизувати вербальну фіксацію концептів SUCCESS⇔FAILURE за допомогою лексем good і wrong, звернемося до лексикографічних джерел. За даними тлумачних словників семантичний простір лексеми make good містить ядерну архісему "поведінка в суспільстві", яка доповнюється такими диференційними семемами як right (правильна), well (хороша), according to moral standart (та, яка відповідає моральним принципам) [2, с. 4]. Семантична структура лексеми go wrong вміщує архісему "припускатися помилки", що за даними тлумачних словників означає: be not in the correct way (збитися з правильного шляху), to pursue an immoral course (не слідувати моральним засадам), be not liked and respectful складати про себе погане враження [3].

Лінгвістичне осмислення лексем good і wrong конкретизуємо за допомогою аналізу словників синонімів та антонімів, які свідчать про те, що дані лексеми вступають між собою в антонімічні відношення та є складовими двох синонімічних рядів. Так, лексема good є концептостворюючою для синонімічного ряду лексем: righteous, moral, honest, honourable, well-behaved, obedient, kind, good-natured, merciful, generous, а лексема wrong є домінантою синонімічного ряду bad, sinful, immoral, wicked, evil, wrongful, dishonest, unlawful, unfair, dishonourable [4]. З одного боку, всі складові даних синонімічних рядів можна розглядати як окремі концепти, оскільки вони володіють широким концептуально-семантичним потенціалом. А з іншого боку, їх можна включити до спільних сегментів концептів SUCCESS⇔FAILURE, беручи до уваги те, що вони відображають додаткові грані досліджуваних концептів у релігійному дискурсі.

Дослідження Біблійних текстів доводить, що більшість лексем синонімічного ряду дериваційних прикметників good і wrong не лише виступають номінативними засобами об'єктивації концептів SUCCESS⇔FAILURE в релігійному дискурсі, але й несуть в собі оцінне навантаження. Так, в релігійному дискурсі позитивно сприймається людина, яка веде праведний спосіб життя. Оцінка такої людини передається за допомогою іменників: righteousness, morality, honesty, generosity, hope, mercy, forgiveness, kindness, sacrifice. Наприклад: "Let righteousness be your guide so that you may have life, and take for your heritage the land which the Lord your God is giving to you" [Deu 16:20]. Людина, яка порушує Божественні закони описується такими дескриптивними характеристиками як: immorality, dishonesty, meanness, hate, evil, wrongdoings, cruelty, envy, despair: "And the Lord saw that the sin of man was great on the earth, and all the thoughts of his heart were evil" [Gen 6:5]. Також в Біблійних текстах зазначається, що однією з найганебніших рис людини є гордість, що є згубним явищем для віруючої людини: "Pride goes before destruction and an haughty spirit before a fall" [Proverb 16:18].

У межах християнського світобачення, метою людського життя є досягнення первісної чистоти, що можливе лише завдяки власним вчинкам. Як і в інших видах дискурсу, в релігійному дискурсі схвалюється працелюбство: "If the God of my father, the God of Abraham and the Fear of Isaac, had not been with me, you would have sent me away with nothing in my hands. But God has seen my troubles and the work of my hands, and this night he kept you back" [Gen 31:42]. Згідно релігійних канонів людина повинна працювати 6 днів, а сьомий день тижня призначений для відпочинку. В Біблії він є священним днем "holy day": "And God gave his blessing to the seventh day and made it holy: because on that day he took his rest from all the work which he had made and done" [Gen 2:3]. На того, хто працюватиме в цей день чекає покарання: "Six days may work be done, but the seventh day is a Sabbath of complete rest, holy to the Lord; whoever does any work on the Sabbath day is to be put to death" [Ехо 31:15].

Поряд з працею описуються і ті чесноти, яких може здобути працююча людина – найдорожче з усіх знань (Священне знання) та мудрість ("And I have given him the spirit of God and made him wise and full of knowledge and expert in every sort of handwork") [Ехо 31:3]), а також те, що вона може втратити в разі власних лінощів: "A woman who is full of grace is honoured, but a woman hating righteousness is a seat of shame: those hating work will undergo loss, but the strong keep their wealth" [Pro 11:16]. В даних ситуаціях концепти SUCCESS⇔FAILURE об'єктивуються через концептуальну опозицію ПРАЦЯ – НЕРОБСТВО.

Попри фізичну працю, що веде до успішного життя на землі, для релігійного віровчення важливою є і духовна праця, що полягає у молитві. Бо людина повинна бути сильною не лише фізично, але й духовно. Лише через мо-

литву віруюча людина може отримати ключ до прощення гріхів та спасіння душі. Досягти успіху через молитву означає отримати Боже благословення (*be blessed*). Лексема *blessed* містить такі семантичні ознаки як: *holy* (святий), *favoured by God* (обраний Богом) [4], що свідчить про те, що успішна людина – це перш за все благословенна Богом людина: *"As for Ishmael, I have given ear to your prayer: truly I have given him my blessing and I will make him fertile and give him great increase; he will be the father of twelve chiefs, and I will make him a great nation"* [Gen 17:20].

Бездуховність людини, порушення нею Божественного закону не дає право на Боже благословення та стає причиною невдач та страждань. В релігійному дискурсі концепт FAILURE часто об'єктивується за допомогою лексеми *sin* "гріх": *And the Lord saw that the sin of man was great on the earth, and that all the thoughts of his heart were evil* [Gen 6:5]. Гріх стає однією з найбільших перешкод на шляху до успіху (очищення душі). Він робить людину слабкою (*wicked*), позбавляє її права отримати благословення.

Який б важким не був гріх, за Біблійним віровченням грішна людина ще може спасти свою душу, покавшись. Отримавши прощення гріхів (*forgiveness*), вона ще може отримати Боже благословення: *If now I have grace in your eyes, let the Lord go among us, for this is a stiff-necked people, and give us forgiveness for our wrongdoing and our sin, and take us for your heritage* [Exo 34:9].

Метаморфози перетворення зневірної людини у праведну можливі лише завдяки вірі. Віра усуває безодню між Богом і людиною. Успіх християнина за релігійним вченням криється у вірі: *And the Lord will give to every man the reward of his righteousness and his faith: because the Lord gave you into my hands today, and I would not put out my hand against the man who has been marked with the holy oil* [1 Sa 21:23]. Ця віра жива, тепла та йде від серця праведної людини. Але серце зрадника не може бути сповнене любов'ю, про що свідчить біблійний вираз *"hard heart"* (черстве серце): *Keep in mind your servants, Abraham, Isaac, and Jacob, not looking at the hard heart of this people, or their evil-doing and their sin* [Deu 9:27]. Вираз *"hard heart"* об'єктивує концепт FAILURE через семантичні ознаки лексеми *hard* – *showing no gentle feelings or sympathy; be unkind* (не виявляти співчуття, милосердя) [LED]. Господь створив людину за своєю подобою, сповнивши її душу милосердям. Обравши невірний шлях, сповнений злими помислами та вчинками, людина втрачає це відчуття, тим самим прирікає себе на муки та страждання: *"Do not set foot on the path of the wicked or walk in the way of evil man"* [Pro 4:14].

Прямо й безпосередньо ідея милосердя як запоруки безтурботного життя, сповненого успіхом та радістю виражається через мотиви псалмів та паремій, що сповнені настановами повчального змісту: *"He who goes after righteousness and mercy will get life, righteousness, and honour"* [Pro 21:21].

Семантичне поле більшості Біблійних псалмів та паремій, що об'єктивують УСПІХ та ПОРАЗКУ у релігійному дискурсі, свідчить про закладення концептуальних основ їх бінарного мислення. Концептуальний простір таких паремій наповнений бінарними категоріями, які, з одного боку, описують життя праведних (успішне, сповнене радіщами життя), а з іншого боку – застерігають про можливі невдачі чи навіть смерть, що можуть спіткати зневірених. В таких пареміях об'єктивація концептів SUCCESS<>FAILURE здійснюється за допомогою різних номінативних засобів опозиційного характеру, які містять в собі експліцитний аксіологічний показник (добре – погано). Як наприклад: *righteousness – unrighteousness, upright – evil-doer, right-wrong, wicked-strong, reward-punishment, wisely-foolishly* тощо. Розглянемо такі паремії: *The lips of the upright man have knowledge of what is pleasing, but twisted are the mouths of evil-doers* [Pro 10:32]; *Kings reward servants who act wisely, but they punish those who act foolishly* [Pro 14:35]. Всі вони, на нашу думку, сповіщають про майбутнє людей. Таким чином, людина заздалегідь знає, що її очікує і має право вибору життя, яке їй до вподоби.

У когнітивно-дискурсивному просторі релігійного дискурсу концепти SUCCESS<>FAILURE об'єктивуються і за допомогою фразеологічних виразів. У центрі фразеологічних одиниць на позначення успіху та поразки може стояти людина, яка рідко отримує прямі номінації, а описується метафорично через зоонімічні образи *"a wolf in sheep's clothing"* (вівця символізує лицемірну людину здатну на обман та підлість): *Beware of false prophets which come to you in sheep's clothing, but inwardly they are cruel wolves* [Math 7:11]; речі *"golden calf"* (золоте теля як символ влади грошей та багатства): *Even now they are turned away from the rule I gave them, and have made themselves a metal ox and given worship to it and offerings* [Exo 32:8]; соматизми *"breath of nostrils"* (сене життя), *"to have a heavy hand"* (не проявляти милосердя): *They went with Noah into the ark, two and two of all flesh in which is the breath of life* [Gen 7:5]. Персоніфікація УСПІХУ здійснюється і через подобу Господа *"the light of the God's countenance"* (світло лица Господнього): *"There are numbers who say, Who will do us any good? the light of his face has gone from us"* [Psalm 4:6].

Ще одним важливим способом об'єктивації концептів SUCCESS<> FAILURE є їх образна профілізація, що вимальовується рядом метафоричних та метонімічних моделей. Особливе місце серед метафоричних кореляцій відводиться онтологічним метафорам, які об'єктивують концепти SUCCESS<>FAILURE за допомогою архетипів природних явищ. Чи не найважливішим з таких явищ є архетип води. З одного боку, вода – символ очищення та Божого благословення: *"And an angel of the Lord came to her by a fountain of water in the waste land, by the fountain on the way to Shur"* [Gen 16:7]. Це символ родючості та процвітання: *"Opening his store-house in heaven, the Lord will send rain on your land at the right time, blessing all the work of your hands: other nations will make use of your wealth, and you will have no need of theirs"* [Deu 28:12]. А з іншого боку, вода руйнує все навколо. Покарання водою розгортається в одному з центральних епізодів Біблії, де описується Всесвітній потоп. За допомогою сили води Господь винищив всіх безбожних: *For after seven days I will send rain on the earth for forty days and forty nights, for the destruction of every living thing which I have made on the face of the earth* [Gen 7:4].

Образно-перцептивна складова концептів SUCCESS<>FAILURE в релігійному дискурсі доповнюється орієнтаційною метафоричною моделлю ВЕРХ – НИЗ. Опозиційно-орієнтаційна модель ВЕРХ – НИЗ втілюється через когнітивно-семантичний простір лексем НЕБО – ЗЕМЛЯ. Так, небеса символізують довге та щасливе життя: *And those who are wise will be shining like the light of the outstretched sky; and those by whom numbers have been turned to*

righteousness will be like the stars for ever and ever. [Dan 12:3], а на землі інколи панують злидні, розруха, зло: *And the Lord saw that the sin of man was great on the earth, and that all the thoughts of his heart were evil [Gen 6:5]*.

Засобами номінації концептів SUCCESS \leftrightarrow FAILURE виступають і метонімічні кореляції, побудовані на моделі “частина замість цілого”, які найчастіше проєктуються за допомогою соматизмів hand, eye, ears

Так, лексема *right hand* характеризує праведну людину, що вірить в силу Божого благословення: *Then I will give praise to you, saying that your right hand is able to give you salvation [Job 40:14]*. Лексеми eye, ear характеризують людину, що повернулася на путь істини та змогла дослухатись до слова Божого *Truly my eye has seen all this, word of it has come to my ear, and I have knowledge of it: [Job 31:1]*.

Таким чином, основним способом профілізації концептів SUCCESS \leftrightarrow FAILURE у Біблійних текстах є їх асоціативне осмислення через два інші концепти GOOD і WRONG.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у всебічному аналізі способів вербалізації концептів SUCCESS \leftrightarrow FAILURE в інших видах дискурсу.

Література:

1. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
2. The Compact Oxford English Dictionary – Режим доступу : [http:// www.askoxford.com](http://www.askoxford.com)
3. Longman Dictionary of Contemporary English. – Longman. 1984. – P. 1112.
4. Synonyms Thesaurus with Antonyms and Definitions – Режим доступу : <http://www.synonym.com>
5. The Holy Bible in Basic English – Режим доступу : [http:// www.o-bible.com](http://www.o-bible.com)
6. New Testament. King James version. – N.Y. : American Bible society, 1945. – 264 p.

Юрків Н. З.,

Львівська комерційна академія

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАПОЗИЧЕНЬ В СИСТЕМІ ЛЕКСИЧНОЇ СИНОНІМІКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті зроблено спробу з'ясувати шляхи виникнення синонімічних рядів в англійській мові та їх використання в сучасній англійській мові (на матеріалах Британського національного корпусу текстів (BNC)); охарактеризовано основні типи синонімічних зв'язків; здійснено класифікацію синонімів за походженням, структурою та морфологічними особливостями.

Ключові слова: синонімічні зв'язки, абсолютні, відносні синоніми, конотативне значення.

В статье сделана попытка выяснить пути возникновения синонимических рядов в английском языке, их использования в современном английском языке (на материалах Британского национального корпуса текстов (BNC)); охарактеризованы основные типы синонимических связей; осуществлена классификация синонимов по происхождению, структуре и морфологическими особенностями.

Ключевые слова: синонимические связи, абсолютные, относительные синонимы, коннотативные значения.

This article presents an attempt to identify the sources of words in synonymic rows in the English language, the usage of borrowed synonyms in Modern English (based on the British National Corpus (BNC)), to characterize the types of synonymic relations and to classify the synonyms by their origin, structure and morphological features.

Keywords: synonymic relations, absolute and relative synonyms, connotative meaning.

Багатство мови найяскравіше виявляється в синоніміці, а отже глибоке знання синонімічних можливостей і вправність у користуванні ними є одним із найважливіших показників майстерності ефективного комунікатора. Уміння правильно вибрати найбільш влучні для даної ситуації синоніми зі спектру варіантів роблять мову живою, точною, виразною, а це дає можливість уникати одноманітності мовлення, усуває тавтологію. Синоніми слугують також для уточнення думки, посилення виразності мовлення. Вони є одним із засобів експресивної оцінки.

Метою нашого дослідження є визначення поняття синонімії, основних типів синонімічних зв'язків у запозичених словах, опис основних аспектів процесу запозичення.

Актуальність теми зумовлена необхідністю дослідження запозичень в синонімічних рядах англійської мови, що збагачує синонімічні арсенали мови-реципієнта, сприяючи гармонічному поєднанню в рамках єдиного контексту рідних і запозичених слів і елементів.

Матеріалом для дослідження слугували слова з Британського національного корпусу текстів (BNC).

Явище синонімії в англійській мові, зокрема синонімічні зв'язки між словами, є одним із найбільш дискусійних питань, яке привертало і привертає увагу вчених-лінгвістів, зокрема В. А. Звєгінцева [6, с. 47], В. Т. Вілюмана [4, с. 36], С. Бережана [3, с.79], О. О. Реформатського [11, с.328]. Характеризуючи синоніми як феномен, важливо досліджувати їх не як окремі лексичні одиниці, а у співвідношенні з іншими одиницями, що співпадають з ними за значенням [9, с. 80].

Щодо визначення поняття синонімії, думки науковців розходяться. В більшості випадків визначень синонімів наголошується розбіжність їх значень, а не спільні семантичні властивості слів.

Мостовий М. приходиться до висновку, що синоніми – це слова, які мають подібні значення, розбіжності яких у вживанні мають властивість нейтралізуватися [10, с. 116].

Наявність в словах-синонімах спільних семантичних та функціональних ознак, виявлення подібності та відмінності в їх значенні та функціях є, за словами В. Г. Вілюмана, необхідним критерієм для визнання слів синонімами, а проблема синонімії полягає у виявленні подібностей та відмінностей сходжень і розбіжностей в значеннях і функціях слів-синонімів.

Незважаючи на низку лінгвістичних праць щодо проблем синонімії, на сьогоднішній день питання визначення синонімів, методів їх вивчення та класифікації, походження компонентів синонімічного ряду залишається спірним.

Синоніми – це слова однієї частини мови або їх окремі значення, що при повній або частковій формальній відмінності мають тотожні чи майже тотожні значення, з можливими відмінностями у стилістичній та граматичній характеристиках [3; 4]. Синоніміка тої чи іншої мови поповнюється значною мірою за рахунок запозичень. Науковці, зокрема О. Есперсен, заявляли, що синонімічну систему англійської мови сформували численні запозичення слів з інших мов. Активний процес виникнення синонімічних зв'язків між запозиченнями та власними словами відбувався протягом усього періоду становлення синоніміки англійської мови, з найдавніших періодів існування мови, починаючи з часів бойових дій на Британських островах під впливом спілкування британців, римлян, саксів, данців і норманів і аж до наших часів. [10, с. 20] Так, одними з перших були запозичені слова, які перебувають і на сьогоднішній день у вжитку:

- take (69628)* – з північно германських мов

The army took the fort on the hill.

- receive (7414) – з латинської мови

He was stunned to receive a reply saying his payments were being suspended while he was away

- attain (452) – зі старофранцузької мови

We aim to attain the highest practically achievable standards of occupational health and safety and the highest levels of performance in protecting the environment.

- snatch (301) – з голландської мови

The dealers snatch the baskets of produce they have bought and rush them to waiting lorries.

Після того, як слова запозичуються, вони або стають абсолютними синонімами з рідними словами в мові, або ж частіше піддаються десинонімізації, за якої відбуваються семантичні зміни значення слів.

Якщо слово входить в мову при одночасному запозиченні нового предмету чи поняття, то значення цього запозичення не зазнає змін, однак у випадку входження нового слова в якості синоніма до вже існуючих слів між цими синонімами відбувається розмежування значень і спостерігається поява нового конотативного значення [10; 13].

- home-distilled vodka (301) – самогон – з російської мови

The unusual theme was carried through the entire wedding, with vodka and schnapps served at the back of the church.

- borscht (7) – борщ – з російської мови

Lee said that she would make a chicken and pasta and fruit and nut salad and make borscht and buy black bread and invite Philippa and Conrad.

- Cossack (77) – Козак – з російської мови

The men had been dressed in traditional Cossack outfits.

Запозичення слів, які позначають предмети властиві тільки культурі певної мови демонструє взаємодію культур та додає народного колориту значенню слова [14, с.58].

За рахунок цього збільшується кількість слів у синонімічних рядах та експресивність словника мови.

*цифрами позначено кількість вживання запозичень в BNC

Так, наприклад до синонімічного ряду англійського слова *pretty* (7555) “гарненький, милий, привабливий, прекрасний, чудовий” додалось слово з французької *elegant* (1718) – “вишуканий, витончений, що має тонкий смак” та з латинської *cute* (294) – “яскравий, проникливий, розумний, кмітливий, чарівний”.

Слово германського походження *friend* (16348) теж має в своєму синонімічному ряді іншомовні запозичення, що додають йому нових конотацій:

- *comrade* (265) – з французької (16 ст.), що першочергово мало значення “снівмешканець”, тепер набуло нової дефініції “товариш, компаньйон”;

- *associate* (1200) – латинської (15 ст.) – означало “колега, компаньйон”, а пройшло семантичну адаптацію до значень “партнер, товариш, співучасник, приятель”.

В синонімічні ряди об’єднуватись можуть слова, які мають у своєму складі спільне значення [1, с. 49]. Зважаючи на те, що багато слів мають широку семантику, це означає, що слово може входити одночасно у кілька синонімічних рядів. Можна привести наприклад, англійський прикметник *clear* (24970), який одночасно входить у такі ряди:

1. у значенні “cloudless, bright”: *clarion, crystal, fair, fine, light, luminous, pleasant, rainless, shining, shiny, sunny, unclouded, undarkened, undimmed*;

2. у значенні “understandable, apparent”: *apprehensible, clear-cut, coherent, comprehensible, conspicuous, crystal, definite, distinct, evident, explicit, express, knowable, obvious, open and shut, patent, plain, precise, recognizable, simple, transparent, uncomplicated*;

3. у значенні “open, unhindered”: *bare, empty, free, smooth, stark, unhampered, unimpeded, unlimited, vacant, vacuous, void*;

4. у значенні “transparent”: *apparent, glassy, limpid, pellucid, pure, thin, translucent*;

5. у значенні “certain in one’s mind”: *absolute, confirmed, convinced, decided, definite, positive, resolved, satisfied, sure*;

6. у значенні “not guilty”: *absolved, blameless, discharged, dismissed, guiltless, innocent, pure, sinless, stainless, unblemished, undefiled*.

Зіставивши синонімічні ряди, можна помітити, що синоніми не завжди є взаємозамінними. Компоненти синонімічного ряду можуть відрізнятися конотативним значенням, тобто відтінками чи інтенсивністю якості, характером процесу, протікання дії. Наприклад, слово *clear*, яке запозичилось у кінці 13 століття, має різні значення відповідно до свого походження: зі старофранц. “яскравий, чистий (про зір та слух)” та з латинської “чистий, голосний, чіткий (про звуки)”. У староанглійській мові теж існувало слово *sweetol*, що мало значення “чіткий, ясний, очевидний”. Слово *clear* поступово еволюціонувало до поняття “чистий, чіткий”, що говорилося про світло, пояснення, значення та про погоду (14 століття) [16].

When the wind is southerly, the weather’s clear.

And a section on teaching children how to write did not offer a clear definition of basic writing skills, the grammatical knowledge

That means: Giving clear and sensible advice, Providing a full service, Offering regular financial reviews...

Значення “вільний, чистий від перешкод, зобов’язань, тягарів” з’явилося у 15 столітті.

I mean that we have got a clear commitment to equal opportunities demonstrated in this paper.

Важливим аспектом синонімії англійської мови є контраст між стилістично нейтральними рідними словами та літературними словами іншомовного походження, що призводить до умовних подвійних / потрійних паттернів. Наприклад:

- *next* (42210) староангл. = *future* (22378) латин. (14 ст.) = *emerging* (1579) франц. (14 ст.)

Внаслідок запозичень в англійській мові створювалися пари синонімів, між якими в подальшому відбувалася боротьба за існування [6; 12]. У різних випадках результати такого протистояння були неоднакові. Процес запозичення синонімів відбувався у таких основних способах:

1. Боротьба між англійським і запозиченим словом закінчувалась на користь останнього, яке часто цілком витіснило слово англійського походження. Наприклад, староанглійське слово *leech* – лікар було цілком витіснене словом старофранцузьким *doctor* (13ст.); староанглійське *mere* – озеро – французьким *lake*.

2. Переможцем у боротьбі виявлялося англійське слово. Запозичене слово, проіснувавши у англійській мові протягом певного часу, витісняється з неї. Наприклад, старофранцузьке слово *amour* – любов (13 ст.) було витіснене англійським *love*.

3. У мові зберігалось обидва слова та заодно відбувалась певна диференціація їх значень, або лише семантичного, або стилістичного характеру. Іноді запозичене слово витісняє свій споконвічно англійський синонім до іншої сфери значення.

Наприклад, староанглійське слово *last* (70567) та старофранцузьке *final* (15400) (14 ст.) як прикметники мають споріднене значення – "останній, кінцевий", але слово *final* ще набуло значення "остаточний, вирішальний, цільовий", а слово *last* – "минулий, найновіший, найсвіжіший, крайній, надзвичайний" [16].

Russia set to give up one of its last grisly secrets ... (надзвичайно неприємні таємниці)

Leeds' former England defender was forced to sit out the final ten matches of last season's title charge with an ankle injury that needed surgery. (вирішальні 10 матчів)

Період становлення синонімічної системи англійської мови відзначається інтенсивністю процесу синонімізації за рахунок запозиченої лексики, яка, в одних випадках проявлялася у співіснуванні та повній (або частковій) взаємозаміні іншомовного слова, в інших – у рівноцінному співіснуванні входжень з різних мовних джерел. Також у мову потрапляли запозичення, яких не потребував ні словниковий склад мови, ні синонімічні ряди, оскільки у мові-реципієнті вже було слово для позначення тих чи інших понять. Такого роду випадкові запозичення рано чи пізно виходили з вжитку і забувалися [9; 10].

Запозичення лексичних одиниць з інших мов та їх вживання активізує та поповнює синонімічні ресурси мови-реципієнта, сприяє гармонічному поєднанню в рамках єдиного контексту рідних і запозичених слів і елементів, що збільшує і збагачує арсенал експресивних засобів мови і її ідейний потенціал.

Література:

1. Антрушина Г. Б., Афанасьєва О. В. Лексикологія англійського мови. / Г. Б. Антрушина, О. В. Афанасьєва. – М. : Изд. Дрофа, 1999. – 257 с.
2. Арбекова Т. И. Лексикологія англійського мови (практический курс). / Т. И. Арбекова. – М. : Высшая школа, 1977. – 240 с.
3. Бережан С. Г. К семасиологической интерпретации явления синонимии. – у кн. : Лексическая синонимия / С. Г. Бережан. – М. : Наука, 1967. – 187 с.
4. Виллюман В. Г. Англійська синоніміка : введєніє в теорію синонімії і методику изучєнія синонімів / В. Г. Виллюман. – М. : Высшая школа, 1980. – 128 с.
5. Виноградов В. В. Основные типы лексических значений слова // Вопросы языкознания, 1953. – № 5. – С. 11-17.
6. Звегинцев В. А. Теоретическая и прикладная лингвистика. / В. А. Звегинцев. – М. : Просв., 1968. – 210 с.
7. Елисеєва В. В. Лексикологія англійського мови. / В. В. Елисеєва. 2003. – 44 с.
8. Есперсен. О. Х. Філософія граматики. / О. Х. Есперсен. Москва : Изд. иностранной литературы, 2002. – 400 с.
9. Минаєва Л. В. Слово в языке и речи : Учебн. пособие для студентов филол. фак. ун-тов и ин-тов и фак. иностр. яз. / Л. В. Минаєва. – М. : Высшая школа, 1986. – 147 с.
10. Мороховський О. М. Деякі питання теорії запозичень / О. М. Мороховський // Мовознавство, 1984. – № 1. – С. 19-25.
11. Мостовий М. І. Лексикологія англійської мови : Підручник для ін-тів і фак. інозем. мов. / М. І. Мостовий. – Х. : Основа, 1993. – 256 с.
12. Реформатський О. О. Введєніє в языкознание. Учебник для филологических факультетов педагогических институтов. / О. О. Реформатський. – Москва : Просвещение, 1967. – 466 с.
13. Kunin A. V. English Lexicology. / A. V. Kunin. – Moscow : "Vyshaja shkola". 1972. – 145 p.
14. Mednikova E. M. Seminars in English Lexicology. / E. M. Mednikova. – Moscow : "Vyshaja shkola", 1978. – 132 p.
15. Palmer F. R. Semantics. A new outline. / F. R. Palmer. – Cambridge University Press, 1976. – 173 p.
16. Onions C. T. The Oxford Dictionary of English Etymology. / C. T. Onions. – Oxford University Press, 2004. – 1042 p.

Юрчишин Н. Д.,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ФРАЗЕМНО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ “СТРАХ” В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ

У статті проаналізовано фраземно-семантичне поле “страх” української та німецької мов з різними компонентами на позначення емоцій. На основі зіставно-порівняльного аналізу виявлено семантичні та структурні особливості фразем обох мов.

Ключові слова: фразеологія, фразема, фраземно-семантичне поле, компонент, емоції, зіставно-порівняльний аналіз.

В статье проанализировано фраземно-семантическое поле “страх” украинского и немецкого языков с различными компонентами для обозначения эмоций. На основе сопоставительно-сравнительного анализа выявлено семантические и структурные особенности фразем обоих языков.

Ключевые слова: фразеология, фразема, фраземно-семантическое поле, компонент, эмоции, сопоставительно-сравнительный анализ.

The article analyzes the idiomatic-semantic field “fear” of the Ukrainian and German languages with different components describing emotions of fear. The contrastive-comparative analysis proved the semantic and structural features of the idiomatic expressions of both languages.

Key words: phraseology, phraseme, idiomatic-semantic field, component, emotions, the contrastive-comparative analysis.

Проблемі системного характеру мови та закономірностей семантичних зв'язків між мовними одиницями приділялася значна увага вже кінці 19 – на початку 20 ст. (О.О. Потєбня, М.М. Покровский, R. Meyer, G. Ipsen та ін.). Особливо важливі думки були висловлені в статті R. Meyer “Семантичні системи”, в якій автор виділяє три типи семантичних полів: 1) природні (назви дерев, тварин, частин тіла); 2) штучні (назви військових чинів, складові частини механізмів і под.); 3) напівштучні (термінологія мисливців або рибалок, етичні поняття і под.). Семантичний клас Bedeutungssystem (він визначає як “впорядкованість (Zusammenordnung) певної кількості виразів з тої чи іншої точки зору” (R. Meyer), тобто з точки зору якої-небудь одної семантичної ознаки, яку автор називає диференціюючим фактором. Диференціюючі фактори, на думку R. Meyer, мають не логічний, а мовний характер і тому повинні братися з самої мови.

Висловлювання вчених 19 – початку 20 ст. про системний характер мови мали глибокий зміст і стимулювали подальший розвиток досліджень в цій галузі. Однак вони не становили цілісної теорії, тому засновником теорії семантичних полів дійсно вважається відомий німецький вчений J. Trier, який у своїх дослідженнях розробив не тільки нові принципи системного аналізу лексики, але й використав їх у дослідженні широкого фактичного матеріалу [1, 27-28].

Великий внесок в теорію дослідження семантичних полів внесли вітчизняні та закордонні лінгвісти (В.И. Кодров, В.Д. Филин, А.А. Уфимцева, С.Д. Кацнельсон, Л.М. Васильєв, G. Ipsen, A. Jolles, K. Reuning, L. Weisgerber, P. Lutzeier, H. Peters, M. Snell-Hornby). Найбільш глибоко теорія лексико-семантичних полів розроблена в дослідженнях L. Weisgerber, Ф.Д. Філіна, С.Д. Кацнельсона.

Поряд з виділенням у мові лексико-семантичних полів і груп подібні поля і групи виділяються також і в фразеології.

В основу фраземно-семантичних полів і груп можуть бути покладені різні принципи. С.А. Ножин пропонує об'єднати члени фраземно-семантичного поля навколо одного поняття, яке виражається кожним членом поля. Подібної точки зору дотримується також А.С. Аксамитов, відкреслюючи важливість послідовного групування фразеології. На думку А.М. Эмирової семантичні і тематичні поля є основною формою комплектації та збереження фразеологізмів у пам'яті людини [4, с. 41]. Подібне членування фразеології є результатом відображення в свідомості людини системності навколишнього світу і системного характеру національної фразеології.

Об'єктом дослідження є фраземно-семантичне поле “страх” української та німецької мов.

Актуальність дослідження зумовлена застосуванням зіставно-порівняльного аналізу, з метою вивчення специфічних особливостей фраземно-семантичного поля “страх” в українській та німецькій мовах.

Мета даної статті полягає у вивченні й порівнянні фраземно-семантичного поля “страх” в українській та німецькій мовах.

Фраземно-семантичне поле “страх” в українській та німецькій мові представлене різними компонентами. Широко представлені фраземи з компонентами, що називають частини тіла і внутрішні органи людини. Компоненти – назви частин тіла стають носіями певних абстрактних якостей і властивостей, набуваючи тим самим узагальнююче символічне значення.

Наприклад розглянемо фраземи з компонентом зуб. В українській мові фраземи *зуб на зуб не попадає* (не потрапляє); *цокотіти* (цокотати, цокати) *зубами* (від страху) означає *хто-небудь тремтить з переляку*, а в німецькій мові фразема *unter (або mit) Zähneklappern* має значення *клацаючи зубами* (від страху). Наприклад Вовки в лісі з'явилися. Не чув? Думаєш, мені тепер не страшно на хутір іти? *Зуб на зуб не попадає!* М. Стельмах [3, с. 273]; *Unter Zähneklappern gingen wir in das Turmzimmer zurück. Spukte es nun wirklich?* W. Friederich [5, с. 553].

Як в українській, так і в німецькій мовах до фраземно-семантичного поля “страх” також відносяться фраземи з компонентами, що називають домашніх і диких тварин, комах, рослин, птахів тощо. Наприклад фраземи в укра-

їнській мові з компонентом мурашки // комашки: як (мов, ніби і т. ін.) комашки полізли (поповзли) по спині у кого; аж мурашки лізуть / полізли по спині (по тілу за плечима і т. ін.) чий, у кого, кому; аж холодні мурашки лазили по спинах мають прямі відповідники в німецькій мові *j-d hat Ameisen; es läuft j-m kalt (або heiß und kalt, eisig, eiskalt) über den Rücken (або den Rücken herunter)* – у кого-н. мурашки лізуть по тілу. Наприклад: При одній думці про те, що на його шії може зненацька затягнутися зашморг, *по спині* Паршецького *полізли мурашки* (М.В. Тарновськмі) [3, с. 411]; Навкруги було темно, моторошно, *аж холодні мурашки* лазили хлопцям *по спинах* П.Козланюк [3, с. 412]; ... und es hatte ihn wütend angesehen, so wütend, dass ihm *kalt über den Rücken lief*, wenn er daran dachte. E. Klein [2, с. 142]. Значення *мурашки лізуть / полізли по спині (по тілу за плечима і т. ін.) чий, у кого, кому* у німецькій мові мають також такі фраземи, як: *j-m läuft (або j-n überläuft) eine Gänsehaut = die Haut schauderte j-m = ein (kalter) Schauer läuft j-m über die Haut (або über den Leib, über den Rücken) = ein Schauer überläuft j-n*.

Розглядаючи фраземи з компонентом волосся, ми бачимо, що в українській мові фраземи: *волосся піднімається (підіймається) / піднялося вгору (догори) у кого; чуб у гору поліз*. Наприклад: Хто спускався на громаку з високої гори? ... Спершу не то спускатись, униз страшно глянути... Як уперше сядеш на громака, як подумаєш, де той у Бога низ, *волосся піднімається вгору*... (Панас Мирний) [3, с. 124], мають прямі відповідники у німецькій мові *die Haare sträuben sich j-m in die Höhe = die Haare stehen або das Haar steht j-m zu Berge*. Наприклад: *Mir sträubten sich die Haare*, denn ich wußte sofort, was geschehen war, und Stefans Anblick bestätigte gleich meinen Verdacht. R. Strahl [2, с. 289].

Висновки та перспективи дослідження. Результати нашого дослідження свідчать на користь того, що в українській та німецькій фразеології фраземно-семантичне поле “страх” представлений численними фраземами з різними компонентами, що описують широкий спектр негативних емоційних переживань суб’єкта як від власних досягнень, так і від спілкування з іншими людьми та навколишнім світом. Проаналізовані фраземи на позначення страху в українській та німецькій мовах дають можливість продемонструвати ще один доказ подібності та відмінного в обох мовах.

Перспективним залишається дослідження фраземно-семантичних полів в українській та німецькій мовах на позначення емоційно-вольових процесів.

Література:

1. Дудка В. І. Становлення та розвиток фразеологічного поля “Радість і горе” в німецькій мові (досвід діахронічного дослідження) : дис. ... канд. філологічних наук : 10.02.04 / Дудка Віра Іванівна – К, 1994. – 186 с.
2. Німецько-український фразеологічний словник у двох томах [уклад. В. І. Гаврись, О. П. Пророченко]. – К. : Радянська школа, 1981. – 416 с.
3. Словник фразеологізмів української мови [уклад. В. М. Білоноженко та ін.] – К. : Наукова думка, 2008. – 1104 с.
4. Эмирова А. М. Русская фразеология в коммуникативном аспекте / А. Эмирова – Ташкент : ФАН, 1988. – 91 с.
5. Friederich W. Moderne deutsche Idiomatik. Alphabetisches Wörterbuch mit Definitionen und Beispielen. Max Hueber Verlag 1995 – S. 567.

Юшак В. М.,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ВЛАСНІ ІМЕНА ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Стаття присвячена дослідженню власних імен у когнітивному аспекті. Вивчення когнітивних характеристик власних імен дозволяє виявити механізми номінації. Антропоніми розглядаються у вигляді антропонімічного фрейму.

Ключові слова: власне ім'я, фрейм, антропонім, знак.

Статья посвящена исследованию собственных имен в когнитивном аспекте. Изучение когнитивных характеристик личных имен позволяет раскрыть механизмы имя-названия. Антропонимы рассматриваются в виде антропонимической фрейма.

Ключевые слова: собственное имя, фрейм, антропоним, знак.

The article focuses on cognitive aspect of personal names. The analysis of cognitive peculiarities of personal names makes it possible to reveal the mechanisms of name-giving. Anthroponyms are presented in the form of the frame.

Key words: personal name, frame, anthroponym, sign.

Постановка проблеми. Номінація, незалежно позитивної чи негативної конотації, є селективним процесом. У той час, як одні імена передають певне історичне, ідеологічне чи соціокультурне значення, інші зникають з ужитку або, якщо і зустрічаються, можуть бути незрозумілими для слухача чи читача, навіть якщо вони є іменами-символами для певної соціально-етнічної спільноти. Найбільше власних імен-символів у країнах, які мають багату та давню історію.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ономастичні одиниці неодноразово виступали об'єктом вивчення вітчизняних і зарубіжних лінгвістів. З 1960-70 р.р. розвідки проводились у руслі філософських та соціологічних досліджень. Г. Фреге довів [9], що сенс і значення не є тотожними (трикутник Фреге або семантичний трикутник знак-сенс-значення). За теорією цього дослідника, власні імена (ВІ) мають значення та сенс. Під значенням, в рамках його системи уявлень, розуміється предметна область, співвіднесення з певним ім'ям. Під сенсом мається на увазі певний аспект розгляду цієї предметної області. Тільки людина, достатньо обізнана у мові, як правило, може зрозуміти що означає певне власне ім'я. Декодувати ВІ неможливо без правильного розуміння значення. Наприклад, хтось може знати імена Марк Твен і Семюель Клеменс і не розуміти, що вони позначають один і той же об'єкт, представлений різними способами, і сенс цих слів, як і способи їх референції залишаються різними. Таким чином, ВІ відображають наше сприйняття об'єктивної дійсності.

Досі не існує єдиної точки зору щодо значення ВІ та його статусу у мові. Одні лінгвісти розглядають ВІ як семантичні знаки, які виконують лише називну функцію і не передають ніякого значення (Дж.Ст. Мілль, А. Гардинер, А.А. Реформатский, О.С. Ахманова, Н.Д. Арутюнова). Інша група вчених вважає, що ВІ – це значеннєві одиниці, які мають план змісту. Так, за Д.І. Ермоловичем [3, с. 38] антропонім – це власне ім'я (або набір імен, включаючи всі можливі варіанти), офіційно присвоєне певній людині як розпізнавальний знак. О.В. Суперанська [8, с. 136] називає ВІ особливими мовними знаками, які отримують своє значення лише при встановленні їх зв'язку з об'єктами, до яких вони відносяться.

Отже, ВІ є комплексним знаком з певними лінгвокультурними, прагматичними, логічними, філософськими, семіотичними, історичними, психологічними, соціолінгвістичними особливостями та є об'єктом вивчення багатьох дисциплін. З іншої сторони, багатоаспектність ВІ зумовлює ряд проблем, наприклад, те, що вони розглядаються лише в одному аспекті, не враховуючи інші властивості. ВІ можна досліджувати з позиції різних лінгвістичних галузей (синтаксису, семантики, прагматики, психолінгвістики, нейролінгвістики).

Мета і завдання дослідження. Метою цієї статті є представити одиничні загальномовні антропоніми у вигляді фреймів, а також побудувати індивідуальний антропонімічний фрейм з огляду на тип дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Щодо типів антропонімів, їх класифікація здійснюється за різними принципами. На думку Д.І. Ермоловича [3, с. 39], існують одиничні (тобто ті, що належать багатьом людям, але, перш за все, пов'язані з певною особою, наприклад, Плато, Шекспір) та множинні (такі, що в мовній свідомості колективу не пов'язані з єдиною людиною) антропоніми.

Можна стверджувати, що такі імена, як Mary, Joan, Susan, Ann є множинними. У таких антропонімів немає певної референції на конкретну особу у реченні, яке розглядається поза текстом. Це пояснює чому ці імена можна розглядати як загальні злічувані іменники (I know three Marys). У випадку використання імен видатних громадських, політичних та наукових діячів, йдеться про конкретну одиничну особу, але якщо брати до уваги конкретні риси, притаманні цій особі та відомі представникам даного соціуму, інформація про особу розширюється, і ці імена набувають певної конотації й переходять у категорію загальних іменників.

Отже, можемо стверджувати, що антропоніми – це не лише мовні знаки, які використовуються для номінації людей, їх семантика є набагато ширшою. За допомогою ВІ передається певний сенс, зрозумілий мовцям певної лінгвокультури.

Онімічні одиниці поки що мало досліджені у когнітивному аспекті. Вони розглядаються як самостійні одиниці, так і в дискурсах різних типів. Вивчення ВІ у когнітивній парадигмі зумовлене антропоцентризмом сучасного мовознавства, розумінням ВІ як мовного знака. Дослідження когнітивних характеристик ВІ дозволяє виявити глибинні механізми процесу іменування, дослідити ментальні процеси та проаналізувати, з якими структурами знання вони співвідносяться.

Антропонім класифікує людей за статтю, етнічною приналежністю, соціальним статусом. Ознака “етнічної приналежності” може сприяти перетворенню імені у концепт “типовий представник нації”: John – у англійській культурі, Иван – у російській, Жан – у Франції.

Для кожної людини ім'я несе особливий, особистий зміст. Наприклад, при виборі імені для дитини кожна мама керується своїми власними критеріями, сформованими на особистих асоціаціях. У випадку появи загально-го значення в імені фіксуються ознаки референта, які відображені в уявленні про нього у всіх носіїв мови, а саме стать, власник імені, етнічна приналежність. Можна стверджувати, що дедалі рідше використовуються традиційні імена, у яких можна виділити ознаку статі, етнічної чи соціальної приналежності. Імена стають часто уніфікованими, унікальними та символізують щось дуже особисте. Для прикладу, відомий футболіст Девід Бекхем та його дружина Вікторія назвали свою дочку *Seven*, яке позначає номер Девіда у футбольній команді.

На певних етапах одиничні ВІ змінюються, наприклад, ім'я до одруження або прізвище чоловіка, ім'я, отримане при постризі у монастир чи мирське, ім'я, отримане при зміні соціального статусу. О.Б. Йокояма зазначає, що вибір імені залежить від контексту, від суб'єктивного ставлення адресанта до адресата, від того, які відносини між комунікантами, від загального рівня їх культури, від середовища, в якому вони живуть [4, с. 73]. Ю.С. Степанов пояснює зміну імені тим, що “пучки ознак”, які відповідають різним іменам, розглядаються як відмінні, через наявність певної, дуже важливої в соціальному плані ознаки [7, с. 254-255]. О.Б. Йокояма обґрунтовує, що варіативність імені є можливою завдяки активізації в пізнанні мовця в певний момент часу різних елементів “пучка ознак”.

Вибір імені мотивується, визначається та структурується особливими конструкціями знання. Характеристики імені фіксуються у певні фрейми, які є відображенням суми знань людини, досвіду, сприйняття світу. Фрейм не лише служить для організації досвіду в пізнанні людини, але є й інструментом пізнання та забезпечує когнітивне опрацювання типових ситуацій.

У сучасних дослідженнях в області семантики фрейм розуміється як центр концентрованої презентації знань про те, як різні предмети та явища використовуються, зв'язані між собою та як вони взаємодіють. М. Мінський трактує фрейм як найбільш значущий тип структури презентації знань у семантиці природної мови на тій підставі, що в ньому віддзеркалюються отримані в результаті попереднього досвіду знання про певну стереотипну ситуацію і про текст, який описує цю ситуацію [6, с. 7]. Ч. Філлмор визначає фрейм як набір слів, кожне з яких позначає певну частину або аспект деякого концептуального або акціонального цілого [10, с. 111].

Згідно з концепцією базисних фреймів С.А. Жаботинської [2, с. 12], внутрішній лексикон людини є концептуальною сіткою, утвореною п'ятьма базисними фреймами – предметним, акціональним, посесивним, ідентифікаційним і компаративним. Фрейми класифікуються як базисні, оскільки вони демонструють узагальнені принципи категоризації знань про об'єктивну дійсність. В основі ідентифікаційного фрейму: ХТОСЬ/ЩОСЬ-ідентифікатив є ХТОСЬ/ЩОСЬ-ідентифікатор. Доменами ідентифікаційного фрейму є: персоніфікація (ХТОСЬ/ЩОСЬ є ЩОСЬ-персоніфікація), класифікація (ХТОСЬ/ЩОСЬ-ідентифікатив є ХТОСЬ/ЩОСЬ-класифікатор), характеристика (ХТОСЬ/ЩОСЬ-ідентифікатив є ХТОСЬ/ЩОСЬ-характеризатор) (рис. 1). У схемі персоніфікації власне ім'я використовується в якості персоніфікатора. Схема класифікації за допомогою класифікатора (загального іменника) відображає приналежність власного імені до певного класу. У схемі характеристикації власне ім'я співвідноситься з загальним іменником, уточнюючи певну характеристику.

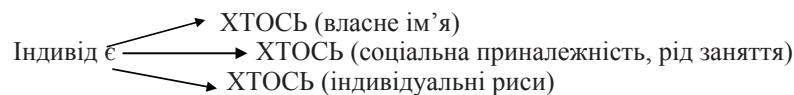

Рис. 1. Модель ідентифікаційного фрейму

О.Ю. Карпенко [5, с. 5-8] поділяє загальномовні онімічні фрейми за типами позначуваних денотатів на субфрейми, а за природою – на реальний, віртуальний, сакральний скрипти. Індивідуальні онімічні фрейми будуються за ступенем інформованості індивіда (рис. 2). Вони є сукупністю власних назв, якими володіє певна людина.

У центрі фрейму – індивідуальне Я (ім'я, прізвище, прізвисько людини), навколо якого вибудовуються кола. Однак, розміщення кіл є суб'єктивним, адже все зумовлено ступенем знання, закріплення у свідомості. Так, в індивідуальному антропонімічному фреймі можна виділити кола: 1) імена батьків, рідних, найближчих рідних (Ти-коло); 2) назви осіб, з якими людина знайома, особисто їх бачила, це імена знайомих, колег (Ви-коло); 3) імена відомих людей та історичних осіб (Вони-коло); 4) всі ВІ, яких не знає дана людина (коло невідомості).

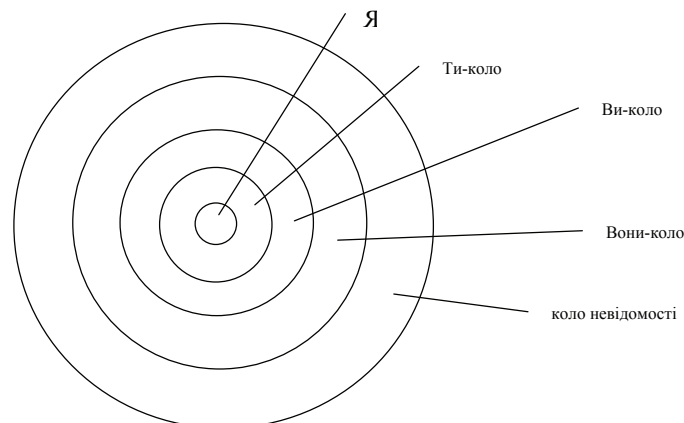

Рис. 2. Будова індивідуального антропонімічного фрейму

Проте, дана модель індивідуального антропонімічного фрейму є досить умовною, оскільки імена можуть переміщуватись з одного кола, залежно від ситуації. Також для родичів відомої людини, його ім'я буде знаходитись у першому колі, а для всіх інших – у третьому.

Л.В. Гнаповська [1] називає антропонімічну систему народу фреймом інтерпретації дійсності, тобто концептуальним континуумом семантичного буття світу предметів та уявлень. Дослідниця вважає, що ВІ – це когнітивне утворення, вписане в загальний контекст суспільної свідомості індивідів, з яких складається соціум на певному часовому і соціальному зрізі. Антропоніми функціонують в якості своєрідних культурно-історичних індексів етноспецифічної самотності індивіда як суб'єкта суспільної діяльності. ВІ слід розглядати як згорнуті національно-культурні тексти у перспективі теорії адресованості тексту. Відтворення внутрішньої будови оніма дає змогу декодувати текст.

Концептуальна схема, яка знаходиться в основі такого фрейму, зображена наступним чином:

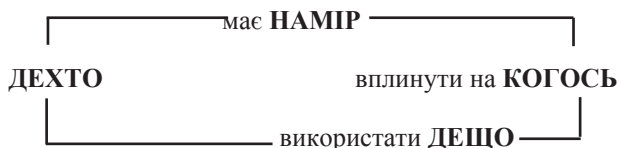

Рис. 3. Фрейм антропонімічної системи народу

Вважаємо доцільним розглядати індивідуальний антропонімічний фрейм у трьох площинах:

- 1) антропонімічний фрейм як індивідуальну систему ВІ, які відомі особі;
- 2) фрейм певного імені, який складається зі слотів (характеристик).
- 3) антропонімічна система літературного твору.

Згідно з теорією фреймової семантики, верхні рівні (вузли) фрейму твору репрезентовані наступними концептами:

- 1) “образ головного героя / героїні”,
- 2) “міжособистісні стосунки”,
- 3) “внутрішній конфлікт”,
- 4) “фінал”.

Наступним є розгалуження вузлів на слоти, які представлені іменами героїв.

Висновки. Ім'я в художньому тексті реалізує закладений в ньому семантичний і прагматичний потенціал, інший, ніж у повсякденному спілкуванні. Саме в художньому творі ім'я або продумана автором ціла система імен бере участь у створенні змісту тексту. І якщо ім'я в нашому повсякденному житті практично десемантизоване, то у художньому дискурсі антропонім, як і всі інші елементи тексту, дають читачеві привід “підозрювати” його в не випадковому використанні. Отже, імена в художньому творі утворюють антропонімічне герменевтичне коло, без інтерпретації якого спроба проникнути в глибинний зміст тексту стає безглуздою.

Література:

1. Гнаповская Л. В. Фрейм как структура представления знаний в антропонимической системе (на материале английских личных имен) // Проблемы семантического описания единиц языка и речи: тезисы докладов Международной научной конференции. – Минск, 1998. – С. 201-204.
2. Жаботинская С. А. Ономастиологические модели и событийные схемы // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – 2009. – № 837. – С. 3-14.
3. Имена собственные на стыке языков и культур / Д. И. Ермолович. – М. : Р. Валент, 2001. – 200 с.
4. Йокояма О. Б. Когнитивная модель дискурса и русский порядок слов. – М. : Языки славянской культуры, 2005. – 424 с.
5. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики. Монографія. – Одеса : Астропринт, 2006. – 377 с.
6. Минский М. Фреймы для представления знаний / М. Минский. – М. : Энергия, 1979. – 152 с.
7. Степанов Ю. С. В трехмерном пространстве языка – М. : Наука, 1985. – 335 с.
8. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного – М. : Изд-во “Наука”, 1973. – 366 с.
9. Фреге Г. Логика и логическая семантика : Сборник трудов / Пер. с нем. Б. В. Бирюкова под ред. З. А. Кузичевой : Учебное пособие для студентов вузов. – М. : Аспект Пресс, 2000. – С. 230-247.
10. Fillmore Ch. J. Frame semantics // The Linguistic Society of Korea (ed.). Linguistics in the Morning Calm. – Seoul: Hanshin Publishing Co, 1982. – P. 111-137.

Яцук А. К.,
Національний університет "Кієво-Могилянська академія"

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПТУ "ПРИРОДА" В ПОЕЗІЇ М. Т. РИЛЬСЬКОГО

На матеріалі збірок "Крізь бурю й сніг" та "Знак терезів" описано номінативне поле концепту "природа", продемонстровано "офіційний" та "неофіційний" варіанти цього концепту в книжці соцреалістичного періоду.

Ключові слова: концепт, номінативне поле, лексема.

На матеріалі збірок "Сквозь бурю и снег" и "Знак весов" описано номінативное поле концепта "природа", продемонстрированы "официальный" и "неофициальный" варианты этого концепта в книжке соцреалистического периода.

Ключевые слова: концепт, номінативное поле, лексема.

In the investigation the nominative field of the "nature" concept is described (based on poetry from the books "Through Storm and Snow" and "Sign of the Scales"), the "official" and "non-official" variants of the concept in the socrealist period are shown.

Key words: concept, nominative field, lexical unit.

Концепт "природа" – один із найфундаментальніших у людському мисленні й культурі. У будь-якій національній концептосфері він є одним із базових, визначає і відображає особливості етнічної картини світу. Особливе значення концепт "природа" має і для поезії Максима Рильського: в усій своїй творчості письменник приділяв особливу увагу зображенню, осмисленню і метафоризації природних явищ.

Свого часу Ю. Степанов визначав концепт як спосіб взаємодії кожної конкретної людини з культурою, в якій вона живе: "Концепт – це ніби згусток культури у свідомості людини, те, через що культура входить у ментальний світ людини. І, з другого боку, концепт – це те, через що людина (...) сама входить у культуру, а часом і впливає на неї" [10, с. 40]. Розуміння концепту як проєкції культурного знання на свідомість конкретної людини – надзвичайно плідне для розуміння творчості М. Рильського; не менш важливо у випадку саме цього письменника підкреслити особистісну складову поняття "концепт". Про неї писав, зокрема, Д. Ліхачов: "Концепт не безпосередньо виникає зі значення слова, а є результатом зіткнення словникового значення слова з особистим і народним досвідом людини. Розглядаючи, як сприймається слово, значення і концепт, ми не маємо права вилучати людину. Потенції концепту тим ширші й багатші, чим ширший і багатший культурний досвід людини" [3, с. 3]. Цей рух усередині концепту від культурного до особистісного і від особистісного до культурного матимемо на думці, коли досліджуватимемо концепт "природа" в поезії Рильського.

Матеріалом для дослідження стали поезії з двох збірок Максима Рильського: "Крізь бурю й сніг" (1925) та "Знак терезів" (1932) – ці книжки, на нашу думку, найбільш репрезентативні для неокласичного та соцреалістичного періодів творчості письменника. Обмежуючи матеріал для вивчення, маємо можливість глибше дослідити матеріал і визначити ядро, приядерну зону та периферію номінативного поля (термін З. Попової та Й. Стерніна [7, с. 66]) концепту "природа".

У тлумачному словнику української мови подано такі визначення поняття "природа": "Органічний і неорганічний світ у всій сукупності і зв'язках, що є об'єктом людської діяльності й пізнання, все те, що не створене діяльністю людини; буття, матерія. Сукупність особливостей рослинного і тваринного світу, кліматичних умов, рельєфу і т. ін. якої-небудь місцевості, країни; навколишнє географічне середовище. Рослинний світ навколишньої місцевості" [5, с. 721]. Це визначення беремо за основу для дослідження концепту "природа" у Рильського. До його ядра належать лексеми та лексичні сполучення, семантика яких дозволяє прямо співвіднести їх зі словниковим визначенням. Приядерну зону концепту формують одиниці, які зазнали метафоризації в авторському тексті, розширивши своє семантичне навантаження. Нарешті до периферії відносимо ті одиниці, які самі входять до метафор, що формують інші концепти (метафоричну природу концепту описали Дж. Лейкоф і М. Джонсон [4]). Відтак ці одиниці з периферії концепту "природа" належать і до номінативного поля цього концепту, і – більшою мірою – до номінативних полів інших концептів.

Лексичне вираження концепту "природа" у збірці "Крізь бурю й сніг" [8, с. 194-235] складає 140 лексем на 36 поезій та одну невеличку поему "Чумаки". Аналізуючи цей концепт, можемо розділити одиниці його номінативного поля на такі основні лексико-тематичні групи: **земля, небо** та **явища природи**.

До найчисельнішої групи **земля** (115 одиниць, які разом ужито 165 разів) зараховуємо лексеми з таких семантичних підгруп: **ландшафт** (поле, степ, луг, земля, долина, пісок тощо), **вода** (вода, річка, море, піна тощо), **рослини** (дерево, трава, дуб, конюшина, листя тощо) та **тварини** (птиця, гуси, сом, лев, бджоли тощо). Приблизно третина слововживань цих одиниць входить до ядра номінативного поля концепту "природа". Контекст їхнього вживання – пейзажні фрагменти або цілі поезії, присвячені описові природи: *Рибалка довго ходить у дібровах, // Де чорний дрізд у муравах шовкових // Шукає спілих, медових ягід, // Де ведмедиця полишає слід, // Одточуючи пазури об кору.* Ще одну третину лексем ужито в приядерній зоні концепту "природа". У тексті це вже не просто описи зовнішньої дійсності, а метафоризовані образи: *Здійма в блакить чоло своє левине // Високий дуб ...* Нарешті, трохи менше третини одиниць номінативного поля стали "будівельним матеріалом" для метафор інших концептів: *Звичайно, про Довейка і Домейка // Тепер пишуть – то був би кепський тон. // Тепер на місце квітки й соловейка // Звитязно стали криця і бетон* (концепт "поезія").

Переважну більшість лексем, які творять номінативне поле концепту "природа", вжито в збірці один-два рази. Однак є винятки: це лексеми *земля, поле, луг, вода, дерево, трава*. Їх вважаємо ключовими для розуміння концепту "природа" у збірці, а тому розглянемо докладніше.

У поезіях збірки “Крізь бурю й сніг” земля стає антропоморфною: *ласкава земля; сита, медвяна земля; спрагла земля; кричав землі я*. Так Рильський реалізував когнітивну метафору “земля – матір”, а двічі у книжці письменник прямо назвав землю матір’ю: *земле, хліборобська мати; мати земле*. Щодо решти часто вживаних лексем, то вони реалізують метафору “ландшафт – це дім”: *кипіть у полі казанок; поглянь, людино, і спокійно йди // На вулиці, на площі, в гай, у поле; на затишному лузі; мурава шовкова; килим золотий (трава); ясна вода з пестливістю коліски // Причалені гоїдає кораблі; а наше все круг нас – і води, й дерева ...* Разом ці дві метафори формують фрейм “мати в домі”.

Другу лексико-тематичну групу – **небо** – представлено значно меншою кількістю лексем: лише 8 (*небо, Чумацький Віз, Чумацький Шлях, місяць, зорі, обрій, сонце, хмари*), які вжито 25 разів. До ядра номінативного поля концепту “природа” (звичайний поетичний опис) входить приблизно третина цих слововживань (наприклад: *У небі – золотий Чумацький Віз*), близько половини – до приядерної зони (*Було, засяє місяця пожар*). Відповідно, двадцять відсотків слововживань належить до периферії номінативного поля, творчячі метафори для інших концептів: *А скільки там, серед блакитних зір, // Є дивних снів, які ми не збагнули!* (концепт “далина”).

Особлива роль у цій лексико-тематичній групі належить лексемі *сонце* – її вжито 11 разів: 4 рази в описових фрагментах (наприклад, *вийде сонце з-за діброви*), 1 раз – як метафоричну складову концепту “зміна” (*Готові інші сонце засвітить*) і 6 разів ця лексема зазнає метафоризації. З них лише раз письменник увів образ сонця в позитивний контекст (*Ой ти, сонце, мудрий господарю*), в решті фрагментів *сонце* стає чимось зловісним і негативним: *сонце, як заведена машинка ... глузувало ...; сонце пече; сонце обпало; п’яніє сонце; співуче сонце*, яке світить на мертво людину. Такий контекст вживання цієї лексеми суперечить традиції української літератури та фольклору. Рильський-неокласик унікав яскравих тонів і барв, а тому образ сонця в його поезії можна зустріти порівняно рідко, а також уведеном у негативний контекст.

Нарешті, третя лексико-семантична група одиниць номінативного поля концепту “природа” – **явища** – нараховує 25 одиниць (52 вживання). Цю групу можна поділити на три підгрупи: **явища природи** (*дощ, вітер, туман, буря*), **пори року** (*осінь, зима, весна, літо*) та **пори дня** (*день, ніч, вечір*). Приблизно двадцять відсотків вживань належить до ядра номінативного поля (*колихались у яснім тумані*), половина – до приядерної зони (*Ходить вітер, сушить білі роси*), тридцять відсотків – до периферії (*Кому і що твоя скорбота // І сніг твоєї самоти?*). Такий розподіл свідчить про те, що явища природи були для Рильського передусім способом показати “характер” природи, її живу взаємодію з людиною.

Найчастотнішою за вживанням у цій групі є лексема *вітер*. Цей образ виразно антропоморфізований і загалом позитивний: *теплий вітер ніжно затремтів; ходить вітер ярим та горю; гей ти, вітре, нарубче співочий; вітер грав у свій пустинний ріг*. Цей образ позбавлений традиційної для української концептосфери включеності в метафору *воли*, і в той же час не має негативних конотацій, а постає антропоморфною дружньою до людини силою.

Отже, проаналізувавши лексико-тематичні групи, які входять до номінативного поля концепту “природа”, можемо узагальнити, що більшість лексем (вісімдесят відсотків) належить до ядра та приядерної зони цього поля, а значить, Рильський здебільшого говорив про природу заради неї самої, а не використовував її як привід описати якісь інші речі. Загалом природа у збірці – це простір, у якому людині комфортно і приємно: земля й вода стають для неї домом, тварини й рослини – друзями, а атмосферні явища не наносять людині шкоди. Хоча людина не відчуває себе частиною природи, вона взаємодіє з нею (герої поезій Рильського – мисливці, рибалки, моряки, мандрівники), упорядковує її (“Косовиця”) вступає в діалог і часом згадує про колишнє протистояння з нею (“Звірі”, “Ловці”). Людина дивиться на природу з перспективи культури. Тут варто згадати доповідь В. Петрова про Рильського, де він стверджував, що “сільський”, ідилічний струмінь у творах цього письменника розвинувся на тлі його захоплення урбанізмом [6, с. 340]; іншими словами, увага Рильського до природи впливала з його уваги до культури. Про взаємодоповнюваність і навіть спільне походження концептів “природа” й “культура” писав також Ю. Степанов [10, с. 14].

Зовсім іншу картину можемо спостерегти у збірці “Знак терезів” [9, с. 7-66]. Ця книжка знаменує перехід письменника до тематики соціалізму, його перетворення на одного з речників і міфотворців [11, с. 172-198] епохи. Зміни, що відбулися в поезії Рильського, настільки різючі, що штучність, неприродність нового мовлення для митця не викликає сумніву. За визначенням М. Гловінського, в межах тоталітарного дискурсу мовець не говорить сам – через нього говорить влада, яка єдина має право голосу [1, с. 158-182]. В. Хархун підкреслює, що у збірці “Знак терезів” “голос поета часто лише передає наперед “означену” інформацію” [11, с. 178].

В умовах такої майже повної деперсоналізації мовлення навряд чи випадає говорити про те, що у поезії Рильського відбувся розвиток чи модифікація концепту “природа”, адже концепт неодмінно передбачає особистісну складову, а у більшості віршів “Знаку терезів” поет не промовляє власним голосом. Втім, у збірці можна знайти кілька фрагментів поезій, писаних щиро, – саме ці уривки можуть стати предметом аналізу концепту “природа” (який, втім, може бути неповним в умовах цензури й самоцензури). Та на нашу думку варто говорити про два варіанти цього концепту у збірці. Нам видається, що тоталітарне мовлення густо насичене концептами (чи то квазі-концептами, з фіксованим наповненням, без “живої”, особистісної складової), які часто підміняють, витісняють, звужують значення слів (наприклад, процес зрощення слів зі значущими ідеологічно й соціально атрибутами, що його описала О. Калиновська [2, с. 22-26]), вважаємо процесом концептуалізації). Відтак у збірці Рильського відтворено “соціалістичний” варіант концепту “природа”, який ми також спробуємо описати, назвавши його “офіційним” на протизагу “неофіційному”.

Почнемо розгляд цих двох концептів зі статистики. Лексико-тематичні групи, що їх можна віднести до концепту “природа”, нараховують таку кількість одиниць: **земля** – 102 лексеми і 182 слововживання, **небо** – 6 лексем і 42 слововживання, **явища** – 28 лексем і 65 слововживань. Як бачимо, цифри приблизно такі самі, як у збірці “Крізь бурю й сніг”. Але обсяг “Знаку терезів” майже удвічі більший, а тому пейзажних поезій або тих, у яких

образи природи посідають чільне місце, значно поменшало. А на нашу думку саме вони, лексеми, які становлять ядро номінативного поля, творять “неофіційний” концепт “природа”, який у збірці “Знак терезів” практично позбавлений приядерної зони та периферії.

Натомість “офіційний” концепт “природа” складається майже виключно з периферії номінативного поля: його лексеми творять метафори інших концептів (у “Знакові терезів” найчастіше це ідеологічні концепти “минуле”, “майбутнє”, “ворог”, “перемога” тощо).

Відтак, охарактеризувати і “офіційний”, і “неофіційний” концепти “природа” стає важко, для цього бракує матеріалу: попри те, що лексем у номінативному полі ніби-то багато, вони належать або до його ядра й ужиті (свідомо!) без промовистих епітетів, у нейтральному контексті, або до периферії, і промовляють не про природу, а про зовсім інші речі. Тому висновки доводиться робити на основі невеликого числа поезій.

Проаналізуємо найчастіше вживані лексеми. У першій лексико-тематичній групі це лексема *земля*. Згідно з “офіційною” версією, необхідно: *землю оновить; усе на землі – для людини, // Бо людина сама – це земля; лиш гнів могутній, життєтворчий // Зачне з землею плід новий; земля простягне руки // До робочих теплих рук; обмис землю бій останній; земля не застигне, ні! (...) Землю оживлять диханням штучним*. Отже, земля в соцреалістичному концепті “природа” постає безправним об’єктом людської діяльності, ба навіть насильства та гвалтування. Натомість “неофіційний” концепт “природа” творять такі образи: *І паротяг живий, і тепла кров землі; цвіте й гуде земля; вогкою весною // Пахне земля*. Землю зображено як антропоморфну істоту, якою автор милується й захоплюється.

У лексико-семантичній групі **небо** найчастотніша лексема – *сонце*. Її вжито у збірці 20 разів, і майже всі слово-вживання належать до номінативного поля “офіційного” концепту “природа”: *П’ятикутною зорею // Сяє сонце на землі; До сонця, над сонце – вгору стяє!; засвітають нове // Непереможне // Сонце*. Навіть якщо лексему *сонце* вжито без епітетів, вона здебільшого сигналізує про бадьорий настрій і бойовий дух поета: *На сонці мертві та блді // Твої ієрогліфи-тайни ... // Хвала вугіллю та руді! // Живіть і радуїтесь, комбайни!*

У лексико-семантичній групі **явища** важливу роль відведено лексемі *весна*. В “Офіційному” концепті “природа” це потужна сила, символ революції: *Всі, у кого серце вірне // Сонцю нашої весни, // Сійте зерно; О! Аби-но заграла весна – // Дід Славута їще їм покаже*. Натомість у “неофіційному” це радісна, лагідна пора року: *Голоси весни дзвінкої; І хвили пізньої, глибокої весни // Край берегів труда земних дітей колишуть; вога весна*.

Цікаве співіснування двох концептів можемо побачити у фрагментах, де йдеться власне про природу. “Офіційний”: *Шумливі скелі розлетяться впрах, // Як вірні коні, запряжуться води, // І ти, людино, в себе у ногах // Побачиш постать гордої природи*. “Неофіційний”: *Поклади вудки й рушницю, // Хоч би й сам ти Растратович; // Тут природи таємниці // Вистигають, наче овоч*. Мабуть, ці фрагменти найкраще демонструють контраст між тим, як Рильський розумів природу, і тим, як її був змушений зображувати в соцреалістичному дискурсі.

Отже, концепт “природа” у поезії М. Рильського соцреалістичного періоду розпався на дві частини, часто протилежні за семантикою. Глибше дослідження цього феномену на ширшому матеріалі (поезії збірок 1930-1960-х років) видається нам цікавим і перспективним.

Література:

1. Гловінський М. Новомова // 12 польських есеїв. – К. : Критика, 2001. – С. 158-182.
2. Калиновська О. Лексична сполучуваність у мові тоталітарного режиму // Наукові записки НаУКМА. – Т. 22. – Ч. I. – К. : ВД “Кієво-Могилянська академія”, 2003. – С. 22-26.
3. Лихачов Д. С. Концептосфера русского языка // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. – М. : Наука, 1993. – Т. 52. – № 1. – С. 3-7.
4. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафори, которми ми живем. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
5. Новий тлумачний словник української мови : у 4 томах. – К. : Аконт, 2007. – Т. 3. – 927 с.
6. Петров В. Текст доповіді Віктора Петрова // Корогодський Р. І дороги, і правди, і життя. – К. : Гелікон, 2002. – 356 с. – С. 317-352.
7. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. – М. : АСТ, Восток-Запад, 2007. – 320 с.
8. Рильський М. Зібрання творів : у 20 томах. – К. : Наукова думка, 1980. – Т. 1.
9. Рильський М. Зібрання творів : у 20 томах. – К. : Наукова думка, 1980. – Т. 2.
10. Степанов Ю. Концепты. Словарь русской культуры. Опыт исследования – М. : Школа “Языки русской культуры”. – 1997. – 824 с. – С. 40.
11. Хархун В. Соцреалістичний канон в українській літературі : генеза, розвиток, модифікації : монографія. – Ніжин : ТОВ “Гідромакс”, 2009. – 508 с. – С. 172-198.

ЗМІСТ

ЛЕКСИЧНА, ФРАЗЕОЛОГІЧНА ТА ФРЕЙМОВА СЕМАНТИКА

<i>Анан'єва О. С.</i> , ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КВАНТИФІКАТОРА НЕВИЗНАЧЕНОСТІ “FEW” АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	3
<i>Бачишина О. Б.</i> МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПРОСТОРОВИХ ВІДНОШЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	7
<i>Бронських С. В.</i> ПОЛЬОВИЙ ПІДХІД ЩОДО ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИЧНОЇ СИСТЕМИ МОВИ У ФОРМАТІ ДОСЛІДЖЕННЯ “ПОНЯТІЙНОГО ПОЛЯ”	10
<i>Божеску М. Г.</i> ЗАЧИННА ФАЗОВІСТЬ ТА ЗАСОБИ ЇЇ ВИРАЖЕННЯ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	13
<i>Бойко Я. В.</i> КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЕСТЕТИЧНОЇ ОЦІНКИ У ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ (на матеріалі лірики англійського романтизму)	16
<i>Бойчук О. І.</i> СЕМАНТИКА ЛЕКСЕМИ “BRITISH” У ДИСКУРСІ	18
<i>Боровик Я. Ю.</i> СИНОНІМІЧНИЙ АСПЕКТ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ “ТАЄМНИЦЯ” В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ	21
<i>Бурко О. В.</i> ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ “БУТТЯ” В АВТОРСЬКОМУ ДИСКУРСІ	24
<i>Бялик В. Д., Дев'ятих Ю. В.</i> СЕМАНТИЧНА ТРАНСПОЗИЦІЯ СМISЛУ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ В ТЕРМІНОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ	27
<i>Валеева Л. В., Сухорукова К. В.</i> СЕМАНТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ СУГГЕСТИВНОЙ МЕТАФОРЫ (НА МАТЕРИАЛЕ РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТОВ)	31
<i>Волгіна О. О.</i> ЩОДО СТИЛІСТИЧНОЇ НОРМИ В ЛІНГВІСТИЦІ	35
<i>Гавриш М. М.</i> РОЗВИТОК ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО СКЛАДУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ (на матеріалі контамінованих фразеологізмів)	38
<i>Герасименко И. А.</i> СЕМАНТИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА КОЛОРАТИВА ЖЁЛТЫЙ (на матеріалі мови російського фольклору)	41
<i>Гнаповская Л. В.</i> “ВОЙНА” И “МИР” В ИМЕНИ: ДИАЛОГ ИЛИ ПРОТИВОСТОЯНИЕ?	44
<i>Головань Е. О.</i> ПРО ПЕРЕНОСНЕ ЗНАЧЕННЯ Й НЕРЕФЕРЕНТНЕ ВЖИВАННЯ ІМЕННИКІВ В ОДНИНІ	47
<i>Григорів Н. М.</i> , ФРЕЙМОВИЙ ПІДХІД ДО РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ	49
<i>Деменчук О. В.</i> РЕГУЛЯРНА БАГАТОЗНАЧНІСТЬ ДИСКОНФОРТНИХ ЕКСПЕРІСТИВІВ (на матеріалі лексики чуттєвого сприйняття української та польської мов)	51
<i>Дем'янець Ю. Д.</i> КОНЦЕПТ СВЯТИЙ ТА ЙОГО ЛЕКСИКОГРАФІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ	55
<i>Денисевич О. В.</i> РЕКЛАМА: ВІД РЕАКЦІЇ ДО СТИМУЛУ	58
<i>Денисенко С. Н., Романчук О. В., Матвіяс О. В.</i> РОЛЬ ОБРАЗУ У СЕМАНТИЧНІЙ СТРУКТУРІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ (на матеріалі різноструктурних мов)	62
<i>Джуматій О. О.</i> АНГЛОМОВНА ВЕРБАЛІЗАЦІЯ МІМІЧНОГО ВИРАЖЕННЯ БАЗОВИХ ЕМОЦІЙ (на матеріалі тлумачних словників)	64
<i>Євечук О. Г.</i> ФРЕЙМОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ КОНЦЕПТУ ФАМІЛІЄ: ПРЕДМЕТНО-ЦЕНТРИЧНИЙ ФРЕЙМ	68
<i>Єсипенко Н. Г.</i> ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ КОНЦЕПТ “ДЖЕНТЛЬМЕНСТВО” В ТВОРАХ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ХVІІІ СТОЛІТТЯ	71
<i>Жорнокуй У. В.</i> ПОЛЮСНІСТЬ ЕРОТИЧНО-ТАНАТОЛОГІЧНОГО КОНЦЕПТУ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ	74
<i>Зайченко О. В.</i> ПОНЯТТЯ “КОНЦЕПТ”, ЙОГО ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА	78
<i>Заньковська Г. Д.</i> КОМПОНЕНТНА СТРУКТУРА КОНЦЕПТУ КОНФЛІКТ (на матеріалі лексикографічних джерел)	82

Запаловський М. В. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ЗМІНИ БІБЛІЙНИХ ІНАКОМОВЛЕНЬ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ (на матеріалі лексикографічних джерелі)	87
Зимовець Г. В. РОЛЬ АНТИЧНИХ ПРЕЦЕДЕНТНИХ НАЗВ У КОМЕРЦІЙНІЙ СФЕРІ	90
Іванів Р. О. КОНЦЕПТ "СЕРЦЕ" ЯК КОМПОНЕНТ КОНЦЕПТОСФЕРИ "ЛЮДИНА" ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ У ГЕРМАНСЬКИХ І СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ (на матеріалі англійської та української фразеології)	94
Іваннікова Я. В. "ОРАНЖЕРЕЯ" ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ЗАГАДОК (на матеріалі українського та російського перекладів політичного роману Вольфганга Кеппена "Оранжерея")	97
Ігнат'єва С. Є. АКСІОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ "ЧОРНИЙ-БІЛИЙ" В УКРАЇНСЬКОМУ ЩОДЕННИКОВОМУ ДИСКУРСІ	100
Кантемір С. О. ПОЛІСЕМІЯ VS. ОМОНІМІЯ: ТРУДНОЩІ РОЗМЕЖУВАННЯ	104
Капак Ю. М. МАСКУЛІННІСТЬ У КОМПАРАТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ В СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДИСКУРСІ	108
Карпова І. Д. ПАРЕМІОЛОГІЧНІ ПАРАДОКСИ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ІМПЛІЦИТНОГО ЗАПЕРЕЧЕННЯ	112
Качала О. А. ФУНКЦІЇ ВЛАСНИХ НАЗВ У СКЛАДІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ЧЕСЬКОЇ МОВИ	115
Качмар О. Ю. СУЧАСНІ НАПРЯМИ Й МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ "MANAGEMENT"	118
Кирилюк С. В. СЕМАНТИЧНИЙ РУХ ЛЕКСЕМИ DER WEG	122
Климків Є. М. ФРАЗЕОЛОГІЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ "ВІРА" В БІБЛІЙНИХ ТЕКСТАХ	125
Ключка Н. Я. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ЯК СИСТЕМНО-СТРУКТУРНЕ УТВОРЕННЯ	129
Ковалюк Ю. В. ВАРІАНТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ ОНІМНИМ КОМПОНЕНТОМ	132
Ковальчук О. П., Ковальчук В. Д. ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИЧНОЇ СЕМАНТИКИ ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ	135
Козяревич Л. В. ВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ФАСЦИНАЦІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ	139
Колейчик О. О. ТЕМАТИЗАЦІЯ ТЕЛЕОНОМНОГО КОНЦЕПТУ "ДРУЖБА" У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ЕСЕ "VIRTUAL FRIENDSHIP AND THE NEW NARCISSISM"	141
Коляда Е. К., Бойчук В. М. СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПОНЯТТЯ "ПЕСИМІЗМ" В ПЛОЩИНІ ЛІНГВІСТИКИ	145
Копчак О. І. ТИПИ МІЖМОВНИХ СПІВВІДНОШЕНЬ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З КОМПОНЕНТОМ-ГЛЮТОНІМОМ СУЧАСНИХ ПЕРСЬКОЇ І УКРАЇНСЬКОЇ МОВ	148
Коротких Н. Р. ФРАЗЕОЛОГІЗМ ЯК РЕФЛЕКСИВНА ОДИНИЦЯ МОВИ	152
Косенко А. В. КОНЦЕПТ BEAUTY У КАЗКОВОМУ ДИСКУРСІ	154
Костенюк В. М., ФРАЗОВІ ДІЄСЛОВА ЯК ЗАСІБ СЕМАНТИЗАЦІЇ ПРОСТОРОВИХ ВІДНОСИН (на матеріалі французької мови)	158
Котвицька В. А. ФІКСАЦІЯ МОВНОЇ СИТУАЦІЇ ПРОЦЕСУ ЗАПОЗИЧУВАННЯ АНГЛОМОВНИХ СЛІВ НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ ПРОТЯГОМ ОСТАНЬОГО ДЕСЯТИЛІТТЯ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.	162
Князян М. О., Буткова Г. В., ЗАСОБИ МОТИВАЦІЇ НОМІНАЦІЇ ПРИЗВИСЬК У ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ	164
Кудря О. А. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ СЛІВ ЗІ ВТОРИННОЮ КОЛІРНОЮ НОМІНАЦІЄЮ	168
Кудрявцева О. Д. СЕМАНТИЧНА СПОЛУЧУВАНІСТЬ ПРИЙМЕННИКІВ У ТРЬОХ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СТИЛЯХ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ	171
Купрікова Г. В., АКТУАЛІЗОВАНІ НОМЕНИ ОДЯГУ І ВЗУТТЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	175
Лисенко Л. О. ЛІНГВОКУЛЬТУРНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ЧАСУ В УКРАЇНСЬКІЙ І АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ	178
Литвин А. А. ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК КОНЦЕПТУ "ТУРИЗМ" В АНГЛІЙСЬКІЙ КОНЦЕПТОСФЕРІ	182
Логвиненко М. І. КОНЦЕПТ-СЦЕНАРІЙ, КОНЦЕПТ-СКРИПТ, ТЕКСТОВИЙ КОНЦЕПТ-СЦЕНАРІЙ: ПРОБЛЕМАТИКА ТЛУМАЧЕННЯ	184

Лук'янець Т. Г. ІНТЕРСЕМІОТИЧНА КОМПЛЕМЕНТАРНІСТЬ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ	186
Макеева К. С. ПРО АСПЕКТИ ТОПОНІМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ	189
Максимчук О. Л. АНГЛОМОВНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ У ТЕКСТАХ НІМЕЦЬКОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ	194
Маляренко І. О. ЕТНОАРХЕТИП WORLDTREE ЯК АРХЕТИПНИЙ ШАР ЕТНОКОНЦЕПТУ BUSH (на матеріалі австралійських поетичних текстів)	198
Миколенко Т. М. АНТОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ ОДИНИЦЬ СЛЕНГУ	202
Мирошніченко І. М. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРАЦЬОВИТОСТІ ТА НЕРОБСТВА В ПОЛЬСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ (на прикладі фразеологізмів із компонентами-назвами продуктів харчування)	204
Мицан Д. М. ANTROPOCENTRYCZNA RESEPCJA RZECZYWISTOŚCI W ZWIĄZKACH FRAZEOLOGICZNYCH. (na przykładzie polskich i ukraińskich jf)	207
Мойсеєнко Н. Г. ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛЕКСЕМ SOME ТА ANY У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	210
Молокова О. Ф. РЕТРОСПЕКТИВНИЙ МОЖЛИВИЙ СВІТ ЯК ПРОСТІР РОЗГОРТАННЯ ТЕКСТОВОГО КОНЦЕПТУ ПАМ'ЯТЬ (на матеріалі творів П. Модіано)	212
Озуй О. ХРИСТІЯНСЬКА СИМВОЛІКА КОЛЬОРУ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ (на матеріалі культури і літургії)	216
Олійник Л. В. РОЛЬ АСОЦІАТИВНИХ ОБРАЗІВ У СЕМАНТИЦІ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ НІМЕЦЬКОЇ МОЛОДІЖНОЇ МОВИ	220
Онуфрієва І. Л. ДОСЛІДЖЕННЯ АКТУАЛЬНОЇ ТА ПОТЕНЦІЙНОЇ АНТРОПОНІМІЇ СУЧАСНИМИ ЛІНГВІСТАМИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ	222
Орел І. І. РАЦІОНАЛЬНА МОТИВАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ. (лінгвокогнітивний аспект)	226
Осовська І. М. ЖАРГОНІЗМИ В НІМЕЦЬКОМОВНОМУ СІМЕЙНОМУ ДИСКУРСІ	229
Павлюк Т. П. КОНЦЕПТ 'ЧАС' У ПОРІВНЯЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЯХ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПОЕТИЧНОГО МОВЛЕННЯ	233
Падалка Р. М. СТРУКТУРА ПАРАДИГМ ПРИЗВИЦЬ СЛОВ'ЯНЩИНИ ПОЧАТКУ ХХІ СТ.	237
Петришин М. Й. СЕМАНТИКА ПРИКМЕТНИКА ОΛΙΓΟΣ У МОВІ ГОМЕРІВСЬКОГО ЕПОСУ	240
Поздняков О. В. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОГО МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ	242
Поліщук В. Л. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ФРАЗЕО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ МОДУСНОГО ТИПУ ФРАЗЕО-ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ "МІРА СПОЖИВАННЯ АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ" В НІМЕЦЬКІЙ, АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	245
Помігуєва Л. П. ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРНИХ ТИПІВ ЛЕКСИЧНОЇ ПОЛІСЕМІЇ	248
Похилук О. М. ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ТА ЕВФЕМІЗМИ: СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННЕ	250
Рибенко В. В. СУТНІСТЬ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ	253
Самсонова О. В. УЯВА ЯК СКЛАДОВА МІКРОСИСТЕМИ "ПІЗНАВАЛЬНІ ПРОЦЕСИ ЛЮДИНИ" (на матеріалі фо з компонентом-назвою рослин)	256
Свердан Т. П. ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ ЕТНОМАРКОВАНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ (за матеріалами сучасних студій)	259
Сізова Л. В. КАТЕГОРІЯ ОЗНАЧЕНОСТІ ТА НЕОЗНАЧЕНОСТІ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ ТА ЗАСОБИ ЇЇ ПЕРЕДАЧІ У РОСІЙСЬКІЙ МОВІ	261
Silivanova I. M. LINGUISTIC AND CULTURAL BASIS OF THE PHRASEOLOGICAL UNITS DENOTING THE NOTION "PRESENT" IN ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES	263
Слюніна О. В. АРХЕТИПНИЙ КОНЦЕПТ ЗЕМЛЯ В ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ	266

Снесжик О. П. КОНЦЕПТ MARIAGE У ЦІННІСНО-МАРКОВАНИХ ВИСЛОВЛЕННЯХ	270
Тараненко К. В. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАГМАТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ АНТОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	274
Трофимюк О. М. НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ "ІНТЕРЕС" (на матеріалі англomовної прози)	277
Федорова Ю. Г. АНТРОПОЛОГІЧНИЙ МАРКЕР "CONTEMPORARY WOMAN" ТА ЙОГО РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ У СКЛАДІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	279
Халіман О. В. ГРАМАТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ МИНУЛОГО ЧАСУ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ОЦІНКИ	283
Химинець М. Д. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ АМЕРИКА У СУЧАСНОМУ ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ	286
Стиги S. D. TEXT STUDIES FROM THE SOCIO-COGNITIVE PERSPECTIVE	289
Шевченко О. В. ТЕКСТОВІ КОНЦЕПТИ ФРАНЦУЗЬКОЇ ПРОЗИ СЕРЕДИНИ ХХ СТ.	292
Щербина С. М. ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТІВ SUCCESS<> FAILURE В АНГЛОМОВНОМУ РЕЛІГІЙНОМУ ДИСКУРСІ	294
Юрків Н. З. ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАПОЗИЧЕНЬ В СИСТЕМІ ЛЕКСИЧНОЇ СИНОНІМІКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	298
Юрчишин Н. Д. ФРАЗЕМНО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ "СТРАХ" В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ	301
Юшак В. М. ВЛАСНІ ІМЕНА ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ	303
Яцук А. К. ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПТУ "ПРИРОДА" В ПОЕЗІЇ М. Т. РИЛЬСЬКОГО	306

Збірник наукових праць

Наукові записки
Серія “Філологічна”

Випуск 24

Головний редактор *Пасічник І. Д.*

Відповідальний за випуск *Коцюк Л. М.*

Укладачі *Ковальчук І. В., Коцюк Л. М., Новоселецька С. В.*

Технічний редактор *Свинарчук Р. В.*

Комп’ютерна верстка *Крушинської Н. О.*

Художнє оформлення обкладинки *Олексійчук К. О.*

*За достовірність наведених фактичних даних, цитат,
власних імен, географічних назв та інших відомостей
відповідають автори.*

Підписано до друку 18. 04. 2011. Формат 42x30/4.

Папір офсетний. Друк різнографія.

Ум. друк. арк. 22,75. Гарнітура “TimesNewRoman”

Наклад 100 прим.

Видавництво Національного університету “Острозька академія”
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.

Свідоцтво про державну реєстрацію

РВ №1 від 8 серпня 2000 року.